

Академія педагогічних наук України
Державна науково-педагогічна бібліотека України
імені В. О. Сухомлинського

ІСТОРІЯ ОСВІТЯНСЬКИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

Академія педагогічних наук України
Державна науково-педагогічна бібліотека України
імені В. О. Сухомлинського

Історія освітнянських бібліотек України

НАУКОВИЙ ЗБІРНИК

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

П. І. Рогова, канд. іст. наук (голова);
К. Т. Селіверстова, канд. пед. наук (заст. голови);
Ю. І. Артемов, канд. техн. наук; Т. Ф. Букшина;
Л. В. Григоровська, канд. пед. наук; В. А. Зотова;
О. З. Клименко, канд. іст. наук;
Я. О. Чепуренко, канд. іст. наук;
К. І. Чорна, канд. пед. наук

УДК 026:37(477)(06)
ББК 78.34(4Укр)758.9:74я54
І-90

Рецензенти:

Л. А. Дубровіна, д-р іст. наук, член кор. НАН України
В. І. Лутовинаова, канд. іст. наук

Затверджено до друку
Вченою радою Державної
науково-педагогічної бібліотеки України
імені В. О. Сухомлинського
(протокол № 11 від 30.12.2005 р.)

Історія освітянських бібліотек України. Науковий збірник
І-90 / АПН України; ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; Ред-
кол.: П. І. Рогова (гол.), К. Т. Селіверстова (заст. гол.) та ін. – К.:
Вирій, 2006. – 404 с.

ISBN 966–7295–16–8

У науковому збірнику подано статті з історії становлення та розвитку бібліотек, що забезпечують інформаційні потреби фахівців освітянської галузі України, написані за результатами ґрунтовного аналізу архівних матеріалів, фондів рідкісних книг, наукових праць і монографій відомих істориків, педагогів, громадських діячів і бібліотекознавців. Матеріали сформовано в чотири розділи відповідно до структури мережі освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та АПН України.

Для дослідників історії національної освіти і бібліотечної справи України, педагогічних і науково-педагогічних кадрів, бібліотекознавців, бібліотечарів-практиків, студентів.

УДК 026:37(477)(06)
ББК 78.34(4Укр)758.9:74я54

ISBN 966–7295–16–8

Державна науково-педагогічна
бібліотека України
імені В. О. Сухомлинського, 2006

Передмова

Пропонований науковий збірник – перше комплексне видання, результат реалізації наукового проєкту «Створення, становлення і розвиток мережі освітянських бібліотек України (X–XX ст.)» (наук. керівник – П. І. Рогова, канд. іст. наук) колективом Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В. О. Сухомлинського (ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) та бібліотекарями книгозбірень різних типів і видів освітянської галузі нашої держави упродовж п'ятиріччя (2001–2005 рр.).

Глобальні соціокультурні зміни, що розпочалися в незалежній Україні наприкінці XX ст., вплинули на розвиток і модернізацію як галузі освіти, так і бібліотек, що забезпечують інформаційні потреби педагогічної науки, освіти і практики.

Незважаючи на те, що інформаційні потреби фахівців освітянської галузі України цілеспрямовано забезпечують понад 22 тисячі книгозбірень, що становить значну частину загальнобібліотечної системи держави, до початку XXI ст. в Україні не було галузевої бібліотечної мережі з її головним координаційним центром, бракувало відповідної нормативно-правової документації, котра регулювала б діяльність вищезазначених бібліотек, тощо. Це не могло не позначитися на якості й ефективності інформаційно-бібліотечного забезпечення потреб освітянської галузі України.

30 жовтня 1999 р. Постановою Кабінету Міністрів № 2018 в Україні було засновано Державну науково-педагогічну бібліотеку України (ДНПБ України) – національне галузеве книгосховище, галузевий науково-дослідний, науково-інформаційний, науково-методичний центр освітянських бібліотек України – структурний підрозділ Академії педагогічних наук України (АПН України). Наприкінці 2003 р. ДНПБ України було присвоєно ім'я видатного українського педагога-гуманіста В. О. Сухомлинського.

Як науково-дослідна установа АПН України бібліотека визначила своїм пріоритетним завданням розроблення фундаментальних і прикладних наукових проєктів з питань розвитку вітчизняного бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства з метою удосконалення діяльності книгозбірень освітянської галузі України. Розроблення теоретичних і методичних засад розвитку спеціальних педагогічних і навчально-педагогічних бібліотек, що забезпечують інформаційні потреби освітянської галузі, визначення їх соціальної ролі в оновленому суспільстві, типо-видових ознак, уточнення термінологічних понять, а, отже, реформування й модернізація діяльності цих книгозбірень – частина комплексу наукових проблем, які треба було дослідити в першу чергу. Перед керівництвом і колективом ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського постало важливе завдання: на основі системного підходу до функціонування цих книгозбірень створити галузеву бібліотечну мережу – ієрархічну макросистему з характерними для неї підсистемами й елементами, головна мета і завдання якої полягали б у цілеспрямованому повноцінному інформаційному забезпеченні фахових потреб освітян первинними і вторинними документами як у традиційній, так і в електронній формі, надання доступу науковцям і практикам до вітчизняних і світових інформаційних ресурсів через Інтернет тощо.

Ці питання – об'єкт дослідження першого наукового проєкту ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського «Створення, становлення і розвиток мережі освітянських бібліотек України (X–XX ст.)», в якому брало участь чимало фахівців з усієї України. Їхня наполеглива праця упродовж п'ятиріччя дала змогу комплексно вивчити історію розвитку педагогічних і навчально-педагогічних бібліотек, що увійшли до єдиної мережі освітянської галузі України, визначити та обґрунтувати головні етапи їх розвитку, соціальне призначення на кожному етапі, простежити еволюцію формування соціальних функцій і типологічних ознак цих бібліотек, чинники впливу, що зумовлювали створення різних видів бібліотек. Ця науково-дослідна робота розширила уявлення про названі бібліотеки як важливу складову загальнодержавної мережі книгозбірень, актуалізувала їх соціальну мету і завдання, визначила головні напрями діяльності і стратегію розвитку, доповнила основні положення вітчизняного бібліотекознавства.

Одним із позитивних результатів цієї НДР є вивчення історії бібліотек галузі. Як зазначає академік О. С. Онищенко, «без глибоких знань про минуле бібліотек важко ... визначити їх майбутнє,

як, не знаючи минулого своєї професії, стати справжнім бібліотекарем-професіоналом, здатним правильно оцінювати обстановку і виконувати свої функції в новій ситуації... Набуття бібліотечною нових ознак вимагає правильного визначення стратегії подальшого розвитку, що, в свою чергу, потребує нового осмислення всього пройденого шляху, отже й прискорення розвитку вітчизняної бібліотечно-історичної науки»*. Також проєкт великою мірою сприяв розбудові новоствореної ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського і створенню мережі освітянських бібліотек Академії педагогічних наук України та Міністерства освіти і науки України (МОН України).

Здійснення реформаційного акту стосовно об'єднання книгозбірень єдиного освітньо-педагогічного відомства в мережу освітянських бібліотек МОН України та АПН України, актуалізація їх діяльності як спеціальних було можливим завдяки як науковим розробкам, так і скоординованій роботі АПН України, МОН України та керівництва і колективу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, що дало змогу підготувати в рамках цього дослідження один із найважливіших документів – «Положення про мережу освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України» (затверджене спільним наказом МОН України і АПН України від 30.05.2003 р. № 334/31).

Згідно з «Положенням» до мережі освітянських бібліотек МОН України та АПН України увійшли спеціальні педагогічні бібліотеки та навчально-педагогічні бібліотеки закладів освіти, зокрема Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, наукові бібліотеки установ АПН України, обласні й міські науково-педагогічні бібліотеки Міністерства освіти і науки України, управлінь освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, будинків учителів, наукові бібліотеки вищих навчальних закладів I–IV р. а. педагогічного профілю, Центрального інституту післядипломної педагогічної освіти АПН України, Республіканського інституту післядипломної педагогічної освіти Автономної Республіки Крим, обласних

*Онищенко О. С. Проблеми дослідження історії бібліотек України // Наукові праці Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського: Бібліотеки Національної академії наук України: історія і сучасність / НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. АБУ; Редкол.: О. С. Онищенко (гол.) та ін. – К., 2006. – Вип. 15. – С. 5, 7.

(міських) інститутів післядипломної педагогічної освіти, Київського міського педагогічного університету ім. Б. Д. Грінченка та Севастопольського міського інституту післядипломної педагогічної освіти, загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладів. З часом до цієї мережі увійдуть також інші спеціальні педагогічні бібліотеки, що будуть створені на підставі цього «Положення».

Уперше за всю історію розвитку цих бібліотек вони були об'єднані в систему на чолі з головним координаційним центром задля виконання головної мети. Наукові та практичні результати цього дослідження вплинули на реформування і модернізацію бібліотек галузі та подальший їх стратегічний розвиток. У бібліотекарів з'явилися оптимізм і віра у спільну справу й у власні сили.

За п'ятиріччя колектив ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського виконав велику роботу, з результатами якої читачі ознайомляться на сторінках цього збірника. Водночас зазначимо, що це тільки початок послідовної діяльності головної галузевої книгозбірні та мережі освітянських бібліотек України. Попереду – нові наукові проекти, нові здобутки, а отже, і нові видання.

До збірника «Історія освітянських бібліотек України» увійшли матеріали, підготовлені упродовж вищезначеного дослідження, доповіді та повідомлення, виголошені на методологічному семінарі «Тенденції розвитку освітянських бібліотек України» (2002 р.), всеукраїнській науково-практичній конференції «Освітянські бібліотеки України. Історичні тенденції. Сучасний стан та перспективи розвитку» (2005 р.), проведених бібліотекою в рамках цього проєкту. У збірнику вміщено також статті з історії становлення й розвитку спеціальних педагогічних та навчально-педагогічних книгозбірень різних видів, а також матеріали, що висвітлюють окремі питання теорії, методики і практики діяльності освітянських бібліотек у різних регіонах України.

Матеріали збірника згруповано в чотири розділи згідно зі структурою мережі освітянських бібліотек. У першому розділі «Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського – галузевий науково-дослідний, науково-інформаційний, науково-методичний і координаційний центр мережі освітянських бібліотек України» вміщено не тільки матеріали дослідження, а й статті, що узагальнюють досвід і висвітлюють головні напрями діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського за перші п'ять років її діяльності. Їх подано відповідно до логіки технологічних процесів у бібліотеці.

Розділ II «Спеціальні науково-педагогічні бібліотеки» презентує статті фахівців центральних, академічних і регіональних бібліотек з теми наукового проєкту, що подано за місцем і значенням книгозбірень у бібліотечній системі.

До розділів III «Наукові бібліотеки вищих навчальних закладів» і IV «Бібліотеки загальноосвітніх навчальних закладів» включено матеріали фахівців зазначених бібліотек за абеткою назв книгозбірень.

Для підготовки матеріалів використано широку джерельну базу: архіви, рукописні фонди, фонди рідкісних книг, наукові праці, монографії відомих істориків, педагогів, громадських діячів та бібліотекознавців Російської імперії, УСРР, УРСР і сучасної України.

Відгуки та пропозиції просимо надсилати на адресу:

04060, м. Київ-60, вул. Максима Берлінського, 9

електронна пошта: dnrb@edu-ua.net

Директору

*П. І. Рогова, канд. іст. наук, директор
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського,
голова редакційної колегії*

Розділ I
Державна
науково-педагогічна бібліотека України
імені В. О. Сухомлинського – галузевий науково-дослідний,
науково-інформаційний, науково-методичний
і координаційний центр мережі освітянських бібліотек
Міністерства освіти і науки України
та Академії педагогічних наук України

Павла Рогова

Шляхи становлення
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
як всеукраїнського науково-інформаційного центру
освітянської галузі України

Реформування та модернізацію національної освіти в нашій державі на найближчі 25 років визначас «Національна доктрина розвитку освіти», в якій проголошено, що «...в Україні має стверджуватися стратегія прискореного випереджувального інноваційного розвитку освіти і науки; повинні забезпечуватись умови для розвитку самоствердження і самореалізації особистості впродовж життя» [1].

З огляду на зазначене вище варто наголосити, що добре налагоджена інформаційна діяльність є одним із головних чинників інноваційного розвитку як суспільства в цілому, так і освіти й науки зокрема.

Система інформаційно-бібліотечного обслуговування педагогічних і науково-педагогічних кадрів донедавна була в Україні такою, як і в період планово-адміністративної економіки, тобто морально та фізично застарілою. Як відомо, до 1993 р. Україна не мала сформованої в систему мережі бібліотек освітянської галузі, не було всеукраїнського інформаційного, координаційного галузевого центру і, відповідно, цілеспрямованої системи інформаційного забезпечення галузі, бракувало уваги до повноцінного формування галузевого ресурсу, організації доступу до нього тощо.

Кінець 80-х – початок 90-х років ХХ ст. – час великих демократичних зрушень, відродження незалежної України, активного розвитку в оновленій країні державотворчих та економічних процесів, у т. ч. трансформації вітчизняних бібліотек у сучасні інформаційні центри, осмислення ними нової соціальної ролі в сучасному суспільстві, застосування комп'ютерних технологій тощо. Ці зру-

шення сприяли інтеграційним процесам як у створенні оновленого економічного поля держави, так і її інформаційного простору. У цей період було засновано Академію педагогічних наук України (АПН України), що сприяло народженню в нашої державі єдиного освітньо-педагогічного відомства – АПН України та Міністерства освіти і науки України (МОН України), – котре спрямувало свої наукові й практичні розробки на реформування вітчизняної педагогічної науки, освіти і практики, модернізацію її інформаційного забезпечення. Одним із перших інноваційних кроків в освітнянській галузі незалежної України було заснування у 1993 році Центральної освітнянської бібліотеки Інституту змісту і методів навчання Міністерства освіти України, що стала фундаментом для створення майбутньої всеукраїнської галузевої книгозбірні. Наприкінці 1999 р. на базі фондів цієї бібліотеки та наукової бібліотеки Інституту педагогіки АПН України Постановою Кабінету Міністрів України від 30.10.1999 р. за № 2018 уперше в Україні було створено Державну науково-педагогічну бібліотеку України (ДНПБ України) – структурну складову АПН України, національне галузеве книгосховище, головний науково-інформаційний центр освітнянської галузі, науково-методичний центр освітнянських бібліотек, науково-дослідний центр із питань галузевого бібліографознавства, бібліотекознавства і книгознавства [3]. Це було справді історичною подією як у розвитку державних і спеціальних бібліотек України, так і в створенні удосконаленої системи інформаційно-бібліотечного забезпечення педагогічної науки, освіти і практики України. Згодом розпорядженням Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2003 р. за № 664-р Державній науково-педагогічній бібліотеці України присвоєно ім'я видатного українського педагога Василя Олександровича Сухомлинського [4].

Новоствореній ДНПБ України потрібно було розв'язати низку важливих проблем, а саме:

- 1) розбудувати ДНПБ України у всеукраїнський галузевий науково-дослідний, науково-інформаційний та науково-методичний комплекс освітнянської галузі держави;
- 2) сформувати інтегрований загальнодержавний галузевий інформаційний ресурс як у традиційній, так і в електронній формах;
- 3) створити цілеспрямовану систему інформаційного забезпечення вітчизняної педагогічної науки, освіти і практики.

З огляду на це важливо було об'єднати бібліотеки галузі в єдину мережу, визначити її роль, мету та завдання як в освітньому просторі України, так і в загальнодержавній бібліотечній системі.

Науково-дослідна робота – один із головних напрямів діяльності новоствореної ДНПБ України. Набутий з часу заснування статус наукової установи зобов'язує Бібліотеку до відповідної організації наукових проєктів із питань галузевого бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства та інформатизації. Визначені вище завдання з перших років роботи Бібліотеки сприяли окресленню пріоритетних тем її наукової та прикладної діяльності, котрі підтримувала і затверджувала Президія АПН України. У комплексі наукових проблем, що потребували першочергового дослідження, було визначення соціальної ролі освітянських бібліотек в оновленому суспільстві, їх типо-видових ознак, уточнення термінологічних понять. Застосовуючи системний підхід до функціонування цих бібліотек, необхідно було створити бібліотечну галузеву мережу як ієрархічну макросистему з характерними для неї підсистемами та елементами, розробити й упровадити в практику теоретико-методичні та організаційні засади її діяльності. З цією метою потрібно було розв'язати такі завдання:

- ♦ дослідити історію розвитку бібліотек різних типів і видів, що мають увійти до мережі освітянських бібліотек;
- ♦ визначити поняття «педагогічна бібліотека», «освітянська бібліотека», «мережа освітянських бібліотек»;
- ♦ охарактеризувати типо-видові ознаки педагогічних та освітянських бібліотек;
- ♦ створити нормативно-правову базу діяльності як мережі освітянських бібліотек, так і книгозбірень, що входять до неї;
- ♦ розробити систему заходів для реформування діяльності бібліотек освітянської галузі різних видів і типів;
- ♦ закласти підґрунтя для створення всеукраїнського корпоративного ресурсу з педагогіко-психологічних питань.

Названі проблеми визначили тему першої фундаментальної науково-дослідної роботи ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського на 2001–2005 рр. «Створення, становлення і розвиток мережі освітянських бібліотек України (X–XX ст.)» (наук. керівник – П. І. Рогова, канд. іст. наук). Теоретичним підґрунтям цього наукового дослідження є дисертація П. І. Рогової «Педагогічні бібліотеки України (II пол. XIX ст. – 20-ті рр. XX ст.)» (наук. керівник – О. С. Онищенко, д-р філос. наук, академік НАН України) [5], у якій автор здійснила цілісний аналіз історії розвитку педагогічних бібліотек упродовж II пол. XIX ст. – 20-х років XX ст., визначила та обґрунтувала етапи їх становлення та динаміки, охарактеризувала соціальне призначення на кожному етапі розвитку, простежила

еволюцію формування соціальних функцій та типологічних ознак, виокремила педагогічні книгозбірні як вид спеціальних, виявила чинники впливу, що зумовлювали формування різних видів цих бібліотек у зазначених хронологічних рамках. Висновки й узагальнення цього дослідження розширили уявлення про педагогічні бібліотеки як важливу складову загальнодержавної мережі книгозбірень, актуалізували їх соціальну мету і завдання, визначили їх вагомую роль у розвитку вітчизняної педагогічної науки, освіти і практики. Дисертація доповнила основні положення вітчизняного бібліотекознавства. Результати дослідження було використано для визначення напрямів діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та мережі освітянських бібліотек України.

Важливим завданням згаданого раніше наукового проекту було також визначення перспективних напрямів діяльності бібліотек галузі як спеціальних. Для цього потрібно було усвідомити специфіку книгозбірень кожного рівня і кожного регіону, їх функції та завдання. Цьому сприяло дослідження науковцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського історії становлення й розвитку науково-педагогічних та навчально-педагогічних бібліотек, результатом якого була публікація низки наукових статей (більшість із них увійшла й до цього збірника) та науково-допоміжний показник «Історія освітянських бібліотек України (II пол. XIX ст. – 10-ті рр. XX ст.)». Під час дослідження бібліотечні працівники книгозбірень різних рівнів проявили неабияке зацікавлення до об'єктивного відтворення історії своїх бібліотек. До Бібліотеки надійшло понад 150 матеріалів, що висвітлювали історію окремих освітянських бібліотек різних регіонів держави. Вони оприлюднювалися в рубриці «Історія освітянських бібліотек України» на сторінках фахових часописів «Директор школи, ліцею, гімназії», «Шкільна бібліотека плюс», «Педагогічна газета», «Освіта України» та ін.

За результатами проведеного історичного та джерелознавчого аналізу автор цієї статті у своїх наукових матеріалах уточнила та ввела в науковий обіг такі термінологічні поняття, як «педагогічна бібліотека», «освітянська бібліотека», «мережа освітянських бібліотек», розглянула їх соціальну роль і завдання та типологічні ознаки. Викладене вище стало підґрунтям для підготовки основного документа для формування і функціонування галузевої мережі – «Положення про мережу освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України» (науковий керівник авторського колективу – П. І. Рогова) [2], затвердженого спільним наказом цих установ у травні 2003 р.

Цей правовий документ уперше на державному рівні визначив мережу освітянських бібліотек України як самостійну ланку в загальнодержавній системі бібліотек і її структурні складові: самостійні педагогічні бібліотеки та бібліотеки навчальних закладів різних рівнів, систему управління ними, організаційно-правові аспекти функціонування, систему науково-методичного забезпечення. Нині ця мережа включає понад 22 тис. книгозбірень, що функціонують на загальнодержавному, регіональному та низовому рівнях, об'єднаних єдиною метою та завданнями. Для бібліотек регіонів у «Положенні» визначено відповідні центри. Водночас зазначимо, що у зв'язку зі специфічним історичним розвитком освітянських бібліотек ці книгозбірні є найслабкішими в мережі за матеріально-технічною базою, фондами, інформаційною діяльністю тощо.

Через означені вище причини в нашій державі немає обласних педагогічних бібліотек, що надавали б цілеспрямовану інформаційно-методичну допомогу бібліотекам галузі відповідних регіонів і були б їх методичними центрами. Нині ці функції виконують лише дві книгозбірні: науково-педагогічні бібліотеки міст Львова та Миколаєва. З огляду на це «Положення» визначає обласними центрами освітянської мережі книгозбірні обласних та міських інститутів післядипломної педагогічної освіти (ІППО). І це не випадково. Із перших років функціонування названі установи надають науково-методичну допомогу бібліотекам загальноосвітніх та середніх спеціальних навчальних закладів своїх областей. Тому в межах згаданого наукового проєкту ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського особливу увагу приділяла удосконаленню діяльності цих книгозбірень, надавала їм методичну і практичну допомогу, активізувала впровадження в їх роботу сучасних інформаційних технологій, відкриття інтернет-місць, через які користувачі мають змогу отримувати доступ до вітчизняних і зарубіжних інформаційних ресурсів. Фахівці ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського постійно наголошували на тому, що для бібліотек ІППО залишається важливим завдання формування фондів галузевими первинними і вторинними документами як у традиційній, так і в електронній формах; систематичне введення інновацій у їх технологічну діяльність.

З огляду на завдання, що стоять перед бібліотеками мережі, науковці ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського запропонували створити об'єднаний обласний галузевий науково-інформаційний центр через кооперацію діяльності бібліотек ІППО та вищих

навчальних закладів III–IV р. а. педагогічного профілю в Інтернеті. Це дасть змогу сформувати віртуальний корпоративний галузевий науково-інформаційний центр галузі, що сприятиме ефективному і повноцінному інформаційно-методичному забезпеченню фахових потреб освітян регіонів.

Координаційними центрами мережі освітянських бібліотек нижчого рівня є книгозбірні обласних, міських і районних відділів освіти, діяльність яких також потрібно реформувати згідно з «Концепцією інформатизації мережі бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів освіти України», розробленою науковцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського в межах цього проєкту.

Для удосконалення роботи бібліотек освітянської мережі постала потреба як створення комплексу відповідних нормативно-правових і технологічних документів для кожного рівня бібліотек, так і оновлення існуючих. Зазначимо, що до заснування ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського освітянські книгозбірні користувалися організаційно-управлінськими й технологічними документами для публічних бібліотек, в котрих не враховано специфічних особливостей спеціальних бібліотек галузі, бракувало централізованої звітності щодо їх стану та діяльності, її аналізу тощо. Отже, перед науковцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського постало нагальне завдання дослідити й узагальнити як науковий доробок стосовно бібліотечних технологій, так і практичний досвід з цього питання, й ухвалити власні обґрунтовані рішення, спрямовані на вдосконалення роботи бібліотек усіх рівнів, зокрема всеукраїнського – ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, наукових бібліотек ВНЗ III–IV р. а. педагогічного профілю, ЦППО АПН України, науково-дослідних установ системи АПН України; регіонального – обласних науково-педагогічних бібліотек і книгозбірень інститутів післядипломної педагогічної освіти (міських, обласних), бібліотек ВНЗ I–II р. а. педагогічного профілю; низового – бібліотек обласно, міськвено, райвно, середніх загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів та ін.

Так, відповідно до цього проєкту науковці ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського упродовж п'ятиріччя розробили та ввели в практику діяльності освітянських бібліотек низку організаційно-управлінських документів для різних видів і типів бібліотек галузі, оприлюднених у фаховому виданні МОН України «Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України» та у збірнику ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського «Організаційно-управлінські документи освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки

України та Академії педагогічних наук України», впровадили в практику роботи бібліотек галузі чимало інших інструктивно-методичних матеріалів.

Ще одним важливим завданням у системі роботи з книгозбірнями галузі було вдосконалення їх діяльності через підвищення кваліфікації бібліотекарів у державних закладах, започаткування та проведення комплексу заходів із цього питання на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. З цією метою науковці бібліотеки проаналізували систему підвищення кваліфікації бібліотечних працівників галузі в Україні, зокрема у ЦППО АПН України, розробили і запропонували керівництву цієї установи відповідні рекомендації стосовно навчальних планів та їх змісту, провели для фахівців галузі конференції, семінари, круглі столи, Дні інформації. Удосконаленню професійної компетентності й поглибленню фахових знань бібліотекарів сприяло й те, що з перших місяців діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського її науковці надавали консультативну та практичну допомогу бібліотекарям усіх видів і типів бібліотек України з питань удосконалення діяльності книгозбірень, інформаційного обслуговування користувачів галузі, формування іміджу бібліотечних працівників освітянських бібліотек тощо. У 2003 р. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського започаткувала серію «На допомогу бібліотечним працівникам освітянських бібліотек» інформаційно-методичних видань (тематичні бібліографічні покажчики, методичні посібники), що комплексно подають вітчизняні та зарубіжні матеріали з актуальних питань бібліотечної справи. Уперше в Україні працівники ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського підготували й видали посібник для шкільних бібліотекарів «Організація роботи бібліотеки загальноосвітнього навчального закладу» (2002–2003) накладом 5000 прим.; рекомендаційний бібліографічний покажчик «Бібліотека навчального закладу в контексті інформатизації суспільства» (2003) – 500 прим.; «Планування та звітність бібліотек Інституту післядипломної педагогічної освіти» (2004) – 100 прим.; «Каталоги й картотеки Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського: пам'ятка користувача» (2004) – 100 прим.; «Формування інформаційної культури учнів загальноосвітніх навчальних закладів України» (2005) – 1000 прим.; «Традиційні каталоги наукових бібліотек освітянської галузі: організація, ведення й редагування» (2006) – 200 прим.; «Укладання друкованих каталогів книг громадянського друку (XVIII – початок XX ст.) із фондів бібліотек України» (2005) – 220 прим. та ін.

З метою підвищення фахового рівня бібліотекарів освітянських книгозбірень та реформування роботи шкільних бібліотек галузі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського спільно з МОН України, Інститутом психології АПН України у 2003 р. залучувала щомісячник «Шкільна бібліотека плюс», на шпальтах якої висвітлюють офіційні, методичні та практичні матеріали з питань діяльності шкільних бібліотек в Україні та за її межами. Отже, сприяння інноваційній діяльності бібліотек галузі є одним із головних завдань ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. У цьому контексті в межах науково-дослідної роботи колектив науковців ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського розробив «Концепцію інформатизації мережі бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів України» (наук. керівник – В. Ю. Биков, член-кореспондент АПН України), затверджену Президією АПН України в січні 2006 року. Реалізація положень Концепції, запланована спільно з МОН України та АПН України на 2006–2010 рр., сприятиме модернізації бібліотек освітянської галузі України всіх рівнів.

Українське бібліотекознавство має власні традиції бібліотечної професії та безперервної бібліотечної освіти. З огляду на історичний досвід становлення та розвитку бібліотечної професії, котрий підтверджує, що бібліотекаря й учителя єднають спільні цілі й завдання, науковці ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського розпочали цілеспрямовану діяльність щодо створення галузевої системи підготовки та удосконалення післядипломної освіти бібліотечних працівників освітянських книгозбірень. Усвідомлюючи, що фахівці нової генерації для освітянських бібліотек повинні не тільки вільно володіти питаннями сучасного бібліотекознавства та новими інформаційними технологіями, а й мати ґрунтовні знання з педагогіко-психологічного комплексу, автор цієї статті ініціювала відкриття в педагогічних ВНЗ України інтегрованої спеціальності «педагог-бібліотекар». З 2003 р. у НІУ ім. М. П. Драгоманова започатковано підготовку фахівців із означеної спеціальності на денній та заочній формах навчання; в Уманському державному педагогічному університеті студенти опановують аналогічну спеціальність вже з 2000 року. Сподіваємося, що цей досвід запозичать інші педагогічні ВНЗ України.

Як зазначалося, головною метою бібліотек мережі є створення умов загальнодоступності інформації для науковців і практиків освітянської галузі та розроблення системи їх повноцінного інформаційного забезпечення з педагогіко-психологічних питань. З огляду на це ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського вже з пер-

шого року своєї діяльності розпочала підготовку та випуск вторинної інформації з актуальних фахових проблем у традиційній формі з подальшим їх доведенням до національних і державних бібліотек, книгозбірень наукових установ АПН України, обласних (міських) бібліотек ІІІЮ, бібліотек ВНЗ III–IV р. а., обласних і міських педагогічних бібліотек тощо. Для координації діяльності із зазначених питань науковці ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського підготували «Звсдений план інформаційно-видавничої діяльності освітянських бібліотек та основних заходів з підвищення кваліфікації працівників освітянської галузі України» (2004), реалізація якого сприятиме всебічному інформаційному забезпеченню фахівців галузі первинною та вторинною інформацією.

Упродовж п'ятиріччя ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського оприлюднювала результати дослідження цього наукового проєкту на всеукраїнських науково-практичних конференціях і семінарах, круглих столах. Зокрема у жовтні 2005 р. Бібліотека провела всеукраїнську науково-практичну конференцію «Освітянські бібліотеки України. Історичні тенденції. Сучасний стан та перспективи розвитку». За темою дослідження підготовлено до видання збірник наукових статей.

У 2003 р. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського розпочала новий науковий проєкт – «Науково-інформаційне забезпечення освітянської галузі України» (2003–2007 рр.) (наук. керівник В. І. Лутовина, канд. іст. наук). Цим комплексним дослідженням передбачено розроблення теоретико-методичних та організаційних засад системи бібліографічного, реферативного й оглядово-аналітичного забезпечення інформаційних потреб спеціалістів освітянської галузі та працівників відповідних галузевих бібліотек згідно з основними положеннями «Національної програми інформатизації України». Завданнями проєкту, розрахованого на п'ять років, є:

- розроблення теоретико-методичних та організаційних засад створення системи бібліографічного забезпечення інформаційних потреб педагогічних і науково-педагогічних бібліотечних кадрів мережі освітянських бібліотек;

- формування системи бібліографічної продукції освітянської галузі в друкованому й електронному варіантах на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та регіональних освітянських бібліотек;

- експериментальне дослідження ступеня задоволення фахових інформаційних потреб педагогічних і науково-педагогічних кадрів наявною реферативною інформацією;

**П. І. Рогова — перший директор
Державної науково-педагогічної бібліотеки України
імені В. О. Сухомлинського, канд. іст. наук**

**Керівний склад Державної науково-педагогічної бібліотеки України
імені В. О. Сухомлинського (зліва направо):**

перший ряд — Т. Ф. Букшина (заст. директора з науково-бібліотечної роботи);

П. І. Рогова (директор); В. А. Зотова (вчений секретар);

**другий ряд — Л. М. Заліток (ст. науковий співробітник); Н. Г. Мацібора, І. І. Хемчян,
О. І. Гожик, Н. А. Палашина, Н. С. Плужнікова, Ю. І. Артемов, Л. О. Пономаренко,
Л. М. Ворон (зав. відділами); А. М. Доркену (зав. філією № 1)**

**Колектив Державної науково-педагогічної бібліотеки України
імені В. О. Сухомлинського (зліва направо):**

перший ряд – А. В. Сметанюк, А. М. Доркєну,
Т. Ф. Букшина, П. І. Рогова, В. А. Зотова, О. І. Гожи́к;
другий ряд – Л. М. Донець, Г. М. Семендяєва, Л. О. Пономарєнко,
І. І. Хемчян, Л. Л. Шапошник, Л. М. Бондар, О. М. Довгалюк,
М. О. Самборська, Г. М. Яценко, Л. В. Павлова;
третій ряд – І. О. Іванова, Т. А. Головченко, О. М. Кучер,
Н. Є. Шолохова, Л. Г. Краснушкіна, О. М. Крепінєвич,
Л. М. Ворон, Л. М. Заліток, Л. В. Сідляренко, Н. Г. Мацібора,
О. А. Печенежська, А. Г. Дмітрієва;
четвертий ряд – К. Є. Острун, Л. В. Воропай, Т. І. Дідєнко,
Т. Л. Комарова, Л. Г. Дубова, Т. В. Лога, О. Г. Деменчук, Р. П. Гаврилюк,
С. Г. Ковалєнко, Л. В. Домбровська, Н. Д. Грудініна,
О. Г. Помчалова, І. Г. Лобановська, Л. І. Ніколюк;
п'ятий ряд – О. С. Пєлих, Т. С. Павленко, Р. І. Палійчук,
В. В. Вєрбова, Л. І. Самчук, В. М. Іващенко, Л. О. Борсукова, В. М. Гулак,
О. В. Углова, Ю. В. Прилипко, Л. Г. Рудюк

♦ створення за результатами експериментального дослідження галузєвого сегмента реферативного подання наукової літератури з педагогіко-психологічних питань у загальнодержавній реферативній базі даних «Україніка наукова» та українському реферативному журналі (УРЖ) «Джерело».

У межах проєкту було продовжено роботу з підготовки вторинних документів з актуальних психолого-педагогічних питань, серед яких науково-допоміжні та рекомендаційні покажчики в друкованій та електронній формах: «Гід з громадянського виховання» – 1000 прим.; «Формування активної життєвої позиції молодого громадянина України» – 200 прим.; «Загальноосвітня школа України за роки незалежності (1991–2001 рр.)» – 5000 прим.; «Професійна освіта України за роки незалежності (1991–2003 рр.)» – 500 прим.; «Сучасні освітні технології» (Вип. I–III) – 500 прим.; «Профільне навчання в старшій школі: шляхи розвитку» – 20 тис. прим.; бібліографічні списки та бібліографічні огляди, друковані каталоги, зокрема «Підручники і навчальні посібники (1748–1917 рр.) з фондів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського для початкових та середніх навчальних закладів» – 300 прим. Бібліотека вперше в Україні започаткувала серії біобібліографічних видань «Видатні педагоги світу», «Академіки АПН України», «Ювіляри АПН України», в яких висвітлюються наукові досягнення визначних діячів педагогічної науки і освіти України та світу. Вже видано біобібліографію видатних педагогів В. О. Сухомлинського, Януша Корчака й наших сучасників В. Г. Кременя, В. М. Мадзігона, О. В. Сухомлинської, М. Д. Ярмаченка та інших (за означений термін надруковано близько 30 видань, що надійшли до бібліотек галузі). Упродовж п'яти років діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського видала 1310 бібліографічних видань.

Науковці ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського здійснюють групове та індивідуальне інформування провідних фахівців науково-дослідних інститутів АПН України та МОН України, науково-інформаційне забезпечення планових наукових тем установ АПН України, державних програм «Вчитель», «Діти України», «Програма розвитку системи дистанційного навчання на 2004–2006 рр.» тощо (усього за п'ятиріччя підготовлено 1146 бібліографічних списків). Бібліотека започаткувала і щороку видає «Календар знаменних і пам'ятних дат у галузі освіти і педагогічної науки», що через періодичні видання надходить до установ і закладів освіти України, а також щомісячний бюлетень «Нові надходження до

Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського» для систематичного інформування фахівців галузі.

У 2006 р. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського розпочала роботу зі створення реферативної інформації з актуальних питань сучасної педагогічної науки і освіти для подальшої публікації в УРЖ «Джерело», організувала відділ наукового аналітичного оброблення і поширення інформації у сфері освіти, котрий здійснюватиме підготовку оглядово-аналітичних документів з актуальних педагогіко-психологічних питань для науково-педагогічних кадрів. Для виконання поставлених завдань потрібні фахівці. На нашу думку, є два підходи до їхньої підготовки. Перший – традиційний: набирати випускників профільних вищих навчальних закладів. З цією метою ми плануємо порушити питання про доцільність уведення в навчальні плани ВНЗ III–IV р. а., що готують бібліотечарів-педагогів, спеціалізацію «педагог – інформаційний аналітик». Другий – через систему підвищення кваліфікації, зокрема в Державній академії керівних кадрів культури і мистецтв України або в ЦППІО АПН України.

Важливим напрямом діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є узагальнення інноваційного досвіду діяльності спеціальних педагогічних книгозбірень та видання збірників наукових праць з питань галузевого бібліотечкознавства, бібліографознавства, книгознавства й інформатики.

Нова соціально-економічна ситуація, що склалася в Україні з переходом до ринкових відносин, та інтенсивний розвиток інформатизації суспільства визначили пріоритети в діяльності бібліотек стосовно напрямів організації технології формування та використання їх інформаційних ресурсів. Упровадження в практику «Положення про мережу освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України», аналіз науково-практичних підходів та досвіду діяльності мереж бібліотек в Україні та за її межами дали змогу передбачити перспективний розвиток освітянських бібліотек як галузевої ієрархічної макросистеми з трирівневим розгалуженням (всеукраїнський, обласний та низовий). Визначено головні завдання подальшого інноваційного розвитку системи, а саме:

- ♦ трансформація всеукраїнської галузевої бібліотеки в сучасний науково-дослідний, інформаційно-методичний центр освітянських бібліотек України;
- ♦ інтеграція електронних інформаційних ресурсів наукових бібліотек галузі у зведений електронний каталог, забезпечення

його багатоаспектного використання та входження до національної системи електронних бібліотек:

- ♦ розроблення системи науково-інформаційного забезпечення вітчизняної педагогічної науки, освіти і практики;

- ♦ продукування вторинних документів у традиційній та електронній формах;

- ♦ реформування педагогічних бібліотек різних рівнів у сучасні галузеві науково-інформаційні та методичні центри;

- ♦ створення галузевого центру з корпоративної каталогізації, формування повнотекстової галузевої бази даних, що включатиме і вторинну інформацію ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та інших наукових бібліотек освітянської мережі.

На основі аналізу нами запропоновано структуру всеукраїнського галузевого центру макросистеми як базову, що складатиметься з науково-дослідного, науково-інформаційного, науково-методичного та культурно-просвітницького блоків і диференціюється з урахуванням особливостей мережі освітянських бібліотек. На регіональному (обласному) рівні педагогічні бібліотеки згідно з цією моделлю трансформуватимуться в сучасні науково-інформаційні центри з педагогіко-психологічних питань.

З огляду на викладене вище визначено три етапи комп'ютеризації бібліотек, на першому з яких рекомендовано розпочати впровадження у книгозбірнях галузі Інтернету. За невеликих фінансових витрат це одразу надасть доступ широкому загалу науковців і практиків галузі до ресурсів вітчизняного та світового інформаційного простору, до науково-методичної та бібліографічної продукції ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського й інших бібліотек держави. Водночас це забезпечить долучення і працівників Бібліотеки до світових інформаційних ресурсів, що позитивно вплине на їхній професійний рівень, а отже, на результати роботи. Як приклад, на веб-сайті ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (<http://www.library.edu-ua.net>) міститься інформаційний бюлетень Бібліотеки, навігатор інтернет-ресурсів з педагогіки й освіти у вітчизняному та світовому просторі, де є понад триста джерел інформації про фонди, вторинну продукцію і науковий доробок Бібліотеки. Головне завдання другого етапу комп'ютеризації – створення електронних каталогів як у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, так і в бібліотеках галузі, що сприятиме оперативному, багатоаспектному пошуку інформації з подальшою побудовою корпоративного каталога бібліотек освітянської мережі. Для реалізації завдань цього напрямку потрібно розв'язати багато

питань, а саме: впровадження відповідного програмного забезпечення, узгодження форматів і структур баз даних (бібліографічних, фактографічних, авторитетних, холдингових та адміністративних), створення спеціалізованих тезаурусів, словників та інших засобів інформаційного й лінгвістичного забезпечення. Формування на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського галузевого центру корпоративної каталогізації з питань педагогіки й освіти, котрий має тісно співпрацювати з центром корпоративної каталогізації України – Національною бібліотечною України імені В. І. Вернадського – одне з перспективних завдань Бібліотеки, розв'язання якого в майбутньому дасть змогу виробити єдині стандарти для електронної системи бібліотек держави. Завдання третього етапу комп'ютеризації – створення повнотекстової електронної бази даних на основі інтеграції баз даних повнотекстових первинних документів (фахових наукових праць, підручників, посібників тощо) і потужної вторинної інформації – продукту наукової діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського й інших наукових бібліотек галузі. Складовою такої бази даних має бути також депозитарій електронних копій наукових праць усіх установ АПН України та вищих навчальних закладів МОН України.

Виконати поставлені завдання неможливо без чіткої злагодженої роботи МОН, АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та мережі бібліотек, котру вона очолює, без розв'язання фінансових проблем, підготовки відповідних нормативно-правових і технологічних документів, кооперації та інтеграції ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з книгозбірнями інших відомств.

Підсумовуючи результати комплексних наукових проєктів перших п'яти років діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, можна констатувати:

- ♦ ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського сформувалася як галузевий науково-дослідний, науково-інформаційний, науково-методичний і координаційний центр мережі освітянських бібліотек України;

- ♦ досліджено історію становлення і розвитку освітянських бібліотек; обґрунтовано термінологічні поняття «педагогічна бібліотека», «освітянська бібліотека», «мережа освітянських бібліотек»;

- ♦ розроблено офіційний документ «Положення про мережу освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та АПН України», що дало можливість об'єднати окремі освітянські бібліотеки в галузеву бібліотечну систему, спрямувати їх діяль-

ність на формування інтегрованого галузевого ресурсу та повноцінне інформаційне забезпечення вітчизняної педагогічної науки, освіти і практики;

- ♦ актуалізовано організаційну, інформаційну та науково-методичну діяльність бібліотек освітянської мережі з метою цілеспрямованого бібліотечно-інформаційного забезпечення користувачів галузі;

- ♦ розпочато формування в освітянській галузі України єдиної інфраструктури для забезпечення доступу вітчизняних користувачів до національного сегмента з педагогіко-психологічних питань;

- ♦ розпочато впровадження нових інформаційних технологій у практику роботи ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського та бібліотек галузі;

- ♦ започатковано формування всеукраїнського інтегрованого галузевого ресурсу на базі ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського в паперовому та електронному варіантах;

- ♦ цілеспрямовано створюється система інформаційного забезпечення галузі вторинними документами з педагогіко-психологічних питань у традиційній та електронній формах за участю наукових бібліотек галузі державного і регіонального рівнів;

- ♦ відбувається процес становлення системи підвищення кваліфікації бібліотечних працівників освітянської мережі на базі ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Література

1. Національна доктрина розвитку освіти: Затв. Указом Президента України від 17 квіт. 2002 р. № 347 // Освіта. – 2002. – 24 квіт. – 1 трав. (№ 26).
2. Положення про мережу освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України: Затв. наказом М-ва освіти і науки України та Акад. пед. наук України від 30.05.2003 р. № 334/31 // Інформ. зб. М-ва освіти і науки України. – 2003. – № 21. – С. 27-32.
3. Про створення Державної науково-педагогічної бібліотеки України: Постанова Кабінету Міністрів України № 2018 від 30.10.1999 р. // Законодавство – бібліотекам України: Довід. вид. / Уклад. Т. Слєпцова та ін. – К., 2000. – Вип. 1. – С. 162.
4. Про присвоєння Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 листоп. 2003 р. № 664-р // Шкіл. б-ка плюс. – 2003. – Груд. (№ 12). – С. 16.
5. *Рогова П. І.* Педагогічні бібліотеки України (II пол. XIX – 20-ті рр. XX ст.): Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.08 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство // П. І. Рогова; НАН України. НБУВ. – Захищена 18.11.04. – Затв. 15 груд. 2004 р.; ДК № 26880. – К., 2004. – 265 с. – Бібліогр.: с. 181-219. – Комп'ют. друк.

Вивчення
читацького контингенту
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
як основа його ефективного обслуговування

Однією із важливих сучасних теоретико-методологічних проблем бібліотекознавства є розвиток читачезнавства. З огляду на зазначене вище та на головну мету і завдання ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського щодо вивчення читацького контингенту Бібліотеки з метою його ефективного обслуговування в рамках НДР «Створення, становлення і розвиток мережі освітянських бібліотек України (X–XX ст.)» (наук. керівник П. І. Рогова, канд. іст. наук) було узагальнено та проаналізовано результати роботи з користувачами за 2001–2005 рр., що сприяло удосконаленню інформаційного забезпечення спеціалістів освітянської галузі України і стало важливим результатом дослідження з питань галузевого читачезнавства в освітянських бібліотеках України.

Ще у 20-х роках XX ст. Д. А. Балика один із перших в українському бібліотекознавстві порушив питання вивчення читачів та читання в наукових бібліотеках, причому не лише з метою вдосконалення комплектування фондів, а й для організації раціональної мережі бібліотек, залучення й закріплення читачів для краснавчої та бібліографічної роботи, «ув'язання роботи наукових бібліотек із планом видавництва і допомоги Держвидаву в піднесенні якості тої книжкової продукції, що її видавництва випускають» [1].

Витоки читачезнавства беруть початок у II пол. XIX ст., на розвиток якого вплинула соціально-економічна динаміка Російської імперії. У 20–30-х роках XX ст. спостерігається подальший його поступ: із 30-х років до початку 60-х років – занепад; визнання у 70-х роках XX ст. і розвиток до сьогодні [2; 3]. Термін «читачезнавство» з'явився у 20-х роках XX ст., а в 70-х роках як явище позиціонувався в науковому світі. Метою цієї комплексної науки, за І. Е. Баренбаумом, є визначення закономірностей, що діють у сфері «книга–читач» [2]. Упродовж XX ст. читачезнавство теоретично обґрунтовували як українські дослідники, зокрема О. Білецький, Д. Балика, Л. Биковський, Б. Борович, А. Вияснівський, К. Довгань, В. Іванушкін, Я. Керекез, Д. Чижевський, Н. Фрідьева [12; 20], так і російські – Б. Банк, І. Баренбаум, А. Бєлові-

цька, А. Бєляєва, А. Танєєв, М. Дворкіна, А. Рейтблат, В. Стельмах, Б. Умнова [11]. Вони розробили термінологію, методологію і методику вивчення читачів, а також заклали підґрунтя для подальшого опрацювання основних розділів читачезнавства: історії, психології, соціології читача й читання.

Окремі питання читачезнавства висвітлено в працях сучасних українських дослідників, зокрема С. Зворського, Т. Ківшар, Г. Ковальчук, В. Лутовинової, Н. Одинокій, З. Савіної, М. Слободяника, А. Чачко, Я. Хіміч, Т. Коваль, Л. Туровської, П. Рогової та ін. [6; 7; 8; 11; 16; 18].

Нині серед проведених ґрунтовних бібліотекознавчих досліджень чільне місце посідають розвідки з проблеми історії вивчення читачів і читання, психології та педагогіки читання, вивчення інформаційних потреб фахівців медичної, юридичної, освітньої галузі, а також дослідження читацької активності бібліотекарів, чия діяльність найтісніше пов'язана з книгою та її популяризацією [10]. Зокрема, у працях Т. Новальської, І. Тимошенко розкриваються історичні етапи вивчення читачів і читання в Україні, досліджуються теоретичні розвідки, що обґрунтовують підходи до типології читачів та читацьких груп. Так, ними було виявлено, що «поділ читачів на певні групи застосовувався у бібліотеках ще у середині ХІХ ст. Протягом наступних 50–60 років більшість публічних бібліотек у своїх щорічних звітах наводила власні групи читачів, утворюючи їх за майже всіма можливими ознаками – за віком, суспільним становищем і соціальним станом, статтю, рівнем освіти, релігійною належністю, професіями, місцем проживання, платоспроможністю. Формувалося від 10 до 58 читацьких груп, що ускладнювало будь-яку науково-організаційну діяльність» [12, с. 20].

Упорядковану схему статистичного обліку читацьких груп було запропоновано на Першому Всеросійському з'їзді з бібліотечної справи (1911), але зміна влади у Російській імперії, ідеологізація соціальної діяльності в Україні та Росії спричинили потребу в новій, ідеологічно витриманій класифікації читачів – за партійною належністю, національністю, рівнем освіти, фахом, участю у професійних спілках, віком, статтю. Як зазначають Т. Новальська, І. Тимошенко, «у бібліотеках Головополітосвітою РСФСР було запропоновано виокремити такі групи: учні гуртків профосвіти, активісти радянських, партійних і профспілкових органів і організацій, робітники, що займаються фізичною працею, робітничі та жінки робітників, кустарі, службовці та члени їхніх родин, селяни.

За рівнем підготовки: малописьменні, початківці, з середньою підготовкою, цілком підготовлені, читачі-спеціалісти» [12, с. 20].

На нашу думку, цікавим є здійснений Т. Новальською та І. Тимошенком аналіз доробку О. Білецького, Д. Балики, Н. Фрідьсвої, який виявив позиції та певні вимоги відомих біблієтекознавців щодо поділу читачів на групи. Це дає змогу побачити різницю в підходах до принципів класифікації користувачів бібліотек та порівняти їх із сучасними поглядами на цю проблему. Так, «О. Білецький пропонував визначити серед читачів чотири умовні групи: 1) уявні співрозмовники з майбутнього, які не належали до сучасного письменникові суспільства і часу; 2) палкі прихильники, які «сліпо» захоплюються письменником та його твором; 3) читачі, які нав'язували авторові свої ідеї і свої образи; 4) читачі, які «самі взялися за перо» [12, с. 20].

Але більш наближеним до практики у поділі читачів на групи у 20-х роках ХХ ст., на думку цих науковців, був Д. Балика, який порушив питання про вживання відповідної термінології, про очне найменування всіх груп читачів, про те, за якою ознакою ці групи створювати. Він визначив 12 груп читачів: діти, учні, робітнича молодь, що займається поодинокі, комсомольці, радянський актив, робітники фізичної праці, кваліфіковані робітники, ремісники та кустарі, селяни, службовці та члени їхніх родин, робітничі, дружини робітників. Автор вважав, що такий поділ на групи відтворює соціальну і політичну структуру суспільства. Дослідник наголошував і на потребі ввести розряди: малописьменні, ті, хто починає читати, середньо підготовлений прошарок читачів, цілком підготовлений читач, читачі-вчені, спеціалісти [12, с. 20]. Це зумовлювало поділ читачів на певні групи за соціальним станом і походженням, віком, статтю, освітою, фаховою належністю (за основною професією та характером праці), ступенем готовності до самостійного й свідомого читання. Книгу й читачів можна було групувати за сумою визначених ознак.

Інші групи читачів класифікувала Н. Фрідьсва, взявши за основу чотири ознаки: «соціальне походження (робітники, селяни, інтелігенція); місце у виробництві; рівень підготовки (непідготовлені, малопідготовлені, середньопідготовлені, підготовлені); ставлення до керівництва читанням. Визначаючи читачькі групи за останньою ознакою, вона виділяла читачів, для яких керівництво читанням необхідне (для самоосвіти, розваги, із практичною метою) і тих, для кого керівництво читанням бажане (читання з навчальною або науковою метою)» [12, с. 21].

Але, як стверджують Т. Новальська й І. Тимошенко, пропозиції науковців не були враховані в діяльності бібліотек у 20-х роках ХХ ст., публічні бібліотеки продовжували поділяти читачів за доволі формальними ознаками – політичною активністю та професією. Тільки у 60–70-х роках радянські російські вчені звернулися до наукового доробку українських колег і продовжили розроблення принципів формування читацьких груп [3].

З плином часу видозмінюється, набуває нових характерних ознак та особливостей уся робота з бібліотечним обслуговуванням. Не втрачає актуальності у наш час й створення оптимальної класифікації читачів. Крім традиційних категорій читачів, у структурі яких упродовж останнього часу, як свідчать дослідження [19], відбуваються значні зміни, до бібліотеки звертаються представники органів державної влади, наукові колективи, економічні структури, громадські організації. Книгозбірні дедалі частіше мають справу з користувачем, який спілкується з ними через інтернет, і врешті розпочинають співпрацю із інтернетом як своєрідним користувачем, виставляючи в ньому значні обсяги інформації [4]. Зокрема, Л. Г. Пестрова стверджує, що серед користувачів сучасної бібліотеки відповідно до їхніх потреб та використання одержаних бібліотечно-інформаційних продуктів і послуг досить чітко визначилися такі групи: індивідуальні (отримують бібліотечно-інформаційні продукти і послуги для особистого користування та членів сім'ї); навчальні (з метою навчання); наукові (здійснення наукової діяльності); економічні (як засіб для удосконалення наявних та виробництва нових товарів і послуг); торгові (для наступного перепродажу); функціональні або виробничі (для виконання покладених на них функцій, зокрема це державні органи, організації, установи) [13, с. 55].

Дослідниця вважає, що запропонований поділ наявних користувачів відповідно до багатоаспектного змісту їхніх потреб віддзеркалює сучасну специфіку бібліотечного обслуговування, зумовлену динамічним комплексом природних і соціальних, культурних та економічних, зовнішніх і внутрішніх, об'єктивних і суб'єктивних чинників. Вони стимулюють особистість до використання бібліотечно-інформаційних продуктів і послуг, а бібліотечних фахівців – до їх створення.

Важливим внеском у розвиток вітчизняного бібліотекознавства, зокрема читачезнавства, є дисертаційне дослідження та публікації П. І. Рогової. У них простежено історію розвитку педagogічних бібліотек в Україні II пол. ХІХ ст. – 20-х роках ХХ ст.,

проаналізовано їхні типологічні ознаки як спеціальних, виявлено особливості і різновиди, визначено суспільні функції, завдання, а також категорії читачів, які користувалися їх інформаційним ресурсом. Це, зокрема, працівники освітянських закладів та наукових установ – учителі та учні, управлінці, науково-педагогічні кадри [15–17]. У цих матеріалах науковець стверджує, що в Україні не проводилося спеціальних досліджень читачів і читання працівників освітянської галузі. Лише Д. Балика ще в 1927 р. на матеріалі анкетування профспілкових бібліотек, у тому числі й профспілки робітників освіти (Робос), написав працю «Профспілкові бібліотеки за матеріалами УНІКу» [16, с. 153]. Анкетні матеріали стосовно бібліотек спілки Робос, віднайдені і оприлюднені дослідницею, дали змогу зробити такий висновок: хоча ці бібліотеки й належали з 20–90-х років ХХ ст. до масових, але вони розвивалися як спеціальні педагогічні книгозбірні, формуючи свої фонди згідно з фаховими потребами освітян: педагогів, управлінців з освіти та майбутніх педагогів [16].

Отже, П. І. Рогова підтвердила висновок Д. Балики щодо принципів формування читачьких груп, головна ідея яких полягала у визначеності цільового призначення книги й читачької категорії, на яку вона розрахована. Ґрунтовний аналіз і висновки допомогли П. І. Роговій, уперше в Україні, розробити теоретико-методичні засади формування мережі освітянських бібліотек, а також разом із колективом науковців ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського підготувати «Положення про мережу освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та АПН України», визначити освітянські бібліотеки як сукупність бібліотечних закладів, котрі можуть бути об'єднані за ознакою належності до освіти. Це дало змогу виявити й призначення інформаційних ресурсів цих бібліотек, і читачькі категорії, на які вони розраховані, розробити принципи формування читачьких груп. Зокрема, у «Положенні про мережу освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та АПН України» було визначено, що спеціальні педагогічні бібліотеки задовольняють інформаційні потреби наукових, науково-педагогічних та управлінських кадрів: науковців, докторантів, аспірантів та лаборантів науково-дослідних інститутів галузі, а також тих, хто цікавиться науковими розробками профільних установ; учителів, студентів, учнівської молоді; фахівців, які проходять на базі відповідних установ перепідготовку та підвищують свою кваліфікацію. Бібліотеки навчальних закладів забезпечують інформацією навчально-виховний процес та науково-

дослідну роботу професорсько-викладацького складу, докторантів, аспірантів і студентів відповідних ВНЗ; обслуговують викладачів, студентів, учнів; сприяють підвищенню фахової педагогічної майстерності вчителів, вихователів, поширенню педагогічних знань серед батьків; забезпечують потреби керівників гуртків, учителів та учнівської молоді в отриманні інформації для здобуття позашкільної освіти [14].

Аналіз відповідних наукових праць, вивчення читацької аудиторії ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – головного всеукраїнського науково-інформаційного центру освітянської галузі, на який сьогодні покладено завдання щодо інформаційного забезпечення розвитку вітчизняної педагогічної науки, освіти і практики бібліографічною, аналітичною і реферативною продукцією, – створили підґрунтя для розвитку такого важливого напрямку роботи колективу науковців Бібліотеки, як вивчення закономірностей у сфері «книга–читач». Це, у свою чергу, вплинуло на якість формування галузевого інформаційного ресурсу та коригування системи обслуговування читачів, забезпечення інформаційних потреб освітян.

У рамках науково-дослідної роботи «Створення, становлення і розвиток мережі освітянських бібліотек України (X–XX ст.)» (наук. керівник – П. І. Рогова, канд. іст. наук), яку здійснювали упродовж 2001–2005 рр. науковці головної освітянської книгозбірні, організовано систематичне, комплексне, багатоцільове вивчення контингенту користувачів Бібліотеки. На основі узагальненого досвіду діяльності бібліотек освітянської галузі розроблено нові форми обліку читачів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, що дало змогу визначити характерні особливості кожної категорії, котра відвідувала як головне приміщення Бібліотеки, так і її філію.

Вони проаналізували також галузевий склад користувачів Бібліотеки за основними ознаками (освіта і наукова кваліфікація, фахова спрямованість, характер діяльності, належність до конкретних типів установ, віковий ценз), за соціальними і професійними характеристиками, визначили коло інформаційних запитів читачів та ступінь їхнього задоволення бібліотечним обслуговуванням, здійснили моніторинг попиту на літературу, яка є у фондах Бібліотеки. Таким чином, аналіз читацьких категорій Бібліотеки здійснювався в поєднанні з вивченням їхніх інформаційних потреб і ступенем задоволення запитів користувачів. Аналіз статистичних даних ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського показав, що основною категорією читачів Бібліотеки є: 1) наукові та науково-педагогічні кадри (науковці АПН України, НАН України, аспіранти,

професорсько-викладацький склад навчальних закладів I–IV р. а.); 2) педагогічні та управлінські кадри (вчителі шкіл, вихователі дошкільних закладів, педагогічні працівники позашкільних закладів, працівники МОН України, відділів освіти); 3) студенти вищих навчальних закладів класичного та педагогічного профілю; 4) інші фахівці із суміжних галузей народного господарства, які задовольняють свої інформаційні потреби з психолого-педагогічних питань.

Зазначимо, що з кожним роком у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського зростає кількість зазначених вище категорій читачів. Якщо у 2001 р. її послугами скористалися 7618 читачів (із них 2030 у головному приміщенні, 5588 – у філії), то за 2002–2005 рр. кількість користувачів збільшилася до 8305 (з них у головному приміщенні – 3503, у філії – 4802) (див. табл. 1). Цьому сприяла цілеспрямована інформаційна діяльність та формування Бібліотекою відповідного галузевого ресурсу згідно з інформаційними потребами науково-педагогічних і педагогічних кадрів та його використання для досліджень із педагогіко-психологічних питань, розвитку педагогічної науки, освіти і практики, підвищення фахового рівня освітян. Ресурс Бібліотеки на сьогодні налічує понад півмільйона примірників, 40 % якого – галузева література, документи з історичних, теоретичних питань педагогіки, освіти, психології, дефектології, суміжних наук, що були видані в Україні та Росії, а також іноземна література 39 мовами світу. Серед документів – видання XVIII – початку XX ст., прижиттєві праці В. Бехтерева, російських та українських педагогів і психологів К. Ушинського, М. Пирогова, М. Корфа, С. Русової, Т. Лубенця, І. Огієнка та ін., 2,7 % фонду підручників становлять дореволюційні видання, 4,7 % – підручники довоєнного періоду, 2,2 % – сучасні навчальні видання. Зібрання підручників для шкіл різних типів і видів Російської імперії, радянської та сучасної України у фонді Бібліотеки зумовлено історією розвитку фондів педагогічних бібліотек, які стали підґрунтям головної книгозбірної галузі.

У ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського наукові та науково-педагогічні кадри мають змогу працювати як із сучасними документами, так і з рідкісними виданнями педагогіко-психологічного спрямування XVIII – поч. XX ст. (90 тис.), які, зокрема, отримали статус наукового об'єкта національного надбання. Використання фонду рідкісних і цінних видань упродовж 2002–2005 рр. допомогло науковцям України, які стали читачами Бібліотеки, та її науковим співробітникам, зокрема, захистити чотири дисертації, підготувати три монографії, опублікувати 47 статей, скласти

чотири науково-допоміжні бібліографічні показники тощо [5]. Фонди Бібліотеки були джерельною базою для науковців АПН України під час розроблення концепцій національного і громадянського виховання, профільного навчання, підготовки нових підручників для 12-річної школи, низки наукових праць у галузі спеціальної педагогіки. Дослідники активно користуються послугами дисертаційної читальної зали, що функціонує в головному приміщенні Бібліотеки і має близько 1700 дисертацій з питань педагогіки і психології, починаючи з 1967 року.

Усе вищезазначене є свідченням відповідності галузевого фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського інформаційним потребам освітян України, його значущості, зокрема в головному

Таблиця 1

**Розподіл читачів
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
за категоріями (2001–2005 рр.)**

Категорія читачів		2001		2002		2003		2004		2005	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Науковці	гол. прим.	890	43,8	795	36,1	950	37,8	1090	36,1	1130	32,2
	ФІ	364	6,5	261	5,7	292	6,4	295	6,1	277	5,8
	усього	1254	16,4	1056	15,7	1242	17,6	1385	17,6	1407	17,0
Працівники освітніх установ	гол. прим.	375	18,4	279	12,6	330	13,1	518	17,1	535	15,3
	ФІ	1054	18,8	932	20,6	1026	22,6	1079	22,4	1055	22,0
	усього	1429	18,7	1211	18,0	1356	19,2	1597	20,4	1590	19,1
Студенти	гол. прим.	498	24,5	788	35,8	894	35,6	1065	35,3	1432	40,9
	ФІ	3326	59,5	2793	62	2751	60,8	2943	61,1	2962	61,6
	усього	3824	50,1	3581	53,4	3645	51,8	4008	51,2	4394	52,9
Учні	гол. прим.	76	3,7	91	4,1	80	3,1	52	1,7	69	2,0
	ФІ	166	2,9	113	2,5	106	2,3	81	1,6	58	1,2
	усього	242	3,1	204	3,0	186	2,6	133	1,6	127	1,5
Інші	гол. прим.	191	9,4	247	11,2	253	10,0	288	9,5	337	9,6
	ФІ	679	12,1	404	8,9	349	7,7	415	8,6	450	9,4
	усього	869	11,4	651	9,7	602	8,5	703	8,9	787	9,5
Усього за єдиною реєстраційною картотекою	гол. прим.	2030		2200		2507		3013		3503	
	ФІ	5588		4503		4524		4813		4802	
	усього	7618		6703		7031		7826		8305	

приміщенні, яке привертає увагу дедалі більшої кількості дослідників у галузі педагогіки й психології з усієї України. Так, у головному приміщенні Бібліотеки, де зосереджені основні фонди XVIII–XX ст., за період з 2001–2005 рр. кількість науковців – користувачів Бібліотеки зросла з 890 до 1130 осіб.

Професорсько-викладацький склад ВНЗ I–IV р. а. найчастіше цікавиться літературою за профілем викладання та науковими здобутками колег з інших ВНЗ нашої країни та зарубіжжя. Обов'язковий примірник видань галузевої літератури в Україні, що надходить до Бібліотеки з 2002 р., дає змогу задовольняти запити цієї категорії користувачів на видання регіональних інститутів та університетів педагогічного профілю, і на сьогодні, у світлі Болонського процесу, якнайкраще інформує про науково-дослідну діяльність ВНЗ.

Серед категорії користувачів, яку становлять педагогічні та управлінські кадри (за статистикою 2005 р. – 22,0 % від загальної кількості користувачів на філії та 15,2 % – у головному приміщенні), найактивнішими є вчителі і керівники шкіл нового типу, методисти управлінь освіти. Педагогічні колективи гімназій, ліцеїв, коледжів м. Києва і майже всіх областей України, чий школи є експериментальними майданчиками АПН України, укладають із Бібліотекою угоди про творчу співпрацю, щоб отримувати вичерпну інформацію з питань інноваційної діяльності загальноосвітніх навчальних закладів, а, зустрічаючись у стінах книгозбірні з науковцями АПН України, долучатися до обговорення теоретичних питань розвитку педагогічної науки та освіти.

Вивчення і забезпечення інформаційних потреб освітян-практиків – одне з головних завдань Бібліотеки. Інформаційні потреби педагогів мають складну структуру, що зумовлено їх призначенням у суспільстві, функціями, структурою знань і вмінь, якими вони мають володіти. У 2005 р. в Києві працювало близько 16 000 учителів, із них лише 1590 (9,9 %) осіб відвідали ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Це змусило активізувати інноваційну діяльність Бібліотеки щодо залучення цієї категорії до читання, а саме: до впровадження нових інформаційних технологій, створення електронного каталогу, відкриття інтернет-місць для користувачів Бібліотеки.

Методисти відділів освіти, які відповідають за роботу дошкільних, загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів, дедалі частіше користуються послугами ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, зокрема читальної зали Фонду В. О. Сухомлинського, кабінету бібліотекознавства. Найбільш затребуваними є останні

випуски періодичних і продовжуваних видань, де освітяни знаходять теми для педрад і семінарів, підвищують свій фаховий рівень.

Як показує дослідження, з року в рік зростає кількість відвідувань ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського студентською молоддю, яка становить половину (52,9 %) від загальної кількості читачів. Найбільше студентів – у філії Бібліотеки, що територіально знаходиться в центрі міста, найближче до багатьох вищих навчальних закладів. Так, за даними 2005 р., 61,6 % користувачів від загальної кількості – студенти, тоді як у головному приміщенні – лише 40,9 %. Активізація відвідувань цією категорією, на нашу думку, зумовлена широкомасштабною появою в Україні нових навчальних закладів (комерційних, приватних тощо, наприклад, у Києві таких налічується понад 100), де введено педагогічні дисципліни. Бібліотеки при цих навчальних закладах мали б забезпечувати навчальний процес, але часто занадто вузький, специфічний профіль комплектування їхніх фондів, інші об'єктивні і суб'єктивні причини стають на заваді забезпечення навчально-виховного процесу педагогічною навчальною літературою.

Третє місце за кількістю серед спеціалістів, котрі є користувачами Бібліотеки, займають викладачі ВНЗ, які мають або здобувають науковий ступінь, і понад половина контингенту – студенти. Це дає підставу для висновку: забезпечення освітнього процесу вищої школи є одним із пріоритетних напрямів діяльності головної освітянської книгозбірні.

Систематичне вивчення відвідування Бібліотеки – головного приміщення та філії – окремими читацькими категоріями дає можливість проаналізувати цілеспрямовані й змістові читацькі інтереси відповідно до рівня освіти кожного читача, мотивів звернення до книгозбірні: навчання, наукова робота, виробнича діяльність, самоосвіта, творча активність. Упродовж першого п'ятиріччя діяльності в ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського проводили моніторинг інтенсивності її відвідувань читачами за такими критеріями: 1) найбільш напружені дні тижня; 2) категорії читачів, які переважали протягом дня; 3) документи, що користувалися найбільшим попитом за галузевим розподілом. Було встановлено, що в головному приміщенні з понеділка до четверга поступово збільшувалася кількість відвідувань, у середу і четвер спостерігався найвищий рівень, а в п'ятницю та понеділок наступав спад. Найчисельнішими з категорій читачів (у середу–четвер) були науковці, викладачі, а в неділю – студенти. У філії різко зростала кількість відвідувань у неділю, особливо студентів.

Отримані дані дали можливість визначити як у головному приміщенні, так і у філії найбільш активні та пасивні дні і години в обслуговуванні користувачів, проаналізувати проблеми, які у зв'язку з цим виникали, скоригувати роботу бібліотечних працівників для підвищення якості інформаційних послуг. Вивчалася тематика незадоволеного читацького попиту, вади в обслуговуванні читачів книгою та інформацією, лакуни в комплектуванні фонду Бібліотеки, що, в свою чергу, вплинуло на вдосконалення комплектування і докомплектування бібліотечного фонду. Було виявлено, що користувачів сьогодні більше цікавлять не окремі видання, а комплексне отримання інформації з певного питання, зокрема реферативної та бібліографічної інформації.

З 2003 р. у ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського розпочато новий науковий проект «Науково-інформаційне забезпечення освітянської галузі України» (наук. керівник В. І. Лутовинова, канд. іст. наук), у рамках якого розробляються теоретико-методичні та організаційні основи системи бібліографічного, реферативного й оглядово-аналітичного забезпечення інформаційних потреб користувачів бібліотек освітянської галузі України. Нині Бібліотека шляхом створення науково-допоміжної, рекомендаційної та виробничої бібліографічної продукції, тематичних баз даних частково розв'язує цю проблему. На часі – створення аналітико-реферативного центру з питань розвитку педагогічної науки, освіти і практики на базі книгозбірні.

Таким чином, дослідження науковцями Бібліотеки читацьких потреб користувачів, певною мірою відображаючи соціально-економічні процеси, що відбуваються в суспільстві, сприяє удосконаленню їх інформаційного забезпечення. Багатоаспектний аналіз категорій читачів підтвердив висновок П. Балики та П. Рогової про взаємозалежність між фондами бібліотеки, котрі формують контингент читачів, і читацьким контингентом та його інформаційними потребами, що, у свою чергу, удосконалюють комплектування фондів, а також інформаційну продукцію бібліотеки.

Систематичне вивчення читачів та читання у ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського дає можливість коригувати типологічний та кількісний склад надходжень до фонду Бібліотеки, поліпшувати інформаційний сервіс, уточнювати зміст професійних інформаційних читацьких потреб, оптимізувати систему обслуговування читачів загалом. У зв'язку з цим постала потреба постійного систематичного різнопланового статистичного обліку читацького контингенту Бібліотеки, удосконалення методики обліку складу

читачів та технології їхньої реєстрації, подальшого вивчення інформаційних запитів із метою поліпшення інформаційного забезпечення користувачів галузі.

Постійне збирання та аналіз інформації про потреби, переваги, мотиви окремих груп читачів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з точки зору аналізу соціальних характеристик і якостей має лягти в основу подальших бібліотечнознавчих досліджень для вивчення специфіки сучасного читача педагогічної бібліотеки, забезпечення його оптимального обслуговування та прогнозування перспективних напрямів роботи освітянських бібліотек України.

Література

1. *Балика Д.* Інтереси читачів - українців загальної читальні ВБУ / Д. Балика, О. Карпінська // *Життя і революція*. – 1927. – № 3. – С. 334.
2. *Бунова Л. В.* Советский читатель (1917–1930-е гг.) / Л. В. Бунова // *Мир библиографии*. – 2003. – № 2. – С. 53–57.
3. *Бунова Л. В.* Советский читатель (1930–1980 гг.) / Л. В. Бунова // *Мир библиографии*. – 2003. – № 3. – С. 25–27.
4. *Горовий В.* Процес вдосконалення бібліотечного обслуговування користувачів у контексті впровадження електронних технологій / В. Горовий // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. – К., 2002. – Вип. 8. – С. 7–13.
5. Звіт про використання коштів, спрямованих на збереження та забезпечення належного функціонування наукового об'єкта «Документи педагогіко-психологічного та історико-культурного напрямку XIX – поч. XX ст. (1850–1917 рр.)», що становить національне надбання за 2002, 2003, 2004 рр. / АПН України. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – К., 2003–2005. – С. 1–52.
6. *Коваль Т.* Історія вивчення читачього контингенту в контексті бібліотечно-інформаційного сервісу (20-ті роки XX ст.) / Т. Коваль // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. – К., 2002. – Вип. 9. – С. 121–128.
7. *Коваль Т.* Український читач на тлі суспільних перетворень / Т. Коваль // *Вісн. Кн. палати*. – 2003. – № 2. – С. 28–34.
8. *Коваль Т.* Читач наукової бібліотеки / Т. Коваль // *Вища школа*. – 2003. – № 4/5. – С. 48–61.
9. *Коваль Т.* Характеристика читачього контингенту Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / Т. Коваль, О. Маслюк, Л. Туровська // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. – К., 2001. – Вип. 6. – С. 383–392.
10. *Новальська Т. В.* Етапи вивчення читачів і читання в Україні / Т. В. Новальська // *Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: Проблеми науки, освіти, практики: Зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 трав. 2004 р., Київ* / Редкол.: Г. В. Власова, Л. А. Дубровіна, М. С. Слободяник та ін. – К., 2004. – С. 84–86.
11. *Новальська Т.* УНІК – перша науково-дослідна установа з вивчення проблем українського читачезнавства / Т. Новальська // *Бібл. вісн.* – 2004. – № 1. – С. 36–39.
12. *Новальська Т.* Внесок українських науковців у становлення і розвиток читачезнавства (20-ті – початок 30-их років XX століття) / Т. Новальська, І. Тимошенко // *Бібл. вісн.* – 2003. – № 4. – С. 18–22.

13. *Петрова Л.* Соціально-психологічні особливості сучасного бібліотечного обслуговування / Л. Петрова // Рід. шк. – 2004. – № 2. – С. 54-56.
14. Положення про мережу освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України: Затв. Наказом М-ва освіти і науки України та Акад. пед. наук України від 30.05.2003 р. № 334/31 // Інформ. зб. М-ва освіти і науки України. – 2003. – № 21. – С. 27-32.
15. *Рогова П.* Бібліотечно-інформаційне обслуговування освітян спеціальними фондами педагогічних бібліотек: історичні тенденції та перспективи / П. Рогова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2002. – Вип. 9. – С. 25-38.
16. *Рогова П. І.* Педагогічні бібліотеки України (II пол. XIX – 20-ті рр. XX ст.: Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.08 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство / П. І. Рогова; НАН України. НБУВ. Захищена 18.11.04 – Затв. 15 груд. 2004 р.; ДК № 26880. – К., 2004. – 265 с. – Бібліогр.: С. 181-219. – Комп. друк.
17. *Рогова П. І.* Типологічні ознаки педагогічних бібліотек / П. І. Рогова // Директор шк. гімназії, ліцею. – 2003. – № 5/6. – С. 120-123.
18. *Савіна З. І.* Інформаційний потенціал НПБ України в світлі проблем обслуговування користувачів / З. І. Савіна // Бібліотека і читач на порозі XXI сторіччя: Зб. наук. пр. Нац. парламнт. б-ки України. – К., 1998. – С. 22-28.
19. *Свобода А.* Особливості організації інформаційного обслуговування читачів універсальної наукової бібліотеки у новому інформаційному середовищі / А. Свобода // Бібл. вісн. – 2003. – № 4. – С. 2-7.
20. *Фридьєва Н., Балика Д.* Изучение читателя (Опыт методики) / Н. Фридьєва, Д. Балика. – М.; Л., 1927. – С. 117.

Галина Черняєва

Історико-культурний фонд ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського в інформаційному просторі держави

Багато століть бібліотеки виконують функції збирання, збереження та поширення інформації, забезпечують передавання від покоління до покоління знань і досвіду, набутих людством у процесі свого історичного розвитку. Значення кожної конкретної бібліотеки в суспільстві визначається складом її фондів у тематичному, хронологічному й типовидовому аспектах, кількісним наповненням, а якщо йдеться про спеціальну наукову бібліотеку, то й ступенем відповідності фонду інформаційним потребам користувачів, пов'язаним із їхньою науковою та професійною діяльністю. Фонди спеціальних наукових бібліотек, де зосереджені найцінніші документальні джерела з різних галузей знань, мають непересічне значення у формуванні єдиного інформаційного простору, у духовному відродженні України, розвитку її культури, науки, освіти.

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є головною науковою установою з питань бібліотечно-бібліографічного та науково-інформаційного забезпечення спеціалістів у галузі психолого-педагогічної науки та освіти, головною галузевою книгозбірницею. Мета й основні напрями її діяльності – сприяти підвищенню ефективності наукових досліджень у галузі педагогіки та психології, впроваджувати досягнення педагогічної науки у практику роботи навчальних закладів, підвищувати професійний, духовний, культурний рівні науково-педагогічних кадрів та працівників освіти. Фонд ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського забезпечує виконання одного з головних завдань, що стоїть перед Бібліотекою, – здійснення інформаційної підтримки наукових досліджень, які проводять установи АПН України, обслуговування користувачів. Універсальний за змістом фонд ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського більш як на 40 % складається з документів педагогічного напрямку. Значну наукову та історико-культурну цінність становлять видання XIX – поч. XX ст. з питань педагогіки, психології, розвитку освіти. Вони утворюють історико-культурний фонд [4, с. 34]. Фонд ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського визначений як «унікальний об'єкт, що не піддається відтворенню, втрата або руйнування якого матиме серйозні негативні наслідки для розвитку науки та суспільства» [5], і включений до «Переліку наукових об'єктів, що становлять національне надбання». До історико-культурного фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського входять документи, серед яких чимало прижиттєвих видань творів видатних педагогів та діячів освіти, науки, культури, зокрема Т. Шевченка, К. Ушинського, О. Духновича, С. Сірополька, П. Юркевича та ін.; комплекти виняткових за значенням педагогічних періодичних видань: дорєволюційні підручники для гімназій та ліцеїв; унікальні видання з питань дидактики, методична література. Історичним ядром фонду є фонд бібліотеки довідково-педагогічного комітету ХТГ, який у 1926 р. був переданий до бібліотеки Науково-дослідного інституту педагогіки, а з 1999 р. разом з фондами Центральної освітянської бібліотеки Міністерства освіти України становить інформаційний ресурс ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського [6].

Виявити документи, які становили фонд бібліотеки довідково-педагогічного комітету ХТГ, – одне з першочергових завдань ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського для реконструкції історичного ядра її фондів, що є об'єктом опису в реєстрі національного культурного надбання України (ДРНК). Реєстраційний опис ДРНК – це наукова форма обліку культурних цінностей і водночас – частина

науково-довідкового апарату на історико-культурні фонди бібліотек [4, с. 38]. Головний принцип сучасної наукової бібліотеки – повнота розкриття фондів на поодиначному рівні [4, с. 17]. Особливо це стосується історико-культурних фондів, що містять документи надзвичайної наукової та культурологічної цінності і є об'єктом всебічних досліджень. Розвиток інформаційних потреб суспільства потребує такого аналізу і розкриття фондів, який враховував би не тільки способи фіксування інформації, зовнішні ознаки документа тощо, а й значення їх для науки та культури як минулих часів, так і сьогодення. Водночас мають розглядатися не лише окремі видання чи їх сукупність, а й історико-культурне значення фондів у цілому [1].

Документи, що становлять історико-культурний фонд ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, є цінними для дослідників історії педагогіки. Це унікальне джерело знань про розвиток педагогічної думки, організації системи освіти, підручникотворення тощо. Нині, у період піднесення української державності, зростання інтересу до культурних традицій минулого, українська школа й педагогічна наука мають активно сприяти формуванню національно свідомих, високоосвічених громадян, відродженню багатих традицій українського народу. У цьому їм допоможе науковий доробок видатних педагогів та діячів освіти минулого. Серед них, зокрема, праці Д. Багалія, О. Духновича, С. Сірополька, П. Юркевича, внесок яких у розвиток освіти України важко переоцінити. Так, із прижиттєвих видань Д. Багалія (1857–1932 рр.) – видатного українського історика, професора і ректора Харківського університету, одного із співзасновників Харківського товариства грамотності та Харківської громадської бібліотеки, члена ВУАН – у фондах ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського зберігаються такі історичні й педагогічні праці: «Опыт истории Харьковского университета. Т. 1» (Х., 1893 р.); «История города Харькова за 250 лет его существования» (Х., 1905 р.); «Очерки из русской истории. Т. 1. Статьи по истории просвещения» (Х., 1911 р.); «Історія слободської України» (Х., 1918 р.).

Розвитку освіти в Західній Україні присвятив своє життя О. Духнович (1803–1865) – педагог, письменник, публіцист, громадський діяч Закарпатської України. педагогічні погляди якого сформувалися під впливом ідей Г. Сковороди та педагогічних учень Я. А. Коменського і Дж. Локка. Найповніше педагогічні погляди О. Духновича викладено у першому в Західній Україні посібнику з педагогіки, який відіграв велику роль у підготовці вчителів початкової

школи, «Народная педагогия. В пользу училищ и учителей сельских. Ч. 1. Педагогия общая» (Львів, 1857 р.).

Нерозривно пов'язане з розвитком народної освіти ім'я С. Сірополка (1872–1959): він був викладачем у Народному університеті ім. Л. А. Шанявського, завідувачем відділу народної освіти Тульської, а потім Московської губернських земських управ, редагував педагогічні журнали «Народное образование» і «Педагогический листок», працював у Московському товаристві грамотності, під час визвольних змагань українського народу був радником Генерального секретаріату народної освіти, товаришем міністра народної освіти УНР. Прижиттєві видання С. Сірополка представлені у фондах Бібліотеки такими працями, як «Краткий обзор тридцатипятилетней деятельности Тульского Губернского Земства в области народного образования» (Тула, 1902 р.); «Основные вопросы внешкольного образования» (М., 1913 р.); «Історія освіти на Україні» (Львів, 1937 р.) та ін. Крім цих видань, у Бібліотеці зберігаються комплекти часопису «Світло» (видавався у Києві в 1910–1914 рр.), на сторінках якого друкувався і С. Сірополко. Серед видань, що побачили світ за життя авторів, заслуговують на увагу педагогічні праці українського філософа, професора Київської духовної академії П. Юркевича (1827–1874) «Чтения о воспитании» (М., 1869 р.), а також праця видатного письменника, історика, етнографа й літературного критика П. Куліша (1819–1897) «Украинские народные предания. Кн. 1» (М., 1847 р.). До найцінніших видань, що зберігаються у фондах ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського, варто віднести і перше видання праці М. Ломоносова «Краткое руководство к красноречию...» (СПб., 1748 р.) та «Синопис...» (СПб., 1798 р.).

Для дослідників історії освіти велику наукову цінність становлять дореволюційні педагогічні журнали, комплекти й окремі числа яких зберігаються в історико-культурному фонді Бібліотеки. Вони є невичерпним джерелом для досліджень, оскільки й нині можна відтворювати педагогічні ситуації, типологічно близькі до ситуацій минулого, а отже, й проблеми, породжені ними, можна розв'язати аналогічно, звичайно, з адаптацією до сучасних умов. Серед цих журналів особливу увагу науковців привертають «Вестник воспитания» (1890–1917 рр.), «Вопросы философии и психологии» (1889–1915 рр.), «Воспитание и обучение» (1877–1917 рр.), «Журнал Министерства Народного Просвещения» (1835–1916 рр.), «Народное образование» (1896–1917 рр.), «Народная школа» (1877–1916 рр.), «Педагогический листок» (1871–1917 рр.), «Світло» (1910–1914 рр.) та ін.

Нині перед Державною науково-педагогічною бібліотекою України імені В. О. Сухомлинського стоїть дуже важливе і складне завдання – запобігти втраті неоціненного наукового доробку багатьох поколінь учених-педагогів, забезпечити збереження історико-культурної спадщини держави, ввести в науковий обіг інформацію про рідкісні й цінні видання саме педагогічного напрямку, оскільки українська школа, педагогічна наука мають багаті традиції у формуванні національно свідомих, високоосвічених громадян, у морально-духовному піднесенні нації.

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – молода інституція, яка робить перші кроки для входження в загальнонаціональний інформаційний простір. Щоб посісти в ньому чільне місце, Бібліотека повинна не тільки зберігати, а й максимально оперативно та якісно, використовуючи різні форми й методи, доводити до користувачів інформацію про унікальні документи, що становлять національне надбання України. На першому етапі роботи передбачається перегляд загального фонду «*de visu*»; виявлення, облік та опис документів; формування довідково-бібліографічного апарату – одного з головних чинників збереження та наближення рідкісних видань до користувачів; поступове введення в науковий обіг інформації у вигляді оглядів, бібліографічних покажчиків, друкованих каталогів із метою забезпечення зростаючих інформаційних потреб суспільства.

Література

1. Дубровина Л. А. Библиотечные фонды: к проблеме классификации и научного использования // Роль библиотек в развитии общества: Международный науч. конф. – К., 1989. – Вып. 1. – С. 84-86.
2. Исторический обзор деятельности Харьковского общества распространения в народе грамотности. 1869-1909 / Сост. А. Дидрихсон. – М., 1911. – С. 96-101.
3. Калениченко Н. П., Лыченко Ж. Д. Освітня діяльність Харківського товариства грамотності (1869 – поч. ХХ ст.) // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 1. – С. 160.
4. Муха Л. В. Бібліотечні книжкові колекції та зібрання: походження, історія, реконструкція / НБУВ. – К., 1997. – 52 с.
5. Положення про порядок визначення наукових об'єктів, що становлять національне надбання: Затв. постановою Кабінету Міністрів України № 174 від 18. 02. 1997 р. // Офіц. вісн. України. – 1997. – № 8. – Кн. 2. – С. 140-141.
6. Рогова П. І. Державна науково-педагогічна бібліотека України: історичний аспект // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2001. – Вип. 6. – С. 30-40.

Фонд підручників (XVIII – початок XX ст.)
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – внесок
до скарбниці української культури

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського сьогодні – це національна галузева книгозбірня з універсальним фондом 504 тис. одиниць зберігання. 40 % фонду – це фахові видання (II пол. XVIII – поч. XXI ст.): енциклопедії, словники, програми, книжки з методики викладання предметів у навчальних закладах, навчально-методична література, дореволюційні підручники, унікальні за своєю значущістю дореволюційні збірники з педагогіки й психології, праці видатних українських педагогів XIX–XX ст. (Г. Ващенко, М. Пирогова, С. Русової, Я. Чепіги та багатьох ін.); фахові періодичні видання «Вестник воспитания» (1840–1917 pp.), «Журнал Министерства Народного Просвещения» (1835–1917 pp.), «Дюшкольное воспитание» (1914–1917 pp.) тощо. Вагому частку (близько 60 тис. прим.) інформаційного ресурсу Бібліотеки становлять шкільні підручники XVIII–XX ст., з яких 1296 прим. – підручники дореволюційної доби, 2223 прим. – довоєнного періоду (1918–1941 pp.), решта – сучасні видання.

Підручник – це книга, в якій викладено основи знань із певного навчального предмета на рівні сучасних досягнень науки і культури [4, с. 260]. Він – один з найдавніших книжкових жанрів. Історія зародження підручників сягає своєї давнини. Збереглися глиняні дощечки навчальних текстів (це шкільні зошити й водночас стабільні підручники), вік деяких становить 4,5 тис. років. Латинська граматики Евлія Доната (IV ст. н. е.) слугувала підручником до середини XVI ст., тобто 13 століть. Ця книга є однією з перших друкованих творів гутенбергівського верстата (40-ві роки XV ст.). Визначною історичною пам'яткою XVI ст. є «Буквар» першодрукаря Івана Федорова, видатного просвітителя і гуманіста. Книга побачила світ у Львові в 1574 р. і на довгі роки стала добродієм джерелом думки, мудрості й освіти [6]. Якщо говорити про довговічність підручника, то жоден із них не зрівняється з «Основами» Евкліда (близько 300 років до н. е.). Через 22 століття після написання англійський переклад цієї книги (перші 6 книг «Основ») став підручником з геометрії для англійських школярів. Із початку книгодрукування до кінця XIX ст. бібліографи нараховують 2500 видань «Основ» у різних країнах світу [8; с. 9].

Першим підручником із навчання грамоти є «Буквар», або «Азбука», що не тільки навчає, а й розповідає про життя країни, народ та його культуру. Змінюються часи, змінюються й букварі, але головне завдання цих книг залишається незмінним – навчити грамоти. У фондах ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського зберігаються 52 букварі дореволюційного періоду починаючи з 1860 р. і до 1917 року. Серед них «Українська абетка» М. Гаїцука [Гатцук] (підручник містить українську абетку, колядки, прислів'я, примовки, цифри, лічбу на копи, календар, свята та ін.) [3]; «Первый шаг. Букварь для письма и чтения» В. П. Вахтерова [2]; «Український буквар» С. Русової, 1-е вид. 1906 р. [14] (2-е – 1917 р.). Із передмови до цієї книги дізнаємося, що в основу підручника покладено буквар професора О. Потебні, створений у 60-х роках ХІХ ст. для недільних народних шкіл, котрі з'явилися тоді в Києві та Харкові і давали учням освіту українською мовою. Надрукувати буквар О. Потебні не вдалося. Тільки в серпні 1899 р. «Кіевская Старина» змогла подати його додатком до журналу і то без права розповсюджувати окремими відбитками [14]; «Букварь народных, церковно-приходских и других элементарных училищ и для домашнего обучения» Ф. Ф. Пуциковича містить тексти для читання, вірші для запам'ятовування, зразки написання елементів букв і букви [12]; «Букварь «Охота пуще неволи» почти самоучитель» В. Н. Панова – популярне видання для дітей, на початку якого вміщено малюнки, далі – матеріал для бесід і розвитку мови за близькими й зрозумілими для школяра темами; тексти для читання; зразки написання букв і слів; церковнослов'янські букви; титли¹ з поясненням [10]. В окремому розділі майже всіх «Букварів» того часу друкували церковнослов'янську грамоту, молитви.

Найважливішим завданням для вітчизняних педагогів у ХІХ ст. було створення національної школи, бо тільки рідна школа могла закласти підвалини успішного суспільного, економічного та культурного розвитку нації. Однією з важливих складових у процесі розвитку і формування української школи було створення та видання різномовних підручників і насамперед для початкової школи. Прогресивна українська інтелігенція рішуче не сприймала підручники для початкової школи російською мовою, наскрізь пройняті російським духом, що виховували зневагу до українства. А якщо в шкільних читанках і згадувалось про Україну, то це була «якась нікчемна плутаниця, а часом й брехня» [1, с. 45]. «Чужа

¹ Титли – особливі значки над скороченим написанням слів.

природа, чужі люди, чужі звичаї, чужа історія» [1, с. 58] не викликали у дітей цікавості, через що в них згасав інтерес до навчання.

У фондах ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського зберігаються підручники другої половини ХІХ ст., укладені вітчизняними педагогами, письменниками, які боролися за те, щоб в Україні все-таки з'явилася національна школа. Серед навчальних книжок – «Граматика для українського народу» (1862 р.) Л. Яценка, «Арифметика або шотниця» (1862, 1863 рр.) Д. Мороза, «Русская первая языкоучебная читанка» (Львів, 1869 р.), «Практическиє упражненія в геометрии» (СПб., 1877 р.) А. Дмитриева [5]. Серед підручників для практичної роботи в українській школі II пол. ХІХ ст. вагомe місце займає «Граматка» П. Куліша – українського письменника, літературного критика, фольклориста, етнографа, мовознавця, культурно-освітнього діяча, перекладача. Після повернення із заслання він заснував власну друкарню, що сприяло поширенню українських книжок у 60-ті роки ХІХ ст. 1857 р. з'явилося перше видання його «Граматки», де в передмові зазначено: «Скільки ні єсть у нас на Вкраїні граматок і букварів, то всі вони не годяться нам для першої науки письменства, бо печатані не нашою мовою...» і далі: «...треба учить дітей письменства так, щоб дурно часу не гаявши, швидко зрозуміла дитина науку читання, а до сього найперва поміч – щоб граматика зложена була рідною української мовою» [7, с. 1-2]. Ця теза актуальна й донині.

На початку ХХ ст. починається новий етап у поступовому відродженні української національної педагогічної думки, запровадження у школах навчання рідною мовою. Упродовж 1905–1914 рр. створено та видано підручники, навчальні посібники для народної школи, чому сприяли діячі національної освіти і культури. У процесі підготовки цих навчальних книжок автори з глибокою любов'ю до справи просвітництва рідного народу, використовуючи власний багатий досвід, намагалися враховувати найновіші досягнення педагогічної науки і практики. Відомий організатор початкової освіти С. Русова у статті «Думки М. Драгоманова про освіту» (1910 р.), у зв'язку з вищезначеним, серед інших виокремлює попечителя Київської шкільної округи М. Пирогова, єдиного, за її словами, з усіх попечителів, «що не забороняв по школах вживати народної мови», коли на Київщині почали діяти перші недільні школи [13, с. 30]. Якіснішим став й оформлення підручника. Раніше, з метою здешевлення, навчальні книжки були мало ілюстровані. Великий внесок у теоретичну основу ілюстрування навчальної книги зробив відомий педагог К. Д. Ушинський.

Свої погляди на навчання і роль наочності в ньому К. Д. Ушинський реалізував у знаменитих навчальних книжках «Детский мир» і «Родное слово». Він докладно розробив систему методичних вказівок з питань використання вчителем ілюстрацій у навчальних книгах. Малюнки допомагали учневі зрозуміти зміст висловитися розумно й чітко [11]. Підручники «Детский мир и хрестоматия», «Родное слово» (М., 1895–1917 pp.) К. Д. Ушинського для 1-го, 2-го, 3-го року навчання включено до списку рідкісних і цінних видань ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Ці видання – яскравий приклад застосування ілюстративного матеріалу в навчальних посібниках, що ознайомлює школяра з географією, навколишнім світом, історією та першими уроками логіки.

Шкільні підручники XVIII – початку XX ст. є історичним надбанням нашої країни, основою для наукових досліджень з питань розвитку освіти та підручникотворення. Збереження цього надбання – важливе завдання не тільки ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, а й держави.

Відповідно до рекомендацій Генеральної конференції ЮНЕСКО в Україні розроблено і затверджено 15.09.1999 р. «Програму збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000–2005 роки», яка визначає стратегію розв'язання проблем збереження бібліотечних та архівних фондів. Зокрема, присвоєння рідкісним і цінним виданням статусу документальної пам'ятки національного культурного надбання, що є запорукою забезпечення державної реєстрації рідкісних і цінних документів, створення Державного реєстру книжкових пам'яток України. Керуючись головними завданнями, викладеними у «Програмі збереження бібліотечних та архівних фондів», у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського в рамках наукового проєкту «Створення, становлення і розвиток мережі освітянських бібліотек кінця Х–XX ст.» започатковано окремий напрям із комплексного вивчення фонду шкільних підручників XVIII–XX ст. Згідно з його положеннями проаналізовано фонд підручників, виданих до 1917 р. включно, і проведено ґрунтовну роботу з його систематизації, опису та підготовлено до друку каталог «Підручники і навчальні посібники для початкових і середніх навчальних закладів (1748–1917) з фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського». Зазначимо, що друкований каталог виконує кілька функцій: історико-культурну, адже він сприятиме вивченню процесу історичного розвитку держави, її освітньому і культурному розвитку; джерелознавчу – за його допомогою

формуватимуться джерелознавчі основи наукових досліджень у ряді галузей знань: бібліотекознавчу – створюється основа для вивчення інформаційних ресурсів України та надаються відомості користувачам із метою активізації їх використання; бібліографічну – формується універсальна основа для розвитку різних ділянок бібліографічної діяльності й бібліотечної справи (довідково-бібліографічне обслуговування, комплектування фондів) тощо.

Робота над створенням вищезначеного друкованого каталога мала певну специфіку. Відомо, що книжки дореволюційної доби за своїм оформленням суттєво відрізняються від книжкового масиву пізнішого періоду. Тогочасні друкарні, видавничі установи, товариства-видавці здійснювали поліграфічне оформлення книжки за власними правилами, що (повно або частково) ускладнювало бібліографічне опрацювання видань означеного періоду. Створюючи дане видання, науковці Бібліотеки взяли за основу посібник «Методичні рекомендації: Український бібліографічний репертуар» (К., 1999 р.), автор-укладач котрих відомий український бібліограф Р. С. Жданова, яка є також і бібліографічним редактором цієї фундаментальної праці.

Серед інших бібліографічних проблем під час роботи над цим виданням виникли труднощі щодо розуміння особливостей бібліографічного опису дореволюційної книжки та пристосування його до умов праці в автоматизованому режимі. Першим важливим етапом було обстеження, виявлення і опрацювання «живої» книжки безпосередньо з книгосховища Бібліотеки. Укладачі досконало вивчали джерельну базу. Під час роботи над основним розділом «Бібліографічний опис» найсуттєвішим було визначення його як науково-бібліографічного (наукового). Це пов'язано з типом бібліографічного посібника як каталога. За такого опису максимально враховують як основні, так і факультативні елементи, зберігається графіка написання назви твору, повніше висвітлюється його зміст. Увагу звертали на примітки, кількість яких у посібнику не обмежувалася. Враховували помітки, характерні як для всього тиражу видання, так і для окремих примірників, тобто дарчі написи, печатки і штампки, екслібриси тощо.

Каталог розраховано на науковців, спеціалістів, які створюють нові сучасні підручники, учителів, студентів, працівників бібліотек, зацікавляться ним й інформаційні служби та видавці.

Підручники XVIII – поч. XX ст. увійшли до складу наукового об'єкта ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського «Документи психолого-педагогічного та історико-культурного напрямку XIX – поч.

ХХ ст. (1850–1917 рр.)», що є національним надбанням. Упродовж 2003–2005 рр. у Бібліотеці здійснено комплекс заходів, спрямованих на збереження та забезпечення належного функціонування вищезгаданого наукового об'єкта, а укладення каталога «Підручники і навчальні посібники для початкових і середніх навчальних закладів (1748–1917) з фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського» є вагомим результатом у дослідженні фондів Бібліотеки та значним внеском у формування потужного інформаційного ресурсу освітянської галузі України.

Отже, науково-дослідна робота з вивчення та збереження раритетних видань становить основу інформаційного ресурсу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, є складовою скарбниці національної культури і важливим напрямом діяльності Бібліотеки.

Література

1. *Вартовий П.* [Грінченко Б.] Яка тепер народна школа на Вкраїні. – Львів. 1896. – 60 с.
2. *Вахтеров В. П.* Первый шаг: Букварь для письма и чтения. – М., 1903. – 32 с.
3. *Гатцук М.* Українська абетка. – М., 1861. – 117 с.
4. *Гончаренко С. У.* Український педагогічний словник. – К., 1997. – 274 с.
5. *Клименко О.* Перші друковані букварі // Бібл. вісн. – 2000. – № 4. – С. 30.
6. *Книговедение. Энциклопедический словарь.* – М., 1982. – С. 561-562.
7. [Куліш П.] Граматка. – СПб., 1857. – 149 с.
8. *Маркумевич А. И.* Размышления о судьбах учебника // Проблемы школьного учебника. – М., 1974. – Вып. 1. – 251 с.
9. *Методичні рекомендації: Український бібліографічний репертуар / Уклад. Р. С. Жданова.* – К., 1999. – 89 с.
10. *Панов В. Н., Соколов Н. И.* Букварь «Охота пуще неволи». – М., 1911. – 72 с.
11. *Попков А. В.* Из истории иллюстрирования школьных учебников // Проблемы школьного учебника. – М., 1978. – Вып. 6. – 279 с.
12. *Пуцикович Ф. Ф.* Букварь. – СПб., 1909. – 52 с.
13. *Русова С.* Думки М. Драгоманова про освіту // Світло. – 1910. – Кн. 4. – С. 30-33.
14. *Русова С.* Український буквар. – СПб., 1906. – 36 с.

Журнальний фонд ДНПБ України
ім. В. О. Сухомлинського
як джерело науково-практичних досліджень
із психолого-педагогічних питань (1830–1910 рр.)

Під час комплектування фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як головного галузевого національного книгосховища та державного депозитарію психолого-педагогічної й навчально-методичної літератури перевага надається профільній педагогічній та психологічній літературі, що зумовлено соціальним призначенням даної книгозбірні.

Проблему соціального призначення бібліотек досліджувало багато авторитетних фахівців у галузі бібліотекознавства. Так, К. Селівєрстова вважає, що соціальне призначення бібліотек виражене в сутнісній функції – якомога повнішому задоволенню потреб суспільства в документах [15]. М. Слободяник визначає бібліотеку як один з найважливіших соціальних інститутів суспільства, що забезпечує кумуляцію і загальнодоступність документів, які зберігають знання, набуті в процесі розвитку людства, сприяють піднесенню його інтелектуального й морального потенціалу [16]. Ю. Столяров вбачав соціальне призначення бібліотек в створенні комунікацій між її абонентами і знанням, матеріалізованим у формі документа [17]. П. Рогова, визначаючи типологічні ознаки педагогічних бібліотек, вважає головною типологічною ознакою цих бібліотек як різновиду спеціальних їхнє соціальне призначення, кумуляцію спеціальних фондів та інформаційне забезпечення розвитку педагогічної науки, освіти і практики [13].

Вищезначені функції (меморіальна, комунікативна та інформаційна) підтверджені науково-практичною діяльністю новоствореної ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Одне з головних завдань Бібліотеки – це формування фонду, досягнення відповідності його складу потребам користувачів, а також інформаційна діяльність щодо забезпечення таких потреб [12]. Оскільки основною групою читачів є педагогічні та науково-педагогічні кадри, то фонд головної освітянської книгозбірні комплектують передусім документами з педагогіко-психологічних питань, а також літературою із суміжних галузей знань.

Невід'ємною складовою фонду Бібліотеки є періодичні видання. Хронологічно фонди періодичних видань охоплюють період з 30-х років XIX ст. до початку XXI століття. Усього наприкінці XIX – на початку XX ст. в Російській імперії виходило близько 250 назв журналів, в яких висвітлювалися питання школи й освіти [4]. У фондах ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського налічується близько 40 назв – тобто приблизно шоста частина назв друкованих видань того періоду. Сьогодні ці журнали є вагомим джерелом науково-практичних досліджень із психолого-педагогічних питань і користуються великим попитом у відвідувачів Бібліотеки.

Педагогічні журнали з'явилися в Росії в середині XIX ст. [14], але й раніше інтерес суспільства до проблем навчання і виховання був високим, про що свідчить наповнюваність деяких універсальних журналів кінця XVI – початку XIX ст. Скажімо, в «Прибавлениях» к «Московским ведомостям», які видавав відомий просвітитель XVIII ст. М. Новіков, педагогічна тематика набула особливої популярності, і згодом «Прибавления» перетворюються на журнал для вихователів та дітей. Значне місце питанням виховання відводилося в «Санкт-Петербургском журнале» І. Паніна і О. Бестужева (1862–1872 рр.), зокрема, в ньому були надруковані «Трактат о воспитании» О. Бестужева та інші матеріали моралістичного змісту. Журнал з питань філософії та педагогіки «Радуга» – один із перших провінційних часописів, в якому постійно висвітлювалися й питання педагогіки. У фондах Бібліотеки є ці журнали («Санкт-Петербургский журнал» та «Радуга») за 1864 і 1866 роки.

Наприкінці XVIII – на початку XIX ст. зростає інтерес суспільства до виховання, що сприяє заснуванню в 1833 р. суто «Педагогического журнала» (1833–1834 рр.). Редагували його відомі на той час просвітителі А. Ободовський, С. Гугель, П. Гурів. Програмою журналу декларувалося широке коло питань із теорії, історії і практики виховання й навчання в громадських установах та в родині. У часописі були такі розділи: теорія і практика виховання, історія педагогіки, різне (окремі спостереження та факти з педагогічного життя). І хоча «Педагогический журнал» проіснував недовго, він продовжив традиції передової педагогічної журналістики. 1843 р. в Російській імперії з'явилося видання «Библиотека для воспитания» (1843–1846 рр.), в якому співіснували розділ дитячого читання і самостійний педагогічний розділ. У 1847 р. журнал отримав назву «Новая библиотека для воспитания»; очолив його П. Реткін. Саме цьому педагогу належить ідея створення першого

в Росії педагогічного товариства, головою якого він був із 1859 р. до 1874 року. Реформи 60-х років XIX ст. в різних сферах суспільного життя, пов'язані зі скасуванням кріпосного права, не оминули й галузь народної освіти, зокрема започатковуються педагогічні журнали як наслідок нових суспільних умов, як важливий чинник розвитку народної освіти і педагогічної науки в Росії. Серед них один з найзначніших – «Учитель, журнал для учителей и родителей» (1861–1870 рр.), очолюваний видатними діячами просвіти й педагогіки І. Паульсоном та М. Весселем. У декларативній статті редакторів-видавців було розгорнуто програму нового видання. У ній наголошувалося, що освіта стає нагальною потребою всіх верств народу [10]. Журнал мав два великі розділи: теоретичний – «Материалы для самоусовершенствования» і практичний – «Материалы для преподавания в семействе и в низших и средних учебных заведениях». Тут друкували свої праці видатні педагоги М. Корф, В. Водовозова, В. Острогорський та ін. Головне місце відводилося статтям із методики і дидактики початкового навчання, були матеріали й про вчительські інститути та міські училища, про жіночу освіту, вміщували різноманітну інформацію загальноосвітнього характеру. У фондах ДНІІБ України ім. В. О. Сухомлинського цей журнал зберігається за 1861, 1869 роки.

У 1862 р. з'являється перший номер журналу «Ясная поляна», редактором і видавцем якого був Л. Толстой. Усього вийшло 12 номерів журналу, укладеного з двох окремих випусків: «Ясная поляна. Школа. Журнал педагогический» та «Ясная поляна. Книжки для детей». Л. М. Толстой так сформулював програму часопису: «Школа» буде включати в себе статті педагогічні, «Книжки» вміщуватимуть статті народні, тобто «удобнопонятные и занимательные для народа». Рішуче відкинувши офіційну педагогіку, засновану на муштрі та зазубрюванні, великий письменник висував теорію «вільного виховання», в якій не сприймав навчальні програми й розклади, оцінювання знань та скзамени, систему заохочення і покарання, шкільну дисципліну. У журналі співпрацювали видавець А. Суворін, письменники Г. Успенський та М. Успенський, учителі толстовських шкіл. Спрямованість часопису викликала роздратованість уряду, прискіпливо перевірялося кожне число, тому журнал виходив із великим запізненням, і Л. Толстой змушений був припинити його видання. У фондах Бібліотеки зберігається видання журналу за 1862 рік.

У 60-х роках XIX ст. в Росії загострилася проблема військової підготовки та освіти. Проведення реформи потрібно було відпо-

відно педагогічно обґрунтувати. В офіційних колах військового відомства виник проєкт видання спеціального педагогічного журналу, на сторінках якого б обговорювалися проблеми, пов'язані з роботою військових гімназій. Так почав виходити один з кращих педагогічних часописів – «Педагогический сборник» (1864–1917 рр.), який видавало Головне управління військово-навчальних закладів. редактором його був М. Вексель – видатний педагог другої половини ХІХ ст., автор праць із питань системи народної освіти, дидактики, психології, член навчального комітету Міністерства народної освіти. Журнал мав офіційну й неофіційну частини. У першій публікували накази та розпорядження Головного управління військово-навчальних закладів, інструкції, матеріали про окремі військові гімназії та училища; у другій вміщували статті з питань загальної педагогіки, дидактики, проблем виховання, історії педагогіки, методики викладання, а також із досвіду роботи російських і зарубіжних шкіл. У 1879–1880 рр. військовий міністр спробував зробити «Педагогический сборник» вузьковідомчим органом, який би висвітлював лише діяльність військово-навчальних закладів. Із приходом у журнал в 1882 р. прогресивного педагога О. Островського в ньому знову посіли чільне місце статті з виховання, дидактики, історії російської педагогіки, методики. «Педагогический сборник» зробив вагомий внесок у вітчизняну педагогіку і мав позитивний вплив на дореволюційну педагогічну теорію та шкільну практику. У фондах Бібліотеки цей журнал зберігається за 1865–1867, 1870–1877, 1885–1886, 1905–1917 роки.

З 1866 р. виходить журнал для вихователів «Детский сад» (1866–1876 рр.), в якому висвітлювали здебільшого питання виховання дітей молодшого віку. У виданні відстоювалася ідея колективного виховання дітей у дитячих садках і перевага такого виховання перед домашнім. Окрім статей з педагогіки та методичних порад, друкували невеликі оповідання для дітей, описи дитячих ігор, педагогічну бібліографію. З 1877 р. як продовження «Детского сада» почав виходити журнал «Воспитание и обучение» (1877–1917 рр.). У ньому було два розділи: 1) статті для дитячого читання; 2) педагогічні статті з питань виховання. З 1882 р. він є додатком до дитячого журналу «Родник», а з 1886 р. стає самостійним органом, присвяченим питанням дитячого читання: друкують статті про виховне значення вітчизняної літератури, про зміст читання для дітей різних вікових груп, про виховання смаку до художньої літератури, вміщують відгуки на нові книжки, висвітлюють питання історії дитячої літератури (діяльність М. Новікова.

погляди В. Белінського на дитячу літературу тощо). Особливо цікавим був зміст журналу, коли його редагував відомий педагог В. Острогорський у 1885 р. У фондах Бібліотеки журнал «Детский сад» зберігається за 1866, 1870, 1871, 1876 рр., «Воспитание и обучение» – за 1877–1917 рр., «Родник» – за 1911 рік.

Серед педагогічних журналів того часу слід виділити періодичне видання «Народная школа» (1877–1916 рр.), редактором-видавцем якого упродовж 1869–1876 рр. був Ф. Мечніков, а після його смерті – О. П'ятковський і В. Євтушевський. У журналі співпрацювали учні й послідовники К. Ушинського, зокрема Л. Монсальєвський, М. Бонаков, О. Ворон та ін. Головною метою часопису було висвітлення питань народної школи і сприяння самоосвіті сільських учителів. Додатком до журналу виходили «Летопись Петербургского педагогического общества» та «Летопись комитета грамотности». За заслуги в педагогічній і освітянській діяльності видання було нагороджено золотою медаллю Вільного Економічного товариства. У фондах Бібліотеки журнал зберігається за 1877–1882, 1884, 1886, 1888 роки.

У цей період популярним був журнал «Семья и школа» (1871–1888 рр.), який до 1876 р. видавали за редакцією Ю. Симашка, потім К. Красвича і К. Модзалевського. Журнал мав два розділи: у першому (пізніше він почав називатися «Иллюстрированный отдел для детей») друкували вірші, байки, морально-повчальні оповідання з дитячого життя; статті, що ознайомлювали дітей із етнографією, географією, явищами природи, життям рослин і тварин; регулярно публікували біографічні розповіді про життя видатних людей: М. Ломоносова, Сократа, Ф. Шіллера та ін. Вміщували контурні малюнки для розфарбовування, дитячі сценки в малюнках, пропонували різноманітні ігри. Журнал надавав методичну допомогу батькам у моральному вихованні й розвитку пізнавальних здібностей дітей. У другому розділі – «Родителям и воспитателям» (пізніше – «Учебно-воспитательный отдел») – були такі постійні рубрики: педагогіка, дидактика, методика навчання, хроніка, критика і бібліографія. Систематично друкувалися стенографічні записи засідань Санкт-Петербурзького педагогічного товариства, вміщували огляди про стан народної освіти в країнах Європи та Америки. Великою заслугою журналу була пропаганда ідей кращих педагогів минулого і теперішнього часу, зокрема К. Ушинського, Я.-А. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталотці, В. П. Вахтерова, П. Каптерова та ін. У фондах Бібліотеки зберігається журнал за 1872–1886 роки.

Визначним явищем у педагогічній журналістиці ХІХ ст. був перший критико-бібліографічний педагогічний журнал «Педагогический музей» (1873-1880 рр.) – щомісячний огляд періодичних видань, навчальних посібників і книжок з педагогіки та школознавства. Основне місце в журналі займали огляди поточної педагогічної літератури; аналіз праць із педагогіки й психології; рецензування підручників і навчальних посібників, педагогічних журналів та газет (російських і зарубіжних), статей педагогічного змісту і періодичних видань загального характеру. У журналі друкувалися Ф. Булгаков, Н. Занольський, І. Павловський, В. Сиповський, О. Міллер. З 1881 р. часопис виходив під іншою назвою – «Земская школа» (вийшло всього два номери). У фондах Бібліотеки зберігається «Педагогический музей» за 1876, 1878 роки.

«Женское образование» (1876–1891 рр.) – такий педагогічний журнал для батьків та наставників видавали в цей період при петербурзьких жіночих гімназіях. Його метою було «путём убедительных доказательств пробудить в обществе сознание, что все стремления поднять общий уровень народного образования не будет иметь прочной основы, пока не обратят серьёзного внимания на образование женщины в народе, пока женщина останется необразованной, в народе будет царить невежество, а невежество народа неизбежно отражается и на образовании интеллектуальных слоёв общества» [7, с. 19]. Тут публікували здебільшого статті з питань навчальної роботи в гімназії, співробітниками були М. Корф, П. Каптеров, Д. Семенов, В. Острогорський, М. Рубакін та ін. Зміст журналу виходив за межі його назви, і в зв'язку з цим з 1892 р. його назвали «Образование» (1892–1909 рр.). Цей педагогічний і науково-популярний журнал за редакцією В. Сиповського був вельми змістовним. У ньому друкували наукові статті, політичні огляди, детальні рецензії на нові книжки. З 1902 р. журнал розширився, з'явився відділ белетристики. Упродовж 1903–1907 рр. довкола видання згуртовуються марксистки. У 1908 р. новий склад редакції змінив програму журналу і, як наслідок, втратив своїх читачів, і у 1909 р. він припинив існування.

Журнал «Женское образование» є у фондах Бібліотеки за 1877–1878, 1880 рр., «Образование» – за 1892–1893, 1895–1907 роки.

Найзмістовнішими часописами кінця ХІХ – початку ХХ ст. були «Русская школа» (1891–1917 рр.) та «Вестник воспитания» (1890–1917 рр.).

Журнал «Русская школа» заснував видатний педагог-історик Я. Гуревич. У ньому висвітлювали стан вітчизняної початкової

і середньої школи, актуальні питання шкільної освіти за кордоном. На відміну від «Вестника воспитания», орієнтованого на ці самі теми, матеріали «Русской школы» мали здебільшого практичний характер. Обидва журнали публікували статті, присвячені педагогічним поглядам російських письменників і вчених М. Тоголя. О. Пушкіна, О. Герцена, В. Бєлінського, М. Добролюбова, Д. Менделєєва та інших, висвітлювали й питання експериментальної педагогіки та її застосування на практиці. У фондах ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського «Вестник воспитания» є за 1890–1917 рр., «Русская школа» – за 1891–1916 роки.

Питання народно-шкільної освіти розглядав також журнал «Народное образование» (1896–1917 рр.) – видання Училищної ради при Синоді, редактор – ІІ. Мироносицький. Завданням журналу було «содействовать практически разумной, прочно и методически обоснованной постановке дела воспитания и обучения в церковной и вообще в русской народной школе» [2]. У своїй педагогічній діяльності часопис виходив з того, що розум і релігія не ворожі одне одному, що синтез розуму та віри є єдиною умовою цілісного гармонійного розвитку душі вихованців. Із огляду на ці аксіоми журнал пропагував утвердження шкільної практики на основах сучасної наукової педагогіки. Особливу увагу приділяли музичному розвитку читачів, вміщували огляди духовно-музичних творів, публікували тексти церковних пісень і ноти до них. Це був один із кращих педагогічних журналів початку ХХ ст., який за свою різноманітну педагогічну діяльність на міжнародній виставці «Детский мир» у 1904 р. був нагороджений золотою медаллю. У фондах Бібліотеки журнал є за 1896–1917 роки.

На початку ХХ ст. особливої популярності набув журнал «Для народного учителя» (1907–1917 рр.) – орган народного вчителства, редагований М. Тулуновим і М. Шестаковим. У програмній статті видавці писали: «Не нынче – завтра падут последние звенья цепи, которая давила и учителя, и учеников, и луч свободы прорежет густые педагогические сумерки. Наш идеал – свободная школа с свободным учителем во главе; наш лозунг: через новую школу в новую жизнь» [18]. У виданні багато уваги приділяли питанням народної освіти, статтям педагогічного спрямування. Особливо змістовним був розділ хроніки і листів, де публікували матеріали з різних регіонів Російської імперії, звіти про педагогічні заходи та ін. У фондах Бібліотеки зберігається журнал за 1907–1917 роки.

Зазначимо, що дореволюційні педагогічні журнали видавали й губернські земства Російської імперії, у кожному з яких тією чи

іншою мірою порушували питання народної освіти. А в деяких, таких як «Учитель і школа» (щомісячний профспілковий педагогічний орган спілки вчителів Харківської губернії), «Домашнее и школьное обучение» (орган Варшавського навчального округу (1911–1915 рр.)), цьому питанню присвячували окремі розділи.

Варто відзначити журнали та газети, які виходили, зокрема, в Західній Україні і впливали на формування української національної свідомості. Це «Учительское слово» (видавав орган «Взаємної помочи галицьких буковинських учителів і учительок» (1914 р.)); «Учитель» (журнал для вчителів Галичини, орган «Українського педагогічного товариства», виходив в 1889–1914 рр. у Львові, містив статті з педагогіки, психології, а також науково-популярні нариси з різних галузей знань, систематично інформував про розвиток шкільної справи в Україні, Росії та Західній Європі); газети «Народна школа» (двотижневик для вчителів Коломиї (1875 р.)), «Газета школьна» (педагогічний двотижневик, виходила у Львові в 1875–1879 рр., пропагувала погляди «народовольців» за питання народної освіти, виступала проти шкільної схоластики, за навчання живою українською мовою). У 1880–1889 рр. замість «Газети школьної» виходила «Шкільна часопись», яка повністю зберігала напрям своєї попередниці [5]. Докладніше зі змістом цих видань можна ознайомитись у фондах Бібліотеки.

Таким чином, аналіз фонду ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського свідчить про те, що журнали педагогічної тематики 1830–1910 рр. посідають вагоме місце в її інформаційному ресурсі. Вони є важливим джерелом для сучасних науково-практичних досліджень із психолого-педагогічних питань. Матеріали, розміщені у цих виданнях, стосуються всіх ключових питань педагогіки і виховання, що актуальні й для нашого часу. Вони є живою ланкою, яка поєднує минуле й сьогодення.

Література

1. Волошинський Б. Штрихи до характеристики української друкованої періодики / Б. Волошинський // Схід. - 1995. - № 2. - С. 41-44.
2. Высочайшее повеление о ежегодном ассигновании из средств Государственного казначейства 3279 145 рублей на содержание церковно-приходских и школ грамоты и на инспекцию за ними школами // Народное образование. - 1896. - № 1. - С. 1-32.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. - К.: Либіль, 1997. - С. 230.
4. Лагутина М. Д. У истоков педагогической журналистики / М. Д. Лагутина // Образование. - 1999. - № 5. - С. 10-12.
5. Лерман Т. Галицька періодика другої половини XIX першої третини XX століть / Т. Лерман // Сл. Просвіти. - 1998. - № 11. - С. 8-9.

6. Меженко Ю. Преса, 1901-1916 / Ю. Меженко // Вісн. Кн. палати. – 1998. – № 10. – С. 7-10.
7. Миллер А. О воспитательном значении отечественного слова / А. Миллер // Педагогический музей. – 1876. – № 3. – С. 19-28.
8. Объявление об издании журнала «Женское образование» // Женское образование. – 1876. – № 1. – С. 1-3.
9. Онищенко А. С. Сокровища Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского / А. С. Онищенко // Вест. Библ. Ассамблеи Евразии. – 2003. – № 3. – С. 45-50.
10. Паульсон И. Об основных положениях педагогики / И. Паульсон. Н. Веселье // Учитель. – 1861. – № 1. – С. 1-8.
11. Преса Української РСР: 1918-1985. – Харків: Кн. палата УРСР. 1998. – С. 111-112.
12. Рогова П. І. Соціальне призначення і функції освітянських бібліотек України / П. І. Рогова // Шк. б-ка. Plus. – 2003. – № 4. – С. 4-6.
13. Рогова П. І. Типологічні ознаки педагогічних бібліотек / П. І. Рогова // Директор шк., ліцею, гімназії. – 2003. – № 5/6. – С. 120-125.
14. Российская педагогическая энциклопедия: В 2-х т. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1993. – Т. 1. – С. 310.
15. Селиверстовая Е. Т. О функциях библиотек / Е. Т. Селиверстовая // Библиотека. – 1992. – № 1. – С. 27-29.
16. Слободяник М. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій. – К., 1995. – 268 с.
17. Стояров Ю. Н. Возможности системного подхода к изучению основных проблем дисциплин документно-коммуникативного цикла // Книга и социальный прогресс. – М., 1984. – С. 3-14.
18. Тулунов М. В. Москва, 15 января / М. В. Тулунов, М. М. Шестаков // Для народного учителя. – 1907. – № 1. – С. 1-2.

Валентина Соломка

Модель комплектування фондів ДНБ України ім. В. О. Сухомлинського

Моделювання – це створення образу фонду з метою виявлення найраціональнішого способу його формування. Перші спроби моделювання бібліотечного фонду робилися ще у XVIII столітті. Великого значення цьому процесу надавали видатні бібліотекознавці XIX–XX ст. К. Дерунов, Н. Рубакін, Д. Балика, І. Фрумін, Л. Хавкіна, О. Чубар'ян та ін. Теоретиками в опрацюванні даного питання були Г. Чижкова, яка в 1969 р. запропонувала термін «модель бібліотечного фонду», і В. Тершин. Саме вони визначили перелік характеристик фонду, що мають відобразитися в моделі – науковій основі раціонального формування бібліотеч-

ного фонду [3, с. 121]. Модель фонду – абстрагований образ, що відображає в обмеженій множині сутнісних властивостей основні характеристики фонду в їхніх зв'язках і опосередкуваннях [1]. Згідно з ДСТУ 2394-94 «Комплектування фонду, бібліографічний опис, аналіз документів: Терміни та визначення» комплектування фонду – це процес створення і поповнення фонду документів бібліотеки чи інформаційного центру відповідно до їх завдань [2]. Таким чином, модель комплектування фонду можна визначити як абстрагований образ, що відображає основні параметри та напрями створення і поповнення фонду документів бібліотеки відповідно до її завдань. Для вивчення діючого фонду використовують реальні моделі: систему бібліотечних каталогів та картотек, інвентарні книги та книгу сумарного обліку бібліотечного фонду, які в різних аспектах відображають його наповнення та склад; для планування майбутнього – ідеальні, або, як їх ще називають, сталонні моделі: структурну (темагико-типологічну) модель, картотеку попереднього замовлення, картотеку дезидераі, рекомендовані бібліографічні каталоги, наприклад, ядра бібліотечного фонду. Усі моделі періодично уточнюють або складають заново. Поки не створено єдиної моделі, що відображала б усі характеристики фонду. Тому для його оптимального формування використовують такі види моделей:

- описова – дає уявлення про тенденції формування фонду відповідно до призначення бібліотеки, контингенту її користувачів та їхніх інформаційних потреб. Ця модель є методологічною основою формування математичної та структурної моделей. У ній обґрунтовують перелік пріоритетних тем, типів і видів документів, кількість примірників, загальну структуру фонду, його обсяг тощо [3, с. 124-125]. Прикладом такої моделі є паспорт бібліотеки:

- математична – містить інформацію про кількісний склад фонду і сприяє вибору оптимальних рішень за наявності чіткого завдання, якщо відомі методи його розв'язання і є потрібні цифрові дані;

- бібліографічна – має найбільшу кількість підвидів, може бути як реальною (система каталогів і картотек, рекомендовані бібліографічні посібники, з переліком документів для включення до фонду, як правило, ядра бібліотечного фонду), так й ідеальною (картотеки дезидераітів, попереднього замовлення, орієнтовані передусім на заповнення лакун);

- структурна – визначає потрібні для ефективної та якісної роботи бібліотеки параметри фонду (темагика, тип, вид докумен-

тів, кількість примірників тощо), тобто регламентує його перспективний розвиток. Структурну модель також називають тематико-типологічним планом комплектування, оскільки фактично вона відтворює у спрощеному вигляді типовий вид структури фонду із зазначенням кількості примірників та повноти комплектування документів для кожної з тем, якими комплектують бібліотеку. Тематико-типологічний план комплектування – одна з найпоширеніших моделей бібліотечного фонду, яка може бути у вигляді таблиці, картотеки, книги чи на електронному носії. Складається з двох розділів. Перший розділ – це пояснювальна записка, де зазначено завдання та призначення бібліотеки, відомості про склад і структуру фонду, контингент користувачів, джерела комплектування, визначено принципи формування бібліотечного фонду, критерії добору документів до нього, координація в комплектуванні з іншими бібліотеками тощо. Другий розділ являє собою схему, що відображає параметри комплектування бібліотечного фонду: кількість примірників, повноту комплектування різних типів і видів документів за кожною тематичною рубрикою для кожного із фондотримувачів бібліотеки. Для визначення тематики зазвичай використовують таблиці бібліотечної класифікації (ББК чи УДК) або предметний рубрикатор.

В основу формування фондів ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського покладено закон відповідності (конгруентності), що передбачає формування їх відповідно до завдань і призначення Бібліотеки та врахування потреб тих категорій користувачів, які вона покликана забезпечувати в загальнодержавній бібліотечно-інформаційній системі. Профіль комплектування відображається у структурній моделі фонду «Тематико-типологічному плані комплектування фондів ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського» (далі – ТТПК), розробленому для Бібліотеки вперше під керівництвом канд. пед. наук К. Селіверстової. Процес створення ТТПК охоплював 2002–2004 рр. Перший, підготовчий, етап – це збирання та аналіз інформації усіх параметрів, які характеризують склад, обсяг фонду та ступінь його використання, контингент користувачів тощо. На другому етапі було визначено перелік потрібних Бібліотечі типів та видів документів, тематику і повноту комплектування за кожною з окреслених тематичних рубрик, укладено згідно з прийнятими рішеннями схему ТТПК у вигляді таблиці та пояснювальної записки до неї. Усього ТТПК ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського включає 143 тематичні рубрики, 45 колонок, у яких деталізовано подано 9 типів і 9 видів доку-

ментів, 23 767 позицій, де зазначено рішення щодо комплектування різних типів і видів документів за кожною з поданих рубрик. На жаль, в Україні ще не розроблено предметного рубрикатора з психолого-педагогічних питань, тому для визначення тематики комплектування фондів ДНПБ використовували таблиці УДК. Подальшим кроком було обговорення ТТПК та його затвердження, після чого він став головним документом, що визначає політику формування фонду Бібліотеки.

Оскільки ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – національне галузеве книгосховище, депозитарій психолого-педагогічної та навчально-методичної літератури, головний центр із питань бібліотечно-бібліографічного і науково-інформаційного забезпечення спеціалістів у галузі психолого-педагогічної науки та освіти, наукова установа з питань галузевого бібліотекознавства, бібліографознавства і книгознавства, координаційний і науково-методичний центр мережі освітянських бібліотек [4], вона має бути потужним інформаційним центром із універсальним фондом. Але пріоритетним у комплектуванні є документи з педагогіко-психологічної тематики, бібліотекознавства і бібліографії, а також ті, що всебічно висвітлюють розвиток освіти, педагогічної та психологічної науки і практики й допомагають у забезпеченні навчально-виховного процесу в інших галузях наук. Фонд бібліотеки акумулює не тільки сучасні, а й цінні та рідкісні документи, що становлять національне надбання. До нього входять вітчизняні і зарубіжні видання українською, російською та іноземними мовами.

Основоположним принципом у комплектуванні фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є принцип профілювання (спеціалізація) комплектування. Він визначається насамперед завданнями і розвитком педагогічної науки та освіти в Україні, напрямками діяльності АПН України, типом Бібліотеки, структурою її фондів, категоріями користувачів, більшість яких становлять науковці та аспіранти АПН України, працівники освітніх установ (учителі, викладачі та інші), студенти. Принцип профільності виявляється в тому, що профільні для ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського розділи комплектуються з найвищим ступенем повноти (вичерпним). Комплектування фондів Бібліотеки забезпечується поєднанням принципу профілювання із координацією, в основу чого покладено профілювання комплектування фондів великих наукових універсальних та галузевих бібліотек України, у т. ч. м. Києва. Координація в комплектуванні фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського здійснюється завдяки врахуванню

профілю комплектування національних та державних бібліотек України, великих освітянських бібліотек. Принцип систематичності та плановірності у формуванні фонду ДНПБ України забезпечується надходженням обов'язкового примірника документів і постійним доукомплектуванням фондів Бібліотеки завдяки отриманню документів у дарунок та з інших джерел. Згідно з принципом економічності передбачено формування фонду Бібліотеки з найменшими витратами сил, часу й коштів.

Повнота комплектування визначається науковою значущістю, інформаційною цінністю видань та відповідністю документів профілю комплектування фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Повнота фонду, або повнота комплектування, – це ступінь відображення в ньому профільних документів, в основі якого лежить співвідношення частини фонду із документальним потоком [5, с. 9]. На основі закону Бредфорда про розсіювання інформації К. Селіверстова виділила чотири ступені повноти комплектування: вичерпна (максимально повне комплектування документів за розділом чи певним типом документів); достатня або відносна (комплектують документи, що містять дві третини профільної для бібліотеки інформації); ядерна (комплектують документи, які несуть не менш як одну третину профільної для бібліотеки інформації) і довідкова, з якою комплектують документи вищого ступеня узагальнення, наприклад довідники [5, с.10]. Кожний ступінь застосовують лише для частини фонду.

Документи для фонду Бібліотеки комплектують з вичерпною, відносною та довідковою повнотою. З вичерпною повнотою комплектують усі типи документів із педагогіки та психології, бібліотечознавства та бібліографознавства, офіційні, довідкові документи із загальних питань науки і культури, управління культурою, філософії, літературознавства, мовознавства, дозвілля; з відносною – документи із суміжних галузей знань, але в контексті задоволення навчально-виховного процесу і розвитку педагогічної науки та освіти. З довідковою повнотою (вибірково) орієнтовно на навчально-виховні програми комплектують офіційні, наукові, науково-популярні, довідкові, літературно-художні та образотворчі, картографічні, аудіовізуальні документи з суспільних (крім освіти, виховання, навчання), природничих, прикладних наук, медицини. Так само комплектують кращі зразки рідкісних і цінних видань, що є національним надбанням України чи світу.

Непрофільні, вузькоспеціалізовані документи з техніки, медицини, сільського господарства, фізико-математичних та природ-

ничих наук, та які надходять до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського у складі обов'язкового примірника чи з інших джерел, але не стосуються ні навчально-виховного процесу, ні розвитку педагогічної науки та освіти, не комплектуються, а передаються до обмінно-резервного фонду Бібліотеки для подальшого перерозподілу.

Документи до фонду Бібліотеки добирають диференційовано з урахуванням їхньої наукової, історичної та культурної цінності. Головними критеріями при цьому є основні напрями діяльності Бібліотеки як національного галузевого книгосховища; зміст і характеристика запитів користувачів; наукова цінність; тематика видань та їхня актуальність; відповідність документів профілю комплектування; структура фондів Бібліотеки; краєзнавчий аспект.

Тематичний аспект формування фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського визначають з урахуванням усіх діючих на нього чинників. На тематику комплектування фонду Бібліотеки впливають такі чинники:

- ♦ її профіль, тематика наукових досліджень АПН України;
- ♦ кількісний, якісний склад користувачів Бібліотеки та їхні потреби;
- ♦ структура фондів книгозбірні, особливості їх формування та використання;
- ♦ система депозитарного зберігання бібліотечних фондів;
- ♦ координація комплектування на державному, галузевому та регіональному рівнях;
- ♦ розвиток науки, культури, бібліотечної справи та інформаційної діяльності.

Документний фонд ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського відповідно до територіального розміщення та мови документів розподілено між відділами Бібліотеки – фондоутримувачами: відділом наукової організації та зберігання фондів головного приміщення (далі – Головне приміщення), відділом наукової організації та зберігання фондів Філії № 1, відділом наукового формування фонду документів іноземними мовами (далі – Фонд документів іноземними мовами). Відповідно до наведених чинників тематика комплектування усіх фондоутримувачів Бібліотеки майже не різниться. Фонди Головного приміщення і Філії № 1 універсальні за змістом та акумулюють видання українською і російською мовами. Окремо формується Фонд документів іноземними мовами, який також є універсальним за змістом, але акумулює лише доку-

менти іноземними мовами. З урахуванням структури ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. контингенту користувачів та їхніх потреб Головне приміщення має пріоритет зберігання документів із питань бібліотекознавства, бібліографознавства, документознавства, книгознавства й інформаційної діяльності, творів В. О. Сухомлинського та видань про нього. Документи з діаспори та про діаспору, література Я. Корчака та видання про нього концентруються у фонді Філії № 1.

Типо-видова структура комплектування фонду Бібліотеки різними документами здійснюється залежно від основного контингенту користувачів і характеру (змісту) їхніх запитів. За єдиною карткою реєстрації читача на 01.01.2006 р. всього користувачами ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського були 8 305 осіб, з них у Головному приміщенні – 3503, у Філії № 1 – 4802. За категоріями вони розподіляються так: науковці – 1407 у Головному приміщенні та 277 у Філії № 1; працівники освітніх установ – 535 у Головному приміщенні та 1055 у Філії № 1; студенти – 1432 у Головному приміщенні та 2962 у Філії № 1; бібліотечні працівники – 176 у Головному приміщенні та 58 у Філії № 1. Тому до фондів усіх фондоутримувачів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського здебільшого входять офіційні, наукові, довідкові видання, література для підвищення кваліфікації (практичні посібники, практичні керівництва, пам'ятки), навчальні та навчально-методичні (підручники, навчальні посібники, методичні, програмні видання для дошкільних закладів, ЗОШ і спеціальних шкіл, ПТУ, ВНЗ I–IV р. а. та вступників у ВНЗ), інформаційно-бібліографічні видання. У меншій кількості комплектують літературно-художні, науково-популярні та інші типи видань. Пріоритет у комплектуванні наукових видань мають фонд Головного приміщення, оскільки за даними моніторингу відвідування упродовж останніх років саме науковці найчастіше послуговуються його фондами. 61 % користувачів Філії № 1 становлять студенти, тому в комплектуванні її фондів віддається перевага навчальним та навчально-методичним виданням, орієнтованим саме на задоволення потреб цієї категорії читачів. Окрім книжок, брошур, періодичних видань та видань, що продовжуються, фонди ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського комплектують дисертаціями, авторефератами дисертацій, наочними посібниками, аудіовізуальними та електронними документами, образотворчими і картографічними виданнями.

З метою оперативного обслуговування користувачів Бібліотеки та збереження примірників документів найцінніші та найчастіше

використовувані видання на актуальні теми по можливості комплектують у кількох примірниках (дублюють). З урахуванням наведених чинників двома примірниками довідкових, навчально-методичних для ПТУ та ВНЗ I–IV р. а. документів, а також літератури для підвищення кваліфікації комплектують усі фондоутримувачі за такими розділами: «Освіта. Виховання. Навчання. Дозвілля», «Психологія». По два примірники документів із питань бібліотекознавства, бібліографознавства, документознавства, книгознавства та інформаційної діяльності виділяє лише для фонду Головного приміщення. Решту видань, як правило, комплектують фондоутримувачі в одному примірнику. Кількість примірників видань для внесення до фонду регулює експертно-оцінна комісія ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, створена відповідно до наказу директора Бібліотеки від 12 березня 2003 р. за № 10.

Статус, роль, місце і значення ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського в єдиній загальнодержавній бібліотечно-інформаційній системі України ставлять перед комплектуванням завдання не лише формувати фонд Бібліотеки відповідно до її профілю, а й динамічно і гармонійно оновлювати фонди, використовуючи традиційні та альтернативні джерела комплектування.

Література

1. Библиотечное дело: Терминолог. словарь / Сост.: И. М. Сулова, Л. Н. Уланова; Отв. ред. Н. С. Карташов. – М.: Книга, 1986. – 223 с.
2. ДСТУ 2394-94. Комплектування фонду, бібліографічний опис, аналіз документів: Терміни та визначення. – Затв. і введ. в дію наказом Держстандарту України № 68 від 29 березня 1994 р. – Чинний від 01. 01. 95.
3. Столяров Ю. Н. Библиотечный фонд: Учебник. – М.: Кн. палата, 1991. – 271 с.
4. Статут Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського: Наук.-дослід. установа: Затверджено Постановою Президії АПН України від 19. 02. 2004 р. № 1-7/2-26. – К., 2004. – 9 с. – Комп'ют. друк.
5. Селиверстова Е. Т. Полнота и соответствие – категории качества библиотечного фонда // Науч. и техн. б-ки. – 1987. – № 9. – С. 8-12.

**Джерела комплектування фонду
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
в сучасних соціально-економічних умовах**

Педагогічні бібліотеки – це спеціальні книгозбірні, що входять до бібліотек освітянської мережі. Їхньою особливістю є забезпечення інформаційних потреб тих, хто досліджує, організовує та здійснює педагогічний процес, а також тих, хто професійно готується до цієї діяльності. Вивчення і забезпечення інформаційних потреб освітян – одне з головних завдань таких бібліотек [7]. Перед колективом ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського сьогодні стоїть завдання сформувати фонд відповідно до потреб користувачів у документах та інформації з педагогіко-психологічних питань, щоб на його основі здійснювати науково-інформаційне забезпечення процесів реформування освіти в Україні.

Повноцінне комплектування фондів – це основа життєдіяльності бібліотеки, що можливе за умови державної підтримки, і насамперед фінансування. Тому в перші роки діяльності колектив

Таблиця 2

**Надходження документів
до фонду в 2001–2005 рр.**

Джерело надходження	Роки											
	2000		2001		2002		2003		2004		2005	
	прим.	%	прим.	%	прим.	%	прим.	%	прим.	%	прим.	%
Обов'язковий примірник	—	—	—	—	—	—	2461	41,0	2181	40,0	2259	45,0
ВНЗ	518	35,0	2661	38,0	1602	32,0	1596	27,0	936	17,0	521	10,5
АПН України	260	17,0	994	14,0	1947	40,0	441	8,0	554	10,0	671	13,0
Дарунки	538	36,0	2490	36,0	1053	21,0	1148	19,0	1164	21,0	1069	21,0
Книгообмін	184	12,0	855	12,0	320	7,0	228	4,0	474	9,0	357	7,0
Книготорговельна мережа	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	72	1,5
Інші джерела	—	—	—	—	—	—	66	1,0	191	3,0	102	2,0
Усього	1500	100	7000	100	4922	100	5940	100	5500	100	5051	100

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського розв'язував проблеми забезпечення коштами комплектування фонду фаховою літературою та періодичними виданнями. Та все-таки, незважаючи на вищеназвані проблеми, упродовж п'яти років до її фонду надійшло 25 000 тис. примірників документів, з яких 3500 примірників – періодичні видання. Для максимально повного комплектування фонду книгозбірні використовували різні джерела, а саме: надходження обов'язкового примірника документів, друкованих праць зі структурних підрозділів АПН України; книгообмін із бібліотеками; придбання літератури за кошти спонсорів; подарунки від вищих навчальних закладів, видавництв, різних установ, читачів, авторів; передплата періодичних видань за рахунок державного фінансування.

Як бачимо з табл. 2, основними джерелами комплектування ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є обов'язковий примірник документів, передплата періодичних видань, подарунки авторів, читачів, різних установ та надходження з ВНЗ України. Із загальної кількості незначну частку становлять надходження з інститутів АПН України, а також книгообмін. Недостатньо використовується таке джерело комплектування, як придбання документів у книготорговельній мережі.

Проаналізуємо надходження з кожного наведеного джерела. Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 10 травня 2002 р. № 608 «Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів» ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з червня 2002 р. почала отримувати обов'язковий безоплатний примірник фахових документів. Виробники документів відповідно до цієї постанови повинні надсилати до Бібліотеки всі навчальні, навчально-методичні видання для навчальних закладів усіх типів, наукові видання з питань педагогіки та психології, а також усю аудіопродукцію навчального, науково-просвітницького, виробничо-професійного характеру для вчителів. Щодо фахових періодичних видань, то, на жаль, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського не входить до переліку установ, які одержують обов'язковий примірник фахових періодичних видань.

Основним і постійним джерелом поповнення фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є обов'язковий безоплатний примірник вітчизняних документів, що становить 40 % нових надходжень до Бібліотеки. Але, як показав аналіз, від загальних обсягів видань України Бібліотека отримує лише 20–25 % документів, а від загального обсягу фахових видань – 45–50 %. Така

ситуація виникла у зв'язку з тим, що, по-перше, не всі видавничі структури виконують Постанову Кабінету Міністрів України «Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів». Впливає й те, що в нашій країні немає механізму державного контролю за гарантованим отриманням провідними установами національного репертуару друкованої продукції. Тому працівники відділу здійснюють постійний і цілеспрямований контроль за надходженням обов'язкового примірника.

Другим за значущістю джерелом комплектування фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є передплата галузевих періодичних видань за рахунок державного фінансування. Адже саме преса – найшвидший засіб інформування про інноваційні досягнення в науці, освіті і практиці. Упродовж п'яти років діяльності щороку Бібліотека передплачувала близько 300 назв періодичних видань України і Російської Федерації, з яких фахові видання становлять 60–65 % (близько 190 назв). У середньому за рік до фонду надходить 3500 прим. журналів та газет, з яких 70 % – фахові періодичні видання (близько 2500 прим.). Окрім українських періодичних видань, значну частку становлять видання Російської Федерації. На жаль, через брак коштів не передплачуються фахові видання інших зарубіжних країн. З 2006 р. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського передплачує 6 зарубіжних психолого-педагогічних журналів із Великобританії, Франції, США, Німеччини, Нідерландів. Отже, з 2004 р. Бібліотека отримує систематичне державне фінансування на передплату періодичних видань, якого вона не мала на початку своєї діяльності. Зазначимо, що фінансування на передплату періодичних видань упродовж 2000–2003 рр. здійснювалося завдяки особистому сприянню Президента АПН України В. Г. Кременя, директора Бібліотеки, а також завдяки допомозі ректорів вищих навчальних закладів України, благодійних організацій, різних фондів та установ. Отже, з 2000 р. до 2003 р. з огляду на цю скрутну ситуацію періодичні видання для ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського передплачували керівники багатьох установ, розуміючи важливість розв'язання цієї проблеми.

Одним із вагомих джерел комплектування фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є подарунки установ та окремих осіб. Свої книжки дарують автори, читачі, видавництва, асоціації, благодійні фонди, книготорговельні організації та різні товариства. Як показав аналіз надходжень за п'ять років, щороку в середньому подарунки становлять 35 % загальної кількості нових надходжень

**Надходження дарунків
до фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
у 2000–2005 рр.**

Джерело подарунків	Роки						
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Разом
Автори	—	306	72	26	187	163	754
Читачі	—	566	60	—	259	226	1111
Видавництва	122	1092	407	196	334	385	2536
Інші установи та організації	416	526	514	926	384	295	3061
Усього	538	2490	1053	1148	1164	1069	7462

до Бібліотеки. Це вагомий внесок у розбудову головної книгозбірні освітянської галузі і значне джерело поповнення її фондів. У табл. 3 показано, скільки надійшло подарунків від видавництв, різних установ та організацій України до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського у 2000–2005 роках.

Проаналізувавши дані таблиці, бачимо, що упродовж 2000–2005 рр. найбільше подарунків надійшло від різних установ та організацій, видавництв, серед яких міжнародний фонд «Відродження»; Українсько-американський фонд «Сейбр-Світло»; Британська Рада в Україні; Міжнародна правнича фундація; Товариство «Знання»; «Просвіта»; українці з діаспори, автори.

У зв'язку з отриманням обов'язкового примірника документів із 2002 р. частка облікованих подарованих видань у загальній кількості надходжень в 2003–2005 рр. зменшилася.

Однією з важливих форм роботи відділу щодо комплектування фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є відвідування його працівниками щорічних книжкових виставок, презентацій видань, під час яких автори й різні установи дарували свої видання книгозбірні. Хоч ці надходження дуже незначні і майже не прогнозовані, вони також поповнюють фонд, зміцнюють зв'язки між Бібліотекою і видавництвами. Тільки упродовж 2005 р. працівники відділу брали участь у таких заходах: Міжнародна виставка «Україна інформаційна»; 8-а міжнародна виставка навчальних закладів «Сучасна освіта в Україні – 2005»; семінар видавництва «Компанія «Дієз-продукт» на тему «Розвиток інформаційних технологій у шкільній освіті: проблеми та перспективи»; «круглий стіл» Інституту педагогіки АПН України «Науково-методичне забезпечення

загальної середньої освіти»; презентація Інституту психології імені Г. Костюка «Психологічне забезпечення якості освіти». Під час спілкування на таких заходах також пропагується діяльність Бібліотеки.

Оскільки фонд ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є найбільшою складовою інтегрованого ресурсу освітянської галузі, дуже важливе джерело комплектування фондів Бібліотеки – надходження примірників друкованих праць від усіх інститутів системи АПН України згідно з постановою Президії АПН України від 21.05.2002 р. протокол № 1-7/5-81. Як національна галузева книгозбірня та депозитарій психолого-педагогічної, навчально-методичної літератури, головний центр із питань бібліотечно-бібліографічного і науково-інформаційного забезпечення спеціалістів у галузі психолого-педагогічної науки, освіти та практики, координаційний і науково-методичний центр мережі освітянських бібліотек ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського повинна у своїх фондах мати всі без винятку видання АПН України. Але, на жаль, надходження від установ АПН України ще досить неповне (табл. 4).

Зазначимо, що творчий доробок науковців інститутів АПН України зріс, а це свідчить про динаміку розвитку педагогічної науки в державі.

Але, як бачимо з таблиці, незважаючи на щорічне збільшення кількості видань в інститутах АПН України, надходження документів від названих установ до фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського незадовільне. Причина цього – невиконання керівниками структурних підрозділів АПН України Постанови Президії АПН України, про яку йшлося вище.

На сьогодні до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського свої документи надсилають 148 організацій, з них 85 – поліграфічні підприємства та видавництва усіх форм власності, 52 – вищі навчальні заклади I–IV рівнів акредитації, 11 – інші види установ. Значну частку серед надходжень документів до Бібліотеки становлять наукові праці та видання з вищих навчальних закладів України. Як правило, ці надходження становлять близько 20 відсотків.

Таблиця 4

**Надходження видань
від установ системи АПН України
у 2000–2004 рр.**

Рік	Видано	Наявність у фонді	%
2000	323	69	21
2001	509	101	20
2002	694	250	36
2003	729	412	56
2004	773	314	41

Лідерами в постачанні Бібліотеки своїми виданнями є Бердянський державний педагогічний університет, Глухівський державний педагогічний університет, Житомирський державний педагогічний університет імені Івана Франка, Волинський державний університет ім. Лесі Українки, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, Ніжинський державний педагогічний університет ім. Миколи Гоголя, Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди, Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка, Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка, Чернігівський державний педагогічний університет ім. Т. Г. Шевченка, Київський національний торговельно-економічний університет (КНТУ), Київський національний економічний університет (КНЕУ), Харківська державна академія культури, Львівська комерційна академія, Харківський національний університет ім. Миколи Гоголя, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна.

Наголосимо й на тому, що не всі навчальні заклади педагогічного профілю надсилають свої видання до фондів Бібліотеки. Це призводить до неповного комплектування фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – головної скарбниці педагогіко-психологічних знань держави.

Використовує Бібліотека й таке джерело комплектування, як книгообмін. Упродовж перших п'яти років діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського найактивніше співпрацювала з НБУВ, НПБ України, ДНТБ України та з іншими книгозбірнями. Зазначимо, що завдяки особистим контактам директора Бібліотеки П. І. Рогової протягом 2000–2005 рр. мав місце обмін документами між ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та Державною науковою педагогічною бібліотекою ім. К. Д. Ушинського (м. Москва). Але, як правило, таким шляхом до фондів Бібліотеки надходить лише 2–3 % документів, що є невеликим відсотком надходжень. Стосовно закупівлі документів у книжкових магазинах, книговидавничих та книгорозповсюджувальних організаціях, то в 2000–2005 рр. кошти на придбання літератури держава не виділяла.

Зважаючи на те, що спеціальна наукова бібліотека повинна максимально повно комплектуватися фаховою літературою, першочерговим завданням ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є забезпечення стабільного фінансування комплектування її фондів. Не менш вагомі й інші чинники, зокрема створення економічних, правових, технічних умов для розвитку міждержавного обміну

інформацією; забезпечення доступу до інформаційних ресурсів у режимі онлайн; диференційований підхід у доборі кількості примірників залежно від їхньої наукової, історичної та інформаційної цінності, систематичне вдосконалення на цій основі профілю комплектування ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; продовження наукових досліджень з метою теоретичного обґрунтування нових шляхів та доукомплектування Бібліотеки; поновлення державної системи книгорозповсюдження на основі попередніх замовлень на літературу згідно з книготорговельною інформацією.

Науковці відділу наукового комплектування ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського докладно вивчають документопотік, галузевий видавничий ринок, запити користувачів, організовують роботу з розширення джерел комплектування, у тому числі й завдяки налагодженню ділових зв'язків із поліграфічними підприємствами, активно співпрацюють із обмінно-резервними фондами інших бібліотек України, інститутами та установами АПН України, ВНЗ III–IV р. а., які займаються видавничою діяльністю.

Таким чином, здійснивши аналіз джерел комплектування, можемо зазначити, що колектив відділу упродовж першого п'ятиріччя діяльності намагався повноцінно формувати фонд Бібліотеки традиційними і нетрадиційними методами. Але для реалізації цього процесу потрібно проводити заходи, що кардинально поліпшать надходження до Бібліотеки фахового обов'язкового примірника документів, зокрема:

- ♦ організовувати моніторинг виходу у світ видань і встановлювати безпосередній контакт із видавцями для передання обов'язкових примірників;
- ♦ створити картотеку (базу даних) видавництва, які випускають профільну літературу, і постійно контактувати з ними;
- ♦ установлювати зв'язки з авторами, організовувати презентації фахових видань у Бібліотеці для залучення цих видань до фондів;
- ♦ запровадити постійне державне фінансування Бібліотеки для цілеспрямованого придбання літератури;
- ♦ налагоджувати міжнародний книгообмін із педагогічними бібліотеками світу.

Література

1. Воскобойнікова-Гузєва О. Наукові видання у фонді Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. - К.: НБУВ, 2004. - 179 с.
2. Гудімова Н., Панібратська С., Марченко Г. Про основні джерела поточного комплектування бібліотек у сучасних умовах // Бібл. планета. - 1998. - № 2. - С. 34-36.

3. Карпова Л. П. Оцінка джерел комплектування Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського // Стратегія комплектування фондів наукової бібліотеки: Тези доп. міжнар. наук. конф., м. Київ, 8-10 жовт. 1996 р. – К., 1996. – С. 12-13.
4. Про обов'язковий примірник документів: Закон України від 9 квіт. 1999 р // Уряд. кур'єр. – 1999. – 13 трав. – С. 1-3.
5. Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 трав. 2002 р № 608 // Бібл. планета. – 2002. – № 3. – С. 2-4.
6. Рогова П. І. Мережа освітянських бібліотек: шляхи розвитку та модернізації // Освіта України. – 2003. – № 95. – 19 груд. – С. 10.
7. Рогова П. І. Педагогічні бібліотеки України // Директор шк., ліцею, гімназії. – 2003. – № 1. – С. 69-73.
8. Стратегія комплектування фондів наукової бібліотеки: Тези доп. міжнар. наук. конф., м. Київ, 8-10 жовт. 1996 р. – К., 1996. – 136 с.

Людмила Бондар

**Обов'язковий примірник документів
у системі комплектування ДНПБ України
ім. В. О. Сухомлинського:
сучасний стан, проблеми, перспективи**

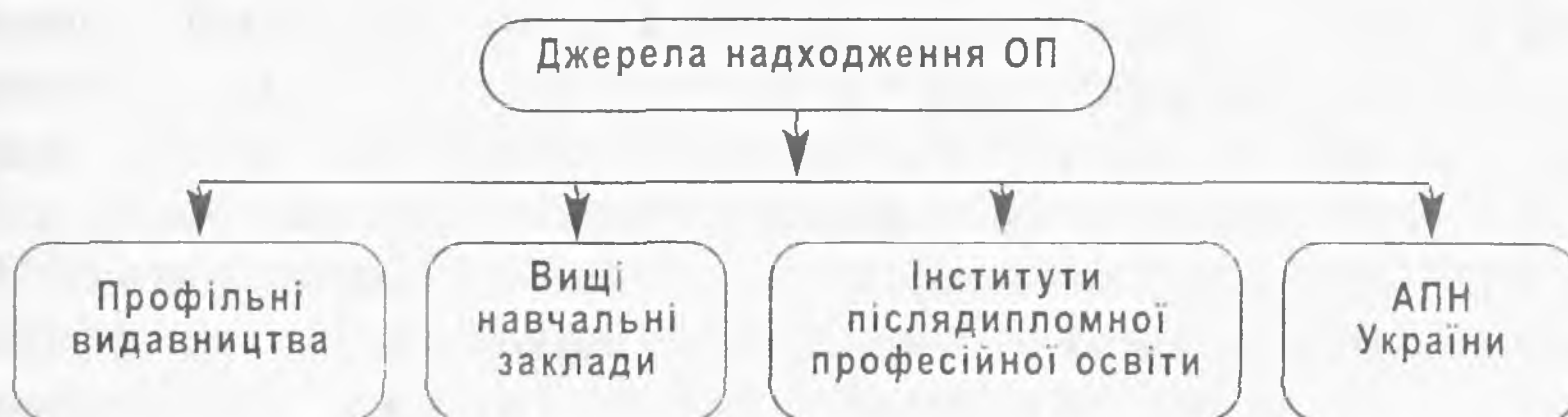
Головна мета й основні напрями діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – сприяти підвищенню ефективності наукових досліджень у галузі педагогіки, психології, методик викладання навчальних предметів; упровадженню досягнень педагогічної науки, техніки, передового досвіду в практику роботи навчальних закладів, а також підвищенню професійного, духовного і культурного рівня науково-педагогічних кадрів та працівників освіти. Згідно зі Статутом ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського виконує функції головної наукової установи України з питань науково-інформаційного забезпечення спеціалістів у галузі психолого-педагогічної науки та освіти, національного книгосховища і державного депозитарію документів із питань педагогіки, психології, навчально-методичної літератури, галузєвого центру міжбібліотечного абонементу. Бібліотека обслуговує наукові, науково-педагогічні та освітянські організації й установи різних форм власності, вчених, педагогів, психологів, аспірантів і докторантів, учителів та вихователів шкільних і позашкільних закладів, а також спеціалістів суміжних галузей, що за родом своєї діяльності використовують педагогічну, психологічну та навчально-методичну літературу. Вирішальним чинником у забезпеченні користувачів Бібліотеки найновішою інформацією є обов'язковий примірник документів (ОП) [1].

Обов'язкові примірники видань – це документи, що підлягають доставлянню їх виробниками до відповідних державних книгозбірень, бібліотек, відомств та установ за умовами, визначеними Законом України «Про обов'язковий примірник документів» [1]. У ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як бібліотеки загальнодержавного значення є право на одержання обов'язкового примірника документів. Згідно із Законом України «Про обов'язковий примірник документів» від 9 квітня 1999 р. та Постановою Кабінету Міністрів від 10 травня 2002 р. за № 608 ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з 2002 р. почала отримувати обов'язковий безоплатний ОП [1; 2]. До цього часу жодна бібліотека освітянської галузі не отримувала обов'язкового примірника фахової літератури і не мала депозитарію [5].

Відповідно до Закону України «Про обов'язковий примірник документів» до обов'язкового примірника віднесено як традиційні види документів (текстові, нотні, картографічні та образотворчі видання), так і нетрадиційні – електронні. Уперше в Україні система обов'язкового примірника документів включає аудіовізуальну продукцію. На жаль, Бібліотека не увійшла до переліку установ, що отримують обов'язковий примірник періодичних видань.

Надходження обов'язкового примірника забезпечує в суспільстві виконання культурно-меморіальної, бібліотечно-інформаційної та архівної функцій [7]. Відповідальність за доставку обов'язкового безоплатного примірника документів покладено на відповідних виробників, причому незалежно від їх організаційно-правової форми та форм власності. Тому згідно із Законом обов'язковий примірник мають доставляти не тільки державні установи, а й приватні поліграфічні фірми та підприємці, які в нинішніх економічних умовах змогли закріпити своє становище на книжковому ринку України. Проаналізуємо джерела надходження ОП до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (див. схему 1).

Схема 1. Джерела комплектування ДНПБ ім. В. О. Сухомлинського обов'язковим примірником

... надходять обов'язковий безоплатний примірник документів із 183 видавництв та установ, які їх друкують. Серед тих, хто регулярно надсилає до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського вищезначені документи, можна назвати видавництва «Каменяр», «Либідь», «Аспект-Поліграф», «Київська правда», «Знання», «Генеза», «Вежа», «К.І.С.», «Вища школа», «Наукова думка», «Академія», «Етнос», «Софія», «Дніпро», «Перун», «Промінь», «Торсінг Плюс»; видавничі організації «Основа» (Київ), «Перун» (Ірпінь), «Абетка», «Абетка-НОВА» (Кам'янець-Подільський), «Педагогічна преса» (Київ), «Підручники і посібники» (Тернопіль), «Просвіта» (Запоріжжя), БАО, «Сталкер» (Донецьк) та ін. Серед згаданих установ, які надсилають до Бібліотеки обов'язковий примірник документів, низка поліграфічних підприємств є профільними освітніми книговидавничими організаціями України. Це «Абетка», «Абетка-НОВА» (Кам'янець-Подільський), «Педагогічна преса» (Київ), «Підручники і посібники» (Тернопіль), «Просвіта» (Запоріжжя), «Освіта», «Вища школа» (Київ) та ін.

Вагому частку у створення національного фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського вносять видання вищих навчальних закладів України, що дає їм можливість ознайомити користувачів Бібліотеки зі своїми науковими працями, новими дослідженнями з різних галузей науки. Ширший науковий простір оперативно забезпечує інформаційний попит відвідувачів Бібліотеки. Пальма першості серед вищих навчальних закладів за кількістю назв книжкової продукції належить таким відомим ВНЗ, як Львівська комерційна академія, Бердянський державний педагогічний університет, Волинський державний університет ім. Лесі Українки, Глухівський державний педагогічний університет, Житомирський державний педагогічний університет імені Івана Франка, Київський національний торговельно-економічний університет (КНТУ), Київський національний економічний університет (КНЕУ), Харківська державна академія культури та багато інших. До ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського обов'язковий примірник документів надсилають і такі вищі педагогічні навчальні заклади: Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, Ніжинський державний педагогічний університет ім. Миколи Гоголя, Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди, Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка, Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка, Чернігівський

державний педагогічний університет ім. Т. Г. Шевченка, Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди та ін.

Фахову цінність становлять також документи, що надходять з обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти. На сьогодні до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського надсилають свою друковану продукцію 16 із 27 ІППО України. Щодо цього варто відзначити активність Донецького ІППО, Київського ІППО, Луганського ІППО, Миколаївського ІППО, Рівненського ІППО та ін.

Оскільки фонд ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – найбільша складова інтегрованого ресурсу освітянської галузі, дуже важливим джерелом комплектування її фондів є надходження примірників друкованих праць від усіх структурних підрозділів системи АПН України згідно з Постановою Президії АПН України від 21.05.2002 р. протокол № 1-7/5-81. Із 17 наукових установ та організацій, підпорядкованих Академії, у 2003 р. Бібліотека отримувала документи з 8 підпорядкованих їй установ, у 2004 р. – з одинадцяти.

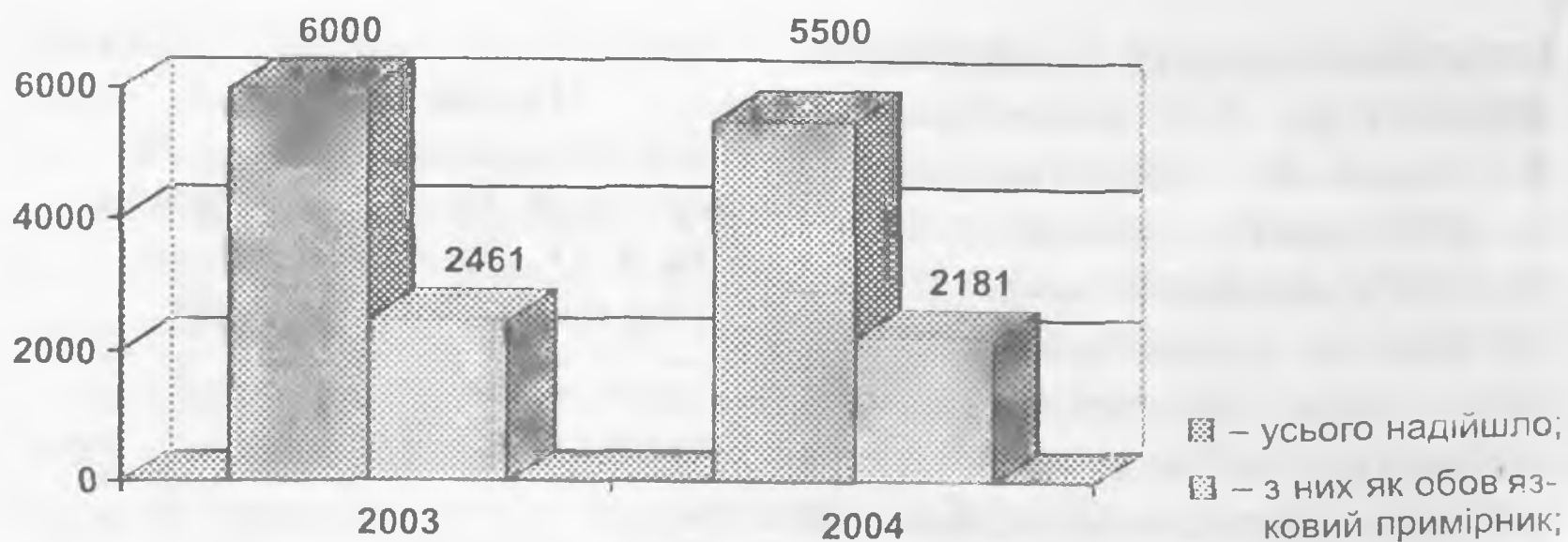
Дані про стан надходження обов'язкового примірника документів до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського упродовж 2003–2004 рр. наведено в табл. 5. Як видно з таблиці 5, має місце позитивна динаміка надходження обов'язкового примірника документів до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Надходження безоплатного обов'язкового примірника документів є одним із головних джерел комплектування фондів Бібліотеки. Так, у 2003 р. до книгозбірні надійшло з поліграфічних підприємств 2750 документів обов'язкових примірників, з яких узято на облік 2461 примірник (89 %). У 2004 р. отримано 2968 обов'язкових примірників документів, узято на облік 2181 (73 %). Від загальної кількості нових надходжень (без періодичних видань) до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського обов'язкові примірники документів становлять близько 40 відсотків. Кількісне

Таблиця 5

**Надходження
обов'язкового примірника
документів до ДНПБ України
ім. В. О. Сухомлинського
упродовж 2003–2004 рр.**

Установи України, що надсилають ОП	Рік	
	2003	2004
Поліграфічні підприємства України	53	62
Вищі навчальні заклади I–IV р. а.	7	50
Обласні інститути післядипломної педагогічної освіти	--	2
АПН	8	11
Усього	71	161

Діаграма 1. Кількісне співвідношення надходжень обов'язкового примірника до загальної кількості надходжень упродовж 2003–2004 рр.

співвідношення надходжень обов'язкових примірників до загальної кількості нових надходжень до Бібліотеки (без періодичних видань) демонструє діаграма 1.

Не взяті на облік документи, що надійшли у складі обов'язкових примірників як непрофільні, передано до обмінно-резервного фонду Бібліотеки для подальшого перерозподілу. Кількість фахової літератури серед надходжень обов'язкових примірників становить 20–25 %, про що свідчить табл. 6.

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського розташована у двох приміщеннях: головне приміщення (вул. М. Берлинського, 9) та Філія № 1 (вул. Володимирська, 57). Природно постає проблема доукомплектування фонду Філії № 1 обов'язковими безоплатними примірниками документів. Звідси пошук працівниками відділу комплектування нових шляхів і джерел поповнення фонду філії. Трохи поліпшує ситуацію те, що видавці замовляють тиражі своїх документів у різних видавничих структурах. Як правило, потужні поліграфічні підприємства, з якими уклали угоду про обов'язкове розсилання примірників документів, регулярно надсилають свою видавничу продукцію до Бібліотеки. Тому деякі види документів вона отримує у двох примірниках. Це дає змогу адресувати другий примірник видань до фонду філії.

Сучасні процеси розвитку економіки в Україні сприяли збільшенню сектору приватних видавництв. Здавалося б, чим більше видавництв, тим насиченіший книжковий ринок. Але, як засвідчує практика, це далеко не так. Новостворені видавничі організації або взагалі не відомі, або ігнорують законодавство України про ОП. У теперішньому суспільстві з ринковою економікою книга є об'єктом купівлі-продажу, що дає прибуток. Основне її призначення як

**Розподіл
обов'язкового примірника документів
у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
упродовж 2003–2004 рр.**

Рік	Усього надійшло як ОП	Взято на облік з надходжень ОП та відсоток від загальної кількості			Передано до ОРФ (непрофільна і дублетна)
		усього	з них документів з педагогіки та психології	документи з інших галузей знань	
2003	2750	2461 (89 %)	520 (19 %)	1942 (71 %)	289 (11 %)
2004	2968	2181 (73 %)	763 (26 %)	1586 (53 %)	787 (27 %)

джерела досвіду, набутого людством упродовж віків, витіснене на задній план. Тому кожен не надісланий обов'язковий примірник документів доводиться «відвойовувати» частим нагадуванням видавцям про зобов'язання щодо ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Для здійснення чіткого контролю в організації роботи напрямку «видавець–бібліотека» у відділі наукового комплектування фондів створено картотеку видавництва та установ, які надсилають до ДНПБ обов'язкові примірники документів.

Незважаючи на труднощі, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського прагне поповнювати надходження обов'язкових примірників завдяки дарункам читачів та авторів, книгообміну з бібліотеками України, купівлі найцінніших видань.

Торкнемося ще одного питання, яке здавалося б, лежить «осторонь» порушеної теми, але прямо пов'язане з «іміджем» обов'язкового примірника документів. Ідеться про видавничу культуру. На сьогодні бібліотекарів турбує видавничий нігілізм деяких організацій, які друкують видавничу продукцію, не дотримуючи державних стандартів. Наприклад, часто не дотримують вимог щодо позначення вихідних даних документа: не вказують друкарні, номери замовлення, в анотації замість змісту іноді дають рекламний текст. У видо-типовому оформленні часто спостерігається повний хаос, що ускладнює практичну діяльність бібліотекарів і ведення статистики. Маємо на увазі видання з визначенням на титулі: книга-журнал, альбом-буклет, журнал-газета. Зазвичай запис на обкладинці документа із зазначенням автора та назва відповідають запису на титульному аркуші. Це єдино правильний запис. На сьогодні видавці документів нехтують загальноприйнятими правилами опису й у довільному порядку оформляють обкладинку

й тигульну сторінку. Тому працівники Бібліотеки радять користувачам шукати потрібні джерела і за автором, і за назвою.

Нинішні економічні обставини змушують видавців витратити дедалі менше коштів на якісний папір, брошурування та обкладинку документа. За кількісним тиражем зовсім забувають, що він повинен бути ще й якісним. Адже одна з головних функцій ОП, як і будь-якого документа, – інформаційна. Швидкі темпи розвитку суспільства зумовлюють потребу в інформаційних знаннях. Тому читальні зали переповнені. Але неякісно виготовлені документи скорочують терміни користування обов'язковими примірниками.

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського за теперішніх ринкових умов повинна реально враховувати та забезпечувати фахові інформаційні потреби користувачів галузі. Насамперед, це організація широкого доступу до обов'язкового примірника документів Бібліотеки. Відтак, на веб-сайті Бібліотеки висвітлюються нові надходження до фонду книжок з питань педагогічної освіти та науки в Україні, випускається щомісячний «Бюлетень нових надходжень» до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, який надсилається до всіх читальних залів головного приміщення та Філії № 1 ДНПБУ, Президії АПН України, інститутів системи АПН України та друкується на сторінках фахових періодичних видань («Освіта України», «Педагогічна газета», «Освіта», «Рідна школа», «Мистецтво та освіта»). Регулярно проходять виставки нових надходжень.

Отже, враховуючи викладене, можна зробити висновки, по-перше, головна проблема, що породжує інші, – це брак жорсткого контролю держави за виконанням Постанови Кабінету Міністрів України від 10 травня 2002 р. за № 608 «Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів» видавництвами та видавничими організаціями. Адже саме держава якнайбільше має бути зацікавлена в збереженні свого національного надбання. Тому потрібно застосовувати штрафні санкції до тих установ, які ухиляються від виконання законів, і надавати видавничі пільги організаціям, які дотримуються «букви» закону. По-друге, з метою підвищення ефективності процесу формування фондів Бібліотеки активізувати роботу відділу з поточного комплектування і доукомплектування профільними виданнями. Особливу увагу звернути на надходження обов'язкового безоплатного примірника документів із ІППО та регіональних підрозділів АПН України. По-третє, потрібно автоматизувати процеси обліку надходжень ОП до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського шляхом створення БД видавництв, установ із зазначенням їхньої видавничої продукції.

Література

1. Про обов'язковий примірник документів: Закон України від 9 квіт. 1999 р. // Уряд. кур'єр. – 1999. – 13 трав. – С. 1-3.
2. Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 травн. 2002 року № 608 // Бібл. планета. – 2002. – № 3. – С. 2-4.
3. *Бесстремьянная Ю.* Еще раз об обязательном экземпляре: Из опыта работы Рос. гос. б-ки // Библиотека. – 1998. – № 12. – С. 28-31.
4. *Неліпа Г.* Відділ обов'язкових примірників: історія становлення, задачі та труднощі // Вісник Кн. палати. – 1998. – № 3. – С. 9-10.
5. *Рогова П. І.* Інформаційна підтримка освітянської галузі // Ліцейна освіта в Україні: реалії і перспективи розвитку: Практично-зорієнтований зб. / За редакцією Г. С. Сизоненко. – К.: УЦДК, 2002. – С. 197-202.
6. Словник книгознавчих термінів / В. Я. Буран, В. М. Медведєва, Г. І. Ковальчук, М. І. Сенченко. – К.: Кн. палата України, 2003. – 160 с.
7. *Чепуренко Я.* Система обов'язкового примірника документів в Україні: новий етап розвитку // Бібл. вісн. – 1999. – № 4. – С. 9-12.
8. *Шилов В. В.* Обязательный экземпляр. Проблемы контроля // Науч. и техн. б-ки – 1997. – № 8. – С. 3-7.
9. *Шпанцева С., Кузнецова С.* Обязательный экземпляр – совсем не обязательный // Библиотека. – 2000. – № 3. – С. 19-21.
10. *Щеглова О.* Стан надходження до Книжкової палати України обов'язкових примірників книжкових видань // Вісник Кн. палати. – 2004. – № 4. – С. 13-15.

Лариса Пономаренко

Формування системи бібліографічних посібників у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Система бібліографічних посібників різних типів і видів у паперовому та електронному вигляді почала формуватися з перших днів роботи ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Підґрунтя бібліотечно-бібліографічного та науково-інформаційного забезпечення розвитку національної педагогічної науки, освіти і практики було закладено у першому науковому проекті «Створення, становлення і розвиток мережі освітянських бібліотек України (X–XX ст.)» (наук. керівник П. І. Рогова, канд. іст. наук). У 2003 р. цей важливий напрям роботи було виокремлено та актуалізовано в наступному науковому проекті «Науково-інформаційне забезпечення освітянської галузі України» (наук. керівник В. І. Лутовинова, канд. іст. наук), де передбачено розроблення теоретико-методичних та організаційних засад інформаційного забезпечення

фахових потреб науковців і практиків освітянської галузі, цілеспрямоване формування системи бібліографічних видань. На сьогодні галузева система бібліографічної продукції представлена науково-допоміжними і рекомендаційними, поточними та ретроспективними, галузевими, тематичними і персональними посібниками.

Визначення поняття «система бібліографічних посібників» зафіксоване у Міждержавному стандарті 7.0-99 «Информационно-библиотечная деятельность, библиография. Термины и определения» й не суперечить філософському тлумаченню терміна «система». Це «цілісна сукупність бібліографічних посібників, об'єднаних якою-небудь суттєвою ознакою (змістом, цільовим і читацьким призначенням, територією, видом видань, що бібліографуються, тощо)» [1, с. 315]. Зміст, цільове і читацьке призначення є основними системоутворювальними ознаками системи бібліографічних посібників із питань педагогічної науки та освіти.

Характеризуючи систему бібліографічних посібників ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського за п'ять перших років діяльності, варто насамперед зазначити, що вона складається з науково-допоміжних і рекомендаційних бібліографічних посібників (за ознакою цільового призначення), які класифікуються, у свою чергу, як ретроспективні та поточні (за хронологічною ознакою). За жанрами ця система посібників складається з покажчиків (усього 39 окремих видань), бюлетенів (51), календарів (5) і списків (рекомендаційних та інформаційних – 102). За особливостями об'єкта обліку документів, що відображаються, можна виділити такі бібліографічні покажчики: тематичні – 7, персональні – 32. За суспільним призначенням система бібліографічних посібників із питань педагогіки в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського складається з науково-допоміжних і рекомендаційних. Відповідно до ГОСТу 7.0-99 «Информационно-библиотечная деятельность, библиография. Термины и определения» науково-допоміжний бібліографічний посібник призначений для сприяння науково-дослідній діяльності [1, с. 316].

Ретроспективні науково-допоміжні посібники представлені насамперед такими тематичними покажчиками: «Формування активної життєвої позиції молодого громадянина України» (2002 р.), «Гід з громадянської освіти в Україні» (2003 р.), «Професійна освіта України за роки незалежності (1991–2003 рр.)» (2004 р.), «Профільне навчання в старшій школі: шляхи розвитку» (2004, вип. 1). Хронологічними рамками добору матеріалів до останнього з перелічених видань є період з 1918 р. до 2004 року.

У підготовці науково-допоміжних покажчиків науковцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського активну участь беруть учсні. Так, наукове консультування під час розроблення структури та упорядкування покажчика «Професійна освіта України за роки незалежності (1991–2003 рр.)» (2004 р.) здійснювала академік, д-р пед. наук Н. Г. Ничкало. Мета цього видання – сприяти модернізації та інноваційному розвитку професійного навчання і виховання в Україні, удосконалювати його зміст, підвищувати професійний рівень викладачів і майстрів виробничого навчання. Зміст покажчика розкрито у 15 розділах, між якими є система посилань, що дає змогу користувачам здійснювати якісний пошук.

У сучасній педагогічній науці спостерігається зростаючий інтерес до вивчення творчої спадщини педагогів як минулого, так і сучасності, що виявляється в захисті відповідних дисертацій, проведенні наукових конференцій, підготовці історико-педагогічних статей. Тому окрему групу науково-допоміжних бібліографічних посібників ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського становлять біобібліографічні покажчики про життя і діяльність видатних педагогів світу, відомих учених педагогічної науки України, що виходять у трьох серіях: «Видатні педагоги світу», «Академіки АПН України» та «Ювіляри АПН України».

Серія біобібліографічних покажчиків «Видатні педагоги світу» представлена двома випусками: «В. О. Сухомлинський: Біобібліографія: 1987–2000 рр.» (2001 р.) та «Польський педагог-гуманіст Януш Корчак (1878–1942): (До 125-річчя з дня народження)» (2003 р.). Видання покажчика «В. О. Сухомлинський: Біобібліографія: 1987–2000 рр.» було зініційоване та фінансово підтримане Українською асоціацією Василя Сухомлинського (голова – віцепрезидент ДНПБ України О. Я. Савченко). Його розгалужена структура дала можливість згрупувати матеріал за видовими, типовими, змістовими ознаками, а допоміжний апарат забезпечив багатоцільовий пошук, зокрема пошук деяких педагогічних праць видатного педагога, його художніх творів, прізвищ авторів праць про нього, назв міських, районних та багатотиражних газет. Загальна кількість документів у покажчику – 1090.

До 10-річчя створення АПН України в 2002 р. засновано серію біобібліографічних покажчиків «Академіки АПН України», в якій побачили світ уже сім випусків: «М. Д. Ярмаченко – учений-педагог, академік АПН України, перший президент АПН України» (2002, вип. 1), «Іван Андрійович Зязюн: педагог, вчений, філософ» (2003, вип. 2), «Микола Борисович Євтух: вчений-педагог, акаде-

...», «Іван Дмитрович ...», «Алла Михайлівна Богуш» (2005, вип. 4), «Нелля Григорівна Нічкало» (2004, вип. 5). Структуру останніх чотирьох випусків розроблено з дотриманням рекомендацій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського «Биобиблиографический указатель: Рекомендации по составлению» (1988 р.). Біобібліографічні покажчики сприяють проведенню наукових та історико-наукових досліджень, пропагують наукові досягнення вчених-педагогів. Аналіз названих біобібліографічних видань серії свідчить, що творчість учених-педагогів виявляється в різноманітних формах, а їхній творчий доробок активно вивчається та пропагується, що відображено у структурі покажчиків. Наприклад, перебування Я. Корчака в Україні, зокрема у Києві, та поява у зв'язку з цим статей сприяли виділенню в покажчику підрозділу «Януш Корчак і Україна». Увічнення пам'яті педагога-гуманіста в поетичних та прозових творах, сценаріях, світлинах, плакатах, марках, експозиціях музеїв і виставок зафіксовано у підрозділі «Януш Корчак в літературі та мистецтві». Окремо подано матеріали про співтовариства, які носять його ім'я. У біобібліографічному покажчику, присвяченому В. О. Сухомлинському, також виділено розділ «Увічнення пам'яті В. О. Сухомлинського», де зібрано матеріали про присвоєння ім'я визначного українського вченого-педагога навчальним закладам, педагогічним лабораторіям; про відкриття експозицій музеїв та виставок, випуск поштових конвертів, ювілейних медалей тощо. В окремі розділи згруповано переклади творів В. О. Сухомлинського іноземними мовами та публікації про його творчість за рубежом.

Кількість і види допоміжних покажчиків у кожному випадку визначаються загальною структурою бібліографічного покажчика, спеціалізацією вченого, особливостями його наукового доробку, характером наявної біографічної літератури. Отже, незважаючи на дотримання загальних вимог у створенні біобібліографічних покажчиків, кожен із них має свої особливості. У 2001 р. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського започаткувала видання каталогів книжкових виставок у серії «Ювіляри АПН України», в рамках якої опубліковано 24 випуски, присвячені відомим українським ученим-педагогам: В. Ю. Бикову, Н. М. Бібік, В. І. Бондарю, В. Г. Кременю, В. М. Мадзігону та ін. Матеріали групуються за розділами виставки, а в їх межах – за абеткою назв праць. Бібліографічні описи документів містять шифри зберігання у ДНПБ

України ім. В. О. Сухомлинського, що дає можливість, не звертаючись до каталогів, замовляти літературу в читальних залах та по МБА. Каталоги не лише надають інформацію про наукову діяльність та здобутки вчених-педагогів, а й коротко висвітлюють їхній життєвий шлях. Серія персональних каталогів є початковою ланкою у створенні в майбутньому монументальних біобібліографічних видань, довідників.

Важлива складова науково-допоміжних бібліографічних посібників – структуровані бібліографічні списки з актуальних педагогіко-психологічних питань, за тематикою наукових досліджень АПН України, зокрема для лабораторії педагогічних інновацій Інституту педагогіки АПН України створено інформаційний супровід за темами дослідження «Життєва компетентність особистості» (2002 р.), «Метод проектів у сучасній школі» (2004 р.), «Правове та нормативне забезпечення проектно-технологічної діяльності учасників навчально-виховного процесу» (2004 р.), «Типи учнівських проектів» (2004 р.); для Відділення дидактики, методики та інформаційних технологій в освіті АПН України – за темами «Зміст та методичне забезпечення Державного стандарту початкової загальної освіти» (2003 р.), «Створення концепції профільної школи» (2003 р.) тощо.

Отже, як бачимо, науково-допоміжна бібліографія не обмежується лише забезпеченням науково-дослідної діяльності. Вона орієнтована на наукову діяльність у широкому розумінні, включаючи науково-дослідну, науково-педагогічну, науково-організаційну, науково-інформаційну тощо.

Стосовно рекомендаційної бібліографії, то в ній змінено концептуальні засади, вилучено жорсткі методи «рекомендації». Тепер її функції – «просвітницькі, інформаційні, пов'язані з фіксацією всього найбільш важливого» [7]. У «Короткому термінологічному словнику із бібліографознавства та соціальної інформатики» зазначено, що рекомендаційний бібліографічний посібник має допомагати в загальній і професійній освіті, самоосвіті, вихованні та пропагуванні знань. Поточні рекомендаційні бібліографічні посібники ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського представлені насамперед трьома випусками покажчика «Сучасні освітні технології». Перший випуск покажчика було ініційовано Центральною освітянською бібліотекою МОН України, яка діяла під керівництвом П. І. Рогової. Випуск 2 «Сучасні освітні технології» (2001 р.) мав вигляд вкладки до газети «Шкільний світ», випуск 3 (2003) – це окреме видання. В усіх випусках збережено

уніфіковану структуру. Порівняно з першим випуском збільшилася кількість статей з української періодики, присвячених упровадженню і використанню інноваційних технологій у навчальному процесі. Крім того, третій випуск покажчика «Сучасні освітні технології» містить матеріали про розроблення та впровадження новітніх технологій не тільки у загальноосвітніх навчальних закладах, а й у професійно-технічній та вищій школі (відображено у відповідних підрозділах покажчика).

До низки ретроспективних рекомендаційних бібліографічних покажчиків ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського увійшов посібник «Загальноосвітня школа України за роки незалежності (1991–2001 рр.)», в 11 розділах якого зібрано 1747 документів (книги, статті з наукових збірників, журналів, як виняток – із газет). Покажчик висвітлює широкий спектр питань: правові та концептуальні засади розвитку національної школи, розбудова мережі закладів освіти нового типу, роль шкільної бібліотеки в навчально-виховному процесі та її діяльність як інформаційного центру, розвідки з історії національного шкільництва, дослідження соціальних цінностей виховання. Кожен розділ містить короткий вступ, де розкривається зміст теми. Бібліографічний покажчик надрукував видавничий центр «Шкільний світ» як спеціальний випуск однойменної газети. Його отримали 5000 передплатників газети (це не тільки фізичні особи, а й педагогічні колективи – школи, ліцеї, гімназії, шкільні бібліотеки, інститути підвищення кваліфікації працівників освіти, районні відділи освіти тощо).

У системі рекомендаційних посібників слід виділити також тематичні списки, які ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського готує на виконання національних програм «Діти України», «Освіта України ХХІ століття», «Патріотичне виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства», Державної програми «Вчитель», комплексних програм «Профілактика злочинності», «Здоров'я нації» та ін. У 2000–2004 рр. складено 61 тематичний рекомендаційний список та 40 інформаційних бібліографічних списків на виконання положень Державної програми «Вчитель», призначених учителям-предметникам, класним керівникам і вихователям. Мета – бібліографічне забезпечення навчально-виховного процесу в закладах освіти України. Особливо слід відзначити цикли тематичних рекомендаційних бібліографічних списків «Превентивне виховання», «Школа та здоров'я дітей», «Шестирічки в школі», «Особистісно орієнтована освіта», «Соціальна педагогіка», «Про-

дуктивна освіта: теорія і практика», «Психологічні аспекти навчально-виховного процесу», «Зміст загальної середньої освіти: концептуальні підходи»; цикл списків на виконання «Державної програми розвитку і функціонування української мови на 2004–2010 роки»; «Державної програми розвитку системи дистанційного навчання 2004–2006 рр.» тощо. Такі списки готують не лише на виконання національних, державних, галузевих програм та на замовлення наукових колективів. Структуровані рекомендаційні списки складають до щорічних методичних рекомендацій МОН України для проведення першого уроку в загальноосвітніх навчальних закладах України. Наприклад, «Знання – це скарб, а вміння вчитись – ключ до нього» (2003 р.), «Життя людини – найвища цінність» (2004 р.). Наукове керівництво з підготовки цих рекомендацій здійснювала канд. пед. наук, завідувач лабораторії Інституту проблем виховання АПН України К. І. Чорна.

Окреме місце серед рекомендаційних посібників займає щорічник «Календар знаменних і пам'ятних дат в галузі освіти і педагогічної науки», започаткований Бібліотекою ще в 2002 році. «Календар...» містить хронологічний перелік визначних дат світової і вітчизняної педагогіки, психології, філософії та освіти з їх коротким коментарем. До нього включено також ювілейні дати сучасних учених-педагогів АПН України (це окремий підрозділ) і вчителів-новаторів. Укладачі врахували нові навчальні програми з різних предметів, за якими навчається молодь в освітніх закладах України. «Календар...» популяризує нові імена педагогів, доводить до відома користувачів освітянської галузі велику кількість подій з історії української та світової педагогіки. Для зручності користування «Календарем...» створено іменний покажчик. Перспективним напрямом у роботі над таким виданням є супровід дат рекомендаційними списками літератури й докладними довідками, до створення яких можна залучити структурні підрозділи АПН України. Комп'ютеризація ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського дасть можливість створити електронну базу даних визначних дат, своєрідну електронну хронологію педагогічного життя України.

Поточна бібліографічна продукція представлена в інформаційному бюлетені «Нові надходження до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського», який науковці Бібліотеки готують щомісячно. Упродовж п'яти років підготовлено 51 випуск, в якому відображено 10 807 назв документів. Бюлетень надходить до читальних залів Бібліотеки, Президії АПН України, її структурних підроз-

ділів і публікується на шпальтах фахових періодичних видань «Освіта», «Освіта України», «Педагогічна газета», «Шкільна бібліотека плюс», щомісячно оновлюється на веб-сайті Бібліотеки (<http://www.library.edu-ua.net>). Поточне видання підвищує фаховий рівень як учених, так і спеціалістів-практиків.

Отже, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського найповніше реалізує свої інформаційні можливості у створенні бібліографічних посібників, насамперед науково-допоміжних, з великою глибиною ретроспекції. Проведений аналіз бібліографічної продукції свідчить, що система бібліографічних посібників із питань педагогіки та освіти сформувалася і вже задовольняє потреби усіх ланок освітянської мережі. Підготовка бібліографічної продукції потребує від укладачів творчого підходу до розкриття теми, знань і вміння використовувати аналітичні методи дослідження документального потоку, тісних контактів із ученими. Високого наукового рівня цих видань досягають завдяки авторським колективам, до яких залучають відомих вчених структурних підрозділів АПН України в ролі консультантів чи наукових керівників. Водночас викликає занепокоєння тиражна політика, відсутність координації між бібліотечними та науковими установами. Потрібно долати хронологічні і тематичні прогалини, прагнути до більшої оперативності в підготовці поточної педагогічної бібліографії. Але є перспектива: колектив науковців ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського розробив у 2005 р. «Зведений план видавничої діяльності та основних заходів з підвищення кваліфікації бібліотечних працівників освітянської галузі України», в якому визначено перспективу підготовки бібліографічних посібників з актуальних педагогіко-психологічних питань.

Література

1. ГОСТ 7.0-99. Информационно-библиографическая деятельность, библиография. Термины и определения // Библиотека и закон: [Справочник] / Отв. ред.-сост. О. Р. Бородин. – М., 2001. – Вып. 10. – С. 307-329.
2. Букшина Т. Ф. Діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського із задоволення інформаційних потреб освітян / Т. Букшина // Бібл. планета. – 2004. – № 4. – С. 33-35.
3. Короткий термінологічний словник із бібліографознавства та соціальної інформатики / Г. М. Швецова-Водка (кер.), Г. В. Сілкова, Л. О. Черепуха та ін.; Кн. палата України. – К.: Кн. палата України, 1998. – 115 с.
4. Левин Г. Л. [Основные виды библиографической продукции – пособие, указатель, список]: [Определения терминов] / Г. Л. Левин // Библиография. – 2001. – № 3. – С. 128-132. – (Как мы говорим).

5. Левин Г. Л. [Текущая библиография, ретроспективная библиография, перспективная библиография, общая библиография, специальная библиография]: [Определения терминов] / Г. Л. Левин // Библиография. – 2002. – № 1. – С. 134-141. – (Как мы говорим).
6. Лукомская А. М. Содержание и структура биобиблиографических указателей / А. М. Лукомская // Сов. библиография: Сб. ст. и материалов / Всесоюз. Кн. палата. – М., 1953. – Вып. 1 (34). – С. 62-71.
7. Патока В. Система посібників рекомендаційної бібліографії: сучасні проблеми та їх вирішення // Бібліотека. Інформація. Суспільство / УБА. Нац. парламент. б-ка України. – К., 1998. – С. 191-195.
8. Пономаренко Л. Інформаційне забезпечення галузі / Л. Пономаренко // Пед. газ. – 2005. – Берез. (№ 3). – С. 8.
9. Пономаренко Л. Новий бібліографічний показник з питань професійної освіти України / Л. Пономаренко // Бібл. вісн. – 2005. – № 1. – С. 46-48.
10. Рогова П. Стратегія розвитку освітянської бібліотечної мережі України / Павла Рогова // Бібл. вісн. – 2004. – № 1. – С. 14-20.
11. Справочник библиографа / Науч. ред: А. Н. Ванеев, В. А. Минкина. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб.: Профессия, 2003. – 559 с. – (Сер. «Библиотека»).
12. Статут Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського: Наук.-дослід. установа: Затверджено Постановою Президії АПН України від 19. 02. 2004 р. № 1-7/2-26. – К., 2004. – 9 с. – Комп'ют. друк.

Вікторія Зотова

**Методичні підходи
до інформаційно-бібліографічного обслуговування читачів
у режимі «запит–відповідь»**

Соціально-економічний і культурний прогрес суспільства залежить від ступеня його інформованості, що визначається рівнем розвитку інформаційних ресурсів та послуг. Найдоступнішою інформаційною установою, яка забезпечує конституційне право громадян на вільне користування джерелами інформації, є бібліотека. У широкому асортименті її інформаційного сервісу важливе місце посідає довідково-бібліографічне обслуговування. Міждержавний стандарт 7.0-99 «Інформаційно-бібліографічна діяльність, бібліографія. Терміни і визначення» визначає довідково-бібліографічне обслуговування (ДБО) як бібліографічне обслуговування відповідно до запитів користувачів, що полягає у наданні довідок та інших бібліографічних послуг [3, с. 312].

Довідково-бібліографічне обслуговування є одним із давніх видів бібліографічного обслуговування, воно передувало появі бібліографічного інформування. Виникнення цього напрямку роботи

пов'язано з розвитком бібліотечного обслуговування, у надрах якого й зародилися елементи бібліографічного пошуку за запитам користувачів. У другій половині ХІХ ст. у великих бібліотеках Російської імперії, до складу якої входила частина України, почали створювати так звані довідкові столи для задоволення різних читацьких запитів. Але до початку ХХ ст. бібліотекарі не сприймали довідково-бібліографічне обслуговування і як самостійне явище і розглядали як супутній елемент бібліотечного обслуговування.

Уперше питання про ДБО як окремий напрям роботи бібліотеки всебічно розглядали на Першому Всеросійському з'їзді з бібліотечної справи, що відбувся у Санкт-Петербурзі у 1911 р., у резолюціях якого зазначалося: по можливості при всіх публічних і народних бібліотеках потрібно створювати довідкові відділи відповідно до місцевих умов [7, ч. 1, с. 154. 197]. Рішення з'їзду з відомих причин не були впроваджені в практику бібліотек.

За радянської доби довідково-бібліографічне обслуговування розвивалося як один із видів політико-просвітницької діяльності. Довідкові відділи були створені насамперед для задоволення фактографічних та адресних запитів. Усвідомлення бібліографічної суті довідкової роботи припадає на другу половину 20-х років ХХ століття. Кількість бібліографічних довідок постійно збільшується, і довідкове обслуговування поступово перетворюється у довідково-бібліографічне.

Як наукове поняття і об'єкт дослідження довідково-бібліографічне обслуговування привернуло увагу дослідників наприкінці 20-х – на початку 30-х років ХХ століття. Вагомий внесок в опрацювання його теоретичних засад зробили такі вчені, як М. Ульянинський, О. Фомін, Є. Шамурін, П. Берков, Т. Кременецька. Перші дисертаційні дослідження Н. Каркліної, В. Гранського припадають на середину 40-х років ХХ століття.

Сучасні теоретико-методичні засади ДБО представлено у працях таких бібліографознавців, як І. Моргенштерн, Т. Васильєва, Д. Коготков, О. Коршунов, Г. Швецова-Водка, Т. Добко та ін.

Цей напрям у роботі бібліотек усіх систем і відомств є обов'язковим. Довідково-бібліографічне обслуговування – важливий вид бібліографічного обслуговування і являє собою сукупність процесів одержання разових інформаційних запитів, зумовленого ними бібліографічного пошуку й надання бібліографічної або фактографічної інформації. Саме тому його називають бібліографічним обслуговуванням у режимі «запит–відповідь».

Звернення читачів до бібліотеки із запитом бібліографічного і фактографічного характеру зумовлено їхніми науковими, професійними та самоосвітніми інтересами. Характер інформаційних запитів важко передбачити, але є підстави для їх прогнозування. Це, зокрема, важливі події внутрішнього і міжнародного життя, соціально-економічні умови господарювання, культурно-мистецькі заходи, ювілеї тощо, причому потреби у довідково-бібліографічному обслуговуванні виникають у разі неможливості їх самостійного задоволення.

Організація довідково-бібліографічного обслуговування, його характер і обсяги залежать від типу бібліотеки. У наукових бібліотеках із розгалуженою організаційно-функціональною структурою ДБО має децентралізований характер і здійснюється у двох режимах: оперативному і продовжуваному. Оперативне обслуговування здійснюють під час безпосереднього контакту з користувачем працівники читальних залів і спеціалізованих кабінетів, а також чергові бібліографи-консультанти на базі довідково-бібліографічного апарату. Продовжене – після отримання складного запиту, на виконання якого бібліографам спеціалізованих довідково-бібліографічних відділів (секторів) потрібен певний час [6, с. 487]. Організаційно ДБО представлено усіма підрозділами бібліотеки, які обслуговують читачів. Важливим у ДБО є його координування як у середині окремої бібліотеки, так і кооперування з бібліотеками галузі.

Якість та оперативність довідкового обслуговування залежать певною мірою від реального стану довідкового бібліографічного апарату і можливості доступу до ресурсів глобальних комп'ютерних мереж [6, с. 319]. Важливим при цьому є особистісні якості бібліографа, його загальноосвітній рівень, професійна майстерність, знання інформаційних ресурсів, евристичних здібностей, психологічних особливостей. Диференційований підхід до користувачів підвищує якість довідково-бібліографічного обслуговування.

Основним змістом довідково-бібліографічної роботи є виконання бібліографічних і фактографічних довідок в усній та письмовій формах, надання бібліографічних і методичних консультацій. Практика засвідчує, що із загального обсягу виконаних бібліографічних довідок найбільший відсоток становлять тематичні, серед яких найскладнішими є довідки науково-виробничого характеру [4, с. 13-14]. Сучасні бібліотеки освоюють практику виконання аналітичних довідок, оскільки для їх підготовки потрібні глибокі знання у відповідних галузях.

Для виміру обсягів ДБО за певний хронологічний період у фахову терміносистему введено поняття «потік» та «масив» бібліографічних довідок.

Методика і технологія бібліографічного пошуку є предметом досліджень самостійного розділу бібліографознавства – бібліографічної евристики. У бібліографічній евристиці існує два підходи до розроблення технології ДБО. Перший – жорстко алгоритмічний встановлює чітку послідовність дій бібліографа під час виконання певних видів довідок. Другий – ґрунтується на творчому використанні багатоваріативності бібліографічного пошуку. Спираючись на професійне знання бібліографічних джерел і основних технологічних рішень, бібліограф, залежно від мети запиту, обирає найраціональніші шляхи пошуку, що дає змогу максимально скоротити час пошуку і надати оптимальну релевантну інформацію. Технологічний підхід до ДБО покладено в основу автоматизованого бібліографічного пошуку, оскільки електронні технології потребують чіткого формулювання пошукового вигляду документа. Активний попит на цей вид інформаційного обслуговування зумовлено зростаючими потребами користувачів, котрі потрібно вичерпно та оперативно задовольняти, дефіцитом документних ресурсів бібліотек, широким упровадженням у ДБО новітніх інформаційних технологій. Використання інтернету для системи довідково-бібліографічного обслуговування сприяє його оптимізації, здійсненню без обмежень у просторі і часі.

Організаційними формами віртуального ДБО є онлайн-овий «довідковий стіл», що задовольняє запити користувачів електронною поштою, телефоном, тиражуванням копій документів і довідок, та центральна електронна довідково-бібліографічна служба (локальна, регіональна, галузева тощо) [5, с. 121].

У сучасній бібліотеці технологічно функціонування ДБО здійснюється через веб-сайти бібліотек, які надають доступ до інформаційних ресурсів власної генерації і забезпечують можливість отримання інформації з інтернету.

За часом одержання відповіді на запит обслуговування диференціюється на асинхронне (електронна пошта, веб-форми) і синхронне у режимі чату [1, с. 79]. Асинхронне обслуговування електронною поштою не становить особливих труднощів у користуванні, недороге і надійне. Його перевагою є надання можливості користувачеві відправляти запит упродовж доби з різних місць земної кулі. Водночас, крім нових можливостей, які надає інтернет, негативним є те, що відповідь надходить через певний час.

а іноді виникає потреба уточнити запит, що збільшує тривалість його виконання. Для уникнення такої ситуації бібліотеки використовують спеціальні веб-форми запиту (аналоги традиційних бланків-замовлень) для одержання максимально повних даних для інформаційного пошуку. Асинхронне обслуговування сприятливіше для виконання тематичних запитів, хоча користувача не завжди влаштовує його тривалість.

Ефективнішим у часовому вимірі є синхронне обслуговування в режимі чату (chat – у перекладі з англ. – бесіда), що надає можливість спілкування в режимі реального часу на сайті бібліотеки й оперативно задовольняти запити віддалених користувачів [2, с. 195]. Синхронне обслуговування сприяє виконанню уточнювальних та фактографічних запитів. Недоліком чатового обслуговування є достатньо дороге програмне забезпечення, введення тексту з клавіатури, що забирає багато часу.

У практиці вітчизняних бібліотек здебільшого застосовують асинхронне довідково-бібліографічне обслуговування, поширення синхронного ДБО залежить від ступеня розвитку інтернету, якості зв'язку, матеріальної бази бібліотек. Цей вид обслуговування інтенсивно розвивається, трансформуючись у ширшу систему довідково-інформаційного обслуговування (ДІО), спрямованого не лише на задоволення потреб у бібліографічній інформації, а й на надання доступу до повнотекстових документів. Якість віртуального ДБО залежить від досконалого володіння працівниками довідково-інформаційних служб веб-технологіями, а користувачів – основами інформаційної культури.

Стрімкий розвиток віртуального ДБО потребує подальшого удосконалення методичного забезпечення, зокрема класифікації видів довідок, поліпшення системи їх обліку, доопрацювання в цілому віртуального «шляху довідки» зі скороченням часу на її виконання, і водночас лише поширення та вдосконалення можливостей інтернет-технологій є основою якості задоволення інформаційних потреб користувачів.

Література

1. Адрианова Н. Е. Асинхронное и синхронное справочно-библиографическое обслуживание в Интернете // Библиография. – 2005. – № 5. – С. 79-81.
2. Брежнева В. В., Минкина В. А. Информационное обслуживание: продукты и услуги, предоставляемые библиотеками и службами информации предприятий / В. В. Брежнева, В. А. Минкина. – СПб.: Профессия, 2004. – 304 с. – (Серия «Библиотека»).

3. ГОСТ 7.0.-99. (ИСО 5127-1-83). Информационно-библиотечная деятельность, библиография. Термины и определения. Взамен ГОСТ 7.0-84, ГОСТ 7.26-80; Введ. 01. 07. 2000 // Библиотека и закон: Журн.-справ - М., 2001. - № 10. - С. 307-329.
4. Добко Т. В., Чиж М. А., Василенко О. М. Бібліографічна довідка в системі довідково-бібліографічного обслуговування: Наук.-практ. посібник / НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. - К., 2004. - 91 с.
5. Кушнарєнко О. М. Веб-сайт як засіб локального і глобального довідково-бібліографічного обслуговування користувачів // Вісн. Харківської державної академії культури. Зб. наук. праць / ХДАК: Відп. ред. Н. М. Кушнарєнко. - Харків: ХДАК, 2002. - Вип. 9 - С. 119-123.
6. Справочник библиографа. - 2-е изд., перераб. и доп. / Науч. ред. А. Н. Ванесв, В. А. Минкина. - СПб.: Профессия, 2003. - 560 с. - (Серия «Библиотека»).
7. Труды Первого Всероссийского Съезда по библиотечному делу 1-7 июня 1911 г.: В 2 ч. - СПб., 1912. - Ч. 1. - 224 с.; Ч. 2. - 440 с.

Рона Жданова

Каталог

**«Підручники і навчальні посібники
для початкових і середніх навчальних закладів (1748–1917 рр.)
з фондів Державної науково-педагогічної бібліотеки України
ім. В. О. Сухомлинського» – вагомий внесок в історію
педагогіки та у бібліографічну спадщину України**

Головною складовою навчально-методичного забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів є шкільний підручник. Для учня – це джерело знань із предмета та інструмент засвоєння; для вчителя – орієнтир логічного розгортання процесу навчання відповідно до мети і змісту навчального предмета.

Одним із вагомих завдань АПН України є не тільки формування змісту освіти на основі особистісно орієнтованих технологій навчання, а й опрацювання дидактичних і методичних основ створення сучасних підручників та навчально-методичних комплексів [1].

У зв'язку з цим відповідно до вимог часу питання підручникотворення стоїть надзвичайно гостро [2]. Зокрема, виникла потреба розроблення нових критеріїв оцінювання якості навчальної літератури з урахуванням сучасної науки, узагальненням зарубіжного досвіду створення і видання навчальної книжки та інформаційних технологій. Проте не менше значення під час підготовки сучасного українського підручника мають теоретична і методична

спадщина минулого, найкращі досягнення педагогічної науки. Підтвердженням цього є теоретичний і практичний спадок відомого українського педагога Тимофія Лубенця, який, створюючи свої праці, брав до уваги найкращі досягнення педагогічної науки минулих часів, хоча дотримував вимог тогочасної школи [3].

Детальне і глибоке вивчення сучасними дослідниками навчальної літератури як дожовтневого, так і радянського періоду може бути одним із дійових засобів підготовки й удосконалення сучасного українського підручника. Численні публікації дослідників із проблем підручникотворення [4] свідчать, що концепції створення вітчизняного підручника в Україні немає.

Інформацію про сучасні підручники та методичні посібники, створені в АПН України, і про підготовлені в інших установах після 1924 р., дослідник знайде в поточних бібліографічних покажчиках Книжкової палати України у відповідних розділах, де висвітлюються питання освіти та психолого-педагогічної науки. Це окремо видані навчальні посібники і підручники («Літопис книг» та «Нові видання України»); теоретичні праці з проблем підручникотворення («Літопис журнальних статей» та «Літопис газетних статей»); рецензії («Літопис рецензій»).

Якщо з 1924 р., завдяки створенню єдиної державної системи реєстрації друкованої продукції, регулярно обліковувалися друковані видання, то за весь період до 1924 р. такої інформації в Україні не було. внаслідок чого утворилася величезна інформаційна прогалина. Водночас у той період бібліографії надавали величезного значення. Це можна простежити, працюючи з дореволюційними виданнями будь-якої галузі: кожна книжка, часопис, стаття супроводилися відповідно прикнижковими, прижурнальними, пристатейними бібліографічними списками [5]. Найпоширенішим видом бібліографічного посібника на той час були друковані каталоги, які з метою розкриття своїх фондів та інформування про нові надходження готували бібліотеки, музеї, архіви, книжкові склади, книжкові магазини, видавництва, комітети, товариства тощо [6]. Таким чином, разом із прикнижковими та іншими бібліографічними списками-каталогами вони утворювали своєрідну інформаційну систему про друковану продукцію тих часів. Більшість окремо виданих друкованих каталогів і каталогів у вигляді бібліографічних списків зафіксовано в бібліографічному покажчику «Джерела українознавства», підготовленому й виданому в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського [7] та в пристатейній бібліографії Р. Жданової [8].

Звичайно, пошуки інформації про друковані праці дожовтневих часів взагалі і про підручники зокрема є важкими і тривалими в часі, бо ця інформація розпорошена по багатьох бібліографічних джерелах. Крім того, зважаючи на тогочасний рівень бібліографії, відсутність будь-яких методик укладання бібліографічних праць, а відтак і на відсутність майже в усіх таких виданнях допоміжного пошукового апарату, пошуки інформації значно ускладнювалися. Не можна забувати також, що бібліографічні джерела дожовтневої доби часом важко віднайти, бо з різних причин багато з них втрачено, інші є бібліографічною рідкістю. Наприклад, не завжди фахівець знайде виданий у Львові літературний збірник «Галичанин» за 1863 р., в якому вміщено ґрунтовний бібліографічний список шкільних підручників у вигляді каталога книжок за 1848–1863 роки [9].

Українські книгосховища мають безцінні книжкові та архівні видання, доступ до багатьох з яких був заборонений. Більшість із них зберігалася у спецфондах. Тільки в умовах суверенної незалежної України розширено можливості формування і зберігання фондів та організація раціонального доступу до раніше заборонених і закритих фондів для наукових, просвітніх і виховних цілей.

Найефективнішим способом інформування про зміст фондів бібліотек й інших установ-фондоутримувачів є створення друкованих каталогів.

Друкований каталог – це тип бібліографічного посібника, що розкриває зміст фондів кількох бібліотек або установ (музеїв, архівів тощо), зведений друкований каталог окремої бібліотеки чи установи або будь-якої частини цього фонду. Обов'язковим елементом зведеного друкованого каталога є зазначення адреси зберігання документа у вигляді повних чи скорочених назв установ-фондоутримувачів, а в друкованому каталозі книжок окремої бібліотеки подається ще й шифр (шифри) видань. Це дає можливість користувачеві не тільки знати місцезнаходження документа, а й прискорити його пошук.

Однією з функцій друкованого каталога є культурно-історична, що сприяє вивченню історичного розвитку держави, допомагає формувати джерельну базу наукових досліджень у ряді галузей знання, створює основу для вивчення книжкових ресурсів України та інформує про них читача.

Вагомим джерелом інформації про матеріали минулих часів, які можуть використовувати науковці під час створення підруч-

ників, дослідженні історії педагогічної науки та навчального підручника, є каталог «Підручники і навчальні посібники для початкових і середніх навчальних закладів (1748–1917 рр.) з фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського», підготовлений у бібліотеці. Його мета – розкриття фонду книгозбірні, відтворення історії розвитку вітчизняного підручника. Каталог підготовлено в рамках НДР «Створення, становлення і розвиток мережі освітянських бібліотек України (X–XX ст.)», що передбачає подальше розроблення низки інших друкованих каталогів книжок з фондів бібліотеки.

Каталог «Підручники і навчальні посібники для початкових і середніх навчальних закладів (1748–1917 рр.) із фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського» фіксує в основному російський підручник. Невеликий за обсягом перелік української навчальної літератури в цьому каталозі представлений працями українських педагогів О. Кониського, В. Коцовського, Іларія Огоновського, Бориса Грінченка, Софії Русової, О. Калитовського. Варті уваги дві фундаментальні праці Олександра Барвінського, видатного педагога, історика, громадського діяча, який під впливом Бориса Грінченка створив серію підручників для українських шкіл, зокрема «Вибір літератури», «Історія української літератури», «Руска читанка для высшої гимназії» (Львів, 1871 р.), що складається з двох частин: «Усна словесність» і «Писана словесність від Котляревського до 1860 р.», «Вибір з народної літератури українсько-руської XIX віку». Остання книжка містить цікаві розділи «Огляд літератури українсько-руської; Віднова діяльності українських письменників 60-х рр.; Петербург осередком духовного і літературного руху; Змагання до всенародної освіти: Недільні українські школи; Заборона українських шкіл і книжок» та ін. Тут ми знайдемо також бібліографії П. Куліша, С. Воробкевича, К. Климковича, Л. Глібова та ін. Відомо, що Олександр Барвінський, як член Галицької шкільної Ради, відстоював українські інтереси у шкільництві. Заслугою його є також запровадження фонетичного правопису в школах. Решта, як уже зазначалося, у каталозі – це російські видання. Тут подається інформація про шкільні підручники відомих російських учених, педагогів, письменників, громадських діячів. Чимало з них є особистостями зі світовим ім'ям, які створили відповідні системи та педагогічні методики. Звичайно, що їхній досвід у створенні підручників (наприклад добір матеріалу до посібника, його структурування та подання навчального змісту в підручниках, створення в них

методичного апарату тощо) може бути базою для наукового аналізу і відповідних висновків науковців у сучасному підручничотворенні.

Неабиякий інтерес становитимуть для науковців підручники видатного педагога-класика, основоположника наукової педагогіки Костянтина Ушинського, який залишив також цінну спадщину в галузі теоретичної педагогіки. Праці вченого актуальні і в наш час, бо головне в його системі – демократизація народної освіти та ідея народності виховання. Обстоюючи принцип всебічного розвитку особистості в процесі трудового виховання, вивчення і вдосконалення рідної мови, педагог утілював ці ідеї, укладаючи підручники, добираючи навчальний матеріал відповідно до вікових особливостей дитини, особливу увагу приділяв дидактиці, надаючи їй виховну функцію. Яскравою ілюстрацією до сказаного є праця К. Ушинського «Рідне слово» (1863 р.), в якій матеріал викладено відповідно до віку дитини (1-й рік навчання, 2-й рік навчання, 3-й рік навчання), та посібник «Детский мір «Хрестоматія» (1863 р.) у двох частинах. Перша частина містить статті з географії, російської історії, логіки, природничих наук, а хрестоматія – вірші, прозові твори російських і зарубіжних авторів.

Українські вчені можуть залучити до наукового обігу праці послідовника К. Ушинського Миколи Бунакова, який також є теоретиком і практиком початкового навчання. Це здебільшого хрестоматії, підручники з російської мови, зокрема «Книжка-первинка» (СПб., 1900) та ін.

Користувач віднайде у каталозі праці іншого продовжувача справи К. Ушинського, російського педагога, методиста початкової школи, відомого діяча освіти Василя Вахтерова. Праці цього вченого, безперечно, зацікавлять українських педагогів, адже ними вчений збагатив чимало розділів педагогіки, зробив значний внесок у теорію і практику початкового навчання, приділяв велику увагу теоретичній роботі з педагогіки і методикам, продовжуючи і розвиваючи таким чином ідеї К. Ушинського. Його підручники «Мир в рассказах для детей» є вагомим досягненням, бо побудовані на основі принципу наочності й містять не тільки статті для пояснювального читання, а й цінний матеріал з природознавства, географії, історії, вивчення якого потребує самостійної роботи учня, проведення дослідів, різноманітних методичних прийомів.

Забібліографовані у каталозі також праці відомого українського педагога Тимофія Лубенця: його граматки (читанки), українські і російські граматики, підручники з арифметики тощо.

Чимало інформації міститься в каталозі про навчальні посібники відомого російського філолога і мистецтвознавця Федора Буслаєва, який свої ідеї, викладені у відомій праці «О преподавании отечественного языка» (1844), втілював у підручниках російської мови, звертаючи головну увагу на усвідомлене засвоєння учнями мови, з поєднанням знань і умінь, навчання і практики.

Відомо, що російський історик і педагог Василь Сиповський був ще й сурдопедагогом та видавцем, протягом 27 років викладав у Петербурзькій гімназії. Київській колегії Павла Галагана, на жіночих курсах, приділяючи велику увагу пропагуванню знань. Його праці вирізняються значною кількістю дидактичного матеріалу. Наприклад, його підручник «Родная старина: Отечественная история в рассказах и картинах: с IX по XIV ст.» (СПб., 1893) містить 147 політипажних малюнків, родословні таблиці, примітки до малюнків, бібліографічний список видань рекомендованої літератури тощо. Те саме можна сказати й про його «Историю русской словесности» (СПб., 1906) та інші праці. Більше уваги в каталозі приділено підручникам з теорії словесності. Тут представлена «Теория словесности» А. Сосницького, Є. Белявського, Ф. Сушицького, П. Смирновського та ін. Цікаво, що майже всі підручники з теорії словесності містять розділи з духовного красномовства та світської риторики. Наприклад, каталог «Підручники і навчальні посібники...» відкриває праця М. Ломоносова «Руководство к красноречию» (1748). Чимало книжок, включених у каталог, мають розділи світської і духовної риторики. Серед них «Учебная книга российской словесности...» російського журналіста і письменника Миколи Греча включає такі розділи: «Краткія правила риторики. Общія правила риторики». У підручнику «Теория словесности» Є. Белявського наведено зразки красномовства святих отців і вчителів церкви, серед яких й українці Феофан Прокопович, архієпископ Херсонський Інокентій, митрополит Київський Іларіон.

Спираючись на історико-культурний досвід, національні та релігійні традиції як потенціал духовного розвитку особистості, педагоги минулого в кожній читанці або граматичній подавали матеріал з історії християнства, уривки з Біблії, молитви, тлумачення Закону Божого тощо. Подібна традиція простежується майже в кожній третій навчальній книжці, про яку йдеться в бібліографічному посібнику. Така практика створення сучасного українського підручника була б важливим кроком до побудови теорії духовного відродження особистості. «Необхідність розробки даної проблеми

в нашій країні пов'язана також з актуалізацією проблеми виховання розвитку особистості в цілому, стурбованістю сучасного суспільства зростанням негативних явищ» [10].

У каталозі широко представлені підручники з географії таких авторів, як С. Нікітін, І. Янчин, А. Герд, Н. Раєвський, О. Калитовський та ін. До речі, підручник С. Нікітіна «Элементарный курс географии», на нашу думку, може бути прикладом красзнавчої навчальної книги з циклу «Рідний край». У ньому викладено географічні відомості про Москву, її територію, площу, водойми тощо.

Короткий огляд змісту каталога не передбачає аналізу поданих у ньому шкільних підручників. Глибоко їх проаналізують дослідники-педагоги, знавці цієї справи. Ми ж, виявляючи та систематизуючи шкільні підручники, даємо можливість ученому простежити, як змінювалася їх структура в минулому, як відтворювалися реалії суспільного розвитку та світових процесів на кожному історичному відрізку часу разом із даними педагогіки. Методи структурування, зміст і якість дидактичного матеріалу, добір його до підручника, створення методичного апарату можуть бути використані під час підготовки сучасного українського підручника.

Література

1. Звіт про роботу Академії педагогічних наук України за 2004 рік / Упоряд. І. Т. Полонська; Відп. за вип.: О. Я. Савченко, О. І. Ляшенко. – К., 2005. – С. 176-214.
2. Мадзігон В. Підручник нового покоління // Пед. газ. – 2003. – № 7 (Лип.). – С. 3; Бібік Н. Врахування пізнавальних інтересів учнів у підручникомтворенні // Підручник ХХІ ст. – 2003. – № 1/4. – С. 48-52; Гірняк А. Підручники нового покоління // Почат. освіта. – 2004. – № 35 (Верес.). – С. 3.
3. Яворська С. Педагогічні ідеї Т. Г. Лубенця в контексті розвитку методики навчання мови // Наука і освіта. – 2004. – № 4/5. – С. 214-219.
4. Вахрушев А. А., Раутиан А. С. Некоторые принципы и подходы к формированию нового поколения учебных изданий для общеобразовательной школы // Нач. шк. плюс до и после. – 2004. – № 5. – С. 33-39; Бурда М. Теорія шкільного підручника // Директор шк. – 2002. – № 6. – С. 22-23; Завалевський Ю. Основні етапи створення навчальної книги // Підручник ХХІ ст. – 2003. – № 1/4. – С. 66-71; Ільченко В. Має бути система підручників // Директор шк., ліцею, гімназії. – 2002. – № 6. – С. 26-27; Кодлюк Я. Розвиток підручникомтворення в початковій освіті України в 60-80-х роках ХХ ст. // Шлях освіти. – 2003. – № 1. – С. 50-54; Підручники нового покоління. Новий підручник: Чому? Для чого? Який він? Як з ним працювати? // Почат. освіта. – 2004. – Верес. (№35). – С. 3-4.
5. В Харькове у Издателя ... А. Л. Метлинского и книгопродавца П. И. Апарина продаются следующие сочинения // Южно-русский сборник. – Х., 1848. – С. 277; Из Ставропигийской печати вышли в 1860 и 1861 гг. книги

- // Лисикевич М. Співак з Полісся: Поема. – Львів, 1861. – С. 3-4 обкл.; Каталог малорусских книг из книжных магазинов и «Центрального склада малорусских книг» С. И. Гомолинского // Бораковский Г. М. Де два цилуються третій губ не протягуй: Водсвіль. – К., 1889. – С. 55-62.
6. Каталог антикварной библиотеки книгопродавца Е. Я. Федорова . – К., 1874. – 343 с.; Каталог книг сировоспитательного заведения при Одеском Архангело-Михайловском женском монастыре. – Одесса, 1876. – 20 с.; Систематический каталог основной библиотеки Одесской второй прогимназии. – Одесса, 1881. – 36 с.; Каталог видань українсько-руської видавничої Спілки у Львові. 1899–1912. – Львів, 1913. – 103 с.; Алфавитный список книгам студенческого отдела библиотеки университета св. Владимира. – К., 1867. – 119 с.
 7. Джерела українознавства. Вип.1. Вітчизняні бібліографічні джерела / АН УРСР. ЦНБ, Археогр. коміс. та ін.; Упоряд.: Б. В. Грановський, Н. М. Погребецька та ін. – К., 1990. – 240 с.
 8. Жданова Р. С. Друкований каталог – важливе джерело інформації про бібліотечні фонди // Вісн. Кн. палати. – 2003. – № 3. – С. 20-23. Список використ. л-ри (46 назв), Жданова Р. С. Бібліографічні посібники – одне із джерел інформації про українську книжку // Вісн. Кн. палати. – 1997. – № 7. – С. 5-7. – Список використ. літ (72 назви).
 9. Бібліографія шкільних підручників (1848-1863) // Галичанин: Лит. сб., изд. Я. Ф. Головацким и Б. А. Дедицким. – Львов, 1863. – Кн. 1, вып. 2. – С. 168-171.
 10. Войновська О. А. Актуальні психологічні проблеми релігійного звернення особистості в сучасному суспільстві // Наука і освіта. – 2004. – № 4. – С. 14-15.

Ольга Печенежська

Міжбібліотечний абонемент ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського і перспективи його розвитку

Економічна і соціальна переорієнтація в Україні зумовили принципові зміни у процесі бібліотечної взаємодії. Змінилися характер, динаміка, форми, сама модель взаємодії бібліотек, яка не може не враховувати характер ринкових відносин. Підтвердження тому – оновлення функціонування міжбібліотечного абонента (МБА), але вже на новій, комерційній основі. Варто зауважити, що в новій редакції Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (2002 р.) та в постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження програми розвитку культури на період до 2007 року» № 1235 від 6 серпня 2003 р. принципи взаємодії бібліотек і взаємовикористання ресурсів, запровадження технологій доставки документів розглядаються як основоположні.

Важливе місце в системі обслуговування користувачів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського посідає МБА. Міжбібліотечний абонемент у Бібліотеці функціонує з першого року її створення і розбудовується завдяки вивченню наукових розробок з цього питання та практичного досвіду організації МБА у вітчизняних наукових книгозбірнях.

Питання організації роботи МБА висвітлено в публікаціях вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема Є. М. Коломейчук [4], О. П. Кудрової [5], В. Пашкової [8], А. С. Чачко [10], В. Чупріної [11]. У їхніх працях зазначено, що МБА і ДД (доставка документів) – це комплекс форм бібліотечного обслуговування віддалених колективних користувачів, що ґрунтується на взаємному використанні фондів бібліотек шляхом надання оригіналів і копій документів (або їх фрагментів) за запитом в будь-якій формі й на будь-якому носіїві для тимчасового користування. Зазначимо, що узгодженість взаємодії бібліотек визначається якістю і доступністю для користувачів каналів зв'язку (пошта, факс, електронні канали, а також особисті канали). Основні принципи МБА і ДД – добровільність, рівноправність, децентралізована структура взаємодії, згідно з якою кожна бібліотека може звернутися із запитом до фондоутримувача і, відповідно, може здійснювати операції обміну, видачі й доставки документів зацікавленим сторонам. Сьогодні відсутня жорстка прив'язка до обов'язкової ступінчастості виконання замовлень на різних рівнях (населений пункт, місто чи область, край, регіон, країна) [3].

У статті ми зробили спробу проаналізувати й узагальнити досвід організації обслуговування МБА ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

МБА у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського здійснюється у двох напрямках: обслуговування зовнішніх користувачів власними фондами та використання фондів інших бібліотек для забезпечення інформаційних потреб абонементів Бібліотеки, що відповідно поділяються на індивідуальних і колективних. Для забезпечення інформаційних запитів користувачів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського пошук інформації здійснюється через електронні каталоги Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Національної парламентської бібліотеки України, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Міської публічної бібліотеки імені Лесі Українки та інших, що сприяє оперативному їх задоволенню, зменшує кількість відмов, тим самим підвищуючи авторитет Бібліотеки. Користувачі

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського отримали через МБА за перше п'ятиріччя її діяльності близько 1000 документів. Це фахова галузева література, відсутня у фондах ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

З метою удосконалення якісного рівня обслуговування абонентів МБА було вивчено і проаналізовано їх категорії за такими ознаками: соціальними, професійними, освітніми та вивчено попит інформаційних потреб і визначено типо-видовий склад замовлених документів. Із 2001 р. ведеться картотека користувачів МБА. За п'ять років діяльності Бібліотеки виявлено тенденцію збільшення кількості науковців, співробітників АПН України, аспірантів та викладачів ВНЗ. Якщо в 2002 р. послугами МБА скористалися лише 13 наукових співробітників, то в 2004 р. – 50. Серед них – 13 наукових співробітників Президії АПН України, 8 – Інституту педагогіки, 10 – Інституту педагогіки і професійної освіти, 10 – Інституту проблем виховання, 3 – Інституту засобів навчання, 6 аспірантів.

Аналізуючи замовлення абонентів МБА ДНПБ України, ми виявили таке: 70 % їх припадає на наукову літературу, потрібну для науково-дослідної і виробничої роботи, близько 30 % – на періодичні видання, що цілком відповідає профілю комплектування Бібліотеки.

У свою чергу, для задоволення інформаційних запитів фондами ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського користуються Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Національна парламентська бібліотека України, Національна бібліотека України для дітей, Державна історична бібліотека України, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Інститут педагогіки і психології професійної освіти, Міська публічна бібліотека імені Лесі Українки, Педагогічний коледж при КНУ імені Тараса Шевченка, Бібліотека коледжу імені К. Д. Ушинського, Ліцей «Універсіум», Міжнародна школа «Меридіан» I–II ступенів, СШ № 165, 172, 22, 24 та багато інших установ м. Києва. Особлива увага звертається на обслуговування через МБА організацій, які не мають служб інформацій бібліотек.

Виконуючи функції всеукраїнського галузевого центру МБА, бібліотека проводить роботу з координації і перенаправлення замовлень, які з певних причин не можуть бути виконані на базі фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Важливим засобом активізації МБА і підвищенням якості його обслуговування є аналіз незадоволеного попиту з метою доукомплектування фондів

Бібліотеки профільними виданнями. Узгоджена робота відділу комплектування з МБА сприяє поліпшенню якості обслуговування абонентів. Ці замовлення регулярно переглядають та аналізують працівники відділу комплектування, що дає можливість вести цілеспрямовану роботу над заповненням лакун, вживати заходів для збільшення кількості примірників певних видань. Усе це створює сприятливі умови для повного й оперативного задоволення інформаційних потреб користувачів, що є метою діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Відомо, що МБА використовують і як форму активного та цілеспрямованого просування джерел інформації безпосередньо до робочих місць учених, викладачів, аспірантів тощо.

З метою організації чіткого технологічного процесу МБА в Бібліотеці розроблено основні регламентуючі документи. Це «Положення про сектор МБА ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського», «Правила користування міським міжбібліотечним абонементом ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського» та посадові інструкції працівників МБА. З огляду на мету і завдання зазначених документів було складено «План заходів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з розвитку і удосконалення МБА на 2005 рік». Зауважимо, що ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є членом Міжвідомчої Ради з питань міжбібліотечного обслуговування користувачів України. У співпраці з іншими центрами вона розробляє основні принципи функціонування та розвитку МБА й доставки документів у державі. Це сприяє проведенню погоджувальної політики в міжбібліотечному обслуговуванні користувачів галузі та дає можливість ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського брати участь у розробленні й реалізації програми розвитку МБА і ДД України, організовуючи заходи з підвищення кваліфікації спеціалістів галузі та обміну досвідом.

На сучасному етапі особливої ваги набуває впровадження сучасних інформаційних технологій у діяльність бібліотек як гарантів доступу до інформації. Книгозбірні України, активно долучившись до процесів формування інформаційного простору незалежної держави, модернізуються, активізуючи процеси автоматизації та комп'ютеризації, використання інформаційних технологій, надання доступу до Інтернету. Аналіз діяльності МБА у вітчизняних і зарубіжних бібліотеках дає нам змогу визначити перспективи його розвитку у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, зокрема пов'язані зі створенням спеціального автоматизованого модуля. Подальше поліпшення обслуговування користу-

вачів через МБА, на нашу думку, можливе завдяки затвердженню Міністерством культури і туризму України «Положення про національну систему МБА і доставку документів в Україні» та впровадженню його в бібліотечну практику й державному фінансуванню роботи МБА.

Крім вищезазначеного, МБА у ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського виконує такі функції: здійснює координацію і методичне забезпечення діяльності МБА і ДД у бібліотеках освітянської галузі, загальне керівництво діяльністю галузевої системи МБА і ДД та загальне керівництво і кооперацію в питаннях раціонального використання інформаційних ресурсів освітянської галузі; у співпраці з іншими центрами розробляє основні принципи функціонування та розвитку системи МБА і ДД галузі; готує методичні матеріали, що сприятимуть проведенню погоджувальної політики в галузі міжбібліотечного обслуговування користувачів галузі; представляє інтереси бібліотек та інших інформаційних відомств у частині МБА і ДД у керівних органах освітянської галузі; представляє галузеву систему МБА і ДД у Національній системі МБА і ДД України; бере участь у розробленні й реалізації програми розвитку МБА і ДД в Україні; контролює реалізацію програми з МБА і ДД; збирає статистичну інформацію про роботу МБА в освітянській галузі й передає її до Головного національного центру МБА і ДД; готує інформаційні матеріали з поточних питань діяльності МБА й ДД; бере участь у наукових дослідженнях, вивчає і висвітлює досвід роботи освітянської галузі МБА й ДД; організовує заходи з підвищення кваліфікації та обміну досвідом роботи в галузі МБА й ДД для спеціалістів, освітян і бере участь у заходах, які проводять регіональні та інші центри МБА й ДД.

Отже, оптимальна організація МБА і ДД є одним із провідних завдань у розвитку і формуванні національного інформаційного простору, що надасть можливість у доступній та ефективній формі забезпечити користувачів бібліотек якісною й оперативною інформацією. Саме тому на державному рівні потрібно розв'язувати питання відповідного фінансування і програмно-технічного забезпечення діяльності МБА.

Література

1. Бабич В. С. Бібліотека і читач. – К.: Мистецтво, 1983. – 129 с.
2. Бібліотеки національної академії наук: проблеми функціонування. – К., 2003. – Вип. 2. – 218 с.

3. Красильникова І. Проблеми МБА при використанні комп'ютерних технологій // Бібл. вісн. – 2000. – № 5. – С. 8-11.
4. Коломейчук Е. М. Ресурси розвитку бібліотечної ситуації в регіоне // Мир библиографии. – 2003. – № 3. – С. 70-72.
5. Кудрова О. П. Розвиток міжбібліотечного абонента в Латвії // Библиотековедение. – 2003. – № 2. – С. 90-95.
6. Межбиблиотечный абонемент в системе библиотечно-библиографического обслуживания науки и производства: Сб. материалов науч.-практ. конференции. – М., 1972. – 126 с.
7. Науково-технічні бібліотеки в єдиному інформаційному просторі України. – К., 2000. – С. 91-94.
8. Пащикова В. Міжбібліотечний абонемент: досвід США та Канади // Бібл. планета. – 2000. – № 2. – С. 20.
9. Работа с читателями. – М.: Сов. Россия, 1961. – 239 с.
10. Чачко А. С. В інтересах користувачів ми маємо очолити пошукову роботу в Інтернеті // Бібл. планета. – 1999. – № 3. – С. 21-23.
11. Чупріна В. МБА і служба доставки документів // Бібл. вісн. – 2002. № 1. – С. 31-32.

Ірина Хемчян

Науково-методичний супровід діяльності освітнянських бібліотек України

Науково-методичну роботу (НМР) у бібліотекознавстві визначають як діяльність із виявлення та розроблення найефективніших методів, прийомів і форм бібліотечної роботи, упровадження їх у практику для підвищення рівня роботи бібліотек. Поняття «науково-методична робота» означає створення регламентуючих документів і стандартів, методичних рекомендацій, методичне керівництво, надання методичної допомоги [6, с. 87].

Діяльність видатних вітчизняних бібліотекознавців К. Рубінського, Л. Хавкіної, С. Сірополка, пізніше Ю. Меженка та плеяди відомих бібліотекознавців і бібліографознавців – співробітників Всенародної бібліотеки України (ВБУ) С. Постернака, В. Козловського, О. Полуляха, Ю. Діяківського, М. Сагарди, Д. Балики та інших [12, с. 2] сприяла започаткуванню основних напрямів НМР в Україні ще наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття.

Питанню науково-методичної роботи, її різноманітним аспектам присвятили свої наукові праці й наші сучасники – як російські (А. Вансєв, Н. Тюліна), так й українські бібліотекознавці (О. Виноградова, А. Свобода, Н. Смаглова, А. Чачко та ін.). Зокрема, російський бібліотекознавець Н. Тюліна [20], досліджуючи типологію функцій національної бібліотеки, визначила, що методична

функція повинна бути віднесена до типологічних функцій національних бібліотек. Питання методичного забезпечення бібліотечної діяльності порушує також А. Ванєєв, вважаючи головними функціями науково-методичної роботи такі: інформаційну, педагогічну, організаційну, науково-дослідну [8]. А. Ванєєв зазначив, що в основі методичної діяльності повинна бути науково-дослідна робота методцентрів, оскільки в системі «наука – методика – практика» вона посідає важливе місце [8, с. 22-23].

Досліджуючи питання НМР, О. Виноградова наголошувала, що важливим завданням сучасного бібліотекознавства є обґрунтування потреби трансформації науково-методичної роботи у науково-аналітичну [9]. Науковець підкреслює, що обов'язковим організаційним заходом для виконання цього завдання має бути реорганізація науково-методичних служб у науково-аналітичні центри галузі, що дасть змогу забезпечити якісно новий рівень науково-аналітичної діяльності публічних бібліотек [9, с. 20]. Н. Смаглова розглядає науково-методичну роботу як чинник розвитку бібліотечних інформаційних ресурсів України [19]. На думку А. Свободи, методична робота є органічною складовою управлінської праці в різних формах – від тривалого прогнозу розвитку бібліотечної справи в країні, регіоні, окремій бібліотеці до консультацій конкретному працівникові чи бібліотеці із запровадження нових технологій, організації обслуговування окремої групи читачів – із будь-якого конкретного напрямку функціонування. При цьому в НМР поєднуються і реалізуються дослідницькі, аналітичні, інформаційні, педагогічні функції бібліотек [18, с. 18].

А. С. Чачко на основі аналізу документів, що регламентують діяльність методичних центрів, а також матеріалів спеціальних досліджень, визначила основні елементи професіограми методиста: функції, умови праці та організація роботи, професійні вимоги до цієї категорії бібліотечних фахівців, форми підготовки та підвищення їхньої кваліфікації [23].

На Державну науково-педагогічну бібліотеку України імені В. О. Сухомлинського відповідно до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» [2], Постанови Кабінету Міністрів України «Про створення Державної науково-педагогічної бібліотеки» [3], «Положення про мережу освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України» [4], її Статуту покладено функції головного науково-методичного центру бібліотек освітянської галузі держави. Аналіз

наукових праць і практичного досвіду вітчизняних національних та державних бібліотек різних типів дає нам підстави визначити головні напрями науково-методичної роботи Бібліотеки: науково-дослідна діяльність з історії розвитку освітянських бібліотек; науковий аналіз стану бібліотек мережі та прогнозування їх розвитку; підготовка організаційно-управлінської та інструктивно-методичної документації для книгозбірень освітянської мережі всіх видів і типів; інформаційно-методичне забезпечення бібліотек освітянської галузі; підвищення професійного рівня бібліотечних працівників; формування інформаційного ресурсу з питань галузевого бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства. НМР ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є невід'ємною складовою її наукової діяльності, яка упродовж першого п'ятиріччя роботи здійснювалася в рамках двох науково-дослідних тем: «Створення, становлення та розвиток освітянських бібліотек України (X – XX ст.)» (наук. керівник П. І. Рогова, канд. іст. наук.) та «Науково-інформаційне забезпечення освітянської галузі України» (наук. керівник В. І. Лутовинова, канд. іст. наук.).

Актуальність першої теми НДР була зумовлена потребою визначити соціальну роль освітянських бібліотек держави в оновленому суспільстві, виявити їх типологічні ознаки для об'єднання в єдину мережу. У зв'язку з відсутністю у вітчизняному бібліотекознавстві комплексного дослідження з історії розвитку освітянських книгозбірень у рамках даної теми потрібно було також дослідити головні історичні етапи їхнього розвитку, розширити уявлення про них як важливу складову загальнодержавної мережі книгозбірень, створити передумови об'єднання цих бібліотек у систему для подальшого розширення сфери діяльності з інформаційного забезпечення національної педагогічної науки, освіти і практики. Отже, на основі викладеного вище було визначено основні напрями НДР «Створення, становлення та розвиток освітянських бібліотек України (X–XX ст.)».

Вивчення історії розвитку освітянських бібліотек України, їх діяльності для інформаційного забезпечення освіти у контексті історико-культурних та освітянських процесів у країні дало підстави використати набутий досвід у роботі як ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, так й інших освітянських бібліотек, визначити їх мету і завдання відповідно до розвитку вітчизняної педагогічної науки, освіти і практики, бібліотечної справи. У цьому дослідженні взяли участь науковці ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та працівники різних типів освітянських книгозбірень.

Вагому роль в реалізації цього та інших напрямів дослідження відігравав відділ наукового і прикладного бібліотекознавства ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, який за п'ятиріччя під керівництвом директора Бібліотеки та завідувачки відділу акумулював і обробляв матеріали досліджень, що надійшли з різних областей України. Участь освітянських бібліотек у науковому дослідженні свідчить про його актуальність. Найактивнішу дослідницьку роботу з вивчення історії освітянських бібліотек проведено в Сумській, Чернігівській, Запорізькій, Івано-Франківській, Полтавській, Черкаській областях. Яскравим прикладом цього є доробок Талалаївського методичного кабінету (Чернігівська обл.), працівники якого спільно з районним відділом освіти та районною адміністрацією видали «Історію шкільних бібліотек Талалаївського району» (автор О. Шимаченко). Автори інших історичних розвідок мали можливість оприлюднити результати свого наукового дослідження у виступах на Всеукраїнському науково-практичному семінарі «Тенденції розвитку освітянських бібліотек», який проводила ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського у 2002 році. У результаті роботи семінару було ухвалено започаткувати у фахових періодичних виданнях рубрики, матеріали яких розкриватимуть діяльність освітянських бібліотек, їхню історію, тенденції розвитку і перспективи. З часу відкриття рубрик надруковано понад 30 матеріалів; кращі з них увійшли до цього збірника.

Оцінюючи науково-дослідний процес ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, варто підкреслити значущість дисертаційного дослідження П. І. Рогової «Педагогічні бібліотеки України (II пол. XIX – 20-ті роки XX ст.)» [16], виконаного за тематикою НДР. У дисертації вперше в Україні досліджено історичний розвиток педагогічних бібліотек упродовж означеного періоду. Науковцем встановлено, що на території України, яка входила до складу Російської імперії, педагогічні бібліотеки почали функціонувати поза навчальними закладами на Лівобережжі з 70-х років, на Правобережжі – з 90-х років XIX ст., на західноукраїнських землях вони з'явилися у 1914 році. У дослідженні також уперше обґрунтовано термінологічне поняття «педагогічні бібліотеки» та визначено їх типологічні ознаки [16, с. 177-178]. Дослідження П. І. Рогової утвердило педагогічні бібліотеки як тип спеціальних, які в УРСР з 20-х до 90-х років XX ст. належали до масових і спеціальних. Воно стало теоретичним підґрунтям діяльності мережі освітянських бібліотек, їх подальшого розвитку та взаємодії, для визначення основних напрямів бібліотечної діяльності як меха-

нізму інформаційного забезпечення розвитку національної системи освіти. Наукова робота колективу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з питань вивчення історичних аспектів і сучасних тенденцій розвитку бібліотек освітянської галузі стала базою для розроблення колективом науковців «Положення про мережу освітянських книгозбірень МОН України та АПН України» (наук. керівник – П. І. Рогова). Як зазначає П. І. Рогова, «цей правовий документ уперше на державному рівні визначив мерсжу освітянських бібліотек України як самостійну ланку в загальнодержавній системі бібліотек, її структурні складові, систему управління, організаційно-правовий аспект функціонування, систему науково-методичного забезпечення» [15].

Для реалізації головної мети, завдяки розробленому документу, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського розпочала цілеспрямовану роботу з об'єднання бібліотек галузі в єдину мережу освітянських книгозбірень та організації науково-методичного керівництва їх діяльністю. На сьогодні мережа об'єднує понад 23 тис. книгозбірень, головним завданням яких відповідно до «Положення» є створення системи бібліотечно-інформаційного забезпечення педагогічних та науково-педагогічних кадрів, студентів на різних етапах здобуття й удосконалення фахових знань, учнів.

Для визначення загальних тенденцій розвитку бібліотек освітянської мережі та прогнозування їхньої діяльності відділ наукового і прикладного бібліотекознавства ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з 2001 р. розпочав аналітичну діяльність з питань вивчення стану різних типів і видів освітянських бібліотек. Підготовка таких матеріалів, як щорічні аналітичні огляди діяльності освітянських бібліотек (спеціальних наукових установ АПН України, спеціальних навчально-педагогічних бібліотек інститутів післядипломної педагогічної освіти та бібліотеки Центрального інституту післядипломної освіти АПН України), є важливим джерелом інформації про діяльність цих книгозбірень. На основі висновків аналітичних оглядів науковці відділу наукового і прикладного бібліотекознавства ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського мають можливість прогнозувати перспективи розвитку названих книгозбірень і спрямовувати свою наукову роботу на вдосконалення їхньої діяльності або на прийняття відповідних рішень із усунення певних недоліків і порушень, надавати якісну консультативно-методичну допомогу.

У 2004 р. працівники відділу підготували аналітичний матеріал, в якому практично вперше подано інформацію про сучасний

стан бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів України (шкіл, гімназій, ліцеїв, шкіл-інтернатів). Це дало можливість зробити обґрунтовані висновки щодо низки проблем, характерних для всіх шкільних бібліотек України. Результати дослідження оприлюднено в статті «Шкільна бібліотека як віддзеркалення освітньої політики навчального закладу» на шпальтах газети «Освіта України» [17].

Цей матеріал привернув увагу як шкільних бібліотекарів, так і представників органів управління освітою, що підтвердило важливість цього напрямку роботи ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Вагомим доповненням до згаданих вище аналітичних матеріалів став аналіз стану комп'ютеризації освітянських бібліотек, зокрема: книгозбірень загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів, спеціальних навчально-педагогічних бібліотек ВНЗ III–IV р. а. педагогічного та інженерно-педагогічного профілю й інститутів післядипломної педагогічної роботи. Інформація про стан забезпеченості комп'ютерною технікою бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів була використана під час підготовки «Концепції інформатизації мережі бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів», розробленої ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського [11].

Реалізація основних положень «Концепції» дасть змогу підвищити роль бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів у педагогічному процесі, створити умови для переходу до інноваційного бібліотечно-інформаційного обслуговування, здійснити інтеграцію бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів в інформаційний простір України.

Для узагальнення та поширення серед освітянських бібліотек інформації про діяльність ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського і згаданих вище книгозбірень, про заходи щодо розвитку педагогічної науки, освіти і практики та підвищення професійного рівня бібліотечних працівників із 2005 р. розпочато підготовку зведеного плану інформаційно-видавничої діяльності та основних заходів з підвищення кваліфікації бібліотечних працівників освітянської галузі.

Отже, аналітична діяльність, яку здійснює відділ наукового і прикладного бібліотекознавства ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, є важливою передумовою підвищення організаційної ролі, наукового рівня Бібліотеки як провідного науково-методичного центру та запорукою прийняття найоптимальніших рішень

для подальшого вдосконалення функціонування мережі освітянських бібліотек.

Аналітична діяльність тісно пов'язана з іншими напрямками науково-методичної роботи ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, зокрема з підготовкою регламентуючих та інструктивно-методичних матеріалів для бібліотек галузі. Результатом науково-дослідної роботи є розроблення не тільки «Положення про мережу освітянських бібліотек МОН України та АПН України», а й 7 організаційно-управлінських та 4 інструктивно-методичні матеріали для вдосконалення діяльності різних типів і видів бібліотек освітянської мережі. Для спеціальних педагогічних бібліотек розроблено і затверджено такі регламентуючі документи: «Типове положення» та «Типові правила користування спеціальною науковою установою АПН України», «Типове положення про спеціальну навчально-педагогічну бібліотеку ЦППО АПН України»; для бібліотек навчальних закладів – «Примірне положення» та «Примірні правила користування спеціальною навчально-педагогічною бібліотекою ІППО», «Типове положення» та «Типові правила користування бібліотекою професійно-технічного навчального закладу (ПТНЗ)». До затвердження підготовлено також «Примірне положення про спеціальну педагогічну бібліотеку методичного кабінету районного (міського) відділу освіти». Опрацьовані документи враховують основні тенденції розвитку бібліотечної справи, освіти і культури, чітко визначають мету, завдання і функції кожного типу бібліотек, що, у свою чергу, сприятиме поліпшенню їхньої діяльності та поступовій трансформації в бібліотечно-інформаційні центри, які відповідатимуть вимогам сучасної освіти. З цією метою науковці відділу підготували низку методичних посібників, практичне значення яких полягає в наданні допомоги освітянським бібліотекам для організації та методики їхньої роботи. Так, для кількісно найбільшої складової мережі освітянських книгозбірень – шкільних бібліотек, яких налічувалося 20 913, у 2002 р. колектив науковців ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського уперше в державі уклав збірник «Організація роботи бібліотеки загальноосвітнього навчального закладу» [13], що надає практичну допомогу в організації діяльності шкільної бібліотеки. Укладачі збірника ставили за мету показати бібліотеку навчального закладу як цілісну систему, спрямовану на задоволення інформаційних потреб усіх категорій її користувачів, дати комплексне уявлення про основні напрями її роботи, допомогти шкільному бібліотекареві професійно виконувати свої обов'язки.

До збірника включено офіційні матеріали, в яких визначено потрібний рівень виконання роботи, та методичні рекомендації (консультації), спрямовані на те, щоб показати шляхи і методи досягнення ефективних результатів діяльності шкільної бібліотеки. До збірника увійшли також підготовлені працівниками відділу наукового опрацювання і каталогізації документів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського україномовні «Робочі таблиці ББК для шкільних бібліотек», розроблення яких зумовлене тим, що таблиці ББК, видані в Москві 1998 р., до шкільних бібліотек України практично не потрапили. Та вони багато в чому й не відповідають потребам української бібліотечної науки і практики. Тому поява україномовних таблиць ББК значною мірою сприятиме удосконаленню систематизації документів.

За відсутності власної поліграфічної бази ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського видання збірника здійснено за допомогою газети «Шкільний світ», завдяки чому його отримали понад 5 тис. шкільних бібліотекарів, які високо оцінили виконану роботу.

Актуальною також є підготовка науково-методичного посібника «Формування інформаційної культури учнів загальноосвітніх навчальних закладів» [21]. Основними завданнями посібника є: аналіз чинників становлення та розвитку інформаційної культури відповідно до процесів формування сучасного інформаційного суспільства; визначення змісту базових понять, що розкривають суть процесу формування інформаційної культури; аналіз підходів до теоретичного осмислення та практичного розв'язання проблеми навчання дітей, підлітків, юнацтва інформаційної культури; визначення ролі та місця бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів у формуванні в учнів інформаційної культури. У посібнику сформульовано головну мету курсу: визначено основні технологічні операції підготовки і проведення занять із основ інформаційної культури; розроблено структуру та зміст курсу «Основи інформаційної культури» для учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Посібник значною мірою допоможе бібліотекарям загальноосвітніх навчальних закладів у підготовці та проведенні занять з інформаційної культури.

Розроблення у 2004 р. науково-методичних рекомендацій «Планування та звітність бібліотеки інституту післядипломної педагогічної освіти» [14] для спеціальних педагогічних бібліотек зумовлене тим, що упродовж останніх 10–15 років такі рекомендації для бібліотек освітянської галузі не видавали, а ті, які з'явилися за часів СРСР, не відповідають сучасним тенденціям

розвитку бібліотечної справи. Якщо врахувати, що більшість працівників ІППО не є бібліотекарями за фахом, то надання їм практичної допомоги – першочергове завдання ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як методичного центру. Крім методичної допомоги бібліотекарям ІППО, автори рекомендацій мали на меті ще й уніфікувати планово-звітну документацію бібліотек освітянської мережі. Наведені в додатках перелік контрольних показників плану, структура плану-звіту, а також ГОСТ 7.20-2000 «Бібліотечна статистика» дадуть можливість уніфікувати документацію і значно полегшать роботу зі щорічного аналізу діяльності бібліотек ІППО. Методичні рекомендації «Планування та звітність бібліотеки інституту післядипломної педагогічної освіти» допоможуть у роботі працівникам як освітянських бібліотек, так і бібліотек інших систем та відомств.

Сприяти підвищенню якості й ефективності обслуговування користувачів у бібліотеках галузі шляхом удосконалення діючих у наукових бібліотеках освітянської мережі традиційних каталогів покликаний методичний посібник «Каталоги наукових бібліотек: організація, ведення і редагування» [10]. Він дасть можливість не тільки найповніше використовувати внутрішні резерви бібліотек, раціонально розв'язувати питання організації праці, підвищувати якість та оперативність наукового опрацювання й каталогізування документів, а й якісно та ефективно використовувати каталог для задоволення інформаційних потреб користувачів. Посібник призначений для фахівців спеціальних педагогічних бібліотек, зокрема Міністерства освіти і науки України та Автономної Республіки Крим, обласних, районних і міських управлінь освіти і науки, науково-дослідних установ АПН України, інститутів післядипломної педагогічної освіти. Він може стати в пригоді й бібліотекарям книгозбірень вищих навчальних закладів педагогічного та інженерно-педагогічного профілів, а також професійно-технічних, загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів.

Підсумовуючи викладене, наголосимо, що діяльність ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з підготовки методичних посібників позитивно впливає на удосконалення фахового рівня працівників освітянських бібліотек та якість виконання ними професійних обов'язків. Тому надалі слід активізувати роботу з підготовки методичних документів, які сприяли б упровадженню та розвитку інноваційних процесів в освітянських бібліотеках.

З метою підвищення професійного рівня бібліотекарів навчальних закладів та доведення до них інформації про документи,

в яких висвітлено сучасні тенденції розвитку бібліотек навчальних закладів, актуальні питання теорії, методики та практики бібліотечної роботи ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського започатковано серію видань «На допомогу професійній самоосвіті працівників освітянських бібліотек». Перший із них – бібліографічний покажчик «Бібліотеска навчального закладу в контексті інформатизації суспільства» [7], який містить інформацію про книги, статті із наукових збірників і періодичних видань України та Російської Федерації з актуальних питань теорії, методики і практики бібліотечної справи упродовж 1999–2002 рр. Другим виданням із зазначеної серії є методичний посібник «Анотування як процес аналітико-синтетичної обробки інформації» [5], в якому подано сучасне уявлення про анотацію як вторинний документ, спрямований на розкриття основних аспектів змісту першоджерела. У виданні оприлюднено нові науково-практичні підходи до виявлення цих аспектів та максимально інформативного їх подання. Посібник насичений значною кількістю ілюстрованих матеріалів, що вдало доповнюють теоретичні положення і конкретизують методичні прийоми процесу анотування.

Підвищенню рівня професійної самоосвіти бібліотекарів навчальних закладів, об'єднанню творчого та інтелектуального потенціалу шкільних бібліотекарів сприяє й започаткована Міністерством освіти і науки України, Благодійним фондом сприяння розвитку освіти ім. Бориса Грінченка та ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського в 2003 р. газета «Шкільна бібліотека плюс». На шпальтах газети систематично друкуються законодавчі та нормативно-правові документи про діяльність бібліотек держави, методичні матеріали та статті, автори яких висвітлюють вітчизняний і зарубіжний досвід роботи шкільних бібліотек; подаються матеріали з упровадження сучасних інформаційних технологій у їхню діяльність. Популярністю у передплатників користуються рекомендаційні бібліографічні списки та анонси нових видань із питань бібліотекознавства, книгознавства і розвитку педагогічної науки, освіти та практики, які готують наукові співробітники Бібліотеки. Тільки упродовж 2005 р. в газеті було надруковано близько 40 матеріалів. Поява часопису свідчить про те, що шкільні бібліотеки нині є ключовою ланкою в системі загальної середньої освіти і відіграють важливу роль в інформаційному забезпеченні навчально-виховного процесу.

З метою репрезентації освітянській спільноті ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як головного науково-методичного центру

мережі освітянських бібліотек України та оперативного доведення інформації про її науково-методичну діяльність на сайті Бібліотеки відкрито сторінку «Науково-методична робота», де висвітлюються найактуальніші питання розвитку бібліотечної справи, зокрема тексти нормативно-правових та організаційно-управлінських документів, що регламентують діяльність освітянських бібліотек; інформація про заходи, які проводить ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського для мережі освітянських бібліотек; відомості про освітянські книгозбірні України тощо. Науковці відділу вважають, що змістове наповнення сторінки має відповідати науковим та освітнім цілям і сприяти удосконаленню діяльності бібліотек освітянської мережі держави.

Ефективність діяльності освітянських бібліотек в умовах модернізації освіти визначається їхнім кадровим складом. Висока кваліфікація, справжній професіоналізм, почуття нового, постійний пошук активних шляхів удосконалення своєї діяльності — головні риси сучасного бібліотекаря. Тому одним із головних завдань методичного центру є діяльність із удосконалення кваліфікації бібліотечних працівників освітянських книгозбірень, яка спрямована на реалізацію трьох взаємозв'язаних складових: підвищення професійної компетентності різних категорій бібліотечних спеціалістів, ідейно-теоретичного рівня, розширення загальнокультурного кругозору.

З цією метою для освітянських книгозбірень науковці ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського упродовж п'яти років підготували і провели три Всеукраїнські науково-практичні семінари, понад 150 локальних науково-методичних семінарів, практикумів, днів фахівця, «круглих столів», нарад тощо. Головною метою заходів для бібліотечних працівників освітянської галузі було вивчення передового бібліотечного досвіду, його теоретичне осмислення, підготовка практичних рішень та рекомендацій. Участь працівників освітянських книгозбірень із доповідями або виступами у заходах з підвищення кваліфікації стимулювало їхній професійний розвиток, сприяло оволодінню навичками методичної та дослідницької роботи, допомагало правильно аналізувати, узагальнювати та логічно викладати свої думки.

Значну допомогу бібліотечним працівникам у систематичному здобутті знань надає також курсова система підвищення кваліфікації. На сьогодні курси з підвищення кваліфікації функціонують у ЦППО АПН України, ІППО. На базі цих установ удосконалюють свій професійний рівень шкільні бібліотекарі, методисти

з бібліотечних фондів, завідувачі бібліотек методичних кабінетів. Залучення наукових кадрів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського до викладання на курсах у ЦІППО АПН України та Київському обласному інституті післядипломної освіти педагогічних кадрів дало підстави для проведення наукового дослідження, що передбачало вивчення нагромадженого досвіду з організації та проведення курсів підвищення кваліфікації; аналіз навчально-тематичних планів, за якими навчаються бібліотечні працівники в ІППО; підготовку рекомендацій для удосконалення цієї діяльності. Результати проведеного дослідження знайшли відображення у статті І. Хсмчян «Модернізація навчально-тематичних планів підвищення кваліфікації бібліотекарів загальноосвітніх навчальних закладів: нагальна потреба сьогодення» [22], в якій подано рекомендації з удосконалення навчально-тематичних планів, що сприятиме процесу безперервної освіти та професіоналізації бібліотечних працівників. Це також вплине на створення позитивного іміджу освітянських книгозбірень та підвищення їхньої ролі у системі національної освіти.

Дбаючи про зростання професійної свідомості працівників освітянських книгозбірень, у структурі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського у 2001 р. створили кабінет бібліотекознавства. У його фонді зібрано різноманітні документи, що відображають світову історію бібліотечної та книжкової справи, найновіші видання з питань бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства та документознавства. Для оперативного ознайомлення бібліотечних працівників з новими надходженнями літератури до кабінету бібліотекознавства на сайті Бібліотеки в 2005 р. започатковано відповідну рубрику.

З метою удосконалення діяльності освітянських бібліотек і методичного забезпечення основних напрямів їхньої роботи при ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського створено Науково-методичну раду з питань оптимального удосконалення діяльності мережі освітянських бібліотек та Бібліотечно-інформаційну раду при Президії АПН України. Робота зазначених дорадчих органів також спрямована на розв'язання питань функціонування та координації діяльності мережі освітянських бібліотек як частини загальнонаціональної бібліотечної системи.

Характеризуючи в цілому науково-методичну роботу Бібліотеки за перші п'ять років діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, слід зазначити, що її зміст визначався стратегічними завданнями, що стояли перед всукраїнською галузевою бібліо-

текою та мережею підпорядкованих їй освітянських книгозбірень. Новостворений науково-методичний центр із перших років своєї роботи особливу увагу приділяв визначенню концептуальних засад функціонування мережі освітянських книгозбірень України як єдиної галузевої бібліотечно-інформаційної системи та основних напрямів розвитку бібліотечно-інформаційного забезпечення педагогічної науки, освіти і практики. Науковці Бібліотеки працювали над створенням нормативно-правової бази для освітянських книгозбірень, підготовкою системи науково-методичних видань, аналізували та узагальнювали результати діяльності різних видів освітянських бібліотек, надавали організаційно-методичну допомогу на місцях, проводили заходи з підвищення професійного рівня працівників освітянських книгозбірень.

Аналіз науково-методичної роботи ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського свідчить про те, що на сьогодні цей напрям є невід'ємною, актуальною і перспективною складовою науково-дослідної та практичної діяльності Бібліотеки. Це зумовлено тим, що мережа освітянських бібліотек держави лише на етапі становлення і потребує значної уваги від провідного координаційного науково-методичного центру – ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Література

1. Концепція Національної програми інформатизації: Схвалено Законом України від 4 лют. 1998 р. № 75/98-ВР // Законодавчі та нормативні документи України у сфері інформації, видавничої та бібліотечної справи: Темат. добірка: У 2 ч. – К., 2002. – Ч. 1. – С. 54-62.
2. Про внесення змін до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу»: Закон України від 16 берез. 2000 р. № 1561-III // Голос України. – 2000. – 5 трав. – С. 8-9; Бібл. планета. – 2000. – № 2. – С. I-VIII термін. вкладки.
3. Про створення Державної науково-педагогічної бібліотеки України: Постанова Каб. Міністрів України від 30 жовт. 1999 р. № 2018 // Законодавство - бібліотекам України: Довідк. вид. / Нац. парлам. б-ка України; Уклад.: Т. Слєпцова, Н. Грищенко, Г. Саприкін. – К., 2000. – Вип. 1. – С. 162.
4. Положення про мережу освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України: Затв. спільн. наказом М-ва освіти і науки України та Акад. пед. наук України від 30.05.2003 р. № 334/31 // Інформ. зб. М-ва освіти і науки України. – 2003. – № 21. – С. 27-32.
5. Анутовання як процес аналітико-синтетичної переробки інформації: Метод. посібник / Авт.-укл. В. І. Лутовинова. – Харків, 2003. – 44 с.
6. Библиотечное дело: Терминологический словарь / Сост.: И. М. Суслова, Л. Н. Уланова; Редкол.: Н. С. Карташов (отв. ред.) и др.; Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина. – 2-е изд., перераб. и значит. доп. – М.: Книга, 1986. – 224 с.

7. Бібліотека навчального закладу в контексті інформатизації суспільства: Бібліогр. покажч. для б-к загальноосвіт., проф.-техн. навч. закл., вищих навч. закл. I-II р. а. / Акад. пед. наук України. Держ. наук.-пед. б-ка України. Укр. бібл. асоц. Секція освіт. б-к; Упоряд. А. І. Рубан; Наук. консультанти: П. І. Рогова, К. Т. Селіверстова; Ред. Є. К. Бабич; Відп. за вип. І. І. Хемчян. — К., 2003. — 87 с. — (На допомогу проф. самоосвіті працівників освіт. б-к; Вип. 1).
8. Ванеев А. Н. Методическое обеспечение библиотечной деятельности / С.-Петербург. гос. ун-т культуры и искусств. — М.: Профиздат, 2001. — 140 с. — (Соврем. б-ка: Вып. 10).
9. Виноградова О. Б. Визначення стану та тенденцій розвитку науково-методичної діяльності публічних бібліотек України // Вісн. Кн. палати. — 1998. — № 1. — С. 18-20.
10. Каталог наукових бібліотек: організація, ведення і редагування: Метод. рек. / АПН України. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; Уклад.: І. Г. Лобановська, Р. П. Гаврилюк, О. Г. Помчалова та ін.; За заг. ред. І. Г. Лобановської; Наук. ред.: П. І. Рогова, Т. Ф. Букшина, В. А. Зотова; Рецензент І. П. Антоненко; Літ. ред. Г. І. Гамалій. — К., 2005. — 169 с. — Уклад. також: Л. Н. Дубова, Н. С. Іванова, І. А. Гузняєва, С. Г. Коваленко.
11. Концепція інформатизації мережі бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів України: Проект, 2005 р. / АПН України. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; Кер. робоч. гр. з доопрацювання Концепції О. Сухомлинська // Освіта України. — 2005. — 24 черв. (№ 47/48). — С. 8.
12. Кулаковська Т. Науково-методична діяльність НБУВ та її вплив на становлення мережі бібліотек науково-дослідних установ НАН України у 20–30-х роках ХХ ст. // Бібл. вісн. — 2004. — № 3. — С. 2-11.
13. Організація роботи бібліотеки загальноосвітнього навчального закладу / АПН України. ДНПБ України. УБА; Авт.-упоряд.: П. І. Рогова, І. І. Хемчян, Р. П. Гаврилюк та ін. // Шкіл. світ. — 2002. — № 42/43. — С. 1-62; № 46/47. — С. 1-61; 2003. — № 13. — С. 1-23.
14. Планування та звітність бібліотеки інституту післядипломної педагогічної освіти: Метод. рек. / Акад. пед. наук. України. Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського, Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти АПН України; Уклад. В. П. Здановська; Наук. ред. П. І. Рогова. — К., 2004. — 75 с.
15. Рогова П. І. Мережа освітянських бібліотек: шляхи розвитку та модернізації // Освіта України. — 2003. — 19 груд. (№ 95). — С. 10.
16. Рогова П. І. Педагогічні бібліотеки України (II пол. ХІХ ст. — 20-ті роки ХХ ст.): Дис. ... канд. іст. наук. — К., 2004. — 265 с.
17. Рогова П. І., Здановська В. П. Шкільна бібліотека як віддзеркалення освітньої політики навчального закладу // Освіта України. — 2005. — 5 квіт. (№ 26). — С. 8-9.
18. Свобода А. Методична діяльність як типологічна функція національної бібліотеки: (Перспективи розвитку в НБУВ) // Шкіл. б-ка. — 2002. — № 7. — С. 18-22.
19. Смаглова Н. Науково-методична діяльність бібліотек як фактор розвитку бібліотечно-інформаційних ресурсів України // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / Редкол.: О. С. Онищенко та ін. — К., 2001. — Вип. 7. — С. 160-166. — Бібліогр.: 11 назв.

20. Тюлина Н. И. Национальная библиотека. Опыт типологического анализа. – М., 1988. – 184 с.
21. Формування інформаційної культури учнів загальноосвітніх навчальних закладів / АПН України ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; Упоряд. А. І. Рубан; Наук. консультант Я. О. Чепуренко; Наук. редактори: П. І. Рогова, В. І. Лутовинова; Літ. ред. Л. І. Стельмах; Відп. за вип. І. І. Хемчян. – К., 2006. – 152 с.
22. Хемчян І. І. Модернізація навчально-тематичних планів підвищення кваліфікації бібліотекарів загальноосвітніх навчальних закладів: нагальна потреба сьогодення // Вісн. Кн. палати. – 2005. – № 6 – С. 25-28.
23. Чачко А. С. Методическая деятельность и специальность «организатор-методист» // Науч. и техн. б-ки СССР – 1985. – № 1. – С. 14-21. – Библиогр.: 21 назв.

Інна Лобановська

Науково-методичне забезпечення процесів каталогізації в бібліотеках освітянської галузі України

Питання каталогізації – одне з найскладніших і найважливіших у бібліотечній науці та практиці, оскільки ні обмін інформацією між бібліотеками, ні пошук у власних базах даних, ні якісне та ефективне функціонування бібліотеки в цілому неможливі без добре організованого довідково-пошукового апарату (ДПА) як у традиційній (картковій чи книжковій), так і в електронній формі. З питань бібліографування документів, організації, ведення та редагування каталогів і картотек і досі є багато проблем, починаючи від вибору форми заголовка документа для складання бібліографічного запису, наведення інших бібліографічних даних, лінгвістичного забезпечення каталогізації, систематизації документів за різними класифікаційними системами, предметизації та координатного індексування документів і закінчуючи функціонуванням системи каталогів та картотек у цілому.

Бібліотеки нині мають фонди, обсяги яких набагато перевищують можливість людини сприймати. Тому важливою умовою їх ефективного функціонування є структурування фондів і забезпечення їх прозорості. Спільна мета діяльності бібліотек – надавати максимально повну інформацію як про всю сукупність документів, так і про наявні одиничні носії інформації. При цьому бібліотечні фонди мають бути опрацьовані так, щоб вимоги користувачів щодо отримання в найкоротші терміни вичерпної інформації про документи збігалися з можливостями бібліотеки надавати таку інформацію.

Цього можна досягти лише за умови якісного ДПА бібліотеки. Процеси, що забезпечують функціонування ДПА (бібліографування та індексування документів, організація, ведення й редагування каталогів і картотек) становлять суть каталогізації.

Проблеми каталогізації є предметом розгляду й наукових досліджень як за кордоном, так і в нашій країні. Серед дослідників, які займаються питаннями каталогізації, передусім слід назвати науковців Харківської державної академії культури Н. Кушнарєнко [5], В. Удалову [4; 5; 14], В. Сєдих [14], Г. Терентьєву [14], Е. Карачинську [4]. Їхні фундаментальні дослідження є значним внеском у вітчизняне каталогознавство. Локальні дослідження з певних напрямів проводять фахівці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Національної парламентської бібліотеки України, обласних наукових бібліотек [2; 3; 11; 13]. Велику увагу питанням функціонування бібліотечних каталогів приділяє відомий російський бібліотекознавець Е. Сукіасян [15].

Незважаючи на те, що низку проблем тією чи іншою мірою розв'язано, чимало з них ще лишається і досі не вирішеними. Зокрема, це стосується питань бібліографування та індексування документів, функціонування бібліотечних каталогів, використання нових інформаційних технологій, програмного забезпечення автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем, наукової організації праці в бібліотеках у нових умовах господарювання тощо. Це пояснюється відсутністю координаційного центру з питань каталогізації на державному рівні, відомчою роз'єднаністю бібліотек, недостатністю державної підтримки, насамперед фінансової.

Окремо слід спинитися на проблемі професіоналізму бібліотечних працівників у цілому і каталогізаторів зокрема.

На сьогодні у нашій країні немає єдиних стандартизованих кваліфікаційних вимог до бібліотечних працівників. Крім того, значною мірою не задовольняється потреба в бібліотечних кадрах. Тому в бібліотеках України поруч з фахівцями з вищою чи середньою спеціальною освітою працюють педагоги та історики, філологи та юристи, випускники різноманітних вищих навчальних закладів, що є абсолютно неприпустимим у більшості розвинених країн.

Для реалізації глобальних завдань, що стоять перед бібліотеками на сучасному етапі, потрібні фахівці нової генерації з високим рівнем інформаційної культури, які вільно володіють методами нових інформаційних технологій, навичками пошуку та опрацювання різних видів інформаційних ресурсів.

Сучасний каталогізатор має знати основи бібліотечної справи в цілому, розуміти, яке важливе місце займають бібліотеки в системі інших установ і організацій, яка їхня роль у суспільстві тощо. Сюди можна віднести й проблеми, пов'язані з бібліотечними фондами, роботою з користувачами, широким комплексом бібліографічних знань. У будь-якому випадку каталогізатор має бути людиною широкої культури з відповідною освітою. Відповідальність його перед читачами, які користуються каталогами й картотеками, надзвичайно висока. Звідси випливає потреба постійно удосконалювати, збагачувати свої знання.

Як же забезпечити постійний високий рівень професійних, спеціальних знань? Є тільки один шлях – повсякденна, систематична самоосвіта, що стає життєвою потребою. Тому виникає питання цілеспрямованого навчання, перенавчання й підвищення кваліфікації фахівців бібліотек на робочому місці. Сприяти цьому – один із основних напрямів діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як головного галузевого науково-методичного центру бібліотек освітянської галузі України.

Основне завдання мережі освітянських бібліотек – створити систему бібліотечно-інформаційного забезпечення наукових, науково-педагогічних та управлінських кадрів, викладачів і студентів вищих навчальних закладів на різних етапах набуття й удосконалення професійних знань, усіх учасників навчального процесу [12]. Сприяти досягненню високої якості надання бібліотечно-інформаційних послуг бібліотеками різних рівнів покликана науково-методична діяльність ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, основу якої становить розроблення нових форм і методів раціональної організації бібліотечних процесів. Науково-методична робота охоплює всі сторони діяльності Бібліотеки. Її головні напрями – це створення нормативної та методичної документації, розроблення технологічних і виробничих документів, збирання й накопичення всього нового, що є в бібліотечній справі, вивчення практичного досвіду, аналіз помилок, створення банку даних про позитивне й негативне, сприяння підвищенню кваліфікації працівників бібліотек галузі.

Головний структурний підрозділ ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, який здійснює і координує науково-методичну діяльність, – це відділ наукового і прикладного бібліотекознавства. Крім того, усі відділи Бібліотеки також беруть участь у методичній роботі за основними напрямками своїх функціональних обов'язків, оскільки саме там зосереджені найбільш кваліфіковані кадри.

Головними напрямками діяльності відділу наукового опрацювання й каталогізації документів ДНПБ є наукове опрацювання й каталогізування документів, науково-дослідна робота з проблем галузевого бібліотекознавства та бібліографознавства, інформаційна діяльність і популяризація фондів Бібліотеки, виховання інформаційної культури користувачів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, науково-методичне забезпечення діяльності бібліотек освітянської галузі з питань каталогізації, що здійснюється за такими напрямками:

- ♦ документаційне забезпечення процесів каталогізації;
- ♦ наукова організація праці та нормування роботи з каталогами;
- ♦ сприяння поліпшенню якості роботи бібліотек через підвищення кваліфікації працівників.

Науково-методична робота неможлива без внесення до всіх бібліотечних процесів елементів аналізу та узагальнення. Результати аналізу втілюються в інструктивно-нормативну документацію [16]. Створення такої документації є одним із головних напрямів, вихідних етапів методичної роботи.

Бібліотечна практика, тривалий час орієнтована на жорсткі типові регламентуючі документи (статути, положення, правила тощо), потребує розроблення власних нормативних актів, що відображатимуть і закріплюватимуть її особливості. У ході такої роботи бібліотечки, як правило, стикаються з труднощами, пов'язаними з особливостями складання й затвердження цих документів. У сучасній ситуації вони не мають повної інформації про значення нормативних актів, не завжди правильно використовують їх для офіційного обґрунтування та реалізації конкретних напрямів своєї роботи.

Надійність функціонування ДПА бібліотечки значною мірою залежить від стану нормативної бази, одним з найважливіших компонентів якої є науково-методична й технологічна документація. Правильно побудовані документи забезпечують відтворюваність технологічних процесів і операцій, зниження суб'єктивізму дій людини та часові й інтелектуальні витрати в процесі їх виконання. Особливого значення проблема набуває в умовах тісної взаємодії виконавців, коли потрібні високий рівень взаєморозуміння між учасниками процесу, єдині, уніфіковані рішення в різних ситуаціях, оскільки йдеться про один із найскладніших технологічних процесів – каталогізацію. Слід зазначити, що з деяких питань діючі документи застаріли, а з інших – їх зовсім немає. Це спонукало фахівців відділу наукового опрацювання

й каталогізації документів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського одним із провідних напрямів своєї наукової діяльності обрати розроблення нормативно-інструктивної та методичної документації з питань каталогізації як для задоволення потреб Бібліотеки, так і з метою науково-методичного забезпечення діяльності бібліотек освітянської галузі.

У рамках НДР «Створення, становлення і розвиток мережі освітянських бібліотек України (X–XX ст.)» упродовж 2001–2005 рр. підготовлено понад 40 регламентуючих документів. Серед них «Положення про відділ наукового опрацювання й каталогізації документів ДНПБ України», «Шлях документів у відділі наукового опрацювання й каталогізації документів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (інструкція)», «Технологічні карти на основні процеси в роботі відділу наукового опрацювання й каталогізації документів», «Традиційні каталоги наукових бібліотек освітянської галузі: Організація, ведення й редагування: Методичні рекомендації», «Каталоги й картотеки Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського: Пам'ятка користувача», «Правила заповнення полів у базах даних «Дисертації» та «Автореферати дисертацій» (тимчасова інструкція)», «Положення про систему каталогів і картотек ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського»; робочі таблиці класифікування за УДК і ББК; положення про всі каталоги й картотеки, що перебувають у віданні відділу, а також інструкції з організації, ведення та редагування абеткових і систематичних каталогів та картотек, посадові інструкції працівників відділу та ін.

Розглянемо окремі з них докладніше. У 2001 р. колектив ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського підготував збірник інструктивно-методичних документів «Організація роботи бібліотеки загальноосвітнього навчального закладу» [10]. Це перший в Україні посібник з законодавчими, нормативними, методичними матеріалами на допомогу шкільним бібліотекарям, без знання й використання котрих неможливо організувати роботу бібліотеки на високому рівні. Фахівці відділу наукового опрацювання й каталогізації документів розробили два розділи збірника: «Опрацювання документів» та «Організація довідково-бібліографічного апарату», в яких розглянуто всі складові процесу каталогізації з дотриманням вимог чинних стандартів, нормативних документів і методичних рекомендацій, зокрема систематизація документів, складання бібліографічних записів, організація, ведення та редагування каталогів і картотек, а також технічне оброблення документів.

Крім того, у збірнику вміщено вперше в Україні розроблені україномовні «Робочі таблиці ББК для шкільних бібліотек». У підготовці їх виникла нагальна потреба. Це пояснюється тим, що від упровадження в практику роботи другого видання таблиць ББК для дитячих і шкільних бібліотек (М., 1986) минуло чимало часу. Таблиці, орієнтовані переважно на зміст вітчизняної літератури 70-80-х років минулого століття, багато в чому застаріли. За цей час відбулися істотні зміни як у суспільному житті нашої країни, так і в усьому світі. Розвиток культури, науки, економіки, техніки та інших галузей знань спонукав до підготовки нової редакції таблиць (М., 1998). На жаль, до шкільних бібліотек України вони практично не потрапили. Варто також зазначити, що розроблені в Росії і видані російською мовою ці таблиці багато в чому не відповідають потребам сучасної української бібліотечної науки і практики.

Виходячи з того, що останнім часом відкрито багато нових шкіл, а попереднє видання таблиць є вже бібліографічною рідкістю і попит на нього зріс у кілька разів, науковці відділу підготували «Робочі таблиці ББК для шкільних бібліотек». В їх основу покладено російські таблиці ББК для масових (М., 1999), дитячих та шкільних бібліотек (М., 1998). Використано методичні рекомендації НПБ України, розробки НБУ для дітей, досвід роботи інших бібліотек України, а також власні напрацювання. Таблиці призначені для працівників бібліотек різних типів шкіл, але можуть стати в пригоді бібліотекарям закладів середньої профтехосвіти, а також дитячих та інших бібліотек, які обслуговують дітей.

Корисними для працівників освітянських бібліотек різних рівнів можуть стати й Робочі таблиці ББК (розділ «74 Освіта. Педагогічна наука»), розроблені фахівцями відділу на основі таблиць ББК для обласних бібліотек (М., 1982). При цьому використано матеріали таблиць для наукових (М., 1966) і масових (М., 1999) бібліотек з урахуванням змін у систематизації документів із питань освіти, відображених в окремих виданнях доповнень і виправлень до ББК, а також систематичних каталогів НПБ України та НБУВ, власні напрацювання. Таблиці містять як основні, так і утворені за допомогою типових ділень готові індекси систематизації з усіх підрозділів розділу. Вони призначені для організації систематичних каталогів і картотек ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, а також можуть бути корисними для бібліотек із великим обсягом документів з питань освіти й педагогічної науки, фонди й довідково-пошуковий апарат яких органі-

зовано за таблицями ББК для обласних або масових бібліотек. Таблиці класифікації передано до провідних бібліотек освітньої галузі України, а також розповсюджуються в електронному вигляді за запитом окремих бібліотек.

Проблеми наукової організації праці (НОП) у галузі каталогізації в нашій країні поки що серйозно не вивчалися і, на жаль, сучасних розробок із цих питань у бібліотечній діяльності України немає. Можна назвати лише кілька видань, у яких проблеми НОП розглядаються побіжно в контексті загальнобібліотечної діяльності.

Якість роботи каталогізаторів багато в чому залежить від належної організації праці кожного співробітника в тісному поєднанні з діяльністю бібліотеки в цілому. Поняття НОП передбачає такі характеристики: управління трудовим колективом; розподіл праці й кооперування в управлінні колективом; добір і раціональне використання кадрів, підвищення кваліфікації й атестація фахівців; організація робочих місць і створення сприятливих умов праці; нормування й планування праці; оцінка ефективності та якості праці й стимулювання працівників [6]. Частина цих питань належить до компетенції адміністрації установи, а частина розв'язується безпосередньо в структурному підрозділі бібліотеки, який займається каталогізацією.

Одним з головних напрямів наукової організації праці є нормування. За допомогою науково обґрунтованих норм визначаються витрати робочого часу на виконання тих чи інших видів робіт і окремих операцій, розраховується кількість працівників та ін. Норми допомагають організувати планування та облік роботи, сприяють підвищенню продуктивності праці й зміцненню дисципліни, створюють сприятливі умови для підвищення ефективності праці.

Трудовитрати розраховуються за типовими нормами на всі процеси опрацювання документів й організації та ведення каталогів. Якщо на якийсь вид роботи типових показників немає, їх визначають дослідним шляхом.

З метою обґрунтування планових показників, наукової організації праці та нормування робіт науковці відділу розробили «Технологічні карти на основні процеси в роботі відділу наукового опрацювання й каталогізації документів». В основу їх покладено:

- ♦ дані вивчення, узагальнення та оцінювання різноманітних нормативних документів з питань бібліотечної справи;
- ♦ матеріали вивчення стану існуючої організації праці;

♦ досвід роботи з нормування праці провідних бібліотек м. Києва;

♦ результати аналізу й дослідження витрат часу на виконуваних у відділі роботи і чинники, що на них впливають;

♦ результати фотографії (самофотографії) робочого часу та хронометражних спостережень, проведених у відділі;

♦ результати аналізу трудових процесів та організації робочих місць працівників відділу.

Технологічні карти розроблено на такі процеси:

♦ приймання та передавання документів;

♦ каталогізування документів (систематизація, складання бібліографічних записів документів, організація, введення й редагування каталогів і картотек);

♦ технічне оброблення документів;

♦ складання бюлетеня нових надходжень документів.

У ході розроблення технологічних карт у нормах враховували час на допоміжні операції, зокрема обслуговування робочого місця; заготовляння ярликів; прокладання копії під час друкування; виймання та закріплення стержнів під час розставлення карток у каталогах тощо.

Технологічні карти розроблено на основні види робіт і процеси, що виконуються без застосування комп'ютерних технологій. У ході впровадження нових інформаційних технологій норми переглядатимуться й уточнюватимуться.

На сьогодні значною мірою відчувається брак фахової літератури з питань каталогізації – наукової, довідкової, навчальної, нормативної, методичної тощо. Крім того, останнім часом переважають дослідження електронних каталогів, тоді як проблеми традиційних залишаються поза увагою науковців. Хоча б для часткового розв'язання цих проблем науковці відділу підготували методичні рекомендації «Традиційні каталоги наукових бібліотек освітянської галузі: Організація, ведення й редагування». У процесі підготовки цих рекомендацій враховано кращі надбання вітчизняного каталогознавства радянських часів, використано останні дослідження українських і російських бібліотекознавців, а також власні напрацювання. Головна мета посібника – допомогти працівникам наукових бібліотек освітянської галузі в удосконаленні функціонуючих у них традиційних каталогів, тим самим безпосередньо сприяти підвищенню якості й ефективності обслуговування користувачів. Цій меті підпорядкована його структура, зміст і наповнення. У посібнику висвітлюються теоретичні,

методичні, практичні та організаційні проблеми бібліотечної каталогізації. Зокрема визначено функції каталогів, їх види і форми, розглянуто вимоги до каталогів, наведено методичні рекомендації щодо організації, ведення й редагування абеткових і систематичних каталогів, визначення якості, ефективності використання, обслуговування користувачів біля каталогів, правила складання абетково-предметного покажчика (АПП) до систематичних каталогів, а також висвітлено питання наукової організації праці та нормування роботи з каталогами.

Велика кількість значних за обсягом додатків стане в пригоді бібліотечним працівникам під час розроблення інструктивно-нормативної документації з питань каталогізації. Наведені в додатках положення, інструкції та інші матеріали можуть бути використані повністю або бути зразком для підготовки власних матеріалів. Звичайно, умови конкретної бібліотеки визначають необхідність творчого переосмислення рекомендацій із урахуванням своїх особливостей, зокрема складу користувачів, обсягу, структури та складу бібліотечних фондів, складу та обсягів бібліотечних каталогів, штату й фахового рівня бібліотечних працівників, матеріально-технічного забезпечення бібліотеки тощо. До рекомендацій додано також розгорнутий список літератури з висвітлених питань. Посібник дасть змогу якнайповніше використовувати внутрішні резерви бібліотек, раціонально розв'язувати питання організації праці, підвищувати якість та оперативність наукового опрацювання й каталогізування документів, а також сприятиме якісному й ефективному використанню каталогів для задоволення інформаційних потреб користувачів. Методичні рекомендації призначені для фахівців спеціальних педагогічних бібліотек різних рівнів, вони можуть бути корисними й бібліотекарям інших книгозбірень.

З усіма розробленими документами можна ознайомитися, а також одержати їхні електронні копії в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

На основі викладеного можна зробити висновок, що удосконалення традиційних і розвиток нових інформаційних технологій у бібліотеках потребують надійного забезпечення регламентуючою документацією. Робота ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського в цьому напрямі триває. Але на даному етапі основна увага науковців відділу наукового опрацювання й каталогізації документів приділяється дослідженню й упровадженню в процеси каталогізації нових інформаційних технологій та їх документальному

забезпеченню. У найближчих планах роботи відділу – підготовка методичних рекомендацій з координатного індексування документів і заповнення поля «Ключові слова» електронного каталогу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та ін.

Література

1. Бойкова О. Ф. Локальные нормативные акты как правовые инструменты управления библиотекой / Бойкова О. Ф. // Библиотечное дело – 2004: Всеобщая доступность информации: Матер. Девятой междунаrod. конф. (22-24 апр. 2004 г.). – М.: МГУКИ, 2004. – Режим доступа: <http://libconfs.narod.ru/2004/msuca4-tez.htm>. – Загл. с экрана.
2. Гриб Н. Сучасні проблеми редагування алфавітних каталогів / Ніла Гриб // Бібл. вісн. – 1997. – № 5. – С. 14-16.
3. Дідик М. Дослідження ефективності та якості алфавітних каталогів у ЛНБ ім. В. Стефаника / Марія Дідик // Бібл. вісн. – 1998. – № 3. – С. 19-21.
4. Карачинська Е. Т. Бібліотечні каталоги: Навч. посіб. / Е. Т. Карачинська, В. К. Удалова. – Х.: Основа, 1992. – 160 с.
5. Кушнарєнко Н. М. Наукова обробка документів: Підручник / Н. М. Кушнарєнко, В. К. Удалова. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Знання. 2004. – 331 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
6. Научная организация труда в управлении производственным коллективом: Общеотрасл. науч.-метод. рек. – 2-е изд., перераб. и доп. / НИИ труда Гос. ком. СССР по труду и соц. вопросам. – М.: Экономика, 1991. – 286 с.
7. Организация и ведение алфавитного каталога: Инструктивно-метод. указания / Сост.: В. И. Белая, Э. А. Бервеченко; Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина. – М., 1984. – 222 с.
8. Организация работы научно-технической библиотеки: (Метод. рек.). – 6-е изд., перераб. и доп. – М.: ГПНТБ СССР, 1989. – 320 с.
9. Организация, ведение и редактирование систематических каталогов и алфавитно-предметных указателей к ним в Государственной библиотеке СССР им. В. И. Ленина: Инструкции и метод. рекомендации / Сост.: Н. Н. Геращенко и др.; Отв. ред. Э. Р. Сукиасян; Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина. – 2-е изд., доп. и перераб. – М., 1986. – 127 с.
10. Організація роботи бібліотеки загальноосвітнього навчального закладу // Шк. світ. – 2002. – № 42-43, № 46-47; 2003. – № 13.
11. Організація роботи бібліотеки науково-дослідної установи Національної академії наук України. Вип. 2. Нормування праці: Зб. матеріалів / НБУВ. – К., 1999. – 30 с.
12. Положення про мережу освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та АПН України: Затв. спільн. наказом Мін. освіти і науки України та Акад. пед. наук України від 30.05.2003 р. № 334/31 // Інформ. зб. М-ва освіти і науки України. – 2003. – № 21. – С. 27-32.
13. Порядок розстановки бібліографічних записів в алфавітному каталозі за загальним українсько-російським алфавітом: Метод. рек. / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка; Уклад. Т. М. Гришук. – Х., 2003. – 30 с.
14. Сєдих В. В. Бібліотечні каталоги як інформаційно-пошукові системи: Навч. посіб. / В. В. Сєдих, Г. П. Терентьєва, В. К. Удалова; Харків. держ. акад. культури. – Х.: ХДАК, 2003. – 193 с.
15. Сукиасян Э. Р. Библиотечные каталоги: Метод. материалы / Э. Р. Сукиасян. – М.: ИПО Профиздат. – 2002. – 192 с. – (Сер. «Соврем. б-ка»; Вып. 19).
16. Юрьева Т. Ю. Технологические аспекты методической деятельности / Т. Ю. Юрьева // Науч.-техн. б-ки. – 2003. – № 8. – С. 26-35.

Три етапи інформатизації
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Під впливом процесів глобальної інформатизації, зумовлених реаліями становлення нових цінностей і нових форм організації життя на початку ХХІ ст., світове суспільство переходить до більш широкого розуміння завдань бібліотек. Кардинальні зміни, що відбуваються у сучасному суспільстві і світі, потребують реформування всієї системи роботи бібліотек.

Упродовж тисячоліть історії розвитку бібліотек основою їх системи роботи був бібліотечний фонд, тобто зібрання різноманітних документів, які певним чином організовані та зберігаються в інтересах певних категорій користувачів. Науковою проблемою, особливо в радянські часи, вважали так зорганізувати бібліотечні фонди, щоб за мінімальних витрат вони якнайкраще відповідали вимогам користувачів. У фонді не повинно бути зайвої літератури, організація фондів за тематичним та галузевим принципом сприяла розв'язанню фінансових проблем, прискорювала процедури пошуку потрібних документів.

Наші часи вносять парадигматичні зміни в систему роботи бібліотек. Поняття «бібліотечний фонд» поступово трансформується у конструктивніше поняття – інформаційний ресурс, який краще відповідає сучасній місії бібліотеки. Про таку трансформацію свідчить досвід кращих світових бібліотек, зокрема університетських бібліотек США, котрих визнають лідерами у справі впровадження інформаційних технологій.

Кардинальне зростання ролі інформації в постіндустріальному суспільстві, прискорення темпів життя веде до того, що користувача дедалі частіше цікавлять не книжка, як така, а саме інформація з того чи іншого приводу, стаття, розділ або навіть окремі сторінки з видання. Він не має часу передивлятися всю книжку і справедливо чекає, що бібліотека допоможе в пошуках. Користувача вже не цікавить чи є у наявності потрібний твір у фондах бібліотеки. Йому важливо знати чи отримає він доступ до інформаційних ресурсів. Він також прагне одержати доступ до цих ресурсів, не виходячи з офісу або, навіть, з власної домівки.

Зважаючи на потреби користувача, провідні бібліотеки запроваджують у себе інформаційні технології, створюють сайти, повнотекстові бази даних, потужні засоби електронної доставки доку-

ментів. Відповідно до сучасних світових концепцій бібліотеки із традиційних книгозбірень повинні перетворитися в інформаційні ворота (Gateway), що відкривають користувачеві доступ до світових інформаційних ресурсів. Тож слід визнати: якщо немає потужної електронної складової в середині бібліотеки та за її межами, то немає сенсу навіть говорити про бібліотечний ресурс.

Йдучи шляхом революційних перетворень, зумовлених реаліями становлення нових цінностей і нових форм організації освіти, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського поставила за мету створити в Бібліотеці певну структуру, що ґрунтується на найсучасніших засобах інформаційно-комунікаційних технологій і є національним сегментом у складі глобальної світової інформаційної мережі з питань педагогіки та освіти.

З огляду на скрутне фінансове становище освітянської галузі в Україні було прийнято рішення створити таку структуру в три етапи.

Перший етап інформатизації пов'язаний зі створенням в Інтернеті сайту ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Метою цього заходу було, з одного боку, ознайомити освітянську спільноту України з творчим і науковим потенціалом ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, а з іншого – надати віддаленим користувачам максимально можливий обсяг інформаційних послуг. Перша, так би мовити інтровертна, частина цього етапу повністю була реалізована в 2003 році. На сторінках сайту зацікавлений користувач може дізнатися про фонди Бібліотеки, склад її каталогів та картотек, послуги, що надаються користувачам, а також отримати інформацію про нові надходження до Бібліотеки, про її науково-методичні, інформаційні та біобібліографічні видання, про заходи, які вона проводить, перспективи розвитку, режим роботи, вимоги до читачів. Певний інтерес користувачів викликає навігатор в Інтернеті, завдяки якому дається змога одержати інформацію зі сторінок фахових освітянських електронних видань, офіційних сайтів та сайтів інших бібліотек.

Інша частина цього етапу, так би мовити екстравертна, ще в стадії становлення. Реалізуючи цю частину, бібліотека відповідно до світових тенденцій має сконцентрувати увагу на наданні ширшого асортименту інформаційних послуг користувачам, як онлайнових (повнотекстові бази даних), так і інтерактивних (чат, форум, телеконференція, віртуальна довідка тощо).

Для реалізації другого етапу інформатизації потрібні потужніші програмно-інформаційні ресурси. Головним завданням цього етапу є створення електронного каталога. Це перший крок до

трансформації традиційної книгозбірні в сучасну бібліотеку. Для того, щоб визначити ступінь, так би мовити, «сучасності» бібліотеки, зазвичай запитують, чи має вона електронний каталог.

Однак перш ніж створювати електронний каталог, бібліотека має з'ясувати для себе, яку мету вона перед собою ставить:

- ♦ заміна зношеного паперового каталога на електронний;
- ♦ удосконалення пошуку документів;
- ♦ запобігання такого становища, коли та сама бібліографічна одиниця багаторазово обробляється бібліографами різних бібліотек.

Перша мета актуальна для великих бібліотек з кількістю карток у каталозі до десятків мільйонів. Там експлуатаційні витрати на паперовий каталог можуть перевищити ті, що пов'язані з електронним. З метою скорочення витрат, пов'язаних з ретрокаталогізацією фондів у таких бібліотеках, зазвичай вдаються до створення імідж-каталога, де паперові картки замінюють на їх електронні фотографії. Пошуковий механізм при цьому майже не змінюється.

Друга мета актуальна для універсальних наукових бібліотек із широкою номенклатурою предметних рубрик. Позитивного ефекту там досягають завдяки використанню під час створення електронного каталога спеціальних машиночитних форматів, що забезпечують пошук не лише за автором твору і предметною рубрикою, а дають змогу створити користувачам велику кількість точок доступу для пошуку. При цьому позитивний ефект залежить від коректного вибору типу машиночитаного формату.

Третя мета актуальна для всіх без винятку бібліотек. Реалізація її пов'язана з процесами корпоратизації бібліотек. Бібліотеки повинні створити корпорацію, щоб на основі поділу праці зробити інтелектуальний продукт, а потім уже спільно його використовувати. Створення такого продукту пов'язане з певними технологічними й організаційними труднощами. Дехто вважає, що для досягнення позитивного ефекту під час створення електронного каталога треба користуватися однотипними бібліотечними інструментальними програмами. (Не зовсім коректно їх називають автоматизованими бібліотечно-інформаційними системами – АБІС.) Насправді позитивний ефект зовсім не залежить від типу АБІС. Він цілком залежить лише від коректного вибору машиночитаного формату й чіткої організації праці в корпорації. Корпоратизація характеризує не стільки електронний каталог як такий, скільки спосіб його створення. Часто, говорячи про корпоративний каталог, розуміють зведений каталог. Але зведений каталог може бути створений не лише корпоративним шляхом.

В умовах ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського проблема заміни паперового каталога на електронний з метою запобігання зношенню не є актуальною. Залишаються проблеми удосконалення пошуку документів у каталозі та запобігання багаторазового оброблення тієї самої бібліографічної одиниці. Тож проблема вибору типу машиночитаного формату (UNIMARC, USMARC або MARC21), вироблення на їх основі внутрішнього формату усе ще на порядку денному в бібліотеках.

Головним завданням третього етапу інформатизації є підготовка відповідної бази для виконання в повному обсязі завдань ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як науково-методичного, інформаційно-бібліографічного та ресурсного центру мережі освітянських бібліотек України. Для виконання цього етапу потрібно добре усвідомити Бібліотекою ролі і місця її в системі освіти, сутності та змісту її інформаційного ресурсу як складової національного сегмента всесвітньої мережі. Першим кроком на цьому шляху є створення проекту Концепції інформатизації мережі бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів України, головними напрямками якої є трансформація бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів у бібліотечно-інформаційні ресурсні центри, інтеграція бібліотечно-інформаційних ресурсних центрів загальноосвітніх навчальних закладів у національний та світовий інформаційний простір.

У результаті реалізації третього етапу інформатизації має посилитися роль не лише ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, а й усіх бібліотек освітянської мережі в повноцінному інформаційному забезпеченні навчально-виховного процесу, прискориться їх інтеграція у світовий інформаційний простір. Реалізація третього етапу сприятиме підвищенню рівня загальної середньої освіти в державі, прискоренню інтеграції України в європейське і світове співтовариство.

Література

1. Ершова Т. В., Хохлова Ю. Е. Информационное общество и будущее библиотек // Науч. и техн. б-ки. – 1998. – № 1. – С. 38-41.
2. Кристальный Б., Нисневич Ю. На пороге информационного общества // Информационные ресурсы России. – 1997. – № 6. – С. 15-18.
3. Немошкатоенко В. В. До проблеми формування національної інформаційної бази // Бібл. вісн. – 1998. – № 3. – С. 14-17.
4. Концепція інформатизації мережі бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів України / АПН України: ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Ав. кол.: О. В. Сухомлинська (кенр.), В. Ю. Биков, П. І. Рогова, Ю. І. Артемов // Освіта України. – 2006. – 17 березн. (№ 21). – С. 6.

Сайт ДНПБ України
ім. В. О. Сухомлинського –
крок до світового
інформаційного простору

У ХХІ ст. людська цивілізація вступила в нову інформаційну епоху свого розвитку, що характеризується швидким поширенням інформаційних технологій. Інформатизація, перехід до застосування сучасних інформаційних систем у сфері науки й освіти забезпечують принципово новий рівень одержання й узагальнення знань, їх поширення і використання. Забезпечення вільного (у тому числі віддаленого) доступу користувачів до електронних ресурсів вважається одним із першочергових завдань інформаційного обслуговування науки, освіти і культури.

Невід'ємною частиною діяльності наукової бібліотеки є науково-дослідна робота в галузі бібліотечної справи. Сьогодні основний пріоритетний напрям цієї діяльності – вивчення ефективності впровадження нових інформаційних технологій у повсякденну практику бібліотек.

Питанням змісту бібліотечних веб-сайтів та веб-сторінок присвятили свої публікації Л. Філіппова [4; 5], О. Кушнарєнко [1], О. Опаріна [2], Д. Соловяненко [3], адже перші спеціалізовані бібліотечні веб-сайти з'явилися ще на початку 90-х років ХХ століття. Планування створення веб-сайту бібліотеки передбачає обговорення багатьох питань: Яка його загальна мета? Які потреби він повинен забезпечувати? Хто буде його головним користувачем? Який зміст буде представлено на його сторінках?

Веб-сайт – ефективний засіб інформаційно-бібліографічного забезпечення фахових потреб науково-педагогічних кадрів. На його сторінках широко представлені електронні каталоги, бібліографічні бази даних, пошукові ресурси Інтернету тощо. Науково-педагогічні бібліотеки мають свою специфіку, що має бути відповідно відображена на їхніх веб-сторінках.

Метою веб-сайту ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є, по-перше, репрезентувати освітянській спільноті Бібліотеку як науково-методичний центр мережі освітянських бібліотек України і, по-друге, довести до користувачів її наукову продукцію, тобто ту вторинну інформацію, що виробляється в процесі формування, наукового оброблення, зберігання та надання користувачам первинних документів.

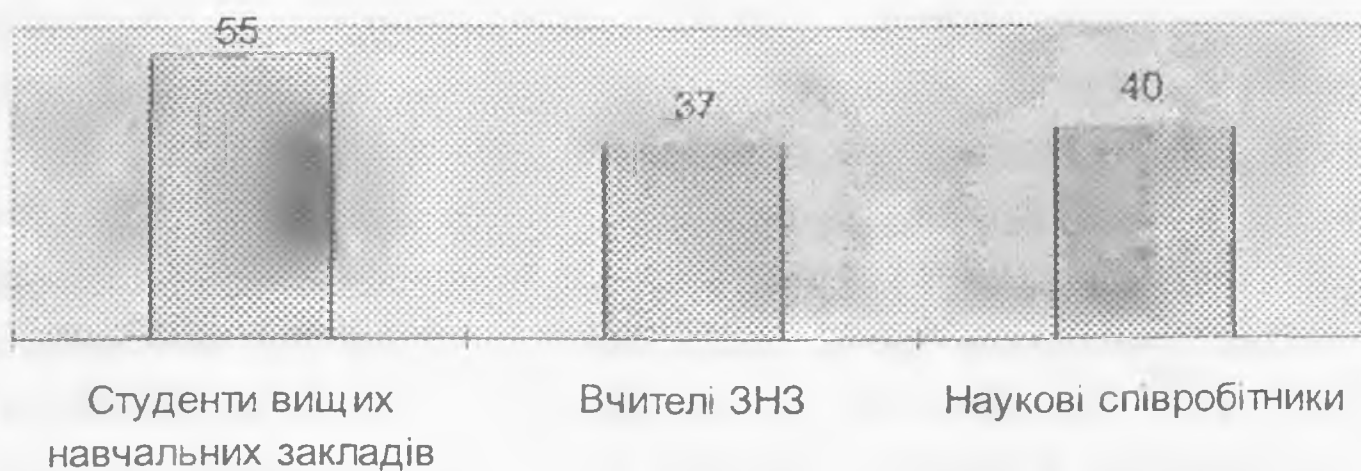

Рис 1. Категорії користувачів веб-сайту ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Веб-сайт ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського створений у 2003 році. З метою аналізу використання та удосконалення його змісту в 2005 р. ми провели анкетування щодо виявлення користувачів веб-сайту Бібліотеки. Основна мета анкетування полягала в тому, щоб з'ясувати, наскільки повноцінно представлена Бібліотека в Інтернеті зі своїми електронними продуктами та послугами. Роботу виконували в рамках НДР «Створення, становлення та розвиток мережі освітянських бібліотек в Україні (X–XX ст.)» (наук. кер. П. І. Рогова, канд. іст. наук, директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського). В анкетуванні були задіяні 132 респонденти, серед яких студентів вищих навчальних закладів – 55, учителів ЗНЗ – 37 і 40 наукових співробітників (рис. 1). Анкетування проводили як серед користувачів читальними залами головного приміщення та філії, так і безпосередньо через електронну пошту (інститути післядипломної педагогічної освіти, педагогічні навчальні заклади, обласні управління освіти).

Найуважніше вивчали думку користувача про дизайн веб-сайту Бібліотеки. У дизайні сайту важливо дотримати чітку форму представлення даних, простоту та чіткість інформації про сервіс пошуку, культуру кольору, графіки і тексту (бажано не більше трьох шрифтів і т. д.) [5]. Виходячи з того, що користувач вагався в оцінюванні інтерфейсу сайту ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (позитивну оцінку дали 50 % опитуваних, вагалися – 45 %), перед співробітниками Бібліотеки постало запитання, яка частина сайту потребує максимальної уваги? Дійшли висновку, що насамперед треба звернути увагу на головну сторінку сайту. Саме її дизайн потрібно витримувати в єдиному стилі, дотримуючись оригінальних естетичних критеріїв та рішень.

Аналізуючи відповіді на запитання про зміст матеріалів сайту, дійшли висновку, що користувачі найбільшу увагу приділяють

чотирьом розділам сайту: «Нові надходження», «Дайджест з питань педагогіки і психології», «Фахові періодичні видання», «Тематичні рекомендаційні списки» – і вимагають доповнити та розширити інші рубрики (рис. 2). Позитивна оцінка (47 %) щодо змісту матеріалів сайту зорієнтувала розроблювачів на розширення повнотекстової бази документів, зокрема авторефератів дисертацій (39 %), статей на допомогу вчителям-предметникам (29 %), сценаріїв масових заходів (31 %), законодавчої і нормативно-правової бази (22 %) (рис. 3). Оскільки найчастіше користувачі звертаються на сайт із метою написання наукових робіт, а також для самоосвіти, це переконало нас у тому, що сайт Бібліотеки допомагає в навчальному процесі на всіх рівнях, починаючи з написання курсової роботи і закінчуючи створенням дисертації. Користувачі використовують розміщену на сайті інформацію, створюючи власні методи проведення уроку, лекції, науково-педагогічної роботи, дисертації тощо.

Це дуже важлива характеристика здійсненої за наповненням сайту роботи, тому що наукові співробітники, які працювали над сайтом, ставили перед собою мету максимально поповнити електронний ресурс Бібліотеки.

Результати анкетування настільки однозначні, що тенденція бурхливого розвитку електронних бібліотек не підлягає сумніву. Перед ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського постає питання якнайшвидшого переходу від створення інформації про документ до створення баз даних повнотекстових документів, але з обов'яз-

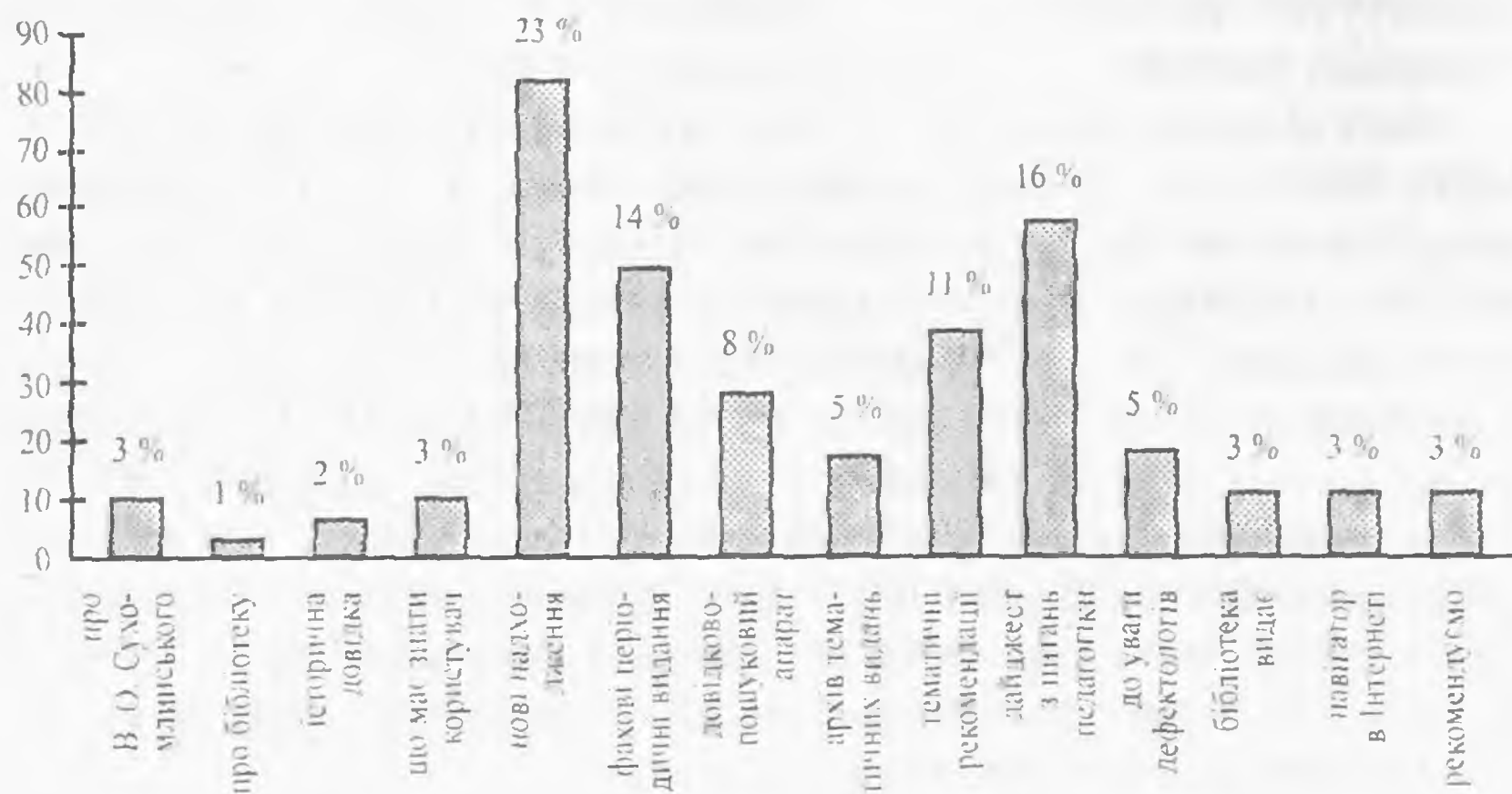

Рис. 2. Зацікавлення користувачів рубриками веб-сайту ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

ковим представленням його через систему багатоаспектного систематизованого пошуку.

Проведене анкетування користувачів дало змогу зробити такі висновки: треба корегувати змістовно-тематичне наповнення матеріалу, представленого на веб-сайті. Змістовне наповнення сайту повинно відповідати науковим та освітнім цілям і сприяти навчальному процесу, що і є головним завданням Бібліотеки. Тому, якщо ресурс створюється без стратегії і методики наповнення, дуже важливо мати відповіді на запитання: хто є його користувачем? Наскільки він користується популярністю серед основних категорій читачів Бібліотеки – студентів і викладачів? Постійно звертаються до нього, чи на нього заходять лише випадкові відвідувачі з Інтернету? [2]. Наведені вище відповіді дають змогу стверджувати, що розробники веб-сайту ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського правильно враховують цільове призначення електронних ресурсів, представлених в Інтернеті Бібліотекою.

І найголовніше, якщо бібліотека не формує власний електронний документний ресурс, вона не має майбутнього. Користувачеві потрібна не стільки електронна інформація про джерело, скільки сам повнотекстовий електронний документ [4]. Врахувавши всі пропозиції та зауваження, розробники веб-сайту намагатимуться розширити спектр інформаційної продукції, представлені на ньому, і ще раз підтвердити правильність напрямів роботи ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – створення на базі веб-сайту веб-порталу. На відміну від сайту веб-портал має не тільки

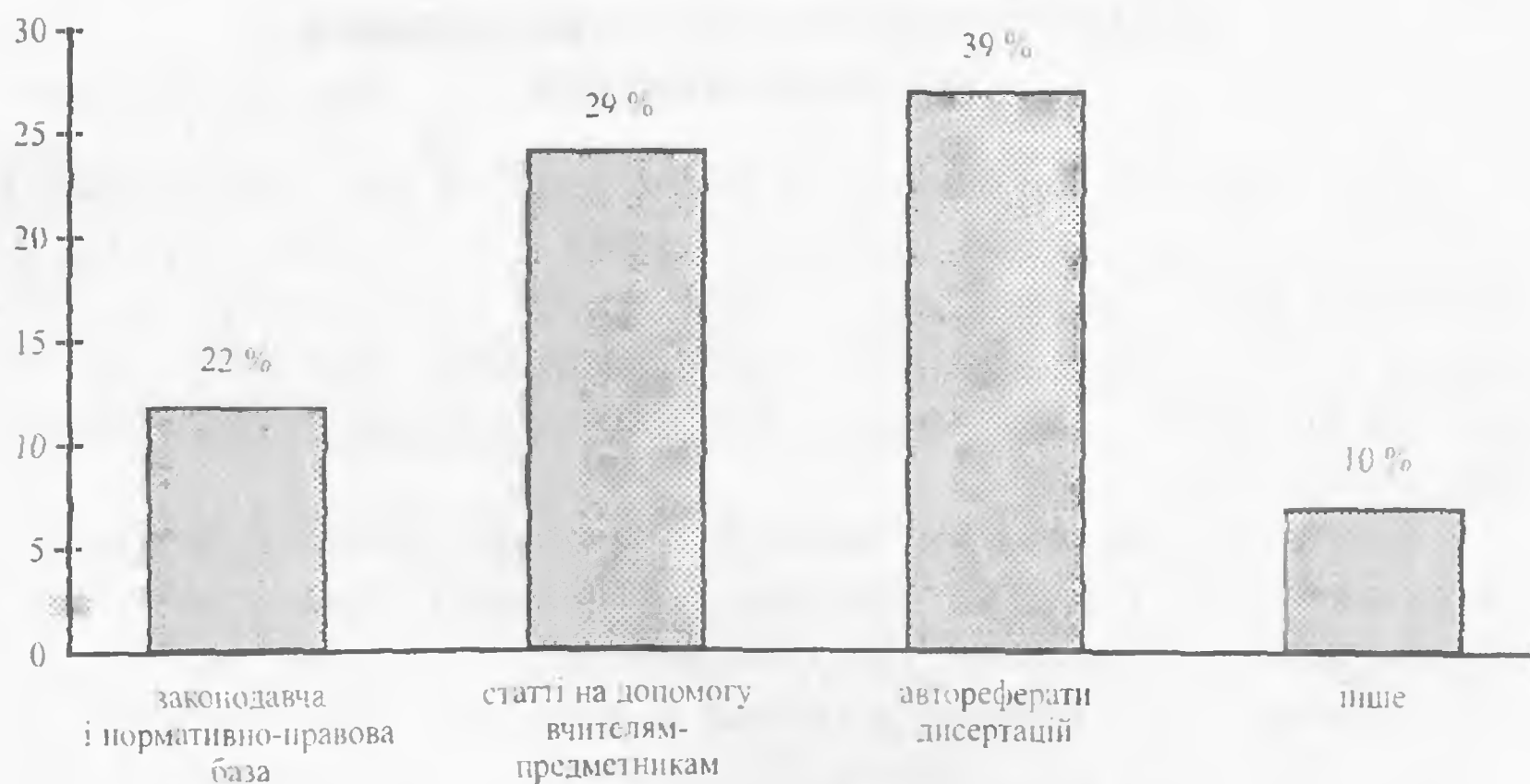

Рис. 3. Найчисельніші пропозиції стосовно тематики повнотекстової бази документів

розвинену систему зберігання повнотекстових документів, а й потужні інструменти пошуку. Причому не тільки у власних базах даних, а й на споріднених сайтах і в порталах. Такий напрям подальшої роботи відповідатиме стратегічним настановам сучасного розвитку науки та вимогам реальних користувачів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Література

1. Кушнарєнко О. М. Веб-сайт технології як засіб розкриття інформаційного потенціалу бібліотек / О. М. Кушнарєнко // Духовна культура в інформаційному суспільстві – Х.: ХДАК, 2002. – С. 208-209.
2. Опарина О. Д., Охезина Е. А. Веб-сайт в библиотечной технологии // Науч. и техн. б-ки. – 2004. – № 7. – С. 41-46.
3. Соловяненко Д. Структурний аналіз українського бібліотечного веб-сегмента мережі інтернет / Д. Соловяненко // Бібл. вісн. – 2005 – № 3. – С. 26-37. – Адреси веб-сайтів деяких б-к: с. 35-37.
4. Филиппова Л. Я. Создание контента (содержания) библиотечных веб-сайтов учебных заведений // Науч. и техн. б-ки. – 2002. – № 2. – С. 55-58.
5. Філіппова Л. Питання змісту бібліотечних Веб-сайтів в Інтернеті // Бібл. планета. – 2001. – № 3. – С. 12-15.
6. Ядрова Г. В. Опрос удаленного пользователя как инструмент изучения и оценки электронных ресурсов вузовской библиотеки // Науч. и техн. б-ки. – 2004. – № 10. – С. 28-35.

Людмила Ворон

Культурно-просвітницька діяльність ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського: інноваційний підхід

Нині в Україні відбуваються значні зміни в усіх сферах життя. Широка інформатизація, демократизація суспільства, перехід до ринкових відносин поставили перед усіма соціальними інституціями, у тому числі й бібліотеками, важливу проблему вибору шляхів розвитку і подальшої діяльності у контексті вищезначених процесів.

Бібліотеки як центри знань й інформації також реформують свою діяльність стосовно завдань, поставлених перед ними соціокультурними процесами, що відбуваються в суспільстві. Інноваційні процеси, які впроваджуються в діяльність бібліотеки, охоплюють практично всі аспекти бібліотечно-інформаційного обслуговування, впливаючи на поліпшення управління бібліотечними ресурсами і підвищення якості обслуговування користувачів.

Питання бібліотечних інновацій широко висвітлено в працях І. Сислової [13], В. Вяткін [3], С. Матліної [8], які визначили поняття бібліотечної інновації, її об'єкти та етапи бібліотечно-інноваційної діяльності. Зокрема, у статті І. Давидової [4] йдеться про те, що інноваційна модель бібліотеки сформувалася наприкінці 80-х – на поч. 90-х років ХХ ст., але належної уваги не привернула, і лише в середині 90-х років ситуація змінилась на краще.

Проблему інноваційної політики в бібліотеці досліджували В. Ільганаєва [10], М. Слободяник [10; 12], Л. Петрова [11] та ін. Найповніше цю проблему дослідив М. Слободяник, який розглянув її як цілеспрямоване внесення змін до бібліотечних процесів для модифікації наявної і створення принципово нової технології, орієнтованої на кардинальне поліпшення реалізації функцій бібліотек і розвиток їхньої структури [12, с. 81].

Говорячи про інноваційний підхід до культурно-просвітницької роботи в бібліотеці, слід згадати праці О. Башун [1], яка поряд з традиційними формами і методами роботи визначає нові методики й технології культурно-просвітницької діяльності. Л. Петрова [11], Н. Збаровська [6] у своїх статтях розглядають інновації не як щось абсолютно нове, а вже відоме, пристосоване до сучасного читача та його запитів, потреб. І. Дичківська визначає інновацію як нововведення, зміну, оновлення, новий підхід, створення якісно нового, використання відомого в інших цілях [5, с. 21].

Та чи інша бібліотека, впроваджуючи інновації у свою діяльність, повинна враховувати тип, до якого належить книгозбірня, її завдання і функції. Відповідно до цього книгозбірня й надаватиме свої послуги. Особливо це стосується спеціальних наукових книгозбірень, місце і роль яких у сучасному суспільстві істотно змінилися. Їх розглядають нині як складову педагогічної системи, що впливає на читача, формуючи його світогляд.

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, діючи як національне галузеве книгосховище, всеукраїнський центр із науково-інформаційного забезпечення спеціалістів у галузі психолого-педагогічної науки та освіти, впроваджує у свою різноаспектну діяльність інноваційні підходи, зокрема інтерактивні форми культурно-просвітницької діяльності. Обслуговуючи науковців, викладачів ВНЗ I–IV р. а., учителів і студентів, тематика культурно-просвітницької роботи бібліотеки спрямована на задоволення їхніх фахових та духовних потреб. Інноваційний підхід у культурно-

просвітницькій діяльності Бібліотеки виявляється в нових формах і методах роботи, які фахівці ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського використовують у традиційних бібліотечних заходах: організації книжкових виставок, проведення бібліографічних оглядів, днів інформації, літературно-музичних вечорів та ін. Це – елементи діалогу, запитань і відповідей, проблемні бесіди, заочні подорожі, використання телекомунікативних засобів тощо.

Книжкова виставка як форма бібліотечної роботи є наочною формою популяризації літератури, що орієнтує читача на пізнання змісту бібліотечних фондів, видань із певної теми. На перший погляд здається, що організація книжкових виставок – це традиційна форма бібліографічного інформування, але ряд обставин змушує дивитись на неї по-новому. Насамперед це пов'язано з великою кількістю надходжень нової галузевої літератури до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та зацікавленістю читачів документами з того чи іншого питання. Перед організатором конкретної книжкової виставки постає завдання розробити структуру виставки так, щоб не тільки привернути увагу користувача саме до неї, а й найповніше розкрити її тему. Ефективність виставки залежить від добору літератури, яка експонується, оформлення, уміння виділити головне, зробити її привабливою. Важливо не забути при цьому про користувачів, на яких вона розрахована, тобто до організації виставки треба підійти диференційовано. Крім добору відповідної літератури, співробітники Бібліотеки використовують світлини, цитати, висловлювання, звернення, систему посилань залежно від тематики та категорії читачів.

Отже, книжкова виставка як вид традиційної форми роботи Бібліотеки стала одним із важливих напрямів інформаційно-бібліографічного забезпечення конференцій, семінарів, «круглих столів» в установах АПН України, школах, ВНЗ, методичних об'єднаннях тощо. У Бібліотеці організовують різноматичні книжкові виставки, як постійно діючі, так і виїзні (протягом першого п'ятиріччя їх було організовано близько 100) і обов'язково враховують тематику досліджень наукових установ АПН України, актуальні проблеми педагогічної науки, освіти і практики, досягнення вітчизняних та зарубіжних учених. До кожної експозиції укладають тематичні бібліографічні списки, обсяг яких іноді значно перевищує кількість представленої на виставці літератури. Бібліотека не лише інформує користувачів про склад свого фонду, а й спонукає читача зануритись у книгу, прочитати її. У ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського започатковано таку форму організації книжкової

виставки, в рамках якої відбувається презентація одного з видань, представленого на ній. Широкого резонансу, наприклад, набула презентація циклу книжкових виставок, присвячених 10-й річниці з дня заснування АПН України, що розкривали, зокрема, наукову діяльність кожного інституту наукової установи. У рамках цього заходу було презентовано біобібліографічний показчик, який висвітлює творчий доробок ученого-педагога, академіка, першого президента АПН України М. Д. Ярмаченка і був підготовлений науковцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Щороку ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського організовує понад 200 книжкових виставок, як у головному приміщенні, так і філії, котрі формують у читача сприймання Бібліотеки як культурно-просвітницької установи, задовольняючи його інформаційні, наукові, культурні потреби, впливаючи на його духовність. Ці виставки «говорять» з читачем, активізують його думку, позитивне сприймання світу, акцентують увагу на проблемах, допомагають знайти їх розв'язання.

Як показує практика, однією з активних форм бібліотечної роботи є залучення користувачів до організації клубів за інтересами. Упродовж п'яти років у Бібліотеці діє педагогічний клуб «Стратегія», на засіданнях якого в органічному поєднанні книжкової виставки та бібліографічного огляду літератури порушують актуальні проблеми сучасної освіти, науки і практики. Такі заходи дають можливість зустрічатися теоретикам і практикам для обговорення та розв'язання питань, що виникають у повсякденній роботі як учителів-практиків, так і науковців АПН України.

Інноваційні форми роботи закладено також у співпрацю ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з учителями загальноосвітніх шкіл м. Києва. Інформаційне забезпечення тематичних педагогічних рад, в яких беруть участь відомі вчителі-практики та наукові співробітники АПН України і які проводять на базі Бібліотеки, отримало високу оцінку й одностайну підтримку в педагогічних колективах м. Києва. Ці заходи інформують про нові технології в освіті, методику та ефективність їх упровадження на прикладі шкіл – експериментальних майданчиків, з якими співпрацюють науковці АПН України. Такі інноваційні форми роботи започатковані ще Центральною освітянською бібліотекою МОН України, яку очолювала П. І. Рогова – нинішній директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Їх постійно використовують у Бібліотеці.

Одним із важливих напрямів культурно-просвітницької діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є організація худож-

ньо-мистецьких виставок, мета яких – розвиток інтелектуальних і творчих здібностей користувачів, підвищення їхнього культурного та духовного рівня, розвиток естетичного смаку і любові до прекрасного. Упродовж п'яти років у Бібліотеці демонструвалися роботи як відомих художників України, так й аматорів, найчастіше педагогів за професією і митців за покликанням душі. Це, зокрема, картини вчителів та учнів навчальних закладів м. Житомира з поглибленим вивченням мистецтва, художньо-мистецькі виставки студії «ДІМФО», дитячого центру «Шевченківець» з м. Києва. Цікавою була виставка картин «Київ сьогодні і завтра» – юних художників спеціалізованої школи № 317 столиці, які вражали оригінальністю, майстерністю виконання та кольоровою гамою. У Бібліотеці також експонувалися картини члена Національної спілки художників України В. Євтушевського та майстра традиційного народного мистецтва Й. Осташинського «Архітектура в мініатюрі».

Велику увагу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського приділяє рекламі як складовій комплексу маркетингу, її дієвому інструменту, функція якої – інформувати про всі напрями бібліотечної діяльності з метою стимулювання активності користувачів до використання послуг, що їх надає книгозбірня.

Творче ставлення до роботи – запорука успіху в усьому, особливо, коли йдеться про створення привабливого іміджу книгозбірні. На сьогодні фінансове становище багато в чому залежить від суспільного визнання. Тому реклама в Бібліотеці – це особлива сторінка її діяльності, що розкривається в різних формах і методах роботи. Одним із таких методів є реклама у вигляді оголошень на інформаційних стендах різних організацій та установ, на сторінках педагогічної преси, на радіо про ті чи інші події, що відбуваються у стінах Бібліотеки. Зокрема, фонди ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського рекламують на афішах Бібліотеки, у пам'ятках читачам, рекламних проспектах. Прикладом активної рекламної діяльності Бібліотеки може слугувати видання за сприяння директора видавництва «Педагогічна преса» Ю. Кузнєцова яскравої і змістовної афіші Бібліотеки, яку було розповсюджено майже серед усіх ВНЗ м. Києва, інститутів АПН України, районних відділів освіти, загальноосвітніх навчальних закладів м. Києва.

Неабияка увага приділяється виданням буклетів Бібліотеки, адже вони є мобільною інформацією користувачам про досягнення книгозбірні. Так, у 2005 р. вийшов у світ ювілейний буклет до 5-річчя створення ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, який

у стислій формі, але багатоаспектно відображає творчі здобутки книгозбірні. Цікавими є рекламні буклети окремих відділів та секторів Бібліотеки, зокрема читальної зали Фонду В. О. Сухомлинського.

Культурно-просвітницька діяльність є важливим напрямом у роботі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Отже, колектив відділу науково-документного забезпечення ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, вдосконалюючи свою діяльність, продовжує шукати нові пріоритетні форми та методи роботи у цьому напрямі, зокрема, активно вивчаючи і впроваджуючи можливості Інтернету. Перспективним напрямом в інноваційній діяльності ми вбачаємо розміщення на веб-сайті ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського не тільки списків літератури та реклами виставок, а й надання повнотекстових баз даних, особливо, коли йдеться про експоновані на виставці раритетні видання. Проведення через Інтернет конференцій, «круглих столів», семінарів – це шлях до подальшого інноваційного розвитку Бібліотеки з використанням нових інформаційних технологій, що сприяють розкриттю і популяризації бібліотечних фондів, максимально повному задоволенню інформаційних і духовних потреб користувачів. Організація та проведення відповідних заходів допомагає тримати постійний двосторонній зв'язок з користувачем, надавати йому інформацію про сучасний розвиток педагогічної науки, освіти і практики. Бібліотека сьогодні є не тільки галузевим науковим центром, в якому можна задовольнити свої фахові потреби, а й культурно-просвітницьким осередком, де науковці, освітяни, студенти й учні на літературно-музичних вечорах, презентаціях та інших заходах дістають як фахову підтримку, так й естетичне задоволення, прилучаючись до високого мистецтва, загальнолюдських цінностей. Водночас культурно-просвітницька діяльність повинна відповідати вимогам сьогодення, функціям і завданням, що стоять перед науковою бібліотекою.

Література

1. Башун О. В. Трансформація універсальної бібліотеки як культурно-інформаційного центру регіону: Дис. ... канд. пед. наук. – К., 2001. – 195 с.
2. Белих Л. В. Від масової роботи до пропаганди книги // Наук. і техніч. б-ка. – 1997. – № 4. – С. 72-73.
3. Вяткина В. В. Організація книжкових виставок – це наука і мистецтво // Шк. б-ка. – 2003. – № 9. – С. 37-40.
4. Давидова І. О. Динаміка інноваційної політики бібліотеки // Вісник Харків. держ. акад. культури. – Вип. 14. – С. 161-170.

5. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: Навч. посібник. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.
6. Збаровская Н. В. Выставочная деятельность публичных библиотек. – СПб.: Профессия, 2004. – 224 с.
7. Маркова В. А. Культурно-просвітницька діяльність наукової бібліотеки: традиції та перспективи // Б-ка і читач на порозі ХХІ ст. – К., 1992. – С. 14-21.
8. Матлина С. Г. Инновационное творчество библиотекарей в контексте социокультурной динамики // Библиотековедение – 1995. – № 2. – С. 84-86.
9. Новікова Н. Культурно-просвітницька діяльність бібліотеки для дітей: інновації, дослідження // Бібл. вісн. – 2004. – № 3. – С. 10-13.
10. Організація діяльності бібліотек: Навч. посібник для студ. фак. «Бібліотекознавство та інформатика» / В. О. Ільганаєва, М. С. Слободяник. – Х.: ХДАК., 1998. – 84 с.
11. Петрова Л. Г. Технології впровадження змін у бібліотечну практику // Бібл. планета. – 2004. – № 4. – С. 6-10.
12. Слободяник М. С. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій. – К., 1995. – 268 с.
13. Сислова І. П. Браво, масова робота // Бібліотека. – 2003. – № 2 – С. 16-17.
14. Чачко А. С. Библиотекосведение в человеческом измерении: Монография. – К., 2000. – 162 с.

Людмила Заліток

**Втілення
гуманістичних ідей В. О. Сухомлинського
у навчально-виховний процес закладів освіти
бібліотечними засобами**

У Законі України «Про освіту» метою освіти визначено всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу. Майбутнє країни – це сучасна молодь, котрій розв'язувати проблеми держави, тому сьогодні важливо закласти підвалини ціннісних орієнтирів, ідеалів, якими керуватиметься молодь у майбутньому.

Серед кращих надбань світової педагогічної практики на сучасному етапі українського державотворення, духовного відродження нації педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського набуває особливої актуальності. Позиція вченого відображає основні

моменти розвитку світового педагогічного процесу ХХ ст., його головні тенденції, альтернативи.

Ідеї В. О. Сухомлинського є потужним стимулом для творчих пошуків і досліджень, щороку спадщина педагога привертає дедалі більшу увагу наукової і педагогічної спільноти як у нашій країні, так і за рубежом. Осмислення спадщини В. О. Сухомлинського в умовах сьогодення, можливості її творчого використання в навчально-виховному процесі сучасних закладів освіти України є провідними чинниками у зверненні освітян до доробку великого педагога.

Головною метою ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є сприяння підвищенню ефективності наукових досліджень у галузі педагогіки і психології, впровадження досягнень педагогічної науки та передового досвіду в практику навчальних закладів, а також підвищення професійного й культурного рівня педагогічних і науково-педагогічних кадрів. Згідно з цією метою одним із головних напрямів діяльності Бібліотеки є практичне втілення у навчальний і виховний процес закладів освіти держави здобутків видатних українських педагогів. Пріоритетне в цьому напрямі – вивчення та популяризація спадщини видатного українського педагога В. О. Сухомлинського. Актом визнання здобутків ДНПБ України у справі пропаганди гуманістичної спадщини В. О. Сухомлинського з боку держави було присвоєння їй у 2003 р. імені видатного педагога-гуманіста Василя Олександровича Сухомлинського.

Видатний педагог стверджував: «Якщо ви хочете, щоб педагогічна робота приносила вчителю радість, щоб повсякденне проведення уроків не перетворилося в нудну, одноманітну повинність, ведіть кожного вчителя на щасливу стежинку дослідження» [6, с. 471]. Справжній учитель, на думку В. О. Сухомлинського, не може жити без творчості, бо педагогічна праця за своєю природою, за внутрішньою логікою немислима без елементів наукового дослідження, вона завжди має бути осяяна світлом теорії, бути джерелом нової думки, нових теоретичних узагальнень. Визначною подією в житті ДНПБ України стало відкриття у 2003 р. читальної зали Фонду В. О. Сухомлинського, де розмістилася література, подарована родиною видатного українського педагога. На базі фонду читальної зали Фонду В. О. Сухомлинського освітяни не тільки ознайомлюються з творами педагога, а й мають можливість досліджувати фундаментальні проблеми розвитку ідей В. О. Сухомлинського в сучасній школі, втілюючи їх у практику навчально-виховного процесу.

Метою читальної зали Фонду В. О. Сухомлинського, як наукової лабораторії з вивчення педагогічної спадщини вченого-педагога, є її дослідження і популяризація, залучення до першоджерел його творчості нових послідовників, сприяння підготовці та підвищенню кваліфікації педагогічної громадськості [7]. Характерною особливістю читальної зали є об'єднання в одному фонді спадщини В. О. Сухомлинського, документів про його життя, педагогічну діяльність та матеріалів про впровадження ідей Василя Олександровича в практику роботи сучасної школи, що створює умови для комплексного дослідження творчості українського педагога-гуманіста. Головними завданнями читальної зали Фонду В. О. Сухомлинського є:

- ♦ збирання, збереження та введення в освітній, науковий і культурний обіг документальної спадщини В. О. Сухомлинського;
- ♦ створення інформаційної продукції (баз даних, каталогів, картотек) на базі документного фонду читальної зали, спрямованої як на розкриття усього комплексу документів Фонду, так і на виявлення нових інформаційних ресурсів в українській і світовій сухомлиністиці;
- ♦ забезпечення умов для користування документами читальної зали на всіх видах носіїв інформації;
- ♦ організація документообміну з установами, які носять ім'я В. О. Сухомлинського;
- ♦ вивчення діяльності читальних залів, кімнат-музеїв, бібліотечно-архівних колекцій та аналогічних їм зібрань документів з метою впровадження їх позитивного досвіду в роботу читальної зали Фонду В. О. Сухомлинського.

Особливістю колекції читальної зали Фонду В. О. Сухомлинського є те, що її тематика розкривається різними видами документів. Відповідно до цього читальна зала комплектується публікаціями з періодичних видань, їх копіями, відео-, фотодокументами, музейними документами. Фонд читальної зали налічує близько 4000 тис. примірників документів, з них близько 2300 – публікації з періодичних видань, що сформовані у 50 тематичних теках. У трьох фотоальбомах зберігаються світлин, які ілюструють основні віхи життя, педагогічної діяльності В. О. Сухомлинського та впровадження його ідей у сучасній освіті. Документний фонд В. О. Сухомлинського, перебуваючи у структурі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, дає змогу якнайповніше використовувати творчу спадщину педагога науковцями, дослідниками, вчителями-практиками, студентами не тільки України, а й усього світу.

Для повноти відображення використання спадщини великого педагога і впровадження його ідей у практику важливим є формування в читальній залі документів іноземними мовами. Формування такого фонду передбачає наукове опрацювання значного масиву інформаційних ресурсів різними мовами. Таким чином, нині в читальній залі зібрано видання понад 30-ма мовами світу, що становить близько 250 одиниць зберігання. Серед них окремі твори видатного педагога, які увійшли до скарбниці світової педагогічної думки, вибрані твори, видання, присвячені аналізу теоретичної спадщини і практичної діяльності педагога-гуманіста, представлені монографіями, окремими дослідженнями, популярними та аналітичними статтями, брошурами. Серед найперших видань іноземними мовами, що зберігаються в читальній залі, такі твори В. О. Сухомлинського: «Виховання колективізму у школярів» (видання 1960 р. сербською мовою), «Виховання комуністичного ставлення до праці» (видання 1960 р. румунською мовою), «Дума про людину» (видання 1964 р. узбецькою мовою), «Педагогічний колектив середньої школи» (видання 1968 р. японською мовою). Одним із останніх поповнень іноземного фонду читальної зали є п'ятитомник вибраних творів В. О. Сухомлинського китайською мовою, виданий 2001 р. у Китаї.

Характерним у роботі співробітників читальної зали Фонду В. О. Сухомлинського є те, що формування документного фонду та його використання передбачає тісну співпрацю з родиною Василя Олександровича, оскільки комплектування цього фонду, здебільшого, залежить від тих матеріалів, які передає родина видатного педагога. Тому у фондах книгозбірні є значна кількість видань про В. О. Сухомлинського з автографами авторів, дарчими написами, від яких віє теплотою і пошаною до Вчителя та його родини.

Фахівці читальної зали Фонду В. О. Сухомлинського всебічно сприяють у пошуку потрібної літератури, надають науково-інформаційну допомогу науковцям. Позитивним в обслуговуванні є те, що співробітники читальної зали виконують увесь обсяг робіт, котрі забезпечують «шлях документа»: від комплектування фонду до обслуговування користувачів.

Осмислення і творче впровадження багатогранної та різноаспектної творчості Василя Сухомлинського – одна з цеглин педагогіки нового століття, тому серед сотень користувачів, які відвідали читальну залу впродовж 2004–2005 рр., найбільше аспірантів, учителів і студентів як з України, так і з-за кордону, зокрема з Російської Федерації, Китайської Народної Республіки. Про їхню

позитивну оцінку діяльності читальної зали свідчать записи у книзі відгуків. Ось кілька з них: «Впечатления от работы в Фонде только самые положительные. Как замечательно, что существует библиотека и фонд, названные именем великого педагога! С уважением Тимофеева Ольга (аспирантка, г. Оренбург, Россия)»; «Сердечно благодарим за теплый прием, отзывчивость и помощь в написании работы. Пусть в этих стенах всегда царят добро, свет, гармония и творческая атмосфера! С уважением и надеждой на дальнейшее плодотворное сотрудничество аспиранты Оренбургского гос. пед. университета Наumenко Наталья, Даньшов Павел»; «Фонд В. А. Сухомлинского помогает открыть новые страницы, неизведанное в наследии педагога. Атмосфера, царящая здесь, оставляет наилучшие впечатления. Спасибо за сотрудничество и понимание! Елена Сараева, аспирантка ХДУ».

Студенти, які обрали професію педагога, дедалі частіше звертаються до спадщини В. О. Сухомлинського, їх приваблює його прагнення створити умови для саморозвитку, самовиявлення, самореалізації, що в кінцевому результаті сприяє самовихованню особистості. Звернення студентів до педагогічної творчості В. О. Сухомлинського для нас особливо важливе, тому що вони отримують реальну можливість нагромадити значний арсенал ідей і думок, творче використання яких слугуватиме запорукою успіху в майбутній самотійній педагогічній діяльності.

Створення інформаційної продукції на базі фонду читальної зали сприяє поліпшенню умов роботи науковців, дослідників із документами книгозбірні. Інформаційна функція роботи Фонду В. О. Сухомлинського реалізується шляхом бібліографічного пошуку, бібліографування, бібліографічного обслуговування. Довідково-бібліографічний апарат читальної зали складається з алфавітних каталогів вітчизняних і зарубіжних видань у традиційному вигляді, систематичної картотеки статей із періодичних видань і тематичної картотеки статей зі збірників. У Фонді В. О. Сухомлинського зберігається унікальна хронологічна картотека статей із періодичних видань, дбайливо складена дружиною, вірним другом і соратником видатного педагога Ганною Іванівною. Це дає змогу вивчати хронологію публікацій робіт В. О. Сухомлинського та матеріалів про нього. Ганна Іванівна та донька Василя Олександровича – відомий учений, історик педагогіки Ольга Василівна були укладачами трьох бібліографічних покажчиків про В. О. Сухомлинського, які постійно використовуються в інформаційному обслуговуванні читачів [3–5].

Застосування комп'ютерної техніки в бібліотечно-інформаційній діяльності наукової лабораторії не тільки істотно підвищує якісний рівень обслуговування, а й відкриває користувачам цілий спектр нових, раніше недосяжних можливостей. На веб-сайті Бібліотеки створено сторінку В. О. Сухомлинського з біографією, висловлюваннями, науковою школою та основними педагогічними ідеями педагога, яка постійно поповнюється новими матеріалами; створено електронні бази даних нових надходжень до читальної зали Фонду В. О. Сухомлинського з відображенням змісту документів та повнотекстова тематична база даних статей В. О. Сухомлинського (36 статей).

Для розкриття і популяризації фонду читальної зали, задоволення інформаційних та духовних потреб користувачів одним із вагомих напрямів роботи Фонду В. О. Сухомлинського є культурно-просвітницька робота у різних видах і формах. Це постійно діючі книжкові виставки, присвячені педагогічній творчості В. О. Сухомлинського та впровадженню його ідей в освіту сьогодення, бібліографічні огляди, екскурсії тощо. На книжкових виставках, крім добірки відповідної літератури, використовують світлини з фонду читальної зали, цитати, висловлювання як В. О. Сухомлинського, так і про нього.

Традиційними стали в читальній залі книжкові виставки до щорічних Всеукраїнських педагогічних читань «В. О. Сухомлинський і сучасність». Ініціатором педагогічних читань є Українська асоціація імені Василя Сухомлинського, створена в 1990 р. для об'єднання педагогів України, послідовників павлівського вчителя і покликана досліджувати, поширювати і втілювати в життя творчу спадщину вченого, передовий педагогічний досвід, сприяти підготовці й підвищенню кваліфікації вчителів, педагогічному просвітництву батьків. На виставках представлені матеріали, що висвітлюють читання – збірники праць, програми заходів, газетні й журнальні публікації.

Щороку до дня народження Василя Олександровича в Бібліотеці проводять комплексні заходи, що включають екскурсії до читальної зали Фонду В. О. Сухомлинського, перегляди кінофільмів про життя, педагогічну та наукову діяльність видатного педагога, експонування книжкових виставок, бібліографічні огляди літератури, Дні інформації, які сприяють не тільки підвищенню фахового рівня користувачів Бібліотеки, а і розкривають багатогранну спадщину Вчителя, формують імідж ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як наукової установи.

Екскурсійне обслуговування є важливою формою роботи читальної зали. У контексті наукового проекту Бібліотеки «Створення, становлення і розвиток мережі освітянських бібліотек України (X–XX ст.)» розроблено, затверджено й упроваджено в практику роботи читальної зали Фонду В. О. Сухомлинського три тематичні лекції про життя і діяльність педагога: «Біографія В. О. Сухомлинського у світлі наукового аналізу», «Василь Сухомлинський – світове визнання», «Впровадження ідей, науково-методичних розробок, практичного досвіду В. О. Сухомлинського в сучасну освіту». Упродовж двох останніх років проведено чимало екскурсій для вчителів, студентів, бібліотечних працівників, учнів м. Києва та області, під час яких демонструвалися документальні фільми про В. О. Сухомлинського. Кінокадри зберегли для нас уважний, вдумливий погляд, філософський склад мислення Вчителя. Ця форма роботи дає змогу ознайомити з життям і діяльністю українського Добротворця, який своєю творчістю, працею, своїм подвижницьким життям продовжує об'єднувати педагогів різних країн, а найперше – вчителів його рідної землі.

Сьогодні варто говорити про школу Сухомлинського як про систему його гуманістичних поглядів, що вже стали органічною складовою розвитку сучасної освіти і педагогічної науки в Україні, складовою успішного реформування й модернізації національної школи. І цей вплив ідей павлівського вченого дедалі поширюється й застосовується. Упродовж двох років співробітники читальної зали налагоджували зв'язки з установами, які носять ім'я В. О. Сухомлинського, підписано угоди про співпрацю. Результатом цієї роботи є створена в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського виставка «Заклади, які носять ім'я видатного педагога-гуманіста – В. О. Сухомлинського», де оприлюднено матеріали, світлини про діяльність та внески 9 таких закладів у сухомлиністику.

З плином часу процес втілення творчого доробку Василя Сухомлинського в сучасну освіту України набуває все більшого розмаху; він охоплює дедалі ширші кола освітян, тому й діяльність читальної зали Фонду В. О. Сухомлинського сьогодні надзвичайно актуальна. Вона сприяє подальшому впровадженню ідей педагога у виховний процес, у щоденну практичну роботу вчителів, вихователів, директорів загальноосвітніх закладів. Свої перспективні завдання колектив наукової лабораторії бачить у подальшій акумуляції інформації, що стосується життя і творчості педагога-гуманіста В. О. Сухомлинського, зберіганні документів читальної

зали, вивченні праць і дослідженні відкриттів Учителя, використанні та пропаганді його ідей. У планах роботи читальної зали – збір інформації про В. О. Сухомлинського через всесвітню інформаційну мережу з відображенням її на спеціальному сайті Бібліотеки, створення електронної бази даних на документи читальної Фонду В. О. Сухомлинського з використанням відповідного програмного забезпечення, інформування сухомлинців АПН України про нові надходження до читальної зали Фонду, налагодження зв'язків із міжнародними асоціаціями імені В. О. Сухомлинського (Росія, Китай).

Література

1. Державний педагогічно-меморіальний музей В. О. Сухомлинського: Путівник. – Павлиш, 2003. – 26 с.
2. Сухомлинська О. В. Випереджаючи час... // Рідна шк. – 2003. – № 9. – С. 6-9.
3. Сухомлинский В. А: Библиография / Сост. А. И. Сухомлинская, О. В. Сухомлинская. – К.: Рад. шк., 1987. – 255 с.
4. Сухомлинський В. О: Бібліографія: 1987–2000 рр. / Уклад. Г. І. Сухомлинська, О. В. Сухомлинська; За ред. Н. О. Гажаман, Л. І. Ніколюк. – К.: КНЕУ, 2001. – 128 с.
5. Сухомлинський В. О.: Бібліографія творів / Уклад. Г. І. Сухомлинська, О. В. Сухомлинська. – К.: Рад. шк., 1978. – 109 с.
6. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором // Вибр. твори в 5-ти т. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 4. – С. 393-629.
7. Читальна зала Фонду В. О. Сухомлинського / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; Уклад. Л. М. Заліток; Наук. ред. П. І. Рогова. – К., 2004. – Буклет.

Розділ II Спеціальні науково-педагогічні бібліотеки

Павла Рогова

Шість років з історії Центральної освітянської бібліотеки (1993–1999)*

У перші роки розбудови незалежної України виникла необхідність докорінного реформування системи національної освіти, що було передбачено Законом «Про освіту», Державною національною програмою «Освіта. Україна ХХІ століття» та іншими державними документами про освіту. Успішна реалізація основних ідей і принципів реформування унеможливлювалась без удосконалення інформаційної структури освітянського простору України.

Виходячи з інтересів освітянської галузі незалежної України та її потреб у цілеспрямованому інформаційному забезпеченні, у серпні 1993 р. на базі педагогічної бібліотеки Київського будинку вчителя було засновано Центральну освітянську бібліотеку (ЦОБ) Інституту змісту і методів навчання (ІЗМН) з подальшою трансформацією її у Національну освітянську бібліотеку України (наказ Міністерства освіти України № 128 від 07.05.1993 р.).

Освітянська бібліотека отримала у спадок 80 000 прим. фонду педагогічної бібліотеки Київського будинку вчителя, що була заснована у 1923 р. при Київському будинку працівників освіти (1922), який у 1934 р. було реорганізовано в Будинок учителя. Палітра книжкових видань, які залишались у фондах ЦОБ, дала

*Стаття була опублікована в 1997 р. у «Віснику Книжкової палати» (№ 5, 7) під назвою «Організаційно-методичні проблеми становлення Центральної освітянської бібліотеки (досвід роботи за 6 років)», автор – Павла Рогова, директор Центральної освітянської бібліотеки Інституту змісту і методів навчання Міністерства освіти України. Стаття включена до збірника з незначним скороченням. Хоча згадана бібліотека припинила своє існування, увійшовши складовою до ДНПБ України наприкінці 1999 р., вона мала важливе значення, бо відіграла певну перехідну роль на шляху до створення головної бібліотеки освітянської галузі – Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського.

підстави вважати, що фонди цієї бібліотеки формувалися з педагогічної, історичної, філософської, художньої літератури, подарованої киянами або придбаної за державні кошти.

Центральна освітянська бібліотека ІЗМН мала організувати свою діяльність таким чином, щоб наблизитися до нових поліфункціональних завдань. Треба було впорядкувати власні інформаційні ресурси, створити довідково-пошуковий апарат, заснувати інформаційну та методичну служби тощо. Також одним із першочергових завдань освітянської бібліотеки було вивчити склад фонду та визначити його подальше комплектування фаховою літературою згідно з інформаційними потребами читачів, здійснити наукове оброблення літератури та введення її до довідкового апарату. За шість років діяльності фонд Центральної освітянської бібліотеки значно зріс і становив понад 100 000 прим., 45 % яких – педагогічна література.

Другим за значенням завданням було визначити і реалізувати на практиці основні напрями роботи бібліотеки в інформаційній сфері, наочно-масовій діяльності, завдяки чому бібліотека могла б здобути імідж установи, що активно сприяє державотворенню, пропаганді кращих здобутків української та світової педагогічної науки, культури, в тому числі й видань, які були раніше невідомі або викривлені часом, а також центру, де постійно вивчають інформаційні потреби, запити та пропозиції вчителів, науковців із установ і закладів освіти України. Нагальною проблемою було створення в ЦОБ науково-методичної служби. Це означало не тільки сформувати штат методистів, а й започаткувати роботу з вивчення стану бібліотек освітянської галузі, пошуку перспективних напрямів їх розвитку та надання їм методично-інформаційної допомоги і на цій основі сприяти підвищенню рівня навчально-виховного процесу в закладах освіти.

Визначивши чіткі стратегічні орієнтири, колектив бібліотеки почав розв'язувати проблему піднесення інформаційного ресурсу до рівня національного галузевого книгосховища й інформаційно-бібліографічного та методичного центру освітянської галузі. Треба відзначити, що розбудова бібліотеки відбувалася в умовах економічної кризи та фінансових труднощів у державі, тому в цей період позитивну роль у становленні бібліотеки відіграло те, що ЦОБ була структурним підрозділом Інституту змісту і методів навчання Міносвіти України, який узяв на себе забезпечення її матеріально-технічного рівня, комплектування освітянською літературою, щорічну передплату близько 300 періодичних видань,

насамперед фахових, виданих в Україні та Росії. Отже, в складний період ЦОБ ІЗМН мала найбільш презентативний фонд фахової періодики в Києві.

В умовах затяжного дефіциту асигнувань на комплектування працівники бібліотеки активно вишукували альтернативні джерела надходжень нової літератури. Надзвичайно важливим було налагодження творчих зв'язків із освітянськими видавництвами України, з інституціями, які займалися проблемами освіти, виховання, науки і культури: вищими навчальними закладами, обласними інститутами підвищення кваліфікації вчителів України; Академією керівних кадрів освіти, Академією педагогічних наук України, Академією наук України, Міністерством у справах сім'ї та молоді, Інститутом проблем виховання України, Міжнародним фондом «Відродження», Міжнародним освітнім фондом ім. Ярослава Мудрого, Всеукраїнським педагогічним товариством ім. Григорія Ващенка, Творчою спілкою вчителів України, громадськими організаціями з діаспори – Шкільною Радою Америки, Шкільною Радою Австралії, діячами української науки і культури з України та з-за кордону. Завдяки цим зв'язкам бібліотека одержала сотні унікальних наукових праць, художніх творів, фахових розвідок, довідково-енциклопедичних видань.

З 1998 р., завдяки допомозі Державної науково-педагогічної бібліотеки Російської Федерації ім. К. Д. Ушинського, до ЦОБ почала надходити педагогічна література з близького зарубіжжя. Це – навчально-методичні посібники, література з проблемно-блочно-модульного та розвивального навчання, системи безперервного навчання, видання про інноваційні педагогічні технології тощо. Надходило чимало видань, присвячених формуванню особистості учнів, студентів, з теорії розвитку особистості в Західній Європі та ін. Кращі твори світової літератури із серії «Бібліотека тисячоліття» (усього 250 томів), видані англійською мовою у Великій Британії на безкислотному папері (від класичних до сучасних, від дитячої класики до поезії у кишенькових форматах), були подаровані ЦОБ Британською Радою України.

У ЦОБ було створено довідково-пошуковий апарат, що складався з читацького абеткового та систематичного каталогів. Було започатковано додаткові каталоги авторсфератів дисертацій, літератури іноземними мовами, періодичних видань, систематичну картотеку газетно-журнальних статей, картотеку фонду виконаних бібліографічних довідок, фонду довідкових і бібліографічних видань.

Абетковий каталог, обов'язковий для всіх бібліотек. ЦОБ широко використовувала під час роботи з читачами, комплектування, у довідково-бібліографічній роботі, під час добору літератури для книжкових виставок тощо. В основу систематичного каталогу ЦОБ було покладено таблиці ББК. Систематичний каталог складався з описів творів друку, серед яких були основні та додаткові картки, аналітичні описи статей зі збірників тощо. Каталог авторефератів дисертацій у ЦОБ було побудовано за абеткою авторів і назв.

Ключову роль у ЦОБ відігравала систематична картотеска газетно-журнальних статей. Незважаючи на постійний брак кадрів, потік періодичних видань регулярно оброблявся, що забезпечувало оперативний пошук та пропаганду актуальної й проблемної педагогічної інформації. Довідково-пошуковий апарат давав змогу працівникам освітянської бібліотеки швидко і якісно виконувати роботу в системі «запит–відповідь» – надавати понад 100 різноматичних довідок щоденно, серед яких найпоширенішими були довідки з історії української педагогіки, з питань народної, козацької педагогіки, родинного виховання, з теоретичної спадщини видатних українських педагогів, організації та стану освіти в зарубіжних країнах, із реформування освіти, введення освітніх стандартів, створення нової системи освіти (нові типи шкіл), нових нетрадиційних методів навчання. Поряд із темами суто педагогічними в запитах читачів значне місце посідали питання із психології, особливо вікової, та проблеми взаємозв'язку психологічного розвитку дитини і форми навчання.

Одне з основних завдань ЦОБ як галузевого інформаційного центру полягало в цілеспрямованій діяльності щодо задоволення інформаційних потреб педагогічних працівників на основі ефективної організації і використання інформаційно-бібліографічних ресурсів із застосуванням прогресивних технологій і нових форм співробітництва. Інформаційно-бібліографічна діяльність бібліотеки здійснювалася в певній системі: а) оперативна; б) обмежена тематичними рамками; в) цілеспрямована; г) повна й достовірна. Також було започатковане масове інформування (книжкові виставки, Дні інформації, Дні фахівця); групове інформування (списки літератури, бібліографічні огляди літератури); індивідуальне інформування.

Фахівці ЦОБ використовували всі зазначені вище форми й методи інформаційно-бібліографічної роботи, підходячи до них диференційовано з урахуванням потреб читачів. Активно налаго-

джували тісні зв'язки зі школами і шкільними бібліотеками України (в першу чергу, звичайно, міста Кисва), з обласними інститутами підвищення кваліфікації вчителів, вивчали їх інформаційні потреби. Працівники ЦОБ надавали читачам усні та письмові довідки, готували інформаційні, тематичні, рекомендаційні списки літератури з актуальних психолого-педагогічних проблем та «На допомогу вчителю-предметнику», що друкувалися у фахових виданнях (газети «Освіта України» й «Освіта», журнали «Дошкільне виховання», «Історія в школі», «Палітра педагога» тощо). З 1998 р. було розпочато роботу над підготовкою рекомендаційних покажчиків.

Незважаючи на скрутний матеріальний стан, перевантаженість (відсутність необхідної кількості штатних одиниць) за шість років працівники ЦОБ підготували і надрукували інформаційні та рекомендаційні списки літератури з таких тем:

- ♦ «Нові надходження до Центральної освітянської бібліотеки ІЗМН» (виходили щомісячно);

- ♦ «Виховання громадянина: проблеми, структури, функції»;
- ♦ «Формування фундаментальних цінностей молоді»;
- ♦ «Родинно-сімейне виховання в умовах української школи»;
- ♦ «Виховні системи різних типів навчальних закладів»;
- ♦ «Конституція в моєму житті. До проведення першого уроку в школі»;

- ♦ «Передаймо нащадкам наш скарб – рідну мову. До проведення першого уроку в школі»;

- ♦ «Образ Івана Мазепи – гетьмана України у світовій художній літературі»;

- ♦ «Докія Гуменна. Життя і творчість» та ін.

У 1999 р. було започатковано підготовку бібліографічних покажчиків – вищого ступеня бібліографічної інформації. Провідні бібліографи ЦОБ Т. Букшина та Г. Черняєва підготували рекомендаційний покажчик «Сучасні освітні технології» (1999).

ЦОБ розкривала свій фонд, популяризуючи його не тільки в стінах бібліотеки, а й на виставках та в щомісячних списках новонаходжень, до яких входило в середньому близько 400 назв за місяць. Практикували виїзні книжкові виставки з актуальних педагогічних проблем у школах, на конференціях, семінарах-практикумах тощо.

Інновацією в інформаційній діяльності ЦОБ стало проведення педагогічних рад шкіл Кисва на базі читальної зали бібліотеки, під час яких учителі ознайомлювалися з бібліотекою, а її працівники

організовували інформаційне забезпечення теми педради. Також систематично доводили до вчителів новинки галузевої літератури під час днів інформації та днів фахівця, готували бібліографічні огляди тощо. Доводили до відома освітянської громадськості про ці заходи засобами масової інформації, що допомагало розширити спектр інформаційного впливу бібліотеки.

ЦОБ як спеціалізована наукова галузева бібліотека поступово розгортала роботу з індивідуального інформування читачів, адже система інформаційно-бібліотечного обслуговування педагогів у ЦОБ перебувала на стадії становлення. У перспективі планувалося вивчення документальних потоків із актуальних для педагогів напрямів і на цій основі розширення спектра постійного інформування про нове в педагогічній науці та практиці.

Предметом певної фахової гордості колективу було те, що робота ЦОБ спрямовувалася на допомогу державотворчому процесу в Україні. Розташована в центрі м. Києва, в історичному приміщенні Педагогічного музею, Будинку Центральної Ради, сьогодні Київському будинку вчителя, ЦОБ багатоаспектно віддзеркалювала в масовій і наочній роботі основні проблеми розвитку сучасної педагогіки, духовного й громадського буття України, допомагала вчителям не тільки у підвищенні професійної кваліфікації, а й у громадянському вихованні учнів, формуванні в нового покоління національної самосвідомості, поваги до культури й освіченості взагалі та до української історії й культури зокрема.

Серед масових заходів найбільше схвальних відгуків здобула участь ЦОБ у всеукраїнських і міських книжкових освітянських ярмарках, завдяки яким відбувалися зустрічі з освітянами, видавцями й книготорговцями. Під час ярмарок обговорювали пріоритетні напрями розвитку книговидавничої справи для освітянської мережі, проблеми видання і розповсюдження книг, комплектування бібліотек і місце їх фондів в інформаційному просторі, налагоджували творчі зв'язки, поповнювали фонди завдяки спонсорству видавництва. У бібліотеці також презентували чимало нових видань, проводили «Зустрічі в освітянській світлиці» із вченими-теоретиками освіти, педагогами-новаторами (А. Шапіро, І. Кушнір та ін.); редакторами фахових журналів («Педагогіка толерантності»), працівниками підприємств, що видавали галузеві журнали і газети на допомогу вчителю-предметнику («Педагогічна преса», «Перше вересня»), вченими, письменниками, діячами культури, які повертали у сьогодення спадщину педагогів (Г. Ващенко, І. Огієнка, І. Стешенка, С. Русової та інших),

письменників (Є. Маланюка, І. Багряного, Романа Рахманного), поетів-шістдесятників та інших визначних діячів української освіти і культури.

У ЦОБ відбувалися презентації книг, вісім сезонів працював під керівництвом д-ра філол. наук Ф. Погребенника та директора ЦОБ П. Рогової цикл літературно-музичних вечорів «Визначні жінки України», що відкривав забуті імена дочок України, які уславили її на ниві освіти, письменства та мистецтва (Хр. Алчевська, А. Горбач, Н. Лівицька-Холодна, Л. Старицька-Черняхівська, О. Степанів та ін.). Директор започаткувала художньо-мистецькі виставки освітян у читальній залі бібліотеки (акварелі І. Голобуцького, «Художня школа О. Красильникової», виставка батику «Настрої» Ю. Жученко тощо), що стали традиційними. Щорічно бібліотека влаштовувала майже 90 розгорнутих книжкових виставок, переважна більшість яких була присвячена проблемам розвитку освіти, національної школи, історії української культури, визначним українським педагогам, письменникам, діячам науки.

З 1994 р. ЦОБ поступово розгортає свою діяльність як інформаційно-методичний центр бібліотек середніх загальноосвітніх закладів, ПТУ, позашкільних установ, бібліотек обласних інститутів підвищення кваліфікації вчителів, регіональних бібліотек – Львівської обласної науково-педагогічної бібліотеки та Миколаївської освітянської бібліотеки. Тому до структури Центральної освітянської бібліотеки було введено дві штатні одиниці методистів, які надавали методичну допомогу вищезазначеним бібліотекам. Варто зазначити, що роль і місце шкільної бібліотеки в розвитку освіти в колишньому СРСР не були відзначені належним чином ні в наукових працях, ні на практиці. Ідея про пріоритетність дитячої бібліотеки у бібліотечному обслуговуванні дітей утвердилася в 30-ті роки, незважаючи на досить поширену точку зору працівників Наркомпросу УРСР та багатьох шкільних бібліотекарів про нецільність створення самостійної мережі бібліотек для дітей. На їхню думку, для обслуговування підростаючого покоління базовою бібліотечною має залишитися повноцінна шкільна бібліотека, а її повинна доповнювати районна дитяча бібліотека, яка б виконувала функції науково-дослідного центру з бібліотечного обслуговування дітей. Однак ця думка щодо ролі шкільних бібліотек не була врахована, і два типи бібліотек практично дублювали один одного протягом багатьох років. До того ж постійна невизначеність шкільної бібліотеки у відомчому підпорядкуванні, переорієнтація її з часом лише на виконання основної функції – забезпечення

навчального закладу підручниками, а в зв'язку з цим відсутність повноцінного комплектування книжкових фондів, кадрового, методичного, інформаційного та матеріально-технічного забезпечення – ось основні причини, що «загнали» шкільну бібліотеку в глухий кут, залишивши її за межами загальноосвітнього розвитку. У 90-х р. ХХ ст. науковці та практики дедалі частіше звертали увагу на бібліотеку середнього загальноосвітнього закладу як на інформаційний ресурс, котрий повинен бути одним із вирішальних чинників у справі становлення висококласних шкіл, що формують інтелектуальний потенціал суспільства.

Отже, основними стратегічними напрямками відділу були:

- ♦ сприяння Міністерству освіти України та іншим урядовим установам у реалізації основних напрямів державної політики щодо бібліотек освітянських закладів;

- ♦ участь разом з Міністерством освіти України та підрозділами Інституту змісту і методів навчання у прогнозуванні, розвитку та впорядкуванні мережі освітянських бібліотек України;

- ♦ надання інформаційної допомоги бібліотекам та установам системи Міністерства освіти України й на цій основі сприяння підвищенню рівня навчально-виховного процесу на кращих традиціях світової педагогіки, української школи й народної педагогіки;

- ♦ удосконалення та урізноманітнення форм бібліотечного обслуговування відповідно до інформаційних потреб учителів та учнів;

- ♦ інформаційно-методичне забезпечення бібліотек середніх загальноосвітніх закладів і надання рекомендацій стосовно технології їхньої роботи;

- ♦ запровадження прогресивних технологій у роботі бібліотек освітянської мережі;

- ♦ сприяння підвищенню кваліфікації бібліотечних працівників мережі;

- ♦ координація розвитку бібліотечної справи з бібліотеками інших систем і відомств.

Для досягнення позитивних результатів у вирішенні поставлених завдань працівники ЦОБ вивчали досвід роботи шкільних бібліотек як в Україні, так і за кордоном, зміцнювали творчі зв'язки з науковцями, тісніше співпрацювали з Міністерством освіти України, АПН України, Українською бібліотечною асоціацією, бібліотекарями-практиками освітянської мережі та інших систем і відомств. Методисти ЦОБ розробили проєкт цільової програми

реформування шкільної бібліотеки в Україні, серед головних напрямів якої слід виділити такі:

- ♦ створення концепції розвитку шкільної бібліотеки в рамках державної національної програми «Освіта. Україна XXI століття»;
- ♦ розроблення та затвердження відповідної нормативно-правової бази для шкільних бібліотек («Положення про бібліотеку середнього загальноосвітнього закладу», «Типові правила користування бібліотекою середнього загальноосвітнього закладу», «Положення про атестацію шкільних бібліотекарів», підготовка науково-методичних рекомендацій з питань технології роботи шкільних бібліотек) та ін.;
- ♦ вивчення стану мережі шкільних бібліотек, його аналіз, оцінка і в зв'язку з цим уточнення пріоритетних напрямів роботи методичного відділу ЦОБ;
- ♦ розроблення моделі фонду шкільної бібліотеки;
- ♦ сприяння здійсненню комп'ютеризації шкільних бібліотек держави з перетворенням їх у медіатеку;
- ♦ сприяння підготовці видань із проблем шкільної бібліотеки та її інформаційно-методичного забезпечення;
- ♦ формування банку даних «Світова шкільна бібліотека» та співпраця з міжнародними організаціями, які займаються проблемами бібліотек середніх загальноосвітніх закладів.

Варто наголосити, що для виконання зазначених вище завдань методичний відділ бібліотеки мав бути укомплектований достатнім штатом висококваліфікованих спеціалістів бібліотечної справи з досвідом роботи у шкільній бібліотеці. Адже методист, за висловом Ю. Столярова, – це «золоте ядро бібліотечного персоналу», котрий може допомогти з будь-якого питання, з яким бібліотеки не можуть упоратися, вміти виступити публічно, володіти пером, уміти добитися допомоги бібліотеці від керівних установ. Навіть маючи спеціальну бібліотечну освіту, методист не завжди може надати допомогу шкільним бібліотекам, бо специфіка роботи в такій бібліотеці принципово відрізняється від роботи в масовій. У зв'язку з цим науковці Київського державного університету культури і мистецтв (КДУКМ) та працівники ЦОБ, бібліотекарі-практики порушували питання про підготовку фахівців для роботи в бібліотеках середніх загальноосвітніх закладів та про відкриття у спеціальних навчальних закладах, у першу чергу в КДУКМ, спеціальності «шкільний бібліотекар-педагог». Варто замислитись сьогодні над підготовкою в педучилищах, коледжах та педагогіч-

них інститутах і університетах спеціалістів «вчитель початкових класів – шкільний бібліотекар», «вчитель історії – шкільний бібліотекар». Поки що це питання на державному рівні не вирішено. Кадри для шкільних бібліотек не готує жодна освітянська установа в Україні, хоча є гостра потреба в таких спеціалістах.

Автор цієї статті у своїх публікаціях і виступах постійно наголошувала, що методично-інформаційна, матеріально-технічна підтримка шкільних бібліотек повинна здійснюватися в Україні на всіх рівнях: державному, регіональному, обласному й районному.

Зазначимо, що в період діяльності ЦОБ тільки два регіони в Україні – західний та південний – практично мали методичні регіональні центри для освітянських бібліотек – це Львівська обласна науково-педагогічна бібліотека й Миколаївська міська освітянська бібліотека. У центральному, східному регіонах та в Автономній Республіці Крим треба було організувати центри, базою для яких могли стати бібліотеки обласних інститутів підвищення кваліфікації вчителів, а саме: Київський міжрегіональний інститут удосконалення вчителів ім. Б. Грінченка, Харківський інститут підвищення кваліфікації вчителів та ін.

У структурі навчально-методичного керівництва шкільною бібліотекою важливе місце посідають обласні інститути підвищення кваліфікації вчителів (ОІПКВ), обласні та міські управління народної освіти (ОУНО, МУНО), в яких є спеціальний підрозділ або штатна одиниця для роботи зі шкільними бібліотеками. Часто ці посади обіймають педагогічні працівники, які не знають специфіки шкільної бібліотеки і, не маючи професійної бібліотечної освіти та не одержуючи допомоги від методичного центру, не виконують свою роботу на належному рівні. У зв'язку з цим

Проект
«Система методичних центрів шкільних бібліотек в Україні»

Рівні	Методичні центри
Державний	Центральна освітянська бібліотека
Регіональний	Обласна науково-педагогічна бібліотека м. Львова
	Міська освітянська бібліотека м. Миколаєва
Обласний	Обласні інститути підвищення кваліфікації вчителів
	Обласне управління народної освіти
Міський	Міське управління народної освіти
Районний	Райвно, бібліотеки районних методичних кабінетів

доцільно було б надати можливість таким фахівцям отримувати на базі ОІПКВ додаткову освіту зі спеціальності «шкільний бібліотекар». Тільки за такої комплексної системи роботи можна досягти успіху.

Шукаючи шляхи розв'язання проблеми, працівники ЦОБ друкували в освітянській пресі матеріали з проблемних питань та досвіду роботи шкільної бібліотеки в Україні, спільно з Міністерством освіти України розробляли організаційно-управлінську документацію стосовно діяльності шкільної бібліотеки, надавали консультації з технології її роботи тощо. Поступово ускладнювався спектр і підвищувався рівень заходів для бібліотек галузі: від семінару бібліотекарів київських ПТУ у 1994 р. – до всеукраїнських науково-практичних конференцій: у Хмельницькому (1995) на тему «Роль шкільної бібліотеки в системі національної освіти»; у Миколаєві (1997) – «Роль бібліотеки середнього загальноосвітнього закладу у формуванні громадянина України» та інші, котрі організувала і провела ЦОБ. Конференції відіграли помітну роль у консолідації творчих зусиль працівників освітянських бібліотек, стали імпульсом для підвищення іміджу шкільних книгозбірень.

У зв'язку з тим, що фонди шкільних бібліотек найчастіше не відповідали професійним читацьким потребам учителя, новим навчальним програмам, альтернативності навчання, диференційованості, гуманізації й демократизації освіти, керівництво ЦОБ на конференції у Миколаєві поставило питання про створення моделі фонду шкільної бібліотеки та про можливість її реалізації з урахуванням державного належного фінансування і наявності на книжковому ринку потрібних видань. Для поповнення книжкових фондів шкільних бібліотек протягом 1996–1998 рр. ЦОБ було безкоштовно передано майже 40 000 книг вітчизняних видавництв («Основи», «Наукова думка»), видань Шкільних Рад Австралії та США, Американського дому в Києві та ін.

Працівники ЦОБ удосконалювали традиційну систему інформаційного зв'язку в освіті й закладали основи для комп'ютеризації галузі, зокрема шкільних бібліотек. Перехід бібліотек на нові електронні технології був не просто питанням удосконалення роботи, це була проблема, від розв'язання якої залежало, чи вписуватиметься бібліотека у світовий інформаційний простір, чи залишиться в інформаційному вакуумі та ізоляції, що прирече національний освітній процес на відставання. Адже відкритість інформаційного простору змінює сьогодні місію бібліотеки. Восени 1998 р. у рамках Всеукраїнської науково-практичної кон-

ференції «Бібліотска. Інформація. Суспільство» під керівництвом автора статті працювала секція освітянських бібліотек Української бібліотечної асоціації (УБА), яка обговорювала тему «Бібліотека середнього загальноосвітнього закладу як інформаційний центр. Медіатека», присвячену проблемам розроблення стратегії реформування шкільної бібліотеки в умовах інформатизації та демократизації суспільства. Отже, усією своєю багатогранною діяльністю ЦОБ підтвердила важливість її створення для освітянської галузі України.

Аналізуючи шестирічний досвід роботи ЦОБ ІЗМН Міністерства освіти України як першого ступеня майбутньої Державної науково-педагогічної бібліотеки, можна зробити висновок: Центральна освітянська бібліотека ІЗМН розвивалася як:

- ♦ інформаційно-бібліотечний центр, котрий уперше започаткував цілеспрямований комплекс сервісних інформаційних та методичних послуг для освітянського простору нашої держави;
- ♦ центр узагальнення й опрацювання форм, методів, напрямів науково-методичної роботи для бібліотек освітянської галузі.

Створення Центральної освітянської бібліотеки було необхідним етапом на шляху заснування всеукраїнської галузевої книгозбірні вищого рівня – Державної науково-педагогічної бібліотеки України – комунікативно-інформаційного центру освітянської галузі незалежної держави.

Література

1. Закон України «Про загальну середню освіту» // Освіта України. – 1999. – 23 черв. – С. 5-8.
2. Про стан та перспективи розвитку освіти України на зламі століть: Доповідь міністра освіти України Валентина Зайчука на розширеному засіданні підсумкової Колегії Міносвіти // Освіта України. – 1999. – № 12. – 24 берез. – С. 4-6.
3. Цільова комплексна програма «Вчитель»: Рішення колегії Міносвіти України і Президії АПН України // Інформ. зб. Міносвіти України. – 1997. – № 24. – С. 14-25.
4. Библиотеки в помощь повышению квалификации педагогов: Материалы и тез. докл. и выступлений заоч. междунар. науч.-практ. конф. Октябрь – ноябрь 1996 года / Сост. Зуева Е. М.; Рос. Акад. Сбразования; Гос. науч.-пед. б-ка им. К. Д. Ушинского. – М., 1997. – 52 с.
5. Осипова И. Библиотека и образование (К постановке проблемы) // Библиотекосведение. – 1999. – № 1. – С. 22-29.

**Бібліотека ЦППО АПН України:
становлення і розвиток
(1953–2001)**

Історія нашої бібліотеки – це історія розвитку та становлення Центрального інституту післядипломної педагогічної освіти АПН України.

Післявоєнні роки – час інтенсивного розвитку народної освіти в Україні, збільшення кількості керівних працівників, зростання вимог до їх кваліфікації, контролю шкіл та інших установ народної освіти у справі реалізації завдань уряду країни, що зумовило потребу в створенні інституту підвищення кваліфікації керівних працівників народної освіти. За клопотанням Міністерства освіти УРСР Рада Міністрів УРСР та ЦК КП України було винесено рішення про створення в Києві такого інституту відповідно до Постанови Ради Міністрів УРСР № 4249 від 27.12.1952 р. та наказу Міністра освіти УРСР № 8 від 10.01.1953 р. «Про організацію Центрального інституту підвищення кваліфікації керівних працівників народної освіти». У лютому 1953 р. розпочалась робота зі створення цього інституту. Першого квітня 1953 р. триповерховий будинок на вулиці Паньківській, № 2, де знаходився дитячий притулок МВС УРСР, було передано новоствореному Інституту.

Перед Інститутом було поставлено такі завдання: підвищувати ідейний рівень, загальноосвітню і педагогічну кваліфікацію керівних кадрів Міністерства освіти, обласних і районних (міських) відділів народної освіти, обласних інститутів удосконалення вчителів та інших керівних працівників народної освіти шляхом проведення курсів.

Бібліотека – один з найважливіших підрозділів Інституту. Першого квітня 1953 р. було розпочато роботу зі створення бібліотеки, придбано меблі, стелажі. За кошторисом на придбання літератури для бібліотеки затверджено 25 000 крб, з яких 20 000 крб – на придбання книжок та бібліотечної техніки, 450 крб – на передплату періодичних видань. 15 травня 1953 р. бібліотеку було відкрито для читачів. Книжковий фонд комплектували в бібліотечному колєкторі, книжкових магазинах м. Києва згідно з навчальними планами. Особливу увагу приділяли придбанню науково-методичної, навчальної та довідкової літератури з питань психології, педагогіки й окремих методик викладання відповідних предметів. Бібліотека одержувала всі нові видання від видавництв м. Києва.

Книжковий фонд бібліотеки становив 6841 примірник, з них соціально-економічна література – 1670 примірників, психолого-педагогічна – 1985 примірників, фонд періодичних видань – лише 386 примірників. Крім того, бібліотека отримала понад 200 книжок, 6 стелажів, три книжкові вітрини від Київського інституту вчителів. Міністерство зв'язку СРСР надало дозвіл на передплату газет і журналів, незважаючи на закінчення термінів передплати.

Упродовж першого навчального року (травень–грудень 1953 р.) бібліотеку відвідали 687 слухачів, видано 5907 книжок. Читачі мали можливість отримувати книжки на абонементі та працювати в читальній залі, в якій було створено умови для самостійної роботи, оформлено постійно діючі виставки нової літератури та періодичних видань, тематичні виставки до знаменних дат. Для кращого обслуговування слухачів бібліотека видавала потрібну літературу в кабінети Інституту. Разом із методистами в групах працівники бібліотеки організовували огляди новинок, обговорення нової художньої і методичної літератури, проводили зустрічі з письменниками та авторами підручників, науково-методичних посібників. Користувачами бібліотеки були професорсько-викладацький склад, співробітники Інституту та слухачі – керівники народної освіти з різних областей України. У 1954 р. в Інституті навчалось близько 2000 осіб, і майже всі користувалися книжковим фондом бібліотеки, зверталися за допомогою щодо добору літератури для курсових робіт. Крім книжкового фонду бібліотеки Інституту, слухачі також мали змогу користуватися фондами бібліотеки Міністерства освіти України та Державної наукової бібліотеки за попередньою домовленістю з керівництвом Інституту.

Згідно з Постановою Ради Міністрів УРСР № 523 від 10 травня 1962 р. та наказу Міністра освіти УРСР від 17 травня 1962 р. Центральний інститут підвищення кваліфікації керівних працівників народної освіти УРСР було реорганізовано в Центральний інститут удосконалення вчителів Міністерства освіти України. Упродовж лише 1962 р. та 1963 р. в Інституті пройшли перепідготовку 2675 слухачів. Це працівники народної освіти – завідувачі та інспектори районних відділів народної освіти, заступники завідувачів обласних відділів, директори обласних інститутів удосконалення вчителів, завідувачі кабінетів, методисти та інші працівники освіти. Для підвищення рівня обслуговування слухачів потрібно було уважно і дбайливо добирати літературу для поглибленого вивчення слухачами рішень партії й уряду про школу, передовий педагогічний досвід, досягнення у розвитку радянської психології,

педагогіки та окремих методик. Бібліотека організовувала різноманітні заходи з пропаганди та використання книжкового фонду. Працівники бібліотеки разом із методистами проводили цікаву культурно-масову роботу, зокрема організовували тематичні лекції видатних учених, творчі зустрічі з академіком АН УРСР, академіком АПН РСФСР професором Г. С. Костюком, президентом АН УРСР Б. Є. Патонем, директором Інституту мовознавства І. К. Білодідом і кандидатом педагогічних наук В. О. Сухомлинським.

Гостями слухачів були відомі письменники та поети В. Сосюра, М. Стельмах, І. Драч, Д. Павличко, А. Забашта, П. Воронько, А. Малишко та інші. За участю видатного письменника Юрія Збанацького відбулось обговорення з директорами шкіл-інтернатів його нового твору «Малиновий дзвін».

Згідно з розпорядженням Ради Міністрів УРСР Центральному інституту вдосконалення вчителів у 1973 р. передано комплекс приміщень на вулиці Артема, 52, що раніше належав школі-інтернату № 3. Після ремонту бібліотека отримала приміщення для розміщення книжкового фонду, який становив на той час понад 35 000 примірників; було відкрито читальну залу, придбано нові стелажі для книжок, шафи для читальної зали, лампи на столи. До бібліотеки надходили нові підручники, довідники, науково-методична література. Довідково-пошуковий апарат являв собою систему каталогів і картотек – алфавітний, систематичний каталоги та тематичну картотечу статей. Користуючись ними з допомогою бібліотекаря, слухач мав змогу скласти список літератури за темою своєї наукової роботи, дібрати потрібні посібники для написання курсової та дипломної робіт. Із 1955 р. бібліотека отримувала каталожні картки Всесоюзної Книжкової Палати (ВКП). Бібліотека продовжує організовувати культурно-виховні заходи, зокрема читацькі конференції, огляди книжок, книжково-ілюстративні виставки, присвячені знаменним датам, творчості видатних діячів освіти, письменникам.

Першим бібліотекарем і керівником бібліотеки в 1953–1983 рр. була О. О. Мазуркевич, ветеран Великої Вітчизняної війни, ветеран праці, Відмінник народної освіти України. З її ініціативи запрошують на зустрічі зі слухачами відомих письменників, поетів, науковців. Багато зусиль докладала вона, щоб придбати сучасну наукову літературу з психолого-педагогічних наук, українського народознавства, літературу українською мовою. Наступні 13 років очолювала бібліотеку Г. С. Трохимчук. У 1992 р. Кабінет Міністрів України постановив прийняти пропозицію Міністерства освіти

України, погоджену з Міністерством економіки України, Міністерством фінансів України та ЦК профспілок працівників освіти і науки, про створення Українського інституту підвищення кваліфікації управлінських кадрів освіти на базі Центрального інституту удосконалення вчителів, що ліквідується.

Дев'яності роки внесли нове в діяльність бібліотеки. Доукомплектовуються фонди згідно з новими навчальними планами. Крім того, у 1993 р. бібліотека отримала 6500 примірників наукової та навчально-методичної літератури від Республіканського інституту підвищення кваліфікації працівників професійно-технічної освіти у зв'язку з його ліквідацією. Фонд «Відродження» передав понад 400 підручників. Від української діаспори також отримано гуманітарну допомогу: твори українських письменників, наукову та навчально-методичну літературу. Видавництва «Вища школа», «Освіта», «Генеза», «Педагогічна преса», «Просвіта» та інші підтримують тісні зв'язки з бібліотекою і передають свої видання до фонду безкоштовно.

Згідно з постановою Кабінету Міністрів № 526 від 29.05.1997 р. відкрито Державну академію керівних кадрів освіти України (ДАККО). Бібліотека придбала понад 10 000 книжок за час існування ДАККО, якому була підпорядкована. Постановою Кабінету Міністрів №1327 від 22.07.1999 р. на базі ДАККО було утворено Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України. Подальша історія бібліотеки пов'язана зі становленням та розвитком Інституту. Його слухачами стали державні службовці, зокрема працівники Міністерства освіти і науки України, спеціалісти управлінь освіти, відділів держадміністрацій; керівні та педагогічні працівники установ і закладів освіти I–IV рівнів акредитації – проректори з навчальної роботи, директори вищих навчальних закладів, заступники директорів, завідувачі методичних кабінетів, керівники загальноосвітніх шкіл і позашкільних закладів освіти, керівники управлінь освіти з питань профтехосвіти, методисти з бібліотечних фондів України. У 1999 р. при ЦППО АПН України відкрито факультет менеджменту з очною та заочною формами навчання. У зв'язку зі зміною контингенту Інституту, зростанням чисельності студентів розширився обсяг робіт бібліотеки. Фондом користуються професорсько-викладацький склад, слухачі, а також студенти новоствореного факультету. Щорічно в Інституті навчається 2500 слухачів, близько 1500 студентів. На сьогодні книжковий фонд становить понад 90 000 примірників, з них – 10 000 примірників періодичних видань.

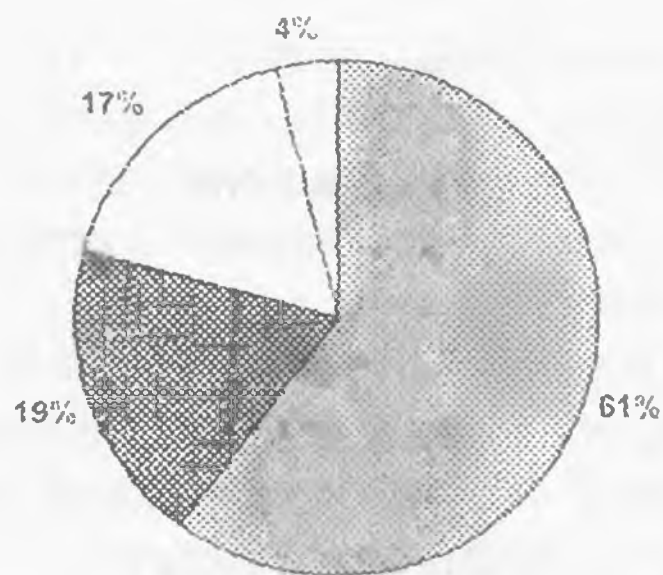

Рис. 4. Розподіл книжкового фонду за галузями знань:

психолого-педагогічні науки – 61 %;
соціально-гуманітарні науки – 19 %;
художня література – 17 %;
різне – 4 %

Значна частина книжкового фонду – це література психолого-педагогічного профілю, економічна, література з передового педагогічного досвіду та експериментальні роботи вчителів про педагогічну майстерність, твори видатних педагогів тощо (рис. 4).

Інформаційні ресурси бібліотеки упродовж 2001–2005 рр. збільшилися більш ніж на 30 000 примірників. Під час комплектування книжкового фонду приділяється значна увага придбанню наукової та навчальної літератури з еконо-

міки, планування, управління, менеджменту для забезпечення інформаційних потреб користувачів. Бібліотека отримує понад 150 назв газет і журналів з питань педагогіки, психології, управлінської діяльності, політичного й художнього спрямування. За останні роки збільшився контингент слухачів і студентів, тому значна увага приділяється придбанню наукової, навчально-методичної та навчальної літератури. Щорічно бібліотека вивчає навчальні плани, коригує тематико-типологічний план комплектування, аналізує книгозабезпечення та оформляє замовлення на закупівлю літератури за результатами аналізу. За останні п'ять років бібліотека придбала понад 5500 назв психолого-педагогічної літератури, понад чотири тисячі примірників періодичних видань.

У 2001 р. в бібліотеці створено фонд авторефератів і дисертацій, захищених при ЦППО. Фонд щорічно поповнюється та активно використовується науковцями, викладачами, аспірантами, здобувачами, студентами та ін.

Поліпшилося книгозабезпечення із багатьох навчальних дисциплін:

- ♦ управління трудовими ресурсами;
- ♦ управління навчальними закладами;
- ♦ менеджмент організацій;
- ♦ психологія і менеджмент та ін.

Крім того, бібліотека збагатила свій книжковий фонд виданнями таких науковців ЦППО, як О. І. Бондарчук, В. А. Семиченко, В. П. Андрущенко, О. І. Зайченко, В. В. Олійник, Л. І. Даниленко, М. В. Набок, В. І. Пуцов, Л. П. Сніцар, В. І. Саюк, К. М. Чернуха.

Г. М. Бевз, В. Я. Набока, Л. Л. Ляхоцька, Л. М. Карамушка, В. В. Москаленко, М. Пірен, Г. В. Єльнікова та ін.

Довідково-бібліографічний апарат бібліотеки має алфавітний та систематичний каталоги, каталог авторефератів і дисертацій, тематичну картотеку статей періодичних видань та аналітичного розпису збірників, картотеку «Видатні діячі в галузі освіти». Розпочато створення картотек «Історія інституту», «Наукові праці співробітників інституту». Редакція та вдосконалення забезпечення сучасних інформаційних запитів читачів та підвищення інформаційного досвіду керівників галузі з проблем освіти. На допомогу бібліотекарям створено картотеку книгозабезпеченості; під керівництвом проректора з науково-методичної роботи Л. І. Даниленко підготовлено і видано «Базовий комплект підручників та навчально-методичних посібників для слухачів курсів підвищення кваліфікації». До видання увійшло близько 700 назв видань ЦППО, обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти та ін. Складено «Путівник по фонду періодичних видань бібліотеки ЦППО».

Читачі бібліотеки активно використовують книжковий фонд. Так, упродовж п'яти років бібліотеку відвідало понад 18 тис. користувачів. Користувачам бібліотеки за останні п'ять років діяльності було видано понад 250 тис. книжок і періодичних видань.

Бібліотека – це творча лабораторія, джерело, з якого черпають знання всі категорії читачів: науковці й викладачі, аспіранти й студенти, слухачі курсів підвищення кваліфікації. Допомагає орієнтуватися в інформаційному просторі оптимально організований довідково-бібліографічний апарат. У бібліотеці створені та постійно поповнюються алфавітний і систематичний каталоги. Оновлюється новими рубриками картотека статей періодичних видань. Одне з найсучасніших завдань бібліотеки – розкриття змісту книжкового фонду шляхом використання сучасних інформаційних технологій, створення бібліографічних баз даних, каталогів і картотек, котрі значно полегшують пошукову діяльність користувачам. Так, за 2004–2005 рр. в бібліотеці було встановлено три комп'ютери (для користувачів і робоче місце бібліотекаря). Відвідувачі мають можливість працювати в Інтернеті, бібліотека також працює з програмною системою «УФД / Бібліотека».

Впровадження нової дистанційної форми навчання зобов'язує широко пропагувати використання Інтернету та освітніх інформаційних ресурсів, залучати користувачів бібліотеки до пошуку навчальної і наукової інформації в Інтернеті, використовувати навчальні компакт-диски.

Останнім часом аспіранти, наукові працівники, слухачі і студенти активно використовують сучасні можливості для отримання інформації.

Надалі в планах бібліотеки передбачено збільшити кількість робочих місць бібліотекарів, розвивати партнерські зв'язки з іншими бібліотеками, створити веб-сайт бібліотеки Інституту. Крім цього, бібліотека використовує традиційні форми надання інформації відвідувачам бібліотеки. Не забуває й про традиційні форми надання інформації користувачам бібліотеки (рис. 5).

За останні п'ять років оформлено понад 75 тематичних виставок, на яких було представлено понад 3500 назв книжок і періодичних видань, зокрема «Болонський процес: перспективи розвитку України»; «Краса педагогічної дії»; «Інноваційний пошук в системі освіти»; «Профільна школа»; «Педагогічна наука – вчителю»; «Безперервна професійна освіта»; «Післядипломна освіта в Україні»; «Праці науковців ЦППО»; «Новітні освітні технології»; «Дистанційне навчання – освіта ХХІ століття»; «Професійно-технічна освіта»; «Нормативно-правова база в галузі освіти»; «На допомогу держслужбовцю»; до 50-річчя науково-педагогічної діяльності В. Ф. Паламарчук; «Поради оптиміста» (творчі надбання викладача ЦППО В. Ф. Калошина); до II Всеукраїнського з'їзду педагогічних працівників; до Міжнародного симпозиуму «Економічна освіта в системі післядипломної педагогічної освіти»; до Міжнародного симпозиуму «Проблеми післядипломної педагогічної освіти в сучасному суспільстві»; до науково-педагогічних читань «Сторінками історії післядипломної педагогічної освіти»; до семінару-практикуму «Науково-методичне забезпе-

Рис. 5. Форми отримання інформації в бібліотеці

чення навчально-виховного процесу і проблеми тендерної освіти у вихованні студентів»; до V Міжнародного Тижня освіти дорослих в Україні тощо.

Складено тематичний план книжкових виставок «Україна на шляху до інтеграції в Європейський Союз»: «Нові напрями державної політики України в контексті Європейської інтеграції»; «Розвиток економічних процесів у Європі як чинник впливу на інноваційність української економіки» та ін.

Оформлено понад 30 тематичних полиць із тем курсових, дипломних, творчих і наукових робіт, організовано чимало виставок-переглядів надходжень нової літератури та періодичних видань, на яких було представлено понад 1090 назв. У 2005 р. продовжував працювати Клуб інтелектуалів «Олімп», в якому відбулися зустрічі з відомими діячами освіти і науки, викладачами ВНЗ та ін.

Сьогодні бібліотека ЦППО АПН України є тим інформаційним центром, призначення якого полягає в забезпеченні фахових потреб науковців, викладачів, слухачів і студентів Інституту та інших освітянських установ АПН України у процесі професійного самовизначення, розвитку педагогічної науки та практики. Бібліотека успішно виконує головну функцію книгозбірні вищого навчального закладу, що полягає в інформаційному забезпеченні наукової роботи та навчально-виховного процесу, має багато планів на майбутнє в міжнародних проектах.

Ярослава Сокольська

Історія створення та розвитку Львівської обласної науково-педагогічної бібліотеки

У діючій бібліотечній мережі України значну частину становлять освітянські бібліотеки. Ці книгозбірні споконвіку забезпечували розвиток освіти, надаючи доступ до книжкових джерел. Зі створенням Державної науково-педагогічної бібліотеки України (1999 р.), як головного інформаційно-методичного центру мережі освітянських бібліотек, завершився процес удосконалення інформаційної структури освітянської галузі, котру репрезентують (крім наукових бібліотек вищих навчальних закладів) на регіональному рівні такі бібліотеки, як Львівська обласна науково-педагогічна та Миколаївська науково-педагогічна.

Львівська обласна науково-педагогічна бібліотека (ЛОНПБ) функціонує майже 80 років. Вона є центром інформаційного і комунікативного забезпечення потреб в освіті й самоосвіті, профорієнтації, духовному, емоційному та естетичному розвитку педагогічних працівників західноукраїнського регіону.

ЛОНПБ заснована в 1925 р. з ініціативи тодішньої Кураторії Львівської шкільної округи і відкрита для публічного користування 1 лютого 1926 року. Відомості про це знаходимо в інформаційному нарисі «Львівські бібліотеки», що вийшов за редакцією Остапа Габерле у Львові 1929 року. У тогочасному перекладі з французької повідомляється: «Державна Педагогічна Бібліотека служить для професорів як вказівка їм їхній педагогічній роботі. Її założено в грудні 1925 року зі зібраних 1800 творів, що належали до 15 львівських гімназійних бібліотек. Публічно відкриття наступило 1 лютого 1926 року. Педагогічна бібліотека налічує зараз 5031 творів і часописів. Бібліотека абонується на 88 часописів/журналів (на польській, німецькій, французькій і англійській мовах). Бібліотека має твори з педагогіки, дидактики, народної освіти, шкільного уставодавства, спеціальної методики, що стосується до дошкільного і позашкільного виховання, фізичного виховання, шкільної гігієни, шкільної організації і педагогічної бібліографії» [4].

Створена з метою задоволення інформаційних потреб педагогів, бібліотека постійно поповнювалася літературою педагогічної тематики. До 1934 р. це здійснювалося за рахунок державних дотацій і дарів різних освітянських організацій та приватних осіб. Бібліотека належним чином відображала стан комплектування, укладала книжкові каталоги літератури. Донині зберігся єдиний примірник видання «KATALOG ALFABETYCZNY Panstwowej Biblioteki Pedagogicznej we Lwowie (od Nr. 1 do 6300 włącznie. Czesc 1)». У передмові до цього видання наводяться відомості про організації та осіб, які дарували бібліотеці літературу. Це, зокрема, Кураторія Львівської шкільної округи, школа у м. Буськ, Товариство директорів шкіл, Товариство наукових працівників, Спілка польських наукових працівників [2]. З 1934 р., коли бібліотека вже налічувала понад 10 250 одиниць літератури, вона була цілком переведена на державний бюджет і стала називатися «Panstwowa Centralna Pedagogiczna Biblioteka we Lwowie» (Державна центральна педагогічна бібліотека у Львові). Був затверджений її статут, відповідно до якого бібліотека функціонувала як самостійна інституція Кураторії Львівської шкільної округи до 1939 року.

У статуті Д.Ц.П.Б. визначено головні напрями її роботи:

«П. 2. Завданням Д.Ц.П.Б. у Львові є допомогти учительству всіх категорій шкіл у дальшій освіті в педагогічно-дидактичному обсязі, а також можливо і науковій праці у тому напрямі.

П. 3. З тою метою Д.Ц.П.Б.:

а) зосереджує твори, брошури і часописи польською і чужими мовами з питань історії виховання і шкільництва, загальної і педагогічної психології, загальної педагогіки і дидактики, спеціальної методики всіх предметів і наук, організації шкільництва і устрою шкіл, усі шкільні підручники, а також усі інші дидактичні і педагогічні допоміжні матеріали;

б) дає доступ до своїх збірок книг учительству, а також особам, які цікавляться педагогічними шкільними справами, через:

- ♦ утримання наукової робітні (читальні), що видає бажані твори і документи на місці;

- ♦ випозичення їх додому;

- ♦ висилку читачам за межі міста на відповідальність керівництва шкіл, а також інших урядових установ, або під належний заклад;

в) веде перегляд бібліографії краєвої і закордонної педагогічно-дидактичної літератури;

г) тримає зв'язок з іншими бібліотеками з метою взаємних наукових полегшень, взаємного обміну книжок і т. п.;

д) інформує учительство шкіл Львівської шкільної округи про надбані збірники та головне про набуті новинки через розсилання спеціальних каталогів, бюлетенів і т. п.» [1].

Із 1939 р. та в час німецької окупації бібліотека функціонувала на приватні кошти. За цей період її діяльності майже повністю втрачено всі архіви обліку та звітності, крім інвентарних книг і каталогів.

Закінчення Другої світової війни поклало початок новому періоду діяльності бібліотеки. Насамперед було визначено належність закладу. Бібліотека перейшла в підпорядкування Львівського обласного відділу народної освіти (облвно). У її Ресстраційній картці від 07.08.1946 р. Комітетом у справах культурно-освітніх установ при Раді Міністрів УРСР визначено тип бібліотеки: спеціальна (науково-педагогічна). У 1947 р. книгозбірня дістала свою сучасну назву Львівська обласна науково-педагогічна (ЛОНПБ), отримала нове приміщення.

Під час заснування ЛОНПБ знаходилась у приміщенні першої гімназії (польської) на вул. Кубалі, 4 (тепер вул. М. Шухевича).

Приміщення на вул. Зеленій, 24, в якому міститься бібліотека тепер, є архітектурною пам'яткою XIX століття. Воно споруджене в першій третині XIX ст. для шляхетської родини Замойських. У різні часи цей будинок-палац переходив до родин Дідушицьких, Леваковських, Шептицьких. Саме ім'я родини Шептицьких найчастіше згадується, коли йдеться про історію бібліотеки, бо з цією родиною насамперед пов'язують діяльність Митрополита Андрея Шептицького – видатного церковного, культурного та освітнього діяча. Вбачаємо щось символічне в тому, що в колишньому будинку родини Шептицьких міститься педагогічна бібліотека – культурна установа, яка сама по собі є переконливим доказом пам'яті митрополиту А. Шептицькому, відомому своїм меценатством, зокрема в освітній галузі. З метою популяризації літератури про життя та діяльність митрополита А. Шептицького у ЛОНПБ експонується постійно діюча книжково-журнальна виставка за назвою «Я буду за вас молитися...», відділ науково-консультативної та методичної роботи бібліотеки підготував різні інформаційні матеріали.

Протягом усього часу розвитку бібліотеки специфіка обслуговування визначала напрями її комплектування. Зосередження великої кількості літератури педагогічної тематики зумовило унікальність книгозбірні. Тривалий час у системі МО УРСР ЛОНПБ була єдиною бібліотекою педагогічного профілю, яка поєднувала функції обласної бібліотеки з функціями наукової. На відміну від інших обласних бібліотек, зокрема універсальних, що мають педагогічну літературу в незначному обсязі, у ЛОНПБ вона становить більш як половину фонду. Порівняно з вишівськими бібліотеками, де зосереджено навчальну і методичну літературу відповідно до специфіки ВНЗ, ЛОНПБ також має переваги.

Першого лютого 2006 р. Львівській обласній науково-педагогічній бібліотеці виповнилося 80 років. Створена як книгозбірня для освітян з доволі незначним фондом літератури, за час свого функціонування вона стала великою інформаційною інституцією. Нині її фонди становлять понад 415 тис. одиниць літератури, з яких понад 55 тис. періодичних видань, 2000 одиниць видань до 1939 року. Частину фонду (понад 1800) становить література іноземними мовами (англійською, німецькою, польською, чеською та ін.). Зібрана в бібліотеці література відображена в каталогах і картотеках. До послуг користувачів книгозбірні генеральний алфавітний, читацький алфавітний та систематичний каталоги літератури. Особливої уваги заслуговує відображення в ЛОНПБ

фонду педагогічної літератури. Спеціалізація бібліотеки на обслуговуванні педагогічних працівників визначила стан відображення цієї літератури. У 50-х роках ХХ ст. з метою якнайповнішого інформаційного забезпечення потреб педагогів у ЛОНПБ створено систематичну педагогічну картотеку (СПК), завдання якої – зібрати інформацію педагогічної тематики не лише з книжок, а й з періодичних видань. Нині СПК містить матеріал, систематизований за розділами і рубриками так, що ним скористається і педагог-науковець, і студент чи вчитель-початківець. Картотека налічує понад 13 000 рубрик і більш як 500 000 карток.

Виконуючи функції інформаційного центру освітянської галузі на обласному рівні, ЛОНПБ убаचाє своє головне завдання в повному задоволенні запитів читачів та максимально зручній організації роботи. У бібліотеці працює читальна зала, у якій можна отримати літературу без попереднього замовлення; експонуються виставки, що допомагають якнайповніше розкрити фонд бібліотеки, систематично подається інформація про нові надходження літератури, укладаються тематичні інформаційні та бібліографічні списки видань. Працівники бібліотеки організовують огляди літератури для різних категорій педагогів, читацькі конференції та інші культурно-просвітницькі заходи, готують найрізноманітніші методичні матеріали на допомогу педагогам, шкільним бібліотекарям тощо. Педагогічні працівники та всі, хто звертається із запитом педагогічного профілю, широко користуються послугами ЛОНПБ для розв'язання завдань, що стоять перед освітою України.

Література

1. Dziennik Urzędowy Kuratorium Okregu szkolnego Lwowskiego. – Lwow. – 1939. – № 6/6. – S. 340-343.
2. KATALOG ALFABETYCZNY. Państwowej Biblioteki Pedagogicznej we Lwowie (od Nr. 1 do 6300 włącznie. Czesc 1. – Lwow: Nakładem Państwowego Wydawnictwa Ksiasek Szkolnych, 1933.
3. Львів. Lviv: Туристичний путівник. – Авторське упорядкування: Ю. Бірульов. – Львів: «Центр Європи», 1999.
4. Львівські бібліотеки – інформаційний нарис. – Львів, 1929. – С. 80-81.

**Миколаївська
науково-педагогічна бібліотека
в освітньо-інформаційному просторі держави**

Миколаївська науково-педагогічна бібліотека разом із Львівською обласною науково-педагогічною бібліотекою є єдиними регіональними педагогічними бібліотеками в системі освітянських книгозбірень держави, які увібрали в себе непросту історію розвитку спеціальних педагогічних бібліотек України.

Миколаївську науково-педагогічну бібліотеку (МНПБ) було започатковано у важкий повоєнний 1946 рік. Не одразу, але впевнено вона зайняла своє осібне місце в колі культурно-просвітницьких закладів міста і сьогодні має про що розповісти, чим поділитися з колегами, передати досвід, накопичений десятиліттями.

Одинадцятого грудня 1946 р. Миколаївська міська Рада депутатів трудящих прийняла рішення «про відновлення діяльності колишньої вчительської бібліотеки» на вул. Чернігівській з підпорядкуванням обласному комітету профспілки працівників початкових і середніх шкіл.

Наступна історична віха – 1949 рік. Бібліотека переїздить на вул. Московську, 45 і розміщується в п'яти кімнатах. Майже з початку заснування і протягом 30 років її очолювала В. М. Дульська, якій бібліотека зобов'язана багато чим з того, що є сьогодні. Валентина Михайлівна започаткувала сумарну книгу обліку фонду та зробила перший запис в інвентарній книзі (до 1949 р. жодних облікових документів не виявлено). У цей період бібліотека формує фонд педагогічної літератури, створює каталоги і картотеки, що дає змогу професійно організовувати обслуговування освітян міста. На початку 1949 р. фонд бібліотеки налічував 680 примірників, організовано передплату на всі педагогічні видання країни, які й дотепер користуються попитом в освітянській спільноті регіону.

Наприкінці 60-х років ХХ ст. громадськість міста називає бібліотеку вчительською, і книгозбірня займає своє місце в системі бібліотек міста. У цей період її фонд налічував 54280 примірників книжок, з яких 37977 – педагогічна література, 20 назв – періодика. 1969 р. бібліотека переїхала до приміщення Миколаївського будинку вчителя, де зайняла перший поверх. Значно змінилася її

структура: було сформовано читальну залу й абонемент, а також бібліографічний відділ. У штаті бібліотеки працювало вже п'ять осіб. Було запроваджено посади завідувачів читальної зали й абонементу. Багато уваги приділяли організації довідково-бібліографічного апарату бібліотеки (алфавітний і систематичний каталоги, красзнавча і систематична картотеки, тематичні папки і картотеки), а також роботі з читацькою аудиторією, яка складалася здебільшого з учителів. У цій діяльності використовували як традиційні, так у новаторські (для того часу) форми.

За свідченням В. П. Сугак, яка працює в бібліотеці з 1964 р., у стінах бібліотеки діяло два університети – для вчителів і для працівників дошкільних закладів. Молоді вчителі на засіданнях клубу «Смолоскип» мали можливість поспілкуватися і ознайомитися з новинками в методиці викладання предметів навчального циклу, а стара педагогічна гвардія з радістю збиралася на зустрічі клубу ветеранів педагогічної праці «Дружба». У ті роки зародилася традиція проводити щомісяця Дні інформації для шкільних бібліотекарів.

70-ті роки відзначені важливою подією в діяльності бібліотек усього Радянського Союзу – почалася централізація. 30 березня 1977 р. Президія Миколаївської обласної ради профспілок ухвалила рішення об'єднати 33 профспілкові бібліотеки м. Миколаєва і до 1 липня 1980 р. створити Міжспілкову централізовану бібліотечну систему (МЦБС) з єдиним книжковим фондом, довідковим апаратом, штатами, комплектуванням та обробкою літератури.

На цей час учительська бібліотека, говорячи сучасною мовою, мала свій імідж і користувалася популярністю серед освітян. Її фонди налічували 61 214 примірників, якими користувалося 5220 читачів, кількість відвідувань становила 24 657, книговидача – 104 702 примірники. Маючи високий освітньо-професійний потенціал, учительська бібліотека стає базовою Центральною міською бібліотекою Міжспілкової ЦБС м. Миколаєва, тим самим перетворюючись для своїх 33 філій у методичний центр.

Відповідно до постанови Президії Миколаївської обласної ради профспілок від 11.09.1979 р. змінюються структура і штат бібліотеки. Створено методичний відділ, відділи комплектування та обробки літератури, єдиного фонду і нестационарних форм обслуговування. Вводяться нові посади. В 1980 р. штат бібліотеки збільшився до 21 працівника. До вже напрацьованих тем і форм роботи додалася діяльність щодо методичного забезпечення бібліотек-філій. Відвідування, надання практичної допомоги, підго-

товка питань на Міжвідомчу раду, методичні ради, заходи з підвищення кваліфікації працівників системи (конференції, семінари, школи передового досвіду, методичні заняття тощо); вивчення, узагальнення та впровадження передового досвіду стали звичним і насущним змістом роботи головної бібліотеки.

А незабаром (1988 р.) бібліотека у зв'язку з капітальним ремонтом Будинку вчителя тимчасово (а виявилось на довгих 10 років) переїхала на вул. Шкільну, 2. Кількість читачів не зменшилась, а навпаки зросла на 28 відсотків. Але через віддаленість від центру міста бібліотека втратила свій основний контингент: вчителі і студенти педагогічного ВНЗ становили тепер лише 25 відсотків від загальної кількості читачів. Фонд налічував 62 103 примірники.

На початку 90-х років бібліотека мала 33 штатні одиниці, а віддаленість від центру не впливала на зміст і форми її роботи. Тільки політична й економічна плутанина в країні мало не стала причиною знищення книгозбірні. У зв'язку з реорганізацією структури профспілкових органів і закладів культури Міжспілкову ЦБС м. Миколаєва з 1 січня 1991 р. закривають. Важко передати напруження боротьби і складність пошуків виходу з катастрофічно складної ситуації, яку витримали колектив бібліотеки та її директор. До розв'язання проблеми підключилися депутати всіх рівнів. І лише розуміння завідувача міського відділу освіти О. О. Реутенка ролі педагогічної бібліотеки для освітян міста допомогло залишити її серед культурно-освітніх закладів міста.

Отже, бібліотека вижила. Мало того, вона продовжила накопичувати свій інформаційний потенціал, який широко використовували освітяни міста. У 1994 р. фонд бібліотеки налічував 85 692 примірники і за своїм якісним складом був одним із кращих у місті. Змінився й читацький контингент. Важке економічне становище унеможливило особисту передплату на фахові педагогічні видання і придбання методичної літератури, що, відповідно, не зважаючи на невідгідне розташування бібліотеки, змусило читачів користуватися її фондом. Тому на 1.08.1994 р. кількість освітян від загальної кількості читачів становила 54 відсотки. Для того періоду характерний новий якісний напрям роботи. Це – налагодження співпраці з керівниками загальноосвітніх середніх і дошкільних закладів, методистами й інспекторами міського відділу освіти, підрозділами Інституту вдосконалення вчителів тощо. Істотно збільшився обсяг напрацювань інформаційно-бібліографічної служби бібліотеки, що сприяло заповненню прогалин в інфор-

маційному забезпеченні навчально-виховного процесу. Гостро постало питання про те, щоб учителі всіх шкіл міста знали і користувалися багатствами бібліотечного фонду. Тому основними формами роботи бібліотеки з педагогічними колективами шкіл є участь у педагогічних нарадах, виступи на методичних об'єднаннях учителів, щомісячні семінари-практикуми для шкільних бібліотекарів, організація виставок-пересувок.

Фінансові труднощі змушували співробітників бібліотеки шукати нетрадиційні джерела поповнення фондів. У цей період проведено велику роботу для залучення приватних осіб і різних фондів до благодійної допомоги книгозбірні.

Неоцінним внеском стало надходження навчальної літератури, виданої на кошти фонду «Відродження» у межах програми «Трансформація гуманітарної освіти в Україні». Книжки отримали безкоштовно. 400 примірників прекрасно виданих творів з великою радістю зустріли освітяни міста.

1997 р. можна по праву назвати початком нової ери в житті бібліотеки. Сприяв цьому переїзд до центральної частини міста, на вул. Адміральську, 31. Тут наші фонди розмістили в пристосованих приміщеннях колишньої бібліотеки Будинку політпросвіти, що займала перший поверх Палацу творчості учнів. На новому місці з'явилися передумови для того, щоб стати інформаційним центром освітян міста, тим більше, що в м. Миколаєві це єдина бібліотека педагогічного профілю.

Пріоритетними напрямками діяльності книгозбірні є інформування читачів за актуальними темами і проблемами сучасного освітнього процесу, що зумовлює розвиток видавничої діяльності бібліотеки. Щорічно бібліотека видає близько 20 бібліографічних покажчиків, серед яких «Шлях української педагогіки» (вип. 1, 2), «Формування культури управлінської діяльності» (вип. 1, 2, 3), «Громадські та шкільні дитячі організації» (1999 р.), «Гуманістичні теорії в психології як основа особистісно орієнтованої педагогіки» (1999 р.), «Педагогічна діагностика» (1999 р.), «Перспективні напрями розвитку українського дошкілля», «Формування особистісного і громадянського позитиву діяльності дошкільнят та школярів» (2000 р.), «Теорія і практика особистісно орієнтованого навчання та виховання» (1998 р.) та ін. Також щороку готують покажчики та списки літератури для освітян-управлінців, зокрема «Управління розвитком школи через педраду» (2000 р.), «Формування культури управлінської діяльності» (2000, вип. 4), «Стандарти в освіті: час визначитися» (2000 р.). «Освіта у філо-

софському вимірі». До науково-практичних конференцій, які проводили управління освіти міськвиконкому Миколаївської міської ради, підготовлено і випущено такі тематичні покажчики: «Проблеми пізнавальної діяльності в педагогіці», «Управління навчальною діяльністю учнів», «Інтегроване навчання», «Нестандартні форми навчання», «Оцінювання знань учнів: всебічний погляд на проблему», «Сучасний урок: проблеми і пошуки», «Місце релігії у духовному вихованні школярів» та інші; для широкого кола педагогічних працівників – «Проблеми розвиваючого навчання», «Шлях української педагогіки», «Нові педагогічні технології в сучасній школі», «Від екології душі до екології довкілля».

У квітні 1999 р. бібліотека започаткувала випуск інформаційного бюлетеня «Освітнянин», рекламні видання «Путівник освітянина», листівки, буклети, які, окрім офіційної інформації (адреси бібліотеки та сайту, друковані та електронні ресурси, додаткові послуги, інтернет-центр, відділи бібліотеки тощо), містять додаткові дані, зокрема про літературно-філософський клуб «Перспективи» та студію «Подіум», про керівників відділів і засоби арт-терапії в бібліотеці, схематичний план знаходження бібліотеки на карті міста та ін. Наочна популяризація книжок також привертає нашу увагу. Користуються великим попитом такі виставки: «Освіта у третьому тисячолітті», «Любіть Україну!», «Миколаївщина – мала Батьківщина», «Нові інформаційні ресурси – шлях до вашого успіху» (бібліографічні видання МНПБ), «Освітняни Миколаївщини у творчому пошуку» (методичні надбання освітян Миколаєва), «Педагогічні бібліотеки – освітянам» (бібліографічні видання Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського та Миколаївської науково-педагогічної бібліотеки), «Джерела педагогічної творчості» (матеріали періодичних видань України та Росії). На інформаційних стендах представлений увесь масив матеріалів та послуг, які надає бібліотека, зокрема («Інтернет – для вас!» (послуги Інтернет-центру), «Миколаївська науково-педагогічна бібліотека» (історична довідка, додаткові послуги, нові надходження, заходи, розклад роботи клубу, студії та ін.), «Електронні ресурси – освітянам» (робочі теки для вчителів-предметників), компакт-диски на допомогу шкільній програмі, картотека адрес сайтів та e-mail), «Інформаційна мозаїка» (рекламна продукція книжкових, комп'ютерних та інших магазинів, театрів, клубів з інтересами, виставкових залів, фондів тощо).

У бібліотеці оформлений цікавий стенд-галерея під назвою «Арт-терапія», що ознайомлює глядача не тільки з картинами та

малюнками, а й з чудовими гобеленами. За допомогою засобів арт-терапії в бібліотеці створено психологічно-комфортне середовище, що підвищує продуктивність праці читачів і працівників книгозбірні.

Традиційною стала участь бібліотеки у проведенні науково-практичних конференцій, семінарів, практикумів, які організовують миколаївські вищі навчальні заклади, Обласний інститут післядипломної освіти вчителів, Миський науково-методичний центр з освіти, Управління освіти виконкому Миколаївської міської ради, середні навчальні заклади нового типу (Муніципальний колегіум, 1-ша українська гімназія ім. М. Аркаса, гуманітарна гімназія № 2 та ін.). Для освітян м. Миколаєва організовано інформаційне забезпечення МНПБ міських методичних об'єднань, педагогічних рад, занять у школі молодого керівника та молодого вчителя шляхом підготовки інформаційно-бібліографічних списків та оглядів літератури.

Восени 1999 р. в бібліотеці з'явився перший комп'ютер, що забезпечило установі вихід не тільки в Інтернет, а й доступ до світової інформаційної мережі кожного читача. Надалі інформаційні ресурси Інтернету активно використовуються під час проведення занять із підвищення кваліфікації вчителів фізики та математики, які організовує Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти в бібліотеці. Із 2000 р. МНПБ розпочала комп'ютеризацію бібліотеки, започаткувала власний веб-сайт, який з кожним роком відвідує дедалі більше користувачів, зокрема в 2005 р. їхня кількість становила майже 16 тисяч. Найбільш відвідувані сторінки сайту – ті, що представляють історію бібліотеки, періодичні видання, передплачувані нею, та повні тексти бібліографічних покажчиків. Електронною поштою до бібліотеки надходять замовлення з районів області відсканувати ту чи іншу статтю з фахових періодичних видань тощо.

Нині бібліотеки України перебувають у скрутному фінансовому становищі. Тому у книгозбірні розпочато проект під гаслом «Не просити, не благодіти, самостійно заробляти», який діє у двох напрямках. Перший – інформування про грантові програми і конкурси працівників освіти; другий – організація та проведення семінарів-тренінгів із написання грантових проектів для керівників освіти, до якого залучено представників Міжнародного фонду «Відродження» та Британської Ради в Україні. У межах цього проекту щомісяця на сайті бібліотеки подаються дайджести про конкурси для освітян, що оголошуються на сторінках педагогічних

періодичних видань. Рубрики сайту «Видання бібліотеки», «Проекти-конкурси», «Освіта та Інтернет», «Шкільному бібліотекарю» та інші сприяють не тільки плідній праці освітян Миколаївщини, а й допомагають їм знайти можливості для поліпшення матеріального становища свого закладу.

Миколаївська науково-педагогічна бібліотека – установа, де сходяться шляхи всіх, хто вчить і вчиться: педагоги, бібліотечні працівники, студенти. Діяльність бібліотеки, в тому числі й проектна, й підпорядкована цьому принципу. Бібліотечні проекти «Підвищення інформаційної культури педагогів», «Науково-педагогічна бібліотека – шкільним» вже дали вагомі результати, що обчислюються сотнями людей, навчених користуватися ПК та Інтернетом, професійною програмою для бібліотекарів ІРБІС. Усе це було б неможливим, якби бібліотекарі самі не навчалися постійно, не спілкувалися з колегами на курсах з дистанційного навчання, у школі ІРБІС, у межах програм США, Великобританії, Центру безперервної інформаційно-бібліотечної освіти Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв, Гете-інституту. Неодноразово колектив бібліотеки брав участь у Міжнародних конференціях «Бібліотеки і асоціації у світі, що змінюється. Нові технології і нові форми співробітництва», які щороку проводять у Криму, у Міжнародній науково-практичній конференції «Інформаційно-освітні ресурси дитячих та шкільних бібліотек: шляхи взаємодії» (м. Севастополь, 2004 р.), у науково-освітніх програмах. Зокрема, у 2005 р. директор МНПБ брала участь у науково-освітній професійній програмі «Європейські стратегії розвитку культури і освіти та роль бібліотек в їх реалізації» (Німеччина), після якої вона зробила висновок: педагогічні бібліотеки майбутнього – це великі регіональні інформаційно-бібліотечні центри з наданням користувачам повного спектра як бібліотечно-інформаційних, так і дозвілєвих послуг, що стало пріоритетним напрямом у розвитку МНПБ.

Упродовж 2005 р. колектив МНПБ спрямував свої зусилля на виконання річних завдань. 17–18 травня 2005 р. освітяни-миколаївці приймали учасників обласного науково-практичного семінару «Нові інформаційні технології діяльності освітянських бібліотек: стан і перспективи впровадження», на якому фахівці бібліотеки виступили перед колегами з доповідями «Миколаївська НПБ в освітньо-інформаційному просторі», «МНПБ – центр впровадження ІКТ в шкільні бібліотеки міста» та презентували програмне забезпечення «Шкільний підручник». 27–29 жовтня 2005 р. працівники книгозбірні обговорювали проблеми інформатизації

педагогічної та бібліотечної галузей на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Освітнянські бібліотеки України. Історичні тенденції. Сучасний стан. Перспективи розвитку» (м. Київ), організовану ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. На Міжнародній конференції в Судаку «Крим – 2005» та Міжнародній IX конференції «Libcom – 2005», яка відбулася у Підмосковному Звенигороді, фахівці вивчали вітчизняний і зарубіжний досвід використання інформаційних технологій, комп'ютерних систем у діяльності бібліотек.

Можливість обмінятися досвідом із колегами в Україні та за кордоном ґрунтується на добрих взаєминах і взаєморозумінні з органами виконавчої влади: управлінням освіти і міськвиконкомом. Допомагає їй уміння знайти й зацікавити спонсорів. Тривала співпраця з книгорозповсюджувальною фірмою «Ідея» з Донецька, іншими організаціями також дає хороші результати. До речі, якщо у 2004 р. на благодійні кошти було придбано 43 примірники книжок на суму 456 грн, то в 2005 р. закуплено 142 примірники на суму 2 878 грн, у тому числі 12 CD. Плідною є наша співпраця з миколаївськими вищими навчальними закладами. Багаторічні зв'язки підтримуємо з Гуманітарним університетом ім. П. Могили, який щороку передає до нашої бібліотеки безкоштовно бібліотечку монографій і збірників праць, виданих в університеті протягом року. Надходять до фондів бібліотеки й видання Південно-Слов'янського інституту, Миколаївського державного університету ім. В. О. Сухомлинського та ін. Традиційними є вишівські та міжвишівські конференції, презентації книжок науковців у читальній залі науково-педагогічної бібліотеки. Останнім часом відбулися студентські науково-практичні конференції «Колір як засіб мислення» та «Проблеми дослідження змісту роботи копірайтерів», організовані бібліотекою спільно з кафедрою психології Миколаївського державного університету ім. В. О. Сухомлинського. До речі, останній буклет МНПБ був визнаний як кращий.

Запрошують працівників бібліотеки з доповідями й на наукові конференції та читання, які проводять у вищих навчальних закладах. Так, на науково-практичній конференції «Розвиваюче середовище як особливий духовно-інтелектуальний простір у роботі зі здібною і обдарованою молоддю», організований Гуманітарним університетом ім. П. Могили і Муніципальним колегіумом, прозвучала доповідь на тему «Інформаційне забезпечення шкіл нового типу в роботі з обдарованими дітьми». Виступ на тему «Куль-

турно-просвітницька діяльність МНПБ» був включений до програми «VIII історико-культурологічних слов'янознавчих читань», організованих Південно-Слов'янським інститутом.

МНПБ проводить також змістовну культурно-просвітницьку роботу. На особливу увагу заслуговують студія «Подіум», літературно-філософський клуб «Перспективи», що працюють у бібліотеці і згуртовують в єдине коло митців, наукову еліту міста, викладачів вищих навчальних закладів, людей, яким не байдужі проблеми розвитку культури.

Протягом останніх років МНПБ велику увагу приділяє шкільним книгозбірням. Так, нею було ініційовано розгляд питання про комп'ютерне забезпечення шкільних бібліотек на засіданні колегії управління освіти м. Миколаєва за участю директорів шкіл, неодноразово презентували свій веб-сайт керівництву шкіл міста. На жаль, кардинально зрушити справу не вдалося. Лише у 1-й українській гімназії ім. М. Аркаса 1 вересня 2003 р. було відкрито перший сучасний інформаційний центр.

МНПБ оголосила міський огляд-конкурс бібліотек середніх загальноосвітніх навчальних закладів під назвою «Шкільна бібліотека третього тисячоліття». Інформаційний бюлетень «Освітянин» містив матеріал, який чітко визначив межі та основні критерії конкурсу, роблячи наголос на тому, що головною метою конкурсу є перебудова шкільних бібліотек міста в сучасні інформаційні центри, виявлення талановитих, творчо мислячих бібліотекарів та їхніх читачів-учнів. Усі інші завдання – вивчення і впровадження досвіду кращих, сприяння зростанню професійної майстерності, ділове спілкування та обмін думками – були підпорядковані цій глобальній меті. Незважаючи на те, що участь у конкурсі взяли далеко не всі школи, позитивні результати були очевидними. Під час конкурсу в 11 школах придбали і встановили в бібліотеках 16 комп'ютерів, 6 із них підключили до Інтернету, у багатьох бібліотеках поліпшено умови роботи як для читачів, так і для бібліотекарів.

Сьогодні вже не тільки бібліотекарі шкільних бібліотек охоче відгукуються на запрошення МНПБ взяти участь у семінарах, конференціях, зустрічах із колегами з інших міст, а й директори шкіл відвідують заходи, організовані книгозбірнею. Вони завжди впевнені, що в бібліотеці їм запропонують якусь нову ідею або запропонують поглянути на проблему організації діяльності шкільної книгозбірні під новим кутом зору. Так було під час проведення обласного семінару «Діяльність керівних органів

навчальних закладів в умовах переходу на ЗАОСТ «Структура і 12-річний термін навчання» та під час візиту до Миколасва фахівця з питань діяльності шкільних бібліотек і медіа-центрів Терренса Янга, який перебував у нашій країні згідно з програмою посольства США в Україні «Американські лектори». У МНПБ директори шкіл, шкільні бібліотекарі, студенти Миколаївського вищого училища культури зацікавлено сприйняли виступ Т. Янга на тему «Інтернет-покоління: роль бібліотек», в якому звернено увагу на потребу враховувати психолого-педагогічні особливості сучасного покоління, різні стилі навчання і той факт, що молодь перебуває в насиченому новими технологіями середовищі, а це суттєво позначається на сприйманні нею інформації. Ситуацію, яка склалася, треба враховувати, переосмислюючи діяльність сучасної бібліотеки.

Крім того, що така зустріч і спілкування із закордонним фахівцем та колегою – неординарна подія в житті бібліотечної спільноти міста, для шкільних бібліотекарів вона була ніби продовженням роботи серпневого семінару на тему «Професійна компетентність бібліотекаря як запорука ефективного функціонування бібліотеки». На семінарі слухачам було запропоновано ділову гру «Імідж бібліотекаря» та «круглий стіл» «Професіонал – професіоналу», де була можливість висловити нові ідеї, що плануються до втілення в діяльність шкільних бібліотек у новому навчальному році. Обговорювався також досвід створення власних електронних каталогів та обслуговування запитів читачів – учителів і учнів – за допомогою Інтернету за відсутності можливостей належного комплектування бібліотечних фондів.

Коли в 2001 р. колектив МНПБ вивчав погляди шкільних бібліотекарів на роль комп'ютера в бібліотеці та можливості його використання, більшість із них поставилася до цього анкетування скептично, не вірячи в те, що в недалекому майбутньому відбудуться зміни в їхній роботі. Проте організовані МНПБ семінар-тренінг з ІРБІС, практичні заняття менеджера цієї програми з Кисва Л. Рудзького, подаровані ним усім присутнім демо-версії, сприяли прискоренню залучення працівників шкільних бібліотек до вивчення і використання ІКТ у своїй роботі. Своєчасними були й розроблення та реалізація програми «Науково-педагогічна бібліотека – шкільним». На базі Інтернет-центру в межах цієї програми шкільні бібліотекарі отримали знання користувача ПК та Інтернету, набули навичок роботи в АБІС «ІРБІС». З відкриттям у МНПБ Інтернет-центру змінилося ставлення освітян до бібліо-

теки, яка почала надавати нові, сучасні послуги з комп'ютерних технологій. Беручи участь у підвищенні кваліфікаційного рівня вчителів, фахівці бібліотеки запропонували і здійснюють нову послугу: відвідування сайтів із предметів шкільного циклу та робота з ними (для учителів фізики, математики, географії, природознавства) з метою поглиблення викладання традиційних та факультативних предметів шкільного циклу. Ще одним прикладом застосування Інтернет-центру стала послуга для методоб'єднань учителів-предметників науково-методичного центру з освіти при міському управлінні освіти. Засідання хіміків, біологів, математиків, фізиків, географів тепер закінчуються інтернет-подорожжю по «предметних» сайтах та сайтах із професійної освіти вчителів.

З метою полегшення цієї роботи бібліотека створила картотеку адрес «hthh@e-mail», два стенди «Інтернет + освіта», «Інформаційно-комп'ютерні технології в освіті», тематичні папки (9) – «Інтернет-технології в сучасній школі», які щодня поповнюються, виходить також інформаційний анотований покажчик літератури «Інформаційно-комп'ютерні технології в освіті». Напрацювавши певний рівень умінь та можливостей, розпочали новий етап освоєння ресурсів Інтернет-центру: навчання та користування Інтернетом у вихідні дні. Щосуботи та щонеділі відбуваються заняття на курсах з основ користування ПК та Інтернетом для педагогів, які не мають можливості зробити це в будні дні. Завдяки діяльності центру є можливість брати участь чи проводити заходи у режимі онлайн. Є досвід участі у чатах із питань удосконалення та створення нових законодавчих актів із міністерствами культури і туризму та економіки України. У перспективі бачиться створення в бібліотеці централізованої мультимедіатеки для освітян міста, де була б уся інформація про гіперактивні методи навчання та виховання. Планується сприяти створенню в кожній ЗОШ інформаційних центрів з педагогіки (на базі шкільних бібліотек, методкабінетів чи інших шкільних структур) із подальшим Інтернет-зв'язком з усіма закладами освіти міста та області. Бібліотеці, за всіма її параметрами, тісно в межах старої структури. Для повноцінної роботи потрібні нові підрозділи (науково-методичний, інженерно-технічний та ін.), а також перехід на якісно новий рівень на основі нових інформаційних технологій з широким використанням комп'ютерної техніки.

МНПБ сьогодні – це понад 14 000 користувачів, 148 000 книговидач (у тому числі 103 407 примірників педагогічної літератури). Це фонд літератури, що налічує понад 100 000 примірників, перед-

плата українських та російських видань на допомогу вчителів, керівникові установи освіти та студенту педагогічного університету (понад 300 назв); це масив понад 120 000 одиниць карток у систематичній картотеці статей і краєзнавчій картотеці. Бібліотека є учасником Програми розширення доступу та навчання в Інтернеті (ІАТР), яка фінансувалася американським урядом та адмініструвалася Радою міжнародних наукових досліджень й обмінів (IREX) в Україні.

Основний контингент наших читачів – це вчителі міста (понад 3000), а з 2000 читачів-студентів, які систематично відвідують бібліотеку, переважна більшість – студенти Миколаївського державного університету ім. В. Сухомлинського – майбутні педагоги. В їхньому розпорядженні абетковий і систематичний каталоги, систематична картотека статей, краєзнавча картотека статей, абеткова картотека художніх творів, картотека педагогічних технологій.

У 2004 р. рішенням Миколаївської міської ради бібліотеці надано статус «Науково-педагогічної бібліотеки». Єдиній у Південному регіоні (і одній з трьох в Україні). У різні часи бібліотекою керували В. Дульська, Л. Захарова, Г. Одобеско. Із листопада 1989 р. її очолює Т. Роскіна – Відмінник освіти України, людина, яку знають як освітяни, так і бібліотекарі міста.

Добре ім'я МНПБ гідно підтримують працівники бібліотеки, фахівці бібліотечної та освітянської галузі, не раз відзначені нагородами Міністерства освіти і науки та Міністерства культури та мистецтв України, Миколаївської облдержадміністрації і міськвиконкому, міського голови. В їхній роботі чітко простежується основна особливість: це творчі, не байдужі, справжні господарі свого Дому – бібліотеки. Підтвердженням цьому є запис читача в альбомі відгуків: «І звідки у вас, дорогі мої, стільки людинолюбства і людинознавства!» Бібліотека здобула перемогу в обласному конкурсі бібліотечної асоціації «Краща бібліотека року» в номінації «Господині свого дому – бібліотеки».

Сучасна система освіти перебуває в безперервному пошуку нових форм і методів роботи. Педагогічна бібліотека, як одна з її ланок, чутливо й чітко реагує на зміну пріоритетів.

Працівниками МНПБ зроблено багато, безліч планів на майбутнє, але мета одна: зробити все можливе для того, щоб освітяни Миколаївщини щомиті відчували турботу про своєчасне забезпечення їх новітньою інформацією з нашого боку – їхньою фаховою, головною бібліотекою.

Література

1. Агеев Ю. Судьба моя – Николаев!: Презентация книги Л. Г. Шараева «Обвѣтрені крони» в Николаевской научно-педагогической библиотеке // Южная правда. – 2002. – 7 декабря.
2. Белов М. Научно-педагогическая библиотека: история, дела и проблемы // Родной причал. – 2002. – № 48.
3. Бурда В. Интернет – в библиотеке // Вечерний Николаев. – 2002. – 11 мая.
4. Велиховская А. Почитателям «царицы наук» // Южная правда. – 2003. – 6 ноября.
5. Калюх Л., Тимченко К. Науково-педагогічна бібліотека Миколаєва: історія становлення і розвитку // Вісн. Кн. палати. – 2002. – № 12. – С. 19-21.
6. Положення про мережу освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та АПН України // Шк. б-ка плюс. – 2003. – № 3-4. – С. 1-4.
7. Рогова П. І., Хемчян І. І., Здановська В. П. Регіональна інтеграція інформаційного ресурсу освітянської галузі України: Всеукраїнський науково-практичний семінар у ДНПБ України // Шк. б-ка плюс. – 2004. – № 3 (лютий). – С. 2-6.
8. Ржепецький Л. Бібліотека, яка завжди з нами // Щотижня. – 2003. – 24 верес.
9. Роскіна Т. І. Науково-педагогічна бібліотека – шкільним: почесна місія – чи обов'язок? // Освітянські вітрила. – Миколаїв, 2004. – С. 220-222.
10. Роскіна Т. І., Тимченко К. О. Миколаївська науково-педагогічна бібліотека в освітньо-інформаційному просторі // Освітянські вітрила. – Миколаїв, 2003. – С. 226-229.
11. Северновская А. Всеукраинская Интернет-конференция // Южная правда. – 2002. – 8 окт.
12. Тимченко К. О. Бібліотека: якою вона є та має бути // Шк. світ. – 2001. – № 44. – С. 8.
13. Фуга Л. Компьютеризация школьных библиотек: настоящее и будущее // Южная правда. – 2005. – 22 янв.
14. Рогова П. І. Стратегія розвитку освітянської бібліотечної мережі України // Бібл. вісник. – 2004. – № 1. – С. 14-20.
15. Шиндеровский И. Клуб «Перспективы» приглашает гостей // Новое поколение. – 2004. – Авг.
16. Юрась Ю. Новый Интернет-центр // Южная правда. – 2002. – 5 февраля.

Становлення і розвиток
науково-педагогічної бібліотеки Українського
науково-дослідного інституту педагогіки

Свій шлях науково-педагогічна бібліотека Українського науково-дослідного інституту педагогіки (УНДІП) започаткувала від книгозбірні Харківського Товариства поширення грамотності серед народу (1891 р.). Частина фонду, який до 1917 р. налічував 8645 примірників, і стала основою книжкового зібрання бібліотеки [3, с. 323].

У 1918 р. бібліотека об'єднала всі значні педагогічні міські бібліотеки земства та окружних курсів Харкова. Тоді ж педагогічний відділ Губнаросвіти створив інформаційно-консультативне бюро «Книгозбірня по питаннях освіти», яке виконувало консультативні функції за фаховими запитами. У 1920–1921 рр. книгозбірня стала Центральною педагогічною бібліотекою Харківської Губнаросвіти, а в 1922 р., у зв'язку з важким фінансовим становищем, її, як відділ, було приєднано до Харківської наукової бібліотеки (нині ХДНБ ім. В. Г. Короленка). Фонд поповнювався книжками, що надходили від приватних осіб. Нарком освіти Г. Ф. Гринько уважно ставився до проблем книгозбірні: установі надавалася матеріальна допомога, збільшився штат працівників (від одного до восьми) [3, с. 325]. Для вивчення потреб та інтересів дитини, виховання культури читання, добору книжок у 1922 р. при книгозбірні було створено дитячий педагогічний відділ, який обслуговував близько 300 маленьких читачів. Не маючи змоги стати окремою структурою, за таких умов бібліотека все-таки проводила велику роботу щодо інформаційного забезпечення вчителів, які проходили перепідготовку в системі народної освіти: активно співпрацювала з освітянами, надавала бібліографічні довідки, складала бібліографічні списки, впроваджувала консультативні скриньки тощо. Обсяг роботи бібліотеки не обмежувався Харковом, а поширювався на всю Україну.

Фонд книгозбірні на той час налічував 22 000 одиниць зберігання, її читачами були переважно робітники Соцвиху (60 %), студенти педфаків (30 %) і культпрацівники (10 %) [3, с. 324]. У 1926 р. на засіданні Пленуму Укрнауки було прийнято рішення про організацію Всеукраїнського інституту педагогіки, який мав розв'язувати на науковій основі насущні педагогічні проблеми [8].

За пропозицією Укрнауки педагогічну бібліотеку приєднують до новоствореного Українського науково-дослідного інституту педагогіки. Згідно з «Положенням про науково-педагогічну бібліотеку» (схваленого Укрнаукою 21/V/1927 р. і затвердженого Наркомосом УРСР 17.02.1927 р.) [1] було розроблено основні завдання книгозбірні: створити книжкову базу для забезпечення науково-дослідної роботи Інституту; обслуговувати наукових працівників Інституту та педагогів інших наукових установ; бути центром педагогічного життя. Започатковується й науково-дослідна робота, вивчається питання наукової організації праці у цій сфері. На бібліотеку покладають функції всеукраїнського центру з галузевої інформації. Незважаючи на важкий економічний стан у державі, бібліотека, як всеукраїнська науково-педагогічна книгозбірня, отримувала безплатний примірник фахової спеціальної літератури: педагогічної, педологічної, психологічної, а також вітчизняні фахові періодичні видання та іноземні – близько 30 назв [2, с. 25].

28–31 грудня 1925 р. в Києві відбулася Перша Всеукраїнська конференція наукових бібліотек, на якій було удосконалено типологію бібліотек УРСР, їх структуру на науково-універсальні та науково-спеціальні книгозбірні, обґрунтовано завдання цих бібліотек. С. Постернак [6] визначив різновиди наукових і спеціальних наукових книгозбірень, їхні цілі і завдання, координацію діяльності для виконання спільної мети. У своєму виступі науковець підкреслював, що завданням спеціально-наукових бібліотек є формування спеціальних фондів, бібліотечно-інформаційна, науково-бібліографічна та науково-дослідна діяльність згідно з потребами установи або відомства, тісний взаємозв'язок бібліотек у забезпеченні фахових потреб відповідної установи або відомства, в структурі яких вони перебувають [6, с. 23]. На конференції з доповіддю «НОП у наукових бібліотеках» виступила завідувачка Науково-педагогічної бібліотеки Ф. С. Лісник. Вона наголосила: НОП у наукових бібліотеках – могутній чинник у господарському, культурному та державному житті; має бути опрацьована наукова база організаційної роботи наукових бібліотек; з'ясовані типи книгозбірень. На часі й створення Центру при Укрнауці, який об'єднав би всі наукові бібліотеки України і став єдиним регулюючим центром у питаннях класифікації, каталогізації, статистичного звітування, реалізації ідеї зведеного каталога, координації роботи в галузі наукової бібліографії [4].

У полі зору бібліотеки постійно перебувало питання про довідково-бібліографічне обслуговування читачів як один із ефектив-

них засобів сприяння роботі науковців. Із 1928 р. для інформування освітян щомісячно в педагогічних часописах почали друкувати освітню хроніку нової педагогічної літератури (журнал «Шлях освіти») та бібліографія іноземних книжок і часописів (журнал «Український вісник експериментальної педагогіки та рефлексології»), організовували книжкові виставки підручників до нового навчального року з додатком до кожної книжки анотованої картки, де визначено цінність і придатність видання. Бібліотека комплектувалася за чітким доббором книжок: спеціальною педагогічною, психологічною літературою та невеликим відсотком видань з інших галузей. Комплектування здійснювалося через книжковий ринок, Головліт (іноземні видання – через Літвидав), а також шляхом обміну з науково-дослідними установами та видавництвами. Вимоги користувачів задовольнялися завдяки максимальній активізації усіх бібліотечних процесів і самовідданій праці її чотирьох штатних працівників. Станом на 1 січня 1929 р. у фонді налічувалося 45 200 од. зб., упродовж року її відвідали 570 читачів та задоволено потреби 250 колективних абонентів, опрацьовано 7000 книжок, написано 18 000 карток для абеткового та систематичного каталогів [4, с. 205]. Згідно з Положенням про бібліотеку, керівництво бібліотекою мали здійснювати директор та Рада Інституту, а завідувач – керувати поточними справами, відповідати за належний стан і цілісність майна підрозділу. Він входить до складу Ради Інституту як дійсний член Ради й обирається Радою Інституту [4, с. 207].

Коли педагогіка розвивається як наука, спеціальній бібліотеці має належати майбутнє. Аналіз наукових праць, архівних документів про роботу бібліотеки свідчить, що, незважаючи на складні умови перших років свого існування (відсутність постійного бюджету, приміщення, устаткування та технічного забезпечення бібліотечних процесів, малочисельний і низькооплачуваний штат бібліотекарів), установа працювала творчо і професійно. У 1930 р. в Києві було відкрито філію УНДІПу з науково-педагогічною бібліотекою. Роботу бібліотеки організувала О. В. Піскорська, яка розпочала свою діяльність з фондом у 600 примірників педагогічних журналів (за адресою вул. Воровського, 4). Фонд поповнювався за рахунок фондів університетської бібліотеки та бібліотек приватних зібрань м. Києва. Е. О. Іванова, яка очолила бібліотеку в 1933 р., продовжила копітку роботу щодо опрацювання фонду й організації інформування педагогічної громадськості. Внаслідок зусиль досвідчених працівників А. М. Резниченко, Н. Г. Павелко,

К. М. Бердичевської, А. М. Марголіної та інших фонд зріс до 6000 примірників педагогічної літератури.

У зв'язку з перенесенням у 1934 р. столиці УРСР з Харкова до Києва переїжджає і УНДІП зі своєю бібліотекою. Об'єднаний фонд науково-педагогічної бібліотеки збільшується до 50 000 примірників. Робота з організації діяльності бібліотеки невинно тривала. Надходження опрацьовувалися, складалися каталоги, інформаційні картотеки, бібліографічні покажчики на допомогу вчителям і науковцям. Із 1938 р. до 1941 р. бібліотека видала 10 випусків бібліографічних бюлетенів «Педагогічна і методична література». Великою подією стало створення систематичного каталогу, який розкривав перед читачами багатство фонду бібліотеки, допомагав їм зорієнтуватися і знайти потрібну інформацію. На початку 1941 р. фонд бібліотеки налічував 70 000 книжок. На початку Великої Вітчизняної війни УНДІП разом з Наркомосом УРСР було евакуйовано до Харкова. Бібліотеку Інституту залишили в Києві. За розпорядженням заступника міністра Є. А. Лобера Е. О. Івановій було доручено зберегти фонд педагогічної літератури*. Треба віддати належне жінкам-бібліотекарям – вони взяли на себе таку відповідальну справу. На визволеній від окупантів території України розгорнулися великі роботи з відбудови. У жовтні 1943 р. в Харкові відновив діяльність УНДІП, приміщення якого було зруйноване, знищено науковий архів і бібліотеку [2, с. 31], у січні 1944 р. – переїхав до Києва. Директором Інституту педагогіки призначають відомого українського психолога П. Р. Чамату. Із січня 1944 р. почала працювати бібліотека Інституту з фондом у 87 600 од. зб. та штатом у складі чотирьох бібліотекарів, які обслуговували 232 читачів**.

У повоєнні роки фонди книгозбірні поповнюються фаховими виданнями: книжками, періодикою, як вітчизняними, так і зарубіжними. Зокрема, в 1950–1991 рр. бібліотека продовжувала отримувати обов'язковий платний примірник педагогічної літератури з Центрального колектора наукових бібліотек м. Москви. Про це дбала завідувачка бібліотеки І. П. Рожківська (1950–1981 рр.). Таким чином, в УРСР у повоєнний період була єдина спеціальна наукова бібліотека, яка повноцінно формувала галузевий фонд. Аналіз інвентарних і сумарних книг науково-педагогічної бібліотеки Інституту педагогіки дає змогу зробити такі висновки: упро-

* Архів УНДІПу. Особова справа Е. О. Іванової.

** З реєстраційної картки № 279 від 14 грудня 1946 р.

довж 1946–1990 рр. фонд становив 283 891 прим., в 1991–1999 рр. зріс на 96 212 од. зб. і на 01.01.2000 р. фонд бібліотеки становив 380 103 прим., фонд періодичних видань – близько 33 тис. од. зб. У ньому найповніше було представлено зібрання документів з питань історії педагогіки, дидактики, організації й системи освіти, навчання і виховання, школознавства, шкільної педагогіки, методики викладання шкільних предметів, спеціальної педагогіки тощо. Змістовним був фонд з історії, філософії, психології, мистецтва, літературознавства, природознавчих наук, суспільно-політичної літератури; досить повно представлена довідкова література: енциклопедії загальні та галузеві, словники різними мовами, зокрема «Педагогическая энциклопедия» в 3-х томах (М., 1927–1930), «Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона» (СПб., 1891–1904), «Большая энциклопедия» (СПб., 1896–1909).

Велике наукове, історичне і культурне значення мав фонд рідкісних видань бібліотеки, серед яких «Синопис или краткое описание от различных летописцев о начале славянского народа» (1728) (ця перша друкована історія українського народу майже до кінця XVIII ст. була основним підручником з історії в Російській імперії); «Правила пиитические о стихотворении российском и латинском» (1790); А. Сокальский «Наезды гайдамак на Западную Украину в XVIII столетии 1755–1768» (1845); П. Л. Свиньин «Картины России и быт разноплеменных ее народов» (1839); М. В. Ломоносов «Краткое руководство к красноречию» (1748) (прижиттєве видання); прижиттєві видання видатних педагогів, письменників, істориків та інших діячів науки і культури кінця XIX – початку XX ст. (М. П. Пирогова, К. Д. Ушинського, В. Корфа, І. Огієнка, С. Русової, Я. Чепіги, Т. Лубенця).

Визначним явищем у розвитку вітчизняної педагогічної думки, науки, культури була педагогічна журналістика II половини XIX – поч. XX ст. Вона є чи не основним джерелом інформації та пропаганди науково-педагогічних знань, висвітлення актуальних педагогічних проблем, ідей та поглядів видатних учених, письменників і педагогів. Дорсволюційні періодичні видання становлять 4668 прим., зокрема «Вестник воспитания» (1840–1917), «Журнал Министерства Просвещения» (1835–1916), «Русская школа» (1891–1916), «Педагогический сборник» (1865–1917), «Світло» (1910–1914), «Літературно-науковий вісник» (1904–1914) та ін. Періодичні видання 1917–1941 рр. (1229 прим.) – це «Вільна українська школа» (1917–1920), «Український вісник експериментальної педагогіки та рефлексології» (1925–1930), «Дитячий рух»

(1925–1930), «Комуністична освіта» (1933–1941), «Шляхи освіти» (1922–1930), «Українська школа» (1925–1931), «На путях к новій школі» (1922–1934) та ін.

Фонд наукової бібліотеки мав навчальні програми – дореволюційні, довоєнні та сучасні в кількості 7023 примірників і зібрання дореволюційних підручників – 1296 примірників, довоєнних підручників (1917–1941) – 2223 примірники та сучасні видання. Усього фонд підручників становить 21 239 прим., серед яких В. Шульга «Курс всеобщей истории» (1858); М. Георгиевский «Древнеклассические реалии (справочная книга и повторительный курс для учеников старших классов гимназий)» (1899); «Українська абетка» М. Гатцюка (1861); С. Райковский «Начальные основания геометрии» (1864); М. Попруженко «Начальная космография (математическая география)» (1906); А. Астряб «Наглядная геометрия» (1911); «Коротка українська граматики для школи Шерстюка, видана в Полтаві» (1917); «Український буквар» С. Русової (1917) тощо; довоєнні підручники: Я. Чепіга «Веселка. Буквар» (1922); В. Кістяківський «Нарис географії України» (1922); Т. Лубенець і Н. Лубенець «Перша читанка для трудових шкіл» (1923); Є. Яновська «Праця та гра. Буквар» (1925); П. Постосв «Початкова географія та елементи краєзнавства» (1925); О. Синявський «Українська мова для шкіл соц. виховання» (1928); О. Бернашевський «Віки та людська праця» (1924); М. Миронов «Літературна читанка» (1939) тощо.

Багато сучасних підручників для середньої і вищої школи створили і передали до фонду бібліотеки науковці Інституту М. Вашуленко, Н. Скрипченко, О. Хорошковська, М. Богданович, О. Бандура, Н. Волошина, А. Сиротенко, О. Бугайов, Н. Буринська, М. Гончаренко, М. Бурда, Н. Бібик, В. Мадзігон, В. Плахотник, О. Біляєв, Л. Скуратівський, Н. Бондаренко та ін.

Гордістю фонду бібліотеки Інституту педагогіки є фундаментальні наукові праці, створені за 70 буремних літ, зокрема «Психологія» Г. С. Костюка (1940), «Педагогіка» С. Х. Чавдарова (1940), «Педагогіка» М. Д. Ярмаченка (1986); написані творчим колективом Інституту: «Актуальні проблеми становлення і розвитку національної школи» (1992), «Антология педагогической мысли Украинской ССР» (1988), «Дидактика современной школы: Пособие для учителей» (1987); «Диференційне навчання у закладах профтехосвіти» (1992), «Європейська педагогіка і Василь Сухомлинський як сучасний педагог і гуманіст» (1993), «Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР у десятій п'ятиріччі»

(1981), «Педагогічна наука – перебудові школи» (1990), «Розвиток народної і педагогічної науки в Українській РСР (1917–1957 рр.)» (1957), «Розвиток педагогічної освіти і педагогічної думки на Україні (X – поч. XX ст.)» (1991); «На допомогу вчителю початкових класів» (1961); «Навчання і виховання дітей дошкільного віку» (1974), «Питання методики дидактичних досліджень» (1972) тощо. Ці видання книгозбірня одержувала в дар від відомих вчених професорів С. Х. Чавдарова та Й. Б. Селихановича, доцентів Л. А. Гордона, В. І. Помагайби – усього близько 3000 примірників, про що свідчать записи в інвентарних книгах.

Упродовж років бібліотечний фонд поповнювався працями не одного покоління науковців, які чимало зробили для вітчизняної педагогічної науки і практики. На основі аналізу інвентарних книг зробимо такі висновки: за перші 50 років (1926–1976) науковці Інституту підготували і надрукували 7376 публікацій (книжки, статті), а з 1986 до 1995 рр. (за 10 років) – 5443 публікації, у тому числі 40 монографій, 250 підручників для шкіл та ВНЗ, 493 навчальні й методичні посібники, 78 наукових збірників, 518 методичних розробок [2, с. 50].

Стрімке зростання обсягу інформації потребувало своєчасної її систематизації. Від цього залежала бібліографічна діяльність бібліотеки. Її працівники створили довідково-бібліографічний апарат, який розкривав фонд книгозбірні за змістом.

У бібліотечній справі як і в будь-якій іншій, успіх завжди залежав від людей, любов яких до книги допомагала витримувати величезні навантаження, незважаючи на несприятливі умови праці. Бібліотекарі мали бути добрими порадиниками, помічниками всім, хто користувався фондами бібліотеки. Це можна сказати про завідувачів науково-педагогічної бібліотеки – Ф. С. Лісник, О. В. Піс-корську, Е. О. Іванову, К. М. Бердичевську, І. П. Рожківську, М. О. Самборську; бібліографів А. М. Марголіну, Н. Г. Павелко, А. Н. Резніченко, М. Г. Ракитську, С. Д. Корнейко, І. О. Соколовську, Т. І. Науменко, О. Г. Момот, А. Г. Дмитрісву, які науково опрацьовували літературу; О. Н. Єрмалінську, Т. В. Зануду, Л. М. Заліток, які обслуговували читачів; бібліографів іноземної літератури З. М. Косову, К. А. Сергієнко.

Багатий інформаційний ресурс бібліотеки Інституту педагогіки АПН України виховав не одне покоління науковців вищої кваліфікації: кандидатів і докторів наук – відомих широкому загалу педагогічної громадськості. Постійну увагу і турботу про бібліо-

теску виявляла адміністрація Інституту педагогіки С. Х. Чавдаров, П. Р. Чамата, О. М. Русько, В. І. Чепелев, Б. С. Кобзар, М. Д. Ярмаченко, В. М. Мадзігон.

Згідно з постановою Кабінету Міністрів № 2018 від 30 жовтня 1999 р. на базі фондів наукової бібліотеки Інституту педагогіки АПН України та Центральної освітянської бібліотеки Міністерства освіти України було створено Державну науково-педагогічну бібліотеку України [7] – довгоочікувану всеукраїнську галузеву книгозбірню, всеукраїнський галузевий інформаційний центр. Постановою Президії АПН України директором було призначено П. І. Рогову – науковця високого рівня, канд. іст. наук, котра, як і її попередники, доклала чимало зусиль для розвитку педагогічних бібліотек в Україні.

Література

1. Витяг з Положення про науково-педагогічну бібліотеку при Українському науково-дослідному інституті педагогіки // Бюлетень народного комісаріату освіти. – К., 1928. – № 9 (96). – С. 12.
2. Інститут педагогіки АПН України: Нариси історії. – К., 1996. – 50 с.
3. Лісник Ф. С. Педагогічний відділ ц. наук. о к-ні // Путь просвещения. – 1924. – № 4-5. – С. 323-325.
4. Лісник Ф. С. Робота Харківської науково-педагогічної бібліотеки Науково-дослідного Інституту педагогіки // Укр. вісн. експериментальної педагогіки та рефлексології. – Х., 1928. – Вип. 4 (11). – С. 203-209.
5. Сесія Державного науково-методологічного комітету НКО в Києві 23–28 січня 1926 року // Путь просвещения. Педагогический журнал. – К., 1926. – № 1 (45). – С. 144.
6. Постернак С. Проблеми наукових бібліотек УРСР: Доп. на Першій конф. наук. бібліотек, 28-31 груд. 1925 р. // Бібл. зб. – К., 1926. – Ч. 1: Праці Першої конференції наукових бібліотек УРСР. – С. 16-23.
7. Про створення Державної науково-педагогічної бібліотеки України: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 жовтня 1999 р. № 2018 // Законодавство – бібліотекам України: Довідкове вид. / Нац. парлам. б-ка України. – К., 2000. – Вип. 1: Загальні засади діяльності бібліотек. – С. 162.
8. Рогова П. І. Педагогічні бібліотеки України (II пол. XIX ст. – 20-ті роки XX ст.): Дис. ... канд. іст. наук. – К., 2004. – 265 с.

*Наталія Горшкова,
Тамара Діденко,
Алла Шинкаренко*

**Наукова бібліотека ім. А. Ф. Залєвської
Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України:
історія створення і розвитку**

Відповідно до Постанови Ради Народних Комісарів УРСР від 01.10.1945 р. та наказу заступника Народного Комісара освіти О. М. Філіпова від 12.10.1945 р. розпочав роботу Науково-дослідний інститут психології [1]. Інститут був створений на базі відділу психології, що існував з 1930 р. при Українському науково-дослідному інституті педагогіки (УНДІП). З початку своєї діяльності він став центром психологічної науки України. Новостворений заклад, головним завданням якого була наукова розробка та дослідження актуальних проблем загальної, дитячої, педагогічної, спеціальної психології, історії вітчизняної та зарубіжної психології, обстоював психологічне забезпечення ефективного навчання і виховання, надання практичної допомоги освітянам, а також підготовку науково-психологічних кадрів для вищих навчальних закладів республіки та пропагування психологічних знань серед широкої громадськості. Інститут своє головне завдання вбачав насамперед у розкритті механізмів оптимізації навчально-виховного процесу. Першим директором Інституту психології призначено видатного українського вченого Г. С. Костюка [2], який ще в 30-ті роки ХХ ст. був помітною постаттю серед науковців-психологів, педагогів. Йому та його колегам довелося працювати в історичний період, коли ідеологічні умови перешкоджали вільному розвитку науки про людину. Попри все це, Г. С. Костюк талановито керував Інститутом, формував світогляд своїх підлеглих, спрямовував їхню роботу. Тому значення діяльності і наукової спадщини Г. С. Костюка є неоціненним. У 1995 р. з нагоди 50-річчя Інституту Кабінет Міністрів України присвоїв йому ім'я Г. С. Костюка.

Разом зі створенням Інституту була організована бібліотека як його структурний підрозділ. Основу фонду новоствореної книгозбірні становили книжки, передані науково-педагогічною бібліотекою УНДІПу. Їх було небагато, але тепер остаточно встановити кількість важко. За записами в інвентарних книгах 1945–1946 рр. – близько 300 одиниць зберігання. Але відомо, що значну

частину раритетних видань передано з науково-педагогічної бібліотеки. За два повоєнні роки фонд зріс до 2500 примірників. Окрім книжок спеціальної тематики, до книгозбірні почали надходити й спеціальні періодичні видання, а саме: «Радянська школа» (1946), «Начальная школа» (1946), «Народное образование» (1947), «Вопросы философии» (1947), «Вопросы психологии» (1955) та інші, що зберігаються у фонді й донині. У цих періодичних виданнях друкувалися праці професора Г. С. Костюка та його колег – відомих науковців О. Раєвського, П. Чамати, Д. Ніколенка та ін.

На початку 1948 р. фонд бібліотеки налічував понад 4000 примірників, переважно фахової літератури. В основному книгозбірня комплектувала свій ресурс через бібліотечний колектор м. Києва. Але Г. С. Костюк, як керівник наукового інституту, постійно дбав про те, щоб у бібліотеці була широко представлена література з питань психології дореволюційного і пореволюційного періодів, хоча до таких книжок ставилися з підозрою, а то й взагалі вилучали. Учений використовував усі можливості, а також свій міжнародний авторитет і зв'язки, щоб отримувати книжки і журнали іноземними мовами, організовував переклади і реферування праць зарубіжних колег.

Із 1949 р. Інститут психології видає щорічні «Наукові записки» (ред. Г. С. Костюк). Згодом, у 1965 р., почав виходити республіканський науково-методичний збірник «Психологія». У цих наукових виданнях висвітлювали наслідки досліджень українських психологів, аналізували актуальні проблеми педагогічної, вікової, соціальної та інженерної психології. Інститут став важливим осередком психологічної думки, центром координації наукової діяльності українських психологів.

Щороку зростав науковий потенціал Інституту психології, розширювалася тематика досліджень, з'являлися нові напрями психологічної науки, видавалися наукові праці, що поповнювали фонд бібліотеки і ставали її неоціненним надбанням. Це серія книжок і підручників з історії психології, автором яких є академік В. А. Романець; курс психології та підручники С. Д. Максименка, а саме: «Загальна психологія» (К., 1999), «Генетическая психология» (К., 2000), «Психологія в соціальній та педагогічній практиці» (К., 1999); навчальні посібники А. Ю. Максимової «Основы детской психологии» (К., 1999) та «Курс лекций по детской психопатологии» (Ростов-на-Дону, 2000); монографія доктора психології Л. М. Карамушки «Психологія управління закладами середньої освіти».

У середині 90-х років фонди книгозбірні Інституту психології вже налічували близько 120 000 одиниць зберігання. Це книжки загальної і спеціальної тематики, мікрофільми, переклади, дисертації, автореферати, наукові та науково-популярні журнали, газети. У бібліотеці також широко представлені матеріали міжнародних і всеукраїнських з'їздів та конференцій з питань психології і педагогіки. Бібліотека пишається своїми раритетами, серед яких «Вопросы философии и психологии, основанные профессором Н. Я. Гротом» (1899–1918); «Новые идеи в философии» (за редакцією Н. О. Лоського і Є. Л. Радлова); «История новой философии» Куно Фішера (1905); «Обозрение психиатрии, неврологии и экспериментальной психологии под ред. В. М. Бехтерева» (1896–1910); «Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза, И. А. Ефрона» (1890–1904) тощо. Після смерті професора О. Раєвського Інститут знайшов можливість придбати його бібліотеку, значну частину якої становили видання кінця ХІХ – початку ХХ століття. З 1995 р. за браком коштів надходження книжок до фонду бібліотеки значно зменшилися. Не передплачували періодичні видання. Довелося шукати інші шляхи і способи поповнення книгозбірні. До честі Інституту, його адміністрації і колективу співробітників, а також людей, пов'язаних зі світом психологічної науки, бібліотека не була покинута у скруті. Із 1995 до 2000 рр. до бібліотеки надійшло 1565 книжок як дарунки авторів і приватних осіб, серед яких: А. В. Фурман, С. Костяной, Г. О. Балл, Н. Ю. Максимова, С. Д. Максименко, Л. М. Карамушка, Н. В. Чепелева, А. Ф. Бондаренко та ін.

Після тривалої перерви, з 1999 р., за ред. академіка С. Д. Максименка поновилося видання «Наукових записок» Інституту. Вийшли 19, 20 і 21-й томи. З цього року в Інституті психології видають «Збірник наукових праць» (14 випусків). Із 2001 р. Інститут започаткував видання наукового збірника, присвяченого проблемам соціальної психології та управління (ред. С. Д. Максименко, Л. М. Карамушка). Із 2000 р. в книгозбірні поновилася передплата періодичних видань. Загальний фонд бібліотеки на 2001 р. налічував 110 622 примірники.

Першим завідувачем бібліотеки Інституту психології була Ю. М. Черніцина (Грубська), яка самовіддано працювала на цій посаді до виходу на пенсію в 1967 р. [3]. Саме вона в 1945–1946 рр. започаткувала комплектування бібліотеки профільними спеціальними виданнями з педагогіки, психології, різних галузей знань. Вірним помічником у роботі Ю. М. Черніциної була старший бібліотекар Г. Б. Левитська. У 1967 р. бібліотеку Інституту психології

очолила молодий спеціаліст, педагог за фахом, А. Ф. Залєвська [4]. Вона обіймала цю посаду протягом 30 років. Це високоосвічена людина, справжній фахівець своєї справи. На її думку, психологія – наука, що так чи інакше торкається усіх галузей знань. Тому Антоніна Федорівна докладала всіх зусиль, щоб фонди книгозбірні були універсальними. Поруч із А. Ф. Залєвською в бібліотеці Інституту психології працювали молоді спеціалісти Т. І. Мовчан та А. В. Мазуренко, які на сьогодні вже віддали бібліотечній справі понад 20 років свого життя. Вони пропагували праці науковців-дослідників, здійснювали інформаційно-бібліографічне забезпечення навчальної, наукової і виховної діяльності читачів – науковців, педагогів, студентів та аспірантів з усієї України. Із 1998 р. бібліотеку Інституту психології очолює А. В. Мазуренко (Шинкаренко) [5]. Вона спадкоємиця А. Ф. Залєвської, невідомої працівниці, яка пішла з життя у травні 1998 р. У жовтні 1998 р. на засіданні вченої ради Інституту було ухвалено рішення про присвоєння бібліотеці імені А. Ф. Залєвської [6]. Це рішення схвалено після виступу на засіданні вченої ради завідувачки бібліотеки А. В. Мазуренко, яка зазначила, що А. Ф. Залєвська не тільки створила унікальну в усіх напрямках бібліотеку, а й сприяла формуванню та вихованню цілих поколінь психологів в Україні. Фактично вона створила книжковий фонд бібліотеки і зберегла для наступних поколінь дослідників велику кількість наукових праць, які вже у наш час є раритетами. Особливу увагу А. Ф. Залєвська завжди приділяла виданням із психології. Тому ця наука представлена у фондах бібліотеки у повному обсязі [8]. Це – підручники, монографії, матеріали конференцій і з'їздів психологів, різноманітні доповіді, журнальні та газетні статті, методичні розробки, книжки іноземними мовами тощо.

Нині бібліотека Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України користується великим авторитетом серед його співробітників, науковців, аспірантів викладачів та студентів українських ВНЗ. Книговидача за 2004 р. становила 99 018 примірників. Кількість читачів, охоплених обслуговуванням, – близько 500, відвідувань – понад 4600 тисяч. У книгозбірні регулярно організовують книжкові виставки, огляди спеціальної літератури, серед яких «Праці співробітників інституту», «Підручники для системи вищої освіти»; виставки до ювілейних дат співробітників Інституту психології. Хотілося б відзначити книжкову виставку до 100-річчя від дня народження Г.С. Костюка «Г. С. Костюк і сучасна психологія», що експонувалася в березні 2000 р. в приміщенні

Інституту психології, а потім – в Академії педагогічних наук [9]. Постійну участь бібліотека бере у «Костюківських читаннях», які проводять співробітники Інституту в стінах цієї установи. Усе це робиться для поліпшення роботи, популяризації та поширення психологічних знань серед читачів. Цьому сприяє й довідково-інформаційний апарат, представлений у бібліотеці системою картотек і каталогів, які ведуть з перших повоєнних років: генеральний алфавітний каталог, систематичний каталог, предметний каталог, алфавітний каталог літератури іноземними мовами, картотеска журнально-газетних статей, картотеска перекладів, картотека нових надходжень, картотека мікрофільмів, картотека «Праці співробітників Інституту», картотека кандидатських і докторських дисертацій.

Створена для внутрішніх фахових потреб науковців Інституту психології бібліотека давно переросла означену мету. До неї зверталися і звертаються всі, чия праця пов'язана з науковою діяльністю на ниві психології і педагогіки, вихованням і навчанням молоді.

Зберігаючи свої традиції і пристосовуючись до сучасних умов, книгозбірня була і лишається одним із важливих основних підрозділів Інституту психології, творчою лабораторією для всіх.

Література

1. Бал Г. Григорій Сирович Костюк // Українська родина. Наук.-методичний посібник. – К., 1998. – С. 12-23.
2. Наказ № 1 від 12.10.1945 р. Відповідно до постанови Ради Народних Комісарів УРСР від 01.10.1945 р. та наказу заступника Народного Комісара освіти тов. Філіпова О. М. від 12.10.1945 р. Науково-дослідний інститут психології розпочинає свою роботу. Директор Г. С. Костюк // Архів інституту психології. 1945 р.
3. Наказ № 7 від 30.11.1945 р.: п. 5: Призначити тов. Левитську Галину Борисівну на посаду старшого бібліотекаря з 15. 11. 1945 р.: п. 6: Призначити тов. Черніцину (Грубську) Юлію Михайлівну на посаду виконуючого обов'язки завідувача бібліотеки Інституту з 01.12.1945 р. Директор – професор Костюк // Архів Інституту психології. 1945 р.
4. Наказ № 183 від 30.09.1967 р.: п. 1: Перевести Залевську А. Ф. з посади друкарки на посаду зав. бібліотекою, в зв'язку з переходом зав. бібліотекою Грубської Ю. М. на пенсію, з 02.10.1967 р.; п. 2: Для передачі бібліотеки утворити комісію. Директор – професор Костюк // Архів Інституту психології. 1967 р.
5. Наказ № 36 від 08. 07. 1998 р.: п. 3: Мазуренко Аллу Володимирівну – головного спеціаліста бібліотеки призначити на посаду завідувача бібліотекою з 09. 07. 1998 р. Директор Максименко С. Ц. // Архів Інституту психології. 1998 р.

6. Протокол № 8 засідання Вченої Ради Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України від 25.10.1998 р. Ухвалою Вченої Ради Інституту психології створено бібліотеці інституту ім'я Залєвської А. Ф. // Архів Інституту психології. 1998 р.
7. Інвентарна книга № 1 фонду бібліотеки Інституту психології // Архів бібліотеки.
8. Звіт про діяльність бібліотеки Інституту психології за 2000 рік // Архів бібліотеки.
9. Звіт про діяльність бібліотеки Інституту психології за 2001 рік // Архів бібліотеки.
10. Звіт про діяльність бібліотеки Інституту психології за 2002 рік // Архів бібліотеки.
11. Звіт про діяльність бібліотеки Інституту психології за 2003 рік // Архів бібліотеки.
12. Звіт про діяльність бібліотеки Інституту психології за 2004 рік // Архів бібліотеки.
13. Звіт про діяльність бібліотеки Інституту психології за 2005 рік // Архів бібліотеки.
14. Звіт про діяльність бібліотеки Інституту психології за 2006 рік // Архів бібліотеки.
15. Звіт про діяльність бібліотеки Інституту психології за 2007 рік // Архів бібліотеки.
16. Звіт про діяльність бібліотеки Інституту психології за 2008 рік // Архів бібліотеки.
17. Звіт про діяльність бібліотеки Інституту психології за 2009 рік // Архів бібліотеки.
18. Звіт про діяльність бібліотеки Інституту психології за 2010 рік // Архів бібліотеки.
19. Звіт про діяльність бібліотеки Інституту психології за 2011 рік // Архів бібліотеки.
20. Звіт про діяльність бібліотеки Інституту психології за 2012 рік // Архів бібліотеки.
21. Звіт про діяльність бібліотеки Інституту психології за 2013 рік // Архів бібліотеки.
22. Звіт про діяльність бібліотеки Інституту психології за 2014 рік // Архів бібліотеки.
23. Звіт про діяльність бібліотеки Інституту психології за 2015 рік // Архів бібліотеки.
24. Звіт про діяльність бібліотеки Інституту психології за 2016 рік // Архів бібліотеки.
25. Звіт про діяльність бібліотеки Інституту психології за 2017 рік // Архів бібліотеки.
26. Звіт про діяльність бібліотеки Інституту психології за 2018 рік // Архів бібліотеки.
27. Звіт про діяльність бібліотеки Інституту психології за 2019 рік // Архів бібліотеки.
28. Звіт про діяльність бібліотеки Інституту психології за 2020 рік // Архів бібліотеки.
29. Звіт про діяльність бібліотеки Інституту психології за 2021 рік // Архів бібліотеки.

Ніна Горбенко

**Спеціальна наукова бібліотека
Інституту педагогіки і психології
професійної освіти АПН України:
шлях становлення і розвитку**

Питання діяльності та ролі педагогічних бібліотек у соціально-економічному і культурному розвитку України присвячено незнач-
ну кількість наукових досліджень.

У статті йтиметься про становлення та розвиток однієї зі спеціальних наукових бібліотек мережі освітянських книгозбірень України – бібліотеки Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України.

У листопаді 1993 р. створено Інститут педагогіки і психології професійної освіти. Мета його діяльності – здійснення фундаментальних, прикладних і пошукових досліджень, спрямованих на розв'язання актуальних теоретичних і методологічних проблем педагогіки і психології професійної освіти. Наукова спеціальна бібліотека була створена згідно зі Статутом Інституту педагогіки і психології АПН України 1 квітня 1995 р. і стала інформаційним та психологічним центром установи. У своїй діяльності бібліотека керується Конституцією, законами України, нормативно-правовими актами в царині освіти, науки, культури, бібліотечної справи, ухва-
лами розпорядженнями Президії АПН України, вченої ради Інституту педагогіки і психології професійної освіти України, а також типовим положенням про спеціальні наукові бібліотеки Академії педагогічних наук України, оскільки вона входить до мережі освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України [11. с. 131, 132].

© Н. А. Горбенко, 2006

Функції спеціальних наукових бібліотек є важливим напрямом наукових досліджень провідних українських та російських бібліотекознавців. Зокрема, М. С. Слободяник розглядає наукову бібліотеку як соціальний інститут, характерною особливістю якого є зв'язок з наукою, а основними типологічними ознаками – безпосереднє входження в систему наукових комунікацій та проблемна орієнтація ресурсів на задоволення професійних інформаційних потреб. Головним завданням наукової бібліотеки вчений вважає забезпечення наукового пізнання, що реалізується шляхом кумуляції, збереження та надання користувачам інтегрованого і синтезованого знання. Спираючись на головне завдання наукової бібліотеки, автор визначає основні її функції: кумулятивна, меморіальна, інформаційна, когнітивна й комунікативна [10, с. 52, 98, 100].

Т. Н. Данченко виділяє такі головні функції наукової бібліотеки, спрямовані на забезпечення наукових досліджень:

- ♦ комплектування документами відповідно до інформаційних потреб спеціалістів;
- ♦ організація фонду відповідно до запитів спеціалістів;
- ♦ пріоритетна обробка найцінніших для спеціалістів документів;
- ♦ систематизація документів, яка передбачає виділення в каталогах та картотеках спеціальних розділів, що відповідають тематиці наукових досліджень;
- ♦ аналіз документних потоків і складу фонду з метою забезпечення повноти комплектування, вивчення використання документів;
- ♦ розроблення та впровадження локальних автоматизованих інформаційно-пошукових систем, підготовка та введення інформації;
- ♦ наукова робота в галузі бібліотекознавства [2, с. 20, 23].

П. І. Рогова, характеризуючи наукові спеціальні бібліотеки, зазначає, що метою книгозбірень як структурних підрозділів інститутів системи АПН України є обслуговування потреб користувачів цих установ – науковців, аспірантів, лаборантів, а також тих, хто цікавиться науковими розробками профільної установи [8, с. 27].

Проаналізувавши праці провідних бібліотекознавців та звернувши увагу на завдання і напрями діяльності Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України, можна зробити висновок, що мета спеціальної наукової бібліотеки

установи – інформаційне забезпечення наукових досліджень Інституту та потреб користувачів бібліотеки, серед яких слід виокремити такі групи: наукові співробітники Інституту та інших установ, докторанти, аспіранти, вчителі, студенти.

У Законі України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» зазначено, що бібліотечні фонди формуються відповідно до значення, складу користувачів бібліотеки та її виду як упорядковане зібрання документів [6, с. 9].

Специфіка діяльності Інституту педагогіки і психології АПН України зумовила формування фондів бібліотеки, що покликані всебічно висвітлювали інформаційні ресурси в галузі історії, сучасного стану та тенденцій розвитку педагогіки і психології професійної освіти. Головним критерієм добору документів, зумовлених тематикою наукових досліджень з історії професійної освіти, є розвиток професійної освіти в зарубіжних країнах, дидактики професійної школи, безперервної професійно-мистецької освіти, виховання майбутніх працівників у професійних навчальних закладах, формування педагогічної майстерності у системі професійної освіти, психолого-педагогічних засад технологій навчання у безперервній професійній освіті, становлення особистості фахівця в системі безперервної професійної освіти, управління та економіки в системі професійно-технічної освіти [4, с. 12].

Початок створенню фонду книгозбірні поклала література переважно з гуманітарних наук, яку подарував бібліотеці Міжнародний фонд «Відродження». Запис в інвентарній книзі свідчить, що на той час налічувалось 2500 примірників. Протягом 10 років фонд формувався за рахунок видавничої продукції Інституту та установ системи АПН України, подарунків науковців, видавництв, організацій системи професійно-технічної освіти.

На сьогодні інформаційний ресурс бібліотеки налічує 7000 книжок, 70 відсотків з яких – це література з питань педагогіки та психології професійної освіти, підручники, посібники, решта документів – із суміжних галузей знань, а саме: суспільно-політична література, науково-популярні та інші видання України. Значну частину фонду становлять видання зазначеної вище тематики зарубіжних країн – Росії, Білорусі, Польщі, Німеччини, США (українською, російською, англійською, німецькою та польською мовами). Фонд дисертацій становлять 332 кандидатські та докторські дисертації, фонд авторефератів дисертацій – 500 примірників; неопубліковані матеріали (рукописи праць науковців Інституту) – 130 примірників. Невід'ємною складовою фонду бібліотеки є

фахові періодичні видання, що висвітлюють розвиток педагогіки і психології професійної освіти як в Україні, так і за кордоном.

Праці науковців Інституту щорічно поповнюють фонд бібліотеки. Серед них – монографії, підручники, збірники наукових праць, навчально-методичні посібники (Зязюн І. А. Краса педагогічної дії: Навч. посіб. / І. А. Зязюн. – К., 1997. – 302 с.; Сучасна вища школа: психолого-педагогічний аспект: Монографія / За ред. Н. Г. Ничкало. – К., 1999. – 450 с.; Професіокарти основних професій: Метод. посіб. / За ред. Б. О. Федоришина. – К., 1999. – 118 с.; Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія / За ред. І. А. Зязюна. – К., 2000. – 636 с.; Педагогічні технології у неперервній професійній освіті: Монографія / АПН України; Ін-т педагогіки та психології проф. освіти; За ред. С. О. Сисоевої. – К., 2001. – 503 с.; Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз: Монографія / АПН України. Ін-т педагогіки і психології проф. освіти; За ред. В. Г. Кременя. – К.: Наук. думка, 2003. – 852 с.; Педагогічна майстерність: Підруч. для студ. вищ. пед. навч. закл. – 2-е вид., переробл. і доповн. / За ред. І. А. Зязюна. – К.: Вища шк., 2004. – 422 с.; Профтехосвіта України: ХХ століття: Енцикл. вид. / Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України; Наук. рада: В. Кремень (голова), А. Гуржій, С. Дорогунцов та ін.; Редкол.: Н. Ничкало (голова), С. Гончаренко, Р. Гуревич та ін. – К.: АрТек, 2004. – 872 с.; Матвієнко О. В. Стратегія розвитку середньої освіти в країнах Європейського Союзу: Монографія / О. В. Матвієнко; М-во освіти і науки України. Київ. нац. лінгв. ун-т. – К.: Ленвіт, 2005. – 381 с.; Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи: Зб. наук. пр. / АПН України. Ін-т педагогіки і психології проф. освіти; За ред. І. А. Зязюна, Н. Г. Ничкало. – К., 2003. – 679 с. – (10-річчю Ін-ту педагогіки і психології професійної освіти України присвячується)), концепції, навчальні програми, професіограми, методичні рекомендації, матеріали і тези науково-практичних конференцій та ін.

Користувачі бібліотеки поділяються на такі категорії: науковці установ системи Міністерства освіти і науки України та АПН України, аспіранти, докторанти, педагоги вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації, вчителі загальноосвітніх шкіл, студенти. Їх кількість є відносно сталою: у 2000 р. – 597 осіб, у 2001 р. – 605, у 2002 р. – 603, у 2003 р. – 572, у 2004 р. – 556. Це зумовлено тим, що інші категорії користувачів бібліотека не обслуговує. Довідково-бібліографічний апарат (ДБА) бібліотеки

представлений системою традиційних каталогів і картотек: алфавітний і систематичний каталоги, картотека кандидатських та докторських дисертацій, авторефератів дисертацій, алфавітна та систематична картотека статей. Інформаційно-пошуковою мовою бібліотеки є УДК. Довідково-бібліографічний фонд бібліотеки становлять галузеві енциклопедії, довідники, словники, видання національної бібліографії («Літопис книг», «Літопис журнальних статей», «Літопис газетних статей», «Літопис авторефератів дисертацій», «Нові видання України»), бібліографічна продукція інших бібліотек, а також фонд виконаних довідок, який формується з раніше виконаних довідок. ДБА бібліотеки Інституту всебічно висвітлює склад та зміст фонду книгозбірні, дає змогу оперативно та ефективно задовольняти інформаційні запити користувачів.

Інформаційна діяльність (ІД) – це сукупність процесів одержання, збирання, аналізу, переробки, зберігання, пошуку та поширення інформації [5, с. 24]. Головним завданням інформаційної діяльності спеціальної наукової бібліотеки є підвищення ефективності наукових досліджень наданням найбільш повної й оперативної інформації в найзручнішій формі. Виділяють два взаємодоповняльні аспекти ІД наукової бібліотеки: інформаційне обслуговування індивідуальних і колективних абонентів та інформаційне забезпечення наукових досліджень [2, с. 21].

Інформаційна діяльність спеціальної наукової бібліотеки має такі напрями інформаційного обслуговування користувачів:

- ♦ довідково-бібліографічне обслуговування;
- ♦ організація виставок нових надходжень та тематичних виставок;
- ♦ підготовка бібліографічних посібників;
- ♦ обслуговування спеціалістів у режимі ВРІ та «запит–відповідь» [2, с. 23].

Інформаційні потреби науковця значною мірою залежать від галузі знання, в якій він працює, та характеру дослідження, тому співробітники бібліотеки намагаються якнайконкретніше уточнювати запити користувачів із метою вичерпного задоволення цих потреб. Інформаційні потреби науковців Інституту задовольняються шляхом диференційованого бібліографічного інформування в режимі ВРІ. Таким чином ведеться інформування 15 абонентів за 33 темами. Співробітники бібліотеки регулярно готують списки нових надходжень, які публікуються на шпальтах фахових періодичних видань: «Педагогічна газета», газета «Освіта», журнал

«Директор школи, ліцею, гімназії». На шпальтах освітянської преси також друкуються рекомендаційні бібліографічні списки: «Педагогічна майстерність – мистецтво і наука бути людиною», «Індивідуалізація навчання у ВНЗ», «Професійна освіта в Україні (професіологія)».

Нині в діяльності бібліотек на першому плані – вирішення комплексу питань щодо задоволення інформаційних запитів користувачів: виявлення потреб, повнота надходжень документів, використання Інтернету в бібліотечних процесах, використання ринку електронних документів. Це пов'язано з тенденціями розвитку світового ринку наукової інформації, який в останні десятиріччя характеризується різким збільшенням наукових публікацій [3, с. 9].

В Україні активно відбуваються процеси формування інформаційного суспільства, в якому знання виступають основним продуктом виробництва.

Інформатизація наукової діяльності сприяє підвищенню наукових досліджень, створенню системи науково-технічної інформації та її використанню на всіх етапах наукової діяльності [7, с. 507].

Бібліотеки активно долучаються до цих процесів шляхом створення інформаційних ресурсів. З перших років діяльності спеціальна наукова книгозбірня Інституту систематично забезпечує інформаційний супровід наукових конференцій, семінарів, виставок, лекцій, круглих столів, які організовують АПН України та Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. У 2005 р. співробітники бібліотеки підготували бібліографічний покажчик праць науковців Інституту, який підсумував наукову діяльність установи за 10 років [1].

Активну участь завідувачка бібліотеки брала у підготовці енциклопедичного видання «Профтехосвіта України: ХХ століття», присвяченого 10-річчю Інституту, долучившись до упорядкування розділу III – Документи: [Нормативно-регламент. док. щодо розвитку проф.-техн. освіти України, 1988–2003 рр.] та розділу IV – Бібліографія: [Щодо розвитку проф.-техн. освіти України, 1989–2002 рр.] [13].

Спеціалісти бібліотеки допомагають користувачам в оформленні та упорядкуванні прикнижкової і пристатейної бібліографії, списків використаної літератури до дисертацій та наукових праць, також надають послуги зі встановлення індексів УДК та ББК, консультації з актуальних питань сучасної педагогічної науки.

Свій подальший розвиток спеціальна наукова бібліотека Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України бачить у входженні до українського інформаційного простору. У планах книгозбірні – автоматизація основних бібліотечних процесів, формування електронної бібліотеки, створення електронного каталогу та бібліографічних баз даних, залучення ресурсів Інтернету до інформаційної діяльності, що дасть змогу ефективно та повно забезпечувати інформаційні потреби як конкретного користувача, так і наукові дослідження Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України в цілому, а також активно долучитися до системи дистанційної освіти в Україні.

З початку заснування бібліотеки Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України її очолює відмінник освіти України Л. Н. Штома – професіонал, віддана бібліотечній справі людина. Завдяки її знанням, професійному досвіду, творчому пошуку, невтомній енергії, любові до читачів проводять дослідження запитів користувачів, популяризують літературу з питань педагогіки і психології професійної освіти.

Розглянувши напрями діяльності спеціальної наукової бібліотеки Інституту педагогіки і психології професійної освіти, можна зробити висновок, що книгозбірня повністю відповідає означеній меті та функціям спеціальної наукової бібліотеки і є ефективним та дієвим структурним підрозділом установи, зусилля якої спрямовані на розвиток наукових досліджень у галузі вітчизняної професійної освіти.

Література

1. Бібліографічний покажчик праць науковців Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України (1993-2003 рр.) / АПН України. Ін-т педагогіки і психології професійної освіти АПН України; Уклад. Л. Н. Штома; За ред. І. А. Зязюн, Н. Г. Ничкало. – Миколаїв, 2005. – 224 с.
2. Данченко Т. Н. Информационная деятельность научных библиотек: проблемы и перспективы / Т. Н. Данченко // Науч. техн. б-ки СССР. – 1991. – № 7. – С. 19-25. – Библиогр.: 16 назв.
3. Евстигнеева Г. А. Научная библиотека в информационном обществе / Г. А. Евстигнеева // Научн. и техн. библиотеки. – 2004. – № 8. – С. 5-15. – Библиогр.: 9 назв.
4. Зязюн І. А. Інституту педагогіки і психології АПН України – 10 років / І. А. Зязюн // Педагогіка і психологія проф. освіти. – 2003. – № 6. – С. 9-22.
5. Короткий термінологічний словник із бібліографознавства та соціальної інформатики / Г. М. Швецова-Водка, Г. В. Сілкова, Л. О. Черепуха та ін.; Наук. ред. і авт. вступ. ст. Г. М. Швецова-Водка. – К.: Кн. палата України, 1998. – 115 с.

6. Про внесення змін до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу»: Закон України від 16.03.2000 р. № 1661-III // Законодавство -- бібліотекам України: Довідкове вид. / М-во культури і мистецтв України. Нац. парлам. б-ка України. – К., 2001. – Вип. 1: Загальні засади діяльності бібліотек, ч. 2. – С. 4-16.
7. Про Концепцію Національної програми інформатизації: Закон України від 4 лют. 1998 р. № 75/98-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1998. – № 27/28. – С. 494-509.
8. *Рогова П. І.* Соціальне призначення і функції освітянських бібліотек України / П. І. Рогова // Бібл. планета. – 2001. – № 1. – С. 26-28.
9. *Слободяник М. С.* Інформаційне забезпечення процесу реформування вищої освіти в Україні / М. С. Слободяник // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2004. – № 2. – С. 2-7. – Бібліогр.: 5 назв.
10. *Слободяник М.* Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій / М. Слободяник; НАН України. ЦНБ ім. В. Вернадського. – К., 1995. – 267 с.
11. Типове положення про спеціальні наукові бібліотеки установ АПН України: Затв. БІР при Президії АПН України від 25 груд. 2003 р. Протокол № 1 // Педагогіка і психологія. – 2004. – № 3. – С. 131-137.
12. *Ярмаченко М. Д.* Академія педагогічних наук України / М. Д. Ярмаченко. – К., 1993. – 58 с.
13. Профтехосвіта України: ХХ століття: Енцикл. вид. / М-во освіти і науки України. АПН України. Ін-т педагогіки і психології проф. освіти; Упоряд.: Н. Нічкало (голова), І. Лікарчук, Н. Падун та ін. – К.: АртЕк, 2004. – 873 с.

Валентина Здановська

**Бібліотеки інститутів післядипломної
педагогічної освіти – центри інформаційної підтримки
освіти в регіонах України**

Післядипломна освіта сприяє розвитку професійної культури і професіоналізму вчителя, забезпечуючи його конкурентоспроможність протягом усього життя.

У нашій державі функціонують 24 регіональні інститути післядипломної педагогічної освіти (ІППО), два міські інститути при педагогічних університетах у м. Києві та Севастополі, Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України [4]. Головними завданнями ІППО є розвиток професіоналізму педагогічних кадрів, забезпечення науково-методичного супроводу

інновацій в освіті, проведення регіональних науково-педагогічних досліджень. Якісне виконання цих завдань неможливе без інформаційної підтримки з боку таких важливих інституцій, як бібліотеки.

Аналіз діяльності бібліотек ІППО показав, що багато років цим книгозбірням практично не приділяли уваги на сторінках як бібліотекознавчих, так і психолого-педагогічних видань. Лише останнім часом з'явилося кілька публікацій, в яких епізодично згадуються бібліотеки ІППО. Здебільшого це відомості про кількісний склад їхнього бібліотечного фонду та основні показники діяльності [2-4; 5]. Проте бібліотеки ІППО (раніше бібліотеки інститутів удосконалення кваліфікації вчителів (ІУКВ)) пройшли доволі значний і цікавий шлях історичного розвитку, що розпочався в березні 1939 р., коли Рада Народних Комісарів УРСР видала постанову про створення обласних ІУКВ [3, с. 10]. При ІУКВ мали бути бібліотеки. Архівні матеріали та регламентуючі документи довоєнного періоду дають фрагментарну уяву про діяльність цих бібліотек протягом 1939–1945 років. Так, відомо, що на той час уже працювали бібліотеки Волинського, Дніпропетровського, Кіровоградського, Луганського, Полтавського, Тернопільського та Харківського ІУКВ. Решту бібліотек ІУКВ створювали у повоєнні часи. З часу свого заснування ці книгозбірні займали дуже малі приміщення (12 кв. м.) і працювали лише як абонемент. Головними завданнями для бібліотек ІУКВ були формування бібліотечного фонду та обслуговування вчителів, у т. ч. й за допомогою бібліотечок-пересувок. Подальший розвиток цих книгозбірень характеризувався нарощуванням темпів комплектування бібліотечних фондів, удосконаленням системи обслуговування вчителів, чому сприяло зміцнення матеріально-технічної бази, зокрема збільшення площ, які займали бібліотеки ІУКВ. Постійних змін зазнавали й функції бібліотек ІУКВ. До традиційних (формування фонду, бібліотечно-бібліографічне обслуговування вчителів тощо) поступово додалися ще й такі: надання методичної та практичної допомоги шкільним бібліотекам, виховання бібліотечно-бібліографічної грамотності вчителів, урізноманітнення форм інформаційно-бібліографічної діяльності, проведення культурно-виховних заходів тощо. З розпадом СРСР бібліотеки ІУКВ, як і інші книгозбірні України, пережили складний період свого розвитку, коли через відсутність фінансування та постійне зростання цін на друковану продукцію вони не отримали до своїх фондів величезний пласт психолого-педагогічної та іншої літератури.

У 2003 р. бібліотеки ІППО відповідно до «Положення про мережу освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України» [8] увійшли до мережі освітянських бібліотек України, і головним координаційним науково-методичним центром для них стала ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Серед численних завдань, що стоять перед ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, – вивчення стану діяльності бібліотек освітянської мережі та прогнозування перспектив їх розвитку. З цією метою відділ наукового і прикладного бібліотекознавства ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського проаналізував основні показники діяльності бібліотек ІППО, що дало можливість простежити певні негативні та позитивні тенденції в роботі цих книгозбірень, а також визначити перспективи їх розвитку.

Модернізація освіти в Україні потребує від освітянських бібліотек, зокрема бібліотек ІППО, реорганізації їхньої діяльності шляхом нарощування інформаційного потенціалу, інтеграції бібліотечних ресурсів, упровадження нових інформаційних технологій і поступової трансформації їх у сучасні інформаційно-бібліотечні центри, які забезпечували б фахові інформаційні потреби освітян у регіонах нашої держави. Практичні кроки до реорганізації діяльності бібліотек ІППО нині об'єктивно залежать від рівня їхнього матеріально-технічного забезпечення.

Аналіз матеріально-технічної бази бібліотек ІППО засвідчив, що на сьогодні приміщення третини з цих книгозбірень потребують ремонту. Не відповідає нормативам і площа приміщень, які займають бібліотеки (від 70 до 193 м²). Приблизно 60 % (37–116 м²) площі у бібліотеках ІППО відведено для зберігання бібліотечних фондів. Цей показник не відповідає нормативам, за якими для зберігання 10 тис. документів потрібно мати 50 м² [6, с. 189]. Якщо врахувати, що фонд бібліотек ІППО налічує від 13 до 73 тис. примірників, то стає очевидним більшість книгозбірень досить гостро відчуває дефіцит площ, що, у свою чергу, ускладнює ефективне використання бібліотечних ресурсів, негативно впливає на якість збереження фондів (дотримання санітарно-гігієнічних норм) та обслуговування користувачів.

Вивчення матеріально-технічної бази засвідчило також низький рівень забезпечення книгозбірень ІППО сучасними технічними засобами. Переважна більшість їх практично не використовує у повсякденній роботі сканери, принтери, копіювально-розмножувальні апарати тощо. Лише третина бібліотек ІППО

мають у своєму розпорядженні комп'ютери, і тільки три книгозбірні підключені до Інтернету. За таких умов бібліотеки ІППО фактично позбавлені можливості надавати своїм читачам послуги з використанням нових інформаційних технологій (із метою не лише розкриття своїх фондів, а й надання інформації про віддалені джерела), а також не можуть залучати онлайнові технології для удосконалення процесу формування свого інформаційного ресурсу.

Отже, нині простежується значна відмінність між ресурсною базою книгозбірень ІППО та їх значущістю в умовах модернізації освіти. Саме тому обласні інститути повинні збільшити фінансування своїх бібліотек, створити гідні умови для їхньої роботи, а також забезпечити книгозбірні сучасним комп'ютерним обладнанням, яке дасть змогу провести комплексну автоматизацію бібліотечної діяльності та сформувати медіатеку, сприяючи подальшій трансформації бібліотек ІППО у сучасні центри бібліотечно-інформаційної підтримки педагогічної науки, освіти і практики в регіонах.

Досить проблематичним для бібліотек ІППО лишається й процес комплектування їхніх бібліотечних фондів. Аналіз цього напрямку в діяльності бібліотек ІППО протягом 2000–2004 рр. виявив ряд об'єктивних чинників, що заважають їм ефективно працювати. Насамперед, це незначне фінансування цих книгозбірень управліннями освіти і науки облдержадміністрацій та безпосередньо ІППО; не врегульовані питання надходження обов'язкового безоплатного примірника від регіональних видавництв до бібліотек ІППО; відсутність на державному рівні повної та вірогідної інформації про видавничу діяльність вітчизняних виробників документів, розпорошеність інформації про нові видання тощо. Негативні умови, що склалися в системі книгозабезпечення, стимулювали бібліотеки ІППО використовувати, крім традиційних джерел поповнення фонду (бібліотечні колектори, книжкові магазини, магазини наочних посібників тощо), й альтернативні, а саме: налагодження безпосередніх зв'язків із книготорговельними організаціями та видавництвами (завдяки чому бібліотеки отримують видання від нересалізованих тиражів); експонування книжкової продукції видавництв у приміщеннях бібліотек ІППО з подальшим передаванням до їхніх фондів експонованих видань, книгообмін із іншими бібліотеками та установами, дарунки користувачів, приватних фірм, спонсорів. З метою оптимізації комплектування фондів бібліотеки ІППО використову-

ють ще й такі додаткові джерела, як міжбібліотечний абонемент (завдяки чому отримують копії документів) та інформаційні інтернет-технології, що дають змогу використовувати, по-перше, електронну пошту з метою взаємoinформування про наявні документи, пропоновані для книгообміну, а по-друге, бази даних з інформацією про книжки і періодичні видання, які можуть бути надані бібліотекам.

Протягом 2000–2004 рр. у книгозбірнях ІППО мала місце динаміка зростання фондів. На початок 2005 р. фонд бібліотек ІППО налічував 841 057 прим. У середньому 47 % документів у фондах бібліотек ІППО становить література з питань педагогіки і психології, 15 % – суспільно-політична література, 12 % – видання з літературознавства і мовознавства, по 9 % – художня та природнича література, 6 % – прикладні науки, по 2 % – бібліотекознавча література та література з мистецтва і спорту. Значна частина фонду бібліотек ІППО – це документи з питань розвитку вітчизняної і світової педагогічної науки, менеджменту й маркетингу в освіті, нових педагогічних технологій та інноваційних підходів до професійної підготовки педагогічних кадрів, науково-методична література на допомогу вчителям-предметникам, матеріали про педагогів-новаторів, документи з питань бібліотекознавства та бібліографознавства. Лише третина бібліотек ІППО отримує деякі з цих документів на електронних носіях¹. Також у фондах бібліотек ІППО зберігаються й рідкісні та цінні видання, а саме: Енциклопедичний словник Ф. Брокгауза та І. Єфрона (1891–1904) – у бібліотеці Київського обласного ІПОПК, майже вся педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського – у книгозбірні Кіровоградського обласного ІППО. Протягом 2000–2004 рр. до бібліотек ІППО надійшло 94 204 прим., з яких у 2000 – 10 641, 2001 – 12 482, 2002 – 18 709, 2003 – 24 790. Ці дані свідчать про те, що кількість щорічних надходжень літератури до фондів має чітку тенденцію до зростання. Водночас детальний аналіз показників переконує, що частка нових надходжень становить у середньому лише 1,7 % від сукупного обсягу фондів бібліотек ІППО. Порівняння цього показника з рекомендованим показником ІФЛА² –

¹ Документи на електронних носіях отримують бібліотеки Закарпатського ІППО, Київського ІПОПК, Кримського республіканського ІППО, Рівненського ІППО, Тернопільського ІППО, Харківського НМІБО, Черкаського ІППО та Чернігівського ІППО. Їх частка становить лише 0,01 % від загального обсягу фонду.

² ІФЛА – Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій.

5 % – дає підстави стверджувати, що бібліотечні фонди у книгозбірнях ІППО оновлюються дуже повільно, тобто кількість нових надходжень, незважаючи на тенденцію до зростання, не впливає кардинально на якість комплектування, через те постійно зростають інформаційні потреби педагогічних працівників задовольняються лише частково. Більшість надходжень до бібліотек ІППО за останні п'ять років становили книги і брошури (49 %), наочні посібники (3 %), дисертації (0,2 %), аудіовізуальні документи (у т. ч. електронні) (0,3 %). Значна частина нових надходжень – періодичні видання та видання, що продовжуються, (47 %). Варто зазначити, що упродовж 2000–2005 рр. бібліотекам Івано-Франківського обласного ІППО, Кіровоградського обласного ІППО та Луганського ІППО вдалося розширити репертуар періодичних видань із педагогіко-психологічних питань. Водночас постійне зростання цін на періодичні видання і нестача коштів на їх передплату призвели до зменшення репертуару цього виду документів у фондах бібліотек Волинського ІППО, Житомирського обласного ІППО, Закарпатського ІППО, Київського обласного ІПОПК та Рівненського ІППО. Аналіз репертуару періодичних видань виявив і таку позитивну тенденцію, як збільшення передплати фахових періодичних видань з питань бібліотекознавства, бібліографознавства та книгознавства, що сприяє підвищенню рівня професійної майстерності бібліотечних працівників освітніх книгозбірень. Якщо в 2000–2002 рр. кількість назв цих видань не перевищувала 1–3, то нині вона вже становить у середньому 4–6 назв.

Значну увагу бібліотеки ІППО приділяли роботі зі збереження галузевих фондів, сформованих за багато років. З огляду на це бібліотеки ІППО протягом 2000–2004 рр. виконали чималий обсяг робіт, спрямованих на поліпшення умов зберігання фондів (приведення приміщень бібліотек у належний стан, реставрація видань, робота з боржниками тощо).

З метою запобігання збільшенню пасивної частини фонду та падінню рівня ефективності його використання працівники книгозбірень ІППО вивчали та перевіряли фонди, результатом чого було вилучення непрофільних, застарілих, зношених і мало-використовуваних документів. У 2000 р. вилучено 3 % від загального обсягу фонду, у 2001 – 0,8 %, у 2002 – 0,7 %, у 2003 – 4,2 %, у 2004 – п'ять відсотків.

Отже, в умовах незначного фінансування книгозбірям ІППО все-таки вдається досягти певних позитивних результатів у комп-

лектуванні. Здебільшого це відбувається завдяки активній позиції та ентузіазму фахівців, які працюють у них. Тому одним з головних завдань ІППО є збільшення асигнувань на комплектування бібліотек та надання їм всебічної допомоги у розв'язанні цієї проблеми.

Важливим аспектом роботи бібліотек ІППО протягом 2000–2004 рр. була їхня інформаційна діяльність. Це зумовлено тим, що сьогодення вимагає від освітянських бібліотек, зокрема бібліотек ІППО, віднайти та зайняти свою нішу у великому і багатогранному інформаційному просторі освітянської галузі. З огляду на це інформаційна діяльність книгозбірень спрямовувалося на поліпшення інформаційно-бібліотечного обслуговування усіх категорій користувачів (науковців, працівників освітніх установ, слухачів курсів, студентів, бібліотечних працівників), підготовку інформаційно-аналітичних матеріалів і впровадження в практику роботи інформаційних технологій. З цією метою усі бібліотеки ІППО удосконалювали традиційний довідково-бібліографічний апарат, а бібліотеки Дніпропетровського обласного ІППО, Івано-Франківського обласного ІППО, Київського обласного ІПОПК та Севастопольського ІПО розпочали створювати електронні каталоги.

Для повнішого розкриття своїх фондів, а також максимального й оперативного задоволення інформаційних потреб освітян бібліотеки ІППО пропонували своїм користувачам тематичні картотки, назви яких свідчать, що працівники книгозбірень ІППО добре орієнтуються у проблемах сучасної освіти, педагогічної науки і практики («Болонський процес: головні принципи входження в європейський простір вищої освіти», «Профільне навчання», «Інноваційні технології в освіті», «Профільне навчання: можливості і реалії», «Інтерактивні методи навчання», «Освіта нацменшин у багатонаціональному суспільстві», «Організація діяльності шкільної бібліотеки», «Освітні технології» тощо) та бібліографічні посібники з актуальних питань педагогічної науки і практики («Адаптивне управління освітою», «Сільська школа», «Інноваційна педагогіка і технологічний потенціал учителя», «Креативна освіта: проблеми, пошуки, перспективи», «Оптимізація управління бібліотечними ресурсами ЗНЗ», «Впровадження результатів наукових досліджень у практику роботи школи», «Освітній менеджмент» та ін.).

Активно використовували бібліотеки ІППО і таку традиційну форму інформаційно-бібліотечного обслуговування, як організація

виставок (нових надходжень, тематичних), днів інформації, днів фахівця. обслуговування в режимі ВРІ, бібліографічних оглядів.

Робота працівників бібліотек ІППО у наведених напрямках дала змогу значно підвищити основні показники бібліотечного та інформаційно-бібліографічного обслуговування. На початок 2005 р. кількість користувачів, яких обслуговують бібліотеки ІППО, становила 62 983 осіб. Щороку цей показник зростає на 10–12 відсотків. Постійно відбуваються зміни і в складі користувачів. Найчисленнішою категорією користувачів бібліотек ІППО є слухачі курсів – 70 %. Постійно зазнає змін і така категорія користувачів, як співробітники ІППО (2002 р. – 2,6 %, 2003 – 4,8 %, 2004 – 3,2 %) та науковці (2002 – 0,8 %, 2003 – 1,4 %, 2004 – 1,3 %). Крім того, майже удвічі (до 3 %) зросла останнім часом кількість бібліотекарів навчальних закладів, які відвідують книгозбірні ІППО.

Проблемним у діяльності бібліотек ІППО щодо забезпечення інформаційних потреб освітян є те, що через фінансову обмеженість, брак ресурсів і засобів комунікацій вони практично не використовували у своїй роботі міжбібліотечний абонемент (МБА). Тільки 7 бібліотек ІППО (Вінницький обласний ІПОПП, Дніпропетровський, Житомирський, Тернопільський, Чернігівський обласні ІППО, Харківський обласний НМІБО та ЦІППО АПН України) користувалися можливостями МБА для обслуговування своїх читачів.

Інформаційно-бібліотечну діяльність бібліотек сьогодні неможливо уявити без використання сучасних інформаційних технологій, які сприяють підвищенню культури обслуговування і дають змогу оперативно отримувати потрібну інформацію. Тому перед книгозбірнями ІППО стоїть дуже важливе завдання: сформувати комп'ютеризоване середовище для обслуговування користувачів від реєстрації документів до надання даних про них будь-якому користувачеві в режимі онлайн. На даному етапі автоматизація процесів обслуговування освітян у бібліотеках ІППО відбувається недостатньо активно. Електронні каталоги на свої фонди створюють бібліотеки Дніпропетровського та Івано-Франківського обласних ІППО, Київського обласного ІПОПК, Севастопольського ІПО та Харківського обласного НМІБО. У них, як правило, відображають надходження за останні роки. Утім через недостатню кількість комп'ютерів навіть у тих книгозбірнях, де вже ведуть електронні каталоги, читачі не завжди мають можливість вільно користуватися ними, а також електронними інформаційними ресурсами інших бібліотек.

Важливим напрямом діяльності бібліотек ІППО є науково-методична діяльність. Відповідно до «Положення про мережу освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України» і «Примірного положення про спеціальні навчально-педагогічні бібліотеки обласних (міських) інститутів післядипломної педагогічної освіти» бібліотеки ІППО виконують функції науково-методичних центрів для бібліотек професійно-технічних, загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів. Їхніми головними завданнями є збирання та аналіз діяльності бібліотек професійно-технічних, загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів, надання їм методичної та консультативної допомоги, узагальнення і впровадження в практику роботи цих книгозбірень вітчизняного та зарубіжного досвіду, підготовка і проведення семінарів, «круглих столів», тренінгів з актуальних питань діяльності освітянських бібліотек та ін.

Вивчення цього напрямку діяльності книгозбірень ІППО показало, що тільки третина з них надає науково-методичну підтримку освітянським бібліотекам, причому переважно шкільним. Це зумовлено передусім тим, що штат більшості бібліотек ІППО складається з одного фахівця, який з об'єктивних причин не може виконувати цю функцію. А в тих бібліотеках, де науково-методична робота ведеться (бібліотеки Дніпропетровського обласного ІППО, Запорізького обласного ІППО, Кіровоградського обласного ІППО ім. В. Сухомлинського, Київського обласного ІПОПК, Полтавського обласного ІППО ім. М. Остроградського, Рівненського ІППО, Харківського обласного НМІБО, Херсонського регіонального ІПОПК, Чернівецького обласного ІППО та Чернігівського обласного ІППО)¹, вона зосереджена в основному на підготовці методичних рекомендацій, розробленні програми та сценаріїв занять з основ інформаційної культури учнів, проведенні семінарів, інструктивно-методичних нарад, методичних об'єднань тощо, підготовці лекцій для курсів підвищення кваліфікації бібліотекарів загальноосвітніх навчальних закладів, участі у проведенні Всеукраїнської акції «Живи, книго!» та Всеукраїнського тижня дитячої і юнацької книги.

Якість виконання усієї розглянутої вище роботи безпосередньо залежить від кадрового складу бібліотек ІППО та рівня його професійної підготовки. Сьогодні в цих книгозбірнях працюють

¹ Штат цих бібліотек ІППО складається з двох-п'яти фахівців.

39 бібліотекарів, з яких вищу бібліотечну освіту мають 17 фахівців, вищу педагогічну – 12, середню спеціальну – 7, іншу – три фахівці. Значної плинності кадрів у бібліотеках ІППО не спостерігається. Про це свідчить той факт, що більшість їхніх працівників присвятили бібліотекам понад 20 років (22 % працівників мають стаж роботи від 10 до 20 років). Водночас, порівняно з 2005 р., намітилася тенденція до збільшення кількості працівників зі стажем роботи до п'яти років. Так, якщо у 2002 р. ця категорія працівників становила лише 4 %, у 2003 р. їх кількість зросла до 17 %, а в 2004 р. – до 27 відсотків.

Незважаючи на досвід і стаж роботи, усі категорії працівників бібліотек ІППО потребують постійного підвищення кваліфікації. Це пояснюється введенням у практику їхньої роботи інноваційних технологій, розширенням функціональних обов'язків бібліотечних працівників та ускладненням їхньої праці, бажанням бібліотекарів, крім базових знань, оволодівати ще й економічними знаннями, основами комп'ютерної грамотності, навичками аналітико-синтетичної переробки інформації, методиками її створення і розповсюдження, навичками проектної діяльності, а також доброго орієнтування у сучасних тенденціях бібліотечної справи, педагогічної науки і практики. З метою оволодіння цими знаннями працівники бібліотек ІППО беруть активну участь у науково-практичних семінарах, «круглих столах», тренінгах, які проводять ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, обласні наукові, дитячі та юнацькі бібліотеки.

Традиційною формою підвищення кваліфікації працівників ІППО є курсова підготовка в обласних ІППО та ЦІППО АПН України. Утім, аналіз стану перепідготовки працівників бібліотек ІППО показав, що, по-перше, на курсах навчається незначна кількість бібліотекарів (у 2000 р. – 8 %, 2001 р. – 15 %, 2002 р. – 2 %, 2003 р. – 5 %, 2004 р. – 8 %), а, по-друге, навчальні програми обласних ІППО не відображають сучасних тенденцій у бібліотечній справі (кращий передовий досвід, використання інформаційних технологій у роботі бібліотеки) і не дають можливості бібліотекарям оволодівати необхідними навичками. Тому система підвищення кваліфікації бібліотекарів потребує створення нової дієвої моделі, яка враховувала б сучасні тенденції в бібліотечній справі та зміни в діяльності й структурі бібліотек в умовах реформування освіти, а також модернізації навчальних планів курсів підвищення кваліфікації бібліотекарів із метою їхньої підготовки до роботи в сучасних умовах.

Отже, перед бібліотеками ІППО стоїть дуже багато проблем, розв'язання яких дасть можливість їхнім книгозбірням зайняти чільне місце в інформаційному просторі не лише нашої держави. Проте самотійно розв'язати ці проблеми вони не зможуть: сьогодні їм потрібна підтримка (як фінансова, так і інструктивно-нормативна) державних та місцевих органів влади, обласних ІППО, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Насамперед це стосується питань комплектування бібліотечних фондів книгозбірень. Пріоритетними мають стати такі напрями, як розроблення галузевої (освітянської) програми поповнення фондів освітянських бібліотек, у т. ч. бібліотек ІППО; збільшення асигнувань на комплектування бібліотечних фондів і зміна політики цього комплектування (зростання кількості документів на електронних носіях); налагодження та активізація системи книгообміну між освітянськими бібліотеками; використання обмінно-резервних фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Для поліпшення бібліотечно-інформаційного та довідково-бібліографічного обслуговування педагогічних працівників потрібно забезпечити бібліотеки ІППО комп'ютерною технікою і сучасним програмним забезпеченням. Для ознайомлення освітянської громадськості з діяльністю бібліотеки фахівці книгозбірень ІППО мають активізувати роботу щодо створення на веб-сайтах ІППО власних сторінок, на яких можна розмістити інформацію про документи, що є у фонді, бібліографічні посібники з актуальних психолого-педагогічних питань, які готують бібліотеки ІППО, тощо. Поліпшенню інформаційної діяльності бібліотек ІППО сприятиме їх кооперація та інтеграція з освітянськими бібліотеками (ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, Львівська обласна та Миколаївська науково-педагогічна бібліотеки, бібліотеки ІППО) та книгозбірнями інших систем.

Удосконаленню діяльності бібліотек ІППО як сучасних інформаційних центрів освітянської галузі також сприятимуть розроблення і затвердження норм на основні бібліотечно-бібліографічні процеси. Це дасть можливість затвердити орієнтовні штати книгозбірень і, можливо, збільшити кількість працівників бібліотек ІППО.

Реалізація наведених вище заходів позитивно вплине на модернізацію діяльності бібліотек ІППО та їх поступову трансформацію в сучасні інформаційно-бібліотечні центри освітянської галузі України.

Література

1. Библиотечное дело: Терминол. слов. / Сост.: И. М. Сулова, Л. Н. Уланова; Редкол.: Н. С. Карташов и др.; Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина. — 2-е изд. — М.: Книга, 1986. — 224 с.
2. Демченко В. Сторінки історії РОІППО // Нова пед. думка. — 2004. — № 2. — С. 13-17.
3. Зубаха О. Г., Архипенко Л. М. Сторінки історії Дніпропетровського інституту удосконалення вчителів. — Дніпропетровськ, 1999. — 103 с
4. Клокар Н. Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів // Психол. газ. — 2004. — Серп. (№ 16). — С. 2-6.
5. Колосовська Н. Діяльність Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти в умовах реформування галузі освіти // Вересень. — 2004. — № 1/2. — С. 3-13.
6. Обросов Ю. П. О расчёте мест в читальных залах // Общ. здания. — М.: Стройиздат, 1968. — 296 с.
7. Олійник В. Українська модель функціонування і розвитку системи післядипломної освіти в умовах модернізації // Післядип. освіта в Україні. — 2004. — № 2. — С. 5-9.
8. Положення про мережу освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та АПН України. Затв. спільним наказом М-ва освіти і науки України та Акад. пед. наук України від 30. 05. 2003 р. № 334/31 // Інформ. зб. М-ва освіти і науки України. — 2003. — № 21. — С. 27-32.
9. Положення про республіканський (Автономної Республіки Крим), обласні та Київський та Севастопольський міські інститути післядипломної педагогічної освіти: Затв. наказом МОН України 17.11.2000 р. № 538 // Управління освітою. — 2001. — № 3. — С. 9.
10. Сорочан Т. Актуальні проблеми післядипломної педагогічної освіти у вимірі сьогодення // Післядип. освіта в Україні. — 2004. — № 1. — С. 13-16.
11. Стратегічне комплектування фондів наукової бібліотеки: Тез. доп. Між-нар. наук. конф. (8-10 жовт., 1996) / Редкол.: Л. А. Дубровіна та ін. — К., 1996. — 130 с.
12. Худоминский П. В. Развитие системы повышения квалификации педагогических кадров советской общеобразовательной школы (1917—1981). — М.: Педагогика, 1986. — 183 с.

Історія заснування та розвитку
бібліотеки Дніпропетровського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти*

21 грудня 1939 р. було прийнято постанову Президії Дніпропетровського обласного виконавчого комітету № 350 про реорганізацію Обласного методичного кабінету в Інститут удосконалення кваліфікації вчителів (ІУКВ). У постанові зазначалося, що основним завданням Інституту є «організація систематичної роботи з учителями шкіл у справі удосконалення їх у галузі педагогічних і фахових наук».

Розташувався тоді Інститут у пристосованому приміщенні на вул. Московській, 17; мав п'ять навчально-методичних кабінетів: педагогіки, мови і літератури, історії та географії, фізики і математики, початкових класів. Це був період формування та становлення бібліотеки Інституту. Н. І. Дахненко стає першою завідувачкою ДООІУВ і починає займатися комплектуванням бібліотечного фонду. Із березня 1940 р. вводиться штатна одиниця – бібліотекар Інституту. Бібліотека систематично проводить тижні української книги, передплачує україномовну літературу, бере активну участь у різних заходах.

У 1940 р. в області діяло 60 палаців культури та клубів у містах і селищах міського типу, 11 будинків культури в райцентрах, 233 сільські та 615 колгоспних клубів та хат-читалень. Населення обслуговували 1342 масові бібліотеки з книжковим фондом три мільйони примірників. Але важливу роль в освіті Дніпропетровщини відігравала бібліотека Інституту. Підтвердження цьому знаходимо в архівах Інституту: «З метою кращого обслуговування вчителів, а також керівних кадрів встановити з 21.10.1940 р. робочі години для бібліотеки інституту з 9 годин ранку до 9 годин вечора, крім неділі і вівторка, коли бібліотека працює з 9 годин ранку до 5.30 годин дня». Бібліотека бере безпосередньо участь у фаховій підготовці вчителів області.

У бібліотеці зосереджені праці відомих учсних середини ХІХ – початку ХХ ст., які навіть у роки окупації змогла від фашистської навали зберегти Н. І. Дахненко.

*Для написання історії бібліотеки ДООІПО були використані архівні документи Інституту, починаючи з 1939 р., плани роботи Інституту з 1970 р. та книжка, надрукована до 60-річчя заснування Інституту «Сторінки історії Дніпропетровського інституту удосконалення вчителів».

Після звільнення Дніпропетровська відразу відкриваються школи. Наприкінці жовтня 1943–1944 рр. розпочинається навчання. А Інститут починає свою діяльність у листопаді 1943 року. З 1945 р. книгозбірня виступає у ролі пересувної бібліотеки, освітяни мають можливість користуватися бібліотечним фондом на місцях.

У зв'язку з підготовкою до екзаменів бібліотека починає чергування у вихідні дні, читачі отримують можливість користуватися потрібною літературою. На той час особливим питанням було підвищення ідейно-політичного рівня, удосконалення загальнопедагогічної та методичної підготовки, спрямованої на забезпечення ідеологічного курсу Комуністичної партії. Такий процес уніфікації та ідеологізації тривав довго, і бібліотека відігравала значну роль у ньому. Вона проводили масові заходи, організувала книжкові виставки з урахуванням ідеологічної політики Комуністичної партії. Водночас бібліотека започатковує організацію довідкової роботи, готує бібліографічні огляди нової літератури, забезпечує планове поповнення літературою бібліотечного фонду.

Створюються умови для роботи в читальній залі бібліотеки, про що свідчить Наказ директора інституту В. П. Новака за № 37 від 15.06.1947 р.:

«Негайно приступити до каталогізації бібліотечних фондів.

- ♦ Організувати роботу бібліотеки в напрямку популяризації літературних новин (рекомендовані списки, виставки новинок).

- ♦ Організувати планове поповнення бібліотечних фондів.

- ♦ Систематично практикувати організацію виставок, відбиваючи широко в них політичне життя нашої країни.

- ♦ Організувати роботу читального залу: оформлення, створення робочої обстановки.

- ♦ Організувати добір літератури в зв'язку з підготовкою до обласної науково-педагогічної виставки». (Значною подією для Інституту було проведення педагогічної виставки з нагоди 10-річчя возз'єднання українського народу. Ця виставка була змістовно й естетично оформлена на високому рівні, а головне – виставку відвідав і дав схвальну оцінку тодішній міністр освіти УРСР П. Г. Тичина.)

З роками бібліотека Інституту починає швидко розвиватися. Вона приймає майно та книжки від обласних методкабінетів, дошкільних установ і дитячих будинків. Завідувачка перебудовує

її роботу таким чином, щоб забезпечити обслуговування навчальною літературою учителів курсів. Наприкінці 1948 р. починають організовувати п'ятиденний семінар для шкільних бібліотекарів. Відповідальність за проведення семінару покладено на зав. бібліотеки Н. І. Дахненко. З часом книгозбірня починає вилучати з фонду застарілу літературу, якою ніхто не користується. Створюється комісія зі співробітників Інституту для перегляду фонду бібліотеки. У 1967–1970 рр. приділяють велику увагу удосконаленню курсової перепідготовки в плані індивідуального підходу до слухачів курсів. Бібліотека отримує нову наукову та методичну літературу. Постійно проводить бібліографічні огляди нової літератури, готує книжкові виставки, масові заходи. З метою підвищення рівня фахової кваліфікації працівників райметодкабінетів Інститут організовує дворічну школу методиста. Заняття проводять раз на чверть року протягом трьох днів. Бібліотека Інституту надає допомогу у підготовці доповідей, семінарських і практичних занять, готує огляди нової літератури, книжкові виставки на теми семінарів. Упродовж 1967–1970 рр. Інститут підготував до роботи за новими програмами понад 25 000 учителів.

Початок 70-х років знаменується впровадженням у школах нових підручників, програм і навчальних планів. Дніпропетровський інститут удосконалення вчителів стає опорним у рецензуванні нових підручників із математики, фізики, історії та суспільствознавства, української мови і літератури, біології тощо. Бібліотека формує фонд художньої, методичної та педагогічної літератури. Бібліотечні працівники започатковують нові форми роботи (дні інформації, дні спеціаліста, групове та індивідуальне інформування). 1978 р. закінчується перехід до обов'язкової середньої освіти. Того року введено в школах безкоштовне користування підручниками. Накопичувався бібліотечний фонд підручників у шкільних бібліотеках і бібліотеці Інституту. Щорічно бібліотека самостійно проробляла плани видавництва у бібліотечному колекторі та отримувала літературу на суму 4000 крб. Разом зі співробітниками методичних кабінетів складали бібліографічні списки нової літератури з питань педагогіки, психології тощо.

Початок 80-х років – це період, позначений системним підходом працівників Інституту до розв'язання головних завдань у плані підвищення ідейно-політичного рівня, професійної майстерності педагогічних кадрів. Кожний з етапів закінчувався проведенням підсумкових педагогічних читань як у районному, так і в

обласному масштабі з докладним висвітленням роботи кращих учителів, вихователів чи керівників шкіл, а також науково-практичних конференцій.

Під керівництвом директора А. Р. Гречина в 1984 р. розпочалося будівництво нового приміщення Інституту. На жаль, під час планування нової будівлі забули про спеціальне приміщення для бібліотеки, і директор Інституту виділив для неї аудиторну кімнату на першому поверсі.

З розбудовою незалежної Української держави змінилися орієнтири та напрями освітньої діяльності, погляди на організацію процесу навчання і на роль бібліотечної діяльності. У період відродження національної культури, духовних та культурних традицій нашого народу бібліотека Інституту відіграє суттєву роль у культурно-просвітницькій діяльності, усіляко сприяє підвищенню науково-методичного і педагогічного рівня вчителів.

Нині бібліотека Інституту обслуговує 2500 читачів. Організовано диференційоване обслуговування слухачів курсів під час проведення заліків, курсових робіт. Фонд бібліотеки налічує 37 000 прим., за останні два роки було отримано близько 3000 безкоштовних видань, але обмеженість бюджетного фінансування книгозбірні, порушення стабільних джерел гарантованого комплектування гальмують процес оновлення бібліотечного фонду. Бібліотечні працівники постійно працюють із перспективними бібліографічними виданнями, прайс-листами, каталогами, тематичними планами видавництва («Центр учбової літератури», «Книга – поштою», «Книги України», «Ранок», «Освіта»). Завдяки начальнику обласного управління освіти В. Г. Довгополому та ректору ДООПО М. І. Романенку бібліотека щорічно передплачує періодичні видання України та Росії в кількості 185 найменувань. Бібліотекарі постійно поповнюють абстактовий та систематичний каталоги, предметно-тематичну картотеку статей. Щомісяця готують інформаційно-тематичні огляди літератури на курсах підвищення кваліфікації. Складено тематично-рекомендаційний анотований список літератури «Виховання дітей та молоді в національній системі Освіта» та надруковано у книзі «Виховні системи освітніх закладів: Досвід та проблеми». Протягом року педагогічний колектив одержує інформацію про нову навчальну та методичну літературу. Організовано консультаційно-інформаційну роботу з викладацьким складом Інституту, спрямовану на оптимальний вибір посібників. Постійно надають консультації шкільним бібліотекарям, керівникам райметодоб'єднань, інспекторам

бібліотечних фондів з питань програмно-методичного забезпечення навчально-виховного процесу, нетрадиційних підходів до проведення індивідуальної, групової та масової роботи з учнями, основних вимог до ведення обліку шкільної документації, атестування шкільних бібліотекарів на курсах підвищення кваліфікації. Вивчають кращий досвід бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів. На допомогу навчальному процесу створюють постійно діючі книжкові виставки «Освіта ХХІ століття»; «Нові надходження»; «Нормативно-правове забезпечення навчального процесу»; «Дайджест. Проблеми та досягнення освіти в Україні». Створено рекомендаційні списки літератури за пріоритетними темами «Особистісно орієнтоване навчання»; «Моніторинг освіти»; «Інновації в учбовому процесі». Проведено цикл заходів, присвячених важливим пам'ятним датам. Щорічно бібліотечні працівники беруть участь у серпневій обласній нараді інспекторів-методистів бібліотечних фондів. Бібліотека розробила заходи для реалізації комплексної програми «Розвитку бібліотечної справи в загальноосвітніх закладах Дніпропетровщини 2000–2012 років» та виконання регіональної програми поліпшення стану забезпечення населення області книжкою. Бібліотечні працівники всебічно сприяють підвищенню фахової майстерності педагогів, озброєнню їх знаннями сучасних освітніх і виховних технологій, популяризації педагогічної літератури.

Бібліотека Інституту бере участь у створенні проекту освітньої програми «Бібліотечно-інформаційний центр». Як соціальна інституція, вона потребує реформування. Щоб розібратися в інформаційному просторі та донести потрібну інформацію до вчителя, потрібні нові методи, комп'ютерне обладнання. Бібліотека є духовним і культурно-цивільним феноменом, центром комунікації, організації, розповсюдження і використання документів, осередком освіти та виховання. Сьогодні – це не тільки сховище книжок, це інформаційно-культурний центр. Ми працюємо для вчителів, тому не стоїмо осторонь освітнього процесу.

З історії бібліотеки
Запорізького обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти

Бібліотека Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (попередня назва Інститут удосконалення кваліфікації вчителів при Запорізькому облвнро) є однією з великих галузевих книгозбірень в області. Заснована в 1939 р. вона увійшла до складу навчально-методичної частини Інституту разом з навчально-методичними кабінетами, відділом курсових і масових заходів (з Положення про Інститут удосконалення вчителів УРСР від 1947 р.)^{*}.

У 1946 р. Інститут удосконалення кваліфікації вчителів містився в одному будинку з Обласним відділом народної освіти на вул. К. Лібкнехта, 94 (нині пр. Леніна, 74). Його приміщення складалось із п'яти кімнат площею майже 80 м². Бібліотека займала одну кімнату площею близько 12 м². Починаючи з перших повоєнних років, матеріально-технічна база Інституту поступово зміцнювалася, розширювалася його площа, велася робота з розширення та облаштування бібліотеки. На початку 60-х років бібліотеку (разом з фільмотекою) розмістили у середній школі № 65 (вул. Гоголя, 62). Таке територіальне відокремлення бібліотеки від Інституту ускладнило обслуговування працівників вищого навчального закладу. Наприкінці 60-х років Інститут отримав нове приміщення. Це була двоповерхова будівля загальною площею майже 580 м². Бібліотеку розмістили в п'яти кімнатах площею 67 м², що становило 11,5 % від загальної площі Інституту. Бібліотека мала книгосховище і читальну залу на 20 місць.

У 1977 р. збудовано нове приміщення Інституту (вул. 40 років Радянської України, 57^а). За наказом по Інституту № 26 від 5 лютого 1979 р. розпочато організаційну роботу, пов'язану з перевезенням майна бібліотеки, що закінчилася 1 квітня. Бібліотека розмістилася на першому поверсі у двох кімнатах.

^{*}Історичну довідку про бібліотеку ІУКВ складено на підставі матеріалів Державного архіву Запорізької області, архівів обласного управління освіти та науки. Інституту, а також спогадів працівників, їхніх рідних. Однак архівні матеріали про діяльність Інституту збереглися лише з 1946 р. і тільки деякі – з 1943 року.

Нині бібліотека займає чотири кімнати загальною площею 120,3 м² на першому поверсі головного корпусу Інституту, де міститься також книгосховище і читальна зала на 40 місць. Є відповідне обладнання, зокрема шафи, стелажі, столи, стільці, каталоги, стенди тощо. Значна увага приділяється створенню естетично-інформаційного простору бібліотеки. Велика кількість кімнатних квітів сприяє створенню в приміщенні атмосфери затишку.

Діяльність бібліотеки Інституту удосконалення кваліфікації вчителів спрямована на підвищення науково-методичної і професійної майстерності педагогічних працівників установ області. Тут надають практичну допомогу вчителям і працівникам навчальних закладів у поширенні науково-педагогічних знань, забезпечують школи, дитячі садки, установи потрібною літературою на місцях шляхом організації пересувних бібліотечок.

Відповідно до Положення про ІУКВ УРСР, затвердженого НКО УРСР від 1947 р., бібліотека має комплектувати потрібну літературу, обслуговувати слухачів курсів і співробітників Інституту необхідними книжками, керувати читальною, забезпечувати її підручниками, газетами, журналами; організовувати тематичні виставки, комплектувати спеціальні бібліотеки, складати під керівництвом і за завданням навчальної частини бібліографічні довідники з окремих питань, сприяти районним педагогічним кабінетам у придбанні навчально-методичної літератури.

З дня заснування Інституту удосконалення кваліфікації вчителів неодноразово змінювалася його структура. Так, наприкінці 80-х років почали створювати наукові кафедри, які доповнили діяльність Інституту ще одним напрямом – науково-дослідницьким.

Для якісного виконання основних функцій бібліотеці треба було мати відповідні бібліотечні фонди і кадри, що забезпечували б функціонування книгозбірні. Дані кошторисів і звітів про використання коштів на придбання книжок для бібліотеки Інституту свідчать, що в повоснний час поповненню книжкового фонду надавали великого значення. У 1946 р. на придбання книжок для бібліотеки було заплановано 25 000 крб., що становило близько 7 % від загального обсягу кошторису Інституту. Використано 21 600 крб. Така тенденція зберігалася до 1950 р., коли за кошторисом було передбачено 20 000 крб., з яких витрачено 14 100 тисяч. У пояснювальних записках до звітів названо причину недовикористання коштів на придбання літератури. Це відсутність у торго-

вельній мережі потрібної методичної та художньої літератури на той час. У 1951–1954 рр. для поповнення фонду літературою, періодичними виданнями передбачалось по 10 000 крб., які були повністю використані. Значну роль у поповненні фонду відіграла й відіграє передплата періодичних видань. До початку 90-х років бібліотека передплачувала суспільно-політичні, наукові, науково-педагогічні, методичні, художньо-публіцистичні та дитячі журнали і газети. У 2001 р. на періодичні видання було витрачено 8 100 грн., у 2002 р. – 10 000 грн., і було здійснено передплату 84 українських, 78 російських періодичних видань і 42 найменування наукової, навчально-методичної, довідкової літератури та енциклопедій. Для порівняння: у 1949 р. було передплачено 81 журнал і 39 газет. Нині серед передплачених видань переважають наукові, фахові та суспільно-політичні журнали і газети. З роками відбувалися не тільки кількісні, а й якісні зміни у фонді бібліотеки. У 1946 р. бібліотечний фонд налічував 4341 прим., з яких 3115 книжок, 648 брошур, 563 журнали і 15 газет. Основу фонду становили шкільні підручники, твори російських класиків, а також праці В. Леніна, Й. Сталіна та інших ідеологів марксизму-ленінізму. Водночас не вистачало спеціальної методичної літератури (6 % від бібліотечного фонду). До 1948 р. фонд бібліотеки збільшився майже удвічі і становив 7935 примірників. Переважали підручники, суспільно-політична та художня література.

У 1966 р. у фонді бібліотеки налічувалося 39,7 тис. примірників. У середині 90-х років бібліотека, як й Інститут, пережила важкі часи. Економічна криза, що боляче вдарила по освіті, науці, культурі України, негативно позначилася й на поповненні книжкового фонду новими виданнями. Якщо в 1990 р. до бібліотеки надійшло 4145 прим., то в 1995 р. – 726, 1996 р. – 250, 1997 р. – 956, 1998 р. – 1100 примірників. Серед видань, що були у фонді цього часу, переважала художня література, яка становила близько 75 % від загальної кількості надходжень, підручники – 15 %, інша література – менше 10 відсотків. Це призвело до того, що бібліотека була позбавлена значної кількості суспільно-політичної, науково-педагогічної, методичної та іншої літератури.

На 1 січня 2002 р. фонд бібліотеки становив 75 900 прим.; це література з педагогіки, психології, праці класиків і видатних діячів української, російської та зарубіжної педагогічної думки різних часів; книжки з філософії, історії, мовознавства, літературознавства, мистецтва; методична література, енциклопедії, довідкова і художня література, вишівські і шкільні підручники.

Широко представлені українські та російські періодичні видання педагогічної тематики. Великим попитом користуються такі українські періодичні видання, як газети видавництва «Шкільний світ», «Освіта», «Освіта України». «Позакласний час», журнали «Директор школи», «Освіта і управління», «Обдарована дитина», «Педагогіка і психологія», «Відкритий урок: розробки технології, досвід», «Дивослово», «Мистецтво та освіта» тощо. Серед популярних російських видань можна назвати такі журнали, як «Директор школы», «Завуч», «Вопросы психологии», «Вопросы философии», «Инновации в образовании», «Классный руководитель», «Мир психологии», «Школьные технологии», «Дошкольное воспитание» та ін. Фонд містить 80 рідкісних і цінних книжок. Серед них: К. Ушинский «Человек, как предмет воспитания» (1895), И. Тургенев «Собрание сочинений» (2, 4 т., 1883), Н. Гоголь «Собрание сочинений» (1–4 т., 1888), Д. Бруно «Его жизнь и философская деятельность» (1892), Ф. Достоевский «Собрание сочинений» (1895), В. Белинский «Сочинения» (1, 2 т., 1898), Н. Некрасов «Стихотворения» (1902), В. Жуковский «Сочинения» (1902), Л. Толстой «Сочинения» (1–16 т., 1913). Найдавніша книжка (за роком видання) в бібліотечному фонді – це А. Островский «Козьма Захарыч Мининъ, Сухорукъ» (1862). Усі видання відзначаються свосереднім оформленням, обкладинками, шрифтом, алфавітом. Переважають палітурки з картону, але є і з використанням тканини. Зібрання творів Л. М. Толстого (1897–1913) оздоблені викарбуванням срібним портретом автора. На жаль, із 16 томів портрет зберігся лише на чотирьох. Серед цінних є також видання «Хождение за три моря Афанасия Микитина», що є зразком друкарського і художнього мистецтва: вміщено факсиміле рукопису з Троїцького літопису, переклади на сучасну російську, хінді та англійську мови. У книжці сім ілюстрацій, виконаних у стилі палехських розписів, високохудожньо оформлені суперобкладинка, форзац, титульний і шмуцтитульний аркуші, у тексті – заставки, буквиці, кінцівки. Оформлення виконали заслужені діячі мистецтва РСФСР Д. Буторін і Б. Немтінов. Книжку надруковано у московському видавництві «Географгиз» у 1960 р. На окремих виданнях є факсиміле їх попередніх власників. На зібранні творів М. Гоголя (1888) – факсиміле «Горный Инженер А. М. Длямский», на творах Ф. Достоевського – «Библиотека А. О. Просима», О. Кольцова – автограф «А. Чернов 1914 года», на деяких книжках М. Некрасова, В. Белінського та інших – нерозбірливі підписи; 208 книжок надруковані до 1941 р.

Комплектувалася бібліотека виданнями, в основному, через бібколектор і книготорговельні організації. У результаті реорганізації обласного методичного кабінету дошкільного виховання їх книжки передано до бібліотеки Інституту в червні 1955 р. згідно з відповідним наказом.

За дефіциту коштів на комплектування фонду завідувач бібліотеки шукала позабюджетні джерела для його поповнення. З цією метою використовували можливості обмінно-резервного фонду бібліотек Запорізького державного університету та Центрального інституту післядипломної педагогічної освіти (м. Київ), знаходили спонсорів. Не залишились осторонь проблем бібліотеки дирекція і працівники Інституту. Переважна більшість із них дбала про неї, даруючи свої наукові праці, нові книжки. Так, В. В. Крижко і Є. М. Павлютенков подарували інститутській бібліотеці свої праці «Менеджмент в освіті», «Основи менеджмента в образовании: теория, практика и психология успешного управления», «Рабочая книга руководителя школы» (в 4 ч.); Т. І. Сущенко – «Основи внешкольной педагогики»; В. І. Воловик – навчальний посібник для студентів «Вступ до філософії» та свої романи «Да будет день», «Пороги», «Вера», «И прилетят соловьи»; Л. А. Гавриленко – «Джерело»; С. І. Подмазін – «Личностно ориентированное образование: социально-философское исследование». До бібліотеки постійно надходять науково-теоретичний щорічник «Культурологічний вісник» і збірник наукових праць «Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки», а також газета «Просвіта», які видаються під керуванням або за участі працівників Інституту. Крім того, співробітники Інституту і постійні читачі бібліотеки взяли участь в акції «Подаруй книжку бібліотеці». Серед подарованих видань переважає методична та художня література.

Одним із джерел комплектування фонду підручниками та навчально-методичними посібниками для бібліотеки є взаємовигідне співробітництво із запорізькими видавництвами «Прем'єр», «Просвіта». Тільки у 2001 р. від видавництв одержано безкоштовно близько 300 книжок. Внаслідок співпраці з видавництвом «Шкільний світ» одержали безкоштовно комплект його газет.

Бібліотека має своїх друзів. Один із них – актор Запорізького ТЮГу, поет, прозаїк, драматург, казкар Олександр Виженко – автор книжок «Історія запорізьких козаків для маленьких дітлахів», «Легенди та казки Хортиці». У фонді є книжки з дарчими надписами дарувальника.

Бібліотека обслуговує педагогічних працівників різних категорій, зокрема науковців, методистів, учителів, вихователів, бібліотечарів, керівників освітніх закладів усіх типів. Кількість читачів постійно збільшується: з 315 осіб у 1946 р., 647 – 1950 р. до 1205 осіб у 1999 році. Відповідно зростає і книговидача: із 1246 одиниць у 1946 р., до 20 045 у 1950 році. Дані за цей період наведено з урахуванням пересувних бібліотек, що діяли в той час. У 2001 р. книговидача становила 15 100 примірників, якими користувались 1270 читачів. У першому кварталі 2005 р. був 691 відвідувач, а видано – 4100 примірників книжок, журналів та інших видань, що свідчить про зростаючу роль бібліотеки в діяльності Інституту.

У бібліотеці діє система каталогів і картотек, яка всебічно розкриває її фонди. Довідковий апарат – алфавітний та систематичний каталоги, картотеки, спеціально виділений фонд довідкової літератури – дає змогу швидко і точно відповідати на різноманітні запити. Бібліотека складає бібліографічні покажчики, рекомендаційні списки. Інформаційно-бібліографічне обслуговування – «стрижень усієї роботи бібліотеки Інституту як спеціальної педагогічної бібліотеки, тому що книга є головним інструментом професійної підготовки працівників народної освіти». Так сказала колишня завідувачка бібліотеки І. О. Толок у своєму виступі «Система інформаційно-бібліографічного обслуговування педагогів у бібліотеці Запорізького ІУКВ». Популяризації літератури в бібліотеці сприяють книжкові виставки як тематичні, так і присвячені ювілейним або знаменним датам.

Наприкінці 60-х років бібліотека ІУКВ стала навчально-методичним центром для бібліотек освітніх закладів області. Вона бере участь у організації курсів, семінарів для шкільних бібліотечарів, а також проводить консультації з окремих питань діяльності шкільної бібліотеки.

За штатним розкладом у бібліотеці з дня заснування затверджувалася одна штатна одиниця – завідувач бібліотеки. Збереглися дані про бібліотечних працівників В. Ф. Кондратович (1946–1947), Н. М. Данько (1947–1948), І. М. Майстер (1948–1979), І. О. Толок (1979–1988), Л. І. Ракович (1988–1999). Бібліотечарі мали відповідну освіту, що давала змогу кваліфіковано розв'язувати всі питання відповідно до функціональних обов'язків. Вагомий внесок у діяльність бібліотеки ІУКВ зробила І. М. Майстер, яка працювала в Інституті 31 рік. Вона прийшла до бібліотеки Інституту 24-річною дівчиною після закінчення

Запорізького державного педагогічного інституту 20 квітня 1948 р. (наказ по ІУКВ № 12 §2 від 20. 04. 1948 р.) і звільнилася 3 грудня 1979 р. (наказ по ІУКВ № 267 від 10.12.1979 р.) у зв'язку з досягненням пенсійного віку, маючи в трудовій книжці один запис про місце роботи. Основний тягар щодо відновлення діяльності бібліотеки, створення фонду літератури, матеріально-технічного оснащення лягав на плечі працівників бібліотеки саме на час роботи І. М. Майстер. Вона виконувала значну бібліографічну роботу, розпочала зі створення довідкового апарату бібліотеки. За сумлінне ставлення до службової та громадської роботи (запис у трудовій книжці) І. М. Майстер мала подяки в 1957, 1959, 1961 та 1963 років, вона була великою трудівницею і сумлінним виконавцем своєї справи. І. О. Толок заочно закінчила в 1960 р. Латвійський державний університет ім. П. Стучки, за фахом філолог, викладач середньої школи, у 1968 р. – університет марксизму-ленінізму в м. Рига. Працювала в ризьких міських бібліотеках, Державній бібліотеці ЛРСР ім. В. Лариса. Із 1971 до 1974 рр. була аспірантом кафедри бібліотекознавства Московського інституту культури, підготувала матеріали до дисертації «Самоосвітнє читання молоді». У 1974 р. сім'я І. О. Толок переїжджає в Україну в м. Запоріжжя, де працює в медичній, профспілковій, обласній юнацькій бібліотеках. У 1979 р. І. О. Толок прийшла в ЗОІУВ методистом у кабінет виховної роботи і шкільних бібліотек, а через чотири місяці очолила бібліотеку. І. О. Толок брала участь у науково-практичних конференціях, всесоюзних і республіканських семінарах. Ізоolda Олександрівна друкувала статті про бібліотечну роботу в журналах «Библиотекарь», «Советское библиотечное ведение», «Библиотекас дарбас» (Вільнюс). Одна з останніх праць І. О. Толок «Роботаю волішебником» надрукована в журналі «Библиотекарь» (№ 12, 1991). За досягнення в роботі І. О. Толок була нагороджена значком «Відмінник народної освіти». Після дострокового виходу І.О.Толок на пенсію (через хворобу) бібліотеку очолила Л. І. Ракович. Вона продовжує традиції бібліотеки Інституту.

На сучасному етапі в бібліотеці склалася певна система обслуговування читачів, довідково-бібліографічного апарату, організації фондів. До послуг читачів абонемент і читальна зала. Бібліотека обслуговує 1370 читачів, яким видається понад 15 000 книжок, брошур і журналів щорічно. Поки що бібліотека не має комп'ютерної та копіювальної техніки, але сподіваємося, що в цій нагальній справі відбудуться позитивні зрушення.

Історія бібліотеки
Кіровоградського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти
ім. Василя Сухомлинського

Бібліотеці Кіровоградського інституту післядипломної педагогічної освіти ім. Василя Сухомлинського виповнилося 65 років. За цей час її послугами скористалося близько 200 000 читачів. Значний внесок у розвиток бібліотеки зробили В. П. Шептуха, В. Д. Лук'янюк, Н. Г. Софронова, які працювали на посадах її завідувачів.

Пріоритетні напрями роботи бібліотеки – допомагати слухачам курсів у навчальному процесі, підвищувати професійний рівень освіти регіону, використовуючи усі форми пропагування літератури та методи роботи з читачами; сприяти відродженню і розвитку національної освіти, впровадженню в життя найновіших досягнень української та світової педагогічної науки і практики; популяризувати і пропагувати кращі зразки світової педагогічної літератури та праці видатних педагогів.

Для цього книгозбірня координує свою роботу з кабінетами і центрами Інституту й співпрацює з ними; пропонує співробітникам Інституту, слухачам курсів і педагогам регіону використовувати свої фонди як на абонементі, так і в читальній залі, а також МБА. Бібліотека проводить індивідуальну та масову роботу серед читачів щодо пропагування літератури і бібліотечно-бібліографічних знань, а також інформаційну, консультативну та довідково-бібліографічну роботу; створює систему читацьких і службових каталогів, картотек; співпрацює із школами міста.

Книгозбірня комплектує книжковий фонд методичною, науковою та науково-популярною літературою. Враховуючи специфіку читацьких запитів, вона поповнює фонд літературою з питань історії народної освіти, педагогіки, педагогічної психології, теорії виховання, а також підручниками, посібниками, шкільними програмами. Книжковий фонд формується через бібліотечний колектор і книжкові магазини.

Бібліотека працює з перших днів заснування Інституту. На жаль, ми не маємо відомостей, хто стояв біля витоків організації бібліотеки та її фондів. Головне завдання Інституту в перші роки діяльності полягало в організації роботи 10-місячних курсів з

підготовки вчителів, яких так не вистачало в школах області. Це були перші читачі бібліотеки. Протягом року вона обслуговувала близько 300 учителів – слухачів курсів. На той час функціонував тільки абонемент. Невелика площа старого приміщення Інституту не давала змоги відкрити читальну залу.

Робота бібліотеки, перервана на три роки війною, відновилася у квітні 1944 р. зі створенням обласного методичного кабінету, де працювали директор, чотири методисти, бібліотекар, завгосп, техпрацівниця й опалювач приміщення. У 1947 р. методичний кабінет знову реорганізовано в Обласний інститут підвищення кваліфікації вчителів, який у повоєнні роки, постійно зміцнюючи свій кадровий потенціал завдяки досвідченим педагогам, поступово перетворювався в авторитетний методичний центр.

На 1950 р. в Інституті вже працювало 11 завідувачів навчально-методичних кабінетів та два методисти. 60-ті роки в його історії – це період творчого пошуку ефективних шляхів удосконалення навчально-виховного процесу, становлення і розвитку шкіл-інтернатів, шкіл подовженого дня, удосконалення виховної роботи. Як наслідок цього – книжковий фонд бібліотеки істотно поповнився. З 1957 р. до 1960 р. вона отримала 12 000 примірників видань. Серед них – педагогічна і методична література, твори класиків вітчизняної та зарубіжної літератури. На цей час бібліотека передплачувала близько 50 назв як фахових, так і науково-популярних періодичних видань. За даними звіту 1960 р., це такі видання: «Наука и жизнь», «Початкова школа», «Смена», «Огонек», «Вопросы истории», «Роман-газета», «Новый мир», «Техника – молодежи», «Україна», «Фізика в школі», «Иностранная литература», «Нева», «Звезда», «Знамя», «Дніпро», «Сельская педагогика», «Вожатый», «Советская педагогика», «Пионерия» та ін.

60-ті роки в історії Інституту – період творчого співробітництва з В. О. Сухомлинським, який був активним читачем бібліотеки. Нині її фонд зберігає майже всю педагогічну спадщину талановитого педагога. Це повне зібрання його творів, видане українською та російською мовами, а також 48 праць і 1500 казок. Науковці та педпрацівники, які є читачами бібліотеки, широко використовують книги В. О. Сухомлинського «Павлиська середня школа», «Як виховати справжню людину», «Народження громадянина», «Розмова з молодим директором школи», «Сто порад вчителів».

На цей час книжковий фонд бібліотеки становить 30 200 прим., серед яких частка суспільно-політичної літератури становить

20 %, природничих наук – 15 %, літератури з педагогічних та осві-
тянських питань – 20 %, художньої та літературознавчої – 30 від-
сотків. За мовним принципом література розподіляється так: літе-
ратура російською мовою – 65 %, українською – 25 %, іноземними
мовами – 10 відсотків. Передплачується 21 назва газет і 48 назв
журналів.

Бібліотека виконує велику роботу щодо обслуговування чита-
чів. Доступними формами пропагування літератури є книжкові
виставки, монтажні, плакати, списки рекомендованої літератури.
В їх тематиці відображаються постанови уряду, найактуальніші
питання освіти і педагогіки. За архівними даними Інституту, кни-
говидача в 1960 р. становила 15 454 примірники, постійних чита-
чів налічувалось 600 та слухачів курсів і семінарів – 2300. У біб-
ліотеці діють і постійно поновлюються алфавітний та система-
тичний каталоги, картотеки статей таких журналів, як «Народное
образование», «Советская педагогіка», «Радянська школа», «Вос-
питание школьника», «Радянська освіта». Нову методичну літера-
туру пропагують серед слухачів завдяки відкритому доступу до
фонду, організації книжкових виставок на стенді «Новинки на-
уково-методичної літератури». У зв'язку зі збільшенням слухачів
курсів відповідно зростають статистичні показники роботи бібліо-
теки. У 1968 р. Інституту надають нове приміщення, де бібліотека
має вже абонемент, читальну залу на 30 місць і книгосховище.
Щороку Інститут приймає на перепідготовку 3000 курсантів.
Майже всі вони є читачами бібліотеки, незважаючи на те, що її
послугами користуються ще викладачі Інституту й освітяни
регіону. На початок 80-х років ХХ ст. книжковий фонд становив
39 645 прим., кількість читачів – 2991, книговидача – 28 000 прим.,
кількість відвідувань – 18 955.

У 90-ті роки, як і в попередні два десятиріччя, у центрі уваги
колективу Кіровоградського обласного інституту післядипломної
педагогічної освіти були питання творчого впровадження педаго-
гічних ідей В. О. Сухомлинського. Справжньою трибуною досвіду,
творчої реалізації його ідей у сучасній школі стали проведені в
Кіровограді в 1998 р. Міжнародна науково-практична конференція
«Педагогіка Сухомлинського на зламі епох» та п'ять Всеукраїн-
ських читань «В. О. Сухомлинський і сучасність», присвячені
80-річчю від дня його народження. Бібліотека організовувала ви-
ставки «Видатний педагог-новатор і вчений сучасності», «Золоте
десятиріччя педагогічної думки Кіровоградщини» (представлено
книжки авторів педагогів – послідовників В. О. Сухомлинського).

Традиційно в бібліотеці функціонує виставка-стенд «Життя, віддане людям», присвячена талановитому педагогу В. О. Сухомлинському.

Кіровоградщину по праву називають науковою лабораторією із творчого впровадження педагогічних ідей Василя Сухомлинського. Свідченням цього може бути узагальнений навчально-методичними кабінетами Інституту досвід роботи педколективів області, викладений у буклетах, виданих до ювілейних дат В. О. Сухомлинського в 1983, 1988, 1993, 1998 роках. Співробітники Інституту підготували та опублікували 126 назв методичних вісників, посібників, наукових статей – усі ці видання зберігаються в бібліотеці і є її активним фондом, а також надіслані в районні методвідділи. У квітні 1993 р. розроблено і затверджено Статут Інституту. Згідно з ним розроблено положення про бібліотеку, у якому передбачено, що бібліотека обслуговує працівників усіх типів загальноосвітніх і спеціальних навчальних закладів, дошкільних і позашкільних установ, а також спеціалістів апаратів районних, міських ланок системи освіти. Нині в Інституті функціонує 23 навчально-методичні кабінети. Удосконалення його структури спонукало працівників бібліотеки комплектувати фонд відповідно до новостворених відділів і передплачувати фахові газети та журнали. Бібліотека отримує обов'язковий примірник усіх підручників, складених за програмами середніх навчальних закладів, працює постійна виставка «Знайомтеся: нові підручники».

Широко використовує книгозбірня таку форму обслуговування читачів, як виїзний абонемент. Це зумовлено тим, що Інститут бере участь у роботі регіональних курсів на базі райметодкабінетів, проблемних курсів на замовлення окремих педколективів.

Сьогодні бібліотека обслуговує близько 3500 читачів, загальний фонд її – 35 000 прим., книговидача – 49 000 прим., частка спеціальної літератури становить 35 % від загальної кількості видань. Регулярно організовують огляди методичної літератури для слухачів курсів і працівників Інституту, складають бібліографічні списки на допомогу слухачам курсів за тематикою занять. У бібліотеці є алфавітний і систематичний каталоги, систематична картотека статей, картотека друкованих статей співробітників Інституту, картотека реєстрації незадоволених запитів читачів, тематичні папки «Видатні педагоги Кіровоградщини», «Основні закони та укази», «Послідовники Сухомлинського». Розроблено правила запису до бібліотеки та користування її фондом.

З 2001 р. збільшився штат працівників бібліотеки. Нині в ній працюють завідувачка бібліотеки та бібліотекар.

Пріоритетними завданнями бібліотеки на найближчу і віддаленішу перспективу мають стати наближення до читачів найцінніших в інформаційному відношенні документів; переорієнтація на випередження запитів, які ставлять перед бібліотекарями користувачі; систематичне вивчення читацьких запитів як умова для коригування комплектування, оптимізації системи обслуговування; створення найсприятливіших умов для забезпечення читачів необхідною та корисною літературою; придбання комп'ютера для створення електронних каталогів і картотек для раціональної технології реєстрації читачів, статистичного обліку читацького контингенту, обліку видачі книжок тощо; інтегрування роботи бібліотеки з бібліотеками регіону.

Література

1. *Калініченко Н. А.* Сучасники В. О. Сухомлинського. – Кіровоград, 1998. – 258 с.

2. *Яровий М. А.* Шлях довжиною в шість десятиліть // Освітянське слово. – 1999. – № 5. – С. 5-6.

*Диляра Арифова,
Людмила Кушнарєнко*

На службе правде и просвещению (о библиотеке Крымского республиканского института последипломного педагогического образования)

Крымский республиканский институт последипломного педагогического образования – один из старейших институтов подобного рода в Украине. Его функция – не только повышать квалификацию и переподготовку педагогических кадров, но и быть информационным центром, удовлетворяющим интересы различных категорий учителей. Эта особенность Института явилась основополагающей при формировании библиотечных фондов и их содержаний, ведь библиотека должна удовлетворять, в первую очередь, запросы слушателей курсов.

Крымский республиканский институт последипломного педагогического образования был основан в 1933 году. В то время он назывался Крымский областной институт усовершенствования учителей. С первых дней основания при Институте была создана методическая библиотека. Об этом свидетельствуют некоторые

книги, сохранившиеся с довоенного времени. В основном, это произведения классиков русской литературы А. С. Пушкина, М. Ю. Лермонтова, М. Е. Салтыкова-Щедрина, изданные в 1936–1937 годах.

Как известно, во время Великой Отечественной войны гитлеровцы уничтожили многие советские библиотеки. Особенно пострадали библиотеки Харьковской, Киевской, Крымской областей. В послевоенные годы решалась задача восстановления Института, его библиотечных фондов. Это делало работу вновь созданной библиотеки чрезвычайно сложной, ответственной, и в то же время привлекательной своей перспективой стать важнейшей частью деятельности органа пропаганды научно-методических ценностей. Книге и её пропагандисту – библиотеке в этой деятельности отводилась определяющая роль.

Для выяснения послевоенной истории развития библиотеки обратимся к воспоминаниям старейшей сотрудницы Института усовершенствования учителей А. И. Куцый: «Первым библиотекарем, на чьи плечи легли вся сложность и ответственность за восстановление библиотечных фондов, была Яворская Рита Михайловна (ныне покойная). Её трудовой стаж только в библиотеке нашего института составляет 34 года.

Яворская – библиотекарь с большой буквы: она обладала широчайшей эрудицией, блестящим умом, великолепной памятью, вниманием, педагогическим тактом. Она приняла самое активное участие в становлении библиотеки Института, определении её задач, содержания работы».

Начиная с 50-х годов XX ст. возрастают темпы комплектования книжного фонда. Повышению эффективности библиотечной работы способствует совершенствование форм и методов пропаганды книги, использование новых подходов в обслуживании педагогических работников. Введение в конце 50-х годов открытого доступа к книжным фондам способствует рационализации обслуживания учителей в библиотеке, стимулирует творческий подход библиотекаря к вопросам массовой и индивидуальной пропаганды педагогической книги среди работников образования. Повышению качества обслуживания читателей способствует также рост книгообеспеченности библиотеки. Совершенствуется процесс комплектования периодических изданий. 60–70-е годы внесли много положительного в организацию фондов библиотеки: порядок комплектования стабильно закреплён, широко применяется такой метод работы, как межбиблиотечный абонемент. В 70–80-х годах библиотека Крымского областного института

усовершенствования учителей стала центром содействия науке и методике, очагом культуры и просвещения педагогических работников. Вся деятельность библиотеки была направлена на службу учителю. После 1990 г. в комплектовании и организации библиотечных фондов произошли изменения. В силу сложившихся объективных причин ранее существовавшие проблемы усугубились. Прежде всего ухудшилась материальная база, её финансирование. В условиях перехода к рыночной экономике повысились цены на произведения печати. Государство создало широкие возможности для развития кооперативных издательств, продукция которых представляла интерес для библиотеки. Но для их покупки необходимы дополнительные средства. В определенной мере такое положение негативно сказалось на плановом пополнении библиотечных фондов.

В настоящее время библиотека Крымского республиканского института последипломного педагогического образования является учебно-методическим, научным и информационным центром для работников дошкольных и средних общеобразовательных учебных заведений. В связи с этим работа библиотеки КРИППО направлена на:

- ♦ повышение профессиональной квалификации педагогических кадров – сотрудников и слушателей курсов;
- ♦ содействие учебной, научной и методической работе, обеспечение педагогов необходимой информацией и литературой;
- ♦ оперативное удовлетворение библиотечных и информационных потребностей читателей;
- ♦ целенаправленное комплектование фондов библиотеки (в соответствии с выделяемыми средствами).

На сегодняшний день книжный фонд библиотеки составляет 45 000 единиц. Количество читателей превышает 1300 человек в год. Это сотрудники КРИППО – ПО, студенты факультета переподготовки, слушатели курсов повышения квалификации (до 1000 человек в год). Через абонемент и работу в читальном зале осуществляется индивидуальный и дифференцированный подход к читателям, что позволяет эффективно пользоваться фондами библиотеки. Поэтому в библиотеку КРИППО обращаются также учителя школ города, села, воспитатели детских садов, интернатов, библиотекари общеобразовательных заведений, профессорско-преподавательский состав и студенты Крымского государственного индустриально-педагогического института. В штате библио-

теки два библиотекаря, имеющие высшее специальное и педагогическое образование. Они осуществляют индивидуальное планирование и выполняют мероприятия согласно годовому плану работы библиотеки. Ее фонды комплектуются в соответствии с планами учебно-методической и научной работы Института. Литературу приобретают, в основном, через библиотечный коллектор и магазин учебно-наглядных пособий. Библиотекари осуществляют учет и обработку текущих поступлений, обеспечивают сохранность, рациональную организацию и использование фондов. Книжный фонд составляют литература по вопросам педагогики и образования, научно-методические издания, способствующие повышению профессионального уровня учителей-предметников, материалы по передовому опыту учителей, методики педагогов-новаторов, учебники, пособия, нормативные документы, касающиеся образования, программы для всех типов учебных заведений, широкий спектр справочно-энциклопедической литературы, фонд специальных периодических изданий. По содержанию состав фонда характеризуется таким соотношением (в %): общественно-научная литература – 15; естественно-научная – 22; техническая – 3; сельскохозяйственная – 3; литература по искусству и спорту – 8; литературоведение и языкознание – 18; художественная – 20; дошкольная и методическая литература для начальных классов – 5; другая – 6.

Обширный раздел библиотеки составляет литература на украинском языке: методика преподавания украинского языка и литературы в школе, литературная критика, художественные произведения классиков и современная украинская литература, толковые словари, учебники. В настоящее время эту часть фонда активно используют учителя и студенты факультета переподготовки кадров.

Общение с учителями и библиотекарями школ дает дополнительный материал, позволяющий объективно оценивать эффективность работы библиотеки, своевременно преодолевать ее недостатки, использовать новинки методической литературы. Работники библиотеки оказывают помощь библиотечными средствами учителям, руководителям школ в подготовке и организации учебно-воспитательного процесса, его совершенствовании. Важной частью методической работы библиотекаря являются консультации для учителей. Библиотекари стараются создавать максимально благоприятные условия для удовлетворения информационных запросов читателей. Ежемесячно для сотрудников Института организуют обзоры литературы, что позволяет эффективно реали-

зовать задачи оперативного и систематического распространения новейших достижений педагогической теории и практики. Готовятся тематические подборки для слушателей курсов по заявкам методистов.

Систематически организуют книжные и внутривидовые выставки. В 2006 г. запланировано около 20 выставок: «День соборности Украины», «Школа сотрудничества: эстафета педагогических идей», «280 лет со дня рождения украинского поэта, философа, педагога Г. С. Сковороды», «Крым: жить в мире и согласии» и др. Последняя будет состоять из серии выставок о культуре народов Крыма. В настоящее время функционирует выставка «Изучаем Закон Украины о высшем образовании», а также постоянная рубрика «Образование XXI века», которая систематически обновляется. Ежегодно оформляется подписка на периодические издания более чем по 80 наименованиям методических газет и журналов. Ведётся картотека газетных и журнальных статей по следующим разделам: «Образование XXI века», «Проблемы управления», «Педагогические инновации», «Одарённые дети», «Развивающее обучение» и др. В них включают статьи из газет «Освіта України», «Управління освітою», «Директор школи», «Завуч»; из журналов «Рідна школа», «Освіта і управління», «Народное образование» и т. п.

В настоящее время расширяются возможности информационного обеспечения читателей путем использования межбиблиотечного абонементов. Библиотека поддерживает тесную связь с Республиканской массовой библиотекой им. И. Франко, республиканскими детской и юношеской, Государственной крымскотатарской библиотекой им. Гаспринского. Фонд библиотеки пополняется литературой депортированных народов. Особое место занимает литература крымских татар. Библиотека располагает такими изданиями, как В. Ю. Ганкевич «На службе правде и просвещению» (о выдающемся гуманисте, просветителе, педагоге И. Гаспринском); М. А. Хайрулдинов «Мудрость веков» (об этикете и обычаях крымских татар); Риза Фазыл, Сафтер Нагаев «История крымскотатарской литературы»; А. Н. Самойлович «Избранные труды о Крыме», а также крымскотатарской энциклопедией, учебниками.

Таким образом, организованная на научно-методической основе библиотека Крымского республиканского института последипломного педагогического образования из года в год расширяет круг своих читателей, совершенствует методы пропаганды книги, содействует профессиональному воспитанию педагогов,

прививает им вкус к самообразованию, приобщает к исследовательской деятельности, без чего немыслим современный учитель.

Информатизация образования, появление и развитие новых технологий в обслуживании читателей требуют от библиотекарей соответствующей подготовки, знаний новых библиотечных технологий, компьютерной техники. В этом мы видим приоритетные задачи библиотеки в ее дальнейшем развитии.

Антоніна Нікончук

**Бібліотека
Київського міського педагогічного університету:
минуле і сучасне**

Сьогодні бібліотеки КМПУ ім. Б. Д. Грінченка неможливо уявити без її історичного минулого. Тож звернемося до Центрального державного історичного архіву України, де у фонді 707 Управління Київського учбового округу відклали документи, що висвітлюють діяльність у Києві педагогічних курсів для удосконалення вчителів початкових народних училищ (лист Міносвіти від 25.08.1875 р. № 9274) [5]. Згідно з цим документом 5 серпня 1875 р. можна вважати офіційною датою створення у Києві Педагогічних курсів. Уже тоді починають комплектувати фонд спеціальної літератури.

В умовах Української революції 1917–1918 рр. Педагогічні курси було реорганізовано в Українську педагогічну академію, а в 1919 р. – в Інститут Бориса Грінченка. Восени 1922 р. Колегія Губпрофосу видала постанову, згідно з якою педкурси ім. Костянтина Ушинського та педкурси ім. Бориса Грінченка було реформовано в один навчальний заклад [4]. Після злиття цих закладів фонди бібліотеки значно поповнилися і нараховували близько 12 000 книжок, що цілком задовольняло інтереси освітян.

Із 22 травня 1939 р. справу фахового удосконалення вчителів м. Києва продовжує колектив працівників Київського міського інституту удосконалення вчителів (постанова № 2502 Наркому освіти УРСР), при якому починає функціонувати бібліотека.

Основу її фонду становили твори, що збереглися ще з часу функціонування Педагогічних курсів. Це такі рідкісні видання, як 82-томний енциклопедичний словник Ф. Брокгауза та І. Єфрона (1896–1904), твори В. Шекспіра (1864), І. Гете (1867), Дж. Байрона

(1866) мовою оригіналу. Не меншу наукову цінність становлять книжки з педагогіки, зокрема «История русской педагогики» (1903), «Педагогическая энциклопедия» в 3-х т. (1927–1929) та ін. [1].

Незважаючи на певні організаційні труднощі, книгозбірня швидко поповнювалася. Основна частина фондів збагачувалася книжками, які дарували приватні особи та добродійні установи.

На сьогодні бібліотека налічує близько 100 000 прим., серед яких 135 рідкісних видань англійською, французькою, німецькою та іспанською мовами, прижиттєві видання класиків української та російської літератури, праці з історії природничих наук, видані на початку ХХ ст., література з власної книгозбірні канд. пед. наук, доцента А. Ф. Борисенка, подарована його родиною. Цінним надбанням є 577 прим. книжок, переданих Міжнародним фондом «Відродження», та 98 прим. – Українською радою з економічної освіти. Нині щорічно до бібліотеки надходить близько 5 тис. примірників. Під час формування документо-інформаційних ресурсів забезпечується науковий підхід, враховуються потреби навчального процесу. Основними джерелами книгопостачання є ПТФ «Просвіта», видавництва «Вища школа», «Либідь», «Наукова думка», «Академія», «Знання», «Центр навчальної літератури» та ін. Налагоджено і постійно розширюються зв'язки з видавництвами «Освіта», «Педагогічна преса». На основі угод з ними отримано 376 прим. книжок. Для ознайомлення користувачів із цією літературою оформлено постійно діючі стенди «Видавництво пропонує», організовуються презентації підручників, посібників, методичної літератури, «круглі столи» за участю представників видавництв і шкільних бібліотекарів міста.

Фонд поповнюється й за рахунок надходжень обов'язкового примірника з видавничого центру КМПУ ім. Б. Д. Грінченка. Збільшується кількість видань, отриманих як подарунок від організацій та установ, співробітників і студентів, окремих осіб – учасників міжнародних та науково-практичних конференцій (близько 450 прим. щороку). Ця література систематично експонується на спеціальних виставках, де вміщено й відомості про імена благодійників. Значну підтримку у формуванні книжкових фондів надає Головне управління освіти і науки м. Києва. Так, за рахунок коштів, виділених управлінням, у 2004 р. було придбано – 2000, у 2005 р. – 3500 прим. навчальної літератури.

Діяльність бібліотеки за останні чотири роки була різноманітною і динамічною. З появою перших студентів денного відділення (у 2002 р. інститут за рішенням Київської міської ради реоргані-

педагогічний університет імені
Б. Д. Грінченка) [3] народилися нові ідеї, плани. І все заради
наших користувачів. Адже забезпечити вільний доступ до інфор-
мації – головна мета бібліотеки. Тому ще в 1997 р. розпочато ство-
рення електронного каталога. Станом на 2006 р. він налічував
25 000 записів. Паралельно з поповненням каталога новими видан-
нями здійснюється й ретроконверсія. До послуг читачів алфавіт-
ний, систематичний каталоги, як у традиційному, так і в елект-
ронному варіантах, бази даних періодичних видань, літератури
іноземними мовами, підручників, авторефератів дисертацій, моно-
графій, праць співробітників університету. Читачі мають змогу
користуватися ксероксом, сканером. У найближчих планах бібліо-
теки підключення до Інтернету, комп'ютеризація бібліотечних
процесів, у т. ч. комплектування та обслуговування читачів. Опе-
ративному забезпеченню читацьких інтересів сприяють також
інформаційні списки нових надходжень (щоквартально), індиві-
дуальні та групові тематичні списки літератури. Щороку виходить
друком бібліографічний покажчик наукових праць викладачів,
докторантів та аспірантів КМПУ ім. Б. Д. Грінченка. Система-
тично здійснюється бібліотечно-інформаційне забезпечення
конференцій, семінарів, «круглих столів» для слухачів курсів під-
вищення кваліфікації та студентів. Для останніх, згідно з
навчальним планом, проводять заняття з основ бібліотечно-інфор-
маційної та комп'ютерної грамотності. Великої популярності
серед користувачів, зокрема викладачів і слухачів курсів підви-
щення кваліфікації, набули інформаційні огляди нових надхо-
джень періодичної преси. Це 150 українських та зарубіжних видань,
які щорічно отримує бібліотека. На виставках нових надходжень
читачі мають змогу ознайомитись із новинками книжкового ринку
України та зарубіжжя. Систематично поповнюються новими мате-
ріалами книжкові виставки «Національна освіта України і Болон-
ський процес», «Акмеологія – наука ХХІ сторіччя», «Сучасні
інтерактивні технології навчання», організовують бібліографічні
огляди, круглі столи, презентації нових книжок. Важливою скла-
довою цього процесу є популяризація життя і творчості Бориса
Грінченка, ім'я якого присвоєно закладу за постановою Кабінету
Міністрів України № 1051 від 17 грудня 1993 р.) [2]. Щороку біб-
ліотеку відвідують близько 25 000 користувачів (3500 – за єдиним
читацьким формуляром). Це студенти денного та заочного від-
ділень (65 %), слухачі курсів підвищення кваліфікації вчителів
(25 %), педагогічні працівники міста, науковці, викладачі (10 %).

До їхніх послуг дві спеціалізовані читальні зали, абонемент та філія, що діє при факультеті підвищення кваліфікації (з 2005 р.). Загалом бібліотека видає читачам на рік 42 000 прим. документів, з них 55 % – навчальна, 30 % – методична та наукова, 10 % – художня література. Працівники бібліотеки постійно вивчають запити користувачів з метою найповнішого їх задоволення та створення комфортних умов для роботи з книгою. Так, завдяки підтримці адміністрації поліпшено матеріальну базу, зокрема відкрито ще одну читальну залу, яка відповідає всім вимогам сучасного користувача, додатково придбано чотири нові комп'ютери.

Усі досягнення нашої бібліотеки – результат праці її невеликого колективу. Це – кваліфіковані спеціалісти, знавці своєї справи. Життя вчить нас бачити перспективи розвитку своєї справи і в конкретній повсякденній роботі реалізовувати нові ідеї та плани.

Література

1. Історія розвитку бібліотеки Київського міського педагогічного університету імені Б. Д. Грінченка // Освітнянські відомості. – 2002. – № 3. – С. 59.
2. Про присвоєння імені Б. Д. Грінченка Київському міжрегіональному інституту удосконалення вчителів: Постанова Кабінету Міністрів України від 17. 12. 1993 р. № 1051 // Зб. постанов уряду України. – 1994. – № 4.
3. Про реорганізацію Київського міжрегіонального інституту вдосконалення вчителів імені Бориса Грінченка: Рішення Київської міської ради від 20.06.2002 року № 82/82.
4. 125 років започаткування курсів підвищення кваліфікації вчителів у м. Києві. – К., 2000. – С. 1.
5. Лист Міносвіти від 05.08.1875 р. № 9274 // ЦДІА України, ф. 707, Про створення Педагогічних курсів для удосконалення вчителів початкових народних училищ Київського учбового округу.

Лідія Павлова

Бібліотеки
навчальних закладів різних рівнів
на сторінках «Журнала
Министерства Народного Просвещения»
(1836–1917)

У Петербурзі у друкарні Імператорської Академії Наук щомісячно почав виходити «Журнал Министерства Народного Просвещения» – офіційний орган Міністерства народної освіти Росії з 1836 р. до 1917 року. Мета його створення – висвітлення найголовніших дій уряду в галузі освіти. На сторінках журналу обговорювали питання теорії та історії педагогіки, друкували бібліографію російської та іноземної літератури, статті й роздуми, лекції й дослідження професорів усіх вітчизняних університетів. У додатках до журналу вміщали звіти вчених товариств Росії, статистичні дані про стан навчальних закладів і навчальну діяльність.

Публікуючи дані про поширення освіти в інших країнах, порівнюючи їхні освітні набутки із справами в Росії, журнал намагався привернути увагу читачів до стану освіти в Російській імперії.

У розділі журналу «Дії Уряду» щороку друкувався звіт міністра народної освіти за минулий рік. Звіт складали по всіх навчальних округах, у тому числі Київському, Одеському, Харківському. Відомості про освітянські бібліотеки мали статистичний характер. Наприклад: «Бібліотека Харківського університету в 1836 р. складалася з 30 639 томів» [4]. У звітах простежується тенденція до збільшення бібліотечних фондів (приміром у бібліотеці Університету св. Володимира в 1836 р. налічувалося 45 632 томи й 103 назви періодичних видань). Фонди освітянських бібліотек поповнювалися з різних джерел. Зокрема, «на поповнення бібліотеки міністр народної освіти дозволив використати до 9000 крб. з економічних сум Університету» [4]. Повідомлялося також про

пожертвування Фатезького 1-ої гільдії купця комерції радника Харичкова, який купив у С.-Петербурзі і привіз з-за кордону літературу на 60 000 крб., частину якої передав до Харківського університету.

Із матеріалів журналу видно, що керівники навчальних закладів середніх і нижчих рівнів намагались у різний спосіб створити й поповнити фонди своїх бібліотек, щоб учні мали можливість користуватися літературою. У розділі «Літопис наукових і навчальних закладів» йшлося про те, як директор Новгород-Сіверської гімназії, шукаючи засоби підвищення успішності учнів, особливо з російської словесності, у червні 1841 р. з дозволу начальства створив при гімназії з пожертвувань її чиновників, учнів і сторонніх осіб учнівську бібліотеку, яка до того часу придбала російських книжок, крім подарованих їй, на 1322 крб.

Із 1855 р. і до закриття журналу в розділі «Міністерські розпорядження» друкувалися затверджені Міністерством списки книжок під назвою «Каталог навчальних підручників і посібників, які можуть бути використані в гімназіях і прогімназіях відомства Міністерства Народної Освіти, з доданням списку книг, схвалених для реальних училищ» [10].

Із 1860 р. журнал Міністерства народної освіти реорганізовано в спеціальний педагогічний журнал під тією самою назвою. Сторінки його заповнюються статтями на педагогічні теми. Наприклад, від 2 травня 1856 р. обговорювався проект постанови Міністерства народної освіти «Про створення Головного управління училищ».

Економічне піднесення в Росії, падіння кріпосного ладу сприяли появі двох напрямів у педагогіці. Перший обстоював загальнолюдські ідеали; другий ішов корінням у «народ». Ідею людяності як головної мети виховання висунув К. Ушинський, який очолював журнал у 1860–1863 роках. У цей час структура журналу дещо змінилася. Раніше він складався з таких розділів: I – Урядові розпорядження; II – Словесність, науки, художества; III – Відомості про зарубіжні наукові й навчальні заклади; IV – Відомості про вітчизняні наукові та навчальні заклади; V – Історія освіти і громадянської освіти; VI – Огляд книжок, газет і журналів; VII – Новини і різне. За ред. К. Ушинського розділи стали іншими: I – Педагогіка і дидактика; II – Допоміжні науки; III – Відділ критики і бібліографії (педагогічна і навчальна література); IV – Відомості і різне (педагогічна хроніка). Статті для журналу писав сам К. Ушинський (приміром «Недільні школи», «Проект учительських семінарій»).

З другої половини 60-х років XIX ст. «Журнал Министерства Народного Просвещения» поповнюється розділом «Витяг із протоколів засідань Ради університетів». На засіданні Ради Імператорського університету св. Володимира від 7 лютого 1864 р. стояло питання про потребу мати для студентського відділу бібліотеки особливого чиновника, який би описував, складав каталог книжок, а самі книжки розміщував у належному порядку [3]. Зрозуміло, що йшлося про посаду бібліографа.

Справді, бібліографія вже в той час була невід'ємною частиною наукової діяльності, навчального процесу, самоосвіти. Документально відображаючи досвід людства, вона ніби підбиває підсумки досягнень окремого народу, часу, певної галузі, зокрема освітянської.

У результаті ліберальної освітянської реформи (60-ті роки XIX ст.) збільшується кількість освітніх закладів, зокрема гімназій, реальних училищ, народних шкіл. Журнал на своїх сторінках подає «Статут гімназій і прогімназій Відомства Міністерства народної освіти». Зокрема, у § 51 Статуту йдеться про те, що в кожній гімназії має бути бібліотека з книжками для вчителів і для учнів [13].

Освітянська реформа 1864 р. вплинула на розвиток навчальних закладів. Так, Рішельєвський ліцей було перетворено на Новоросійський університет. У зв'язку з цим рада Імператорського університету св. Володимира на своєму засіданні від 4 травня 1865 р. обговорила питання про виділення книжок для бібліотеки з книгозбірень інших навчальних закладів [6]. З 1866 р. в річних звітах міністра освіти про управління навчальними округами повідомлялося, що не тільки університети мають фундаментальну і студентську бібліотеки, а й гімназії також – фундаментальні та учнівські книгозбірні.

У 1871 р. в рубриці «Урядові розпорядження» опубліковано «Зміни та доповнення до статуту гімназій і прогімназій», ухвалені в 1864 році. Зміни відбулися і в бібліотечній справі, про що зазначалося: «Бібліотека доручається бібліотечкарєві, якого вибирає педагогічна рада на три роки з викладачів. Інші ж навчальні посібники перебувають у віданні викладачів цих предметів. Управління бібліотекою може бути поділено на розсуд педагогічної ради і між двома особами з дорученням одній основної бібліотеки, а іншій – учнівської і з розподілом між ними за постановою педагогічної ради винагороди, визначеної в штатах на бібліотечкаря. Завідування учнівською бібліотекою може бути доручено педагогічною радою

інспекторові, наглядачеві або вихователєві пансіону» [4]. Шостого березня 1871 р. в розділі «Міністерські розпорядження» цього журналу було надруковано інструкцію інспекторам народних училищ Київської, Подільської та Волинської губерній, де йшлося про створення при училищах навчально-допоміжних установ, тобто бібліотек учительських та учнівських. Учительська бібліотека складалася з навчальних посібників, педагогічних творів і взагалі книжок, які можуть прислужитися для самоосвіти вчителів; бібліотека учнівська – з навчальних посібників, книжок для читання учням, а також класного приладдя, що заготовлялося завчасно училищем і призначалося частково для безоплатної видачі учням [10].

Починаючи з 1876 р., відомості про освітянські бібліотеки систематично публікуються в розділі журналу «Сучасний літопис. Відомості про діяльність і стан навчальних закладів».

Щороку кількість примірників у бібліотеках навчальних закладів збільшувалась. Так, якщо в Ніжинському ліцеї кн. Безбородька в 1871 р. основна бібліотека складалася з 6138 назв у 11 898 примірниках, то 1872 р. – з 6401 назви у 12 328 томах [12].

У 90-ті роки ХІХ ст. відомості про освітянські бібліотеки можна було знайти в розділі журналу «Наші навчальні заклади». У частині 311 (СССХХІ) журналу за 1899 р. повідомлялося про кількість примірників у гімназіях, прогімназіях та реальних училищах Київського учбового округу, зокрема, про те, що на поповнення учнівських бібліотек найбільше витратила 1-ша Київська гімназія – 720 крб.; не поповнювали учнівських бібліотек протягом звітного року гімназії Києво-Печерська і Острозька; за кількістю книжок перше місце займали бібліотеки Рівненського реального училища (16 193 томи), найбіднішим було Київське училище Св. Катерини (525 томів) [12].

У галузі педагогічної практики друга половина ХІХ ст. позначена боротьбою земської початкової школи з церковнопарафіальною, а в середній школі – школою реалістичного напрямку з класицизмом, в якому уряд убачав свій оплот на противагу природознавству, що зміцнювало свої позиції.

Наприкінці 90-х років збільшується кількість реальних училищ, гімназій, прогімназій, з'являється новий тип середніх навчальних закладів – комерційні училища. Усі названі заклади мали фундаментальні та учнівські бібліотеки. Київський учбовий округ у 1897 р. у фундаментальних бібліотеках мав 91 651 назву в 219 591 примірнику. В реальних училищах було 50 365 томів у фундаментальних і 15 220 томів в учнівських бібліотеках [12].

У грудні 1910 р. в розділі урядових розпоряджень було надруковано Статут Одеської єврейської школи ремісничих учнів, заснованої Менделевичем. У статуті, зокрема, зазначалось, що «школа повинна мати бібліотеку: а) учнівську і б) вчительську»; повідомлялося, що «завідування шкільною бібліотекою доручається учителеві загальноосвітніх предметів, який, зберігаючи й видаючи книжки, діє відповідно до інструкції, виробленої педагогічною радою і затвердженої директором народних училищ. Інші навчальні посібники перебувають у завідуванні тих викладачів, до предметів чи спеціальностей яких ці посібники належать» [13].

Серпневий номер журналу 1912 р. надрукував Циркуляр Міністерства народної освіти під назвою «Правила про однорічні курси для підготовки вчителів і вчительок середніх навчальних закладів». В одному з пунктів йшлося про створення бібліотеки та придбання навчальних посібників: «...У разі браку коштів, курси можуть користуватися книжками й посібниками Міністерства Народної Освіти, за правилами, затвердженими попечителем навчального округу».

З'їзд народної освіти, що відбувся у квітні 1914 р., розглянув питання про бібліотечну справу в школах. Було ухвалено: «...3) Для підготовки учителів до ведення шкільно-бібліотечної справи до програми педагогічних навчальних закладів і класів має бути введене викладання дитячої бібліографії і бібліотечної техніки. 4) Персонал, який завідує такими шкільними бібліотеками, має бути прирівняний до педагогічного персоналу навчальних закладів» [15].

На з'їзді виголошено кілька доповідей про учительські бібліотеки. У резолюції було записано, що земства мають узяти участь у створенні таких бібліотек, а також звернути увагу на їхнє комплектування. Пропонувалося щорічно організовувати літні бібліотечні курси для учнів та діячів народної освіти.

У 1917 р. майже в кожному номері редакція просила вибачення за те, що журнал не виходить вчасно. Причиною були вимоги працівників редакції створити їм кращі умови праці. Останній номер журналу вийшов у жовтні 1917 р.

Вивчаючи «Журнал Министерства Народного Просвещения», ми дійшли висновку, що уряд Російської імперії, зокрема міністр народної освіти, опікувалися питаннями бібліотек навчальних закладів різних рівнів, про що свідчать щорічні звіти, де йшлося про обсяг фондів, виділення коштів на придбання книжок для згаданих бібліотек тощо. До освітянської реформи 1864 р. основну увагу приділяли університетським бібліотекам і ліцейним книго-

збірням, після її проведення з'являються бібліотеки при гімназіях, прогімназіях, реальних училищах. Створені на зразок університетських, ці бібліотеки мали учительські та учнівські фонди. Відомостей про навчальні заклади для широких верств населення, зокрема, про народні училища та створення в їх структурі бібліотек у «Журнале Министерства Народного Просвещения» немає.

Література

1. Библиография русских педагогических журналов (со второй половины IX ст до 1917 года) // Педагогическая энциклопедия / Под ред. А. Г. Калашникова. – М., 1927. – Т. 1. – С. 395-416.
2. Брюсов В. Я. О значении библиографии для научной работы // Библиогр. известия. – 1929. – № 1-4.
3. Извлечение из протоколов заседаний Совета Университетов // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1864. – Ч. XXIII. – С. 242.
4. Изменения и дополнения в устав гимназий и прогимназий // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1871. – Ч. CLV. – С. 130.
5. Инструкция инспекторам народных училищ Киевской, Подольской и Волынской губерний // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1871. – Ч. CLV. – С. 130.
6. Заседание Совета Императорского Университета Св. Владимира от 4 мая 1865 года // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1865. – Ч. CXXVII. – С. 302.
7. Каталог учебных руководств и пособий, которые могут быть употреблены в гимназиях и прогимназиях ведомства Министерства Народного Просвещения // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1882. – № 4. – Ч. CCXXI. – С. 3.
8. О пополнении библиотек в гимназиях, прогимназиях, реальных училищах // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1899. – Ч. CCCXXI. – С. 2.
9. Отчет Министра Народного Просвещения за 1836 год // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1837. – № 4. – Ч. CLII.
10. Отчет Министра Народного Просвещения за 1837 год // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1838. – № 2. – Ч. XI.
11. Отчет Министра Народного Просвещения за 1865 год // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1866. – Ч. CXXXI. – С. 25.
12. Отчеты Министра Народного Просвещения за 1871 и 1872 года // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1873. – Ч. CLXXV. – С. 25.
13. Развитие педагогической мысли в России (начиная с XVIII в.) // Педагогическая энциклопедия / Под ред. А. Г. Калашникова. – М., 1927. – Т. 1. – С. 382-386.
14. Съезд по народному просвещению // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1914. – Ч. L. – С. 208-209.
15. Устав Одесской еврейской школы ремесленных учеников, учрежденной Е. М. Менделевичем // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1912. – Ч. XL. – С. 155.
16. Турченко Ф.Г. Історія України: Кінець XVIII – початок XX ст.: Підруч. – К., 2003. – С. 108-133.
17. Шейко В. М. Історія української культури: Монографія. – Харків, 2001. – С. 72-78.

Історія заснування та розвитку бібліотеки Бердянського державного педагогічного університету

У вересні 2002 р. найстаріший вищий навчальний заклад м. Бердянська відзначив 70-річчя. У сьогоднішньому першому корпусі Бердянського державного педагогічного університету ще в 1876 р. було відкрито чоловічу гімназію, де здобули освіту багато відомих людей. Це і лейтенант П. П. Шмідт, і вчений-бактеріолог, епідеміолог, соратник Л. Пастера В. А. Хавкін, який винайшов і випробував на собі засіб від бубонної чуми.

У 1920–1930-х роках у приміщенні гімназії діяли педагогічні курси та педтехнікум, на базі якого в листопаді 1932 р. організовано Державний інститут соціального виховання з чотирма факультетами. А наступного року цей навчальний заклад було перейменовано в Педагогічний інститут із такими факультетами: історичний, природничо-географічний, фізико-математичний та мовно-літературний. Десятки поколінь учителів здобули тут вищу освіту завдяки майстерності вищівського викладацького складу, запровадженню нових технологій навчання та наявності багатогалузевого бібліотечного фонду. У липні 2002 р. Бердянський педагогічний інститут перетворено в Бердянський державний педагогічний університет (БДПУ). Розвиток університету характеризується динамізмом, що виявляється у суттєвому збільшенні кількості факультетів, спеціальностей. Нині в університеті налічується 8 факультетів: філологічний, фізико-математичний, соціально-педагогічний, підготовки вчителів початкової школи, індустріально-педагогічний, соціально-гуманітарний, комп'ютерних технологій та систем, економічний, а також діє центр перепідготовки і підвищення кваліфікації педагогічних кадрів; кількість спеціальностей зросла порівняно з 1990 р. з 10 до 38.

Навчально-виховний процес забезпечує бібліотека БДПУ. До послуг читачів три абонементи, загальна читальна зала на 80 місць, 6 спеціалізованих читальних залів при кафедрах і факультетах. Функціонує довідково-інформаційна зала бібліотеки з каталогами та картотеками. Загальна кількість відвідувань на всіх пунктах обслуговування за рік становить 180 000, книговидача – 263 000 примірників.

Офіційна дата заснування бібліотеки – 1932 р. Основу її становить фонд бібліотеки педагогічного технікуму, до якого входять

і книжки чоловічої гімназії другої половини ХІХ ст., зокрема розрядна книга, видана в 1850 р., енциклопедія Ф. Брокгауза та І. Єфрона у 82 томах та 4 томи додаткових, енциклопедичний словник братів Гранат, книжки з історії, географії, геології, математики, астрономії тощо, видання 1870–1917 рр. Таких раритетів бібліотека налічує майже 500 примірників.

Заслуговують на увагу видання про історію народної освіти Таврійської губернії, зокрема «Очерк о деятельности Бердянскаго Уездного земства Таврической губернии по народному образованию с 1866 по 1896 г. (Составлена Бердянской Уездною Земскою Управою)» (Бердянськ, 1897, 16 с.); «Алфавитный предметный указатель к сборнику постановлений Бердянского Уездного Земского Собрания (С 1866 г. по 1908 г.)» (М., 1911, 106 с.); «Общий очерк состояния народных училищ Таврической губернии за 1886 г.» (Бердянськ, 1887, 22 с.); «Отчет Бердянской Уездной Земской управы о народном образовании за 1914/15 учебный год» (Бердянськ, 1916, 102 с.); «Сборник постановлений Бердянского уездного земского собрания с 1866 г. по 1908 г.» (Т. 2, 976 с.).

Найбільше бібліотека пишається тим, що вже понад століття володіє рідкісними краєзнавчими документами. Важливим краєзнавчим джерелом історії Бердянська другої половини ХІХ ст. є щоденники титулярного радника В. К. Крижановського за 1865, 1866, 1870, 1875 і 1876 рр., який кілька десятиліть жив у цьому місті і був свідком його розвитку, підтримував знайомство з багатьма його мешканцями, брав участь у важливих подіях міста. Для нас щоденники цікаві тим, що в них міститься інформація про будівництво та відкриття чоловічої гімназії, в якій тепер функціонує БДПУ. 19 серпня 1876 р. В. К. Крижановський назвав знаменним днем для Бердянська. Саме тоді здійснилось освячення нової двоповерхової будівлі чоловічої гімназії. Довгі роки рукописи зберігала відома в Бердянську родина Туржанських. У 1947 р. Туржанські передали їх у бібліотеку педагогічного інституту, а вже в 2001 р. ректор БПІ В. В. Крижко передав щоденники В. К. Крижановського міському краєзнавчому музею.

З 30–40-х років ХХ ст. фонд бібліотеки комплектувався відповідно до профілю факультетів і спеціальностей Інституту. Напередодні Великої Вітчизняної війни він налічував понад 10 000 прим. книжок. У вересні 1941 р. навчальний заклад було евакуйовано до м. Душанбе (Узбекистан), туди ж вивезли й значну частину фонду. У грудні 1943 р. Бердянський педагогічний учительський інститут відновив свою діяльність, але з евакуації було повернуто лише

4500 примірників. У повоснні роки фонд збільшується швидкими темпами. Так, у 1955 р. він становив уже 67 057 примірників.

У 1955–1968 рр. бібліотеку очолювала А. О. Вересова, людина високої культури, віддана своїй справі. Завдяки їй у перші повоснні роки був укомплектований фонд навчальної літератури.

Складність у комплектуванні фонду бібліотеки полягала в тому, що Інститут постійно реорганізовували. Так, у 1972 р. припиняє свою діяльність фізико-математичний факультет, і організовується факультет підготовки із загальнотехнічних дисциплін. Значну частину вже непрофільного фонду було передано до Запорізького університету. Довелося збирати фонд навчальної літератури із загальнотехнічних дисциплін.

У ці роки бібліотеку очолювала О. П. Іващенко. Бібліотекар за професією, чудовий організатор, вона багато зробила для розвитку книгозбірні. Саме тоді було відкрито читальну залу, філії на кафедрах.

У 1980 р. фонд бібліотеки становив 145 564 прим., а в 1990 р. – 249 583 примірників. Це десятиріччя було найпродуктивнішим у її розвитку. Бібліотека практично не мала обмежень у коштах на комплектування фонду.

Із 1985 р. керівник бібліотеки – Л. Й. Война. Це висококваліфікований спеціаліст із великим адміністративним досвідом, глибоким знанням бібліотечної справи. Її зусиллями було обладнане нове приміщення читальної зали на 80 місць, створено довідково-інформаційний відділ бібліотеки. У свій час каталог і фонд було переведено на ББК. І тепер Л. Й. Война працює в бібліотеці на посаді завідувача відділу комплектування, передає свій досвід молодим.

Політичні та економічні труднощі 90-х років в Україні, як у дзеркалі, відбилися на стані бібліотеки. Так, значно скоротилось надходження нових книжок. Щорічні поповнення становили всього дві–три тисячі примірників.

Довелося також списати багато морально застарілої, маловикористовуваної, багатокомплектної літератури. Таким чином, станом на 1 січня 2004 р. фонд бібліотеки налічував 241 303 прим. українською, російською, болгарською, англійською, німецькою, французькою мовами, у тому числі 150 000 прим. навчальної літератури.

У 2003 р. абонемент бібліотеки соціально-педагогічного факультету розпочав свою роботу в новому приміщенні загальною площею 90 м² і з фондом у 20 475 книжок. Останнім часом значно поповнився фонд бібліотеки літературою з питань економіки та інформатики.

Книгозабезпечення навчального процесу на всіх факультетах завжди перебуває в полі зору бібліотечних працівників і деканів факультетів. Особливу увагу звертають на комплектування фонду україномовною літературою. Бібліотека тісно співпрацює з видавництвами та книготорговельними організаціями, що дає змогу своєчасно поповнювати фонд новими книжками.

До послуг читачів довідково-інформаційний відділ бібліотеки, довідково-пошуковий фонд якого включає абетковий і систематичний каталоги, каталог назв творів художньої літератури, систематичну картотеку статей періодичних видань, окремі тематичні картотеки, серед яких «Офіційні матеріали з питань розвитку освіти», «Плекаймо рідну мову», «Наукові праці викладачів БДПУ», «Історія рідного краю» та інші; бібліографічні покажчики, книжкові літописи, енциклопедії, довідники, словники, офіційні періодичні видання загальною кількістю 2120 примірників.

Діяльність довідково-інформаційного відділу ґрунтується на створенні умов для вільного доступу до пошуку та отримання інформації на традиційних носіях. Система доступу до інформаційних ресурсів на паперових носіях проста і зручна в користуванні. Запит користувача завдяки високому професіоналізму бібліотекарів виконується відразу, що дає змогу читачеві економити час.

Послуги бібліотеки спрямовані на документальне, фотографічне та інформаційне забезпечення потреб читачів. На інформаційне забезпечення взято 20 тем, із них у системі ВРІ – 10. у системі ДОК – 10. Інформацією охоплено 28 абонентів.

З метою підвищення бібліографічної грамотності майбутніх спеціалістів, виховання інформаційної культури протягом року проводяться відкриті перегляди літератури, дні інформації, дні кафедр, організовуються виставки «Нові книжки», тематичні перегляди. Довідково-інформаційний відділ забезпечує необхідною інформацією ректорат, кафедри, студентів, учителів міста і району. Зі студентами перших курсів проводяться заняття з основ бібліотечно-бібліографічної справи.

Відділ випускає «Бюлетень нових надходжень», регулярно готує бібліографічні огляди літератури за актуальними темами.

У перспективному плані розвитку бібліотеки передбачено:

- ♦ розробити базу даних «Бібліотека», що мала б інформацію про фонд бібліотеки та її читачів;
- ♦ започаткувати створення фонду CD-ROM-дисків для збереження наукової, науково-методичної та іншої літератури.

У складному процесі формування особистості майбутнього фахівця роль книжки визначальна. Тому своїм постійним завданням колектив бібліотеки вважає проведення виховних заходів, активну участь у культурному та громадському житті Університету. Книжкові виставки, літературні вернісажі, клуб цікавих зустрічей, тематичні й творчі вечори, презентації нових книжок, відкриті перегляди літератури є частиною масових заходів БДПУ.

Уже стало доброю традицією проведення до Дня науки щорічної розгорнутої виставки наукових праць викладачів Університету та презентації його наукових шкіл.

Наслідком пошуку нових форм і методів роботи, спрямованих на створення умов для творчої навчальної, наукової роботи студентів і викладачів Університету, є інтелектуальні ігри, ділові читання, участь бібліотеки у виданні студентської газети «Вікна».

Для реформування та модернізації вищої освіти потрібно підвищити роль бібліотек у бібліотечно-інформаційному забезпеченні навчально-виховного процесу, забезпечити її участь у системі дистанційної освіти, організувати самостійне навчання студентів. Для чого найближчим часом планується створити комп'ютерну локальну систему Університету, електронну бібліотеку, опанувати інтернет-технології. Цей процес неможливий без бібліотекаря-інформатора, консультанта, аналітика тощо.

Бібліотека на 61 % забезпечена фахівцями бібліотечної справи. Інші працівники мають вищу педагогічну освіту. Їм притаманні прагнення до самовдосконалення, щоденна професійна практика, гуманітарні здібності. Частина бібліотекарів пройшли курси підготовки операторів ПК при Університеті. Фахівці-бібліотекарі систематично проводять заняття для молодих співробітників, які не мають бібліотечної освіти. Традиції, історія розвитку бібліотеки разом з Університетом, її багатоаспектна діяльність допомагають вихованню шанобливого ставлення відвідувачів до книжки, гордості студентів за свій навчальний заклад.

Література

1. Баханов К., Лыман И. Бердянск в дневниках титулярного советника В. К. Крыжановского: Дневники. – Запорожье, 2002. – 217 с.
2. Лизогуб Ю. М., Могильний С. А., Сердюк М. І. Бердянський державний педагогічний інститут ім. П. Д. Осипенко. – Бердянськ, 1993. – 176 с.

Бібліотека
Вінницького державного педагогічного університету
ім. М. М. Коцюбинського: стратегія розвитку

Модернізація вищої освіти на шляху до європейської світової інтеграції, відкритого інформаційного суспільства зумовлює потребу в інтенсивних змінах у роботі бібліотеки вищого навчального закладу. У підвищенні ефективності освіти та науки як дієвого чинника суспільного розвитку та інтеграції в європейське співтовариство значну роль відіграє бібліотека. Розроблення стратегії розвитку бібліотеки вищої школи розпочинається з визначення її місії, головної мети та функцій. Для реалізації в сучасних умовах основних функцій бібліотеки вищого навчального закладу потрібно трансформувати її діяльність на основі використання можливостей новітніх технологій.

Нині головним у роботі бібліотеки є модернізація змісту її діяльності. Життя вимагає професійного, стратегічного бачення організації розвитку бібліотечної справи, нових ідей, планів і конкретної повсякденної роботи з популяризації літератури та забезпечення нею навчально-виховного процесу і науково-дослідної роботи у вищому навчальному закладі.

Для забезпечення багатоаспектності інформаційних потреб (ІП) користувачів потрібно розробити і реалізувати ефективну стратегію трансформації бібліотеки вищого навчального закладу.

У теорії управління бібліотекою під стратегією розуміють систему довгострокових цілей і поточних завдань, а також комплекс дій і розподіл матеріальних, кадрових та інформаційних ресурсів, потрібних для досягнення поставленої мети.

Головними компонентами місії книгозбірні є її відповідність реформуванню вищої освіти в Україні та структурі і змісту ІП користувачів.

Місія бібліотеки вищої школи пов'язана з її входженням до структури ВНЗ і системи комунікацій, що склалася в навчальному закладі, підпорядковується завданню комплексного задоволення ІП користувачів.

Еволюція місії бібліотеки, спричинена посиленням комунікативних процесів у суспільстві, змінами в характері поширення знань через світові та віртуальні засоби, диктує зміну пріоритетів у бібліотечній діяльності.

На основі викладеного, згідно з Положенням про бібліотеку ВДПУ ім. М. М. Коцюбинського, визначено місію бібліотеки нашого педагогічного університету – сприяння навчально-виховному процесу та науково-дослідницькій роботі ВНЗ, підготовці висококваліфікованих спеціалістів і гуманізації освіти, забезпечення доступності документів, інформації, знань для ефективного розвитку освітньої та наукової діяльності вищого навчального закладу на основі максимально повного, якісного та оперативного бібліотечно-бібліографічного та інформаційного обслуговування студентів, аспірантів, професорсько-викладацького складу, співробітників Університету відповідно до їхніх інформаційних запитів. Ця місія розглядається як головна функція, що визначає мету діяльності бібліотеки педагогічного університету. Вона дає змогу книгозбірні вищого навчального закладу стати стрижневим компонентом якісно нової системи освіти, що характеризується поєднанням глобального і національного, безперервністю, гнучкістю, відкритістю, можливістю дистанційного навчання.

Бібліотека ВДПУ ім. М. Коцюбинського заснована в 1913 р. як структурний підрозділ Учительського інституту. У 1914 р. її книжковий фонд становив 2032 примірники.

У зв'язку з реорганізацією навчального закладу назва бібліотеки змінювалася: 1920 р. – бібліотека Інституту народної освіти. 1930 р. – бібліотека Інституту соціального виховання, 1933 р. – бібліотека Педагогічного інституту. Сучасну назву присвоєно у 1998 р.

Нині у структурі книгозбірні 6 відділів (обслуговування навчальною та методичною літературою; обслуговування науковою та художньою літературою; довідково-бібліографічний, комплектування та наукової обробки літератури, книгозберігання, комп'ютеризації та експлуатаційно-технічного обслуговування бібліотечних процесів). До послуг користувачів два абонементи і п'ять читальних залів на 500 місць (загальна читальна зала, читальна зала психолого-педагогічних наук, періодичних видань, навчально-методичної літератури, музично-педагогічного факультету). Активно використовуємо можливості міжбібліотечного абонементу (МБА), завдяки чому одержуємо близько 400 документів за рік. Бібліотечний фонд є універсальним, загальна кількість становить 514 000 примірників, зокрема 217 000 наукових видань, 230 000 навчальної та навчально-методичної літератури, понад 19 000 довідкових видань. Книгозбірня комплектується літературою з педагогіки, психології. У фонді зберігається 1300 рідкісних видань

(XVIII, XIX ст.). Крім книжок, періодичних видань, брошур, фонд активно поповнюється ілюстративними, картографічними, нотними виданнями та на магнітних носіях.

До послуг користувачів бібліотеки систематичний і два алфавітних каталоги, 18 картотек (Систематична картотека статей; Календар знаменних і пам'ятних дат; Праці викладачів Університету; Картотека державних премій; Картотека цитат; Картотека авторефератів і дисертацій; Картотека нових надходжень; Картотека художніх творів; Картотека забезпеченості навчальною літературою та ін.).

Книгозбірня обслуговує понад 39 000 користувачів (596 000 відвідувань за рік), середньорічна книговидача – понад 900 000 примірників.

У бібліотеці здійснюють системне, планомірне комплектування фондів, забезпечують їх організацію та зберігання; створюють умови для високопродуктивної роботи на абонементі та в читальних залах; налагоджено інформаційно-довідкове обслуговування користувачів.

Головними пріоритетами роботи книгозбірні є забезпечення користувачів джерелами інформації, формування фонду як традиційними (методична література, підручники, посібники, широкий спектр наукової та довідково-енциклопедичної літератури, фахова періодична преса тощо), так і на електронних носіях (CD-ROM, електронні навчальні курси, електронні підручники); застосування традиційних і прогресивних бібліотечних форм та методів пропагування літератури; висока культура обслуговування читачів.

Традиційно до нового навчального року відділи обслуговування бібліотеки проводять комплекс заходів щодо масової і групової видачі навчальної літератури студентам усіх форм навчання.

Відповідно до вимог часу плануємо перейти від традиційних форм до комплексного бібліотечно-інформаційного обслуговування з використанням засобів автоматизації.

Пріоритетними завданнями довідково-бібліографічного відділу є: популяризація бібліотечно-бібліографічних знань; удосконалення довідкового апарату бібліотеки; підвищення якості бібліографічного та довідково-інформаційного обслуговування користувачів; упровадження сучасних інформаційних технологій; входження до корпоративної системи інформації та документації.

Бібліографічна та довідково-інформаційна робота книгозбірні спрямована на створення раціональної системи інформаційно-бібліотечного забезпечення діяльності Університету.

З метою популяризації бібліотечно-бібліографічних знань і підвищення якості бібліографічного та інформаційного обслуговування працівники відділу проводять дні бібліографії, дні кафедри, дні дипломника; інформують професорсько-викладацький склад університету та адміністрацію про систему вибіркового поширення інформації на теми «Проблеми вищої школи», «Виховання студентської молоді», «Розвиток української та зарубіжної культури».

Бібліотека здійснює видавничу діяльність. Протягом останніх років видано покажчики «Самостійна робота студентів», «Позакласна робота в школі», «За здоровий спосіб життя», «Наукові праці викладачів ВДПУ імені Михайла Коцюбинського», «А. М. Подолінний. До 60-річчя від дня народження». Реалізації головних завдань книгозбірні сприяє культурно-просвітницька робота. У бібліотеці застосовують різноманітні методи і форми пропагування літератури: книжково-ілюстративні виставки, бібліографічні огляди, перегляди літератури, групові та індивідуальні бесіди, презентації книжок, «круглі столи», зустрічі з цікавими людьми тощо.

Зроблено перші кроки на шляху створення електронної бібліотеки (ЕБ) Університету. Сьогодні перед бібліотекою поставлено завдання кардинально вдосконалити інформаційне забезпечення, досягти якісно нового рівня в обслуговуванні студентів і викладачів як традиційними, так і новітніми інформаційними продуктами та послугами.

Завдання бібліотеки – якнайповніше розкрити зміст наявних ресурсів створенням бібліографічних баз даних, каталогів і картотек, що значно скоротять користувачам час для одержання інформації. Новітні інформаційні технології розширюють можливості отримання різнопланової інформації.

Для впровадження нових комп'ютерних технологій у 2002 р. придбано автоматизоване програмне забезпечення ІРБІС. 2002 р. можна вважати початком упровадження комп'ютеризації, нових інформаційних технологій у бібліотеці ВДПУ ім. М. Коцюбинського, початком створення ЕБ. Організацію електронного каталога розпочато в 2004 році. Цього ж року створено відділ комп'ютеризації та експлуатаційно-технічного обслуговування бібліотечних процесів. Протягом 2004 р. створили та поповнили бази даних «Нових надходжень», «Аналітичних описів статей», «Наукові праці викладачів ВДПУ імені Михайла Коцюбинського», «Періодичних видань», «Компакт-дисків». Освоєно програми АРМ «Каталогізатор», «Комплектатор», частково – «Читач», «Книговидача».

Із 2005 р. бібліотека – учасник Центрального корпоративного каталога бібліотек України (ЦУКК), до якого входять книгозбірні Вінниці, Кіровограда, Чернівців, Хмельницького та Регіонального корпоративного каталогу (РКК). Це дає змогу значно прискорити процеси бібліографічного оброблення документів, виключити процеси дублювання, удосконалити інформаційно-бібліографічне обслуговування користувачів бібліотек для аналітичного розписування періодичних видань. Створення нових інформаційних продуктів та організація доступу до них упровадженням інформатизації в бібліотеці – наступний пріоритетний напрям діяльності книгозбірні. Для майбутніх її користувачів створюють гіпертекстовий файл презентацій та блок-схему проходження документа в програмному комплексі ІРБІС. За рішенням Ученої ради Університету на базі навчальної лабораторії організовано навчання для групи бібліотечних працівників (з відділу комплектування та наукової обробки літератури і довідково-бібліографічного відділу, що займаються створенням ЕК).

Книгозбірня прийняла «Програму розвитку діяльності бібліотеки ВДПУ ім. М. М. Коцюбинського на 2005–2010 рр.», де йдеться про головну стратегію створення електронної бібліотеки, що передбачає впровадження в бібліотечні процеси автоматизованої програми ІРБІС; засвоєння програм АРМ «Комплектатор», «Каталогізатор», «Читач», «Книговидача»; створення локальної мережі ПК у бібліотеці; використання Інтернет-технологій.

Мета програми – створити умови для становлення бібліотеки як головного науково-інформаційного центру Університету, розвитку її діяльності на основі впровадження сучасних інформаційних технологій, комп'ютерної та телескомунікаційної техніки.

Розроблення та реалізація програми сприятимуть удосконаленню і закріпленню головних функцій науково-інформаційного забезпечення інформаційної системи Університету, зокрема бібліотечно-бібліографічного забезпечення аналітичною інформацією, створенню можливостей доступу до них широкого загалу користувачів, а також оперативності та підвищенню якості інформаційного, бібліотечно-бібліографічного обслуговування, наданню методичних консультацій із усіх питань, перспективній модернізації бібліотеки, що задовольняла б сучасні вимоги за структурно-функціональними та фізичними характеристиками.

Завдання програми:

- ♦ перевести в електронну форму каталоги бібліотеки (ретро-конверсія фонду);

- ♦ створити нові інформаційні продукти, власні електронні бази даних та організовувати доступ до них;
- ♦ створити автоматизовані робочі місця для користувачів інформації;
- ♦ здійснити корпоративну каталогізацію, організувати наповнення корпоративних баз і банків даних як засобу інтеграції інформаційних ресурсів бібліотек та створити інтегровану довідково-пошукову систему розкриття змісту сукупних фондів бібліотек;
- ♦ розвивати систему науково-інформаційного забезпечення інноваційної діяльності, формувати бази даних із пріоритетних напрямів цієї діяльності в Університеті;
- ♦ упроваджувати телекомунікаційні засоби поширення інформації, глобальні комп'ютерні мережі в бібліотеці для забезпечення дистанційного навчання студентів.

Книгозбірня рухається в напрямі створення електронної бібліотеки. Зроблено перші нелегкі кроки на шляху адаптації до вимог електронного середовища та методично-нормативної бази для бібліотечно-технологічних процесів.

Колектив бібліотеки повинен ще багато зробити для створення електронної бібліотеки, щоб підтримувати імідж сучасної інформаційної установи. Формуються службові БД, створюється ЕК.

Ефективно використовуючи унікальний бібліотечний фонд, опановуючи інноваційні ідеї, упроваджуючи новітні технології, створюючи нову інфраструктуру інформаційного обслуговування для надання доступу до джерел інформації з використанням сучасних електронних технологій, колектив бібліотеки планує і надалі забезпечувати бібліотечно-інформаційне обслуговування освітян на різних етапах діяльності: у процесі навчання, практики, підвищення кваліфікації, наукових досліджень.

Зростає роль бібліотеки в інформаційному забезпеченні навчально-виховного процесу, вдосконалюється її діяльність із застосуванням сучасних технологій. Запровадження новітніх комп'ютерних технологій є важливим чинником поліпшення діяльності книгозбірні: обслуговування користувачів через електронний каталог, тематичні бази даних, робота з текстами, сканером, надання в користування CD-ROM.

Нові інформаційні технології відкривають небачені перспективи. Бібліотека не тільки повинна, а й зобов'язана впроваджувати комп'ютерні технології, бути «технічно привабливою» для користувача.

Інтенсифікація роботи книгозбірні за допомогою інформаційно-комп'ютерних засобів, оптимізація форм і методів бібліотечної діяльності можливі лише за умови підтримки бібліотеки адміністрацією Університету.

Модернізація бібліотечних процесів, упровадження нових напрямів і технологій потребують зміцнення матеріальної бази.

Сподіваємося, що в недалекому майбутньому бібліотека Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського матиме всі необхідні технічні ресурси, щоб якісно обслуговувати користувача, відповідатиме вимогам бібліотеки сучасного вищого навчального закладу.

Наталія Тарасова

**Наукова бібліотека Національного
педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова:
короткий нарис історії та сьогодення**

Історія вишівської бібліотеки, як структурного підрозділу, невід'ємна від історії самого навчального закладу. Дослідники історії Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова (НПУ ім. М. П. Драгоманова) вважають, що перебудовні процеси 1933 р. в Київському інституті народної освіти ім. М. П. Драгоманова (заснований 1920 р.) дали нам Київський університет і Київський державний педагогічний інститут (з 1936 р. – ім. О. М. Горького). З переїздом закладу в 1934 р. у нинішнє приміщення пов'язане утворення власного книжкового фонду бібліотеки для заснованих факультетів – історичного, мовно-літературного, фізико-математичного, географічного, біохімічного (до 1938 р.), дещо пізніше – педагогічного і дефектологічного.

Аналіз фундаментального фонду бібліотеки свідчить, що значна кількість книжок, отриманих після роз'єднання, – це видання з фондів бібліотек Київського інституту професійної освіти, Психологічної семінарії при Університеті св. Володимира, Кам'янець-Подільського Українського університету, Київського інституту народної освіти, Подольської духовної семінарії, Московської і С.-Петербурзької духовних академій та інших джерел. У фонді зберігається велика колекція раритетів видань: прижиттєві видання творів М. О. Максимовича, Тараса Шевченка (його перші «Кобзарі»), Івана Франка, Лесі Українки, М. Коцюбинського;

педагогічна література, зокрема праці В. П. Вахтерова «Основы новой педагогики» (М., 1913); «Спорные вопросы образования» (М., 1907), С. А. Ананьїна «Интерес. По учению современной психологии и педагогики» (К., 1915), Г. Є. Жураковського «Очерки по истории античной педагогики» (М., 1940).

Основу Драгоманівського книжкового фонду наукової бібліотеки становить колекція академіка О. Р. Мазуркевича, придбана на початку 90-х років ХХ ст. У ній – прижиттєві видання М. П. Драгоманова, а також публікації до його річниць і тематичні збірники, більшість яких надрукована в Україні. Це такі праці, як «Віра в громадські справи» (1892), «Про українських козаків, татар та турків» (1906, 1924), «Старі хартії вольности: Історичні нариси» (1907), «Чудацькі думки про українську національну справу» (1915), «Швейцарська республіка» (1899), «Народні школи на Україні серед життя і письменства в Росії» (1877) та інші. Останніми роками колекція поповнилася найновішими виданнями.

До 1935 р. в бібліотеці працювало 7 осіб під керівництвом І. С. Ребельського, у фонді налічувалося близько 170 000 одиниць збереження. Велика Вітчизняна війна перекреслила плани розвитку Інституту, а з ним – життя його бібліотеки: значну кількість фонду було знищено, частину, що залишилася, пошкоджено, книгосховище затоплено. Після визволення Києва потрібно було поновлювати матеріальну базу ВНЗ і бібліотеки, у якій бракувало найнеобхідніших підручників. Заняття в Інституті розпочалися наприкінці 1943 року.

У повоєнний період колектив книгозбірні очолювала М. С. Мараховська, пізніше – Д. Ю. Серветник і відомий український літератор Микола Лукаш. Завдяки невтомній праці бібліотечних працівників, серед яких Д. І. Грушкіна, З. М. Лисицина, К. Ф. Ківенко, В. А. Зост, С. М. Котляренко, О. Ю. Мирошникова, І. І. Мосевніна, Р. Р. Єрмакова, у 50–60-ті роки було упорядковано фундаментальний фонд, поновлено інвентаризацію й каталогізацію, оновлено алфавітний і створено систематичний каталоги бібліотеки, почала надходити навчальна і наукова література (близько 250 000 книжок).

З 1954 р. (упродовж 23 років) бібліотекою завідувала Г. С. Разумова – учасник Великої Вітчизняної війни, відмінник народної освіти України, людина надзвичайної енергії, високого авторитету, чудовий організатор і лідер. Колектив завдячує їй вихованням цілого покоління бібліотечних кадрів, яке успішно працює не один десяток років. У 50–60-х роках, з приходом нового ректора.

академіка АПН СРСР проф. М. М. Підтиченко, запроваджено п'ятирічний строк навчання, широко розгорнулася науково-педагогічна робота. Інститут стає відомим науково-методичним центром освіти республіки, який бере активну участь у створенні навчальної і методичної літератури для викладачів і студентів вищих навчальних закладів педагогічного спрямування, учителів та учнів середніх шкіл України. Створюються нові факультети і спеціальності, до складу Інституту повертаються історичний і природничо-географічний факультети. Упродовж 1954–1956 рр. із Харківського педагогічного інституту було переведено кафедри педагогіки і методики початкового навчання та дошкільної педагогіки, а з ними – близько 43 000 примірників книжок. Змінюється і збагачується тематичний профіль комплектування бібліотеки. Завідувачка відділу комплектування в 60–70-х роках А. С. Чачко багато зусиль віддавала добору і формуванню фундаментальної книгозбірні Інституту. Досвідчений фахівець, відмінник освіти України Н. М. Розуменко, яка близько трьох десятиліть очолювала цей підрозділ після А. С. Чачко і виконувала складні обов'язки заступника директора бібліотеки, домоглася щорічного поповнення фонду майже на 50 000 книжок. Після закінчення ВНЗ у колектив прийшли Н. А. Вовченко, А. П. Сопільнюк, Н. І. Тарасова, С. В. Кашутіна, А. П. Залізнюк, С. В. Віннік, І. В. Позднякова, А. А. Пінчук.

З розширенням Інституту в 1976 р. бібліотека отримала додаткові приміщення, що дало змогу реорганізувати її структуру: було організовано факультетські бібліотеки й спеціалізовані читальні зали, змінилися методи роботи, удосконалювалися технологічні процеси. Заступник директора бібліотеки Л. В. Савенкова разом із керівником сектору інформатизації О. В. Пекур упроваджують розроблену в бібліотеці концепцію автоматизації бібліотечно-бібліографічних процесів. Серед інших нововведень цього періоду організація служби наукової інформації (заснування Інституту наукових інформаторів кафедр, Днів інформації і кафедр, ВРІ тощо); розроблено систему наукової організації праці та пакет нормативно-технологічної документації бібліотеки; започатковано групове забезпечення підручниками першокурсників; відкрито фонди для самостійного опрацювання студентами; бібліотека стала методичним центром для бібліотек вищих навчальних закладів України педагогічного спрямування.

У 70–80-х роках приходить молоде поповнення: О. І. Вербицька, С. О. Задорожна, О. С. Антоненко, О. В. Гуськова, пізніше –

Г. І. Германчук, О. Ю. Сопільнюк, І. Б. Трикозенко, Т. І. Чайковська, Л. Є. Івкіна, Т. Д. Громяк, А. О. Ткаченко, Л. Г. Черевко, Л. М. Стеблина, О. Крайник, І. В. Уманець. З 1977 р. керівник бібліотеки – Заслужений працівник культури України, Відмінник освіти України Е. В. Татарчук. Її вміння бачити перспективу і сучасні тенденції розвитку бібліотек допомагає тримати довірений їй підрозділ на рівні сучасних інформаційних технологій. Працівники бібліотеки одними з перших серед колективів бібліотек ВНЗ розпочали створювати електронний каталог, є першими в багатьох напрямках бібліотечно-бібліографічної роботи. Серйозну увагу директор приділяє комплектуванню фондів. Наукова бібліотека має найсучаснішу літературу з педагогіки і психології, філософії, історії, природознавства тощо, і це приваблює багатьох науковців із інших педагогічних навчальних закладів країни. Досягненням Ельги Володимирівни є формування стабільного колективу, здатного працювати в умовах великого навантаження. Під її керівництвом засновано відділи наукової обробки літератури, методичної роботи, інформаційно-бібліографічний.

Першим виданням відділу наукової бібліографії був «Бібліографічний збірник КДПІ ім. О. М. Горького. 1944–1957 рр.» (К., 1958), укладений О. Д. Балабановим і Н. М. Недоступ.

Завідувачами інформаційно-бібліографічного відділу в 60-х роках були Е. В. Татарчук – організатор наукової бібліографії і С. В. Комендант – ерудит, знавець україністики і мови. Вони заснували систематичну картотеку статей та інформаційно-довідковий фонд відділу. З 1975 р. відділ очолює Н. І. Тарасова. У 70–80-ті роки були підготовлені випуски «Бібліографічного покажчика друкованих праць співробітників КДПІ ім. О. М. Горького» за 1958–1972, 1972–1979, 1980–1989, 1990–1999 рр. (укл. Е. В. Татарчук, С. В. Комендант, Н. І. Тарасова, І. В. Позднякова), у 1980 р. – покажчик «Образ учителя в художній літературі» (укл. Н. І. Тарасова), а в 1990 р. продовжено тему «Учитель – школа – суспільство» (укл. Н. І. Тарасова, А. С. Чачко). Робота над бібліографічним покажчиком «Вища школа на шляху перебудови (1985–1989 рр.)» з 1990 р. трансформувалась у щорічники поточного галузевого бібліографічного покажчика «Української педагогічної бібліографії» (укл. Н. І. Тарасова, Е. В. Татарчук), що охоплює документальний потік із проблем освіти і педагогічної науки в Україні за територіальною ознакою з елементами екстеріорики. Ця робота акумулює, зберігає і розповсюджує педагогічну інформацію, потрібну як для впровадження Державної програми

«Освіта», так і в повсякденній педагогічній діяльності студентів, учителів, науковців-дослідників. У відділі засновано й серію біо-бібліографічних покажчиків «Вчені НПУ ім. М. П. Драгоманова», видання якої висвітлюють науково-педагогічну діяльність В. П. Андрущенка, М. І. Шкіля, І. Т. Горбачука, О. П. Реєнта, В. М. Бровдія, О. Г. Мороза, Г. О. Козачук, М. Я. Плющ, М. І. Шута, В. К. Сидоренка, В. П. Сергієнка та ін. У них відображено і внесок кожного науковця в розвиток університетської науки, і представлено наукові школи ВНЗ.

Близько 20 років тому зусиллями заступника директора бібліотеки Г. І. Шаленко започатковано «Літературну вітальню». На гостини до неї приходили видатні письменники і поети України (В. Коротич, Г. Чубач, В. Канівець, Б. Олійник, В. Яворівський, Ю. Щербак, І. Шведов, М. Ткач, І. Сичевець, О. Дмитренко, Г. Булах, І. Хижняк, М. Ігнатенко та ін.), воїни-ветерани (Т. Руденко-Шевельова, В. Алексеєнко, А. Биков), відомі артисти (М. Джигуль, Н. Крюкова, Т. Малишевська, П. Громовенко, Бернандіно Корреа, Б. Лобода, Е. Ленівцева, М. Влад, Н. Бучіль, Л. Покутнєва, Т. Полторжицька, Д. Білоус). Серед найбільш вдалих заходів «Як річка, з роду і до роду, так мова з'єднує народ (до Дня української писемності)», «Звеличте відвагу, з якою вони нам служили (до 60-річчя визволення України)», «І гіркота пече полинна (до річниці аварії на ЧАЕС)», «Слово, пісне, дума Кобзарєва, ви окраса й суть мого життя» тощо.

Протягом чотирьох останніх років про нові надходження до бібліотеки інформує «Бібліокур'єр».

Наукова бібліотека НПУ ім. М. П. Драгоманова сьогодні – одна з найбільших серед книгозбірень вищих навчальних закладів педагогічного спрямування України. З 1978 р. вона є методичним центром для мережі бібліотек вищих і середніх педагогічних навчальних закладів України, а це – серйозна аналітична робота, координація і сприяння впровадженню в практику найефективніших методів бібліотечної праці.

У березні 2005 р. Вчена рада Університету затвердила статус бібліотеки як наукової. Її фонд налічує 1 млн 267 тис. прим., кількість користувачів – 15 887 осіб, щодня бібліотеку відвідують близько 2000 читачів, а за рік – понад 651 тис., до послуг яких близько 600 назв періодичних видань. Створено обмінний фонд, до якого увійшли також ювілейні видання до 170-річчя Університету, обсягом 2640 одиниць. На початку кожного навчального

року для першокурсників стаціонарної та заочної форм навчання формують близько 2370 комплектів підручників. Для студентів у всіх гуртожитках з 18 до 22 год. працюють читальні зали.

З 1993 р. розпочато створення електронного каталога бібліотеки. На цей час електронний каталог охоплює надходження книжок, статей із періодичних видань та збірників за 13 років, його обсяг – 215 438 назв. У центральному корпусі в залі каталогів відкрито доступ до Інтернету та локальних баз бібліотеки.

*Лідія Цимбал,
Валентина Сосіпатрова*

Шлях довжиною в 40 років (Бібліотека Української інженерно-педагогічної академії)

Бібліотеку Української інженерно-педагогічної академії (УІПА) створено в структурі Українського заочного політехнічного інституту (УЗПІ), організованого відповідно до постанови Ради Міністрів УРСР № 62 від 24 січня 1958 р. З 1958 р. до 1990 р. Інститут був головним вищим навчальним закладом з підготовки інженерних кадрів без відриву від виробництва і виконував функцію Республіканського науково-методичного центру з методичного керівництва та розроблення навчально-методичної літератури для студентів-заочників із 21 інженерно-технічної спеціальності.

У лютому 1990 р. ВНЗ було реорганізовано в Інженерно-педагогічний інститут, а у вересні 1994 р. – в Українську інженерно-педагогічну академію.

Інститут розміщувався в колишніх корпусах Харківського державного університету (вул. Університетська, 16), що поетапно передавалися Інституту.

Бібліотеку було організовано одночасно з Інститутом (наказ № 5 від 27 березня 1958 р.). Першим бібліотекарем стала Н. Д. Шагаєва, яка до 1982 р. працювала на посаді завідувача відділу комплектування. На неї, до затвердження посади зав. бібліотеки, «...покладалася матеріальна відповідальність за фонд і відповідальність за збереження і правильність використання штампів бібліотеки». У наступні місяці були прийняті на роботу Г. М. Савченко, Л. Я. Богатова, Н. М. Варуха, С. М. Кутова, В. Я. Володько, В. Ф. Глазкова, Л. С. Суворова, В. І. Сосіпатрова. З жовтня 1958 р. бібліотекою завідував П. С. Сафронов, який працював тут до 1964 р.

1958–1964 рр. були важкими роками становлення. Слабка матеріально-технічна база щойно організованого Інституту, відсутність необхідних приміщень, у зв'язку з чим студенти тривалий час навчалися в орендованих шкільних класах, обмеженість асигнувань на комплектування фонду – усе це негативно позначалося на роботі бібліотеки.

Спочатку для розміщення літератури в 3-му корпусі було виділено кімнату площею 29 м², потім надано дві кімнати в 2-му корпусі. У 1959 р. бібліотеку розмістили в приміщеннях колишньої великої фізичної лабораторії (2-й корп.).

У штаті бібліотеки наприкінці 1959 р. було 9 осіб. Визначилися структура й основні напрями її діяльності: комплектування, облік і технічна обробка літератури; наукова обробка літератури, організація каталогів і картотек; обслуговування читачів, організація фонду.

У той період і протягом наступних років широко практикували взаємозамінність. Так, у період масової видачі літератури обслуговували студентів практично всі співробітники. Щоб прискорити технічну обробку нових надходжень, також залучали всіх співробітників, незалежно від закріплених за ними ділянок.

Фонд бібліотеки формували самостійно. Тільки невелика кількість літератури (2333 прим.) у травні 1959 р. надійшла з бібліотеки Харківського політехнічного інституту, з яких 327 прим. у грудні того року були списані як застарілі за змістом, 44 прим. книжок надіслав Харківський автодорожній інститут.

Перші надходження літератури до фонду було заінвентаризовано в травні 1958 р. Це були твори К. Маркса, Ф. Енгельса, В. І. Леніна, Велика радянська енциклопедія, «Машинобудування – енциклопедичний довідник», навчальна література з вищої математики, опору матеріалів, теоретичної механіки.

З дня заснування бібліотеки і протягом наступних десятиліть основними джерелами комплектування були обласний бібліотечний колектор, книгарні міста, Союздрук, магазини «Книга – поштою» Києва, Москви, Ленінграда, Мінська та міст Прибалтійських республік. У 60-х роках ХХ ст. налагоджуються зв'язки з навчальними і галузевими науково-дослідними інститутами, звідки надходили праці й науково-технічні збірники, а також видання галузевих інститутів інформації, у тому числі видання ВІНІЛ.

Зважаючи на специфіку заочного ВНЗ, більш як половину всіх нових надходжень становила навчально-методична література з Москви (за рознарядкою Міністерства вищої і середньої фахової

освіти СРСР), а також внутрішньовишівські видання, надруковані редакційно-видавничим відділом Інституту.

Наприкінці 1958 р. фонд бібліотеки налічував 204 464 прим., у 1959 р. – 239 864 прим., 1960 р. – 437 546 прим. і в 1964 р. – 622 416 примірників. Комплектувати літературу допомагали викладачі Інституту, які не тільки переглядали тематичні плани видавництва, а й вибирали потрібні видання у книгарнях, що підвищувало оперативність та якість поповнення фонду.

Обслуговувати читачів бібліотека розпочала наприкінці 1958 р. У перші роки літературу видавали на двох абонементі – основному та абонементі навчально-методичної літератури, що розміщувались у різних непристосованих для обслуговування приміщеннях. Так, на основному абонементі літературу видавали через маленьке віконечко; це ускладнювало спілкування з читачами та їхнє обслуговування. Аби одержати навчальну літературу, читачам доводилося відвідувати обидва абонементи, що призводило до багатогодинних черг і значних витрат часу.

Подальший розвиток Інституту і пов'язане з цим щорічне збільшення прийому студентів, переведення їх з інших інститутів на старші курси сприяло збільшенню контингенту і, відповідно, кількості читачів бібліотеки як у базовому Інституті, так і на його іногородніх загальнотехнічних факультетах (м. Артемівськ, Слав'янськ, Костянтинівка Донецької обл.) та в навчально-консультаційних пунктах, організованих у багатьох містах України (Ізюм, Конотоп, Горлівка, Шостка й ін.).

У цей період організують три абонементи навчальної літератури при іногородніх загальнотехнічних факультетах. Наприкінці 1959 р. усього налічувалось 2165 читачів, в 1960 р. – 5727, 1964 р. – 10 874. Книговидача, відповідно, становила у 1959 р. – 46 805 прим., у 1960 р. – 98 727 прим., а в 1964 р. – 182 094 примірників.

Незважаючи на значне збільшення фонду бібліотеки, книгозабезпеченість навчальною літературою студентів протягом багатьох років була недостатньою. Підручників розподіляли на кафедрах по талонах, з деяких дисциплін їх узагалі не було. Приїжджаючи на настановчі та екзаменаційні сесії, студенти-заочники не одержували повного комплексу потрібної літератури.

З метою поліпшення обслуговування читачів у 1960–1963 рр. вживали таких заходів: продовжено час роботи бібліотеки (до 21.30); організовано заочний абонемент (ЗА), що надсилав літературу студентам-заочникам за заявками. Щороку за ЗА обслугову-

вали близько 3000 студентів, їм надсилали поштою понад 7000 прим. навчальної літератури, разом із працівниками профільюючих кафедр складали рекомендаційні списки навчальної літератури за факультетами, спеціальностями і курсами. Списки не тільки допомагали студентам у пошуку літератури за місцем проживання, а й сприяли підвищенню професійного рівня співробітників бібліотеки; було відкрито міжбібліотечний абонемент (МБА). До 1964 р. бібліотека стала абонентом у 28 бібліотеках колишнього Союзу, у тому числі ДБ ім. В. І. Леніна, ДПБ ім. Салтикова-Щедріна, Державної бібліотеки іноземної літератури, Державної публічної науково-технічної бібліотеки (ДПНТБ) та ін.; було налагоджено інформування читачів про надходження нової літератури, почали складати списки нової літератури.

Наприкінці 1964 р. основні показники роботи бібліотеки були такі: фонд – 622 416 прим.; кількість читачів – 10 874 осіб; кількість книговидач – 182 094 примірники. У штаті бібліотеки налічувалося 18 осіб.

З 1965 р., з приходом на посаду директора бібліотеки Г. М. Іванової (очолювала її до 1984 р.), розпочинається новий етап у діяльності книгозбірні. Професіонал високого рівня, ентузіаст бібліотечної справи, людина активної життєвої позиції, вона багато зробила для удосконалення всіх напрямів діяльності бібліотеки. Прихід Г. М. Іванової збігся з початком діяльності другого ректора Інституту професора, д-ра техн. наук Г. Я. Андреева, за роки діяльності якого зміцнюється матеріально-технічна база, будуються гуртожитки, здійснюється прийом студентів на денне відділення, активізуються наукові дослідження та підготовка науково-педагогічних кадрів.

Серйозну увагу ректор приділяв діяльності бібліотеки. За його підтримки та з ініціативи директора бібліотеки розпочинається активне вивчення досвіду вишівських бібліотек СРСР. Це сприяло удосконаленню всіх напрямів діяльності книгозбірні. Поліпшується й матеріально-технічне забезпечення бібліотеки. Науково-дослідний сектор зміг виділити додаткові асигнування на придбання літератури і на додаткові штатні одиниці. До штатного розпису вводиться посада заступника директора бібліотеки. Ним стала В. І. Сосіпатрова, яка працювала на цій посаді 23 роки. Удосконалюється структура бібліотеки, чітко визначаються функції та основні напрями діяльності кожного підрозділу, створено методичну та бібліотечну ради, раду дирекції.

Предметом особливої уваги протягом багатьох років було вдосконалення організації обслуговування читачів. У 1966 р. бібліотеці виділяють додаткові приміщення, куди переводять відділ комплектування, наукової та технічної обробки. Це дало змогу збільшити площу книгосховища, розширити й переобладнати основний абонемент, виокремити чотири кафедри для диференційованого обслуговування користувачів, що поліпшило зовнішній вигляд бібліотеки та умови обслуговування читачів.

Особливо опікувалася бібліотека студентами-першокурсниками. Проводили «Місячник першокурсника», передбачивши такі заходи: організація тимчасового абонементу і групова видача літератури, виступи на загальних зборах першокурсників, організація виставок літератури «На допомогу першокурсникам».

Наприкінці 60-х і протягом 70-х ХХ ст. років для удосконалення обслуговування читачів було обладнано дві читальні зали (центральна зала у корп. 2, де розміщується бібліотека, та в гуртожитку, організовано два абонементи (основний і навчально-методичної літератури). У структурі основного абонементу виділено абонемент 1, що обслуговував студентів I–III курсів вечірньої і заочної форм навчання у гуртожитку 1; абонемент 3 обслуговував студентів усіх курсів денної форми навчання – у гуртожитку 2 (пізніше його було переведено в просторіше приміщення гуртожитку 3); абонемент художньої літератури; абонемент навчальної літератури 2, що обслуговував студентів IV–VI курсів вечірньої та заочної форм навчання, та абонемент наукової літератури для всіх категорій читачів.

Таким чином, до кінця 70-х років закінчено диференціацію обслуговування читачів за категоріями і типом літератури. Докладаються зусилля для удосконалення технології окремих процесів, пов'язаних з обслуговуванням читачів, зокрема: впроваджується єдиний читацький квиток; розробляється й вводиться нова форма читацького формуляра з крайовою перфорацією та кольоровим кодуванням; розпочинається групове обслуговування студентів на навчальних абонементах без запису в читацький формуляр; організовується і ведеться картотеска книгозабезпечення та картотека комплектування навчальною літературою й використання їх в обслуговуванні.

Ці методи роботи сприяли поліпшенню організації, якості та оперативності обслуговування всіх категорій читачів.

Як і раніше, формування бібліотечного фонду було на особливому контролі. Щорічні надходження нової літератури становили

60 000 – 90 000 примірників. Періодичних та інформаційних видань всесоюзних і республіканських інститутів інформації передплачували понад 500 найменувань. Фонд бібліотеки разом з абонемен-тами обласного територіального фонду (ОТФ) Донецької області наприкінці 70-х років перевищував 1 млн 100 тис. примірників.

Одночасно із загальним зростанням фондів збільшилася кількість літератури обмеженого попиту, що частково зумовлювалось перепрофілюванням Інституту і переданням окремих спеціальностей до інших ВНЗ. Починаючи з кінця 60-х років, аналізується використання навчальної та навчально-методичної літератури за профілем кафедр і факультетів, наприкінці 70-х років – періодичних видань та окремих розділів фонду абонементу наукової літератури. Результати аналізу обговорювали на методичній і бібліотечній радах, на засіданнях кафедр, приймали методичні рішення щодо формування фонду.

Активізується виховна, інформаційна та довідково-бібліографічна робота. Разом з кафедрами суспільних наук і громадськими організаціями Інституту проводили читачькі конференції, літературні вечори та вечори зустрічей, усні журнали. Традиційними стали читачька конференція «Підсумки літературного року», конференції першокурсників «Учись навчатися», зустрічі з харківськими постами і письменниками Б. Левіним, Л. Болеславським, Р. Полонським та ін. У студентських групах обговорювали художні твори, організовували бібліографічні огляди літератури.

У ці роки було розроблено систему колективної, групової та індивідуальної інформації, що забезпечувала інформаційні запити читачів різних категорій, готували виставки нових надходжень літератури, видавали «Бюлетень нової літератури» і «Показчик періодичних видань, що надходять у фонд бібліотеки», розсилали «Термінову інформацію» про надходження нової навчальної літератури, проводили дні інформації і відкриті тематичні перегляди літератури, практикували інформування з тем науково-дослідних робіт і проблем вищої школи в режимі вибіркового розповсюдження інформації (ВРІ) і диференційованого обслуговування керівників (ДОК). Тоді ж у структурі бібліотеки створено сектор, а пізніше відділ науково-технічної інформації, що згодом став складовою науково-дослідного підрозділу.

Велику увагу приділяли роботі з бібліографічної орієнтації всіх категорій читачів. У 1966 р. з основ інформатики, бібліотекознавства та бібліографії було розпочато заняття зі студентами першого курсу денної і вечірньої форм навчання та аспірантами.

На допомогу студентам-заочникам складали посібники з бібліографії, для студентів-дипломників читали оглядові лекції з галузевої бібліографії, пізніше організовували дні дипломника.

На допомогу викладачам і науковцям було складено «Путівник по бібліографії – дні кафедр» як форму підвищення інформаційної орієнтації викладачів і наукових співробітників. Згодом дні кафедр перетворилися на комплексні заходи, що підвищило активність співробітництва бібліотеки та кафедр під час розв'язання загальних завдань навчального процесу. Досвід проведення днів кафедр висвітлювався у збірнику «Наукові і технічні бібліотеки» (1982, № 10, с. 31-33), у доповідях на конференціях і семінарах, що їх організовувало міське міжвишівське методичне об'єднання, вивчався і впроваджувався в практику роботи бібліотек вищих навчальних закладів міста.

Вдосконалюється довідково-бібліографічна робота. Ведеться систематична картотека журнальних статей, у т. ч. «Праці вчених інституту», «Вища освіта», на допомогу студентам складають різноманітні тематичні списки літератури. Організовано ретроспективні пошуки літератури з тем науково-дослідної роботи, складаються науково-допоміжні покажчики літератури та покажчики праць учених Інституту. Багато уваги приділяють розробленню, організації й удосконаленню каталогів, переведення систематичного каталогу на УДК, а згодом розділів соціально-політичного циклу – на ББК. Систематично редагували генеральні каталоги та каталоги підсобних фондів.

У 70-х роках активізується і в наступні роки вдосконалюється організаційно-методична робота, впроваджуються окремі напрями наукової організації праці, а саме: оновлюються форми планування, обліку та звітності; уточнюються норми основних процесів роботи; опрацьовується адміністративно-організаційна і технологічна документація; аналізуються окремі напрями діяльності бібліотеки; розробляється й починає працювати система підвищення кваліфікації бібліотечних працівників.

Починаючи з 1969 р., бібліотека систематично організовує науково-практичні семінари та конференції (усього відбулося 18), на які запрошували представників вишівських бібліотек міста. Тематика конференцій завжди вирізнялася актуальністю, а доповіді містили критичний аналіз та пропозиції щодо подальшого вдосконалення роботи бібліотеки. Інформацію про деякі конференції вміщували в збірнику «Наукові і технічні бібліотеки» (1981, № 12, с. 31-32; 1982, № 3, с. 35-31).

Бібліотека брала активну участь у роботі міського міжвишівського методичного об'єднання. Протягом тривалого часу її директор Г. М. Іванова була членом бюро цього об'єднання, а також членом Республіканської науково-методичної комісії при Мінвузі України. Пізніше ці функції виконувала новий директор Л. С. Цимбал. Заступник директора В. І. Сосіпатрова брала активну участь у роботі секцій бюро. Співробітники бібліотеки постійно виступали з доповідями і повідомленнями на міжвишівських конференціях і семінарах.

З урахуванням прийнятих критеріїв та змісту роботи з бібліотечного, довідково-бібліографічного та інформаційного забезпечення навчально-виховного процесу і наукових досліджень у 1976 р. бібліотеку було віднесено до 2-ої категорії за оплатою праці, збільшено штат на 28 одиниць, уведено посади завідувачів секторів і головних фахівців, що сприяло зміцненню організаційної структури установи.

Важливою подією було надання бібліотеці додаткових приміщень для дирекції, відділів комплектування, наукової і технічної обробки, довідково-бібліографічного, передислокації літератури, яка не користувалася активним попитом. Це дало змогу поліпшити умови роботи співробітників, удосконалити організацію фонду та поліпшити його збереження.

У 80-ті роки книгозбірня працювала за всіма сформованими напрямками. У 1984 р. її очолила Л. С. Цимбал – керівник-практик з багаторічним досвідом роботи у вишівських бібліотеках, кваліфікований фахівець із загостреним почуттям відповідальності.

У 1985 р. було проведено роботу з реорганізації та поділу основного фонду на навчальний і науковий, а також їх передислокації в межах закріплених приміщень. Це значно поліпшило обслуговування всіх категорій читачів науковою літературою, а старшокурсників – навчальною літературою. Велику увагу приділяли збереженню фонду, удосконаленню роботи з читацькою заборгованістю. Бібліотека першою серед вишівських книгозбірень запровадила в практику роботи важливий захід – стягнення 10-кратної вартості неповернених читачами книжок через суд, оскільки основним контингентом боржників були студенти заочної форми навчання.

Тривала робота з формування фонду: аналізували використання літератури, проводили «місячники пропаганди» окремих розділів фонду. Велику увагу приділяли удосконаленню бібліо-

течного, довідково-бібліографічного та інформаційного обслуговування всіх категорій читачів. Широко практикується групове обслуговування студентів за графіками, на кафедрах і в наукових лабораторіях організовують колективні абонементи, проводять дні кафедр, дні аспіранта, дні дипломника, активізується організаційно-методична робота, удосконалюється регламентуюча документація.

Кінець 80-х років характеризується найвищими кількісними показниками в роботі бібліотеки: фонд перевищив 1 млн 200 тис. прим., кількість читачів, які обслуговували всі структурні підрозділи, – понад 30 000, кількість книговидач – 860 000 примірників.

У 70–80-х роках гостро постала проблема кадрів у зв'язку з низькою оплатою праці. Тому половина співробітників не мала фахової освіти та досвіду бібліотечної роботи. Щоб підвищити їхню кваліфікацію, крім загальнобібліотечних занять і занять у відділах, організували «Школу молодого бібліотекаря» і семінар «Учися керувати», функціонувала «Кільцева пошта», запровадили творчі звіти завідувачів відділів і головних фахівців, організовували наставництво, професійні конкурси «На кращу книжково-ілюстративну виставку», «Краща ділянка фонду», «Кращий за професією».

Із 1986 р., задовго до встановлення Всеукраїнського дня бібліотек, першою серед вишівських книгозбірень міста, бібліотека почала щорічно проводити День бібліотекаря. Як професійне свято воно передбачало підвищення іміджу професії бібліотекаря. Офіційна частина свята – це промова директора бібліотеки, вшановування вeterанів, запрошених на свято, поздоровлення молодих фахівців, вітання ювілярів, які працювали 5, 10, 15, 20 і більше років. Його розважальна частина (що ніколи не повторювалася) – гумористичний показ злободенних проблем життя колективу.

У 90-х роках через економічну кризу та зміну соціально-економічного ладу різко погіршилося матеріально-технічне забезпечення бібліотеки. Припинення бюджетного фінансування і значне подорожчання книжкової продукції негативно позначилося передусім на поповненні фонду. Надходження літератури зменшилося у 7 разів, скоротилися обсяги періодичних видань, не надходили російські видання. Внаслідок цього за останні 10 років бібліотечний фонд зменшився більш як на 100 000 прим., і на сьогодні він становить 1 млн 4 тис. прим. Це пояснюється й тим, що одночасно зі скороченням нових надходжень значна частина фонду, і насамперед суспільно-політичної та економічної тематики, втратила

свою актуальність і списується як застаріла за змістом. У цій ситуації виникла потреба в пошуку нетрадиційних способів поповнення фонду.

Через брак централізованої системи книгозабезпечення бібліотек фонд поповнюється літературою, придбаною на книжковому ринку за кошти Академії, а також літературою за рознарядкою Міністерства освіти і науки України, решта надходить як дарунок, за рахунок маркетингової діяльності.

У 1998 р., у зв'язку з відзначенням Всеукраїнського дня бібліотек, книгозбірня вперше звернулася до студентів і професорсько-викладацького складу Академії з проханням зробити благодійний внесок для поповнення фонду і, як наслідок, одержала 189 прим. різних видів видань (у 1999 р. їй було подаровано 463 прим.).

Різке скорочення фінансування бібліотечних установ державою спонукало раціонально поєднувати традиційні і маркетингові підходи до обслуговування читачів та освоєння якісно нових форм у діяльності бібліотеки. У практику роботи впроваджуються окремі елементи економічних методів господарювання, зокрема продаж літератури з обмінно-резервного фонду, видача «на нічний абонемент» літератури підвищеного попиту, штрафні санкції за порушення терміну користування літературою, ксерокопіювання. Хоча основні послуги користування літературою залишилися безкоштовними, надання додаткових послуг розширило можливості використання фонду і сприяло його збереженню та дисциплінувало читачів. Дотепер кошти від додаткових послуг використовуються для придбання літератури; це єдине джерело забезпечення канцтоварами й бібліотечною технікою. Проте вжиті заходи не знімають проблему бюджетного фінансування і централізованого книгозабезпечення.

У 1990 р. до структури бібліотеки увійшли абонемент і читальна зала Стахановського гірничого факультету. 1995 р. відкрито нову читальну залу, створено комфортні умови роботи для читачів.

У наступні роки структура та кількісні показники обслуговування читачів були стабільними: функціонувало 9 абонементів і 5 читальних залів (у 1999 р. забезпечено обслуговування понад 27 000 читачів, видано близько 700 000 прим. різних видів видань).

У 90-х роках відбулася певна переорієнтація культурно-просвітницької і довідково-бібліографічної роботи: більше пропагують видання з історії України, української літератури та мистецтва. Тематику заходів з цього напрямку узгоджують з навчальним процесом кафедр суспільних наук. Великим попитом користу-

ються інформаційні огляди літератури. Активно використовуються фонд довідково-бібліографічного відділу, література з політології, соціології, держави і права, українознавства, педагогіки, психології та освіти. Ведеться пошук шляхів удосконалення всіх напрямів діяльності бібліотеки. Так, у 1998 р. у структурі бібліотеки створено сектор маркетингу та інновацій (завідувач І. М. Пяткова), на який покладено функції впровадження нових технологій на основі автоматизації бібліотечних процесів, пошук найоптимальніших варіантів розвитку установи та одержання позабюджетних джерел фінансування. Для поліпшення комплектування фондів бібліотеки та культурно-просвітницької роботи посилено зв'язок із викладачами кафедр, із громадськими організаціями Академії. Деякі проблеми вдалося розв'язати завдяки введенню додаткових платних послуг та користуванню комп'ютерною технікою. Для поліпшення обслуговування студентів дефіцитною літературою та схоронності фонду придбано ксерокопіювальний апарат. Платні послуги уможливили застосування рекламних методів, зокрема видання рекламних буклетів для першокурсників.

У 1998 р. бібліотека одержала грант від фонду «Відродження» і придбала чотири комп'ютери, два принтери, програмне забезпечення і з 1999 р. почала працювати над створенням електронного каталога. За програмою Liber Media (версія 4.1) сюди вносять усі нові надходження, у тому числі періодичні видання. Із 2000 р. в електронний каталог вводять ретроспективну частину фонду на базі картотеки книгозабезпечення навчальною літературою. Каталог, що містить понад 13 000 записів, поповнився бібліографічними базами даних видань «Проблеми освіти» та «Друковані видання вчених УІПА». Електронний каталог – це основа автоматизації обслуговування читачів. Проблему автоматизації бібліотеки відображено в «Концепції автоматизації бібліотеки», що передбачає поетапну автоматизацію технологічних процесів книгозбірні з уведенням в електронну базу даних окремих частин фонду та придбання технічного й програмного забезпечення.

Невід'ємною складовою бібліотеки є її колектив. Він складався непросто: були випадкові люди, однак більшість працівників на довгі роки залишилася в пам'яті своїх колег. Сьогодні в колективі також різні фахівці, але всі вони – професіонали.

Порівняно з минулими роками (наприклад у 1988 р. працювало 82 особи) кількісний склад зменшився майже удвічі. На кінець 2000 р. разом із працівниками іногородніх абонементів налічувалося 44 особи.

Біля джерел формування бібліотечних фондів стояла Н. Д. Шагаєва – перший бібліотекар, перший завідувач відділу комплектування. Тривалий час у відділі працювала Я. В. Володько (з 1986 р. до 1997 р.), ним керувала В. В. Фаст, а з 1997 р. – Т. В. Абакумова, облік літератури здійснює Г. І. Меліхова. Питаннями організації фонду, обліку та контролю за його рухом і схоронністю займається відділ книгозберігання, яким керували В. Я. Кононенко, Т. В. Абакумова, Т. Я. Свинар (з 1997 р.).

Обслуговування читачів стало покликанням бібліотекарів Л. М. Марченко і Л. В. Міщенко. Нині продовжують працювати ветерани Т. В. Бесяк, К. Г. Воїнова, В. Г. Горбачова, Н. Г. Єрмовська, С. Л. Левітіна, Г. В. Максимова, Г. П. Педик, Т. А. Пенчева, Л. Є. Рубцова, Н. О. Рудас, Т. І. Сукачова, Н. М. Рижкова. Надійшло й нове поповнення: Л. М. Касьянова, Н. М. Мамонтова, О. С. Панаріна, Н. А. Соболева, Г. В. Тіщенко. Протягом 18 років відділ обслуговування навчальною літературою очолювала С. Л. Левітіна, потім К. Г. Воїнова, Л. М. Марченко, а з 1990 р. ним керує Н. О. Рудас.

Уважно і доброзичливо ставилися до читачів співробітники довідково-бібліографічного відділу. Серед ветеранів – Г. Д. Данилова, В. О. Потапова, продовжують працювати К. М. Дудченко, О. І. Єрьоміна та Н. Л. Панасенко. Керівниками були В. І. Сосіпатрова (1966–1972), Г. Д. Данилова (1976–1992), а з 1993 р. – О. І. Єрьоміна.

Створенню довідкового апарату бібліотеки та його удосконалюванню присвятили свою трудову діяльність В. О. Плютова, Л. А. Волчек, О. М. Подковиріна. Відділ очолювали Р. К. Робоча, Л. А. Волчек, О. М. Подковиріна (з 1994 р.).

За успіхи, досягнуті в пропаганді книги і бібліотечно-бібліографічному забезпеченні навчально-виховного процесу та наукових досліджень, бібліотеку нагороджено дипломами і грамотами Міністерства вищої і середньої фахової освіти СРСР, УРСР, у тому числі за підсумками Всесоюзного огляду-конкурсу бібліотек до 60-річчя утворення СРСР, у період проведення Міжнародного року книги, а її директора Г. М. Іванову – грамотами та значком Міністерства вищої і середньої фахової освіти СРСР «За відмінні успіхи в роботі». Імена директора бібліотеки Г. М. Іванова і Л. С. Цимбал занесено до Книги пошани Академії.

У зв'язку з відзначенням Всукраїнського дня бібліотек Міністерство освіти і науки України нагородило директора бібліотеки Л. С. Цимбал значком «Відмінник освіти України», бібліотекаря

С. Л. Левітіну – Почесною грамотою, завідувачам секторів Т. В. Беляк і Н. М. Рижковій винесено подяку. В обласному конкурсі «Вища школа Харківщини – кращі імена» в номінації «Кращий директор вузівської бібліотеки» двічі (2000 і 2001 рр.) було відзначено директора бібліотеки Л. С. Цимбал.

Діяльність бібліотеки високо оцінена викладачами і ректором Академії, професором, доктором технічних наук С. Ф. Артюхом, який понад 30 років є активним читачем і шанувальником книгозбірні, учасником багатьох її заходів. З бібліотекою активно співпрацювали професори А. В. Акінін, В. Д. Безуглий, М. К. Кравцов, В. І. Лобунець, І. П. Лепейко, І. Ф. Малицький, І. Г. Шелепов, доценти В. А. Кремер, А. Р. Лагутцев, В. І. Лазаренко, А. М. Преріс.

Сорок років у житті бібліотеки – це лише початок шляху. Сьогодні в неї багато проблем. Та, незважаючи на труднощі, хочеться сподіватися, що бібліотека й надалі залишиться лабораторією ВНЗ, джерелом інформації, центром просвіти і культури.

*Іван Турко,
Лідія Макагон*

**Головна лабораторія ВНЗ
(шляхи становлення і розвитку бібліотеки
Харківського державного педагогічного університету
ім. Г. С. Сковороди)**

Харків традиційно називають студентською столицею України. Це закономірно, адже близько 200 000 студентів щоденно заповнюють вишівські аудиторії та лабораторії, читальні зали навчальних і наукових бібліотек.

Харків, один із найбільших наукових і культурних центрів України, має потужну мережу бібліотек, серед яких такі гіганти з численними фондами, як Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, Центральна наукова бібліотека Харківського національного університету ім. В. Каразіна, Харківська медична бібліотека, унікальні спеціалізовані вишівські бібліотеки Харківського національного політехнічного університету, Національної юридичної академії ім. Ярослава Мудрого, Харківського державного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди та багато ін.

Історія бібліотеки Харківського державного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди (ХДПУ ім. Г. С. Сковороди) невід-

дільна від історії розвитку бібліотек Харківського національного університету ім. В. Каразіна (ХНУ ім. В. Каразіна). Як відомо, історія ХДПУ ім. Г. С. Сковороди бере свій початок від педагогічного інституту, який було започатковано в структурі Харківського університету. Це підтверджує документ, поданий засновником Харківського університету В. Каразіним на підпис імператорові Олександру I в 1803 році. У ньому питання заснування бібліотек стоїть на першому місці, а далі йдеться про відкриття педагогічного інституту. У цій справі, що зберігається у фондах ЦДІА Росії (м. Санкт-Петербург), читаємо: «При університеті повинні бути: навчальні посібники; учительський або педагогічний інститут» [7]. Отже, бібліотека відкриває перелік найважливіших закладів нового ВНЗ. Історія бібліотеки Харківського державного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди веде своє літочислення з 1811 р., коли було засновано педагогічний інститут. Першим почав створювати книжковий фонд ординарний професор Х. Ф. Роммель, німець з походження, який привіз із собою добірну бібліотеку. У своїх спогадах він писав: «Я прибув до Харкова 17 січня 1811 р., пізно ввечері. Відбірна бібліотека прибула швидко слідом за мною. Щоб готувати вчителів гімназій при університеті був заснований педагогічний інститут, управління яким надали мені відразу по прибутті...» [5]. Х. Ф. Роммель уклав для слухачів педагогічного інституту методичний посібник «План и правила обучения преподаванию в Харьковском педагогическом институте» (Харків, 1811) та курс лекцій «Дидактика и методика». За свій рахунок видав промови і філософські твори Цицерона, Саллюстія і Клавдія Нерона, які поповнили книжковий фонд бібліотеки.

З часу заснування педагогічний інститут зазнав чимало реорганізацій, із 1860 р. був семінарією, а з 1866 р. вчителів і викладачів готували на Вищих педагогічних курсах, де навчалися особи тільки чоловічої статі. У такому статусі педагогічний інститут продовжував функціонувати до Великої Жовтневої соціалістичної революції [7]. Відповідно бібліотека також змінювала свій статус: як бібліотека педагогічної семінарії і бібліотека Вищих педагогічних курсів.

Після встановлення радянської влади в Україні головним завданням у галузі освіти стала перепідготовка старих учительських кадрів і підготовка нових, здатних будувати нову школу. На базі дореволюційних вищих і середніх навчальних закладів у багатьох містах України було створено короткочасні курси з

перепідготовки учительських кадрів. Згідно з декретом уряду України від 2 березня 1919 р. Харківські Вищі педагогічні курси та Інститут шляхетних дівчат було об'єднано в один вищий навчальний заклад – Трирічні педагогічні курси [4], які продовжили історію Харківського педагогічного інституту, а отже, й історію його бібліотеки.

Розквіт педагогічного інституту припадає на першу половину 30-х років ХХ століття. У 1935 р. при ньому було створено дворічний учительський інститут та вечірнє і заочне відділення.

До 1940 р. книжковий фонд бібліотеки налічував близько 280 000 прим. книжок. Ними користувалися 3000 студентів і викладачів. Завідував бібліотекою А. Ф. Шостенко (до 1937 р.), а пізніше – Д. Н. Давидович.

Подальшому розвитку інституту та бібліотеки перешкодив напад фашистської Німеччини. За роки Великої Вітчизняної війни будівлі інституту були геть зруйновані, книжковий фонд розграбований. Тому після звільнення міста, восени 1943 р., уряд республіки передав педагогічному інституту навчальний корпус на вул. Артема, 29. Саме з цього часу почала відроджуватися й інститутська бібліотека. Завідувачкою було призначено В. М. Ледковську, яка працювала в бібліотеці 17 років. «Книжкового фонду, як і всього устаткування, не існувало, – згадує В. М. Ледковська. – На підлозі лежало близько 500 книжок, принесених викладачами і співробітниками інституту, що мало відповідали профілю вузу. Перші надходження були закуплені в букіністичному магазині – чудові видання, цінна й рідкісна література, праці видатних учених, але підручників серед них не було».

У грудні 1943 р. бібліотека отримала перші пожертвування від громадян м. Харкова: близько 2000 книжок, з яких 750 прим. – від сім'ї колишнього викладача інституту Дондика. В основному це була література філологічного профілю (підручники, методичні посібники як українською, так і російською мовами). У травні 1944 р. надійшли підручники й навчальні посібники із Саратовського університету (близько 8000 прим.), з Челябінського педінституту, згодом – з Казанського, Куйбишевського та Свердловського педагогічних інститутів. Регулярно почали надходити замовлені підручники з Московського бібліотечного колектора, закуповували літературу в книжкових магазинах Харкова та інших міст.

У 1944 р. фонд бібліотеки інституту налічував 11 032 прим. книжок, з них здебільшого навчальна література [3]. Це дало змогу в червні цього року відкрити першу залу в навчальному корпусі.

«У перший навчальний рік із тяжкого становища виходили так: у читальній залі видавали підручники на дві години, а на абонементі під час сесії – на одну добу. Вишиковувалися великі черги, оскільки колектив бібліотеки був невеликий: 8 співробітників – у 1948 р. Завідувачка бібліотеки – вона ж комплектатор, два працівники – у читальній залі, один – працював у кабінетах, два – на абонементі, один бібліограф, один – реєстратор літератури. Усі працівники з вищою освітою, окрім реєстратора» (Зі спогадів В. М. Ледковської).

1949 р. Міністерство освіти СРСР виділило інституту 50 000 крб., і книжковий фонд бібліотеки ще поповнився літературою з Московського бібліотечного колєктора. На початок 50-х років фонд перевищував 100 000 прим., за наступні 10 років подвоївся. Це дало змогу відкрити філію бібліотеки з абонементом і читальною залюю в гуртожитку інституту.

Значну і дуже важливу частину бібліографічного фонду становили комплекти періодичних видань, які в 50–60-х роках повністю задовольняли запити навчальних підрозділів інституту. Так, у 1955 р. бібліотека передплачувала для своїх фондів і для кафедр 173 найменування журналів та близько 30 найменувань газет, у тому числі й зарубіжних. У наступні роки періодичні видання передплачували в такій самій кількості, інколи – менше (у 1964 р. – 140 найменувань журналів), іноді більше (у 1969 р. – 223 назви журналів і 19 газет).

У 1966/1967 навчальному році бібліотека вже налічувала 1449 комплектів журналів [6], сьогодні в журнальному фонді бібліотеки – 18 492 комплекти. Фонди бібліотеки поповнювалися також працями, підготовленими вченими інституту. Ці видання користувалися підвищеним попитом у читачів. На структуру книжкового фонду впливали потреби навчального складу. Інколи кількісні і якісні показники фонду різко змінювалися залежно від реорганізації закладу. Так, у зв'язку з ліквідацією Харківського учительського інституту (1952/1953 навчальний рік) і переданням літератури, що йому належала, у кількості 29 384 прим. було відкрито філію бібліотеки в студентському гуртожитку. А з переведенням у 1956/1957 навчальному році історичного і природничо-географічного факультетів до Харківського державного університету (Постанова Ради Міністрів УРСР від 20 червня 1956 р., наказ № 568/297 Міністерства освіти УРСР від 4 липня 1956 р.) книжковий фонд бібліотеки скоротився на 37 044 прим. (акт № 42/1956 року, м/о 228/1956 р.), що становило чверть усіх книжок [8].

Близько 42 000 примірників книжок передано також бібліотеці Київського державного педагогічного інституту ім. О. М. Горького, куди було переведено факультет педагогіки і методики початкового навчання та дошкільний факультет.

Ці процеси відбувалися у зв'язку з реорганізацією Харківського державного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди у Харківський педагогічний інститут фізичного виховання ім. Г. С. Сковороди (рішення Ради Міністрів УРСР № 706 від 6 червня 1958 р., наказ № 85 Міністерства освіти УРСР від 15 липня 1958 р.). Внаслідок цього книжковий фонд бібліотеки скоротився на 79 000 прим., залишилося близько 120 000 книжок, переважно суспільно-політичного, фізико-математичного і філологічного профілів.

Пізніше Постановою ЦК КП УРСР від 26 червня 1962 р., розпорядженням № 1264-Р Ради Міністрів УРСР від 4 серпня 1962 р. та згідно з наказом Міністерства освіти УРСР від 4 серпня 1962 р. Харківський державний педагогічний інститут фізичного виховання ім. Г. С. Сковороди знову було реорганізовано в Харківський державний педагогічний інститут ім. Г. С. Сковороди.

Після відкриття факультетів, які були до реорганізації, перед головною лабораторією вищого навчального закладу знову поставало питання формування книжкового фонду за профілем ВНЗ. Ні Харківський державний університет, ні Київський державний педагогічний інститут ім. О. М. Горького не повернули бібліотеці Харківського державного педагогічного інституту навчальної і наукової літератури, яка раніше належала їй. Тому перед її завідувачами К. Ф. Столяровим та І. Ф. Турко, випускниками Харківського бібліотечного інституту, постали нелегкі завдання.

Основним напрямом у роботі бібліотеки було поповнення її книжкового фонду навчальною і науковою літературою, проведення масової та довідково-бібліографічної роботи. Бібліотека стає важливим центром виховання майбутніх учителів, цьому сприяють різноманітні форми і методи бібліотечної роботи – читацькі конференції, зустрічі з письменниками, тематичні вечори, усні огляди літератури, книжкові виставки тощо. Книгозбірня посідає важливе місце в структурі інституту, її співробітники надають велику допомогу студентам і викладачам, здійснюючи бібліографічне забезпечення інституту. Часто її називають головною лабораторією ВНЗ, адже звідси починається шлях майбутнього вчителя до країни знань.

Поступово зростає книжковий фонд бібліотеки, збільшується її штат, що дає змогу відкрити філії бібліотеки та читальні зали не тільки в основних навчальних корпусах, а й у студентських гуртожитках, на інститутських базах для проведення польової практики і спортивно-оздоровчої роботи студентів.

Комплектування бібліотеки стає плановим, для придбання літератури виділяється дедалі більше коштів. На кінець 70-х років бібліотека перетворюється на одну з найбільших книгозбірень серед педагогічних ВНЗ України, їй надають 3-тю категорію за оплатою праці і штатним розписом. В її структурі з'являються відділ комплектування і наукового опрацювання літератури; відділ обслуговування; довідково-бібліографічний відділ і відділ книгозберігання.

У середині 70–80-х років бібліотека не раз була переможницею в соціалістичному змаганні, її працівники нагороджені почесними грамотами та грошовими преміями, їхні імена занесені на загальноінститутську Дошку пошани та до Книги пошани інституту. Цей період характеризується високим рівнем планового комплектування. Багато зусиль та енергії улюбленій справі віддавали В. О. Павлова, а пізніше – Р. М. Щербакова, яка очолювала відділ комплектування і наукового опрацювання літератури в різні роки. Сьогодні відділом керує Г. П. Будакова.

Зауважимо, що повоєнна історія формування книжкового фонду бібліотеки – дуже складний процес. Його кількісні та якісні показники залежали не лише від матеріальних можливостей придбання літератури, а й від політичної кон'юнктури тодішнього часу. У роки культу особи Сталіна, Хрущовської «відлиги», Брежнєвського застою, коли життя суспільства було надто ідеологізоване, книгосховище, книжкові полиці читальних залів і навчальних кабінетів нерідко поповнювалися літературою, в якій суб'єктивно, на шкоду істині, тлумачилися процеси розвитку природи і суспільства. Зі зміною лідерів у країні доводилося десятки тисяч примірників книжок відправляти на звалище.

З другої половини 80-х років, особливо після того, як Україна здобула незалежність, книжковий фонд бібліотеки поліпшується якісно і кількісно.

Упродовж останнього 10-річчя бібліотека поповнювалася новими виданнями, що об'єктивно відображають історичне минуле українського народу, його культуру й духовне відродження. Збільшилася кількість книжок рідною мовою. У зв'язку з уведен-

ням нових спеціальностей, особливо на факультеті іноземної філології, систематично надходила література іноземними мовами. Більшість книжок – із посольства Японії, Китаю, Італії, Франції – надходили як взаємодопомога, у зв'язку з відкриттям відділень, що готують спеціалістів із мов цих країн.

Бібліотека має фонд рідкісних книжок (400 прим.). Це – твори класиків української і російської літератури, література з психології, географії, історії.

У 1994 р. бібліотека одержала статус бібліотеки педагогічного університету у зв'язку зі зміною статусу педагогічного інституту (Постанова Кабінету Міністрів України № 244 від 20.04.1994 р.).

Нині книгозбірня університету – одна з найбільших бібліотек педагогічних вищих навчальних закладів України з книжковим фондом 709 828 примірників. Щороку її відвідують понад 25 000 осіб. Це – студенти, викладачі, аспіранти та співробітники університету, учителі міста й області, представники інших ВНЗ, яким видається понад 750 000 прим. друкованої продукції.

Зростання кількості читачів бібліотеки залежить не тільки від потреб навчально-виховного процесу, а й від доступності використання літератури, через відкриття філії бібліотеки, читальної зали, пересувних бібліотек в усіх навчальних корпусах і студентських гуртожитках. Досвід показав, що нехтування цим принципом призводить до негативних наслідків. Так, переведення у 1958 р. бібліотеки з центрального корпусу призвело до скорочення кількості читачів майже на третину [2].

Аналогічна ситуація сталася і з переведенням філії бібліотеки з навчального корпусу 2 (пров. Фанінський) на вул. Чернишевського (1971–1972 рр.), куди перенесли філологічний факультет – українське і російське відділення, і читачів взагалі не обслуговували.

Керівництво університету і бібліотеки довгі роки плекало ідею спорудження спеціальної будівлі для бібліотеки, яке розпочалося наприкінці 80-х років (було закладено фундамент) і мало завершитись у 1993 році. Та через матеріальні труднощі побудувати її поки що не вдалося.

Проте колектив бібліотеки не втрачає оптимізму, відшуковуючи нові форми роботи та успішно використовуючи в щоденній практичній діяльності нові бібліотечні технології.

Література

1. Архів Харків. держ. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. Отчет о работе Харьковского государственного педагогического института им. Г. С. Сковороды за 1952/53 и 1956/57, с. 9.
2. Архів Харків. держ. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. Отчет о работе Харьковского государственного педагогического института им. Г. С. Сковороды за 1958/59 учебный год, с. 6.
3. ДАХО, ф. 4293, оп. 3, спр. 223, арк. 146.
4. Державний архів Харківської області, ф. 4293, оп. 2, спр. 12, арк. 17 зв. – 18.
5. Пять лет из истории Харьковского университета: Воспоминания профессора Роммеля. – Х., 1868. – С. 48-49. 53.
6. Розвиток народної освіти і педагогічної науки на Харківщині. – Х., 1992 – С. 7.
7. Російський Державний історичний архів, ф. II, т. 27, арк. 439.
8. Центральний Державний архів вищих органів влади управління України, ф. 166, оп. 1 од., зб. 36, арк. 283.

Розділ IV
Бібліотеки
загальноосвітніх навчальних закладів

Євген Ковальов

З історії бібліотеки
Рішельєвського ліцею в Одесі
(1817–1865)

Історики бібліотечної справи приділяли замало уваги вивченню досвіду діяльності бібліотеки Рішельєвського ліцею (1817–1865) [10; 11]. Напевно, це є прикрим наслідком взагалі дуже слабкої досліджуваності історії цього навчального закладу. Проте виявлення читацьких інтересів його викладачів і вихованців має допомогти з'ясувати їхні культурні запити та наукові інтереси.

Книжкові зібрання ліцею склалися з кількох частин. Так, 1817 р. разом із заснуванням навчального закладу було створено й основну бібліотеку, а у 1838 р. – студентську бібліотеку, яка містила переважно навчальну літературу. Тоді відкривається бібліотека періодичних видань, якою користувалися переважно викладачі. Крім того, у 1838–1854 рр. при ліцеї функціонував Інститут східних мов, що мав значне зібрання рукописних і друкованих книжок арабською, перською, турецькою мовами (твори художньої літератури, історичні, філологічні, юридичні, медичні, богословські, математичні тощо, трактати, словники), а також добірку видань з орієнталістики; з припиненням викладання східних мов у ліцеї бібліотека потрапила до книгозбірні Петербурзького університету.

Джерелами поповнення бібліотеки були грошові пожертвування. У 1818–1819 рр. для бібліотеки ліцею фундатор навчального закладу герцог Е. Рішельє пожертвував 15 тис. франків, а директор – абат Ш. Ніколь – власну платню за 1818 р. Крім того, у ті роки грошові пожертвування на придбання книжок для бібліотеки зробили особи, які віддали дітей до ліцею чи просто опікувалися освітою. Це генерал граф Карл Осипович Ламберт, полковник Чорноморського козацького війська Євдоким Іванович Порохна, підполковник барон Ф. Франк, Михайло Степанович Македон-

ський, Ганна Петрівна Полторацька, Єлизавета Петрівна Ольховська, Меланія Іванівна Кордовська, Іван Григорович Морозов, Федір Васильович Кисельов, Іван Іванович Гуржеев (колишній учитель Одеського благородного інституту), Карл Федорович Вейс, Ілля Єгорович Петкович, поручик Василь Андрійович Магденко, лейтенант Григорій Іванович Градовський, одеський купець Василь Єгорович Кошелєв, одеський негоціант Філіпп Лук'янович Лучич, брянський купець Іван Павлович Утінков. У 1820–1821 рр. бібліотека поповнюється завдяки новим пожертвуванням; колишній директор ліцею Ремі Жилле передав до бібліотеки 150 різних книжок іноземного видання, архимандрит московського Ставропигійського монастиря Герасим – книжку Я. Орлова «Памятник событий в церкви и отечестве» в 6 томах, пер Франції та член Паризької академії кардинал де Боссе (близький знайомий герцога Рішельє) – чотиритомну «Історію» Ф. Фенелона, а пані Скальковська пожертувала на бібліотеку 50 крб. [4]. Утім, протягом перших років функціонування ліцею бібліотека залишалася необлаштованою. Чиновник Д. Мизько, який ревізував ліцей у 1820 р., доповідав начальству, що бібліотекою не можна було користуватися, бо вона не мала окремого зручного приміщення, книжки лежали по скринях, у яких були привезені, нерозібраними, без каталога [9, арк. 142–144].

Тривалий час, коли бібліотекою завідував професор І. Гриневич, вона перебувала в незадовільному стані. Так, на засіданні Правління ліцею 6 листопада 1826 р. розглядалося зауваження управляючого ліцею графа І. Вітта про те, що бібліотека ліцею через безладдя весь час зачинена, і чиновники ліцею позбавлені можливості користуватися книжками. Управляючий запропонував Правлінню негайно усунути І. Гриневича від завідування бібліотекою і доручити її професорові П. Симоновичу, щоб він протягом двох місяців склав каталог книжок і забезпечив можливість викладачам користуватися бібліотекою принаймні двічі на тиждень. До 1828 р. фонди основної бібліотеки були упорядковані.

Попри значні пожертвування, книгозбірня явно не відповідала потребам навчального закладу. Так, у 1821 р. професор філософії І. Дудрович просив Правління ліцею передплатити для бібліотеки найпотрібніші навчальні посібники, оскільки, крім «Права естественного» А. Куніцина (СПб., 1818–1820, у 2 ч.) і «Народного права» Ваттеля (вип. I, 1802, фр. мовою), у ній ніяких навчальних посібників із цих та інших частин філософії не було [4, арк. 10–13]. Не вистачало підручників. У 1824 р. вихованці 5-го класу звернулися

до директора ліцею Й. Гейнлета з проханням придбати для них кілька примірників посібників із математики. Директор був змушений відібрати хрестоматії та граматики латинської, грецької, італійської, французької мов у тих вихованців, які вже перейшли до старших класів, опрацювати й передати їх вихованцям молодших класів.

Згодом основною бібліотекою завідували викладачі П. Брун, П. Беккер (1838–1849), І. З. Петровський (1849–1850). У 1850 р. було запроваджено посаду бібліотекаря, яку обійняв колишній студент ліцею Віталій Матвійович Шишковський. Хоча фонди бібліотеки упродовж усього часу функціонування ліцею постійно поповнювалися як завдяки пожертвуванням, так і купівлі, проте багатством вони не вирізнялися. У різних джерелах до перетворення ліцею на Новоросійський університет наводяться скарги викладачів на незадовільний стан бібліотеки. У 1853 р. ад'юнкт кафедри російської історії та статистики С. Сташевський (згодом видатний історик) писав у листі з Одеси до свого вчителя професора Московського університету П. Кудрявцева, що ліцейська бібліотека гірша за гімназійну, бо навіть наявна література зіпсована. Усі найкращі статті в журналах вирвані й украдені. Через чотири роки ад'юнкт кафедри чистої математики К. Карастельов серед причин, що заважали йому написати дисертацію на здобуття ступеня магістра, називав украй малу кількість математичної літератури в ліцейській бібліотеці. Це змусило його їздити для занять до Харківської університетської бібліотеки [8, арк. 26–26].

У 1855 р., коли викладачі обговорювали пропозиції щодо поліпшення навчальної частини ліцею, серед іншого було порушено й питання про стан бібліотеки. Професор О. Лохвицький звернув увагу колег на необхідність істотно поповнити основну бібліотеку і кабінет для читання, особливо іноземними періодичними виданнями й белетристикою. Виконуючий обов'язки ад'юнкта кафедри загальної історії та статистики О. Георгієвський також висловив побажання поповнити кабінет для читання іноземними журналами, а для бібліотеки придбати старі капітальні твори з різних галузей знань, щоб таким чином надати студентам можливість самостійно поглиблено вивчати науки [7, арк. 18].

Доступ студентів до бібліотечних книжок був регламентований «Правилами для студентов Ришельевского лицея» в редакціях 1840, 1853, 1858 рр. Лише за записками професорів книжки видавали студентам додому: їх кількість, як правило, не мала перевищувати п'яти назв і 10 томів за один раз, а згодом була обмежена

двома томами. З багатотомними та рідкісними виданнями дозволяли працювати тільки в приміщенні бібліотеки. На книжки, що користувалися особливим попитом у читачів, завели попередній запис. Студенти були зобов'язані повертати книжки в точно визначені строки й не мали права передавати їх стороннім особам. За порушення цих правил на винуватця очікувало покарання – тимчасова чи постійна заборона на користування бібліотекою.

21 лютого 1857 р. професор О. Лохвицький, якого дуже поважали студенти, подав виконувачеві обов'язів директора Й. Михнєвичу рапорт, де зазначав, що серед перешкод для розумового розвитку студентів ліцею чи не найважливіше полягає в складності користуватися кращими літературними творами та журналами. Студенти звернулися до О. Лохвицького з вимогою виділити в ліцеї для користування літературою кабінет [8, арк. 1]. Вони ухвалили також оголосити збирання пожертвувань грошми чи книжками на облаштування такого кабінету. Крім того, передали 100 крб, отриманих від улаштування благодійної виставки. Зібравши потрібну суму, студенти планували щорічно передплачувати кращі літературні твори і журнали. Нагляд за кабінетом зобов'язувалися здійснювати самостійно. Таке починання зустріло підтримку з боку попечителя Одеського навчального округу М. Пирогова, який дав згоду на заснування кабінету [8].

Було складено «Правила для кабинета для чтения студентов Ришельевского лицея». Текст цього досить цікавого документа ми наводимо без істотних скорочень мовою оригіналу в кінці статті.

За перший рік функціонування кабінету, судячи зі «Звіту про становище бібліотеки студентів Ришельевского лицея», загалом було внесено грошми 177 крб 13 коп.: з календарної суми, прибутку від виставки, пожертвувань від професора О. Лохвицького, інспектора казенних училищ П. Лялькова, наглядача ліцейського пансіону В. Леллавоса й від студентів; книжками і журналами внесено 405 прим. від багатьох ліцейських професорів і студентів: 104 прим. було куплено. У такий спосіб у бібліотеці було зібрано 509 прим. книжок і журналів. Вона також отримувала журнали: «Современник», «Отечественные записки», «Русский вестник», «Русская беседа», «Библиотека для чтения», «Экономический указатель». Третього листопада 1858 р. студенти-розпорядники В. Арістов, М. Доніч, М. Ромашов звернулися до директора ліцею П. Беккера з проханням перейменувати кабінет для читання в «Пироговську бібліотеку студентів» на честь надзвичайно шанованого ліцеїстами колишнього попечителя М. Пирогова. Однак, за

розпорядженням нового попечителя М. Ребіндера клопотання студентів не задовольнили.

Очевидно, досвід існування кабінету для читання студентів виявився вдалим, оскільки у жовтні 1858 р. Рада Київського університету св. Володимира зверталася до Ради ліцею із запитом стосовно правил «приватної студентської бібліотеки».

З утворенням у 1865 р. Новоросійського університету ліцейське книжкове зібрання було покладено в основу університетської бібліотеки.

Правила для кабинета для чтения студентов Ришельевского лицея

1. Кабинет учреждён единственно для студентов, никто кроме их не может пользоваться находящимися в нём книгами и журналами. Он считается собственностью студентов.

2. Кабинет состоит: 1) Из русских литературных (и некоторых специальных) журналов и газет. 2) Из собрания сочинений лучших русских литераторов. 3) Из собрания исторических сочинений, мемуаров, путешествий и т. п. русских и иностранных. 4) Из справочных книг. 5) Из некоторых иностранных журналов и газет.

3. Для первоначального устройства Кабинета имеются следующие средства: 1) 100 руб. серебром из сбора за 2-й спектакль; 2) 50 руб. из Календарной суммы; 3) добровольная подписка студентов; 4) пожертвования книгами и журналами. На будущее время, ежегодно при начале курса, будет открываться подписка, из всех случайных доходов, как-то: спектаклей, концертов и проч. Будет отчисляться на этот предмет. Все гг. студенты приглашаются к усиленному старанию к улучшению Кабинета. Имена, сделавших значительные пожертвования, записываются в особую книгу.

4. Цель Кабинета – доставить студентам возможность следить за движением литературы и наук. Кабинет находится в здании Лицея.

5. Для заведывания Кабинетом избираются ежегодно трое из студентов. Они ведут счёт книгам, заботятся о пополнении Кабинета, о сохранении его в целости, выписывают по назначению журналы, книги и проч. Словом на их руках лежит вся хозяйственная часть. Кроме того избирается ежегодно, из гг. профессоров, один попечитель Кабинета, без согласия которого ничего не предпринимают студенты-распорядители – особенно относительно выписки книг и журналов. Теперь принял обязанность попечителя профессор А. В. Лохвицкий, а избраны распорядителями гг. студенты: Стратонов, Коллович и Величковский.

6. Попечитель Кабинета изыскивает средства и способы к улучшению Кабинета, получает собранные деньги, составляет вместе с распорядителями список книг и журналов для выписки, ревизует Кабинет, и ежегодно, по окончании академического года, представляет Правлению Лицея подробный отчёт: 1) о наличии состояния кабинета; 2) о приходе и расходе денежных сумм; 3) об обращении книг и журналов между студентами.

7. Студенты-распорядители, для ближайшего надзора за Кабинетом, разделяют этот надзор между собой понедельно.

8. Кроме того, ежедневно один из студентов Лицея назначается дежурным в Кабинете. Его обязанность: выдавать под расписку книги и журналы и наблюдать за порядком в Кабинете.

9. Кабинет открыт ежедневно, не исключая ни праздничных дней, ни вакационного времени.

10. В обыкновенные дни Кабинет открывается с 1-го до 8-ми часов по полудни; в праздничные, вакационные и вообще свободные от лекций дни по окончании Литургии в Лицейской церкви.

11. Журналы и газеты остаются в Кабинете на столе до получения следующих номеров. Они могут быть выдаваемы на дом только с 8-ми часов вечера до 9 часов следующего утра.

12. По получении новых номеров, журналы и газеты выдаются на дом не более как на одну неделю, а по истечении года по тому же правилу, как и книги.

13. Книги выдаются на дом студентам на срок не более 2-х недель и не более 3-х книг за один раз; по истечении этого срока книги должны быть представлены и если на них не поступит требования от других, вновь даваемы на тот же срок.

14. В случае, когда несколько лиц желают получить одну и ту же книгу, даётся она сперва тому, кто первый обратится с требованием, а остальным — по очереди. Для этой цели в Кабинете будет находиться книга, в которой желающие записывают свои требования.

15. На вакационное время книги выдаются в неограниченном числе, соображая только количество требований от разных лиц.

16. Все недоразумения, в приложении означенных правил, разрешаются попечителем Кабинета.

17. Студент, не исполнивший правил относительно возвращения книг или порядка в Кабинете, устраняется попечителем от пользования.

18. За всякую утрату и порчу книг виновный обязан вознаградить Кабинет. Собственность Кабинета защищается Начальством Лицея, наравне с казённой.

19. Примечание: во время свободных от лекций утренних часов студенты могут читать в кабинете журналы и газеты по особому распоряжению попечителя Кабинета.

20. За освещением Кабинета наблюдают распорядители и дежурный. [9. арк. 6-7 зв.]

Література

1. Бестужев-Рюмин К. Степан Васильевич Ешевский: Библиографический очерк. — М., 1870. — С. XXXIX-XL.
2. Державний архів Одеської області, ф. 44, оп. 1, 1820 р., спр. 23 «Краткая история Ришельевского лицея с 1-го января 1818-го года по 1-е января 1820 года».
3. Державний архів Одеської області, ф. 44, оп. 1, 1821 р., спр. 9 «Относительно преподавания учебных предметов и о выведении употребления разных книг».
4. Державний архів Одеської області, ф. 44, оп. 1, 1821 р., спр. 43 «Краткое положение происшествий и перемен, последовавших в Одесском Ришельевском лицее в 1820-м и 1821 гг.».
5. Державний архів Одеської області, ф. 44, оп. 1, 1826 р., спр. 65 «Журнал заседаний Правления по учебной части».
6. Державний архів Одеської області, ф. 44, оп. 3, 1855 р., спр. 156 «По представлению инспектора лицея относительно изменений в преподавании наук в лицее».

7. Державний архів Одеської області, ф. 44, оп. 3, 1857 р., спр. 98 «О командировании преподавателей лицея за границу для усовершенствования».
8. Державний архів Одеської області, ф. 44, оп. 3, 1857 р., спр. 33 «Об учреждении в лицее кабинета для чтения исключительно для пользования студентов лицея».
9. Російський Державний історичний архів у С.-Петербурзі, ф. 1263, оп. 1, спр. 259 «Журнал Комитета министров».
10. Сорокалетие Ришельевского лицея. – Одесса, 1857. – С. 127-130.
11. Фельдман С. Библиотека Ришельевского лицея. 1817-1865 // Тези доп. на ХХХ звітній конф. ОДУ. – К., 1967. – С. 125-126.

Галина Доркену

**Державна політика
з питань розвитку шкільних бібліотек
за «Збірником наказів та інструкцій
Міністерства освіти УРСР»
(1947–1969)**

Вивчення маловідомих сторінок історії освітянських бібліотек України та їх нормативно-правової документації має важливе значення для подальшого розвитку й удосконалення діяльності цих книгозбірень на сучасному етапі.

Аналіз матеріалів, що висвітлюють правову базу освітянських бібліотек радянського періоду, вміщених у «Збірнику наказів та розпоряджень Міністерства освіти УРСР» за 1947–1960 рр. і «Збірнику наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР» за 1961–1969 рр., засвідчив тісний зв'язок історії освітянських бібліотек із розвитком освіти в Україні. У своєму історичному розвитку педагогічна галузь Радянської України пройшла кілька етапів. Переживши беззаконня періоду колективізації, голодомор 1932–1933 рр., репресії і переслідування інтелігенції, вона більше не змогла протистояти антинародній політиці влади і стала слухняним провідником її волі. В учителі влада вбачала безсловесного виконавця політики партії задля створення комуністичного порядку з його антигуманістичною сутністю. Кризу поглибили величезні збитки, яких зазнала українська школа в роки фашистської окупації: зруйновано шкільні приміщення, пограбовано бібліотеки, наукові центри, багато вчителів загинуло на фронтах другої світової війни. У 1941 р. більшість ВНЗ було евакуйовано. Так, у м. Кзил-Орді (Казахстан) діяв Український університет (на базі

Київського та Харківського), Одеські університет і педінститут працювали в м. Байрам-Алі (Туркменістан). З поверненням радянської влади у 1943/1944 навчальному році в багатьох містах України відновили роботу педагогічні й учительські інститути, педагогічні училища (зокрема в Києві, Полтаві, Ніжині, Черкасах, Запоріжжі, Херсоні, Донецьку, Миколаєві) [4, с. 275].

Першочерговим завданням повоснного періоду була відбудова зруйнованих шкіл і будівництво нових, забезпечення їх педагогічними кадрами й охоплення дітей навчальним процесом. Так, у 1947 р. в Україні працювало 27 242 школи, де навчалось понад 5 млн дітей. Основна увага освітян спрямовувалася на охоплення дітей обов'язковим навчанням та на перехід до обов'язкової семирічної освіти. І вже у 1950/1951 навчальному році кількість шкіл збільшилася до 31 055, а число учнів у них зросло на 641,9 тисяч [2, с. 293].

Сподівання народу на те, що після перемоги у війні буде послаблено жорстокий сталінський режим, не справдилася. З 1946 р. розпочався наступ на національну культуру, посилилася русифікація, під виглядом боротьби з буржуазною культурою переслідувалися всі вияви українського патріотизму. УРСР, що перебувала у складі Радянського Союзу, практично було усунуто від самостійної політики в галузі освіти, їй залишалося виконувати рішення з'їздів КПРС, постанови Пленумів ЦК, нормативні акти уряду.

Досліджуючи історію освітянських бібліотек на матеріалах «Збірника наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР», можна зробити висновок, що система освіти в нашій країні функціонувала відповідно до потреб розвитку продуктивних сил тодішнього соціалістичного суспільства. Неабияку роль у цьому відігравали освітянські бібліотеки, зокрема шкільні та вищих навчальних закладів.

За період 1947–1954 рр. Міністерство освіти УРСР прийняло 7 наказів стосовно поліпшення стану і розвитку шкільних бібліотек, підвищення фахового рівня бібліотечних працівників. Так, у наказі від 1947 р. «Про стан шкільних бібліотек і заходи до поліпшення їх роботи» [28] було приділено увагу поновленню мережі шкільних бібліотек УРСР на 1947–1950 рр., формуванню відповідних книжкових фондів та належному укомплектуванню штатів. Наголошувалося на встановленні контролю за тим, щоб 70 % видрукованої художньої літератури, зарезервованої згідно з рішенням ЦК КП(б)У для бібліотек, надходило за призначенням. Працівники бібліотек мали забезпечувати упорядкування й зберігання

фондів шкільних книгозбірень, пересобліковувати книжкові фонди, попередньо затвердивши у районних відділах народної освіти акти переобліку.

Тоді ж було затверджено «Положення про інспекторів шкіл УРСР» [5], згідно з яким персвіряючі зобов'язувалися контролювати правильність використання та порядок зберігання шкільного приладдя, стан учительської й учнівської бібліотек, відповідність шкільних приміщень педагогічним, санітарно-гігієнічним вимогам, а окрім того, використання заочниками навчальної літератури [14]. До слова, інспектори мали не тільки перевіряти бібліотеки, а й забезпечувати їх придатними приміщеннями, устаткуванням та впорядковувати книжкові фонди, організовувати роботу з підвищення кваліфікації їх працівників.

Наказ Міністерства освіти УРСР «Про роботу шкільних бібліотек» від 1949 р., виданий Комітетом у справах культосвітніх установ при Раді Міністрів УРСР та Управлінням у справах вищої школи, наголошував на питаннях підготовки шкільних бібліотекарів при технікумах культосвітніх кадрів у м. Києві, Харкові, Одесі, Львові; на посиленні державного контролю за роботою шкільних бібліотек силами інспекторів шкіл і створенні належних умов для співпраці шкільних бібліотек з обласними бібліотечними колекторами для комплектування їх творами класиків марксизму-ленінізму, художньою та науково-популярною літературою. На посаду бібліотекарів шкільних бібліотек не дозволялося призначати осіб, які не мали середньої освіти [26].

У «Положенні про шкільні бібліотеки початкової, семирічної і середньої школи Української РСР» [10] зазначалося, що працювати бібліотекарем у семирічній, середній школах могла особа зі спеціальною бібліотечною або педагогічною освітою. Бібліотекар підпорядковувався особисто директорові школи і був членом педагогічного колективу. Він же і комплектував шкільну бібліотеку відповідно до бюджету школи. За роботу шкільної бібліотеки відповідав директор освітнього закладу. У «Положенні про шкільні бібліотеки...» від 1953 р. детально регламентувалася її діяльність та визначалися обов'язки і права бібліотекаря [9].

Починаючи із середини 50-х років XX ст. Міністерство освіти УРСР пильно опікувалося обліком книжкових фондів шкільних бібліотек та проведенням звітності всіх технічних і спеціальних бібліотек у навчальних закладах, а також інвентаризацією бібліотечних фондів. Було сформульовано особливості ведення обліку всіх документів бібліотечних фондів, пропонувалося перегорити

закуплені школами підручники на бібліотечний фонд для видачі учням у тимчасове користування [25].

Про вимогу здійснювати інвентаризацію та каталогізацію книжкових фондів бібліотек вищих навчальних закладів, перевірку бібліотечного фонду щоп'ять років, списання застарілої за змістом літератури і здачу її в «Укртиль» легкої промисловості УРСР йшлося в наказах Міністерства освіти УРСР, починаючи з 1948 р. Уряд не лише прагнув охопити навчальним процесом (бодай формально) всіх дітей шкільного віку, а й піклувався про забезпечення шкіл учителями та поліпшення їхньої навчально-матеріальної бази.

Наприкінці 50-х років шкільне будівництво вступило в новий етап: створювалися нові шкільні бібліотеки, щойно утворені семирічні школи забезпечувалися навчальним обладнанням, книжковими фондами для шкільних бібліотек та систематично поповнювалися новою літературою з бюджетних коштів. Питанню комплектування бібліотек навчальних закладів методичною літературою, підручниками, словниками, науково-пізнавальною літературою, а також новою художньою літературою присвячено не менше третини наказів Міністерства освіти УРСР за 1947–1969 роки. Приділялася увага й забезпеченню літературою шкільних бібліотек, розміщених у селах і райцентрах республіки [23].

Для обслуговування вчителів-заочників (які працювали в сільській місцевості), були задіяні так звані бібліотеки-пересувки, укомплектовані літературою з книжкових фондів обласних, місцевих та районних бібліотек. Турбота Міністерства освіти про поповнення фондів бібліотек-пересувок через відділи «Книга – поштою» фіксується в наказах, починаючи з 1948 р. [21; 23].

Директорів новоутворених інститутів Міністерства освіти зобов'язували забезпечити функціонування бібліотеки за рахунок перерозподілу наявних книжкових фондів педагогічних інститутів та університетів й поповнювати їх новими надходженнями за рахунок бюджету. На допомогу бібліотекам освітянської галузі у придбанні літератури націлене розпорядження Міністерства освіти УРСР від 1960 р. «Про схвалення ініціативи по створенню шкільних кооперативів «Юні друзі книги» та «Положення про шкільно-піонерський кооператив «Юні друзі книги» при школі» [11]. За продаж книжок, канцтоварів, підручників кооператив одержував комісійну винагороду, яку витрачали на комплектування шкільної бібліотеки, до придбання інвентаря та на інші культурні потреби школи, а також на заохочування членів коопе-

ративу. Цей досвід роботи шкільних кооперативів може стати в пригоді й сьогодні, однак для цього потрібні сприятливі податкові умови в нашій державі. Для поліпшення якості навчально-виховного процесу та розвитку творчої активності вчителів, підвищення їх кваліфікації Міністерство освіти УРСР неодноразово видавало розпорядження про надання допомоги райпедкабінетам у справі організації зразкової бібліотеки для вчителів районів та про створення педагогічних бібліотек при всіх школах, а також про потребу планово поповнювати їх відповідною літературою.

Після переходу шкіл у 1960 р. на обов'язкове 8-річне навчання було підвищено вимоги до бібліотекарів: ними могли призначатися особи, які мали середню, а ще краще – відповідну бібліотечну або педагогічну освіту [12; 15]. При обласних інститутах удосконалення вчителів було відкрито курси підвищення кваліфікації бібліотекарів шкіл-інтернатів. У постановах кінця 1940-х рр. зазначалося, що шкільні бібліотекарі мали отримувати заробітну плату в сумі 300 крб [3, с. 5], а профспілкова відпустка надавалася їм тривалістю 24 робочі дні [17, с. 14].

Наприкінці 50-х – на початку 60-х років Міністерство освіти УРСР провело низку заходів щодо впорядкування мережі шкіл відповідно до завдань і реальних умов розвитку загальноосвітньої школи. Серед багатьох невідкладних проблем загальної середньої освіти названо такі: розроблення принципів і методів організації шкільної мережі, планування учнівських контингентів, визначення потреб у педагогічних кадрах.

Важливою подією в розвитку шкільної освіти було прийняття Закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» (1959), який знаменував собою новий етап розвитку радянської системи і суспільного виховання підростаючого покоління [2, с. 284]. З метою переходу від семирічної до обов'язкової восьмирічної освіти та від десятирічної до одинадцятирічної в районах і областях переглядали мережу шкіл, визначали їх типи і структуру, з'ясовували питання щодо створення навчально-матеріальної бази і забезпечення педагогічними кадрами. Зміна структури системи освіти відбувалася в бік розширення восьмирічної і середньої освіти (1966–1967 рр. навчалася 6 881,2 тис. учнів [4, с. 356], або 94 % від їхньої загальної кількості). Восьмирічна і середня школи стали основними типами шкіл у системі народної освіти. Особливу увагу приділяли молодому поколінню та його інформаційно-бібліотечному обслуговуванню. Уже наприкінці 1969 р. в Україні

налічувалося 25 700 шкільних бібліотек. Заходи з координації діяльності бібліотек розробили відомчі і наглядові організації. Зокрема, при Міністерстві освіти УРСР було створено науково-методичну раду для методичного керівництва бібліотеками вищих і середніх навчальних закладів [7; 12]. В одному із перших офіційних документів цієї ради наголошувалося на необхідності організовувати на базі кращих шкіл роботу методичних комісій шкільних бібліотек.

У двох «Положеннях про шкільну бібліотеку», затверджених у 1962 і 1965 рр. [12; 13], наголошувалося, що шкільну бібліотеку слід створювати в кожній початковій, восьмирічній та середній школі, школі-інтернаті, спеціальній школі, де мала зберігатися й надаватися інформація як для учнівської молоді, так і для вчительства. Шкільній бібліотеці виділялось ізольоване приміщення, придатне для умов зберігання та видачі книжок, а також окрема кімната для читальні. Бібліотекаря призначали з числа осіб зі спеціальною чи педагогічною освітою. Він забезпечував поповнення книгозбірні літературою, здійснював інформаційне обслуговування учнів, педагогів та методичного персоналу школи. організовував разом з учителями й вихователями роботу з позакласного читання, брав участь у підготовці і проведенні читацьких конференцій, організовував книжкові виставки, створював картотеку бібліотечного фонду, був матеріально відповідальний за збереження книжкового фонду бібліотеки. Про порядок доплати бібліотекарям шкіл за завідування бібліотекою йшлося в Постанові ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР і ВЦСПС від 15. 06. 1969 р., де зазначалося, що з 01.01.1969 р. в межах фонду заробітної плати дозволяється здійснювати доплату працівникам тих бібліотек, у яких затверджено відповідну штатну посаду, а книжковий фонд становить не менш 2500 примірників [22, с. 29].

Поліпшенню координаційної діяльності бібліотек значною мірою сприяла діяльність міжвідомчих бібліотечних рад при Міністерстві культури союзних республік колишнього СРСР. Так, Колегія Міністерства культури СРСР і секретаріат ЦК ВЛКСМ прийняли постанову про проведення Всесоюзного огляду бібліотек з лютого 1966 р. до травня 1967 р. спільно з відомствами, що мають мережу бібліотек. У зв'язку з цим Міністерство освіти УРСР зобов'язало свої підрозділи посприяти включенню всіх шкільних бібліотек до цього огляду та залучити до його проведення бібліотечних працівників [4, с. 12]. В областях і районах республіки поширилися різноманітні форми соціалістичного

змагання шкіл за кращу підготовку шкільних бібліотек, навчальних кабінетів тощо. Про роботу і наслідки перевірки шкільних бібліотек йшлося в листі заступника Міністра УРСР П. Миргородського [19, с. 35]. Було виявлено багато недоліків у роботі окремих шкіл Запорізької, Дніпропетровської, Одеської, Хмельницької, Чернігівської областей: шкільні бібліотеки недостатньо залучали учнів до читання літератури; незадовільно проводилася робота з перевірки книжкових фондів, директори шкіл не приділяли належної уваги їхньому комплектуванню. Значна частина шкільних бібліотек розміщувалася в поганих або зовсім не придатних до роботи приміщеннях, не вистачало обладнання та бібліотечної техніки. Подальшого удосконалення потребувало трудове й політехнічне навчання учнівської молоді. З цією метою директорам шкіл пропонувалося ознайомитися з тематичними планами учителів і скласти відповідне замовлення, систематично поповнювати бібліотеку навчальною літературою, наочними посібниками та літературою, передбаченою шкільними програмами, у тому числі серіями «Шкільна бібліотека», «Бібліотека школяра». На передплату передбачалася третина асигнувань із виділених на комплектування шкільної бібліотеки.

Міністерство освіти УРСР вважало за доцільне упорядкувати діяльність шкільних бібліотек, активізувати її зв'язок із бібліотеками системи Міністерства культури УРСР. Передбачалося також поліпшити діяльність шкільних бібліотек із вивчення читацьких запитів, керівництва позакласним читанням учнівської молоді, проведення літературних конференцій, обговорення прочитаних книжок, диспутів тощо. Ці заходи були важливими ланками в системі виховної роботи бібліотек.

Пропаганда книги через різноманітні форми й методи впливу на учнівську молодь забезпечувала тісну єдність ідейного, трудового і морального виховання. Мали задіюватися такі форми роботи з книгою, як цикли книжкових виставок, огляди літератури, літературні вечори, диспути, створюватися книжкові полиці з набором програм і підручників для навчання, здійснюватися керівництво позакласним читанням учнів. Саме просвітницька діяльність шкільних бібліотек набула чи не найбільшої ваги у вихованні молоді.

Важливим результатом роботи шкільних бібліотек було створення фондів шкільних підручників: збирання використаних (за згодою батьків), а також придбання за рахунок економії коштів державного бюджету.

У 1969 р. Міністерство освіти УРСР видало наказ «Про бібліотечні фонди шкільних підручників у початкових, восьмирічних і середніх школах» [16], в якому наголошувалося на відповідальності директорів та завідувачів відділів народної освіти за правильне створення й використання бібліотечних фондів підручників, а також на невідкладних заходах для повного забезпечення всіх учнів середніх, вечірніх і заочних шкіл підручниками. Станом на 01.09.1969 р. бібліотечні фонди підручників становили 6593,1 тис. примірників, проте в деяких областях республіки ця робота велася повільно, хоча завершити її планувалося до липня 1970 р. [29, с. 12]. Гостро стояло й питання виховання в учнів бережливого ставлення до книжок.

Міністерство освіти УРСР приділяло велику увагу підготовці висококваліфікованих спеціалістів у вищих навчальних закладах України. На вищу школу покладалися такі завдання: готувати спеціалістів з вищою освітою, виконувати науково-дослідні роботи, створювати підручники та навчальні посібники, готувати науково-педагогічні кадри, підвищувати кваліфікацію викладацького складу вищих і середніх навчальних закладів. У розв'язанні цих завдань важливу роль відігравали бібліотеки вищих навчальних закладів, тому ректорів ВНЗ зобов'язали забезпечити книгозбірні необхідною навчально-методичною літературою, новими сучасними навчальними посібниками, підручниками, провести передплату на періодичні видання, а також організувати роботу з обслуговування студентів-заочників; сформувати пересувні бібліотеки для вчителів віддалених районів і шкіл із книжкових фондів бібліотек педагогічних інститутів, інститутів удосконалення кваліфікації вчителів, бібліотек Будинків учителя [8]; створити в бібліотеках ВНЗ належні умови для обслуговування студентів і професорсько-викладацького складу; складати перспективний план підвищення кваліфікації керівних працівників бібліотеки інститутів; організувати факультативні заняття для студентів з основ бібліотечно-бібліографічних знань; ширше практикувати відкритий доступ до книжкових фондів; систематично аналізувати забезпечення студентів підручниками, навчально-методичною літературою; поліпшити інформаційно-бібліографічну роботу.

У виданому 1964 р. Міністерством освіти УРСР «Положенні про обласний (міський) інститут удосконалення кваліфікації вчителів» [8] було викладено основні завдання та напрями роботи бібліотеки інституту вдосконалення вчителів і наголошувалося, що завідувачем бібліотеки призначається особа з вищою педагогіч-

ною або бібліотечною освітою, а сама бібліотека підпорядковувалася директорів інституту вдосконалення вчителів. Згідно з Положенням завідувач бібліотеки має організовувати тематичні виставки літератури, комплектувати бібліотечки-пересувки для районів і шкіл, складати бібліографічні довідники, брати участь у проведенні курсів і семінарів із підвищення кваліфікації бібліотекарів шкіл. Бібліотека систематично мала поповнюватися літературою з усіх галузей знань, науковими довідниками та періодичними виданнями. Проте недоліком роботи інституту було те, що не приділялася належна увага підвищенню професійного рівня підготовки шкільних бібліотекарів, роль яких значно зросла після переходу шкіл на нові програми.

У середині 60-х років Міністерство освіти проаналізувало роботу вишівських бібліотек республіки і виявило деякі типові недоліки в їхній роботі: не приділялася належна увага комплектуванню книжкових фондів бібліотек інститутів, фонди були переповнені застарілими виданнями, що підлягали вилученню [27, с. 15]. Наприкінці 60-х років поліпшилася координація в діяльності бібліотек усіх систем і відомств. Так, у спільній Постанові колегії Міністерства освіти УРСР та Міністерства культури УРСР [18] йшлося про завершення роботи зі створення обласних бібліотек для юнацтва (як координаційних і методичних центрів роботи з книгою серед юних читачів) та започаткування відповідних структурних підрозділів у централізованих бібліотечних системах.

Редакції журналів «Радянська школа», «Початкова школа», «Українська мова та література в школі» були зобов'язані висвітлювати на своїх сторінках різноманітні аспекти діяльності шкільних бібліотек [30; 17-22].

Гостро постало питання зміцнення міжвідомчої взаємодії бібліотек різних систем і відомств щодо координації та кооперації їхньої діяльності. Велику допомогу в цьому мала надавати Рада з питань бібліотечної роботи при Міністерстві культури СРСР, однак її рішення мали лише рекомендаційний характер. Науково-методична комісія при Міністерстві освіти УРСР здійснювала систематичний аналіз діяльності шкільних бібліотек, розробляла пропозиції і виносила їх на розгляд директивних органів, готувала інструкції, положення, що регламентували заходи з підвищення кваліфікації кадрів. Посилилась увага до питань вивчення, узагальнення й упровадження в практику кращого досвіду бібліотечної роботи. У цій справі дедалі більшу роль відігравали періодичні видання, які вміщували тематичні сторінки, присвячені актуаль-

ним питанням діяльності бібліотек. Водночас прагнення забезпечити зростання кількісних показників призводило до невиконання широко розголошених завдань із охоплення кожного учня книгою. У бібліотеках навчальних закладів накопичилася застаріла література, що втратила наукову і практичну цінність, водночас у бібліотечних фондах не вистачало нових книжок, періодичних видань із найважливіших галузей знань як для учнів, так і педагогів. Для читачів, які потребували допомоги в самоосвіті та підвищенні професійного і культурно-технічного рівня, видавалося мало рекомендаційних бібліографічних покажчиків. Значна частина молоді на той час залишалася поза бібліотечним обслуговуванням. Нерідко шкільні бібліотеки містилися в непридатних для обслуговування читачів приміщеннях, без читальних залів та бібліотечного обладнання, а рівень матеріально-технічної бази шкіл, профтехучилищ, технікумів та ВНЗ і оснащення їхніх бібліотек залишався дуже низьким.

Освітнянські бібліотеки потребували не тільки подолання всіх недоліків у своїй роботі, а й чекали якісно нових рішень щодо організації прогресивних науково-теоретичних розробок у галузі бібліотечної справи і бібліографії, у підготовці і підвищенні кваліфікації бібліотечних кадрів. Усе це свідчило про необхідність зміцнення міжвідомчої взаємодії, координації діяльності бібліотек в Україні.

Література

1. Історія Української РСР: Т. 2. – К.: Наук. думка, 1967. – 858 с.
2. Любар О. О. та ін. Історія української педагогіки / За ред. М. Г. Стельмаховича. – К., 1999. – 368 с.
3. Наказ М-ва освіти УРСР № 484 від 24. 03. 1948 р. // Зб. наказів та розпоряджень М-ва освіти УРСР. – 1948. – № 8. – С. 4-5.
4. Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР: 1917-1967. – К., 1967. – 482 с.
5. Положення про інспекторів шкіл УРСР: Постанова Ради народних комісарів Української РСР № 1897 від 30. 11. 1945 р. // Зб. наказів та розпоряджень М-ва освіти УРСР. – 1947. – № 12. – С. 27-32.
6. Положення про мережу освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та АПН України // Шкіль. б-ка plus. – 2003. – № 3-4. – С. 1-4.
7. Положення про науково-методичну раду М-ва освіти Української РСР: Затверджено колегією М-ва освіти УРСР від 18. 01. 1963 р. // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти УРСР. – 1963. – № 3. – С. 18-20.
8. Положення про обласний (міський) інститут удосконалення кваліфікації вчителів: Затверджено 23.02.1964 р. // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти УРСР. – 1964. – № 6. – С. 2-5.

9. Положення про шкільні бібліотеки в початкових, семирічних і середніх школах: Наказ М-ва освіти УРСР № 593 від 14.11.1953 р. // Зб. наказів та розпоряджень М-ва освіти УРСР. – 1954. – № 13. – С. 12-14.
10. Положення про шкільні бібліотеки початкової, семирічної і середньої школи Української РСР // Зб. наказів та розпоряджень М-ва освіти УРСР. – 1950. – № 19. – С. 13-14.
11. Положення про шкільно-піонерський кооператив «Юні друзі книги» при школі: Затверджено М-вом освіти УРСР № 3/31 від 1.03.1960 р. // Зб. наказів та розпоряджень М-ва освіти УРСР – 1960 – № 7. – С. 12-14.
12. Положення про шкільну бібліотеку: Затверджено М-вом освіти УРСР // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти УРСР. – 1962. – № 21. – С. 2-3.
13. Положення про шкільну бібліотеку: Затверджено М-вом освіти УРСР // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти УРСР. – 1965. – № 7. – С. 20-21.
14. Посадова інструкція інспекторів шкіл УРСР // Зб. наказів та розпоряджень М-ва освіти УРСР. – 1948. – № 12. – С. 10-13.
15. Постанова Ради М-ва освіти УРСР № 1337 від 16. 08. 1960 р. // Зб. наказів та розпоряджень М-ва освіти УРСР. – 1960. – № 17-18. – С. 7, 16, 24.
16. Про бібліотечні фонди шкільних підручників у початкових, восьмирічних і середніх школах // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти УРСР. – 1969. – № 7. – С. 25-27.
17. Про відпустки працівникам науково-дослідних, навчальних і культурно-освітніх установ: Керівникам установ системи М-ва освіти УРСР: Наказ // Зб. наказів та розпоряджень М-ва освіти УРСР. – 1949. – № 12. – С. 13-14.
18. Про даліше поліпшення естетичного виховання учнів загальноосвітніх шкіл: Постанова колегії М-ва освіти УРСР та М-ва культури УРСР від 27.09.1978 р. // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти УРСР. – 1978. – № 22. – С. 18.
19. Про недоліки в роботі шкільних бібліотек: Лист заступника Міністра УРСР П. Миргородського // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти УРСР. – 1961. – № 8. – С. 35-36.
20. Про підвищення кваліфікації вчителів, керівників шкіл і працівників органів народної освіти: Лист М-ва освіти УРСР від 13.12.1960 р. // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти УРСР. – 1961. – № 2. – С. 5-11.
21. Про поповнення складу бібліотек-пересувок: Затверджено М-вом освіти УРСР № 489 від 26.03.1948 р. // Зб. наказів та розпоряджень М-ва освіти УРСР. – 1948. – № 9. – С. 8-13.
22. Про порядок доплати бібліотекарям шкіл за завідування бібліотеками // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти УРСР. – 1969. – № 7. – С. 29-30.
23. Про порядок забезпечення літературою шкільних бібліотек, розташованих в селах і райцентрах республіки // Зб. наказів та розпоряджень М-ва освіти УРСР. – 1958. – № 6. – С. 15-16.
24. Про проведення Всесоюзного громадського огляду бібліотек // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти УРСР. – 1966. – № 9. – С. 12-16.
25. Про проведення звітності спеціальних бібліотек: Наказ М-ва освіти УРСР № 1151 від 25.11.1949 р. // Зб. наказів та розпоряджень М-ва освіти УРСР. – 1949. – № 21-22. – С. 28-29.
26. Про роботу шкільних бібліотек: Наказ М-ва освіти УРСР № 1011 від 5.10.1949 р. // Зб. наказів та розпоряджень М-ва освіти УРСР. – 1949. – № 19. – С. 18-20.

27. Про стан і завдання роботи бібліотек педагогічних інститутів УРСР: Наказ М-ва освіти УРСР № 80 від 21.04.1964 р. // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти УРСР. – 1964. – № 12. – С. 14-16.
28. Про стан шкільних бібліотек і заходи до поліпшення їх роботи: Наказ М-ва освіти УРСР №1724 від 21.07.1947 р. // Зб. наказів та розпоряджень М-ва освіти УРСР. – 1947. – № 13. – С. 7-14.
29. Про створення в школах бібліотечних фондів підручників: Лист М-ва освіти УРСР від 10.04.1970 р. // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти УРСР. – 1970. – № 10. – С. 12-19.
30. *Рогова П.* Становлення та розвиток педагогічних бібліотек: Всеукраїнський науковий семінар в ДНПБ України / П. Рогова, І. Дзигало // Освіта України. – 2003. – 7 лют. (№ 10). – С. 6.

Галина Доркену

**Державна політика
з питань розвитку шкільних бібліотек (1970–1991)
за «Збірником наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР»
(1970–1988) та «Інформаційним збірником Міністерства
народної освіти УРСР» (1989–1991)**

Дослідження правової бази освітянських бібліотек радянського періоду в Україні з 1970 р. до 1991 р., матеріали про яку вміщено у «Збірнику наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР» за 1970–1988 рр. та «Інформаційному збірнику Міністерства народної освіти УРСР» за 1989–1991 рр., дає змогу узагальнити наш історичний досвід, визначити тенденції розвитку освітянських бібліотек.

Починаючи з 70-х років ХХ ст., в Українській РСР набула значного розвитку бібліотечна справа, організовувалася науково-дослідна робота. Бібліотечна мережа республіки відзначалася не тільки великою кількістю бібліотек (понад 65 000 бібліотек із книжковим фондом 7602 млн примірників [1, с. 5]), а й своєю розгалуженістю, наявністю бібліотек різних типів, розрахованих на задоволення всесбічних запитів населення. Обслуговували читачів кваліфіковані бібліотечні працівники. Лише в державних масових бібліотеках працювало понад 35 000 бібліотекарів, 70 % серед яких фахівці з вищою і середньою спеціальною освітою. Щорічно поповнювали книгозбірні близько 3000 молодих спеціалістів вищої та середньої кваліфікації, їх готували два інститути культури у Києві і Харкові та їх філії у Миколаєві та Рівному, а також 26 культурно-освітніх училищ [1, с. 6]. Наказом Міністерства куль-

тури СРСР «Про заходи по дальшому поліпшенню організації науково-дослідної роботи в галузі бібліотекознавства і бібліографії» (1971) було визначено головні науково-дослідні установи, що відповідали за розроблення основних проблем бібліотекознавства і бібліографії.

Невід'ємною і важливою ланкою в загальнодержавній системі бібліотек України були освітянські бібліотеки. На той період ще не було єдиного галузевого науково-інформаційного та методичного центру освітянських бібліотек, а отже, й повноцінного формування галузевого ресурсу та організації систематичного доступу до нього. Шкільним бібліотекам надавали методичну допомогу дитячі бібліотеки, організаційно-методичне керівництво якими здійснювала Державна республіканська бібліотека УРСР для дітей. Згідно з Положенням про загальнодержавну мережу (1922) для вищих бібліотек [вищих навчальних закладів] республіки науково-методичним центром була бібліотека Київського державного університету ім. Тараса Шевченка.

У Постанові ЦК КПРС «Про підвищення ролі бібліотек у комуністичному вихованні трудящих і науково-технічному прогресі» (1974) наголошувалося на потребі приведення рівня роботи бібліотек і організації бібліотечної справи у відповідність із запитами суспільства, а також на повніше використання книжкових багатств для освіти й виховання молодого покоління та прискорення науково-технічного прогресу. Передбачалося здійснити принципові зміни в організації бібліотечної справи – централізація мережі бібліотек, створення системи депозитарного зберігання книжкових фондів та організацію міжвідомчої комісії з координації керівництва бібліотеками.

У наказі Міністерства освіти УРСР «Про стан і заходи щодо поліпшення роботи шкільних бібліотек» (1973) [23] наголошувалося на здійсненні системи контролю за раціональним використанням коштів бюджетів шкіл на придбання книг, періодичних видань. Водночас зверталася увага на ведення бібліотечної документації відповідно до «мінімуму бібліотечної техніки в масовій бібліотеці» та координування роботи шкільної бібліотеки з бібліотеками інших систем і відомств, використання їхніх книжкових фондів і посилення ефективності бібліотечно-бібліографічного обслуговування учнів та педагогічних колективів шкіл.

Удосконалення бібліотечної справи в освітянській галузі залежало від зміцнення матеріально-технічної бази навчальних закладів. У 70-х роках відкривали бібліотеки в гуртожитках для молоді.

студентства та в піонерських таборах відпочинку. Вони мали задовольняти запити підростаючого покоління на книгу, допомагати в навчанні студентам заочної та всерйовної форми загальної освіти, розвивати свідоме, творче ставлення до книги.

У наказах Міністерства освіти УРСР було зазначено, що бібліотекам навчальних закладів слід систематично поповнювати свої бібліотечні фонди науково-пізнавальною, методичною, довідковою літературою, словниками, підручниками, а також звернути увагу на придбання нової художньої літератури, періодичних видань та бібліотечного приладдя, облікової документації тощо.

У середині 70-х роках ХХ ст. в СРСР завершився перехід до загальної середньої освіти. В Україні цьому процесу сприяла постанова Міністерства освіти УРСР «Про завершення переходу до загальної середньої освіти молоді і дальший розвиток загальноосвітньої школи» [9]. Досягнення унітарної системи освіти були закріплені в «Основах законодавства Союзу РСР і союзних республік про народну освіту», прийнятих у 1973 році [4]. Цей документ зобов'язав школу формувати в молодого покоління марксистсько-ленінський світогляд, виховувати соціалістичний інтернаціоналізм, радянський патріотизм і готуватись до захисту соціалістичної Вітчизни. Однак УРСР, перебуваючи у складі Радянського Союзу, практично не мала власної політики в галузі освіти, а лише виконувала рішення з'їздів КПРС, постанови Пленумів ЦК, нормативні акти союзного уряду в галузі шкільництва. В ідейно-виховній роботі бібліотеки навчальних закладів широко використовували різноманітні форми й методи впливу на молодь, пропагуючи зокрема художню та науково-методичну літературу на різних етапах її діяльності: під час навчання, практики, підвищення кваліфікації тощо.

Розширення мережі навчальних закладів в УРСР потребувало посилити увагу до комплектування шкільних бібліотек підручниками: розробити в кожній школі району та області конкретні плани придбання в бібліотечні фонди підручників, визначити їх кількість, що буде передана безкоштовно, а також куплених за готівку. Коштів для створення фондів шкільних підручників використовували безпосередньо через рай(міськ)вно, які централізовано розподіляли їх між школами. Відділи народної освіти налагодили облік підручників за назвами, і, замовляючи на наступний навчальний рік, враховували наявність їх у бібліотеках шкіл [18].

У Наказі Міністерства освіти УРСР «Про перехід на безкоштовне користування підручниками учнями загальноосвітніх шкіл

Української РСР» (1978) наголошувалося на необхідності створення відділу, що мав займатися бібліотечними фондами шкільних підручників у складі управління шкіл Міністерства освіти УРСР (із п'яти осіб), а також ввести в міськвно посаду інспектора і в міськ(рай)вно посаду методиста бібліотечних фондів шкільних підручників у складі методичного кабінету. Починаючи з 1979 р., бібліотекарям загальноосвітніх шкіл за роботу з бібліотечним фондом підручників додатково доплачували (до 25 крб, залежно від кількості учнів у школі), їх зобов'язали посилити роботу щодо виховання в учнів бережливого ставлення до підручників. Термін використання підручників зріс до чотирьох років, і лише «Буквар» для учнів першокласників видавали щороку новий. Потрібно було організувати при шкільних бібліотеках гуртки «палітурної справи» та провести з 1 січня до 1 вересня 1979 р. республіканський огляд-конкурс на краще збереження навчальної книги під гаслом «Живи, книго» [20, с. 11]. Бібліотекарі активізували свою роботу з пропаганди книги різними формами і методами, керуючись читацькими запитами, застосовували принцип диференційованого підходу до читачів, розвивали в них свідоме, творче ставлення до книги. Усе це давало змогу виховувати у школярів дбайливе ставлення до навчальної книги. У наказі Міністерства освіти УРСР «Про підвищення матеріальної відповідальності читачів, які користуються книжковими фондами бібліотек» [14, с. 7], зазначалося, що особи, які одержували книжки в користування у державних або громадських бібліотеках і не повернули їх чи зіпсували, несуть матеріальну відповідальність у розмірі п'ятикратної вартості неповернутих чи зіпсованих книжок. Матеріальне відшкодування у розмірі п'ятикратної вартості збитків у разі втрати підручників підтверджує інструкція Міністерства освіти УРСР [17, с. 11].

Розв'язуючи завдання забезпечення населення бібліотечно-бібліографічним обслуговуванням упродовж 80-х років ХХ ст. як за місцем проживання, так і за місцем роботи чи навчання, Міністерство освіти УРСР керувалося «Положенням про бібліотечну справу в СРСР» від 13 березня 1984 року [7]. У документі підкреслювалося, що повне й остаточне створення єдиної системи бібліотек у СРСР є пріоритетним завданням у справі організації бібліотечного будівництва в країні. Планувався перехід до централізації мережі бібліотек, об'єднання бібліотек у відомчі (галузеві) чи міжвідомчі централізовані бібліотечні системи, якими керують відповідні всликі центральні бібліотеки. Ці заходи були важливими

ланками в системі ідейно-виховної роботи бібліотек і значно розширювали їхні соціальні функції в суспільстві, значною мірою сприяли розширенню масштабів пропаганди книги, залученню до читання тисяч нових читачів. Централізація дала змогу узгодити комплектування книжкових фондів бібліотек-філій, розширити репертуар назв нових надходжень і в такий спосіб поліпшити якісний склад громадських книжкових фондів. Раціональніше використовувалися державні кошти, спрямовані на комплектування бібліотек. Серед переваг централізації – функціональна спеціалізація кваліфікованих бібліотечних кадрів, підвищення вимогливості до працівників, зменшення непродуктивної витрати часу. Крім того, зросли можливості ширшого впровадження засобів механізації та автоматизації бібліотечних технологічних процесів.

Діяльність шкільних бібліотек, бібліотек професійно-технічних училищ та ВНЗ, підпорядкованих Міністерству освіти УРСР, організовувалася так, щоб надати максимальну практичну допомогу з виховання у підростаючого покоління принципів комуністичної моралі, любові до Радянської Батьківщини, прагнення до знань і суспільно-корисної праці. Вишукувалися нові форми й методи роботи з молоддю, так було прийнято рішення Колегії Міністерства народної освіти УРСР «Про впровадження бібліотечно-бібліографічних знань у школах і ПТУ республіки» [8], починаючи з 1989 навчального року впроваджувався факультативний курс «Основи бібліотечно-бібліографічних знань і роботи з книгою» для учнів 7–9-х класів.

Школа в Україні як і раніше була у складі шкільної системи СРСР. В українських школах не залишилося місця для вільнодумства, усе, що не вкладалося в рамки комуністичної ідеології, визнавалося ворожим і неприйнятним, не передбачалося формування національної свідомості. Цьому сприяло положення про мову навчання, за яким надавалося право батькам за їхнім бажанням обирати для своїх дітей мову навчання. По суті, право на вибір мови навчання залишалося, але самого вибору не було, оскільки на всій території і особливо в містах Східної, Центральної та Південної України українські школи закривали, дітей примусово переводили на російську мову навчання, а викладання в середніх спеціальних та вищих навчальних закладах здійснювалося лише російською мовою. Тенденція до русифікації української молоді виявлялася у зростанні кількості учнів, які навчалися в російськомовних школах: за 15 років з 1965/1966 (23 674 шкіл з українською

мовою навчання) до 1978/1979 навчального року таких українських шкіл було 17 200 [3, с. 296]. Ця державна політика призводила до формування в молоді національного нігілізму, незнання рідної мови, культури рідного народу. Однак, усупереч антиукраїнській політиці центру, завдяки сподвижницькій праці народного вчительства молодь здобувала належну загальноосвітню підготовку. Щоб зберегти національну духовність, Міністерство освіти УРСР неодноразово спрямовувало свої рішення, довідки, накази на поліпшення стану викладання української мови і літератури та якості знань учнів із цих предметів у школах [21; 22], а управління з виховної роботи наголошувало на посиленні ролі шкільних бібліотек у керівництві позакласним читанням, проведенні читальських конференцій, присвячених українській дожовтневій і радянській літературі та літературних вечорів, зустрічей із письменниками, формуванні і розвитку інтересів учнів до української навчальної і художньої літератури.

Після перевірки деяких шкіл Чернігівської і Київської областей Міністерство освіти УРСР зазначило, що науково-методичний рівень викладання української мови та літератури в них знизився через слабкі зв'язки словесників із працівниками шкільних бібліотек. Негативно позначилися й слабка навчально-матеріальна база окремих шкіл, украї обмежений книжковий фонд шкільних бібліотек, особливо відсутність текстів українських письменників українською мовою. Це створювало значні труднощі у виконанні навчальних програм [19].

Потреба зміцнення навчально-матеріальної бази закладів освіти ставала нагальним питанням. Колегія Міністерства освіти УРСР ухвалила рішення про широке залучення коштів місцевих бюджетів районів, підприємств та організацій, посилила контроль за виданням підручників республіканськими видавництвами, завезенням їх у книготорговельну мережу і закупівлею бібліотечними фондами шкіл. Посилювався контроль за роботою завідувачів шкільних відділів, завідувачів рай(міськ)вно, інспекторів облвно, методистів бібліотечних фондів шкільних підручників, керівників шкіл та зростала їхня відповідальність про безумовне і повне комплектування літературою загальноосвітніх закладів не пізніше як за два тижні до початку навчального року, до суворої відповідальності притягували осіб, винних у порушенні «Інструкції про створення і поновлення бібліотечних фондів підручників, порядок їх використання та заходи, що забезпечують збереження літератури» [25].

У 80-х роках ХХ ст. поліпшилося комплектування бібліотек навчальних закладів методичною, науково-педагогічною та науково-технічною літературою, широко використовувалися періодичні видання «Юный техник», «Техника – молодежи», були придбані дидактичні матеріали, словники, довідники в потрібній кількості, впроваджувалася практика попередніх замовлень на художню літературу через систему облкниготоргів [11, с. 30]. У зв'язку з переходом у 1986/1987 навчальному році на навчання дітей з шестирічного віку Міністерство освіти накреслило конкретні заходи щодо своєчасного забезпечення учнів і вчителів початкових класів підручниками та посібниками для чотирирічної початкової школи, було взято під контроль забезпечення підручниками та їх завезення до шкіл з українською, російською, молдавською, угорською і польською мовами навчання та в дошкільні заклади, при яких функціонували перші класи. Постійно в наказах ставилися питання про виховання бережливого ставлення учнівської молоді до книжок та продовження строків їх існування.

Центрами методичної роботи зі збереження навчальної книги стали шкільні бібліотеки. Усі школи республіки брали активну участь у республіканському огляді-конкурсі на краще збереження навчальної книги, було організовано міжшкільне і внутрішньо-шкільне соціалістичне змагання за краще збереження підручників [15]. Проводили різноманітні заходи для зміцнення матеріальної бази шкільних бібліотек, у багатьох школах налагодили роботу гуртків палітурної справи.

Приділялась увага питанню внутрішньої роботи шкільних бібліотек щодо списання шкільних підручників, плануванню та обліку роботи бібліотек загальноосвітніх закладів. Про це було зазначено в Інструктивно-методичному листі та Інструкції Міністерства освіти УРСР [6; 24]. Щорічно кожна шкільна бібліотека складала план роботи на поточний навчальний рік та обліковувала сумарно, а в інвентарних книгах індивідуально всі друковані твори, що надходили до бібліотеки. Міністерство освіти УРСР довело до відома всіх керівників шкіл республіки інструкцію «Про списання шкільних підручників» [24]. У документі йшлося про те, що списані, але придатні для користування підручники не слід знищувати, а залишати в навчальних кабінетах шкіл, ними могли користуватися ті, хто готувався вступати у середньоспеціальні та вищі навчальні заклади освіти.

У квітні 1984 р. було взято курс на реформу загальноосвітньої і професійної школи [5].

Міністерство освіти УРСР розробило комплексні заходи для впровадження в життя основних напрямів реформи загальноосвітньої і професійної школи [12]. Перед бібліотекарями постали відповідальні завдання у справі розгортання агітаційно-масової та пропагандистської роботи. На основі комплексного підходу до ідейно-політичного виховання юнацтва шкільні бібліотеки широко використовували різноманітні форми і методи впливу на читачів: читацькі конференції, диспути і тематичні перегляди літератури, усні журнали, цикли книжкових виставок, оформлення вітрин, експозицій тощо. Пропагували рішення XXVII з'їзду КПРС і XXVII з'їзду Компартії України, літературу про Комуністичну партію та її діячів, досягнення радянського народу в галузі економіки і культури, перспективи соціально-економічного розвитку республіки, свого краю в XII п'ятиріччі. Серед читачів добре зарекомендувала себе практика проведення масштабних заходів, зокрема Республіканського огляду робіт дитячих та шкільних бібліотек із пропаганди книги серед піонерів і школярів, присвяченого 60-річчю Всесоюзної піонерської організації ім. В. І. Леніна, та заходи до відзначення 60-ої річниці утворення СРСР, Тижнів дитячої та юнацької книги. Проте зовсім не розглядалися проблеми шкільництва, натомість урочисто звітувалося про кроки в реформуванні школи.

Отже, більшість запланованих заходів із реалізації реформи залишилася на папері. У загальноосвітніх школах продовжували навчатися за єдиними навчальними планами, програмами, підручниками, що узгоджувалися з ідеологічними настановами, виховувався пересічний громадянин слухняного режиму, нівелювалася особистість, збіднювалася культура. Школа залишалася центром непримиренності до вільнодумства, їй приписували посилення войовничості до інших, не комуністичних, ідеологій та партій.

Таке становище панувало і в інших педагогічних та споріднених з ними науках. Реформи в системі освіти, передбачені ЦК КПРС та урядом, просто не могли докорінно змінити стан справ у загальноосвітній, професійній школі, вищій та середній освіті, оскільки мали декларативний характер. Свідченням того було залишкове фінансування системи народної освіти. Суспільство чекало слушних умов для відродження рідної школи, яка б гарантувала вільний розвиток народу, досягнення вищого рівня національної культури і освіти.

Незалежна Україна успадкувала від попереднього режиму досить розвинену та широко розгалужену систему освіти. Отже,

упродовж 1970–1991 рр. було створено дієву розгалужену систему бібліотечно-інформаційного обслуговування підростаючого покоління. Бібліотеки працювали при 20,9 тис. загальноосвітніх шкіл, 1242 – професійних, 735 – середніх спеціальних та 156 вищих навчальних закладах [27, с. 4].

Загальна середня освіта була обов'язковою, усі форми навчання та надання користувачам бібліотечно-інформаційних послуг – безплатні. Широко використовуючи різноманітні форми й методи впливу на читачів, бібліотекарі впроваджували в життя завдання партії та уряду, активізуючи свою роботу з ідейно-політичного виховання підростаючого покоління через розгортання агітаційно-масової і пропагандистської роботи.

Водночас включеність освіти УРСР до загальносоюзної освітньої системи спричинила значні негативні наслідки. Відсутність власної політики в галузі освіти, а також витіснення української мови зі сфери державного вжитку, науки, культури, вищої і середньої школи позначилися на комплектуванні навчальних бібліотек. Книжкові фонди на 70–80 % склалися з російськомовної літератури.

Панування однопартійної політичної системи породжувало догматизацію змісту навчального процесу, особливо із суспільних дисциплін, однобічне бачення світу, неточне, а іноді й деформоване висвітлення багатьох проблем. На той час вже були створені і працювали централізовані бібліотечні системи різних відомств, крім бібліотек освітянської мережі. Правове забезпечення освітянських бібліотек було привабливе на папері, а в житті фінансово не обґрунтоване і не змогло підняти якість роботи бібліотек навчальних закладів на достатній рівень.

Головною проблемою бібліотечного будівництва в Україні була координація основних напрямів діяльності книгозбірень різних систем і відомств, удосконалення всіх форм і методів їхнього співробітництва. Бібліотеки для дітей і юнацтва зміцнювали зв'язки зі шкільними бібліотеками і позашкільними закладами, надаючи їм практичну допомогу в проведенні масових заходів, керівництві читанням. Однак постійної методично-інформаційної роботи з бібліотеками шкіл вони не проводили, не було взаємозв'язку з бібліотеками профтехучилищ, технікумів та ВНЗ, кожна з них розв'язувала свої завдання окремо. Єдиної мережі освітянських бібліотек на той час не існувало, хоча всі вони підпорядковувалися Міністерству освіти УРСР, але головного інформаційно-методичного центру для підвищення ефективності системи бібліотечно-

бібліографічного обслуговування освітян не було. Освітня галузь та навчальні бібліотеки фінансувалися за «залишковим» принципом, тому професорсько-викладацький склад і бібліотекарі та працівники освіти одержували невисоку заробітню платню, а рівень матеріально-технічної бази шкіл, профтехучилищ, технікумів і ВНЗ та оснащення їхніх бібліотек залишався вкрай низьким.

Наприкінці 80-х років загострилися, породжені в умовах тривалого тоталітарного режиму, суперечності між колосальними навчально-виховними можливостями національної педагогіки і рідної мови та незадовільним їх використанням. Прагнення до перебудовчих процесів у шкільництві й педагогіці, започаткування епохи «відродження» в галузі науки, культури і освітньо-виховної справи та подолання суперечностей у педагогічній сфері і було насущним завданням нового часу. Потрібно було зберегти позитивні надбання минулих років, реформувати та радикально оновити національну освіту, а потреба в кваліфікованому інформаційному забезпеченні різних категорій працівників педагогічної галузі спричинила заснування Центральної освітянської бібліотеки, а в подальшому – Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського як головного науково-педагогічного центру бібліотек освітянської мережі.

Література

1. Довідник бібліотекаря: Керівні матеріали з питань бібліотечної роботи. – Харків: ОВД Кн. палати, 1977. – 196 с.
2. Історія педагогіки / За ред. М. С. Гриценка. – К.: Вища школа, 1973. – С. 303-371.
3. Любар О. О., Стельмахович М. Г. Історія української педагогіки: Навч. посібник для студ. пед. навч. закладів / Ред. М. Г. Стельмаховича. – К.: ІЗМН, 1999. – 356 с.: іл.
4. О ходе работы по завершению перехода ко всеобщему среднему образованию молодежи на предприятиях и в организациях Миннефтехимпрома СССР: Приказ-постановление М-ва нефтеперерабатывающей и нефтехимической промышленности СССР; ЦК Профсоюзов рабочих нефтяной, химической и газовой промышленности № 1172/36 от 24. 12. 1973 г. // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти УРСР. – 1974. – № 12. – С. 18.
5. Основные направления перестройки высшего и среднего специального образования в стране. – М., 1987. – С. 5.
6. Планування та облік роботи загальноосвітньої школи: Інструктивно-методичний лист колегії М-ва освіти УРСР // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти УРСР. – 1982. – № 13-14. – С. 3-15.
7. Положение о библиотечном деле в СССР: Утв. Указом Президиума Верховного Совета СССР № 10926-х от 13.03.1984 г. // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти УРСР. – 1985. – № 2. – С. 24-32.

8. Про впровадження бібліотечно-бібліографічних занять в школах і ПТУ республіки: Рішення колегії М-ва нар. освіти УРСР № 6/48 від 26.07.1989 р. // Інформаційний зб. М-ва нар. освіти УРСР. – 1989. – № 22. – С. 9-15.
9. Про діяльність Оріхівського районного відділу народної освіти Запорізької області по використанню постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про завершення переходу до загальної середньої освіти молоді і дальший розвиток загальноосвітньої школи: Рішення колегії Мін. освіти УРСР від 15. 11. 1972 р. // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти УРСР. – 1973. – № 1. – С. 45.
10. Про забезпечення шкіл та інших навчальних закладів Української РСР підручниками та навчально-методичною літературою на 1985/86 навчальний рік: Наказ М-ва освіти УРСР № 257/26/22 від 25.07.1984 р. // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти УРСР. – 1984. – № 19. – С. 3-30.
11. Про забезпечення шкіл, ПТУ та інших навчальних закладів Української РСР підручниками і навчально-методичною літературою на 1989/90 навчальний рік: Наказ М-ва освіти УРСР № 47 від 30.03.1989 р. // Інформативний зб. М-ва нар. освіти УРСР. – 1989. – № 10. – С. 21-32.
12. Про заходи по виконанню Постанови ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР № 281 від 10 липня 1984 р. «Про дальше вдосконалення загальної середньої освіти молоді і поліпшення умов роботи загальноосвітньої школи»: Рішення колегії М-ва освіти УРСР від 8.08.1984 р. // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти УРСР. – 1985. – № 2. – С. 8-24.
13. Про перехід на безкоштовне користування підручниками учнями загальноосвітніх шкіл Укр. РСР: Наказ М-ва освіти УРСР № 25 від 16.02.1978 р. // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти УРСР. – 1978. – № 9. – С. 5-13.
14. Про підвищення матеріальної відповідальності читачів, які користуються книжковими фондами бібліотек: Наказ М-ва освіти УРСР № 13-52 від 13.03.1973 р. // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти УРСР. – 1973. – № 8. – С. 7-8.
15. Про підсумки республіканського огляду-конкурсу на краще збереження навчальної книги за 1981/82 навчальний рік: Постанова колегії М-ва освіти УРСР від 18.08.1982 р. // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти УРСР. – 1982. – № 20. – С. 10-22.
16. Про підсумки розвитку народної освіти республіки в X п'ятиріччі та завдання органів народної освіти по виконанню рішень XXVI з'їзду КПРС та XXVI з'їзду Компартії України: Рішення колегії Мін. освіти УРСР від 20.03.1981 р. // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти УРСР. – 1981. – № 10. – С. 18-28.
17. Про порядок відшкодування збитків при втраті підручників: Інструкція М-ва освіти УРСР № 1-31-617 від 29.11.1984 р. // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти УРСР. – 1985. – № 9. – С. 11-12.
18. Про порядок створення, зберігання і використання бібліотечних фондів стабільних шкільних підручників: Інструкція М-ва освіти УРСР від 27.12.1967 р. // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти УРСР. – 1975. – № 2. – С. 3-7.

19. Про результати вивчення стану викладання та якості знань учнів з української та російської мов та літератур у школах та інших закладах Чернігівської області: Довідка М-ва освіти УРСР № 1/1-9-359 від 7.07.1988 р. // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти УРСР. – 1988. – № 18. – С. 3-14.
20. Про республіканський огляд-конкурс на краще збереження навчальної книги: Постанова колегії М-ва освіти УРСР, Секретаріату ЦК ЛКСМУ, Президії Республіканського правління Товариства книголюбів від 13.12.1978 р. // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти УРСР. – 1979. – № 5. – С. 11-17.
21. Про роботу органів і закладів народної освіти Київської області по підвищенню рівня викладання української мови та літератури, якості знань, умінь і навичок учнів у світлі вимог Реформи загальноосвітньої школи: Довідка М-ва освіти УРСР № 1/1-31-540 від 9.08.1985 р. // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти УРСР. – 1985. – № 18. – С. 3-15.
22. Про стан викладання української мови і літератури та рівень знань учнів з цих предметів у школах Вінницької області: Рішення колегії М-ва освіти УРСР від 26. 11. 1980 р // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти УРСР. – 1981. – № 3. – С. 12-17.
23. Про стан і заходи щодо поліпшення роботи шкільних бібліотек: Наказ М-ва освіти УРСР від 7.02.1973 р. № 26 // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти УРСР. – 1973. – № 7. – С. 23-26.
24. Про списання шкільних підручників: Інструкція М-ва освіти УРСР № 1/1-23-319 від 5.07.1984 р. // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти УРСР. – 1984. – № 18. – С. 10-11.
25. Про хід виконання постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 24.11 1977 р. № 1029 «Про перехід на безплатне користування підручниками учнями загальноосвітніх шкіл» і заходи по усуненню серйозних недоліків у забезпеченні учнів підручниками: Наказ М-ва освіти УРСР, Держкомвидаву УРСР і Укркоопспілки № 372 від 3.12.1984 р. // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти УРСР. – № 12. – С. 3-15.
26. *Рогова П. І.* Мережа освітянських бібліотек: шляхи розвитку та модернізації // *Освіта України.* – 2003. – 19 груд. № (95). – С. 10.
27. Розвиток освіти в Україні: 1992-1993 роки: Доповідь 44-ї сесії Міжнародної конференції з питань освіти (жовтень, 1994). – К.: М-во освіти України, 1994. – 118 с.

З історії
становлення й розвитку бібліотек
навчальних закладів у Східній Україні
(1920–1930)

В історії становлення різних видів бібліотек, що обслуговували освітні заклади, 20-ті роки ХХ ст. позначені активними пошуками нових форм і методів навчання. Будуючи систему освіти, що утверджувала б у свідомості комуністичні ідеали, більшовики розуміли всю важливість використання в цій справі національної культури, мови і школи. Тому, практично одночасно зі створенням радянської освітньої системи, почалася її українізація та переведення навчання на рідну мову, а з 1923 р. українізація набуває повномасштабного характеру і проголошується загальнодержавною справою. Зазначений процес поширився як на видавничу діяльність (причому особлива увага приділялася друкуванню україномовних підручників), так і на розвиток бібліотечної справи. Українізація освіти повернула до життя національну школу України, у школах інтенсивно вивчали українознавство, українську мову, літературу. Але це відродження тривало недовго. На зміну національному вихованню прийшла русифікаторська політика, марксистсько-ленінська ідеологія.

Оцінюючи українську педагогічну теорію та практику 20-х років ХХ ст., обов'язково треба враховувати регіональну складову, що полягає у висвітленні розвитку педагогічної думки та системи освіти на місцях. Педагогіка регіонів потребує докладного аналізу внеску краю не тільки в освітню спадщину України, а й у розвиток та становлення освітянських бібліотек. Це стосується й Східної України, де українізація відбувалася значно важче через брак викладачів, які вільно володіли українською мовою, недостатню українізацію апарату губнаросвіти (для держслужбовців проводили навіть спеціальні курси), слабке охоплення українізацією системи професійно-технічної освіти. Особливість процесу українізації в цьому краї полягала в тому, що успіхи головним чином характеризувалися кількісними показниками, якісні були значно нижчими за середні по Україні. Негативно на політиці українізації в Донбасі позначилося й те, що тут не було науково-педагогічної бібліотеки, а це гальмувало переїзд сюди професорів, викладачів та науковців з інших регіонів [3, с. 73].

Проблеми освіти, а також розвитку бібліотек, які забезпечували інформаційні потреби галузі, в Україні у 20–30-х роках ХХ ст. ми досліджували за матеріалами часописів, зокрема журналу «Радянська школа» – органу Губнаросвіти й Донецького інституту народної освіти, який у 1922–1925 рр. називався «Просвещение Донбасса» і був двомовним, в 1925–1930 рр. виходив українською мовою під назвою «Радянська школа». Журнал був широко відомий не тільки в регіоні, а й в Україні. Подібні видання виникали тоді в багатьох місцях, та оскільки вони існували недовго, то для нас найціннішим джерелом дослідження педагогічної думки того часу є саме цей журнал.

Часопис ставив за мету сприяти розвитку науково-педагогічної діяльності широких кіл освітян. Він успішно виконував своє програмне гасло «бути за орган колективної педагогічної думки, скупчувати і вивчати досвід освітньої роботи в умовах Донбасу, організовуючи учительство навколо найактуальніших проблем педвиробництва, піднести кваліфікацію масового робітника та підвищити якість освітньої продукції» [5, с. 33]. Це видання було засобом спілкування для вчених як Луганщини, так і всієї України. Його статті, що розкривали щоденну діяльність бібліотек освітніх закладів, їхні проблеми й перспективи, були доступними, тому безпосередньо впливали на практику роботи бібліотек вищих навчальних закладів і шкільних бібліотек. Наприклад, С. Грушевський – автор статті «Донецький Інститут Народної Освіти на початку 1925–1926 навчального року і праця його серед вчителів» – зазначав, що за вказаний час «при невеликих, порівнюючи, коштах, все ж таки Інститут має зараз бібліотеку в 19 000 томів майже виключно нової літератури» [2, с. 104]. Стаття А. Шамрая «Студенты Донецкого ИНО о жизни и работе своего педвуза» висвітлювала питання поповнення фондів книгозбірні новою літературою, яка тільки-но з'являлася на книжковому ринку. Зокрема, автор наводить факти безплатного надходження літератури з Книжкової палати УРСР [8, с. 86], що свідчить про увагу держави до комплектування бібліотеки не тільки в цьому навчальному закладі, а й у республіці.

Автори часопису приділяли увагу також роботі шкільних бібліотек. Скажімо, П. Соловійов у статті «Шкільні бібліотеки», ґрунтовно аналізуючи роботу таких книгозбірень, зазначає, що більшість міських і деякі районні школи мають свої бібліотеки з досить значним фондом. Проте, на думку автора, школи дуже мало приділяють уваги дитячому читанню. бібліотеки часто зовсім

відірвані від загальношкільної роботи, бібліотекарі обмежуються лише механічною видачею літератури. Вивчаючи протоколи шкільних рад, звіти шкіл, П. Соловйов не виявив жодної доповіді бібліотекаря про свою роботу. Це свідчить про те, що школа не цікавилася роботою бібліотеки, яка була воістину безпритульною в педагогічному процесі [7, с. 54]. Підбиваючи підсумок, автор рекомендує «перетворювати бібліотеки на живі культурно-освітні ланки, підсобні школі в справі організації, налагодження і розгортання педвиробництва»; проводити конференції шкільних бібліотечних працівників за участі представників від педагогів, бібліотечних та учнівських комісій. На таких конференціях можна накреслювати загальні віхи роботи, знаходити спільну мову, уточнювати мету, завдання, форми й методи шкільної бібліотечної роботи, визначати реальний план на найближчий час, щоб залучити дитячу масу до бібліотечної роботи, щоб шкільні бібліотеки працювали в тісному зв'язку з Центральною бібліотекою країни, використовуючи її досвід у роботі з читачами. П. Соловйов також рекомендує «порушити питання перед профорганізацією про невеликі ставки бібліотекаря, через що не можна підібрати відповідних працівників»; «справді гостро поставити питання про цю ділянку педроботи, причому, звичайно, одним «загостренням» питання обмежуватися не можна: на гостроті цій довго не втримаєшся. Потрібно раз і назавжди, – вважає він, – рішуче покласти край педагогічній екстериторіальності ділянок шкільних бібліотек, безплановості й безвідповідальності роботи в них» [7 с. 55-56].

Утім, багато шкільних бібліотек виховували в учнів навички самоврядування. Про це дізнаємося зі статті «Самоврядування у школі (Досвід міських шкіл Луганщини)». У ній йдеться про низові осередки дитячого самоврядування, які мали зв'язок з бібліотекою школи. У молодшому концентрі члени бібкому обмінюють книжки, ведуть облік прочитаної кожним учнем літератури в окремому журналі. У старшому концентрі бібком вивішує списки рекомендованої літератури з тих чи інших дисциплін. Члени бібкому допомагають бібліотекареві в повсякденній роботі: розкладають книжки на полиці, підклеюють їх, пишуть гасла, оголошення, плакати [6, с. 101].

Роботу бібліотек у справі українізації стримував брак україномовної літератури. Про це йдеться в статті І. Пелевіна «За поліпшення стану Українізації», де автор зазначав, що «роботу значно затримус дуже обмежена кількість української літератури в шкільних бібліотеках. Хоча справа з бібліотеками взагалі як слід ще не

налагоджена, але все ж таки останнім часом у багатьох школах витрачаються значні кошти на придбання книжок. Усі завідувачі шкіл повинні рішуче підвищувати питому вагу української книжки в школі, за які б кошти її не придбали, і одночасно звернути увагу на систематичну популяризацію серед учнів української літератури шляхом улаштування окремих вечорів чи ранків, заснування гуртків тощо» [4, с. 5]. У 20-ті роки ХХ ст. шкільні бібліотеки вели роботу і щодо організації самостійного читання учнів. Звичайно, у злиденних умовах це було дуже важко робити. Адже навіть найпростіше – мати привабливе, добре освітлене приміщення та зручні меблі – для більшості бібліотек було недосяжною розкішшю.

Про вимоги до облаштування читальних залів бібліотек, їх оформлення йшлося в статті професора О. М. Граборова [1]. Проте і в існуючих умовах працівники бібліотек робили все можливе й неможливе, щоб залучати учнів до читання. Велику увагу приділяли реєстрації та аналізу прочитаного матеріалу. Для цього вчили дітей вести особливий зошит, де вони записували свої враження від прочитаних книжок.

Отже, аналіз матеріалів із питань діяльності освітянських бібліотек, опублікованих у журналі «Радянська школа» за 1920–1930 рр., свідчить, що на шпальтах часопису розглядалися проблеми бібліотечної галузі, а саме: комплектування бібліотек, їх обладнання, кадрового забезпечення, роботи з читачами. Вивчаючи історію освіти в Україні на сторінках регіональних часописів, науковці мають можливість дослідити й переосмислити питання розвитку освітянських бібліотек не тільки в минулі часи, а й нині.

Література

1. Граборов А. Н. Продленный школьный день, типы работы в нем и формы организации (из опыта одной школы) // Рад. шк. – 1927. – № 9-10. – С. 22-56.
2. Грушевський С. Донецький Інститут Народної Освіти на початку 1925–26 учбового року і праця його серед вчительства // Рад. шк. – 1925. – № 1. – С. 103-105.
3. Курило В. С. Освіта та педагогічна думка Східноукраїнського регіону у ХХ столітті. – Луганськ: ЛДПУ, 2000. – 460 с.
4. Пелевін І. За поліпшення стану Українізації // Рад. шк. – 1928. – № 4. – С. 3-8.
5. П'ятиріччя «Радянської школи» // Рад. шк. – 1930. – № 2. – С. 28-33.
6. Самоврядування у школі. (Досвід міських шкіл Луганщини) // Рад. шк. – 1929. – № 4-5. – С. 99-105.
7. Соловьев П. Школьные библиотеки // Рад. шк. – 1928. – № 9. – С. 53-56.
8. Шамрай А. Студенты Донецкого ИНО о жизни и работе своего педвуза // Рад. шк. – 1926. – № 11. – С. 84-89.

Шкільна бібліотека
на сторінках часопису «Радянська школа»
(1951–1971)

Часопис «Радянська школа» (Київ, 1945–1991) – науково-педагогічний журнал, орган Міністерства освіти Української РСР, правонаступник журналу «Путь просвещения», заснованого у 1922 р. в м. Харків. Видавався спочатку російською мовою, з 1926 р. – українською мовою і отримав назву «Шлях освіти» (1926–1930), з 1931 р. часопис мав назву «Комуністична освіта», з 1945 р. до жовтня 1991 р. – «Радянська школа», з 1991 р. виходить під назвою «Рідна школа».

У 1951–1971 рр. часопис основну увагу приділяв питанням перебудови школи, найбільш актуальним проблемам педагогіки і психології, визначеним Постановою ЦК КПУ «Про стан і заходи дальшого розвитку педагогічної науки в Українській РСР» [10]. На його сторінках широко висвітлювався кращий досвід навчальної та виховної роботи всіх типів загальноосвітніх шкіл, підвищення ідейно-політичного рівня і ділової кваліфікації вчителів, керівництва роботою шкіл, питання організації народної освіти та підготовки кадрів, висвітлення кращого досвіду роботи освітянських бібліотек.

Часопис ознайомлював читачів із новими педагогічними виданнями, зі станом народної освіти в УРСР та педагогічної науки за рубежом. У ньому друкували рецензії на підручники, науково-методичні журнали, літературу з питань педагогіки і психології, педагогічні матеріали (рубрика «Наукові записки»), тематичні огляди педагогічної літератури, а також відповіді на запитання читачів, консультації (рубрика «На допомогу вчителю»), підсумки обговорення планів і програм загальної політехнічної школи, хроніки педагогічного життя.

Метою нашої публікації є практична необхідність проаналізувати діяльність шкільних бібліотек у 1951–1971 рр., визначити перспективи їх розвитку, шляхи інтенсифікації їх функціонування в системі освітянських бібліотек країни. Основними джерелами дослідження були статті часопису періоду 1951–1971 рр. Опрацьовано 230 номерів журналів, у яких порушено зазначену тему.

Початок досліджуваного періоду знаменували постанови радянського уряду про школу, що сприяли її черговому реформуванню.

Наслідки цього реформування були досить суперечливі, зокрема – фактичне згортання українізації. Посилюється процес русифікації народної освіти в Україні.

У 60-х роках ХХ ст. в обласних центрах і в м. Києві кількість українських шкіл становила 28 %, російських – 72 %, в інших містах відповідно – 16 і 84 відсотків [4, с. 360].

Із середини 50-х до середини 60-х років ХХ ст. теорія і практика освіти розвиваються під позитивним впливом демократизації суспільного життя. Реформаторський рух того часу сприяв створенню нового покоління підручників, видається велика кількість методичної літератури, розробляються цілі комплекси засобів навчання, у тому числі й технічні.

Проаналізувавши матеріали часопису цього періоду, ми дійшли висновку, що процеси, які відбувалися в системі освіти України того часу, були ширші офіційно декларованих змін. «Відлига» дала поштовх до розвитку педагогічної думки. Спостерігається тимчасове піднесення національної думки, відродження національної мови, літератури, культури.

Період зі середини 60-х до початку 70-х років характеризується також упровадженням нових навчальних планів, програм, масовим виданням навчальної і методичної літератури, широким використанням технічних засобів навчання. Ці роки багаті на передовий педагогічний досвід, на знахідки і новації в педагогічній науці і практиці.

Але повернення до тоталітарно-бюрократичної системи керівництва, наростання кризових явищ у житті суспільства призвели до того, що навчання на всіх ступенях освіти часто підмінялося так званим комуністичним вихованням.

Історія освітянських бібліотек невід'ємна від розвитку суспільства. Саме шкільна бібліотека була і є тим унікальним соціальним інститутом, який акумулює і забезпечує загальнодоступність вершин світової культури, сприяє долученню дітей і підлітків до історії, культури народу. Популяризація книжки, літератури шляхом книжкових виставок, бібліотечних оглядів була і залишається одним із головних завдань шкільної бібліотеки. Мережа бібліотек держави у повоєнний період розширювалась у зв'язку з відкриттям масових бібліотек у містах і селах, у тому числі при школах, ВНЗ, наукових закладах. Шкільні бібліотеки виступають не лише як структури, що всебічно сприяють процесу навчання й виховання учнів, а й як самостійні культурно-освітні заклади.

Розвиток видавничої справи у повоєнні роки забезпечив подальший поступ наукових, технічних, масових і шкільних бібліотек. Якщо кількість шкіл у 1946 р. системи Міністерства освіти Української РСР становила 28 640, а учнів – 5 млн 419,5 тис., то в 1950 р. шкіл стало 29 225, і вони охоплювали 6 млн 435 тис. учнів. За роки четвертої п'ятирічки ґрунтовно змінилася структура шкіл, які перейшли на семирічне і десятирічне навчання. У цей час доукомплектовано шкільні бібліотеки [20].

Значно поповнилися літературою шкільні бібліотеки, зокрема наприкінці 1949 р. їх книжковий фонд досяг 12 млн. 954 примірників, у тому числі майже 11 млн – для позакласного читання. На придбання книжок лише в 1950 р. було витрачено 39 млн 378 тис. крб. В умовах бурхливого розвитку науково-технічного прогресу зростає роль школи, шкільної бібліотеки, які мали забезпечувати всебічний розвиток підростаючого покоління, виховувати майбутніх будівників комуністичного суспільства. Про це свідчить той факт, що в 1971 р. в УРСР налічувалось 28 354 шкільні бібліотеки із загальним книжковим фондом 79,4 млн примірників. Значна увага в цей період приділяється забезпеченню учнів підручниками. Тиражі підручників із року в рік зростали і за п'ятирічку досягли колосальної цифри – 13,3 млн примірників. Це крім тих підручників, які були завезені з РСФСР для шкіл із російською мовою викладання. Крім того, у часописі тих років уміщено відомості про те, що «...на допомогу вчителям з 1 грудня 1951 року буде видано список творів класичної та української літератури, творів радянських письменників для позакласного читання. Міністерство освіти спільно з Укрполіграфвидавом має розробити план видання художньої літератури для поповнення шкільних бібліотек» [20].

Велику увагу розвитку дитячої літератури на сторінках часопису приділяли також науковці. Зосередимо увагу на найбільш значущих питаннях, зокрема на статті Є. М. Марієнгоф «За наукове розв'язання проблеми дитячої літератури» [7]. Автор підкреслює, що спільна сесія Академії педагогічних наук і Міністерства освіти РСФСР сформулювала основні проблеми, наукове розв'язання яких допоможе розвитку дитячої літератури. Чільне місце у цьому процесі має посісти й педагогічна наука. На сесії доповідачі докладно говорили про потребу видання науково-популярної і науково-художньої літератури, пов'язаної зі шкільною програмою, вимагали від письменників підвищити ідейно-художній рівень книжок для дітей. Педагоги, пише автор статті,

скаржаться на недостатню укомплектованість шкільних бібліотек України. Сесія зосереджує увагу на тому, що книжок для 6,5 млн школярів УРСР видається ще недостатньо. У 1946–1950 рр. у СРСР випущено понад 253 млн книжок для дітей, з них в УРСР – 15 млн [7]. На сесії зазначалось, що відрив видавничої практики від школи призводить до видання недостатньої кількості книжок для дітей в Україні; звернуто увагу на ряд серйозних помилок у роботі видавництва. Підкреслювалося, що видавництво «Радянська школа» не приділяє достатньої уваги проблемам видання науково-популярної і науково-художньої літератури. «Щоб забезпечити школи і дітей Української РСР високоякісними книгами, треба рішуче поліпшити видання літератури для дітей в республіці, організувати вивчення дитячої літератури, налагодити бібліографічну і критичну роботу в цій галузі, систематично керувати шкільними бібліотеками» [7, с. 24]. На сторінках часопису також широко висвітлюється обговорення завдань української радянської літератури для дітей на республіканських і всесоюзних з'їздах письменників.

Як для бібліотечних працівників, так і для науковців цікава стаття Д. П. Моргун «Об'єднане засідання вчених рад науково-дослідних інститутів педагогіки і психології» [8]. Автор статті – науковий співробітник УНДІП, кандидат педагогічних наук зазначає, зокрема, що важливим завданням письменників є допомога школі у здійсненні політехнічного навчання, у вихованні в учнів поваги і любові до праці, утвердженні думки про те, що кожна професія в нашій країні потрібна і почесна. Письменники мають брати активну участь у роботі над складанням текстів для підручників, автор наголошує на важливості найтіснішого зв'язку і творчого співробітництва між науково-дослідними інститутами Міністерства освіти УРСР, видавництвами і письменниками. О. Р. Мазуркевич [6] зосереджував увагу на потребі вивчення читацьких інтересів дітей і молоді, що є важливим обов'язком працівників педагогічної науки і вчителів.

У статті «Дитяча література – наша рідна справа» [3] редакція часопису підкреслює, що українська радянська дитяча література не стоїть на одному місці. Вона розвивається, зростає кількісно і якісно. Це зростання дуже помітне за останні два роки – з часу з'їзду радянських письменників України, на якому приділялась особлива увага питанням розвитку літератури.

«Хороша дитяча книга повинна дійти до кожного свого читача. А читачі її такі, що їм треба допомогти вибрати книжку, правильно

сприйняти і зрозуміти її зміст. У цій справі велика роль належить педагогові. Учитель, вихователь, піонервожатий, працівник поза-шкільного закладу чи дитячої бібліотеки мають постійно, систематично спрямовувати дитяче читання, організовувати роботу над книгою, проводити читацькі конференції, зустрічі з письменниками, диспути – використовувати, відповідно до віку, найрізноманітніші форми індивідуальної і масової роботи з юними читачами. Було б дуже корисним ввести в систему зустрічі педагогічних колективів з письменниками, спільні наради, широкий дружний обмін, зокрема в пресі, думками про дитячу книжку і її читача. Треба посилити і науково-педагогічну роботу в галузі дитячого читання. Вивчення інтересів юних читачів, потреб і запитів школи та сім'ї і розробляння педагогічних вимог до дитячої книжки – прямий обов'язок і науково-дослідних інститутів педагогіки та психології, і відповідних кафедр педагогічних інститутів».

Редакція журналу акцентує увагу читачів на тому, що часопис увів рубрику «Дитяча література», де друкуватимуться статті з найважливіших проблем розвитку художньої та науково-популярної літератури для дітей і молоді, а також статті про творчість дитячих письменників, рецензії на нові книжки для дітей.

Отже, у зазначений період радянська система освіти, без сумніву, і в якісному, і в кількісному відношенні досягла великих успіхів, що було одним із вагомих досягнень усього радянського суспільства. Кількість студентів у ВНЗ зросла з 1.25 млн у 1950–1951 рр. до 2,4 млн у 1960–1961 рр. і до 3,6 млн у 1964–1965 роках. Стабільно розвивалася й система середньої освіти: мета забезпечити загальну обов'язкову середню освіту була здійснена до середини 70-х років.

«Відлига» 50-х – кінця 60-х років позитивно вплинула на культурне життя країни. У 1956 р. скасовано плату за навчання у старших класах середніх шкіл, а також у вищих навчальних закладах (1959). Верховна Рада УРСР прийняла закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і подальший розвиток системи народної освіти в УРСР (1959)», запроваджено загальне обов'язкове навчання, семирічні, десятирічні школи стали восьмирічними обов'язковими (для дітей і підлітків обох статей віком від 7 до 15–16 років) та одинадцятирічними загальноосвітніми трудовими політехнічними школами з виробничою практикою [4].

Характерною ознакою середніх загальноосвітніх трудових політехнічних шкіл було те, що вони приділяли багато уваги трудовому навчанню.

Головна ідея цього закону — зв'язок навчання з працею, з виробництвом. Особливо зростає значення шкільних бібліотек в умовах практичного здійснення цього закону, що спрямував дії шкільних бібліотек. Шкільні бібліотеки активно беруть участь у роботі школи як центри керівництва позакласним читанням. Вони прагнуть повніше задовольнити попит молоді на політичну, виробничу, науково-технічну і довідкову літературу.

У 60–70-х роках у більшості республіканських, обласних, центральних міських бібліотек для дітей відкрили методичні відділи, кабінети, які були методичними центрами й для шкільних бібліотек. У ці роки працювала Міжвідомча рада, яка постійно заслуховувала питання роботи шкільних бібліотек, надавала їм практичну і методичну допомогу. Це простежується у статтях завідувача методичного кабінету Київської обласної бібліотеки для дітей і юнацтва імені О. Бойченка О. І. Ткаченко «Про роботу шкільних бібліотек» [19], І. М. Стецько «Бібліотекар-педагог» [18] та статті Є. І. Селезньової «Книга — супутник учня» [16]. Автори акцентують на тому, що бібліотека школи є центром шкільного життя. Шкільний бібліотекар с. Попівка Сумської області В. В. Биркун у статті «Нотатки про шкільну бібліотеку» [2] пише: «Бібліотека — це скарбниця людської думки і досвіду поколінь, кузня людського інтелекту, це добре розуміє більшість учителів» [2, с. 50].

Досвід роботи дитячих шкільних бібліотек з питань пропаганди літератури висвітлено в статтях М. І. Мороз, К. Л. Пилипчук «Робота шкільної бібліотеки по відзначенню 100-річчя від дня смерті Т. Г. Шевченка» [9] та статті І. В. Пуха «Шевченківські дні в школах Радянської України (1918–1920 рр.)» [14]. В останній статті на основі архівних матеріалів розповідається про вшанування пам'яті Великого Кобзаря в школах Радянської України в період іноземної воєнної інтервенції та громадянської війни, коли в буремні 1918–1920 рр. в багатьох освітніх закладах створювали спеціальні комісії, яким доручали розробити програми святкувань. У день Шевченківського ювілею заняття не проводили. У школах Харкова, Полтави, Миколаєва, Чернігова, Прилук та багатьох інших міст і сіл влаштовували літературно-вокальні вечори, на яких читали реферати про творчість поета, декламували його поезії, співали пісні тощо. Літературні ранки та концерти для учнів організували також у театрах, клубах, народних будинках.

Новою формою вшанування Великого Кобзаря були «Шевченківські читання», які проводили в багатьох школах України. Ювілеї поета сприяли здійсненню зв'язку школи з життям, розвитку твор-

чої самодіяльності учнів, вихованню любові до Батьківщини, рідної мови, культури. Про роль творчості Т. Г. Шевченка у Харківській недільній школі, яку очолила Х. Д. Алчевська у 60-х роках ХІХ ст., дізнаємося зі статті О. Р. Мазуркевич «Т. Г. Шевченко в Харківській недільній школі» [6]. Автор, розповідаючи про видатного педагога і народного просвітителя в Україні – Х. Д. Алчевську (1840–1920), розкриває роль творчості Т. Г. Шевченка в діяльності Харківської недільної школи. Попередні дослідження висвітлили лише частину цікавого матеріалу з проблеми «Прогресивні українські педагоги Харківської недільної школи і вивчення творчості Шевченка на Україні в дожовтневий час», розкрили, крім забутих давно опублікованих праць Х. Д. Алчевської, лише деякі сторінки її рукописної спадщини. О. Р. Мазуркевич розповідає про неопубліковані щоденники Х. Д. Алчевської за 1859–1862 і 1877 рр. та листи, які дбайливо зберегла в автографах і передала для дослідження онука народної просвітительки – харків'янка Н. М. Вікул. Статті й поезії про Шевченка, автором яких була народна вчителька і популярна у свій час поетеса Х. Д. Алчевська, вписують до всенародної Шевченкіани нові сторінки і розділи. У часописі вперше вміщено світлину 1895 р. Х. Д. Алчевської зі своїми ученицями та вчителями в бібліотеці Харківської недільної школи.

У досліджуваній період значну увагу приділяли соціальним функціям бібліотек, основною з яких була ідейно-виховна. Уся бібліотечна робота розглядалась як єдиний виховний процес. Подальшого розвитку набувала й загальноосвітня функція, головний зміст якої вбачали в керівництві самоосвітнім читанням.

Програмним документом для працівників бібліотек була Постанова ЦК КПРС, прийнята 22 вересня 1959 р., «Про стан і заходи поліпшення бібліотечної справи в країні», в якій підбито підсумки і накреслено перспективи подальшого удосконалення роботи бібліотек [13].

Десятого лютого 1961 р. Міністерство освіти УРСР затверджує «Положення про шкільну бібліотеку» [12], в якому чітко визначено, що шкільну бібліотеку створюють у кожній початковій, восьмирічній, середній школі, школі-інтернаті, спеціальній школі, і завданням її є всебічне сприяння процесу навчання й виховання учнів. Шкільна бібліотека допомагає учням в організації читання з метою успішного вивчення ними навчальних предметів, кращого засвоєння основ загальноосвітніх і політичних знань, сприяє моральному, фізичному та естетичному вихованню дітей, прищепленню любові до праці і готовності до суспільно корисної діяль-

ності, навичок самостійної роботи з книжкою, інтересу до неї, залучас кожного школяра до систематичного читання, допомагає вчителям в організації навчально-виховної роботи в школі, ознайомлює з основами бібліотечно-бібліографічної грамотності [12].

Значного поширення набуває прогресивний метод обслуговування читачів – відкритий доступ до книжок, який дає можливість повніше задовольнити запити різних груп читачів, хоча на збереженні фондів це позначилось негативно. У 60–70-ті роки поліпилася й матеріально-технічна база багатьох шкільних бібліотек, відкрито нові читальні зали.

З 1965 р. шкільні бібліотеки згідно з «Положенням про огляд роботи бібліотек шкіл УРСР» від 10 березня 1965 р. активно включилися в огляд-конкурс на кращу бібліотеку. На базі Київського обласного інституту удосконалення кваліфікації вчителів було організовано курси підвищення кваліфікації шкільних бібліотекарів. Порушувалося питання про необхідність створення постійно діючих секцій (кущових або районних) для шкільних бібліотек, які б займалися питанням керівництва дитячим читанням.

Цінні відомості про розвиток спеціальних педагогічних бібліотек і задоволення фахових потреб учителів знаходимо у статті директора Львівської обласної науково-педагогічної бібліотеки Я. Рябій «Наша бібліотека» (1964) [15]. Автор розповідає про єдину в Україні в цей період науково-педагогічну бібліотеку, фонд якої, починаючи з 1945 р., зріс у 80 разів і становив понад 300 000 книжок. Ними користувалися педагогічні колективи 220 шкіл області, активізувалася й наукова і довідкова робота бібліографічного відділу. Близько 10 000 учителів, вихователів, викладачів ВНЗ і технікумів, батьків – її постійні читачі. Бібліотека надавала допомогу вчителям-заочникам усіх областей України і братніх республік. У бібліотеці систематично влаштовують тематичні виставки «На допомогу вчителю», «Молодому вчителю», а також спеціальні виставки «Маяки педагогічної справи», «Екзамен у школі», «Останній дзвоник і вибір професії».

Одним із основних засобів підвищення кваліфікації вчителів є систематичне ознайомлення з поточною педагогічною літературою. У статті «Як стежити за новою педагогічною літературою» [11] Г. М. Плеський подає бібліографічні джерела, що їх передплачують бібліотеки. У шкільних бібліотеках учитель знайде «Збірник наказів Міністерства освіти УРСР», «Сборник приказов и распоряжений Министерства РСФСР» та педагогічні журнали, бюлетень «Новые книги», «Літописи», «Летописи».

Про те, де можна придбати ту або іншу книжку чи серію книжок, пише працівник Львівської обласної науково-педагогічної бібліотеки Б. І. Степанишин «Вчитель і книга» [17]. Автор акцентує увагу читача на тому, що «найперше призначення шкільної бібліотеки – задоволення учнів, але допомогти вчителю в самоосвіті – теж її обов'язок» [17, с. 80]. Переконливим свідченням цього є досвід Дрогобицької середньої школи № 1. У бібліотеці є тематичні каталоги і картотеки «На допомогу самоосвіті вчителів», «Робота класного керівника», «Картотека статей фахових (методичних) журналів», створюється картотека літератури, що є в особистих бібліотеках учителів, для взаємодіювання їхніми фондами.

Визначною подією, яка вплинула на розвиток бібліотечної справи в Україні, зокрема в м. Києві, було відкриття у 1967 р. Державної республіканської бібліотеки для дітей. 1968 р. на базі Київської філії Харківського інституту культури створено Київський інститут культури, якому в 1972 р. присвоєне ім'я О. Є. Корнійчука. У цей період з'явилася книжка ректора Київського інституту культури О. С. Сокальського «Організація бібліотечної справи». Член-кореспондент АПН СРСР В. І. Чепелев у статті, присвяченій цій книзі, пише: «Вона є одним з перших ґрунтовних досліджень, в якому розглядається велике коло наукових проблем, що мають неабияке теоретичне і практичне значення. У даній праці О. С. Сокальський проаналізував стан і перспективи розвитку бібліотечної справи України. Автор довів, що бібліотекознавство є суспільною наукою, яка має свій предмет, наукову проблематику і методи дослідження. У цій книзі широко висвітлена діяльність державних і шкільних бібліотек. Великий інтерес становить розділ про спеціальні бібліотеки, в якому описано історію розвитку і сучасний стан бібліотек Академії наук СРСР, а також технічних, сільськогосподарських, медичних та бібліотек вищих закладів» [22].

Книга стала підручником для студентів спеціальних ВНЗ і порадищем для учителів, бібліотекарів у самоосвіті, у пропаганді бібліотечно-бібліографічних знань серед учнів.

На сторінках «Радянської школи» приділялась увага культурі читання, що є складовою довідково-бібліографічної роботи, мета якої – навчити учнів самостійно користуватись довідково-інформаційними каталогами бібліотеки.

Про поширення бібліотечно-бібліографічної грамотності розповідає заввідділу бібліографії Київського національного університету імені Тараса Шевченка О. Д. Балабанов у статті «Бібліогра-

фічні знання – в школу» [1]. Автор пише: «У нас розгорнуто велику роботу по поширенню бібліотечно-бібліографічної грамотності. Важливу роль тут має відігравати і загальноосвітня школа. Добре, що тепер у вузах республіки практикується викладання основ бібліографії в школі. Бібліотека повинна сприйматися як обов'язковий учасник, як незмінний помічник у будь-якій творчій роботі».

Аналізуючи матеріали часопису «Радянська школа» за період 1951–1971 рр., слід зауважити, що 60 статей було присвячено роботі шкільної бібліотеки. Журнал велику увагу приділяв коротким бібліографічним оглядам основних творів для пояснювального читання. Серед них *Миронова М. М.* Література до пояснювального читання (Бібліографічний огляд) // Рад. шк. – 1954. – № 2 (лютий). – С. 54-58; (рубрика «Нові книги видавництва “Радянська школа”»); *Килимник М. А.* Книги ювілейного року // Рад. шк. – 1970. – № 1 (січень). – С. 25-26; *Конфорович А. Г.* Що читати з питань кібернетики // Рад. шк. – 1965. – № 3 (березень). – С. 105-106; 1965. – № 9. – С. 100-103; Анотований рекомендаційний покажчик «Для вчителів початкових класів» // Рад. шк. – 1966. – № 4. – С. 91; Нові книги з загально-педагогічних питань / В-во «Радянська школа», 1964 // Рад. шк. – 1965. – № 1. – С. 108-109; Книги «Наукова думка» // Рад. шк. – 1971. – № 7. – С. 112; Вийде у світ у видавництві «Радянська школа» в 1971 // Рад. шк. – 1970. – № 9. – С. 25; 98 (На допомогу вчителям та учням старших класів, які відвідують факультативні заняття для поглиблення і систематизації їхніх знань); *Балабанов О. Д.* Антон Семенович Макаренко (1888–1939). Список літератури // Рад. шк. – 1969. – № 3. – С. 106-108; Питання сучасної радянської соціології / Короткий анотований список літератури // Рад. шк. – 1966. – № 12. – С. 31; 1967. – № 2. – С. 80 та багато інших.

Отже, результати проведеного дослідження свідчать, що зміни у функціонуванні шкільної бібліотеки в 1951–1971 рр. мають неоднозначний, подекуди суперечливий характер, поєднують у собі прогресивні та кризові явища, традиції й новації.

Не всі бібліотечні проекти, ідеї, плани наших попередників були реалізовані. Коло проблем, які розглядалися на шпальтах часопису в 1951–1971 рр., було досить широким, більшість із них і досі є актуальними, а саме: наукове розв'язання проблем дитячої літератури, посилення науково-педагогічної роботи в галузі дитячого читання, вивчення інтересів юних читачів, потреб і запитів школи та сім'ї, розроблення педагогічних вимог до дитячої

книжки, розв'язання в Україні проблеми видання науково-популярної і науково-художньої літератури з географії, природознавства, розв'язання питання зв'язку і творчого співробітництва між науково-дослідними інститутами Міністерства освіти УРСР, видавництвами і письменниками. Значну увагу на шпальтах часопису приділено справі забезпечення бібліотек висококваліфікованими спеціалістами бібліотечної справи і бібліографії, прищеплення навичок бібліотечної грамотності на уроках позакласного читання та під час позакласної виховної роботи.

Редакція журналу приділяла велику увагу проблемам забезпечення фахових потреб учителів, розвитку шкільних бібліотек, що гальмувався недостатньою фінансовою і матеріальною базою, виділення коштів на комплектування фондів шкільних бібліотек.

Отже, можна констатувати, що шкільна бібліотека не випадково була і буде обов'язковим підрозділом загальноосвітніх навчальних закладів, оскільки її мета, як і всього педагогічного колективу, навчити учнів, озброїти їх знаннями, виховати громадян своєї держави.

Аналіз висвітлених на шпальтах часопису проблем в історичному аспекті дає можливість врахувати досягнення вітчизняних освітянських бібліотек, розвивати думки наших попередників, глибше зрозуміти сьогодення, ясніше бачити перспективи майбутнього розвитку. Це допоможе нам ґрунтовніше підійти до розроблення сучасних аспектів діяльності шкільних бібліотек і, проаналізувавши тенденції їх розвитку, окреслити ситуацію, що склалася в бібліотечній справі.

Література

1. Балабанов О. Д. Бібліографічні знання – в школу // Рад. шк. – 1966. – № 7. – С. 96-99.
2. Биркун В. В. Нотатки про шкільну бібліотеку // Рад. шк. – 1965. – № 2. – С. 50-54.
3. Дитяча література – наша рідна справа // Рад. шк. – 1957. – № 1. – С. 3-9.
4. Закон про зміцнення зв'язку школи з життям і подальший розвиток системи народної освіти в УРСР (1959) // Рад. шк. – 1959. – № 1. – С. 3-15.
5. Коляда І. А., Малій О. В. Історія України. 11 клас: Зошит – конспект тем. – К.: А.С.К., 1997. – С. 3-35.
6. Мазуркевич О. Р. Т. Г. Шевченко в Харківській недільній школі // Рад. шк. – 1964. – № 1. – С. 88-96.
7. Марієнгоф Є. М. За наукове розв'язання проблем дитячої літератури [На спільній сесії Акад. пед. наук, Мін. освіти РСФР] // Рад. шк. – 1952. – № 3. – С. 21-25.
8. Моргун Д. П. Об'єднане засідання вчених рад науково-дослідних інститутів педагогіки і психології // Рад. шк. – 1954. – № 12. – С. 56-60.

9. Мороз М. І., Пилипчук К. Л. Робота шкільної бібліотеки по відзначенню 100-річчя від дня смерті Т. Г. Шевченка // Рад. шк. – 1961. – № 2. – С. 77-80.
10. Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР (1917–1967). – К.: Рад. школа, 1967. – С. 337.
11. Плеський Г. М. Як стежити за новою педагогічною літературою // Рад. шк. – 1957. – № 23. – С. 87-89.
12. Положення про шкільну бібліотеку // Довідник бібліотекаря: Керівні матеріали з питань бібліотечної роботи / Уклад. В. С. Дідур та ін. – Х., 1971. – С. 218-219.
13. Про стан і заходи поліпшення бібліотечної справи в країні (Постанова ЦК КПРС від 22 вересня 1959 р.) // Довідник бібліотекаря: Керівні матеріали з питань бібліотечної роботи / Уклад. В. С. Дідур та ін. – Х., 1971. – С. 23.
14. Пух І. В. Шевченківські дні в школах Радянської України (1918–1920 рр.) // Рад. шк. – 1964. – № 3. – С. 54-57.
15. Рябой Я. Наша бібліотека // Рад. шк. – 1964. – № 9. – С. 6.
16. Селезньова Є. І. Книга – супутник учня // Рад. шк. – 1967. – № 9. – С. 56-58.
17. Степанішин Б. І. Вчитель і книга // Рад. шк. – 1971. – № 12. – С. 80-84.
18. Стецько І. М. Бібліотекар – педагог // Рад. шк. – 1965. – № 3. – С. 75-77.
19. Ткаченко О. І. Про роботу шкільних бібліотек // Рад. шк. – 1958. – № 2. – С. 94.
20. Фалінов О. М. Розвиток шкіл Української РСР у післявоєнній Сталінській п'ятирічці // Рад. шк. – 1951. – № 3. – С. 4-5.
21. Центральний Комітет КП(б) України про читанки, хрестоматії і підручники з української літератури // Рад. шк. – 1951. – № 5. – С. 14.
22. Чепелев В. І., Сокальський О. С. Організація бібліотечної справи // Рад. шк. – 1970. – № 9. – С. 109-110.

Тетяна Стадник

Історія розвитку та сучасний стан шкільної бібліотеки Басівської ЗОШ І–ІІІ ступенів Сумської обл.

Історія бібліотек нерозривно пов'язана з історією навчальних закладів, розвитком суспільства й видатними особистостями, які дбали про освіту, створення бібліотек при навчальних закладах.

На початку ХХ ст. у с. Басівці (нині Сумський р-н Сумської обл.) функціонувало дві школи – церковнопарафіяльна і земська. Старожили згадують: «Церковнопарафіяльна школа будувалась разом із новою церквою і відкрилась у 1906 р. (жителі села ще називали її «красною» – за червоним кольором цегли, з якої її було збудовано). Незважаючи на персважання в ній церковного напряму навчання, вона давала і загальні початкові знання, однакові із

земською школою, і теж була трирічною». Дещо відомо й про церковну бібліотеку: «...бібліотека містилась у церкві в окремих шафах. У бібліотеці були книги переважно релігійного змісту та журнали, зокрема «Вера и разум», «Харьковские епархиальные ведомости», друковані літописи, праці архієпископа Філарета. Але із закриттям церкви бібліотека була знищена і пошматована».

Нове приміщення земської школи (її жителі села називали «білою» за кольором фарби, якою були пофарбовані стіни) збудували своїм коштом і безпосередньою працею селяни. Почала працювати в 1903 р. Стояла в центрі села й мала п'ять кімнат. Навчання тривало три роки. Про бібліотеку при школі в цей період нічого не відомо.

А от щодо с. Локні є відомості про освіту і перші бібліотеки С. Г. Міщенко писав: «...школи як такої у селі не було (до 1871 р.), а грамоти як такої – звичайного церковного читання навчав дяк Троїцький. Навчання проводилось двічі на тиждень. Підручників не було. ... Через 3–4 роки занять хлопці ледве вміли по складах читати. Досягши Часослова, переходили на Псалтирь та письмо. А згодом хлопці бралися за інші церковні книги, бо іншої літератури ні у церкві, ні у селян не було, за винятком управителя. Отже, грамоти на селі досягли дуже мало селян. ... А от в 1871 році була відкрита школа і почала діяти під назвою «Земская школа» з трирічним курсом навчання. Будинок мав дві кімнати під класи, кімната і кухня під квартиру вчителя, коридор, де учні проводили час на перервах і де стояли шафи для одягу учнів. На будинку була вивіска «МНП. Локнянское Земское Училище» [1].

У 1897 р. завдяки вчителю В. М. Ніколаєву школа поповнилася допоміжною бібліотекою в кількості 200 примірників. Книжки з неї видавали учителі для читання селянам. «Село прокидалося, збільшувалася вага знань, тяга до книг. Громада почала піклуватися за школу краще і своїми силами та коштами село задовольняли потреби школи, збудували сарай, замінили наново огорожу. Ніколаєв В. М. мав великий авторитет – до нього дорослі селяни йшли не лише за книгою, але й за порадою. Бачачи це, попи Чернігівський, а потім і Рубінський відкрили для люду двері своєї церковної бібліотеки» [1].

І далі згадує С. Г. Міщенко: «Цікаво, що «пробуджена людність» хотіла більше знати, почала користуватися не лише шкільною та церковною бібліотеками, але деякі селяни почали купляти в м. Сумах та м. Харкові бажані книги, чимало люду, виїжджаючи на сезонні заробітки у міста, привозили з собою книги. Так, напри-

клад, на подив тих дореволюційних часів, Резніченко Сергій Григорович, швець, мав у себе чимало книг, які читав сам і прищеплював повагу до літератури своїм учням. У 1914 році село одержувало газети: «Сумський вісник», «Южный край», «Русское слово», «Рада».

Після революції і війни 1917–1920 рр. становище бібліотек в Україні дуже змінилося: було знищено багато цінних приватних, церковних і монастирських колекцій. Лише частину вдалося врятувати місцевим культурним діячам. Можна припустити, що і з фондами бібліотек навчальних закладів с. Басівка і Локня сталося те саме.

На сьогодні немає інформації, чи існувала шкільна бібліотека в с. Басівці у 20–30-х роках ХХ ст. Лише відомо, що вона почала діяти одночасно з відкриттям школи в 1943 р. після чергового повернення радянської влади. До 1961 р. школа була семирічною, у 1961–1977 р. – восьмирічною. Зі спогадів Є. М. Цибаненка (у 1943–1975 рр. працював у школі): «Бібліотека займала маленьке приміщення, де були розташовані чотири стелажі з книгами, стіл, стільці. Книжний фонд був невеличкий, але книги були дуже гарні: художня література, науково-пізнавальна, довідкова і звичайно видання «Основоположників». Фонд постійно поповнювався, але за які кошти – не пам'ятаю. Особливо допомагав Тесленко Олександр Іванович – конструктор літаків, який жив у Москві, але родом був із Басівки. Він декілька разів прислав посилки з книгами для шкільної бібліотеки. Бібліотекарем працював, зазвичай, хтось з учителів, призначених наказом директора. Робота бібліотекаря була тоді неоплачувана, тож педагоги займалися книговидачею. Послугами бібліотеки користувалося близько 115 чоловік – учні, вчителі і батьки» [1].

Школа протягом 1943–1977 рр. займала три будівлі: у приміщенні земської школи містилися початкові класи і бібліотека; у церковнопарафіяльній навчалися сьомі класи і була вчительська. Силами вчителів збудовали майстерню. Приміщення, в яких навчалися діти, обігрівали груби, майстерня взагалі не обігрівалася.

В. В. Коробейник працювала в школі з 1955 р. до 1996 р., а з 1975 р. до 1982 р. обіймала посаду директора. Як вона згадує, бібліотека мала якісний фонд, що складався з різних енциклопедій (наприклад, «Большая советская энциклопедия»), довідників, словників; добірки художньої літератури – повних зібрань різних письменників, зокрема О. Дюма, Л. Толстого; літератури для молодших школярів. Передплачували такі періодичні видання:

«Радянська школа», «Початкова школа», «Радянська освіта», «Малятко» і «Барвінок».

У 70-х роках ХХ ст. Басівку визнають неперспективним селом, у зв'язку з чим реорганізації зазнали школа та її бібліотека. Восьмирічну школу перетворюють на початкову, бібліотеку передають у середню школу сусіднього с. Юнаківки, а майстерню – у школу с. Могриця. Через закриття школи за один рік із села виїхало 17 сімей (у кожній по двоє-троє дітей). Тобто село було приречене на знищення, бо як мовиться: нема школи в селі, нема в нього майбутнього. Однак завдяки клопотанню батьків, директора початкової школи В. В. Коробейник, голови колгоспу «Червоний прапор» С. Г. Кандиби в 1980 р. розпочалося будівництво приміщення освітнього закладу. Відкриття 1982 р. Басівської восьмирічної школи, а згодом, 1986 р., – середньої, кладе початок історії сучасної шкільної бібліотеки. Шкільна бібліотека починає комплектуватися з 1982 р. До 1986 р. вона мала лише чотири стелажі з книгами, стіл для бібліотекаря. Читальної зали, звісно, не було, та його й неможливо було розмістити на 13 м². Сумарний та інвентарний облік фонду не вівся. У 1986 р., за результатами інвентаризації, фонд становив 5309 прим., у тому числі 2457 підручників. За відсутності приміщення підручники зберігали у шафах кабінету директора, пізніше – в непристосованих для збереження книжок приміщеннях. З часом у бібліотеці з'являються три шафи для книжок і три учнівські столи для оформлення читацького куточка. Книгозбірнею користувалося 120 читачів: учні, вчителі, батьки. Завдяки клопотанню О. М. Черненко, яка працювала бібліотекарем у 1988–1990 рр., було виготовлено односторонні стаціонарні стелажі заввишки три метри. Це певною мірою розв'язало питання розміщення бібфонду й фонду підручників. А згодом, у 1996 р., було виділене додаткове приміщення для фонду підручників. Друкована продукція надходила до бібліотеки з обласного бібколектору систематично до 1996 року. Це була художня, науково-пізнавальна, галузева, педагогічна, методична, суспільно-політична література, а також книжки для молодших школярів. Оперативне і повноцінне забезпечення інформаційних потреб учнів, учителів, батьків – одна з основних функцій сучасної шкільної бібліотеки. Фонд комплектується з різних джерел: централізоване комплектування; дари; передплата на періодичні видання.

У 1999 р. бібліотекарі шкільної книгозбірні провели акцію «Місцеві меценати». На зібрані кошти поповнено її довідковий фонд. А в 2001 р. житель села В. В. Малюшенко подарував шкіль-

ній бібліотеці 55 прим. книжок, серед яких літературні твори за шкільними програмами, література з історії України, довідники, книжечки для молодших школярів, видання з інформатики, УСЕ. Неодноразово до фонду бібліотеки передавала художні твори програмного змісту сім'я Данилевських, учителів за фахом, які живуть і працюють у селі з 1984 р. Нині бібліотечний фонд становить 9411 одиниць. Це навчальна, художня, науково-пізнавальна, довідкова, педагогічна, методична література та література для молодших школярів. Бібфонд розміщено згідно з ББК і відкритий для вільного доступу користувачам. Змістовному розкриттю книжкового фонду допомагають постійно діючі відкриті тематичні полиці «Знай, люби, бережи», «Край, де ти живеш», «Лунай, прекрасна наша мова, ти наше диво калинове» («Літературна Сумщина»), «Закон і ти», «Щоб бути здоровим», «Людина працею велична», «Юній господарчці», «Історія України в художніх творах», «Давно те діялось», «У світі казки чарівної», «Золоті зернятка російської класики», «Дитяча українська класика», «Перлини світової класики», «Природа. Світ рослин і тварин». Бібліотека має алфавітний каталог; краєзнавчу картотеку статей; картотека творів, які вивчають на уроках зарубіжної літератури. Складено тематичні папки, матеріали яких допомагають учням у написанні рефератів «Село і люди», «Видатні особистості», «Історія України», «Сумщина – рідний край». Шкільна бібліотека співпрацює з педколективом, особливу увагу приділяє інформуванню про нові надходження книжок, періодику та методичної літератури. Разом із педколективом організовує роботу з виховання в учнів дбайливого ставлення до підручників. Регулярні повідомлення читачів про нові надходження до бібліотеки є одним із головних елементів її інформаційної діяльності.

Зміст інформування визначається навчальними та виховними завданнями національної школи, інтересами читачів, їхніми віковими особливостями, тематикою літератури, що надійшла до шкільної бібліотеки. Основну роль в інформаційній діяльності відіграють розповіді про роботу бібліотеки, правила користування та збереження книжок. У ході такої діяльності застосовують масові, групові та індивідуальні форми роботи.

Ефективними щодо інформування школярів і вчителів є організовані в шкільній бібліотеці книжкові виставки. На жаль, через відсутність вільних площ запровадити постійно діючі книжкові виставки неможливо, тому практикуємо огляди літератури, періодичних видань на різні теми.

Масову роботу шкільної книгозбірні слід також розглядати як складову системи роботи школи з формування основ бібліотечно-бібліографічної грамотності школярів (метод масового керівництва читанням). Ефективними технологіями масової роботи шкільної бібліотеки є постійно діючі відкриті полицки, брейн-ринги, свята-подорожі, усні журнали, вікторини, конкурси та вже згадувані книжкові виставки. Бібліотека підготувала і провела такі заходи: брейн-ринг «У світі казки чарівної» (для учнів 1–4-х класів); КВК «Твій друг книга» (для учнів 5–11-х класів); конкурс «Козацькі забави» (для учнів 2–4-х класів); свято «Подорож з кімнатними рослинами» (для учнів школи); усний журнал «Люди мистецтва і мій край» (для учнів 9–11-х класів); свято-конкурс «Перлина – 2000» (для дівчаток 1-го класу); брейн-ринг «Квіткова країна» (для учнів 4-го класу). У шкільній бібліотеці на сьогодні зібрано фонд довідкової літератури, але ним не завжди можна скористатись через відсутність читальної зали. Наприкінці начального року, коли учні здають підручники, в ній ніде навіть ногою ступити. Залишається тільки мріяти про зручне просторе приміщення. Адже бібліотека в повоснний період (1943 р.) і на початку третього тисячоліття має ту саму площу – 12–13 м².

Останнім часом відбулися істотні зрушення в галузі новітніх інформаційних технологій, які відкрили можливості для організації та поширення інформації. Зрозуміло, що її кількість сьогодні має тенденцію до збільшення. Зростає й кількість абонентів, які користуються послугами Інтернету. Тому для бібліотеки треба мати один-два комп'ютери з виходом в Інтернет і копіювальну техніку, бо, незважаючи на наполегливу працю, бібліотекарі не мають можливості якісно комплектувати бібфонд (і то за умови наявності коштів), стежити за інформаційним потоком. Через те стає жаль наших дітей, особливо сільських, бо не завжди їм через відсутність книжок можна надати літературу «за темою». Відтак, вони залишаються відстороненими від різноманітної, цікавої інформації, яка могла б бути доступною їм за наявності комп'ютерів, підключених до Інтернету.

Варто наголосити на завданнях і проблемах, які стоять перед шкільними бібліотекарями. Вважається, що є три «святі» професії: учитель, лікар і бібліотекар. Саме бібліотекар стоїть біля витоків мудрості, пізнання і допитливості. Однак і сьогодні шкільну бібліотеку вважають, у зв'язку зі створенням фондів безплатних підручників, лише навчально-допоміжним підрозділом, що забезпечує школу навчальною літературою, а бібліотекар є штатною

одиницею обслуговуючого персоналу, як, наприклад, техпрацівник. Водночас він відповідає за збереження бібліотечного фонду, займається комплектуванням, веде інвентарний і сумарний облік документів, обслуговує читачів, готує і проводить різноманітні виховні заходи, уроки бібліотечно-бібліографічної грамотності тощо. З огляду на це не лише турбує, більше дивує низька оцінка праці шкільних бібліотекарів, котра нині чи не найнижча в гуманітарній галузі.

На сучасному етапі розвитку суспільства шкільна бібліотека – обов'язковий структурний підрозділ школи, що здійснює бібліотечно-інформаційне, культурно-просвітницьке забезпечення навчально-виховного процесу як в урочний, так і в позаурочний час. Шкільна бібліотека нині має утвердитись як центр духовного становлення особистості, формування її духовних ціннісних орієнтацій. Тому потрібно переосмислити роль бібліотек у суспільстві, чітко визначити основні шляхи їх діяльності як установ, що виконують освітню, інформаційну та комунікативну функції.

Література

1. Міщенко С. Г. Село Локня Миропільського району Сумської області: З найдавніших часів по 1916 рік: Рукопис. – Харків, 1964. – 154 с.
2. Міщенко С. Г. Село Локня Миропільського району Сумської області: Літопис часів 1916–1929 років та біографічні додатки: Рукопис. - Харків, 1964. – 132 с.

Надія Мелконян

Історія створення, становлення та розвитку бібліотеки Варвинської ЗОШ І–ІІІ ст. Чернігівської обл.

Упродовж багатовікової історії становлення і розвитку української освіти бібліотека була і є невід'ємною складовою навчального закладу. Існувала вона в школах «грамоти», що діяли при церквах періоду Київської Русі, братських школах, перших університетах.

У «Кліровій книзі» Полтавської губернії за 1902 р. зазначено: «У Варві існує Різдвяна Богородицька церква, дерев'яна з дзвіницею та церковною бібліотекою...». Відомо, що серед прочан церкви був молодий чоловік Василь Митрофанович Єременко, років за тридцять. На церковні потреби він жертвував коштів більше, ніж інші. Увесь час був опікуном церковнопарафільної

школи, яку утримував на власний кошт. Він передплачував багато книжок, газет і завдяки самоосвіті став освіченою, інтелігентною людиною. Книжки зі своєї бібліотеки видавав для читання парафіянам. (Ці дані взято зі спогадів протоієрея Гаврила Коваленка, який на початку 90-х років XIX ст. був настоятелем церкви.)

У дореволюційній Варві була народна бібліотека, відкрита 1896 р. в будинку церковного опікунства. У 1912 р. фонд бібліотеки налічував 1985 книжок. Бібліотека одержувала таку періодику: «Нива», «Родина», «Россия», «Биржевые новости», «Всеобщая газета». До 1912 р. її відвідало 1320 читачів. Додому книжки видавали 911 особам (620 чоловікам та 291 жінці). Вік читачів – від 9 до 60 років. Попитом користувалися книжки із сільського господарства та релігійно-морального змісту. Крім варвинчан, до бібліотеки зверталися жителі сіл Калиновиць та Гнідинець. (Про це йдеться у звіті Лохвицької повітової управи за 1907 р.) У 1902 р. на утримання бібліотеки асигнувалося 100 крб. на рік (дані взято зі звіту Лохвицького повіту земської управи за 1902 р.).

Після становлення радянської влади створюють сільську бібліотеку, яку допомагала формувати вчителька молодших класів земської школи Оксана Григорівна Матрос. Вона в позаурочний час обслуговувала читачів, серед яких були й учні школи. Книжковий фонд налічував 9200 примірників. Найбільшим попитом користувалися твори Т. Г. Шевченка та ін. Зі спогадів педагога, жителя Варви Кузьми Григоровича Моренця, відомо, що у Варві в 1924 р. діяли Народний будинок, хата-читальня, бібліотека. У хаті-читальні відбувалися заняття слухачів лікнепу. Разом з учителями П. М. Фесенко, К. А. Бурляй у ліквідації неписьменності брали активну участь й учні 7-го класу. У 1933–1934 рр. Варвинську семирічку переведено в ранг середньої школи. Немає інформації про існування бібліотеки в школі у 20–40-х рр. XX століття. Відомості про неї з'явилися лише у другій половині 40-х років.

Лариса Петрівна Кондратець, яка з 1947 р. до 1968 р. працювала шкільним бібліотекарем, згадує, що в 1947 р. приміщення і книжок для бібліотеки ще не було. Лише одна шафа стояла в коридорі, у якій налічувалося десятків зо два книжок для читання, і то подаровані учнями, бо централізованого постачання не було. У шафі зберігалися підручники з математики та кілька десятків художніх творів. На великій перерві діти виносили столик із класу. Лариса Петрівна обмінювала книжки. Проводити бесіду про прочитане не було можливості за браком часу. Навесні побудували нове приміщення школи, в яке перевели частину класів, а для

бібліотеки виділили окрему кімнату. У шкільній майстерні зробили стелаж. З Чернігівського бібколектору почали надходити нові книжки, зокрема твори видатних українських письменників Панааса Мирного, М. Коцюбинського, І. Франка, Лесі Українки та ін. Разом з учителями-мовниками організовували обговорення книжок, читацькі конференції, голосні читання.

Пізніше, коли школа отримала три фінські будинки, для бібліотеки виділили один із них. У ньому було три кімнати, в яких розмістили підручники, художню літературу, періодику, репродукції картин. Л. П. Кондратець створила бібліотечний актив. Активісти допомагали їй в оформленні бібліотеки, ремонтували книжки, робили книжки-саморобки (вирізки з газет, наклеєні в альбом), наприклад: «Ліки навколо нас», «Захисники саду і лісу». Ці книжки вчителі використовували на уроках. Новорічна ялинка не відбувалася без балу літературних героїв. Послугами бібліотеки користувалися вчителі, учні та батьки.

У 1968 р. розпочалося будівництво нової триповерхової школи, яка в 1971 р. гостинно відчинила двері школярам і вчителям. На першому поверсі розмістили шкільну бібліотеку. Господинєю цього приміщення у 1969–1973 рр. була Галина Максимівна Даниленко. Разом з активом бібліотеки вона проводила літературні вечори, усні журнали за творами улюблених дитячих письменників С. Маршака, А. Барто, К. Чуковського. Сценарії цих заходів зберігаються до цього часу в бібліотечці й користуються попитом серед відвідувачів.

З початку 1973 р. до липня 1977 р. бібліотекарем працювала Тетяна Олексіївна Зуб. Вона продовжувала традиції Галини Максимівни. Організовувала колективні обговорення книжок, проводила бесіди в класах. На 1977 р. книжковий фонд налічував 7710 примірників. У цьому ж році вийшла постанова Ради Міністрів СРСР «Про перехід на безкоштовне користування підручниками учнями загальноосвітніх шкіл». У школі створюють фонд шкільних підручників. З метою збереження навчальної книги при бібліотечці розпочинає працювати «Книжкова лікарня». Велику допомогу у вихованні дбайливого ставлення до книжки надає актив бібліотеки. Активісти допомагають у проведенні усних журналів, тематичних ранків, загальношкільних лінійок під девізом «Підручнику довге життя!». У 1980 р. для обладнання бібліотеки було виділено кошти. Художню літературу розмістили на стелажах, для видавання книжок придбали стіл-кафедру. З'явилася нова наочна агітація: книжкові виставки, тематичні полиці, бібліотечні пла-

кати. Створили систематичний та алфавітний каталоги, тематичні картотеки з красзнавства, обліку підручників, періодичних видань, із питань навчально-виховного процесу за назвою «Школа сьогодні» та ін. Ведеться сумарний та інвентарний облік книжкового фонду. Книжковий фонд на сьогодні такий: художньої літератури – 29 820 прим.; підручників – 10 700 примірників. Бібліотека обслуговує 810 читачів, з них 709 учнів, 66 учителів, решта – батьки та випускники школи.

Для збереження підручників виділено окреме приміщення. З 1984 р. в школі проводять конкурс «Живи, книго!» на краще збереження навчальної літератури. Нині конкурс набув статусу Всукраїнської акції «Живи, книго!». Загальношкільні результати акції висвітлюються на спеціальному стенді, розміщеному в бібліотечці, на загальношкільних лінійках. У кожному класі є куточки «Живи, книго!». Шкільна бібліотека у своїй роботі спрямована на національне, родинне, трудове, естетичне, моральне виховання учнів відповідно до державної національної програми «Освіта» («Україна в ХХІ ст.»).

Школа – це навчально-виховний заклад, який виховує дітей за допомогою книжки. Отже, шкільна бібліотека є осередком навчально-виховної, методичної, інформаційної роботи. Плануючи її, ми тісно співпрацюємо з учителями, вихователями та педагогом-організатором школи, виступаємо на педагогічних методоб'єднаннях, педагогічних радах, батьківських зборах, загальношкільних лінійках з оглядом новинок літератури, з бесідами «Як читають ваші діти?», «Що потрібно читати за шкільною програмою» та ін. Для батьків проводимо «День відкритих дверей». У бібліотечці організовано книжкову виставку «Вам, батьки».

Своїм головним завданням вважаємо пропагування книги і задоволення запитів користувачів бібліотеки. Читачі завжди охоче відвідують книгозбірню, бо тут вони знаходять вичерпні відповіді на всі запитання. Серед читачів є також випускники школи минулих років. Вони впевнені, що їм тут допоможуть.

Велика підмога в роботі бібліотекаря – довідковий фонд книгозбірні. На сьогодні в бібліотечці є «ВРЕ», «УРЕ», «Дитяча енциклопедія», «Что такое, кто такой?», історична, математична, фізична, географічна, музична, юридична енциклопедії, довідники з різних галузей знань, словники. У 80–90-х рр. бібліотечний фонд активно поповнювався художньою, науково-популярною, методичною літературою, що надходила з бібколектору. Останнім часом, на жаль, він поповнюється лише підручниками. Тому для

придбання літератури шукаємо різні джерела – це, зокрема, подарунки книжок від випускників школи, учителів, депутатів. У 2002 р. фонд бібліотеки поповнився чудовими творами, подарованими народним депутатом України Ф. І. Шпигом. Це серія книжок «Я пізнаю світ», «Енциклопедія для хлопців», «Енциклопедія для дівчат» та інші, одержано в дарунок книжки від народного депутата України Левка Лук'яненка про страшні роки голодомору. Учителі школи подарували бібліотеці унікальну серію книжок «100 великих...», де є відповіді на запитання, що цікавлять сучасного відвідувача.

У розділі «Література нашого краю» можна знайти збірки поезій місцевих поетів, зокрема вчителів нашої школи В. Г. Скоромця, Ю. В. Хоменка, Т. О. Зуб, Н. А. Рагулі. Їх подарували автори. Література рідного краю допомагає в роботі бібліотекаря, вчителів та учнів. Спільно з учителем української мови та літератури С. М. Мудрою проведено зустріч у «Літературній вітальні» з поетесою-вчителькою нашої школи Т. О. Зуб, що відбулася у переддень свята 8 Березня для учнів 9-х класів, на якій була представлена нова збірка поезій.

Книгозбірня одержує такі фахові журнали та газети, як «Мистецтво і освіта», «Історія в школах України», «Дивослово», «Все для вчителя», «Позакласний час», «Освіта України», «Рідна школа», «Початкова школа», «Розкажіть онуку» та інші. У бібліотеці діють такі книжкові виставки: «Здоров'я дитини – здоров'я нації», «Його Величність, Закон», «Моя Батьківщина – моя Україна», «Слава козацька жива», «Обдарована дитина». Систематично і послідовно працюємо з педагогом-організатором школи Н. Сушин.

У жовтні місяці приймаємо другокласників у барвінчата. Одна із зупинок називається «Книжкова скринька». А під час «подорожі» на цій зупинці здійснюємо «Посвяту в читачі», вручаємо дітям «Пам'ятку читача», «Заповіді читача», проводимо вікторину із символіки України і запрошуємо всіх школярів до «Читай-міста», де на них чекають казкові герої.

Для учнів 7-х класів провели історичний захід «Мій край – моя історія жива», мета якого – національне і родинне виховання.

Уже традицією стало організовувати в «Кімнаті школяра» виставки-огляди, наприклад «Осінні зустрічі». Кімната нагадує осінній ліс. Тихо звучить музика П. І. Чайковського. На стінах – малюнки на осінню тематику; на столах – книжкова виставка «Осінні зустрічі». Відвідують її учні різних вікових груп. Бібліотекар проводить бесіду, педагог-організатор – конкурс загадок.

прислів'їв. Метою заходу є естетичне, екологічне виховання, показ ролі книжки в житті людини. Такі виставки-огляди організовуємо й до пам'ятних дат, наприклад «Душа народу бринить у слові», «Слава козацька жива», «Стежками пісень А. Малишка» та ін.

Велику допомогу бібліотекареві надає бібліотечний актив. Активісти допомагають підшивати періодику, оформляють стенди, виготовляють альбоми, беруть активну участь у проведенні масових заходів, у популяризації книжки, ведуть роботу з боржниками бібліотеки. До тижня дитячої книги.

Разом з педагогом-організатором та активом бібліотеки складасмо план заходів. Для учнів організовуємо «Подорож у країну казок», дні інформації, вікторину «Чи уважний ти читач?», зустрічі з місцевими поетами. Підсумком тижня є «Свято книги». Тиждень книги в нашій школі – це гімн книзі. Спільно з активом бібліотеки виготовили стенд «Кращі читачі». Тісний зв'язок бібліотекар підтримує з редколегією шкільної стінгазети «Шкільний меридіан». Її постійні рубрики «Бібліотечний вісник», «Кращі читачі школи», підсумки Всеукраїнської акції «Живи, книго!».

Одним із завдань бібліотекаря є спільна робота з учителями та вихователями початкових класів. Це допомога учням в оволодінні навичками читання, роботи з книгою, елементарними прийомами пошуку потрібної інформації. Починаючи з 2-го класу, виховуємо в дітей за допомогою бібліотечних уроків культуру читання, зокрема вміння знаходити в бібліотеці потрібні книжки, статті. Під час запису другокласників до бібліотеки розповідаємо їм про правила користування нею, четвертокласників ознайомлюємо зі структурою книжки. Для учнів 5–7-х класів проводимо бібліотечні уроки на теми «Довідковий апарат бібліотеки», «Система каталогів та картотек у бібліотеці». Заняття розвивають потяг до здобуття нових знань, уміння зосереджуватись на тому, що читаєш. Велику допомогу надає бібліотекар класним керівникам у доборі літератури до уроків та проведенні виховних годин. Прикладом цього є виховна година, підготовлена і проведена з класним керівником В. М. Галушкою на тему «Роль книги в житті людини». Тісно співпрацюємо з учителями-предметниками. Коли вчитель-предметник розпочинає нову загальну тему, бібліотекар добирає додаткову літературу, газетно-журнальні статті, робить огляд видань для учнів. Це дає змогу нашим вихованцям використовувати максимум інформації з тієї чи іншої теми.

У школі протягом навчального року проводять предметні тижні. Разом з учителями-предметниками шукаємо потрібний

матеріал, працюємо з учнями і проводимо вікторини, конкурси, організовуємо книжкові виставки та інші масові заходи. Під час проведення математичного тижня провели вікторину «Математика в назвах художніх творів». для юних фізиків підготували книжкову виставку «Видатні астрономи та фізики». Для молодших школярів під час тижня здоров'я було презентовано серію книжок «Невидимий світ» автора А. Алатона. Учні 2–4-х класів мали можливість ознайомитись із цікавими розповідями про гігієну і здоров'я дитини. Бібліотекар тісно співпрацює з учителями трудового навчання. У минулому навчальному році відбувся конкурс для дівчаток 7-х класів «Молода господарочка». Учасницям була запропонована вікторина «Українська кухня в художніх творах», що викликала неабиякий інтерес у дітей.

У школі діє рада профілактики щодо запобігання правопорушенням серед учнівської молоді. Основне завдання бібліотекаря – залучати схильних до правопорушень дітей до читання. З ними проводимо бесіди на тему «Культура спілкування», переглядаємо книжки «Енциклопедія для хлопчиків», «Енциклопедія для дівчат», пропагуємо здоровий спосіб життя, часто виступаємо на засіданнях ради профілактики.

Велику увагу бібліотекар приділяє розвитку творчих здібностей та самоосвіти обдарованих дітей. Пропонуємо їм новинки літератури, проводимо диспути та години спілкування з дітьми. При бібліотеці діє книжкова виставка, виготовлено тематичну папку на тему «Обдарована дитина». «Свято рідної мови» було проведено разом з учителями-мовниками. Учні 5–6-х класів розповідали про красу і велич української мови, оглянули книжкову виставку «Солов'їна, барвінкова, українська рідна мова», взяли участь у конкурсі юних мовознавців.

У своїй роботі використовуємо нові форми, зокрема презентації книжок, подорожі, конкурсні програми «Тато, мама і я – читацька сім'я», зустрічі, літературні сходи тощо. Традиційними є «Зустрічі шкільних друзів». Для молоді – це розваги, для старших людей – спогади про минуле. Усе це враховуємо, щоб створити святкове, ностальгійне дійство. Вважаємо, що ми досягли поставленої мети.

Незважаючи на фінансові труднощі, бібліотека живе, працює. «кипить своїм життям» і не втрачає надії на кращі часи.

*Ганна Бутницька,
Віра Лефор*

**Історія шкільної бібліотеки
Коломийської ЗОШ І–ІІІ ст. № 1 ім. В. Стефаника**

У підніжжі мальовничих Карпат розкинулося стародавнє місто Коломия. Перша літописна згадка про нього датується 1241 р., проте дехто з дослідників вважає, що воно виникло значно раніше.

Місто не раз руйнували вороги і тричі спалювали. Але воно відроджувалось і ставало ще красивішим. На найвищому пагорбі стояв замок. У 1861 р. на тому місці була споруджена Коломийська гімназія з німецькою, польською та українською мовами навчання. У 1939 р. тут розмістилася Коломийська середня школа № 1, якій у 1971 р. було присвоєно ім'я колишнього гімназиста, великого українського письменника Василя Стефаника.

Упродовж століть книжка була й тепер лишається основним джерелом здобуття знань. Усі завойовники для утвердження своєї влади насамперед прагнули знищити українську патріотичну книгу. Але вона зберігалася в душах і серцях людей, у приватних книгосховищах. Протягом довгої історії бібліотеки Коломийської середньої школи № 1 її читачами свого часу були видатні митці слова Василь Стефаник, Лесь Мартович, Марко Черемшина, Іван Ткачук, Микола Матіїв-Мельник, Юрій Шкрумеляк, Мирослав Ірчан, Петро Козланюк, Тарас Мигаль, Дмитро Павличко, Роман Іваничук, Василь Селезінка, Ольга Бабій та багато ін.

Газета «Слово» від 1 січня 1862 р. повідомляє, що посадник міста Матвій-Рудольф Курцвайль «помістив школу у найкращому будинку міста і подбав про її забезпечення всім необхідним. Місто закупило для школи на 500 злотих шкільних підручників. Українська і німецька людність Покуття подарувала школі книжки і наочні посібники. Парох Корнича Маркіян Кульчицький подарував 712 книжок наукового змісту і 36 географічних карт. Серед подарунків були також гербарії з 1000 рослин та «Український ботанічний словник».

Директора школи Теодора Білоуса вважають офіційним організатором шкільної бібліотеки. Ймовірно, що серед бібліотечних примірників було й Коломийське видання його брата Михайла. У 1866 р. шкільний фонд становив 200 книжок.

Голод на книгу, інформацію, потяг до знань змушують 13–14-річних підлітків створювати таємні гуртки і невеликі бібліотеки. Так, у 1867 р. до таємного гуртка входив гімназист Василь

Стефаник. У бібліотечці цього гуртка були книжки українською, російською та польською мовами – усього 342 томи. Це щорічники «Громади», видані М. Драгомановим у Женеві, такі видання «Громади», як «Ремесла і фабрики на Україні» М. Подолинського, «Життя і здоров'я людей на Україні», «Хіба ревуть воли...» Панаса Мирного; твори О. Герцена, М. Чернишевського, М. Добролюбова, Гліба Успенського, М. Гоголя; поезії М. Некрасова; книжки з історії суспільного руху, естетики польською мовою; «Історична бібліотека», що виходила в Тернополі, і журнал «Правда». Бібліотеку переховував директор «Гуцульської спілки» Гілярій Герасимович.

В архівах збереглися дані про книжкові надходження останнього десятиліття ХІХ ст. (табл. 7).

Крім книжок, придбаних коштом гімназії, за 8 років її існування було подаровано 70 творів у 116 томах для вчителів і 79 книжок українською, 11 польською, одну німецькою мовами для учнів.

У 1900 р. директором української гімназії став Софрон Недільський. Шкільна бібліотека тоді налічувала 350 творів у 489 томах для вчителів; 260 книжок українською, 266 польською і 88 німецькою мовами для учнів. На жаль, у звітах Коломийської гімназії (ні в його українській, ні в польській частині) не зазначено, скільки учнів користувалися книжками шкільної бібліотеки. Варто нагадати, що в польській гімназії учневі дозволяли читати лише шкільні підручники, за читання інших книжок його могли покарати.

З «Нарису історії» професора Никифора Даниша довідуємося, що українські класи Коломийської гімназії відчували нестачу творів нової літератури, про які тоді багато говорили. Невідомо, як видавали книжки з польської гімназійної бібліотеки, до якої учні українських класів також мали доступ. У грудні 1909 р. для учнів 6–8-х класів відкривають гімназійну читальню. Комісія вчителів розробила для неї положення. Читальня працювала двічі на тиждень (середа і субота) від 15 до 17 год., за користування нею треба було вносити щомісяця членські внески – 10 сотиків (копійок). У 1912/1913 навчальному році читальнею користувалося 137 осіб. Нею керували четверо учнів, а наглядали за її діяльністю директор і кілька членів учительського колективу. Згідно з положенням не дозволялося читати політичні газети. Можна було працювати в читальні або брати книжки додому. Щоденно збиралося 20–27 учнів, які читали книжки та журнали і робили для себе відповідні записи. До послуг читачів були журнали «Літературно-науковий вісник» (щорічники за 1898–1912 рр.), «Нива» (Петербург, 1911–1912 рр.).

«Записи наукового товариства ім. Т. Шевченка», «Російсько-німецький словник» та ін.

Відомий український літературознавець, випускник гімназії, пізніше вчитель української мови та літератури СШ № 1 Василь Костащук із глибокою шаною і захопленням згадує зустріч гімназистів із великим Каменярем Іваном Франком у 1912 р., організовану вчителем української мови Богданом Левицьким та іншими вчителями, відповідальними за роботу бібліотеки. Перед гімназистами І. Франко читав поему «Мойсей».

У спогадах про роки навчання Василь Костащук пише, що шкільною нигозбірнею завідував досвідчений педагог Леонтій Кузьма. Підручники для бідних дітей видавали безкоштовно. Перед першою світовою війною в бібліотеці налічувалося 1600 книжок. Зі звітів дирекції української гімназії довідуємося про читаність книжок в учнівській бібліотеці у 1913/1914 навчальному році учнями 6–8-х класів (табл. 8).

Таблиця 7

Надходження до бібліотеки (1892–1900 рр.)

Навчальні роки	Куплено книжок					За мовами		
	для вчителів		для учнів					
	творів	у томах	творів	у томах	часо-писи	укр.	пол.	нім.
1892/1893	13	—	—	—	2	—	—	—
1893/1894	17	—	—	—	2	32	21	16
1894/1895	42	—	—	—	3	20	21	16
1895/1896	36	46	—	—	3	17	11	10
1896/1897	30	52	—	—	4	9	66	—
1897/1898	23	40	—	—	5	37	27	12
1898/1899	44	54	—	—	5	26	55	29
1899/1900	65	79	—	—	6	60	75	30
Усього	270	271			30	201	276	113

Таблиця 8

Читаність книжок в учнівській бібліотеці (1913/1914 н. р.)

Класи	Кількість учнів у класі	Українські книжки		Польські книжки		Німецькі книжки	
		кількість					
		читачів	прочитаних книжок	читачів	прочитаних книжок	читачів	прочитаних книжок
6-А. Б	53	40	256	28	193	39	206
7-А. Б	70	54	345	22	232	40	390
8-А. Б	52	58	497	20	118	35	173
Усього	175	152	1098	70	543	114	769

У 1918/1919 навчальному році шкільну бібліотеку доручено впорядкувати і очолити вчителю Юліану Коваліву. На той час у ній налічувалося 207 шкільних підручників для бідних дітей, що не задовольняло потреби учнів.

Протягом 1922/1923 навчального року дирекція гімназії розширює читальню для учнів старших класів, де вони вже могли ознайомлюватися з періодичними виданнями.

У Державному історичному музеї м. Львова зберігся звіт міністра релігійних визнань і публічної освіти у Варшаві. У цьому документі, що містив дані про Коломийську гімназію у 1930/1931 навчальному році, читаємо: «Учительська бібліотека має 1128 книг, томів 2340; учнівська – 1375 книг, томів 1619». Підручники, очевидно, обліковувалися окремо.

Протягом наступного десятиріччя особливих змін у роботі шкільної бібліотеки не відбувалося, хіба що зовсім припинилося постачання книжок.

У «Спогадах про гімназійні 1935–1942 роки» випускник гімназії Володимир Повх пише: «Двічі на тиждень у вестибюлі висіло оголошення «Сьогодні бібліотека». Це, звичайно, оголошувалося символічно, бо фактично бібліотеки не було. На мою думку, в ній нараховувалося близько 300 книжок і то польською мовою. За користування книгами треба було платити 10 грош. Раз на тиждень з'являлося оголошення: «Сьогодні читалка». Читалкою служив фізико-хімічний кабінет. Тут знайомили гімназистів з політичним життям, останніми новинами. Для цього батьківський комітет передплачував українські газети «Діло», «Новий час», «Комар».

У читальні чергував котрийсь із професорів. Особливо полюбили лекції професора Княжинського, до якого приходило багато гімназистів».

У той час, звичайно, українській книжці на полицях шкільної бібліотеки, хоч і української гімназії, в панській Польщі місця не було.

З приходом на західноукраїнські землі Червоної Армії в 1939 р. гімназію ліквідовують і на її базі створюють Коломийську СШ № 1.

У 1940/1941 навчальному році в усіх школах запроваджували нову систему навчання за радянськими програмами. Бібліотечний фонд майже повністю був замінений новою радянською літературою, соціалістичною за змістом. Книжки західноукраїнських письменників, історична і патріотична українська література були вивезені на паперову фабрику для переробки. Особливої жорстокості зазнала релігійна література.

З приходом німецьких військ у 1942–1944 рр. гімназія знову відновила роботу, але після жахливої пожежі 1944 р. вціліли тільки стіни триповерхової споруди в центрі міста та деякі експонати з навчальних кабінетів. Зник тоді багатющий архів гімназії.

27 березня 1944 р. радянські танкові частини увійшли в м. Коломию. Гімназію знову було ліквідовано і на її матеріальній базі відновлено СШ № 1. В архівних документах фонду № 70 СШ № 1 м. Коломиї зберігається звіт дирекції школи за 1948/1949 навчальний рік: «Наповнюваність класів була такою: I–IV кл. – 142 учні, V–VII кл. – 121 учень, VIII–X кл. – 113 учнів, всього: 376 учнів. У 1947/1948 н. р. в бібліотечі налічувалось 687 книжок; у 1948/1949 н. р. – 976 книжок художньої, науково-популярної та методичної літератури. Протягом року надійшло 288 книжок. Працювали за планом. Протягом року колективно читали та обговорювали такі книги: «Прапорonoсці» О. Гончара, «Люди з чистою совістю» П. Вершигори, «Тимур та його команда» А. Гайдара; статті з піонерських газет «Зірка», «Юный ленинец», «Пионерская правда», на яких виховувався радянський патріотизм, любов до соціалістичної Батьківщини. Силами бібліотеки оформлялися фотомонтажі до радянських свят. Особливою популярністю користувався фотомонтаж «Наша справа справедлива, ми перемогли». Було складено списки рекомендованої літератури з позакласного читання. Серед бесід слід відзначити розповіді про В. І. Леніна та В. Маяковського. Бібліотекарі вивчали інтереси читачів. На кінець року бібліотека була повністю укомплектована підручниками. Художньою літературою найкраще забезпечували дітей 1–4-х класів. Бібліотека працювала ціле літо».

У звіті за 1949/1950 навчальний рік зазначено, що на 5 вересня 1949 р. у школі налічувалося 429 учнів. На початку року бібліотека була погано забезпечена підручниками. Бібліотечний фонд становив 804 книжки. У бібліотечі була підшивка газет «Правда», «Известия», «Червоний прапор», «Прикарпатська правда», «Радянська освіта», «Пионерская правда», «Зірка», «Юный ленинец», «Молодь України», «Радянський спорт» та багато ін. У піонерсько-комсомольській кімнаті щоденно відбувалися читання. Бібліотека містилася у двох кімнатах на другому поверсі. Нею завідувала вчителька української мови та літератури І. Г. Паляниця. Серед читачів Тарновський, Мазалов, Судак, Трутяк, Панас, Григорчук, Бокало.

На 1959/1960 навчальний рік книжковий фонд бібліотеки становив 11 275 книжок. За рік надійшло 723 книжки. У бібліотечі

була значна кількість різних газет і журналів. У 1964 р. шкільну бібліотеку прийняла вчителька російської мови та літератури, бібліотекар за фахом Г. О. Стадніченко. У різні роки з нею працювали Г. О. Коханевич, О. В. Сметанюк, Л. І. Герула, В. Я. Лефор.

В УРСР діяла державна система бібліотек. Наповнюваність шкільної бібліотеки була ідеологічно заангажованою. Навчальні програми підпорядковувалися тій системі, яка складалася в радянській школі. У партійних документах КПРС зазначалося, що радянська література має бути пройнята оптимізмом і життєстверджувальними комуністичними ідеями. Дитяча література як невід'ємна частина радянської літератури мала необмежені можливості для всебічного виховання підростаючого покоління. Письменників змушували формувати світ радянської дитини відповідно до ленінських принципів партійності. Книжковий фонд шкільної бібліотеки був переповнений творами і працями класиків марксизму-ленінізму, матеріалами з'їздів та пленумів КПРС. Світова література і література народів СРСР повністю була російською мовою. Забезпеченість програмною літературою становила 100 відсотків. Бібліотечний фонд містив життєписи, портрети українських, російських і зарубіжних письменників, різноманітну методичну літературу для вчителів, карти, наочний матеріал. Бібліотека одержувала спеціальні збірники для позакласного читання, особливо забезпечували цією літературою учнів молодших класів. Це збірники «Райдуга», «Джерельце», «Струмочок», «Криничка», казки народів світу, українські народні казки, російські народні казки, казки народів СРСР.

З раннього віку дітям насаджували твори про В. І. Леніна, про щасливе життя колгоспного ладу та радянських людей. Бібліотека перебувала під пильним оком КДБ. Тому тут завжди були гарно оформлені тематичні виставки книжок, стенди на кшталт «Ленін – завжди живою», «КПСС – ум, совесть и честь нашей эпохи», «Я русский бы выучил только за то, что им разговаривал Ленин», «Комсомол – вірний помічник партії», «Жовтенята – онуки Ілліча» тощо.

Час від часу з бібліотеки вилучали книжки письменників, яких звинувачували за вільнодумство і які «заслужували» негативної оцінки КПРС. Для популяризації своєї ідеології партія не шкодувала коштів. У 1965 р. шкільна бібліотека налічувала 24 000 примірників художньої, дитячої, суспільно-політичної та методичної літератури, близько 60 назв газет і журналів, брошур товариства «Знання». Періодику дозволяли передплачувати без обмежень, але

насамперед це мали бути газети «Правда», «Известия», «Правда України», «Комсомольская правда», журнали «Коммунист», «Политическое самообразование», «Комуніст України», «Під прапором ленінізму» та ін. Газети зберігали в бібліотечці два роки, журнали – п'ять років.

Чітко спланована бібліотекою відповідно до вікових особливостей школярів система бібліотечних уроків, що їх проводили вчителі-словесники спільно з бібліотекарями шкільної та міської бібліотек, була одним із можливих шляхів залучення учнів до читання. У класних журналах відводили сторінку для обліку бібліотечних уроків та інших заходів. На уроки-зустрічі «Книга та її творці» часто приїжджали письменники, які колись навчались у гімназії, випускники школи. Вони дарували бібліотеці власні твори з автографами.

Цікаво відбувалося знайомство з бібліотекою малюків-першокласників, для яких першою виданою художньою книжечкою обов'язково мала бути новенька, а «Буквар» – на пам'ять про першу навчальну книгу.

Учителі-словесники (Є. М. Бойчук, Д. Ф. Піддубрівна, Р. Ф. Слінько, Л. І. Ткач, А. М. Байдунова, Б. Ю. Аронець) запровадили читацькі щоденники, а на виховних годинах організовували захисти читацьких формулярів учнів, озвучували кращі відгуки про прочитану книжку. Читачами бібліотеки були всі учні й учителі школи (близько 2000 осіб). Користувалися багатствами бібліотеки безкоштовно.

У 1970 р. на безкоштовне користування підручниками перейшли учні 1-х класів. Отже, поступово зростав бібліотечний фонд. До 1980 р. безкоштовними підручниками були забезпечені всі учні та вчителі школи. Поступово вводився термін «зберігання підручників» три, чотири, п'ять років. Далі підручники списували і частину їх передавали до навчальних кабінетів для роздавального матеріалу, решту – на переробку. кошти від чого йшли на придбання нової літератури для бібліотеки. Підручниками могли користуватись і випускники, яким потрібна була навчальна книга для вступу до вищих навчальних закладів.

З метою кращого збереження підручників школа включилась у всеукраїнську акцію «Живи, книго!». Бібліотека розробила відповідні заходи. У кожній класній кімнаті було створено куточок читача та книжкову лікарню. Спеціальні комісії, очолювальні дирекцією школи, проводили рейди з перевірки збереження підручників. Про результати перевірок повідомляли на гарно

оформленому стенді. Класи-переможці нагороджувалися відповідними призами, красзнавчими поїздками, бібліотечками, книжками. Крім того, на уроках учителі використовували тематичний роздавальний матеріал, задачі, диктанти, якими виховували дбайливе ставлення до книги. У виготовленні роздавального матеріалу допомагали бібліотекарі. Бібліотеку розмістили на першому поверсі в п'яти кімнатах: I – книгосховище для суспільно-політичної та методичної літератури; II – книгосховище для художньої літератури; III – книгосховище для зберігання підручників; IV – читальна зала на 16 місць; V – кімната для видавання літератури.

За стан і ведення підручників учителі-предметники наприкінці кожної чверті виставляли оцінки в класних журналах та учнівських щоденниках. Бібліотекарі під час здавання книжок перевіряли кожну з них і розставляли у фонді за класами та за предметами відповідно до виставлених оцінок у кінці підручника.

У 1991 р. Україна стала незалежною державою. Докорінно змінилася суспільно-політична ситуація. Шкільна бібліотека стає центром національного відродження в школі, кабінетом № 1. Її очолюють колишня випускниця школи, учитель української мови і літератури В. Я. Лефор та випускниця школи, учитель молодших класів і бібліотекар за фахом Л. І. Герула. Бібліотечний фонд поповнився працями Д. Яворницького, М. Грушевського, П. Дорошенка, М. Аркаса, творами Б. Лепкого, Г. Косинки, Ю. Шкрумеляка, М. Підгірянки, В. Винниченка, О. Теліги та ін. Серед періодики особливою популярністю користуються журнали «Дзвін», «Літопис Червоної Калини», «Берегиня», «Сучасність», «Однокласник», нові фахові видання для вчителів. Але поповнення літературою здійснюється дуже рідко. Змінилася наочна агітація в бібліотеці. Тематика книжкових виставок набула нового гуманістичного забарвлення, а саме: «З Господом, але без лукавого»; «У минулому спільна історія, у майбутньому – спільні ідеали»; «Нехай людина добро приносить, бо світ навколо любові просить»; «Щоб жити на цій землі, треба її знати»; «Ми вічні, допоки дотримуватимемося своїх традицій»; «Освіта ХХІ століття: воскресіння нетлінного, відродження заповітного».

Провідним у роботі з дітьми різного віку бібліотекарі вважають художнє слово. При бібліотеці працює гурток художнього слова. «Книжкова лікарня», «Заняття бібліотечного активу». Поезія приваблює дітей своїм змістом, красою художніх образів, виразністю мови. Особливою популярністю користуються поетичні години, присвячені творчості Т. Шевченка, Д. Павличка,

Б. Лепкого, М. Вороного, О. Теліги, стрілецькій та повстанській поезії тощо. Спільно з виховною кафедрою бібліотека проводить літературно-мистецькі вечори. Уперше саме в школі № 1 вона організувала літературно-мистецьке свято «Розцвітай же, рідне слово», де рідна мова була зображена приниженою, такою, якою вона стала за радянських часів. З цією композицією діти виступали в Клубі творчої інтелігенції м. Івано-Франківська та в Прикарпатському державному університеті ім. В. Стефаника. Надовго в дитячій пам'яті залишаться духовна година, присвячена 50-річчю від дня смерті Митрополита Андрея Шептицького, зустрічі з відомими істориками, письменниками, поетами рідного краю, випускниками гімназії та школи проф. Грабовецьким, Д. Павличком, Р. Іваничуком, О. Бабій та ін.

Клуб поезії при школі зародився ще в далекі 80-ті роки ХХ століття. Його виплекала колишній директор школи С. Л. Козлова. Їй допомагала свого часу вчитель російської мови та літератури Р. Ф. Слінько. Уроки літератури, як правило, словесники починали хвилинами поезії. Бібліотека продовжувала хорошу традицію, організувавши гурток художнього слова. І тепер ми з гордістю констатуємо, що саме шкільний клуб був прообразом нинішнього міського народного театру поезії «Орфей».

Пригадує випускник школи, колишній читець-декламатор, випускник Київського державного інституту культури та мистецтв О. Андрійшин: «Це було 1986 року. Нас запросили виступати зі своїм сценарієм на міському вечорі, присвяченому дню народження Тараса Шевченка. Зал районного Будинку культури був переповнений. Я читав уривок з «Юродивого», під впливом якого перебував довгі роки. Пригадую хвилювання бібліотекаря школи, режисера сценарію В. Я. Лефор, коли присутні зали встали під час виконання «Заповіту» Шевченка. Не міг тоді зрозуміти, чому не можна було вставати, чому за сцену прийшли люди в костюмах та краватках (працівники міському партії) і вимагали закінчувати вечір.

Шкільний гурток художнього слова вклав у душу тепло та неймовірну тягу до літератури і сцени. Ми вчилися думати, жити і переживати, мріяти про майбутнє і прагнути свігла».

Робота бібліотеки вважалась одним з основних напрямів шкільного життя. Саме через це їй приділяли увагу на нарадах у присутності директора, на виробничих нарадах та «круглих столах». Своїми міркуваннями ділиться відмінник освіти СРСР, учитель-методист, багаторічний директор Коломийської середньої

школи № 1 С. Л. Козлова: «Дирекція школи постійно пам'ятала (й на це орієнтувала свій підколектив та батьків), що бібліотечна, читальня – найголовніші, найважливіші кабінети в шкільному житті учнів. Саме сюди вперше йдуть за книжкою наші вихованці. Саме звідси починається їх вихід в океан знань, що відкривається читанням. І саме вона, шкільна бібліотека, ставить вихователя-вчителя в центрі інтелектуального й емоційного життя дітей. Наша бібліотека, керована педагогом за покликанням В. Я. Лефор, зуміла виявити індивідуальні здібності не одного десятка учнів, їхні особисті нахили. Сьогодні це – визнані лідери політичного життя, здібні актори, перспективні літератори, які відточували своє перо в затишних залах шкільної бібліотеки. Розуміння того, що через книгу ми швидше оволодіємо думками й душами своїх вихованців, допомагало нам впливати на духовне життя у школі в цілому. Ми пам'ятали: книга – то розум. Ми знали: правильно скероване класне й позакласне читання є потужним помічником у формуванні чотирьох культур у школі. Ними, за словами В. О. Сухомлинського, є культ батьківщини, культ людини, культ книги та культ рідного слова. Бібліотека була осередком зустрічей з цікавими людьми. Можемо назвати лиш кількох із них. Це – відомий педагог-словесник М. Ільїн; тоді ще поети-початківці П. Мовчан та В. Кордун; знаний в Україні та за її межами С. Пушик; справжнім другом школи став і Б. Томенчук, який кохався в літературі і готував до видання свою першу збірку; не раз діти вітали в бібліотеці випускницю О. Бабій – людину року школи. Тепер я вже впевнена, що найважливіші наші шкільні проблеми знаходили свої витoki там, у нашому найголовнішому шкільному кабінеті – в бібліотеці. Ми піднімали стоси професійної, методичної літератури, шукаючи зернятко істини. А потім ішли з ним до своїх вихованців. Тут зароджувалися наші цікаві педагогічні знахідки. Серед багатства книжок, у затишку бібліотечних залів здійснювалися задумки багатьох підлітків. Я впевнена й тепер, що найшановнішим, найсвятішим місцем у школі повинна бути її бібліотека».

З 1996 р. бібліотечний актив очолює Н. Василик, умілий організатор і шанувальник книги. Її помічниці – У. Нижник, Н. Гуменюк, П. Дутчак. Активісти допомагали впорядковувати книжковий фонд, систематизували тематичні папки, оформляли альбоми, розгортки, перевіряли ставлення до підручників та займалися їх ремонтом, чергували під час видавання літератури, допомагали виявляти боржників, проводили з ними відповідну роботу, поглиблювали свої знання з бібліотечної справи. Ось що говорить

Н. Гуменюк: «Ще не віриться, що скоро, дуже скоро доведеться прощатися зі школою, з такою звичною роботою юного бібліотекаря. Ми жили справами бібліотеки і дуже раділи, коли по-справжньому могли чимось допомогти бібліотекарям. Я хотіла б побажати тим, хто прийде на моє місце, любити і шанувати книгу, підтримувати ідеальний порядок у книжковому фонді, під час видавання книжок додержувати культури спілкування, а бібліотекарям – здоров'я і наснаги до праці, рідній бібліотеці – якнайбільшого поповнення програмною літературою».

У зв'язку зі складною економічною ситуацією в країні книжка, українське книговидання опинилося в жалюгідному становищі. Бібліотечний фонд майже не поповнюється, діти не мають змоги читати не тільки літературу за інтересами, а й програмну. Катастрофічно скоротилось надходження періодики. До нас із забуття повернулися десятки заборонених імен, сотні книжок. Діти почали вивчати справжню історію України, потягнулися до нових знань, а літератури в бібліотеці обмаль. Тоді бібліотекарі звернулися до випускників школи підтримати матеріально шкільну бібліотеку. У 1996/1997 начальному році від випускників одержали 67 книжок, 1997/1998 – 52, 1998/1999 – 25 книжок. Кілька альманахів, близько 10 творів художньої і суспільно-політичної літератури, багато дитячих журналів надійшло від діаспори.

Нині в бібліотеці не вистачає програмної літератури або її зовсім немає. Тепер уже часто читачі виходять із бібліотеки сумними і розчарованими. Говорить учитель української мови та літератури М. Дячук: «Я почала працювати в школі в 1982 р. На той час шкільна бібліотека була повністю укомплектована підручниками. У наявності – хрестоматії з української літератури (одержував кожен учень), що давало змогу вчителю урізноманітнювати уроки, працювати з книгою, текстом, одночасно виховуючи любов і бережливе ставлення до книжки. У шкільній бібліотеці були в достатній кількості твори художньої літератури, які вивчалися за програмою, літератури для позакласного читання. Часто ми проводили бібліотечні уроки, на яких працівники бібліотеки допомагали здобувати бібліотечно-бібліографічні знання, рекомендували для читання цікаві твори. Учителі використовували спеціальні збірники-хрестоматії для додаткового читання. Зараз у шкільній бібліотеці не тільки немає літератури для вивчення за програмою, а й не вистачає підручників, хрестоматій, не кажучи про літературу для позакласного читання. Бібліотекарі намагаються забезпечити читачів хоча б одним програмним твором для

читальної зали, а вчителям доводиться на уроці просто переказувати зміст прочитаного. То чи може в цей час праця бібліотекаря, вчителя-словесника приносити справжню радість, коли у шкільному фонді немає елементарного?» Різко змінилося ставлення держави до наповнюваності бібліотек підручниками. З 1996 р. запроваджено 20 % плати за користування підручниками. Але забезпечені ними – лише наполовину. Проте збільшилася кількість перевірок. Бібліотекарі почали виконувати функцію ціноутворювачів, бухгалтерів, рахівників, збирачів коштів. Великої незручності в роботі зі збирання коштів додає юридична невизначеність.

З 1999 р. завідування бібліотеки перейшло до бібліотекаря вищої категорії Г. В. Бутницької. З нею працює В. Я. Лефор. Книжковий фонд на 1 жовтня 2002 р. становив 34 250 одиниць, із них підручників було 17 996 примірників. У школі налічується 1500 учнів.

Періодичні видання становлять 22 назви, з них газети – 7, журнали – 14. Передплату проводять через кожні три місяці, але у зв'язку з відсутністю коштів бувають і цілковиті пропуски. Постачання підручниками дещо поліпшилося. На початку року забезпеченість становила 54 відсотки.

На перше вересня 2001 р. кількість читачів бібліотеки становила: 1–3-ті класи – 579 учнів; 9–11-ті класи – 375 учнів; учителів і батьків учнів – 155. Відвідувань читачів за рік було 24 160, видано книжок – 38 971. За 2001 р. надійшло 78 книжок, 2577 підручників.

Книга – незамінна у вихованні та становленні підростаючого покоління. Це унікальний носій духовності, завжди велика радість для дитини. Підручник – інструмент для здобуття знань, і від його наявності у шкільній бібліотеці, цій берегині національних традицій, мовної культури, залежить, якими будуть майбутні громадяни рідної країни.

Найголовнішим завданням сучасної шкільної бібліотеки є поповнення та комплектування книжкового фонду літературою, необхідною для навчально-виховного процесу, періодичними виданнями для дітей, учителів; довідковими і бібліографічними посібниками; формування високої мовної культури, утвердження принципів загальнолюдської моралі.

Лауреат Шевченківської премії, видатний український поет та відомий громадський діяч Д. Павличко на зустрічі 29 вересня 2000 р. в актовому залі школи сказав учням і вчителям Коломийської ЗОШ I–III ступенів № 1 ім. В. Стефаника: «Я тут вчився, були інші

часи, але тут народилася у моїй душі любов до України і думка про те, що народ наш буде, мусить бути державним народом».

Світи і сяй, рідна перша школо! Хай книга і надалі збагачує життя учнів та випускників твоїх, вчить їх державності, стає вікном у широкий світ бурхливого житейського моря.

Романна Гундяк

**Історія бібліотеки
Павлівської ЗОШ І–ІІІ ст.
Івано-Франківської обл.**

Бібліотечна справа є невід'ємною складовою культурного та освітнього життя народу. Саме вона робить неоціненний внесок у скарбницю нашої духовності. І ніяке телебачення, ніякий Інтернет не замінять живого слова, мудрої книги. Недаремно незмінним і незрадливим супутником великого Г. Сковороди була книга, книга книг – Біблія.

Пишучи історію шкільної бібліотеки, не можна не згадати про культуру та освіту в Павлівці задовго до цього часу, створення «Просвіти», про першого бібліотекаря і людей, причетних до тих подій.

Культурне обличчя села змінювалося під впливом певних політичних процесів, окремих постатей. У середині ХІХ ст. велику просвітницьку роботу проводили сім'ї священників Андрія та Леонтина Целевичів. З цієї родини у світ науки пішов Юліан Целевич, який став відомим істориком, етнографом, педагогом-просвітянином. У 1897 р. в селі відкривається читальня «Просвіти», засновниками якої були О. Стасинець, М. Щербій, О. Шкандрій, М. Когут, А. Табачин, О. Столярчук, Д. Попадинець та ін. Першим бібліотекарем вважається М. Когуч. На той час у просвітницькій бібліотеці налічувалося 57 книжок і часопис «Свобода». На початку ХХ ст. читальню «Просвіта» було перенесено з власного будинку М. Щербія до громадського, у центральній частині села, а згодом – до парафіяльного дому, де колись жив Л. Целевич. Велику увагу розвитку бібліотечної справи на селі приділяв о. Стефанчук. Він давав книжки та журнали зі своєї особистої бібліотеки, а одержував їх зі Станіслава, Львова, Києва. Це твори Марка Вовчка, І. Франка, Лесі Українки, Т. Шевченка, П. Грабовського, а також перлини світової літератури, видані українською та польською мовами. Книжки з читальні видавав сам

священик раз на тиждень. Інтерес до літератури зростав. Ось про що свідчать архівні дані за 1927 р.: «Усвідомлюючи вагу друкованого слова, місцевий парох ще в 1925 році, відновлюючи знищену війною бібліотеку «Просвіти», подарував 130 книг. Так було закладено у селі Павлівка бібліотеку імені Т. Шевченка. Книжковий фонд поповнювався і в 1927 році складав 492 книги, були також часописи «Новий час», «Український голос», «Сільський господар», «Життя і знання».

Основне спрямування просвітницької роботи – розвиток освіти на селі. Перша парафіяльна школа в Павлівці почала діяти в 1832 році. Пізніше вона стала народною, а до кінця століття – однокласною. У 80-х роках ХІХ ст. збудовано нову школу. На тому місці тепер Будинок культури. Першими вчителями були В. Кульматицький та М. Ставична. Релігії дітей навчав о. Стефанчук. Саме ці вчителі дбали про освіту селянських дітей. Їхню справу продовжили павлівчани. Педагогами стали П. Федешин, Б. Когуч, Б. Шкандрій, В. Гринкевич, Д. Попадинець, М. Синишин.

У Павлівні, як і в усій Україні, відбувалися політичні події. У 1939–1944 рр. тут хазяйнували «визволителі». Переслідування української мови, депортація місцевого населення до Сибіру, арешти інтелігенції, переслідування – усе це призвело до занепаду освіти й зубожіння бібліотеки. Зі зміною політичної ситуації школа стала радянською. У середині 50-х років кількість учнів поступово зростала. Школу розмістили у п'яти сільських будинках депортованих односельчан. Діти мали здобувати освіту, тому школа працювала. Педагоги використовували різні форми і методи у навчанні та вихованні, втілювали в життя нові ідеї. Пропозицію створити шкільну бібліотеку вчителі й учні зустріли схвально.

Бібліотеку в Павлівській семирічній школі було відкрито в 1953 р. Директором став павлівчанин Р. Дзундза. Ось що згадує пан Роман: «Я добре усвідомлював, що школа – це храм науки, і виховання майбутньої людини великою мірою залежить від читання книжок. Побачивши труднощі під час викладання української літератури, підготовки вчителя до уроку, зрозумів, що школа без бібліотеки не може функціонувати. Книжкового фонду та коштів для придбання літератури ніхто не виділяв. Я залучив до цієї справи батьківський комітет. Діти почали дарувати школі книжки. Через кілька місяців фонд бібліотеки налічував сотні книжок. Допомігав нам матеріально й голова колгоспу Д. Байляк. Постало питання, де зберігати літературу. Розмістили бібліотеку в учительській, найменшій кімнаті школи, у центральному будинку.

Не було кому видавати книжки учням, оскільки ця робота не оплачувалася. Тому всіх учителів по черзі залучали до видачі книжок. Завідувач райвно М. Кравченко допоміг у розв'язанні питання із заробітною платою. Тоді цю справу доручили Д. Попадинцю. Він поєднав працю вчителя початкових класів і бібліотекаря. Навчаючи учнів молодших класів, прищеплював любов до книги, до художнього слова, і діти з великим задоволенням читали кожен запропоновану ним книжку. Літературу видавав на перервах і після уроків. Фонд бібліотеки зростав, почалося централізоване забезпечення новими творами, періодичною пресою. Побільшало роботи. Потрібна була людина, яка займалася б тільки бібліотечною справою. Після виходу Д. Попадинця на пенсію посаду бібліотекаря в 1958–1974 рр. обіймала М. Боднар. Працювала в тісній, напівтемній кімнатці. Пані Марія була творчою людиною, багато зробила для збагачення бібліотеки, проводила літературні вечори, обговорення книжок, літературно-музичні ранки, а її Шевченківські дні запам'яталися учням надовго. Виховувала в дітей дбайливе ставлення до книги, вела всю бібліотечну документацію».

У 1974–1976 рр. бібліотекарем за сумісництвом працював секретар школи І. Салій. Маючи талант до малювання, він естетично оформив приміщення. У лютому 1976 р. на посаду бібліотекаря прийшла Р. Гундяк, колишня учениця, яка захоплювалась літературою і була кращою читачкою школи. Умови праці в бібліотеці були незадовільними. Тісне приміщення, неосвітленість спричинили до того, що за перерву видала книжки лише трьом-чотирьом учням. Діти навчалися у дві зміни у розкиданих по всьому селу приміщеннях, і тому бібліотекар з формулярами та книжками йшла до учнів у класи. Часто робила це в післяурочний час. Проте, щоб переглянути періодику (а тоді газет і журналів було дуже багато), ближче ознайомитись із книжковим фондом, можна було лише мріяти. Бібліотекар інформувала дітей про нові надходження до бібліотеки на виховних годинах. Не було місця для оформлення книжкових виставок і тематичних полиць. У тісній кімнаті на той час зберігався великий книжковий фонд. Тодішню бібліотеку можна назвати швидше книгосховищем із полицями, заповненими до стелі. Для ефективної роботи зі школярами потрібна була спеціальна освіта, і Р. Гундяк в 1977–1979 рр. навчалася в Калуському культурно-освітньому училищі на заочному відділенні за спеціальністю «Бібліотечна справа», їй присвоєно кваліфікацію «бібліотекар середньої кваліфікації».

Усе село, педагогічний та учнівський колективи мріяли про нову школу, про великі, світлі кабінети, багату бібліотеку.

Перше вересня 1978 р. запам'яталось односельцям і дітям надовго. Цього дня у школі відкрилася нова бібліотека. Запрошені батьки і гості дарували нові книжки. Завезли велику кількість нових підручників, творів світової, української художньої літератури. Присутніх переповнювали емоції. Нарешті збулася їхня мрія – відкрилися двері храму знань. Це була світла кімната, хоч і не таких розмірів, як хотілося. Не було відповідних меблів. Книжки зберігали на столах. Для оформлення бібліотеки, придбання стелажів та іншого обладнання багато зробив директор школи В. Кройтор. Книжковий фонд розставили відповідно до бібліотечних вимог, оформили наочну агітацію. Молодий бібліотекар Р. Гундяк переймала досвід від старших колег. Її наставником була бібліотекар вищої категорії Старокривотульської середньої школи С. Саботник. Здобувши спеціальну освіту, пані Романна з головою поринула в роботу з виховання в дітей любові до книги, дбайливого ставлення до неї. На базі бібліотеки відбувалися районні семінари, проводили цікаві та змістовні заходи, а саме: родинне свято «Сім'я, книга, пісня»; презентації книжок В. Качкана «Українське народознавство в іменах», «Хай святиться ім'я твоє»; творів Б. Бори (Б. Шкандрія) «Буремні дні», «Твердь і ніжність», подарованих постом і привезених в Україну Б. Ребриком; книжки Т. Табачин «На розпутьях вселюдних»; неодноразові зустрічі з письменниками Я. Дорошенком, Д. Юсипом, С. Пушиком: політиками, депутатами Верховної ради першого скликання Б. Ребриком, третього і четвертого скликання І. Насаликом; гостями із діаспори В. Попадинцем, Р. Байляком, А. Кальванською-Байляк, Х. Сохоцькою; головами демократичних партій, інтелігенцією с. Павлівка, представниками влади Р. Постолук, В. Ткачем, Б. Томенчуком, Ф. Мединською, М. Лутчином, В. Боднарчуком, В. Семенівим, редактором газети «Вперед» В. Заником.

Відбувалися літературні вечори, присвячені ювілейним датам Б. Лепкого, Лесі Українки, І. Франка, Т. Шевченка, В. Симоненка, В. Стуса, Л. Костенко та багатьох ін. Урочисто пройшли літературно-музичні ранки, Свято Букварика, «Подорож у країну Казок», обговорення книг, літературні години, присвячені Д. Павличку, Я. Дорошенку, О. Яхневич, вікторини, усні журнали.

У 80-ті роки в бібліотеці був створений палітурний гурток. З учнями проводили заняття за окремим планом. Діти вчилися реставрувати й «лікувати» книжки. брали участь у районних

змаганнях і посідали призові місця. Активними учасниками олімпіад були Б. Боднар і Т. Саварин.

Книжковий фонд бібліотеки поповнювався й підручниками. У 1977 р. учні перейшли на безплатне користування навчальною книгою. Для зберігання підручників виділили окреме приміщення. З того часу в школі проводять операцію «Живи, книго!». Директор школи Р. Мачкур сприяв у створенні відповідної наочної агітації. У класах почали діяти пости Бережливих. Проводиться робота з учнями щодо збереження підручників та виховання дбайливого ставлення до них, зокрема двічі на рік здійснюються рейди-перевірки стану підручників. Підсумки висвітлюють у «Бібліотечному віснику», який випускає центр Бережливих. Художньою та методичною літературою бібліотека поповнювалася централізовано через бібколектор. Велику допомогу у формуванні книжкового фонду, проведенні літературних вечорів надавали вчитель української мови та літератури Н. Шкандрій, директор школи Б. Шрейдер.

Фонд книг збільшувався, читальної зали не було, приміщення стало тісним для бібліотеки. На той час скоротилися групи подовженого дня і вивільнилися класні кімнати. За ініціативою Н. Шкандрій, уже директора школи, вирішили перевести бібліотеку у велике, просторе, світле приміщення. Виконали величезну роботу: перенесли та розмістили книжковий фонд. Отець Зіновій Касько посприяв у придбанні м'якого покриття для бібліотеки. Діти дістали можливість готуватися до уроків у читальній залі.

Сучасна бібліотека має читальну залу, наочну агітацію, відкритий доступ до книжкового фонду. Тут часто проводять літературні години, бібліотечні, бінарні уроки, уроки літератури рідного краю, позакласного читання та інші виховні заходи, творчі зустрічі; створено методичний куточок, де зібрано матеріали різної тематики. Вони допомагають учителям, класним керівникам у підготовці до уроків та проведенні виховних заходів. Традиційно змістовно проходить у школі «Тиждень дитячої та юнацької книги», де задіяні всі учні, вчителі.

Негативно впливає на діяльність бібліотеки те, що не систематично поповнюється її фонд. На сьогодні не вистачає програмних творів як з української, так і з зарубіжної літератури, дитячих книжок. Але дирекція школи дбає про збагачення бібліотеки. З її ініціативи проводяться акції «Подаруй книгу бібліотеці». Учні збирають макулатуру, щоб за виручені гроші закупити потрібну літературу. Стало доброю традицією, коли кожний випускник

школи дарував книжку бібліотеці. Значну кількість видань подарували шкільній бібліотеці різні особи. Література релігійного змісту надійшла від священиків о. Євстахія Підлуського та о. Зіновія Каська, які від імені парафій подарували дітям молитовники, а бібліотеці – Біблії, релігійну літературу та газету «Нова зоря». Великий подарунок школа одержала від патріота-дисидента М. Федішина, жителя с. Павлівки. Він передав понад 100 книжок із власної бібліотеки, яку збирав усе життя.

У 2002 р. книжковий фонд бібліотeki налічував 11 200 книжок художньої літератури та 7356 підручників. Р. Гундяк працює над естетичним оформленням приміщення. Її роботу високо оцінюють як колеги, так і учні. Педколектив школи з упевненістю дивиться у майбутнє оновленої освіти України, і ми готові докласти свої знання і вміння для реалізації поставлених завдань.

Література

1. Когут Б. Село дивиться в майбутнє // Вперед. – 1986. – 25 жовт.
2. Миронюк М. Павельче вчора і сьогодні // Вперед. – 1992. – 2, 9 лип.
3. Нариси з історії села Павельче. – Івано-Франківськ: Лік, 1998.
4. Свято Першого дзвоника // Вперед. – 1978. – 2 вер.

*Євдокія Горбан,
Валентина Марівцян*

Створення, становлення та розвиток бібліотеки Сокирянського ПТУ № 23 Чернівецької обл.

Перша письмова згадка про Сокиряни (Секуряни) датується 1666 роком. Щодо назви села є кілька легенд. За однією з них перші поселенці, які прийшли сюди із сокирами, щоб розчистити собі місце в густих лісах, називали «сокирянами», звідси ніби й походить назва міста. Пізніше українське «сокира» доповнювалось молдавським відповідником «секури», що спричинило появу назви Сскуряни.

В одному з наймальовничіших куточків Сокирянщини, на ошатній околиці райцентру, розмістився авторитетний серед молоді Буковини навчальний заклад – Сокирянське професійно-технічне училище № 23. – заснований 23 червня 1963 р. як училище

механізації сільського господарства (УМСГ). У грудні 1963 р. воно отримало назву Сокирянське сільське професійно-технічне училище № 3, а з 1984 р. – вже середнє професійно-технічне училище № 23. Бібліотека навчального закладу розміщена на першому поверсі п'ятиповерхового гуртожитку. Складається з просторої читальної зали на 40 місць і двох книгосховищ. Раніше літературу зберігали лише в одному з них, але із введенням нових спеціальностей фонд бібліотеки поновлено і поповнено новою науковою та довідковою літературою. На сьогодні він налічує 40 343 книжки. Під час формування фонду допомагали батьки, які приносили до бібліотеки художні твори, поезії літераторів краю, політичну літературу. З перших днів заснування училища в бібліотеці працювали досвідчені бібліотекарі, які прищеплювали учням любов до книги та читання. Із вересня 1963 р. до 1966 р. бібліотекарем була З. П. Кравчук. 1966 р. на посаду завбібліотеки призначено Л. А. Будняк, яка працювала до 1980 року. У 1980 р. тимчасово обов'язки завбібліотеки виконувала С. М. Гулько, яка не була спеціалістом бібліотечної справи. У 1982–1986 рр. цю посаду обіймала Г. І. Володіна. Протягом 1986–1990 рр. у бібліотеці працювала Н. І. Харабара. З 1 січня 1990 р. на посаду завбібліотеки була призначена В. М. Марівцан, яка працює й досі.

Бібліотека училища є структурним підрозділом, що здійснює бібліотечно-інформаційне, культурно-просвітницьке забезпечення навчально-виховного процесу як в урочний, так і позаурочний час. Свою діяльність організовує спільно з педколективом відповідно до плану роботи, який є складовою перспективного плану, що затверджується директором закладу.

Докорінна перебудова нашого суспільства на основі принципово нових економічних, соціальних і політичних чинників ставить підвищені вимоги до підготовки робітничих кадрів, їхнього загальноосвітнього рівня та професійної майстерності. Перехід професійної освіти на новий господарський механізм, оновлення навчально-виховного процесу – усе це значною мірою залежить від педпрацівників, рівня їхньої професійної та загальнопедагогічної підготовки. Особливого значення у становленні педагога професійно-технічного училища, як зазначено в «Концепції професійної освіти України», набуває ефективна система вдосконалення його професійної майстерності. І основну роль у цьому відіграє бібліотека, яка забезпечує педпрацівників програмною документацією, сучасними підручниками із загальнотехнічних, загальноосвітніх та спеціальних предметів, новою методичною

і довідковою літературою. Нові надходження професійно-теоретичної та практичної літератури, методичних посібників, загальноосвітніх видань з облбібколектору систематизуються в бібліотеці й опрацьовуються в педкабінеті. Книгозбірня є центром інформації в училищі. Тому бібліотечно-інформаційне та культурно-просвітницьке забезпечення навчально-виховного процесу як в урочний, так і позаурочний час має бути на високому професійному рівні. Бібліотека допомагає педагогічному колективу впроваджувати нові форми і методи організації навчально-виховного процесу, постійно й систематично підтримує зв'язок з викладачами, майстрами виробничого навчання, класними керівниками та вихователями. Тому, використовуючи наявні в бібліотеці матеріали, педколектив удосконалює фаховий рівень із методики підготовки і проведення уроків, проходження виробничої практики учнів на підприємствах, у проведенні позаурочних заходів.

У планах роботи книгозбірні – оновлення каталогів, систематизація газетних і журнальних статей, оформлення тематичних картотек, папок, виготовлення нових стендів. Також планується продовжити систематичну роботу з популяризації молодіжної літератури, професійної орієнтації, удосконалення методики викладання предметів, формування в учнів навичок роботи з підручником і науковою літературою. Студенти вчаться робити лінгвістичні повідомлення, готують аналітичні добірки, реферати, доповіді, що поповнюють тематичні папки і потрібні для краєзнавчої та пошукової роботи. Останнім часом бібліотека створила своєрідний паспорт, де зібрано матеріал про кожний населений пункт району (дата створення, кількість мешканців, територія, традиції), основні галузі господарства, перспективи розвитку району.

Бібліотека готує інформаційне повідомлення про нові надходження літератури, організовує передплату на періодику, забезпечує студентів матеріалами для підготовки до уроку. Постійно діє календар знаменних і пам'ятних дат. Є сценарії традиційних свят і навчально-розважальних заходів.

Мета профорієнтаційної роботи книгозбірні й педколективу – привчити майбутніх спеціалістів постійно здобувати нові знання. Саме тому рекомендуємо учням ознайомлюватися з умовами прийому та навчання у вищих навчальних закладах. Стенди та інформаційні вісники бібліотеки розповідають про взаємозв'язки між навчальними закладами. У читальній залі бібліотеки створено новий інформаційний центр. Окрім новинок літератури, у ньому є довідковий матеріал та коментарі до подій, що відбу-

ваються, повідомлення про суспільно значущі факти, матеріали місцевих ЗМІ про роботу органів місцевої влади та самоврядування. У цьому плані з нами співпрацюють бібліотекарі загальноосвітніх шкіл району та сільських бібліотек, в яких значно менше літератури та періодики.

Читачами бібліотеки є учні шкіл, учителі райцентру та навколишніх сіл. Нові надходження літератури сприяють збільшенню кількості читачів і книговидач. Особливим попитом у молоді користуються історико-пригодницькі романи, фантастика, народознавча, етнографічна та краєзнавча література. Журнальні та газетні матеріали «Крайової освіти», «Позакласного часу», «Все для вчителя», «Освіти» активно використовують у роботі класні керівники, майстри виробничого навчання, адміністрація училища. У системі виховання культури читання пріоритет надається таким прийомам, як коментоване читання, бесіда за тільки що прочитаним, зіставлення твору з екранізацією тощо. Серед видів навчальної діяльності віддається перевага таким, як читацький відгук, складання плану, участь у розробленні сценарію, елементи самостійного аналізу, характеристика образу героя. Використовуємо форми навчальної діяльності, що впливають на рівень культури читання. Це – літературні монтажні, уроки читацькі конференції, уроки-вікторини. Вони відкривають широкі можливості для формування творчого особистісного ставлення до книги.

Значну допомогу викладачам, майстрам виробничого навчання у здійсненні педагогічного процесу надають методичні виставки-перегляди, організовані в бібліотеці. Особливе практичне значення має виставка методичних розробок нестандартних уроків, дидактичних матеріалів. У бібліотеці створені й регулярно поповнюються тематичні картотеки і папки, в яких систематизовані матеріали на теми «Нові методи господарювання в професійно-технічному училищі», «Я – учитель», «Я – вихователь», «Я – професіонал», «Сучасний урок», «Педагогічний пошук».

Вирішальною ланкою системи методичної роботи є самоосвіта педагогічного колективу. Бібліотека створює для цього відповідні умови – забезпечує методичною, науковою і професійною літературою. Для молодих викладачів, майстрів виробничого навчання створено постійно діючі книжкові виставки з проблем навчання та виховання учнів, зокрема «Ідеальний педагог», «Молодий майстер виробничого навчання», «Технологія освіти» тощо.

Бібліотека систематично ознайомлює педагогічний колектив із новинками літератури з питань професійно-технічної освіти.

загальної педагогіки, психології, сучасної технології і техніки, організації праці. Книгозбірня пропагує бібліотечно-бібліографічні знання за допомогою таких серій книжкових виставок: «Учись бути читачем», «Бібліографія – твій помічник у виборі книги». Вони сприяють вибору раціональних методів роботи з книгою, вчать стежити за надходженням нової літератури, самостійно шукати і добирати літературу за бібліографічними джерелами. Ці наочні форми результативніші, якщо супроводжуються бесідою чи консультацією. Окрім того, бібліотека допомагає педагогічному колективу в підготовці і проведенні літературних вечорів, КВК, диспутів, вікторин, профорієнтаційної роботи. Традиційні в училищі вечори-зустрічі із відомими людьми краю, колишніми випускниками. На вечорі-вогнику «Гордість нашого училища» запрошені гості цікаво розповідали про свій трудовий шлях після закінчення навчання в ПТУ. У зв'язку з такими заходами в бібліотеці систематично доповнюються матеріалом книжкові виставки «Твоя майбутня професія», «Професіонал».

Традицією стало проведення «Літературної вітальні» – зустріч з місцевими поетами, письменниками, журналістами, композиторами. Заходи готують разом з бібліотекою викладачі української мови та літератури, вихователі, майстри виробничого навчання, керівник художньої самодіяльності. Читацька активність учнів стимулюється спільною роботою бібліотекаря, майстрів виробничого навчання, класних керівників. Проводимо групові та індивідуальні бесіди, під час яких учні набувають бібліотечно-бібліографічних знань, одержують інформацію про світ книги та її роль у житті суспільства. Бібліотечно-бібліографічні знання серед учнів та педагогічного колективу популяризуємо також за допомогою книжкових виставок, оглядів, лекцій, бібліотечних уроків, консультацій.

Традиційним є колективне обговорення газетних і журнальних статей. Результат копіткої роботи ради бібліотеки – систематизація та оформлення тематичної папки «Від Конституції Пилипа Орлика до Конституції незалежної України».

Для поліпшення взаємозв'язку бібліотеки та педагогічного колективу потрібно постійно удосконалювати відповідні форми і методи диференційовано підходити до обслуговування читачів. Бібліотека покликана бути осередком науки і культури в професійно-технічному навчальному закладі, сприяти професійному, морально-етичному та національно-патріотичному вихованню учнів.

Історія бібліотеки
Товмацької загальноосвітньої школи
Шполянського району Черкаської обл.

Кожна дитина, здобуваючи знання в школі, знає, що без бібліотеки їй не обійтися. Саме тут є відповіді на всі «чому?», «де?», «коли?». А якщо храм книги дихає теплом, затишком, різноманітними книжковими виставками, то він залишає добрий слід у дитячих душах на все життя.

На початку 30-х років ХХ ст. у Товмацькій ЗОШ створили невеликий книжковий фонд художньої літератури. В основному це були книжки, подаровані школі Арсеном та Хрисаном Скуцькими, дочкою священика Раїсою та окремими жителями села. Книжки містилися у двох шафах, які стояли в учительській. З 1935 р. обов'язки бібліотекаря виконував учитель української мови та літератури А. І. Бджола, який вважається першим шкільним бібліотекарем. Він видавав учням книжки додому, але не більш як на тиждень. Про це записував у зошиті. У 1936 р. в бібліотеці налічувалося близько 1000 книжок. Це були художні твори за програмою.

Згодом на державні кошти придбали художню та науково-популярну літературу. Усі книжки розмістили в одній із класних кімнат колишньої церковнопарафіяльної школи. З 1938 р. і в перші повоєнні роки бібліотекарем працювала О. П. Котенко. Вона разом з активними читачами організовувала хати-читальні в селі. Читали твори Т. Шевченка, І. Котляревського, О. Пушкіна, Лесі Українки та ін. Книга і бібліотекар були тоді у великій пошані. Під час війни частину книжок розібрали учителі та учні, частина лишилася в бібліотеці. У приміщенні колишньої церковнопарафіяльної школи, де містилася бібліотека, жили німецький наглядач та його перекладач. Книжки, звичайно, не збереглися. Після війни, коли відновилося навчання в школі, почала відроджуватися й бібліотека. Частину бібліотечних книжок повернули школі жителі села, частину було закуплено на бюджетні кошти сільської ради. Учні й учителі за допомогою місцевого колгоспу виготовили стелажі. Відкритого доступу до книжок читачі не мали. Облік виданих творів бібліотекар вів у саморобних формулярах, які називалися картками. У 1950 р. в бібліотеці налічувалося 3000 книжок. Щорічно передплачували центральні, республіканські, місцеві, дитячі газети та журнали. У 1960 р. бібліотеку прийняла М. Д. Кваша. Книжковий фонд тоді налічував 3805 одиниць. З них суспільно-

політичної літератури – 490 одиниць, з мовознавства – 147, природознавства і математики – 290, медицини – 58, техніки – 80, сільськогосподарської літератури – 250, з мистецтва – 70, спорту – 40, літературознавства – 155, географії – 30. Загальний відділ становив 56 книжок, художньої літератури – 1480, літератури для дошкільнят та учнів 1–2-х класів – 726; з них українською мовою – 959, російською мовою – 2846 книжок.

У 1963 р. бібліотеку персвели до однієї з класних кімнат школи. Книжки розмістили на стелажах та у шафах. Фонд налічував 4010 одиниць. Бібліотека передплачувала багато періодичних видань. Обов'язки бібліотекаря виконувала К. М. Чередниченко, учителька української мови та літератури. При бібліотеці працював драматичний гурток, керівником якого була Катерина Микитівна. Гуртківці готували вистави за драматичними творами «Назар Стодоля» Т. Шевченка, «Сватання на Гончарівці» І. Квітки-Основ'яненка, «За двома зайцями» М. Старицького, інсценували літературні казки «Котигорошко» А. Шияна, «Снігова королева», «Свинопас» Г. Андерсена, влаштовували літературні вечорниці, присвячені творчості Т. Шевченка, Лесі Українки, І. Нечуя-Левицького та ін. У 1968 р., коли бібліотеку прийняв В. М. Поліщук, фонд налічував 5016 книжок. Василь Миронович власноручно виготовив нові двосторонні стелажі, переписав фонд у три нові інвентарні книги, завів сумарну книгу. Фонд був розставлений в алфавітному порядку. Частина літератури передали до кабінетів. У бібліотеці було оформлено постійні виставки «Їх подвиг безсмертний», «Герой-комбат», «Мир – наш дєвіз», «Класики української літератури». У 1970 р. фонд поповнився на 1138 книжок, у 1975 р. – на 1102. Проводили читацькі конференції, вечори, ранки, літературні години. З 1975 р. в бібліотеці почали створювати фонд підручників. За рік закупили 682 підручники, якими забезпечували безкоштовно передусім дітей-сиріт та дітей із малозабезпечених сімей. У 1976 р. бібліотеку прийняла В. В. Бондаренко, яка працює тут і досі. На 01.01.1977 р. книжковий фонд становив 8146 одиниць, з них 735 підручників. Фонд розставлено за віковими групами читачів відповідно до тодішніх таблиць ББК. Бібліотека мала невелику читальну залу, книгосховище для підручників, передплачувала 14 назв газет і 16 назв журналів.

У 70-ті роки велику увагу приділяли красназавчій роботі. Проводили заочні ігри-подорожі «Стежками рідного краю», «Земля, яку сховає Тарас»; літературні вечори «Ми тебе не забули, Тарасе», «Дочка Прометея», «Поети Черкащини»; огляди літератури.

У 1976 р. відбулася зустріч з письменником Кузьмою Грибом. При бібліотеці діяло товариство книголюбів, члени якого розповсюджували літературу серед жителів села. Книжки коштували недорого, і їх із задоволенням купували. Фонд поповнювався на державні кошти. У 1976 р. одержали 1565 примірників, у 1978 р. – 1109. Надходили книжки серії «Шкільна бібліотека», «Бібліотека юношества», «Мировая литература для детей». У 1980 р. фонд бібліотеки налічував 9788 книжок. Учні й учителі були повністю забезпечені необхідною літературою. При бібліотеці функціонував літературний гурток.

У бібліотеках навчаються і народжуються вчені. Активними читачами бібліотеки були Н. М. Михальченко – директор Товмаської школи; В. Ю. Шварцман – голова райдержадміністрації; В. А. Варяниця – перекладач з іноземних мов, працівник посольства України в Польщі; О. П. Логвиненко – літературознавець, перекладач, член Спілки письменників України з 1982 року. В. С. Дашко, С. М. Трофименко, О. В. Мілько, Т. П. Михальченко обрали професію бібліотекаря.

У 1989 р. в селі побудовано нову школу. Згідно з проектом бібліотеку розмістили на другому поверсі в кімнаті площею 92 м². У 2002 р. книжковий фонд становив 6660 одиниць, з них суспільно-політичної літератури – 569 книжок, природничо-наукової – 182, технічної – 32, сільськогосподарської – 15, з мистецтва та спорту – 87, мовознавства та літературознавства – 206, медицини – 25, художньої літератури – 5009, літератури для дітей молодшого шкільного віку – 535; серед них українською мовою – 1984, російською – 4671, німецькою – п'ять. Фонд підручників налічував 3029 примірників і зберігався у книгосховищі.

Бібліотека передплачує періодичні видання «Шполянські вісті», «Нова доба», «Освіта України», «Все для вчителя», «Директор школи», «Завуч», «Інформаційний збірник». Читачі мають вільний доступ до книжок. Фонд широко розкритий через книжкові виставки і тематичні полиці «Математика – цариця наук», «Фізика – це висока насолода», «Хімія – цікава наука», «Твій друг комп'ютер», «Мій край – моя історія жива», «Слава тобі, Україно, невмируща слава, да святиться твоя воля і твоя держава», «Тобі розкаже сива давнина», «Основний закон України», «Спорт – сила, здоров'я», «В здоровому тілі – здоровий дух», «Берегти природу – берегти мир», «Окраса української літератури», «Мова наша рідна», «Село моє, для мене ти єдине», «Козацькому роду нема переводу»

та ін. У бібліотеці ведуть абетковий та систематичний каталоги. Складовою довідково-бібліографічної роботи є виховання в учнів культури читання, зокрема формування навичок самостійного користування довідково-інформаційним апаратом бібліотеки.

Робота з виховання культури читання починається в початкових класах. Це – екскурсії до бібліотеки учнів 1-го класу та посвята в читачі другокласників. Найкращою формою роботи є бібліотечні уроки, які допомагають зорієнтувати читачів у книжковому світі, сприяють відвідуванню бібліотеки, навчають користуватися довідковою літературою, каталогами, формують вдумливого та уважного читача. У популяризації бібліотечно-бібліографічних знань важливу роль відіграють дні інформації та дні бібліографії, тижні книги і бібліотеки, свята «День Книги», «Твої найкращі друзі – книжки»; читацькі конференції; бесіди про книгу та правила користування бібліотекою: «Читай-місто і зустрічі в ньому», «Чарівне місто Книгоград», «У книжковому царстві»; конкурси «Тато, мама і я – читацька сім'я», «В сім'ї усі ми книголюби» та ін.

З метою кращого вивчення читацьких інтересів та потреб проводять анкетування. Згідно з читацькими інтересами оформляються книжкові виставки «З далекого минулого моєї Батьківщини», «У світі пригод», «Любителям фантастики», «Їх подвиги безсмертні», «Чарівний світ поезії», а також складають рекомендаційні списки літератури.

Краще підготуватись до уроку учням допомагають матеріали постійно діючої виставки «Сьогодні на уроці», списки рекомендованої літератури для позакласного читання, складені відповідно до нових програм. Бібліотекар підтримує тісний зв'язок із класоводами, вчителями-предметниками, допомагає у проведенні уроків позакласного читання, уроків-семінарів, занять-практикумів. З надходженням нової літератури оформляють виставку «На хвилину зупинись, нові книги подивись». Бібліотекар інформує вчителів та учнів про нові надходження, організовує бібліографічні та інформаційні огляди літератури. Цікаво проходять бліцтурніри, засідання клубу «Ерудит», ігри-вікторини, дні – казки, літературні години, презентації книги, літературні мандрівки.

У наш час значно зріст інтерес до проблем вітчизняної історії, витоків національної культури, до досягнень минулого. Знання свого родоводу, історичних і культурних надбань попередніх поколінь не лише формують почуття національної гідності, а й стиму-

люють використання кращих традицій у практиці сьогодення. У бібліотеці оформлено такі книжкові виставки: «Всім серцем любіть Україну свою», «Україна – то ненька сдина, Україна – то щастя моє. Україно, моя Україно, я радію, що ти в мене є», «Без верби і калини нема України»; проводять бесіди «Календарні свята та обряди українців», «Вірування нашого народу», «Усна народна творчість»; свята «Пісня – жива душа народу», «Хата моя, біла хата», «І на тім рушникові...», «Любіть Україну, як сонце любіть»; конференції «Україна – незалежна держава Європи і світу», «Стежками партизанської слави Шполянщини», «Великий син великого народу» та ін. Щороку бібліотека проводить тижні, присвячені творчості В. Симоненка, Лесі Українки, Т. Шевченка. На базі шкільної бібліотеки проведено два районні семінари шкільних бібліотекарів у 1982 та 1996 роках. Бібліотекаря В. В. Бондаренко неодноразово нагороджували грамотами обласного відділу освіти. У 2000 р. бібліотека стала переможцем районного огляду-конкурсу на кращу бібліотеку, і, відповідно, райвно відзначив грамотами бібліотеку і бібліотекаря Валентину В'ячеславівну.

Починаючи з 90-х років, бібліотека комплектується вкрай незадовільно. До 1991 р. вона щороку одержувала від 600 до 800 примірників книжок без урахування періодики. Останнім часом фінансування погіршилося; так, у 1997 р. кількість нових надходжень упала до 1–2 примірників. З 1997 р. фонд поповнився лише на 96 книжок. Основу бібліотеки становлять фонди 1970–1990-х років. Більша частина фонду – це книжки російською мовою, якої діти не знають.

Шкільна бібліотека має утвердитись як осередок духовного становлення особистості, духовної культури школярів, інформаційно-бібліографічний центр. Для цього потрібно сформувати в ній фонд літератури за основними галузями знань, що якнайповніше задовольняв би освітні потреби й запити школярів, створював можливість для ефективної індивідуальної освітньої та групової діяльності. Нинішній фонд цим вимогам не відповідає.

Головне завдання бібліотеки – насамперед реалізація державної політики в галузі освіти, сприяння розвитку навчального процесу, вихованню в учнів високої громадянської відповідальності, поваги до України, державної символіки, родинних і патріотичних почуттів, засвоєнню кращих надбань національної та світової культури, самосвідомості та шанобливого ставлення до книжки. Бібліотеки були і мають лишатися духовними центрами цивілізації, спрямованими в майбутнє.

Історія бібліотеки
гімназії ім. І. Франка (м. Канів)

Книга відкриває перед людьми безмежний світ. Усе життя ми звертаємося до книжки. З дитячих літ вона допомагає нам зрозуміти навколишній світ, відкриває небачені обрії, допомагає вивчати історію народу, розкриває таємниці природи, життя. Книжка допомагає у навчанні й вихованні, збагачує знаннями, зміцнює волю, пробуджує мрію. «Книжки, які увійшли в золотий фонд світової літератури для дітей, мають бути в кожній школі, – говорив видатний український педагог В. О. Сухомлинський. – У школі можна створити умови для того, щоб головним засобом збагачення духовної культури школярів було читання».

У серпні 1926 р. у стародавньому м. Каневі було засновано школу № 2, як школу робітничої молоді, фабрично-заводську семирічку (ФЗС). Спочатку школу розмістили у двох будинках на вул. Федоренка, згодом відкрили філію школи в хаті Курінного на вул. Шевченка. У школі була бібліотека, яку створювали батьки, вчителі, учні. Саме з подарованих ними книжок утворилося ядро її книжкового фонду.

У 1938 р. здано в експлуатацію основний корпус теперішньої школи. На той час це була найкрасивіша споруда в місті. У роки німецько-фашистської окупації школа не працювала, лише після її закінчення розпочалося навчання. Відновила свою роботу й шкільна бібліотека, що містилася спочатку на першому, а потім на другому поверсі будівлі, в тісній кімнатці. Знову поносили книжки діти, вчителі, батьки. Через певний час фонд бібліотеки поповнився новими надходженнями.

У 80-х роках рішенням виконкому Канівської міської ради народних депутатів школу як таку, що розробляє передові педагогічні технології, було визнано експериментальною. Після цього вона почала називатися загальноосвітньою (експериментальною) школою І–ІІІ ст. № 2 ім. І. Франка. На її базі в 1992 р. створено навчальний заклад нового типу – ліцей, в основу діяльності якого покладено інтегративно-гуманітарний підхід до навчально-виховного процесу. Велику увагу почали приділяти розвитку дитини, формуванню її умінь і навичок здобувати знання, шукати інформацію і користуватися нею, працювати в бібліотеках. З 2001 р. школі надано статус гімназії.

З перших днів заснування школи і створення бібліотеки посади бібліотекаря не було. Лише згодом ввели цю посаду. Першим бібліотекарем була вчителька К. П. Ваврійчук. Після Другої світової війни у бібліотеці школи працювали К. У. Морковнікова до 50-х років, З. М. Катренко – у 1952 р., О. Г. Циба – у 1952–1958 рр., Л. Х. Собко – у 1961–1962 рр., С. М. Биба – у 1962–1963 рр., О. П. Чміль – у 1963–1967 рр., Л. М. Кольвах – у 1967–1989 рр., Т. А. Штих – у 1989–1990 рр. і 1994–1995 рр., О. В. Делікатна – в 1991–1993 роках. З 1995 р. бібліотекарем є А. К. Радченко. Бібліотека працює в напруженому трудовому режимі. Його завжди відчують учні, вчителі, батьки. Забезпечення їхніх інформаційних потреб залежить від регулярного комплектування фондів бібліотеки.

Книжковий фонд бібліотеки гімназії ім. І. Франка вирізняється серед книжкових фондів шкіл міста. Останнім часом він систематично поповнюється змістовною, виконаною на високому поліграфічному рівні літературою з українсько-американського фонду «Сейбр-світло», що діє за підтримки фонду сприяння демократії посольства США. Особливість подарованих підручників у тому, що вони є рівневими. Так, для кожного класу передбачено 15 видів навчальних книжок з англійської мови, різних за складністю матеріалу; цікаві посібники з математики, фізики, а також ігroteки для молодших школярів тощо. Надіслані матеріали є надзвичайно цінними для методистів, науковців, педагогів, а найбільше – для дітей. Адже все в цих книжках (шрифт, ілюстрації, методика подання навчального матеріалу тощо) розраховане на міцне засвоєння знань. Не випадково постійними гостями бібліотеки є науковці з Києва, Черкас, Львова, Харкова.

У школі створено бібліотеку літератури іноземними мовами. Книжковий фонд видань становить 2800 примірників. З міжнародного фонду «Сейбр-світло» надійшли підручники англійською мовою з інформатики, хімії, фізики, біології, зоології, алгебри, історії, географії, а також енциклопедії і довідники. Це «Британська енциклопедія» у 22 томах, «Дитяча енциклопедія» в 15 томах, «Енциклопедія науки» у 8 томах, «Універсальна енциклопедія» в 10 томах. Крім того, одержано наочний матеріал у вигляді карток для роботи з учнями на уроках англійської мови.

У 1999 р. шкільна бібліотека отримала в дарунок від оперного співака Лессінга з Німеччини 344 книжки. Це – підручники та художні твори німецькою мовою.

Так, художні твори американських, німецьких класиків та науково-пізнавальну літературу користувачі бібліотеки мають змогу

читати в оригіналі, удосконалюючи тим самим знання англійської, німецької, іспанської мов.

Книжковий фонд шкільної бібліотеки кілька років поповнювався з Міжнародного фонду «Відродження». Маємо близько 90 назв надзвичайно цінних за змістом видань з географії, мовознавства, історії, археології, філософії, етнографії, етики, логіки.

Останнім часом перед читачами бібліотеки відкрився цілий літературний світ, який умістив твори М. Хвильового, В. Стуса, П. Куліша, У. Самчука, Б. Грінченка, Л. Курбаса, В. Підмогильного та ін. Імена цих письменників увійшли до шкільних програм, але їхніх творів у бібліотеках мало. Тому й учні, і батьки часто звертаються в бібліотеку гімназії за допомогою. Твори названих і багатьох інших письменників у гімназію надсилають з Америки син українського письменника з діаспори Олекси Кобця – Олександр Воронін, а також сім'ї Городецьких, Романишиних, Кашкіних і Сорокопуда, Горбатюка, Лиссенка, Фролова, Замовного. У їхніх книгозбірнях є «Енциклопедія українознавства» І. Кубійовича, історія мистецтва, раритетні видання, поезія шістдесятників, твори класиків зарубіжної літератури, І. Багряного, Л. Храпливої, Дм. Чуби, А. Лотоцького, Т. Осьмачки, В. Барки, журнали «Сучасність», якими вони діляться з бібліотекою.

Нині книжковий фонд шкільної бібліотеки становить 30 тис. прим., зокрема основний фонд – 18 455 прим., фонд підручників – 11 555 примірників. Щорічна книговидача становить 10 058 одиниць. Читачами бібліотеки є вчителі й учні школи – 810 осіб.

Бібліотекарі активно популяризують літературу, наприклад, проводять бібліотечні уроки, літературні вікторини, години поезії, книжкові огляди, книжкові виставки, тижні правових знань, тижні зарубіжної літератури, української мови і літератури, цикли заходів до Шевченківських днів, конкурси на краще читання з художнього доробку творів Т. Г. Шевченка та Олекси Кобця. Щорічні авторські читання з художнього доробку наших земляків письменників Олекси Кобця та Григорія Стеблика – це справжнє торжество слова і духу, всеперемагаюча віра в Україну, її народ. Організують зустрічі з поетами Канівщини і презентації їхніх творів, тижні дитячої та юнацької книги, проводять операцію «Живи, книго!» з перевіркою стану використання підручників, бесідами про їх збереження, оголошеннями переможців.

Бібліотекарі систематично поповнюють і редагують картотечки підручників (вилучають картки на підручники, непридатні для використання, згідно з наказами Міністерства освіти і науки України):

видань англійською, німецькою мовами; рекомендованої літератури для учнів 5–11-х класів; масових заходів (сценарії, конкурси, КВК); картотеку на допомогу вчителям української мови і літератури та картотеку хрестоматійних творів («Дніпрова хвиля», «Духовні криниці», «Світанок Вітчизни», «Джерела пружно б'ють»).

За рахунок спонсорів і батьків шкільна бібліотека передплачує 20 назв періодичних видань, що сприяють підвищенню фахового рівня вчителів, їхній самоосвіті. Вона координує свою діяльність із завучем з навчально-виховної роботи, вчителями-предметниками, класними керівниками та вчителями молодших класів; співпрацює з міською бібліотекою для дітей ім. А. П. Гайдара.

Книгозбірня допомагає педагогічному колективу гімназії в розбудові національної школи, яка ґрунтується на педагогічних традиціях краю, на активному усвідомленні, що у ХХІ ст. її вихованці мають почуватися творцями свого життя, своєї держави.

Література

1. Близько сотні фоліантів // Дніпрова зірка. – 1996. – 11 трав.
2. Квашук А. Історія виникнення бібліотек навчальних закладів // Шк. б-ка. – 2002. – № 1. – С. 10-12.
3. Подорож до освітнього раю / Візитна картка школи // Шк. світ. – 1998. – № 10. – С. 6-7.
4. Сакун М. В. Вивчення історії шкільних бібліотек // Шк. б-ка. – 2002. – № 3. – С. 21-26.
5. Ситник Г. Шкільна бібліотека і бібліотечні технології (практичний посібник для шкільних бібліотекарів). – Рівне, 1997. – 200 с.

Ніна Кравець

До проблем шкільних бібліотек для учнів із фізичними вадами

Учні з особливими фізичними вадами (порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарату, недоліками інтелекту тощо) здебільшого навчаються у школах-інтернатах, одне із завдань яких – соціалізація та інтеграція школярів у сучасну систему соціально-виробничих відносин.

Останнім часом держава в особі МОН України багато зробила для спеціальних шкіл, зокрема укомплектувавши їх новими підручниками, чого не можна сказати про художню, науково-пізнавальну, довідкову літературу, аудіовізуальну техніку тощо.

Забезпечення спецшкіл необхідною літературою, технічними засобами залежить від скоординованості у роботі відповідних

підрозділів райдержадміністрацій та шкільних бібліотекарів. Бібліотека кожної спецшколи – це той інтелектуально-інформаційний центр, де можна отримати будь-яку інформацію, в тому числі й із Інтернету. Учні спецшкіл, крім дітей з інтелектуальним недорозвитком, після закінчення шкільного навчання мають право продовжувати здобувати освіту нарівні з їхніми однолітками з масових шкіл. До того ж, на сучасному етапі суспільного розвитку зростає престиж вищої освіти та освіченості. Персориєнтація на компетентнісний підхід, безперервну самоосвіту, оволодіння новими освітніми технологіями, умінням працювати у групі підвищують інтерес до читання. Звідси досить високий статус читання. Увага звертається на опанування читацьких умінь, зокрема працювати з друкованими джерелами, користуватися каталогами, реферативними виданнями. Тому зростає роль шкільних бібліотек, де учні можуть оволодіти зазначеними уміннями. Тим паче, що читання стає більш функціональним, прагматичним, інструментальним.

Сьогодні змінюється модель дитячого читання, бо дедалі більше виявляється практичний підхід до нього: учні читають для отримання якихось конкретних відомостей, для самоосвіти. Зростає популярність журналів, у яких інформація викладена скорочено, ілюстровано і з багатьох тем. Читання періодики дає змогу одержати актуальну інформацію. Натомість популярність класичної літератури падає. Тим часом читання художньої літератури забезпечує системність знань, формування образного мислення, певного рівня художнього сприймання. У процесі роботи з текстом художнього твору реалізуються притаманні літературі функції: навчальна, пізнавальна, розвивально-корекційна, виховна, естетична, індивідуальна тощо. Літературний твір відкриває юному читачеві розуміння людського життя в його історичному ракурсі, у динаміці, висвітлює психологію поведінки людини, історію і сьогодення країни. Крім того, пізнавальна функція передбачає апперцепцію – звертання до життєвого досвіду читача-школяра.

Для учнів з особливими освітніми потребами художня література виконує розвивально-корекційну роль. Працюючи з художнім твором, аналізуючи його зміст, вникаючи в нього, осмислюючи зображені в ньому події, поведінку героїв, зокрема ставлення до молодших, старших, слабших, однолітків, до природи, читач-учень певною мірою оцінює прочитане, розвивається як особистість.

Читання художньої літератури сприяє формуванню культури людських відносин, що особливо важливо для учнів спеціальних

загальноосвітніх шкіл-інтернатів. Це пояснюється як суб'єктивними, так і об'єктивними причинами. До суб'єктивних належать відлюдність школярів, небажання вступати у контакт як з дорослими, так і з однолітками, особливо з незнайомими; несформованість навичок міжособистісного спілкування, внаслідок чого їм після закінчення школи важко адаптуватися в навчальному чи виробничому колективі. Об'єктивні причини зумовлені недостатньою кількістю творів сучасної художньої літератури як для молодших школярів, так і для підлітків, відсутністю дитячих кінофільмів, створених на основі кращих літературних зразків, засиллям легкодоступної аудіовізуальної інформації, яка, на відміну від друкованої інформації, засвоюється легше, але є безсистемною, фрагментарною, наповненою стереотипами.

Виховна функція літератури пов'язана з культурою, ідеологією, що певною мірою подається в тому чи іншому творі. У художній літературі знайшли відображення різноманітні аспекти процесу виховання: естетичний, стичний, моральний, екологічний тощо.

Для корекції і становлення особистості школяра важливою є функція індивідуального підходу, оскільки література як мистецтво слова спрямована на індивідуальне сприймання і почуття читача, сприяє створенню індивідуального осмисленого образу.

Проте наприкінці ХХ ст. престиж читання почав швидко падати. Учні менше читають книжки, віддаючи перевагу телевізійним і комп'ютерним версіям. «Екранна культура», що увійшла в сучасне життя, досить сильно впливає на читання дітей і підлітків, змінюючи його характер: воно стає інформаційнішим. Учні здебільшого читають літературу «за програмою», а не «для душі», причому розважального характеру, класику ж майже не читають. Тому читання друкованого тексту стає поверховим, фрагментарним. Школярі перестали читати описи природи, вони їх пропускають у тексті твору. Їм дедалі важче сконцентруватися на багатосторінковому тексті (повісті, романі). Змінюється мотивація читання, його репертуар. Сучасні школярі із задоволенням читають детективи, фентезі, «жахи», що призводить до формування кліпового мислення. Від такого читання збіднюється уява, спрощується мовлення, бо не засвоюється мова класичної художньої літератури. Тому, починаючи з кінця ХХ ст., змінюються функції літератури, оскільки найпершим джерелом отримання інформації став комп'ютер. Зважаючи на це, змістилися акценти і щодо якісних ознак читання у школярів (швидкість, правильність, усвідомленість, виразність).

Якщо до кінця ХХ ст. провідними у процесі читання були свідомість і виразність, то на початку ХХІ ст., у зв'язку з переважанням нових комп'ютерних технологій, на перше місце виходять швидкість і правильність читання, що дає можливість зрозуміти зміст прочитаного, але не вникати глибоко у його зміст. Крім того, престиж читання падає через відсутність сучасної художньої літератури для дітей і підлітків. Мало творів соціально-критичної літератури, у яких діти знайшли б героя-підлітка для наслідування. Натомість українським школярам настирливо пропонують Гаррі Поттера. Також відбувається заміна книжкової культури візуальною, книжка залишається джерелом інформації, а не виховання, естетики, культури. Тим часом вона, на думку Бена Макіктайра [3], як матеріальний об'єкт не має естетичного замінника – комп'ютерну революцію не зупинити, однак ніколи досі у світі не читалося стільки паперових книжок. Але, на превеликий жаль, це розважальна література, на яку зорієнтовані й українські ринки збуту.

Отже, постає питання про особливе призначення бібліотек спецшкіл, коли вони відіграють не лише інформаційну, а й розвивально-корекційну, пізнавальну, виховну роль у становленні особистості школяра з особливими освітніми потребами. Адже після закінчення школи учні вступають до різних навчальних закладів, програмні вимоги в яких однакові для всіх. Тому за час шкільного навчання вони мають оволодіти комп'ютерною технікою, умінням користуватися довідковою, реферативною літературою, щоб нарівні з однолітками із масових шкіл не лише здобувати знання, а й використовувати їх у навчанні, для потреб щоденного життя та в подальшій роботі.

Проте бібліотеки спеціальних загальноосвітніх шкіл уже багато років майже не комплектуються новою літературою, за винятком підручників. Так, у бібліотеках для дітей з вадами слуху майже немає візуальної техніки, щоб учні могли отримувати необхідну інформацію; немає сучасної довідкової, художньої літератури як у друкованому вигляді, так і на електронних носіях. Бібліотеки шкіл для дітей із зоровою депривацією не укомплектовані сучасною художньою, довідковою, науково-пізнавальною літературою, друкованою шрифтом Брайля. Для слабозорих учнів також не видають літературу спеціальним шрифтом. Бажано забезпечити бібліотеки цього типу шкіл навчальною, довідковою, художньою літературою на електронних озвучених носіях, щоб кожен учень міг самотійно не лише отримати в бібліотеці потрібну інформацію, а й прослухати запис художнього твору улюбленого письменника,

а особливо такий, що розповідає про людей із схожими вадами, зокрема твори В. Короленка «Сліпий музикант», М. Островського «Як гартувалась сталь», які свого часу були з великим трепетом зустрінуті громадськістю.

Останнє десятиліття майже не надходить художня література до бібліотек шкіл для дітей з інтелектуальним недорозвитком. Про забезпечення книгозбірень довідковою літературою, технічними засобами годі й говорити. Позитивним можна назвати лише постачання підручників. Щодо художньої літератури, то учні з інтелектуальним недорозвитком перебувають у найневигіднішому становищі. Ніхто з письменників чи поетів спеціально для них не писав і не пише. Тим часом дітям з інтелектуальною недостатністю важко зрозуміти зміст тексту твору, вони не встановлюють причинно-наслідкових, часових і просторових зв'язків між зображенням, часто не можуть пояснити значення вжитих у творі слів. Художній твір для них має бути доступним за сюжетом і композицією, змістом, лексикою, з чітким виявом зв'язків між подіями, кольорово ілюстрованим.

Комплектуючи бібліотеки спецшкіл, варто прогнозувати гендерні інтереси сучасних читачів-школярів. Останнім часом читацькі уподобання дівчаток відрізняються від читацьких уподобань хлопців. Дівчаткам більше подобається читати поезію, хлопці більше звертають увагу на книжки, журнали, присвячені комп'ютерній техніці. Шкільні бібліотеки, на жаль, не можуть задовольнити уподобання юних читачів.

Отже, бібліотеки спецшкіл треба передусім забезпечити комп'ютерною технікою, навчальною, художньою, довідковою літературою як у друкованому вигляді, так і на електронних носіях.

Державна програма «Бібліотеки» передбачає достойний розвиток і оптимальне функціонування книгозбірень. Дуже важливо, щоб відповідні підрозділи райдержадміністрацій звернули увагу на комплектування бібліотек спецшкіл. Зокрема, слід відмовитися від комплектування за залишковим принципом, оскільки учні з особливими освітніми потребами найбільше потребують уваги.

Насамперед потрібно забезпечити бібліотеки художньою літературою, оскільки наявні в їх арсеналах художні книжки морально і фізично застарілі, крім того, більшість із них видано російською мовою. Належне комплектування книгозбірень сприятиме підвищенню статусу читання художньої літератури. Наприклад, у Росії для підвищення статусу дитячого читання запроваджено програму «Читання»; у Польщі успішно функціонує програма «Уся Польща

читає дітям», згідно з якими видають літературу для дітей і підлітків, що повною мірою забезпечує шкільні бібліотеки цих країн. Тому сучасним українським письменникам і поетам варто подбати про літературу для україномовних дітей і підлітків, щоб ніхто не звинувачував розповсюджувачів російськомовної дитячої літератури в засиллі її на українському книжковому ринку. Було б добре, щоб у державній програмі «Бібліотеки», започаткованій Міністерством культури і туризму України, знайшлося місце забезпеченню необхідною літературою та комп'ютерною технікою бібліотек спецшкіл, причому літературою на всіх видах носіїв інформації.

У свою чергу, бібліотеки, опинившись у скрутному фінансовому становищі, повинні активніше долучати відвідувачів до книжкових скарбів як у друкованому, так і в електронному вигляді. «Інтернет, не знищуючи бібліотеки, дає друкованому слову як ніколи надійний захист і сприяє справді демократичному розповсюдженню знань», – вважає Бен Макіктайр. Тим паче, що у спецшколах бібліотеки були й залишаються інтелектуально-інформаційними центрами для учнів.

Література

1. Аксенова А. К. Методика обучения русскому языку в коррекционной школе. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – 316 с.
2. Мазуркевич О. Р. Виховна сила літератури. – К., 1960. – 86 с.
3. Макіктайр Бен. Рай – это бумага, пергамент и пыль // Семья и шк. – 2005. – № 2. – С. 18.
4. Порус В. Вопреки реальности // Школьное обозрение. – 2004. – № 2. – С. 59-60.
5. Якобсон П. М. Почему надо воспитывать чувства детей. – М.: Просвещение, 1964 – 75 с.

Ганна Ситник

Методичний супровід функціонування шкільних бібліотек

Модернізація системи освіти, інтенсивний процес інформатизації суспільства, завдання, що стоять перед сучасною національною школою, зумовлюють зміни змісту діяльності шкільних бібліотек, реформування їх у бібліотечно-інформаційні ресурсні центри. Успіх цього процесу значною мірою залежить від рівня професійної компетентності бібліотекарів, їхньої готовності до інноваційної діяльності.

Тому серед завдань, які доводиться розв'язувати кабінету виховної роботи та позашкільної освіти Рівненського ОІППО, особливе місце посідають такі:

- ♦ системне інноваційне інформаційно-методичне забезпечення діяльності шкільних бібліотек;
- ♦ модернізація змісту курсової і семінарської підготовки шкільних бібліотекарів;
- ♦ трансформація ідей і досягнень бібліотечної та педагогічної науки і практики в діяльність бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів тощо.

У кабінеті сформовано інформаційний банк даних про кількісний та якісний склад шкільних бібліотекарів, блоки тестових матеріалів і докурсових завдань для слухачів курсів, методичний інструментарій з найактуальніших проблем функціонування бібліотек: розроблено модель професійної компетентності шкільних бібліотекарів, навчальну програму курсів підвищення їхньої кваліфікації, навчальні та навчально-тематичні плани курсів.

До програм і навчальних планів курсів уведено найактуальніші проблеми теорії і методики бібліотечної справи, організаційно-практичних засад діяльності бібліотекарів, інноваційних інформаційних і бібліотечних технологій, співпраці шкільних бібліотек із бібліотеками інших відомств. Значний їх відсоток подається в інтерактивних формах: дискусіях, практикумах, тренінгах, захисті творчих проектів тощо. До читання лекцій і проведення практичних занять долучають науковців Рівненського ДГУ, працівників обласної наукової бібліотеки, обласних бібліотек для дітей та юнацтва, досвідчених шкільних бібліотекарів-практиків. Усе це забезпечує якісну курсову перепідготовку шкільних бібліотекарів.

З метою ефективного функціонування інформаційного каналу від бібліотечної, психолого-педагогічної науки і перспективного бібліотечного досвіду до бібліотечної практики проводимо низку проблемних семінарів, семінарів-практикумів для методистів, відповідальних за бібліотечні фонди шкільних підручників рай(міськ)вно.

Останнім часом для названої категорії було проведено семінари з таких тем: «Система роботи методиста щодо методичного забезпечення діяльності шкільних бібліотек», «Шляхи підвищення ефективності і результативності діяльності шкільних бібліотек в умовах функціонування сучасної школи», «Система роботи шкільної бібліотеки з формування читацької компетентності школярів», «Роль шкільної бібліотеки у формуванні інформаційної

компетентності та культури учнівської молоді в умовах інформатизації суспільства», «Модернізація змісту та форм методичного забезпечення функціонування шкільних бібліотек» тощо.

Упродовж 2003–2004 рр. на базі досвіду роботи методиста з бібліотечних фондів шкільних підручників управління освіти Рівненського міськвиконкому Н. М. Волянської функціонувала обласна школа методичної майстерності. До навчання в ній було залучено як досвідчених, так і новопризначених методистів рай- (міськ)вно, відповідальних за бібліотечні фонди шкільних підручників – усього 19 осіб.

Діяльність обласної школи методичної майстерності (ОШММ) була спрямована на підвищення рівня науково-теоретичної і професійної майстерності методистів, формування їхнього творчого потенціалу, готовності впроваджувати інноваційні підходи для організації методичної роботи з бібліотекарями загальноосвітніх шкіл; підвищення ефективності й результативності функціонування шкільних і публічно-шкільних бібліотек.

На засіданнях ОШММ обговорювалися проблеми організаційної діяльності методиста, формування методичної культури вивчення, узагальнення та популяризації досвіду роботи шкільних бібліотекарів як джерела інноваційних інформаційних та бібліотечних технологій, інноваційної спрямованості методичної роботи з бібліотекарями як визначального чинника ефективності функціонування бібліотек, психолого-педагогічної готовності бібліотекарів до інноваційної діяльності та ін. Методистам пропонували низку практикумів, що передбачали розроблення алгоритму діяльності (вивчення, узагальнення та популяризації досвіду роботи) кращих шкільних бібліотекарів, оптимальної моделі системи методичної роботи з бібліотекарями, презентацію та захист планів їхнього професійного самовдосконалення, групові та індивідуальні консультації науковців і досвідчених практиків.

Значна роль у системі методичного забезпечення шкільних бібліотек області, професійного зростання бібліотекарів, методистів, відповідальних за бібліотечні фонди шкільних підручників відведена (обласним, районним, міським шкільним) опорним бібліотекам, що функціонують на базі зразкових шкільних бібліотек.

Так, наприклад, система роботи бібліотеки ЗОШ І–ІІІ ст. № 19 м. Рівного зі збереження навчальної книги і формування читацької компетентності школярів (завідувач Н. М. Кравцова) є оригінальною і гнучкою. Тому на базі цієї книгозбірні функціонує обласна опорна бібліотека зі збереження навчальної книги та формування

читацької компетентності школярів. На її засіданнях презентують систему роботи зі збереження навчальної книги; обговорюють проблеми співпраці бібліотеки, педагогічного і батьківського колективів у питаннях розвитку в школярів мотивації та інтересу до читання, інноваційних підходів до моделювання системи роботи бібліотеки щодо збереження навчальної книги та формування читацької компетентності школярів, інтерактивних методик прилучення школярів до книги; проводять фестивалі бібліотечно-бібліографічних уроків, розробляють моделі формування читацької компетентності школярів, обмінюються досвідом роботи з проблеми. Діяльність обласної опорної бібліотеки є досить ефективною. Її заняття із задоволенням відвідують як шкільні бібліотекарі, так і методисти.

Важливим підґрунтям для діяльності шкільних бібліотекарів і методистів, відповідальних за бібліотечні фонди шкільних підручників, є методичні поради, листи, рекомендації, практичні посібники. Щороку ОІППО готує «Методичні рекомендації щодо методичного забезпечення шкільних бібліотек та планування методичної роботи з бібліотекарями», у яких окреслюються пріоритети в діяльності бібліотек, форми та засоби підвищення ефективності їх діяльності. На допомогу бібліотекарям підготовлено й видано практичні посібники «Шкільна бібліотека і бібліотечні технології», «Технології шкільної бібліотеки»; опубліковано низку статей, надрукованих видавництвом «Шкільний світ», зокрема «Зміст, завдання, пріоритетні напрями діяльності шкільної бібліотеки в сучасних умовах», «Формування системи бібліотечно-бібліографічних знань школярів», «Нові технології популяризації літератури», «Системний підхід до методичного забезпечення функціонування бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів», «Функції шкільної бібліотеки», «Шкільна бібліотека у виховній системі школи».

У методичному кабінеті сформовано картотеку перспективного бібліотечного досвіду роботи, створено тематичну картотеку статей із періодичних видань щодо актуальних проблем функціонування шкільних бібліотек, систематизовано картотеку бібліотечних технологій, творчий доробок кращих бібліотекарів, а також переможців обласного етапу Всеукраїнського конкурсу «Шкільний бібліотекар 2005 року». Ними активно користуються шкільні бібліотекарі та методисти. Досвід роботи кращих бібліотечних працівників популяризуємо на курсах підвищення кваліфікації, презентуємо в системі семінарської підготовки.

У 2004 р. вивчено, узагальнено та затверджено вченою радою РОІППО систему роботи з методичного забезпечення діяльності шкільних бібліотек методиста з бібліотечних фондів шкільних підручників навчально-методичного відділу управління освіти Рівненського міськвиконкому Н. М. Волянської. За результатами узагальнення досвіду підготовлено статтю «Мистецтво бути методистом» до науково-педагогічного журналу РОІППО «Нова педагогічна думка».

Кабінет веде інтенсивну консультативну роботу, що сприяє підвищенню рівня професійної компетентності шкільних бібліотекарів та методистів і забезпечує в цьому процесі системний підхід до методичного супроводу функціонування шкільних бібліотек.

Лариса Федчишин

Додаткова професійна освіта як інструмент кадрової бібліотечної політики

Динамічні перетворення бібліотечної справи, зумовлені її технологічною модернізацією і підвищенням соціальної ролі бібліотек у житті сучасного суспільства, яке стало на шлях інформатизації, є головним чинником формування нових професійних вимог до бібліотечних працівників.

Сучасний бібліотекар – це знавець не лише літературної і наукової видавничої продукції та інформаційних читацьких потреб, а й нових цифрових технологій, навігатор в електронних ресурсах Інтернету, провідник інформаційної культури, хранитель гуманістичних традицій суспільства та універсальних наукових знань, менеджер і маркетолог в інформаційно-бібліотечній сфері, активний суб'єкт книговидавничого ринку. У зв'язку з цим постає гостра потреба в прискореному розширенні і принциповому поновленні його професійних знань, умінь і навичок. Важливою умовою адаптації бібліотекарів до нових виробничих завдань є систематичне підвищення кваліфікації і перепідготовка кадрів, що здійснюється в рамках додаткової професійної бібліотечної освіти. Сьогодні вона є інтегральним фокусом галузевої освітньої системи, оскільки дає змогу якнайповніше реалізувати принцип безперервної освіти, що важливо для розвитку кадрового бібліотечного потенціалу. Не менш важливою і компенсуючою є роль додаткової професійної бібліотечної освіти, котра доповнює

знання молодих спеціалістів, яких їм бракує. Це спричинено розривом між освітнім процесом, що здійснюється середньою і вищою професійною школою, і бібліотечною практикою, яка динамічно збагачується.

Упродовж останнього десятиліття більш ніж у 10 разів скоротився прийом на бібліотечні факультети ВНЗ I–II та III–IV рівнів акредитації. А після їх закінчення у кращому разі тільки 7–10 % молодих спеціалістів ідуть працювати в бібліотеки. У цій ситуації кадровий склад галузі поповнюється в основному спеціалістами, які не мають бібліотечної освіти. Для них оволодіння професійною майстерністю в новій сфері діяльності можливе завдяки додатковій освіті, що є важливою умовою адаптації в новому професійному середовищі, гарантією соціального захисту і майбутнього службового росту.

У сучасних умовах додаткова професійна бібліотечна освіта є діючим інструментом реорганізації бібліотечної справи в цілому; її кадри сьогодні акумулюють інноваційний бібліотечний досвід, а потім втілюють у щоденну практичну діяльність.

Регулярне підвищення кваліфікації і перепідготовка бібліотечних кадрів сприяють створенню розгалуженої освітньої мережі. Сучасна структура додаткового професійного бібліотечного навчання охоплює освітні заклади вищої і додаткової освіти; вищі бібліотечні курси; міжрегіональні центри безперервної освіти; курси підвищення кваліфікації; муніципальні бібліотечні системи (міські і районні).

Особливу роль в діяльності освітньої інфраструктури відіграють міжнародні організації та фонди, які надають фінансову та інтелектуальну підтримку загальноосвітнім програмам і проектам. Певну допомогу в розвитку діяльності в галузі підвищення кваліфікації бібліотекарів надає секція бібліотечної професії при Бібліотечній асоціації. Центральне місце в інфраструктурі додаткового бібліотечного навчання належить Академії керівних кадрів працівників мистецтва, культури і туризму. Велику роботу проводить Академія щодо підвищення кваліфікації працівників в інноваційних напрямках розвитку бібліотечної справи та її технологічній модернізації.

Особливе місце в підвищенні кваліфікації сьогодні відводиться Інтернету як комунікативному простору. Мережу використовують для створення і поширення презентацій, виставок, навчальних програм. Програмне забезпечення, засоби мультимедіа створюють необхідні візуальні та звукові ефекти, що супроводжують зміст.

Для розв'язання перелічених проблем у Тернопільській області при раді директорів навчальних закладів I–II рівнів акредитації створено методичне об'єднання бібліотечних працівників. Упродовж п'яти років проведено 10 засідань методичного об'єднання на базі бібліотек навчальних закладів I–II рівнів акредитації, на яких розглядали найрізноманітніші актуальні питання бібліотечної роботи. На них запрошували провідних спеціалістів галузі.

Оскільки бібліотечні працівники навчальних закладів I–II рівнів акредитації не атестувалися взагалі, адміністрація Тереховлянського вищого училища культури з метою розв'язання цього питання на регіональному рівні звернулася з листом-проханням до ради директорів навчальних закладів I–II рівнів акредитації. Згідно з рішенням ради директорів та наказом Тернопільського обласного управління культури на базі Тереховлянського вищого училища культури у березні–травні 2005 р. було проведено стажування бібліотечних працівників. А 15 червня 2005 р. всіх бібліотечних працівників атестовано. За результатами атестації буде збільшено заробітну плату спеціалістам відповідно до висновків атестаційної комісії.

Валентина Мозгова

**Інформаційний центр – стратегічний
напрямок розвитку бібліотеки загальноосвітнього закладу
Українського гуманітарного ліцею Київського національного
університету імені Тараса Шевченка**

Шкільна бібліотека – це інформаційний центр (ІЦ) навчального закладу (медіацентр, медіатека). До медіа (лат. *media, medium* – засіб, посередник) належать не тільки апаратні пристрої, а й носії інформації, які зберігаються і розповсюджуються окремо від апаратних пристроїв, та власне інформація. Отже, сучасна шкільна бібліотека – це, на думку автора, спеціально створені організаційні умови, що сприяють формуванню інформаційної культури учнів, їхній самостійній активності, а також підвищенню професійної компетентності вчителів.

У сучасному інформаційно-педагогічному середовищі, до якого беззаперечно входить шкільна бібліотека, уже можна застосовувати нові форми організації пізнавальної, комунікативної, креативної (творчої) діяльності всіх її користувачів (учнів, учи-

телів), зокрема пошукова та дослідницька робота в межах участі в телекомунікаційних і відеопроектах, у створенні газет, журналів, відеоматеріалів, веб-сторінок, радіопередач. Так, терміни «інформаційний центр», «медіацентр» і «медіатека» використовують, насамперед, для того, щоб акцентувати увагу на появі у вітчизняних шкільних бібліотеках нових форм послуг із застосуванням нетрадиційних для них засобів інформації. Істотною відмінністю самотійної роботи в шкільній бібліотеці від самотійних, додаткових позакласних занять у кабінетах є те, що перед учнем відкриваються широкі можливості для повторення, поглиблення своїх знань і порівняння їх зі знаннями інших учнів, а також для значного розширення знань у зв'язку з використанням фонду інформаційного центру та фондів інших бібліотек, інформаційних і культурних центрів через Інтернет.

В ідеальному варіанті інформаційна структура навчального закладу має бути єдиною. Проте нині це не завжди можливо. Найоптимальніша інформаційна структура навчального закладу це:

1. Бібліотека (абонемент, читальні зали, зона психологічного розвантаження на засадах інформтерапії).

2. Комп'ютерна зала з колекцією CD-енциклопедій тощо.

3. Фоновідеотека із засобами індивідуального прослуховування та перегляду.

4. Єдина система каталогів.

5. Служба технічної підтримки.

6. Локальна мережа з можливістю підключення до неї з будь-якого приміщення навчального закладу, а також до Інтернету окремою лінією. Власне, має бути доступ до каталогів медіаресурсів з будь-якого комп'ютера в школі, тобто Інтранет.

Це буде шкільна бібліотека ресурсів, доступ до якої стане можливим із будь-якого комп'ютера шкільної локальної мережі, а після установки шкільного модемного пула – з будь-якого домашнього комп'ютера учнів і вчителів. У результаті багаторічного дослідження автором створено модель сучасної ліцейної бібліотеки й апробовано її діяльність на практиці.

Нині традиційна книгозбірня дедалі більше трансформується в інформаційний центр (ІЦ) ліцею, який відіграє важливу роль в інформаційній підготовці ліцеїстів, соціалізації обдарованої учнівської молоді. В ІЦ як обов'язковому структурному підрозділу закладу створюють фонди на традиційних і нетрадиційних носіях інформації для навчально-виховної, наукової, творчої, гедоністичної діяльності учасників навчально-виховного процесу в закладі.

ІЦ регулює потоки інформації, які отримує ліцей, аналізує їх, доводить у реферованому чи анотованому вигляді до користувачів. Усе це створює інформаційне та культурно-освітнє середовище для інтеграції обдарованої учнівської молоді в соціум.

Головними напрямом ІЦ є повне інформаційне забезпечення спільно з науковою бібліотекою КНУ ім. Тараса Шевченка та діючими інформаційними мережами, віртуальними бібліотеками навчально-виховної, наукової, творчої, гедоністичної діяльності всіх учасників навчально-виховного процесу в ліцеї. Особливу увагу звертаємо на формування активного фонду ІЦ, зокрема на нетрадиційних носіях інформації відповідно до спеціалізації закладу, вікових, індивідуальних інформаційних потреб його користувачів, на створення медіатски.

Інформаційний центр виконує широкі функції в забезпеченні інформаційних потреб користувачів, у розвитку їхніх творчих здібностей, пізнавальних інтересів у різних галузях знань. Склад інформаційних ресурсів ІЦ різноманітний, хоча перевага надається профілю закладу. Основа інформаційного центру – фонд документів, до якого входять друковані видання (книжки, періодика), аудіо- і відеодокументи, електронні ресурси. Цей фонд розрахований на ліцеїстів, учителів і складається з підручників, навчальних, навчально-методичних посібників, програмної художньої літератури та літератури для позакласного читання, довідкових видань. Сучасний технічний рівень розвитку ліцею дає змогу розширювати видовий склад традиційних засобів інформації ІЦ новими електронними CD и DVD-ROM-дисками. Фонд на електронних носіях у ліцеї поступово починають комплектувати енциклопедіями та довідниками, універсальними, тематично-предметними текстами (художніми, науково-популярними), віртуальними музеями, консерваторіями, кінотеатрами, навчальними практикумами (практикумами-лабораторіями); віртуальними конструкторами; імітаційним моделюванням; тренажерами; тестами, програмними навчальними документами. Інтернет – нова можливість для формування фонду ІЦ.

Інформаційний центр в єдиному інформаційному освітньому просторі навчального закладу несе навантаження, пов'язане з комплектуванням, каталогізацією, видаванням та зберіганням документів, складанням бюлетенів нових надходжень, тематичних списків, покажчиків джерел інформації, анотованих посилань на освітні інтернет-ресурси; з нагромадженням інформаційних банків даних із різних тем і напрямів, у тому числі для підготовки

учнями доповідей, рефератів, виступів на семінарах, конференціях, наукових робіт для МАН України, колективних проектів; із поновленням матеріалів, які створюють учні й учителі.

Фонди ІЦ зберігаються на площі, яку він займає, а також у кабінетах, лабораторіях і класах ліцею, проте перебувають на обліку в ІЦ. Працівники ІЦ контролюють стан зберігання фондів періодичним проведенням переобліків.

До традиційних послуг бібліотечно-інформаційного, культурно-освітнього центру ліцею (БІКОЦЛ) поступово входять, крім видачі документів, довідково-інформаційне обслуговування, аналітико-синтетична обробка документів, експрес-інформація, оглядова інформація на замовлення професорсько-викладацького складу ліцею, копіювання, сканування документів, послуги з використанням Інтернету.

Важливими напрямками діяльності ІЦ, крім формування, зберігання та використання фонду документів, є також створення інформаційної бази даних із педагогіки, психології, суміжних наук; координація з іншими бібліотечними, інформаційними центрами та культурно-освітніми установами регіону, з видавництвами, організаціями, фондами, товариствами, які причетні до навчання та виховання обдарованої учнівської молоді; забезпечення умов для роботи працівників ІЦ як консультантів із проблем аналітико-синтетичної обробки інформації; створення системи інформаційної підготовки ліцеїстів; інформаційно-бібліографічне забезпечення організаторів читання обдарованої учнівської молоді.

Через відсутність належного державного фінансування ІЦ не визначено таких показників, як собівартість, продуктивність, освоєння ринку, економічність. Основну увагу під час перевірки функціонування ІЦ зосереджено на показниках якості формування фонду документів, наданні довідково-бібліографічних та інформаційних послуг користувачам. Зазначимо, що з установленням партнерських відносин УГЛ КНУ ім. Тараса Шевченка з іншими ліцеями України, видавництвами, науково-дослідними установами, вищими навчальними закладами, вітчизняними, зарубіжними, міжнародними організаціями, товариствами, добродійними фондами та фондами сприяння розвитку обдарованої молоді час замовлення та надходження виданих ними документів (книжок, періодичних видань, аудіо- та відеодокументів, брошур, неопублікованих матеріалів) до фонду ІЦ скоротився удвічі. Завдяки автоматизації процесу обробки видань у ІЦ та залученню до його виконання членів бібліотечної ради з ліцеїстів активізувався шлях

книги. Складання працівниками ІЦ точного опису та класифікація бібліотечних документів дає можливість користувачам досить швидко визначити місце потрібних документів у каталогах та знайти їх на полицях. Щоденне розставляння на полицях після користування і повернення документів та нових надходжень забезпечує постійний доступ користувачів до необхідних матеріалів.

Проведене дослідження стосовно рівня незадоволення користувачів якістю розміщення книжкових масивів показало, що лише 1 % (учні 9-х класів) незадоволений системою розміщення фонду. Це пояснюється необізнаністю, невмінням орієнтуватися у фондах відкритого доступу. На основі постійного вивчення інформаційних потреб користувачів вдалося створити модель фонду, здатного задовольняти їхні вимоги, про що свідчить рівень обігу фондів. На кінець 2004 р. обіговість фонду ІЦ становила 1,8 разів, тоді, як на початку запровадження моделі – 0,6 разів, середня відвідуваність була відповідно 99 разів (45 разів), читаність – 116 документів (95), книгозабезпеченість 64 (54) документи на одного користувача. Загальний обсяг фонду ІЦ на кінець 2004 р. становив 25 898 прим., у т. ч. на нетрадиційних носіях інформації 142 прим.; 100 назв періодичних видань, тоді як на початку апробації фонд книгозбірні – 19 тис. прим., у т. ч. на нетрадиційних носіях – 20 прим., 37 назв періодичних видань.

Створення бібліотечних фондів на традиційних і нетрадиційних носіях інформації дало змогу розширити контингент користувачів, зокрема за рахунок випускників ліцею, батьків ліцеїстів, працівників Головного управління освіти і науки м. Києва, управління освіти Печерської райдержадміністрації, Інституту педагогіки АПН України.

Проведення індивідуальних, групових тренінгів із технологій використання бібліотечних фондів, пошуку інформації для навчальної, наукової, творчої, гедоністичної діяльності сприяло тому, що учні та працівники ліцею стали постійними користувачами бібліотеки. Щоденне відвідування на кінець 2004 р. становило 100 осіб, на початку апробації – 47. Аналіз системи забезпечення доставки документів, яких немає в ІЦ, показав, що на початку апробації нової моделі ступінь користування цією послугою з фондів Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича, КНУ ім. Тараса Шевченка, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського АПН України, Інституту українознавства (нині Науково-дослідний інститут українознавства Міністерства освіти і науки України) досить високий, тоді як упродовж 2004 р. цією послугою скористалося лише дві

особи. Така ситуація склалася внаслідок оптимальної організації фондів ІЦ, ефективного використання інформаційної бази ліцею, зокрема доступу до Інтернету. Середня видача документів з фонду ІЦ на кінець 2004 р. становила 116 прим., тоді як на початку запровадження моделі – 48 примірників.

Дослідження ефективності довідкової роботи ІЦ за допомогою тестування ліцеїстів показало, що із 200 опитаних 56 % респондентів задовольняє своєчасність виконання запитів, 67 % – повнота представлених джерел, 42 % – вичерпність відповідей. Однак, на нашу думку, ці критерії можна застосувати для визначення якості надання простих і конкретних запитів. Відзначити рівень ефективності виконання складної довідкової роботи, що є досить дорогою послугою, нелегко, оскільки важко зіставити рівень компетентності з інтенсивністю та рівнем вимог користувача ІЦ.

Ефективність надання користувачам оперативної сигнальної інформації вивчали також опитуванням. Після узагальнення відповідей встановлено, що 96 % опитаних задовольняє щомісячний випуск бюлетенів нових надходжень, 65 % респондентів вважають за потрібне ввести до переліку видань не тільки книжки, а й статті з періодичних видань і видань, що продовжуються. На думку 50 % респондентів, бажано випускати щоквартальні бюлетені (з педагогіки та психології), 45 % респондентів звертаються за інформацією про нові надходження для повторного використання.

Аналіз ефективності підготовлених директором ІЦ бібліографічних показників «Українознавство в системі освіти та виховання», «Педагогічні технології», «Обдаровані діти» показав, що 96 % респондентів відзначають їх значну інформаційну цінність, що виявляється у повноті відображення вітчизняних джерел інформації. Вивчення якості створеної в УГЛ ім. Тараса Шевченка системи інформаційної підготовки ліцеїстів в умовах функціонування ІЦ, що складається з практичної діяльності директора, вчителів та викладання спецкурсу «Основи інформаційної культури» за авторською програмою, здійснювалося також на основі опитувань ліцеїстів. Так, спецкурс допоміг 80 респондентам (зі 120 опитаних) у користуванні каталогами, картотеками, бібліографічними показниками, 70 – в оформленні списків використаних джерел до рефератів, наукових робіт, 90 – у самостійній роботі з джерелами інформації, 45 – у підготовці наукових робіт для МАН України, 42 – у підготовці до олімпіад різних рівнів, 62 – до захисту колективних проектів, 85 – в адаптації до існуючого в м. Києві інформаційного простору.

Створення в ІЦ сучасної інформаційної бази (комп'ютер, сканер, принтер, ксерокс, музичний центр) дало змогу розширити сферу надання користувачам нетрадиційних бібліотечних послуг.

Організація ІЦ здійснювалася у два етапи.

На першому етапі – це забезпечення бібліотеки ліцею комп'ютерами, іншим обладнанням для використання медіа-інформації та доступу до Інтернету; створення і розвиток електронного каталога на весь фонд ІЦ; докомплектування фонду документами на нетрадиційних носіях інформації, зокрема компакт-дисками, відеоматеріалами; добір персоналу бібліотеки; підвищення інформаційної компетенції працівників ІЦ, учителів ліцею, зібрання в ІЦ методичних матеріалів учителів ліцею; науково-пошукових, творчих робіт ліцеїстів в електронному вигляді; комп'ютеризація приміщень адміністрації, навчальних кабінетів (не тільки кабінету інформатики), нагромадження інформаційних документів в електронному вигляді (законодавчі, нормативно-інструктивні документи з питань середньої загальної освіти, програми, завдання для підсумкової атестації, матеріали вступних іспитів до КНУ ім. Тараса Шевченка та інших ВНЗ тощо).

На другому етапі передбачається злиття бібліотеки та інших структурних підрозділів ліцею в єдину локальну мережу, розроблення модуля ІЦ; перенесення накопиченої інформації та матеріалів (частково) інтернет/інтранет на веб-сайт ліцею; функціональне об'єднання штатних одиниць ІЦ, технічних спеціалістів, які працювали раніше ізольовано один від одного, в єдину службу на базі ІЦ, що діє економніше й раціональніше, підпорядковану спеціалістам у галузі інформаційних, педагогічних технологій, здатних розробити перспективну програму розвитку шкільної інформаційної служби та ІЦ; активне наповнення БД ліцею всіма структурними підрозділами навчального закладу.

Учителі можуть розробляти дистанційні курси зі своїх предметів для учнів, які з різних причин (хвороби, скстернат) навчаються вдома. ІЦ постійно здійснює пошук можливих «мережевих» партнерів ліцею – бібліотек, музеїв, фондів, дистанційних навчальних центрів. Особливе навантаження лягає на працівників ІЦ, які заповнюють матеріалами модуль «Інформаційний центр» шкільної БД. Подальший розвиток ІЦ як шкільної інформаційної служби залежить від розвитку суспільства та складових єдиного інформаційно-освітнього середовища ліцею, поширення нових ідей у педагогічних і суміжних науках, тієї уваги, яку нинішня влада в Україні приділяє питанням розвитку освіти.

У нових умовах розвитку освіти змінюється роль учителя в організації навчально-виховного процесу. Педагог насамперед є організатором пізнавальної діяльності учнів. Його завдання – навчити учня вчитися самостійно. Змінюється і роль учня, який із пасивного слухача стає особистістю, здатною бути самостійною і використовувати доступні засоби інформації. Зміни в підходах ліцею до класно-урочної системи виявляються в орієнтації учнів на творче пізнання, на саморозвиток, передбачають виконання ними самостійних робіт як на уроці, так і в позаурочний час.

Адміністрація ліцею прагне створити для учнів і вчителів умови та можливості для вільного вибору методів, форм, засобів розвитку особистості, власне створити єдину інформаційну службу в єдиному ліцейному освітньому середовищі. ІЦ у цьому процесі посідає провідне місце і відіграє важливу роль у соціалізації ліцеїстів.

Сучасна функція бібліотеки ліцею значно розширюється. Змінюється і її місія. У нинішніх непростих умовах бібліотека є осередком культури й місцем, де вчать і допомагають учитися самостійно. Це структурний підрозділ ліцею, де учні здобувають найрізноманітнішу інформацію, вчаться економити час для пошуку та опрацювання інформації, створення нових інформаційних продуктів, підготовки до занять, вчаться берегти здоров'я, адже воно є найважливішим чинником будь-якої діяльності особистості.

Анкетування учнів ліцею, аналіз бібліотечної документації показали, що послугами ІЦ користуються 100 % учнів і вчителів; 70 % з них відвідують ІЦ раз на тиждень, 20 % – раз на два тижні; 10 % – раз на місяць. На запитання «Яка мета відвідування ІЦ?» – 80 % відповіли, що це ділове читання (підготовка до занять, наукова робота, реферати, доповіді, творча робота, підготовка до захисту проєктів, олімпіад різних рівнів, підвищення професійного рівня). 10 % – гедоністичне читання, 5 % – участь у виховних заходах ІЦ, 5 % – спілкування. До речі, усі респонденти позитивно відповіли на запитання «Чи потрібен у ліцеї інформаційний центр?» ІЦ ліцею створює основу для безперервної освіти, надаючи доступ користувачам до всіх видів інформації. Він потрібний також для забезпечення документами навчально-виховного процесу, розширення тематики читання та розвитку інформаційних потреб ліцеїстів.

Ліцей та ІЦ – дві нерозривні складові. Працівники ІЦ є безпосередніми учасниками педагогічного процесу, оскільки взаємодіють із ліцеїстами для передавання соціального досвіду.

Перспективні напрями
інформатизації бібліотек загальноосвітніх
навчальних закладів України

Під впливом процесів глобальної інформатизації, зумовлених реаліями становлення нових цінностей і нових форм організації життя, на початку ХХІ ст. світове співтовариство підійшло до більш широкого, гуманітарного розуміння завдань освіти. Відбувається процес створення нової загальноосвітньої школи, змінюються її мета і завдання. Навчання та виховання стають особистісно-орієнтованими, спрямованими на формування і розвиток здібностей учнів до самостійного пошуку, збору, аналізу та використання освітньої інформації.

Нова школа і новий навчальний процес потребують нових форм і методів роботи від бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів. Це зумовлює важливість інноваційних перетворень у діяльності мережі освітянських бібліотек України, положення про яку було затверджено спільним наказом МОН та АПН України від 30.05.2003 р. № 334/31 [1].

Особливе місце серед названих вище бібліотек посідають книгозбірні загальноосвітніх навчальних закладів, що зумовлено їх чисельністю (близько 23 тис. в Україні) та провідною роллю у навчально-виховному процесі. Вони забезпечують інформаційне обслуговування учасників навчально-виховного процесу, формування інформаційної культури учнів – майбутніх будівників нового українського суспільства.

Реформування системи роботи бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів тісно пов'язане з процесами їх інформатизації та комп'ютеризації. Саме тому в комплексному науковому проекті «Становлення і розвиток мережі освітянських бібліотек України (ХІХ–ХХ ст.)», який реалізувала ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського протягом 2001–2005 рр., було розроблено «Концепцію інформатизації мережі бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів України», затверджену Президією АПН України [2]. З метою виконання цієї роботи науковці ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського дослідили стан комп'ютеризації бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів України. Аналіз стану комп'ютеризації бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів України показав, що у результаті реалізації Національної програми інфор-

матизації України, низки регіональних програм та завдячуючи спонсорській допомозі в загальноосвітніх навчальних закладах України з'явилися сучасні комп'ютерні класи, обладнані виходом в Інтернет. У середньому по Україні комп'ютеризація загальноосвітніх навчальних закладів становить 75 відсотків, а в окремих містах і регіонах сягає 100 відсотків. Водночас комп'ютеризація їх бібліотек у середньому не перевищує 1,75 відсотків.

Відсутність у більшості бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів України сучасного інформаційно-комунікаційного обладнання й доступу до Інтернету не дає можливості учням набувати сучасних навичок пошуку, збирання, аналізу й використання інформації, які їм потрібні для життєтворчості в постіндустріальному суспільстві. Учителі не мають змоги ефективно вести пошук потрібних їм інформаційних ресурсів у світовому просторі за допомогою сучасних електронних засобів. Водночас, у розвинених країнах світу, навпаки, інформатизації бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів приділяють першочергову увагу, їх інформатизація розпочалася ще в 60-х роках минулого століття з розроблення відповідних стандартів. При цьому головна увага приділялася трансформації ролі шкільного бібліотекаря, перетворення його на бібліотекаря – медіаспеціаліста. Зусилля в цьому напрямі координують національні й регіональні асоціації шкільних бібліотек. Вони й заохочують роботу зі створення навчальних комп'ютерних посібників і баз даних в Інтернеті.

Потужним джерелом сучасних навчальних електронних ресурсів для шкільних бібліотек у згаданих країнах є університети. Боротьба за рейтинг і вплив у галузі освітніх технологій спонукала їх створювати доступні через Інтернет електронні каталоги, індексні й повнотекстові бази даних. Розвинена система електронної доставки документів і телекомунікаційна інфраструктура створюють умови, за яких кожна нова публікація з фахових питань педагогіки й освіти без затримки стає доступною широкому загалу освітян. Діють численні агенції, котрі беруть на себе юридичне розв'язання питань захисту авторських і суміжних прав, що виникають зі створенням і розповсюдженням електронних копій документів.

Коли розроблялася «Концепція інформатизації мережі бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів України», постали такі питання:

♦ чи повинна шкільна бібліотека залишатися такою, якою вона є нині, якщо в школи вже почали надходити комп'ютери й мультимедійні засоби навчання?

♦ яким чином має бути спрямована допомога державної та регіональної влади в Україні шкільним бібліотекам, багато з яких уже розпочали впроваджувати комп'ютери, медіатеки та Інтернет?

Отже, під час виконання цієї роботи науковцями Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського було визначено головну мету та пріоритетні напрями інформатизації бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів України.

Мета інформатизації – реформування системи роботи бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів, підвищення їх ролі у навчально-виховному процесі, створення умов, що сприяють творчим пошукам учителів та розвитку здібностей учнів у всіх регіонах України через розбудову бібліотечного сегмента в національному освітньому інформаційному просторі.

Було визначено такі пріоритетні напрями:

♦ трансформація бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів у бібліотечно-інформаційні ресурсні центри;

♦ інтеграція бібліотечно-інформаційних ресурсних центрів загальноосвітніх навчальних закладів у національний та світовий інформаційний простір.

Основними принципами Концепції є цілісність, комплексність, поліцентричність, варіативність й відкритість рішень, які ухвалюються.

У Концепції наголошується, що зміст процесів інформатизації бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів України повинен мати випереджувальний характер, зорієнтований на широке використання нових ідей та світових досягнень у сфері сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Зазначається, що головним завданням процесу інформатизації бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів має бути створення бібліотечно-інформаційних центрів загальноосвітніх навчальних закладів у формі шкільних медіацентрів та відповідної інфраструктури їх підтримки. Центри мають інтегрувати всю традиційну та мультимедійну навчальну продукцію, що надходить до загальноосвітніх навчальних закладів або створюється в них, забезпечувати їх належне зберігання та надання в користування учням й учителям.

Інфраструктура підтримки повинна передбачати науково-методичне забезпечення шкільних бібліотечно-інформаційних центрів, створення й актуалізацію баз даних, а в перспективі й банків знань, певні зв'язки зі структурами, які забезпечуватимуть сервісне обслуговування програмно-технічної продукції й інформаційно-комунікаційних засобів.

На нашу думку, що визначено в Концепції, головними складовими інфраструктури підтримки мають стати державний галузевий та регіональні інформаційні ресурсні центри мережі освітянських бібліотек України.

Завданням державного галузевого інформаційного ресурсного центру є розроблення наукового та нормативно-методичного забезпечення процесів інформатизації мережі бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів України, виконання, координація та моніторинг робіт зі створення й актуалізації індексних і повнотекстових освітніх баз даних, банків знань, зведеного галузевого електронного каталога, встановлення корпоративних зв'язків із провідними бібліотеками України і світу.

Перед регіональними інформаційними ресурсними центрами поставлено завдання актуалізувати місцеві інформаційні ресурси, методичне та кадрове забезпечення процесів інформатизації бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів.

Функції державного галузевого центру виконуватиме Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського, що зафіксовано в Концепції.

Регіональні центри мережі бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів мають бути створені на засадах поліцентричності й варіативності на базі Львівської обласної та Миколаївської міської науково-педагогічних бібліотек, за відсутності подібних бібліотек в областях – на базі бібліотек інститутів післядипломної педагогічної освіти та університетів педагогічного профілю із залученням методичних кабінетів управлінь освіти держадміністрацій обласного, міського та районного рівнів.

Концепція має бути реалізована через створення й виконання цільової державної програми, що передбачає впровадження системи відповідних заходів і конкретних проєктів, а також участі в чинних державних і галузевих програмах. Для реалізації Концепції потрібно розв'язати такі завдання:

- ♦ розроблення науково-методичного забезпечення й програми реалізації головних положень Концепції;
- ♦ впровадження пілотних проєктів у ряді регіонів України для відпрацювання головних положень Концепції;
- ♦ запровадження посад бібліотекарів-медіаспеціалістів у бібліотеках загальноосвітніх навчальних закладів;
- ♦ визначення порядку та норм забезпечення бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів приміщеннями, меблями, книжковими й навчальними мультимедійними матеріалами тощо;

- ♦ визначення раціонального обсягу автоматизації бібліотечних функцій у бібліотеках загальноосвітніх навчальних закладів та організація розроблення й упровадження відсутніх інформаційно-комунікаційних та спеціалізованих програмно-технічних засобів;

- ♦ оснащення сучасними інформаційно-комунікаційними й спеціалізованими програмно-технічними засобами мережі бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів України за визначеними нормами та в установлені програмою терміни;

- ♦ створення зведеного галузевого електронного каталога;

- ♦ забезпечення можливості дистанційного замовлення й електронної доставки документів;

- ♦ прискорення створення галузевих баз та банків даних за умов забезпечення захисту авторських та суміжних прав;

- ♦ створення в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського електронної бази даних із проблем сухомлиністики, депозитарію електронних копій дисертацій, авторефератів дисертацій і наукових праць АПН України, а також потужного бібліотечного веб-порталу з розвиненою системою навігації в інтернет-просторі для педагогічних та науково-педагогічних кадрів України.

Реалізація Концепції інформатизації мережі бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів України сприятиме забезпеченню конституційних прав громадян на вільний доступ до інформації, втіленню європейських стандартів освіти, здійсненню ідей, викладених у Маніфесті шкільних бібліотек ЮНЕСКО.

У результаті реалізації Концепції посилиться роль бібліотек у повноцінному інформаційному забезпеченні учасників навчально-виховного процесу, прискориться їх інтеграція у світовий інформаційний простір. Інформатизація мережі бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів України сприятиме підвищенню рівня загальної середньої освіти в державі, збагаченню духовного життя учасників навчально-виховного процесу, прискоренню інтеграції України до європейського і світового співтовариства.

Література

1. Положення про мережу освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки та АПН України: Затв. наказом МОН України від 30.05.2003 р. № 334/31 // Інф. зб. МОН України. – 2003. – № 21. – С. 27-32; Шк. б-ка плюс. – 2003. – № 3-4. – С. 1-4.
2. Концепція інформатизації мережі бібліотек загальноосвітніх закладів України / АПН України: ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Ав. кол.: О. В. Сухомлинська (кер.), В. Ю. Биков, П. І. Рогова, Ю. І. Артемов // Освіта України. – 2006. – 17 березн (№ 21). – С. 6.

Відомості про авторів

- Арифова Диляра Абрефіївна**, бібліотекар Кримського республіканського інституту післядипломної педагогічної освіти.
- Артемов Юрій Іванович**, канд. техн. наук, с. н. с., завідувач відділу науково-технічного забезпечення та впровадження комп'ютерних технологій ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.
- Білоус Валентина Степанівна**, заступник директора бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. М. Коцюбинського.
- Бондар Людмила Миколаївна**, н. с. відділу наукового комплектування фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.
- Бондаренко Валентина В'ячеславівна**, бібліотекар Товмаської ЗОШ Шполянського р-ну Черкаської області.
- Букшина Тамара Федогівна**, заступник директора з науково-бібліотечної роботи ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.
- Бутницька Ганна Володимирівна**, бібліотекар Коломийської ЗОШ І–ІІІ ступенів № 1 ім. В. Стефаника.
- Ворон Людмила Михайлівна**, завідувач відділу науково-документного забезпечення ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.
- Гонік Єва Григорівна**, завідувач бібліотеки Дніпропетровського обласного ІІПО.
- Горбан Євдокія Іванівна**, методист НМЦ ІІТО.
- Горбенко Ніна Анатоліївна**, н. с. відділу наукової інформаційно-бібліографічної діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.
- Горшкова Наталія Володимирівна**, м. н. с. відділу наукової організації та зберігання фондів філії № 1 ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.
- Гундяк Романа Романівна**, бібліотекар Павлівської ЗОШ І–ІІІ ступеня Івано-Франківської області.
- Діденко Тамара Анатоліївна**, м. н. с., завідувач відділу науково-документного забезпечення філії № 1 ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (2000–2005).
- Доркену Галина Миколаївна**, завідувач філії № 1 ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.
- Заліток Людмила Михайлівна**, с. н. с. відділу наукової організації та зберігання фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.
- Здановська Валентина Петрівна**, н. с. відділу наукового і прикладного бібліотекознавства ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Зогова Вікторія Анатоліївна, учений секретар ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Жданова Рона Станіславівна, завідувач науково-редакційного відділу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Кавецька Ніна Михайлівна, н. с. відділу наукового комплектування фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Калюх Любов Афанасіївна, заступник директора Миколаївської науково-педагогічної бібліотеки.

Ковальов Євген, аспірант Одеського національного університету ім. І. Мечнікова.

Кравець Ніна Павлівна, канд. пед. наук, с. н. с. лабораторії олігофрено-педагогіки Інституту спеціальної педагогіки АПН України.

Крижко Людмила Володимирівна, завідувач бібліотеки Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Кушнарєнко Людмила Іванівна, бібліотекар Кримського республіканського інституту післядипломної педагогічної освіти.

Левченко Жанна Анатоліївна, н. с. відділу науково-технічного забезпечення та впровадження комп'ютерних технологій ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Лефор Віра Ярославівна, завідувач бібліотеки Коломийської ЗОШ I–III ступенів № 1 ім. В. Стефаника Львівської області.

Лобановська Інна Георгіївна, завідувач відділу наукового опрацювання й каталогізації документів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Макагон Лідія Іванівна, заст. директора наукової бібліотеки Харківського державного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди.

Марівцян Валентина Миколаївна, завідувач бібліотеки Сокирянського ПТУ № 23 Чернівецької області.

Мацібора Надія Григорівна, завідувач відділу наукової організації та зберігання фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Мелконян Надія Миколаївна, завідувач бібліотеки Варвинської ЗОШ I–III ст. Чернігівської області.

Мозгова Валентина Петрівна, канд. іст. наук, директор інформаційного центру Українського гуманітарного ліцею КНУ ім. Тараса Шевченка.

Нікончук Антоніна Вікторівна, завідувач бібліотеки Київського міського педагогічного університету імені Б. Д. Грінченка.

Павлова Лідія Вікторівна, м. н. с. відділу наукової реферативно-аналітичної інформації ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Павленко Тетяна Степанівна, завідувач сектору обліку і реєстрації читачів відділу науково-документного забезпечення ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Петрова Лариса Олександрівна, завідувач бібліотеки Кіровоградського обласного ІППО ім. Василя Сухомлинського.

Печенежська Ольга Анатоліївна, н. с. відділу науково-документного забезпечення ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Пономаренко Лариса Олександрівна, завідувач відділу наукової бібліографії ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Радченко Алла Костянтинівна, завідувач бібліотеки гімназії ім. І. Франка Черкаської області (м. Канів).

Рогова Павла Іванівна, канд. іст. наук, директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Розуменко Ніна Михайлівна, завідувач бібліотеки ЦІППО АПН України, відмінник освіти України.

Роскіна Тетяна Іванівна, директор Миколаївської науково-педагогічної бібліотеки.

Савенкова Людмила Василівна, заступник директора бібліотеки НПУ ім. М. П. Драгоманова.

Селіверстова Катерина Григорівна, канд. пед. наук, науковий співробітник ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Самборська Майя Олександрівна, н. с. відділу наукової організації та зберігання фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Сахарова Тетяна Миколаївна, завідувач філії № 1 ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (2000--2005).

Ситник Ганна Іванівна, методист кабінету виховної роботи та позашкільної освіти Рівненського ОІППО.

Сокольська Ярослава Богданівна, директор Львівської обласної науково-педагогічної бібліотеки.

Соломка Валентина Анатоліївна, завідувач відділу наукового комплектування фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (2003–2005).

Сосіпатрова Валентина Іванівна, головний методист бібліотеки Української інженерно-педагогічної академії (м. Харків).

Стадник Тетяна Григорівна, завідувач бібліотеки Басівської загальноосвітньої школи I–III ступенів Сумської області.

Тарасова Наталія Іванівна, завідувач інформаційно-бібліографічного відділу наукової бібліотеки НПУ ім. М. П. Драгоманова.

Тікан Людмила Станіславівна, директор бібліотеки Бердянського державного педагогічного університету.

Тимченко Катерина Олексіївна, завідувач відділу реклами і маркетингу Миколаївської науково-педагогічної бібліотеки.

Турко Іван Федорович, директор наукової бібліотеки Харківського державного педагогічного університету ім. Григорія Сковороди, Заслужений працівник культури України.

Фелчишин Лариса Омелянівна, старший викладач Тербовлянського вищого училища культури Тернопільської області, завідувач обласного методичного об'єднання бібліотечних працівників навчальних закладів I–II рівнів акредитації, відмінник освіти України.

Хемчян Ірина Іванівна, завідувач відділу наукового і прикладного бібліотекознавства ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Цимбал Лідія Семенівна, директор бібліотеки Української інженерно-педагогічної академії м. Харків.

Ченуренко Яна Олексіївна, науковий співробітник відділу наукового комплектування.

Черняєва Галина Костянтинівна, завідувач відділу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (2000–2003).

Чорна Катерина Іванівна, канд. пед. наук, старший науковий співробітник відділу наукової бібліографії.

Шинкаренко Алла Володимирівна, завідувач бібліотеки ім. А. Ф. Залевської Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України.

Список скорочень

АБІС – автоматизована бібліотечно-інформаційна система

АПН України – Академія педагогічних наук України

АПП – абетково-предметний показник

ББК – бібліотечно-бібліографічна класифікація

БД – база даних

БДПУ – Бердянський державний педагогічний університет

ВБУ – Всенародна бібліотека України

ВДПУ ім. М. Коцюбинського – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

БІКОЦЛ – бібліотечно-інформаційний, культурно-освітній центр ліцею

ВІПОПП – Вінницький інститут післядипломної освіти педагогічних працівників

ВКП – Всесоюзна книжкова палата

ВНЗ I–IV р. а. – вищий навчальний заклад I–IV рівнів акредитації

ВРІ – вибіркове розповсюдження інформації

ВУАН – Всеукраїнська академія наук

ДАККО – Державна академія керівних кадрів освіти України

ДБО – довідково-бібліографічне обслуговування

ДД – доставка документів

ДІО – довідково-інформаційне обслуговування

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського

ДНТБ України – Державна науково-технічна бібліотека України

ДОІППО – Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

ДОІУВ – Дніпропетровський обласний інститут удосконалення вчителів

ДОК – диференційоване обслуговування керівництва

ДПА – довідково-пошуковий апарат

ДРНК України – Державний реєстр національного культурного надбання України

Д.Ц.П.Б. – Державна центральна педагогічна бібліотека (Львів)

ЕБ – електронна бібліотека

ЕК – електронний каталог

ЗНЗ – загальноосвітній навчальний заклад

ЗОШ – загальноосвітня школа

ІД – інформаційна діяльність

ІЗМН – Інститут змісту і методів навчання

ІКТ – інформаційні комп'ютерні технології

ІП – інформаційні потреби
ІЦ – інформаційний центр
ІПОПК – Інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів (Київський обласний)
ІППО – Інститут післядипломної педагогічної освіти
ІУКВ – Інститут удосконалення кваліфікації вчителів
КДУКМ – Київський державний університет культури і мистецтва
КМПУ ім. Б. Д. Грінченка – Київський міський педагогічний університет імені Б. Д. Грінченка
КНЕУ – Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
КНТУ – Київський національний торговельно-економічний університет імені Вадима Гетьмана
КНУ ім. Тараса Шевченка – Київський національний університет імені Тараса Шевченка
КРІППО – Кримський республіканський інститут післядипломної педагогічної освіти
Літвидав – Літературне видавництво
ЛОНПБ – Львівська обласна науково-педагогічна бібліотека
МАН України – Мала академія наук України
МВНО – міський відділ народної освіти
МВС УРСР – Міністерство внутрішніх справ УРСР
МНПБ – Миколаївська науково-педагогічна бібліотека
МУНО – Міське управління народної освіти
МО УРСР – Міністерство освіти УРСР

МОН України – Міністерство освіти і науки України
МЦБС – Міжспівкова централізована бібліотечна система
НАН України – Національна академія наук України
Наркомос УРСР – Народний комісаріат освіти УРСР
НБУВ – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
НБУ для дітей – національна бібліотека України для дітей
НДР – науково-дослідна робота
НМР – науково-методична робота
НОП – наукова організація праці
НПБ України – Національна парламентська бібліотека України
НПУ ім. М. П. Драгоманова – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Облвно – обласний відділ народної освіти
ОІПКВ – обласний інститут підвищення кваліфікації вчителів
ОНПБ – обласна науково-педагогічна бібліотека
ОП – обов'язковий примірник
ОТФ – обласний територіальний фонд
ОУНО – обласне управління народної освіти
ОШММ – обласна школа методичної майстерності
ПК – персональний комп'ютер
Прим. – примірник
ПТНЗ – професійно-технічні навчальні заклади
ПТУ – професійно-технічне училище
Р. а. – рівень акредитації

РКК -- регіональний
корпоративний каталог

Робос -- профспілка робітників
освіти УСРР, УРСР

СІПО -- Севастопольський інститут
післядипломної освіти

СПК -- систематична
педагогічна картоотека

ТОКІППО -- Тернопільський облас-
ний комунальний інститут після-
дипломної педагогічної освіти

ТТПК -- тематико-типологічний
план комплектування

УБА -- Українська
бібліотечна асоціація

УГЛ КНУ ім. Тараса Шевченка --
Український гуманітарний ліцей
Київського національного
університету імені Тараса
Шевченка

УДК -- Універсальна десяткова
класифікація

УЗПІ -- Український заочний
політехнічний інститут

УІПА -- Українська інженерно-
педагогічна академія

УНДІП -- Український науково-
дослідний інститут педагогіки

УНІК -- Український науковий
інститут книгознавства

УРЖ -- Український
реферативний журнал

ХДНБ ім. В. Г. Короленка --
Харківська державна наукова
бібліотека імені В. Г. Короленка

ХДПУ ім. Г. С. Сковороди -- Харків-
ський державний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди

ХНУ ім. В. Каразіна -- Харківський
національний університет
імені В. Каразіна

ХОНМІБО -- Харківський обласний
науково-методичний інститут
безперервної освіти

ХТГ -- Харківське товариство
поширення грамотності в народі

ЦІППО АПН України -- Централь-
ний інститут післядипломної
педагогічної освіти Академії
педагогічних наук України

ЦОБ -- Центральна
освітнянська бібліотека

ЦУККБ -- Центральний корпоратив-
ний каталог бібліотек України

Зміст

Передмова	3
-----------------	---

Розділ І

Державна науково-педагогічна бібліотека України
імені В. О. Сухомлинського – галузевий науково-дослідний,
науково-інформаційний, науково-методичний і координаційний центр
мережі освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України
та Академії педагогічних наук України

Рогова П. І. Шляхи становлення ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як всеукраїнського науково-інформаційного центру освітянської галузі України	8
Букшина Т. Ф., Павленко Т. С. Вивчення читацького контингенту ДНПБ України ім. Сухомлинського як основа його ефективного обслуговування	22
Черняєва Г. К. Історико-культурний фонд ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського в інформаційному просторі держави	34
Мацібора Н. Г. Фонд підручників (XVIII – початок XX ст.) ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – внесок до скарбниці української культури	39
Сахарова Т. М., Діденко Т. А. Журнальний фонд ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як джерело науково-практичних досліджень із психолого-педагогічних питань (1830–1910)	45
Соломка В. А. Модель комплектування фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського	53
Кавецька Н. М. Джерела комплектування фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського в сучасних соціально-економічних умовах	61
Бондар Л. М. Обов'язковий примірник документів у системі комплектування ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського: сучасний стан, проблеми, перспективи	68
Пономаренко Л. О. Формування системи бібліографічних посібників у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського	75
Зотова В. А. Методичні підходи до інформаційно-бібліографічного обслуговування читачів у режимі «запит-відповідь»	83
Жланова Р. С. Каталог «Підручники і навчальні посібники для початкових і середніх навчальних закладів (1748–1917) з фондів Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського – вагомий внесок в історію педагогіки та у бібліографічну спадщину України	88
Печенежська О. А. Міжбібліотечний абонемент ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського і перспективи його розвитку	95
Хемчян І. І. Науково-методичний супровід діяльності освітянських бібліотек України	100
Лобановська І. Г. Науково-методичне забезпечення процесів каталогізації в бібліотеках освітянської галузі України	114
Аргемов Ю. І. Три етапи інформатизації ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського	124

Левченко Ж. А. Сайт ДНІБ України імені В. О. Сухомлинського крок до світового інформаційного простору	128
Ворон Л. М. Культурно-просвітницька діяльність ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського: інноваційний підхід	132
Заліток Л. М. Втілення гуманістичних ідей В. О. Сухомлинського у навчально-виховний проєкт закладів освіти бібліотечними засобами	138

Розділ II

Спеціальні науково-педагогічні бібліотеки

Рогова П. І. Шість років з історії Центральної освітянської бібліотеки (1993–1999)	146
Розуменко Н. М. Бібліотека ЦППО АПН України: становлення і розвиток (1953–2001)	158
Сокольська Я. Б. Історія становлення та розвитку Львівської обласної науково-педагогічної бібліотеки	165
Роскіна Т. І. Миколаївська науково-педагогічна бібліотека в освітньо-інформаційному просторі держави	170
Самборська М. О. Становлення і розвиток науково-педагогічної бібліотеки Українського науково-дослідного інституту педагогіки	183
Горшкова Н. В., Дітенко Т. А., Шинкаренко А. В. Наукова бібліотека ім. А. Ф. Залевського Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України: історія створення і розвитку	191
Горбенко Н. А. Спеціальна наукова бібліотека Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України: шлях становлення і розвитку	196
Здановська В. П. Бібліотеки інститутів післядипломної педагогічної освіти – центри інформаційної підтримки освіти в регіонах України	203
Гопік Є. Г. Історія заснування та розвитку бібліотеки Дніпропетровського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти	215
Крижко Л. В. З історії бібліотеки Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти	220
Петрова Л. О. Історія бібліотеки Кіровоградського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. Василя Сухомлинського	227
Арифова Д. А., Кушнаренко Л. И. На службе правде и просвещению (о библиотеке Крымского республиканского института последипломного педагогического образования)	231
Нікончук А. В. Бібліотека Київського міського педагогічного університету: минуле і сучасне	236

Розділ III

Наукові бібліотеки вищих навчальних закладів

Павлова Л. В. Бібліотеки навчальних закладів різних рівнів на сторінках «Журнала Министерства Народного Просвещения» (1836–1917)	240
Тікан Л. С. Історія заснування та розвитку бібліотеки Бердянського державного педагогічного університету	246
Білоус В. С. Бібліотека Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського: стратегія розвитку	251

Тарасова Н. І. Наукова бібліотека національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова: короткий нарис історії та сьогодення	257
Цимбал Л. С., Сосінагорова В. І. Шлях довжиною в 40 років (Бібліотека Української інженерно-педагогічної академії)	262
Турко І. Ф., Макагон Л. І. Головна лабораторія ВІІЗ (шляхи становлення і розвитку бібліотеки Харківського державного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди)	274

Розділ IV

Бібліотеки загальноосвітніх навчальних закладів

Ковальов Є. З історії бібліотеки Рішельєвського ліцею в Одесі (1817–1865)	282
Доркену Г. М. Державна політика з питань розвитку шкільних бібліотек за «Збірником наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР» (1947–1969)	288
Доркену Г. М. Державна політика з питань розвитку шкільних бібліотек (1970–1991) за «Збірником наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР» (1970–1988) та «Інформаційним збірником Міністерства народної освіти УРСР» (1989–1991)	299
Заліток Л. М. З історії становлення й розвитку бібліотек навчальних закладів у Східній Україні (1920–1930)	311
Печенежська О. А. Шкільна бібліотека на сторінках часопису «Радянська школа» (1951–1971)	315
Стадник Т. Г. Історія розвитку та сучасний стан шкільної бібліотеки Басівської ЗОШ I–III ступенів Сумської обл.	326
Мелкопян Н. М. Історія створення, становлення та розвитку бібліотеки Варвинської ЗОШ I–III ст. Чернігівської обл.	332
Бутницька Г. В., Лефор В. Я. Історія шкільної бібліотеки Коломийської ЗОШ I–III ст. № 1 ім. В. Стефаника	339
Гундяк Р. Р. Історія бібліотеки Павлівської ЗОШ I–III ст. Івано-Франківської обл.	351
Горбан С. І., Марівніан В. М. Створення, становлення та розвиток бібліотеки Сокирянського ПТУ № 23 Чернівецької обл.	356
Бондаренко В. В. Історія бібліотеки Товмачкої загальноосвітньої школи Шполянського району Черкаської обл.	361
Радченко А. К. Історія бібліотеки гімназії ім. І. Франка (м. Канів)	366
Кравець Н. П. До проблем шкільних бібліотек для учнів із фізичними вадами	369
Ситник Г. І. Методичний супровід функціонування шкільних бібліотек	374
Федчишин Л. О. Додаткова професійна освіта як інструмент кадрової бібліотечної політики	378
Мозгова В. П. Інформаційний центр – стратегічний напрям розвитку бібліотеки загальноосвітнього закладу Українського гуманітарного ліцею Київського національного університету імені Тараса Шевченка	382
Рогова П. І., Аргемов Ю. І. Перспективні напрями інформатизації бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів України	390
Відомості про авторів	395
Список скорочень	398

Наукове видання

**ІСТОРІЯ
ОСВІТЯНСЬКИХ БІБЛІОТЕК
УКРАЇНИ**

Науковий збірник

Редакційна колегія

П. І. Рогова, канд. іст. наук (голова);
К. Т. Селіверстова, канд. пед. наук (заст. голови);
Ю. І. Артемов, канд. техн. наук; **Т. Ф. Букшина**,
Л. В. Григоровська, канд. пед. наук; **В. А. Зотова**;
О. З. Клименко, канд. іст. наук.
Я. О. Чепуренко, канд. іст. наук,
К. І. Чорна, канд. пед. наук

Редактори *В. В. Лазаревський, Л. І. Стельмах*

Художник *С. М. Піонтовський*

Технічний редактор *Є. П. Сорокін*

Коректори *Л. П. Тютюнник, Н. П. Мельник*

Підписано до друку 16.04.2006. Формат 60х84¹/₁₆.
Папір офсетний. Гарнітура Тип Таймс. Обл.-вид. арк. 24,62.
Гираж 300 прим.

Науково-видавниче підприємство «Вирій»
02222 м. Київ, просп. Маяковського, 30